

ชื่อวิทยานิพนธ์ : ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของประเพณีลอยกระทง
ผู้วิจัย : พระครูพิสมุทท์กิจจาทร (เทิดทูน เชื้อเงินเดือน)
ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหาวรญาณ วรณฺฑ, ดร. ป.ช.๗, พธ.บ., M.A., Ph.D.
: ผศ.อานนท์ เมธีวรณฺฑิต ป.ช.๖, พธ.บ, ศษ.บ., กศ.ม.
: ผศ.ดร.วรกฤต เตือนช้าง ป.ช. ๕, ศษ.บ., ศศ.ม.ปร.ด.

วันที่สำเร็จการศึกษา : ๒๕ สิงหาคม ๒๕๕๔

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ ได้แก่ (๑) ศึกษาประวัติความเป็นมาของประเพณีลอยกระทง (๒) ศึกษาคุณค่าและหลักธรรมของประเพณีลอยกระทงในทัศนะพระพุทธศาสนา และ (๓) วิเคราะห์คุณค่าของประเพณีลอยกระทงที่มีต่อสังคมไทย การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาเอกสาร โดยศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา หนังสือเอกสาร และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องแล้วนำมาวิเคราะห์สรุปข้อมูลเชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า

๑. ความเป็นมาของประเพณีลอยกระทง มีร่องรอยหลักฐานในปุณณสูตร ได้กล่าวถึงแม่น้ำสำคัญสายหนึ่งในครั้งพุทธกาลซึ่งเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนพระยานาค จนมีศรัทธาเลื่อมใสในคำสอนของพระองค์ แล้วทูลขอสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อเป็นสัญลักษณ์ของการบูชา โดยมีพระเจดีย์ หรือรอยพระพุทธบาท ที่พุทธบริษัทได้เคารพบูชาคุณของพระพุทธเจ้า จึงเป็นที่มาของประเพณีลอยกระทง ส่วนหลักฐานในประเทศไทยมีมาตั้งแต่ครั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี เรียกว่า การลอยพระประทีป หรือ ลอยโคม ตามที่พระสนมเอกของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ได้คิดค้นประดิษฐ์ดัดแปลงเป็นรูปดอกบัวแทนการลอยโคม จึงเป็นที่มาของรูปแบบการลอยกระทงที่มีรูปลักษณ์แตกต่างออกไป และได้ปฏิบัติสืบกันมาจนถึงปัจจุบัน

๒. คุณค่าของประเพณีลอยกระทง ที่ประชาชนได้สืบทอดปฏิบัติกันมาตั้งแต่ครั้งอดีตจนถึงปัจจุบันล้วนมีความเกี่ยวข้องกับคติความเชื่อในทางพระพุทธศาสนา คือมีธรรมเป็นกรอบปฏิบัติสำหรับปลูกจิตสำนึกของคนในชาติให้รู้จักสามัคคีปฏิบัติตามหลักสาราณียธรรม พละ ๕ และสังกหวัตถุ ๔ จะเห็นว่าเมื่อได้ปฏิบัติตามหลักธรรมทั้งหมดนี้แล้วเท่ากับว่าพลเมืองของชาติเกิดจิตสำนึกมีความกตัญญูกตเวที มีความหวงแหนขนบธรรมเนียมวัฒนธรรม ประเพณีทั้งใน

ระดับชาติ ท้องถิ่น ชุมชน ครอบครัว และเห็นคุณค่าของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่เป็นสิ่งสะท้อนถึงวัฒนธรรมในระดับโลกด้วย

๑. คุณค่าของประเพณีลอยกระทงที่มีต่อสังคมไทย จากการศึกษาวิเคราะห์ มีจุดหมายสำคัญอยู่ที่การบูชาพระคุณของพระพุทธเจ้าที่เกิดจากมโนสำนึกของผู้คนในสังคมไทยในฐานะที่เป็นชาวพุทธต้องกตัญญูกตเวทิต่างนี้ (๑) กตัญญูต่อบุคคล ได้แก่ บิดา มารดา อาจารย์ บิดามารดา (๒) กตัญญูต่อสัตว์ ได้แก่ สัตว์ที่มีคุณต่อเรา ช่วยทำงานให้เรา และ (๓) กตัญญูต่อสิ่งของ ได้แก่ สิ่งของทุกอย่างที่มีคุณต่อเรา โดยคุณค่าความกตัญญูทั้งสามอย่างจัดอยู่ในบูชา ๒ มีอามิสบูชา และปฏิบัติบูชา โดยมีเบญจศีลเป็นกรอบสำหรับปฏิบัติเพื่อสร้างสามัคคี สมัคสมาน และรักใคร่ปรองดองกันของคนในชาติ

โดยสรุปคุณค่าของประเพณีลอยกระทง นอกจากจะสร้างความสามัคคีในระดับท้องถิ่นหรือชุมชนแล้ว ยังเป็นแบบอย่างที่ดีให้สังคมจะได้น้อมนำไปปฏิบัติตามเพื่อสร้างสันติสุขและเสรีภาพของชาติให้เจริญงอกงาม โดยมีเบญจศีลเป็นกฎหมายที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา หรือเป็นวินัยของชาวพุทธที่ควรยึดถือปฏิบัติตาม โดยเว้นจากการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน ทั้งในส่วนเกี่ยวข้องกับมนุษย์ด้วยกันเอง สภาพแวดล้อมที่เราอาศัยอยู่ต้องให้เกิดความสมดุลระหว่างกัน แต่นอกเหนือจากสิ่งอื่นใดมนุษย์ทุกคนต้องรู้สำนึกรับผิดชอบร่วมกัน เพื่อปกป้องอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้มีความสมบูรณ์ไม่เฉพาะที่เกี่ยวข้องกับประเพณีลอยกระทงเท่านั้น แม้การจัดกิจกรรมอื่นๆ ต้องคำนึงถึงความปลอดภัยของประชาชนหลักและนำไปสู่การพัฒนาประเทศแบบยั่งยืน

Thesis Title : AN ANALYTICAL STUDY OF THE VALUE OF LOIKRATHONG FESTIVAL.
Researcher : Phrakhruphisonkitjathorn (Thoetthun Choengemduen)
Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)
Thesis Supervisory Committee
: Phramaha Waranyu Waranyu, Dr. Pali VII., B.A. M.A., Ph.D.
: Assist. Anond Metheevarachatra Pali.VI, B.A, B.Ed, M.Ed.
: Asst. Prof. Dr.Worrakrit Thuenchang Pali IX., B.A., M.A.,Ph.D.
Date of Graduation : August 2011

ABSTRACT

The purposes of this research were: 1) to study history of Loy Krathong Tradition, 2) to study values and Dhamma principles of the Loy Krathong Tradition in the perspective of Theravada Buddhism, and 3) to analyze values of the Loy Krathong Tradition towards Thai society. This research focused on studying documents from Tripitaka, Atthakatha, Tika, textbook documents and related researches to summarize the data.

Results of the Research

1. The history of evidences in Punnasuttara was mentioned that one of the important rivers in Buddha period was the historical evidence that the Buddha taught king of Nagas until believing in Teachings of Buddha and requesting something to be the symbol of worship by having Pagodas or Footprints that the Buddhist assemblies worship the Buddha. This was the origin of the Loy Krathong Tradition. In Thailand, This tradition occurred in Sukhothai period. It was called “the floating lanterns” which King Ramkhamhaeng’ first concubine modified in the lotus instead of floating lanterns. This was the origin of the Loy Krathong forms that had the different appearances and were inherited continuously until the present.

2. The values of the Loy Krathong Tradition that people inherited since the past into the present concerned beliefs in Buddhism: having Dhamma is the practice frame for fostering consciousness of people in the Nation to be in unity and conduct according to Saraniyadhamma, the five Balas, and the four Sangahavattus. It showed that conducting according to all Dhamma

principles equalized that people in the Nation had the consciousness, gratitude, jealousy of traditional customs in the national, local, community and family level and realized the value of environmental preservation that reflected to the culture in the world level.

3. From the analysis, the values of the Loy Krathong Tradition towards Thai society have the important goal, that is, worship the obligation of the Buddha making from the conscience of people in Thai society as the Buddhists. The Buddhists must have the gratitude (1) to people: fathers, mothers and teachers, (2) to animals having the obligation to them and helping their working, and (3) to things having the obligation. All three values are classified into the two Pujas: Amisa Puja and Patipati Puja by having Pancasila as the frame for the practice to make the unity, hold together and live in the harmony of people in the nation.

In summary, the values of the Loy Krathong Tradition make the unity in local or community level and are the good models for the society in leading into the practice to make the peace and liberty of the nation in progress by Pancasila that is the important law in Buddhism or the rule of the Buddhists for persisting in the practice, exception of extorting each other in the part concerning the human. The environment has the balance; however, the human must undertake together to protect and preserve the complete environment, not especially concerning the Loy Krathong Tradition. The other activities must mainly realize the safe of people and lead into the sustainable country development.

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(ก)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(ค)
กิตติกรรมประกาศ	(จ)
สารบัญ	(น)
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	(ณ)
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๔
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย	๔
๑.๕ คำจำกัดความของคำศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๕
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๕
บทที่ ๒ ประวัติความเป็นมาของประเพณีลอยกระทง	๑๐
๒.๑. ความเป็นมาของประเพณีลอยกระทงตามที่มีร่องรอยในคัมภีร์ พระพุทธศาสนา	๑๑
๒.๑.๑ ประเพณีลอยกระทงตามที่มีร่องรอยในพระไตรปิฎก	๑๑
๒.๑.๒ ประเพณีลอยกระทงตามที่มีร่องรอยในอรรถกถา	๑๔
๒.๒ ความเป็นมาของประเพณีลอยกระทงในประเทศไทย	๑๖
๒.๒.๑ ประเพณีลอยกระทงสมัยกรุงสุโขทัย	๑๖
๒.๒.๒ ประเพณีลอยกระทงสมัยกรุงศรีอยุธยา	๒๐
๒.๒.๓ ประเพณีลอยกระทงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์	๒๓

สารบัญ (ต่อ)

๒.๓ ความหมายและองค์ประกอบของประเพณีลอยกระทง	๒๕
๒.๓.๑ ความหมายของประเพณีลอยกระทง	๒๖
๒.๓.๒ องค์ประกอบของประเพณีลอยกระทง	๒๘
๒.๓.๓ องค์ประกอบของพิธีกรรม	๓๓
๒.๓.๔ ประเภทและขอบเขตของพิธีกรรม	๓๖
๒.๓.๕ คุณลักษณะขอบเขตและจุดมุ่งหมายของการลอยกระทง	๓๙
๒.๓.๖ ขอบเขตและจุดมุ่งหมายของการลอยกระทง	๔๐
บทที่ ๓ คุณค่าและหลักธรรมของประเพณีลอยกระทงในทัศนะพระพุทธศาสนา	๔๓
๓.๑ คุณค่าของประเพณีลอยกระทง	๔๔
๓.๑.๑ คุณค่าด้านความเชื่อ	๔๔
๓.๑.๒ คุณค่าด้านความสามัคคี	๔๘
๓.๑.๓ คุณค่าด้านการสืบสานอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี	๕๑
๓.๑.๔ คุณค่าด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม	๕๔
๓.๑.๕ คุณค่าด้านเศรษฐกิจและสังคม	๕๗
๓.๒ หลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในประเพณีลอยกระทง	๖๐
๓.๒.๑ หลักกบฏา ๒	๖๑
๓.๒.๒ หลักความกตัญญูกตเวที	๖๗
๓.๒.๓ หลักสามัคคี	๗๒
๓.๒.๔ หลักสังคหวัตถุ ๔	๗๕
๓.๒.๕ หลักสาราณียธรรม ๖	๘๔
บทที่ ๔ วิเคราะห์คุณค่าของประเพณีลอยกระทงที่มีต่อสังคมไทย	๘๘
๔.๑ คุณค่าของความกตัญญูต่อสังคมไทย	๘๙
๔.๒ คุณค่าของความสามัคคีต่อสังคมไทย	๙๓
๔.๓ คุณค่าของการสร้างความเข้มแข็งต่อสังคมไทย	๑๐๓

สารบัญ (ต่อ)

๔.๔	คุณค่าของประเพณีลอยกระทงในการเสริมสร้างด้านการท่องเที่ยว	๑๑๐
๔.๕	คุณค่าของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม	๑๑๒
๔.๖	คุณค่าของการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี	๑๑๕
๔.๗	สรุปวิเคราะห์คุณค่าของประเพณีลอยกระทงต่อสังคม	๑๒๒
บทที่ ๕	สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ	๑๒๘
๕.๑	สรุปผลการวิจัย	๑๒๘
๕.๒	ข้อเสนอแนะ	๑๓๒
๕.๒.๑	ข้อเสนอแนะทั่วไป	๑๓๒
๕.๒.๒	ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป	๑๓๔
บรรณานุกรม		๑๓๕
ประวัติผู้วิจัย		๑๔๔

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในวรรณคดีได้กล่าวถึงรอยพระบาทไว้หลายแห่งและที่เกี่ยวข้องกับพิธีจองเปรียงที่ท้าวศรีจุฬาลักษณ์อ้างถึงร่องรอยที่มีปรากฏในวรรณคดี โฉมฉาย มัชฌิมนิคาย อุบัติปัญญา ความตอนหนึ่งว่า...เพื่อสงเคราะห์มหาชน พระศาสดาประทับอยู่สองสามวัน เสด็จเที่ยววิณฑนาต ในหมู่บ้านพ้อค้าแล้วตรัสสั่งให้พระปุลณเฑาะกลับในระหว่างทางมีแม่น้ำชื่อนิมมทา ได้เสด็จไปถึงฝั่งของแม่น้ำนิมมทา นาคราชถวายการต้อนรับพระศาสดาทูลเสด็จเข้าสู่ภพนาค ได้กระทำสักการบูชาพระรัตนตรัย พระศาสดาทรงแสดงธรรมแก่นาคราชนั้นแล้ว เสด็จออกจากภพนาค นาคราชนั้นกราบทูลขอว่าได้โปรดประทานสิ่งที่พึงบำเรอแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด พระพุทธเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงแสดงบทเจดีย์รอยพระบาท ไว้ที่ฝั่งแม่น้ำนิมมทา รอยพระบาทนั้น เมื่อคลื่นซัดมาก็ถูกปิด เมื่อคลื่นเลยไปแล้วก็ถูกเปิด กลายเป็นรอยพระบาทที่ถึงสักการะอย่างใหญ่ เมื่อพระศาสดาทรงออกจากรอยนั้นแล้วก็เสด็จถึงภูเขาสัจจพันธ์ ตรัสกับพระสัจจพันธ์ว่ามหาชนถูกเธอทำให้จมลงในทางอบาย เธอต้องอยู่ในที่นี้แหละ แก่ลัทธิของพวกคนเหล่านี้เสีย แล้วให้พวกเขาดำรงอยู่ในทางพระนิพพาน แม้ท่านพระสัจจพันธ์นั้น ก็ทูลชื่อสิ่งที่จะต้องบำรุง พระศาสดาก็ทรงแสดงรอยพระบาทไว้บนหลังแผ่นดินที่เหมือนประทับตราไว้บนก้อนดินเหนียวสดๆ ฉะนั้นต่อจากนั้นก็เสด็จไปถึงพระเชตวันทีเดียว^๑

พิธีลอยกระทงเดิมเรียกว่า “พระราชพิธีจองเปรียงชัศ โคม ลอย โคม” เป็นพิธีของพราหมณ์ เพื่อบูชา พระอิศวร พระนารายณ์ และพระพรหม เมื่อคนไทยนับถือพระพุทธศาสนาจึงรับพิธีชัศ โคมเพื่อบูชาพระบรมสารีริกธาตุ พระจุฬามณี ณ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ลอยโคมบูชาพระพุทธบาท ณ หาดทรายแม่น้ำนัมมทานที หรือแม่น้ำเนรพุททา ในปัจจุบันของประเทศอินเดีย ส่วนการลอยกระทงตามสายแม่น้ำ นางนพมาศ หรือท้าวศรีจุฬาลักษณ์ พระสนมเอกของพระเจ้าอรรุณมหาราชหรือพระร่วง เป็นผู้คิดประดิษฐ์ทำกระทงเป็นรูปดอกบัวแทนการลอยโคมถวายแด่พระร่วง เพื่อทรงลอยกระทงสักการะรอยพระพุทธรูปที่แม่น้ำนัมมทานที เมื่อประพาสลำน้ำ

---

^๑ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๕๔/๓๖๑.

ในคืนเพ็ญ เดือน ๑๒ อีกทั้งได้แต่งถ้ำสำหรับขับร้องถวาย ซึ่งพระร่วงให้ถือเป็นประเพณีปฏิบัติตั้งแต่นั้นมา จนสมัยกรุงศรีอยุธยา และสมัยรัตนโกสินทร์^๒

การบูชาเป็นกิจกรรมที่สำคัญอย่างหนึ่งในพระพุทธศาสนา ที่สอนให้รู้จักการบูชา กราบไหว้บุคคลที่ควรบูชา สิ่งต่างๆ ที่ควรบูชา เพื่อเป็นการให้รู้คุณค่าของบุคคลหรือสิ่งของที่เราเกี่ยวข้องกับ จะได้มองเห็นความดี ความสำคัญ และการปฏิบัติต่อสิ่งนั้นตามความเหมาะสมได้ด้วย ความจริงใจ ทั้งจะก่อให้เกิดแนวทางปฏิบัติต่อกันในทางที่ดีของสังคม ทั้งสามารถที่จะนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ด้วย การบูชาด้วยสิ่งของยังแฝงไปด้วยกิจกรรมที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา และเป็นมงคลสูงสุดอย่างหนึ่งในชีวิตของทุกคนที่เกิดความไม่มั่นคงทางจิตใจ เพราะเหตุว่า “วิธีการของแต่ละสังคม แต่ละวัฒนธรรม จะนำมาบำบับศรัทธาใจ เรื่องของแต่ละวัฒนธรรม เป็นการสรรค์สร้างประเพณีปฏิบัติของแต่ละวัฒนธรรมไม่มีประเพณีพิธีกรรมของสังคมใดดีกว่าประเพณีพิธีกรรมของสังคมใด พิธีกรรมและแนวปฏิบัติในแต่ละสังคมวัฒนธรรมเป็นเรื่องของคนในแต่ละสังคมนั้น ทุกสังคมวัฒนธรรมมีวิธีการจัดการกับภาวะที่ไม่มั่นคงทางใจดังกล่าวนี้”^๓

จุดเด่นของพิธีกรรมการลอยกระทงเป็นนักขัตฤกษ์รื่นเริงของคนทั่วไป เมื่อเป็นพิธีหลวง เรียก “พระราชพิธีจองเปรียง ลดชุดลอยโคมส่งน้ำ” ต่อมาเรียก “ลอยพระประทีป” พิธีนี้มีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ดังปรากฏหลักฐานอยู่ในหนังสือตำรับทำวศรีจุฬาลักษณ์ และได้กระทำต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยาตลอดจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พิธีลอยกระทงเดิมทำกันในวันเพ็ญเดือน ๑๑ และวันเพ็ญเดือน ๑๒ ปัจจุบันพิธีลอยกระทงเฉพาะวันเพ็ญเดือน ๑๒ พิธีลอยกระทง สันนิษฐานว่าได้รับมาจากอินเดีย ตามลัทธิพราหมณ์เชื่อว่า ลอยกระทงเพื่อบูชาแม่ น้ำคงคาอันศักดิ์สิทธิ์ของอินเดีย และลอยเพื่อบูชาพระผู้เป็นเจ้าในศาสนาพระนารายณ์ ซึ่งบรรทมสินธุ์อยู่กลางเกษียรสมุทร อีกประการหนึ่งศาสนาพุทธเชื่อว่า การลอยกระทงเป็นการทำพิธีเพื่อต้อนรับพระพุทธเจ้าในวันเสด็จจากเทวโลกสู่โลกมนุษย์ ภายหลังจากทรงเทศนาโปรดพุทธมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ บ้างก็เชื่อว่าเพื่อบูชาพระบรมสารีริกธาตุ ที่บรรจุไว้ในพระจุฬามณี พระเจดีย์บนสวรรค์ บ้างก็ว่าเพื่อบูชารอยพระพุทธบาทที่ทรงประทับไว้ ณ หาดทราย ริมฝั่งแม่น้ำนัมมทานที ในแคว้นทักขิณาบถของประเทศอินเดีย (ปัจจุบันเรียกว่าแม่น้ำนเรศวร) บ้างท่านก็ว่า ลอยกระทงเพื่อขอบคุณพระแม่

^๒ คณะกรรมการศูนย์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช, วัฒนธรรมการลอยกระทงภาคใต้, (นครศรีธรรมราช : ศูนย์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช, ๒๕๕๐), หน้า ๑.

^๓ พระยาอนุমানราชชน, วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ ของไทย. (กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๒๗.

คงคาที่ให้เราได้อาศัยน้ำกินน้ำใช้ และขอภัยพระแม่คงคา ที่ทิ้งสิ่งปฏิกูลต่างๆ ลงในน้ำ เมื่อถึงวันเพ็ญ เดือน ๑๒ ประชาชนจะจัดทำกระทงเป็นรูปต่างๆ ด้วยใบตอง หรือกาบใบต้นพลับพลึง หรือวัสดุอื่นๆ ประดับตกแต่งกระทงให้สวยงามด้วยดอกไม้สดในกระทงจะปักธูปเทียน บางทีก็ใส่สตางค์ หรือหมากพลูลงไปด้วย สมัยก่อนในพิธีลอยกระทงมีการเล่น สักวาเล่นเพลงเรือและมีแสดงมหรสพประกอบงานมีการประกวด นางนพมาศ ประกวด กระทงและร่วมกันลอยกระทง โดยการจุดธูปเทียน กล่าวอธิษฐานตามที่ใจปรารถนา และปล่อยกระทงให้ลอยไปตามแม่น้ำ^๔

ด้านศาสนาเป็นการช่วยกันรักษาทำนุบำรุงศาสนา ทางภาคเหนือของประเทศไทย ประเพณีการลอยกระทง จัดขึ้นเพื่อเป็นการบูชารอยพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้า และยังจัดให้มีการทำบุญทำทาน การปฏิบัติธรรมและฟังเทศน์ด้วย คุณค่าต่อครอบครัวทำให้สมาชิกในครอบครัวได้ทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น การประดิษฐ์กระทงนำไปลอยน้ำเพื่อแสดงความกตัญญูต่อน้ำที่ให้คุณประโยชน์แก่เรา บางท้องถิ่นจะลอยเพื่อเป็นการแสดงความระลึกถึงบรรพบุรุษอีกด้วย คุณค่าต่อชุมชน ทำให้ความสามัคคีสามัคคีในชุมชน เช่น ร่วมกันคิดประดิษฐ์กระทงเป็นการส่งเสริมและสืบทอดศิลปกรรมด้านฝีมืออีกด้วยทั้งยังเป็นการพบปะสังสรรค์ สนุกสนานรื่นเริงบันเทิงใจ ร่วมกันคุณค่าต่อสังคมเศรษฐกิจ ทำให้มีความเอื้ออาทรต่อสิ่งแวดล้อม โดยการช่วยกันรักษาความสะอาดแม่น้ำลำคลอง โดยขุดลอก เก็บขยะ ในแม่น้ำลำคลองให้สะอาด และไม่ทิ้งสิ่งปฏิกูลลงในแม่น้ำลำคลองอีกด้วย ตลอดจนการใช้จ่ายเงินทองในช่วงวันลอยกระทง บางแห่งเงินสะพัดมากกว่าร้อยล้าน เช่น ทางจังหวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวใหญ่ๆ ของประเทศ^๕

จากการกล่าวมาข้างต้นเกี่ยวข้องกับความเป็นมาของประเพณีลอยกระทง ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นเรื่องที่น่าสนใจควรได้รับการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากว่าสารสำคัญของประเพณีลอยกระทงในสังคมไทยที่ได้สืบทอดปฏิบัติกันมาเป็นเวลายาวนานตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี และเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่อนุชนคนรุ่นหลังต้องตระหนักถึงความสำคัญ และควรแก่การอนุรักษ์ไว้เพื่อเป็นกรอบในการอนุรักษ์และพัฒนาประเพณีอันดีงามของชาติให้ยั่งยืนสืบไป

^๔อมรา พงศ์สาพิชญ์, วัฒนธรรมศาสนาและชาติพันธุ์วิเคราะห์สังคมไทยตามแนวมานุษยวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๕.

^๕สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, เทศกาลและประเพณีไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๒๗), หน้า ๘๕.

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของประเพณีลอยกระทง
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาคุณค่าและหลักธรรมของประเพณีลอยกระทงในทัศนะพระพุทธศาสนา
- ๑.๒.๓ เพื่อวิเคราะห์คุณค่าของประเพณีลอยกระทงที่มีต่อสังคมไทย

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ ประวัติความเป็นมาของประเพณีลอยกระทงเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ คุณค่าและหลักธรรมประเพณีลอยกระทงในทัศนะพระพุทธศาสนามีอะไรบ้าง
- ๑.๓.๓ คุณค่าของประเพณีลอยกระทงที่มีอยู่ในสังคมไทยเป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยนี้มีจุดประสงค์ที่จะศึกษาประวัติความเป็นมาของประเพณีลอยกระทงที่มีร่องรอยข้อมูลตามที่มีหลักฐานในพระไตรปิฎก อรรถกถา และประเพณีลอยกระทงในประเทศไทย ส่วนคุณค่าด้านต่างๆ ของประเพณีลอยกระทง พร้อมทั้งหลักธรรมในทัศนะพระพุทธศาสนา ซึ่งสามารถนำมาสอดแทรกในพิธีกรรมให้เกิดผลดีเพื่อส่งเสริมความกตัญญูทศเวทิต่อบุพการีชน ในการบูชาบุคคลที่ควรบูชา ทั้งด้านความสามัคคี วัฒนธรรมประเพณี การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและสืบสานประเพณีอันดีงามของไทย อย่างยั่งยืน

๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

คุณค่า หมายถึง สิ่งที่ทรงไว้ซึ่งประโยชน์ต่อส่วนรวม ในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ที่ทุกคนได้อุรักษ์ สืบทอด และสืบสานมาอย่างช้านาน

ประเพณี หมายถึง ความประพฤติที่ชนหมู่หนึ่งอยู่ในที่แห่งหนึ่งถือเป็นแบบแผนกันมาอย่างเดียวกัน และสืบต่อกันมานาน หากใครในหมู่นั้นนั้นประพฤติออกนอกแบบ ถือว่าปฏิบัติผิดตามหลักประเพณี หรือผิดจารีตประเพณีของสังคมไทย

การลอยกระทง หมายถึง ประเพณีบูชารอยพระพุทธบาท แสดงความสำนึกบุญคุณของแหล่งน้ำ ซึ่งมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิต และเป็นการบูชาพระแม่คงคาเทวีตามความเชื่อแต่โบราณด้วยกระทง ดอกไม้ ธูป เทียน ประกอบกับสิ่งประดิษฐ์จากธรรมชาติที่ลอยน้ำได้

๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ก. เอกสารที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ได้ให้รายละเอียดไว้ในพระราชพิธี ๑๒ เดือน โดยทรงอธิบายไว้ว่า “การลอบพระประทีปลอบกระทงนี่ เป็นนักขัดถูที่รื่นเริงทั่วไปของชนทั้งปวงทั่วไป ไม่เฉพาะแต่การหลวง แต่จะนับว่าเป็นพระราชพิธีอย่างใดก็ได้ไม่ได้ด้วยไม่ได้มีพิธีสงฆ์พิธีพราหมณ์อันใดเกี่ยวเนื่องในการลอบพระประทีปนั้น เว้นไว้แต่จะเข้าใจว่าตรงกับคำที่ว่าลอบโคลงน้ำเช่นที่กล่าวมาแล้ว แต่ควรนับได้ว่าเป็นราชประเพณีซึ่งมีมาในแผ่นดินสยามแต่โบราณ”^๖

๑.๖.๒ อานนท์ อากาภิรมย์ ได้ให้รายละเอียดในหนังสือ “สังคมวัฒนธรรมและประเพณีไทย” ในคำอธิบายเกี่ยวกับประเพณีสรุปได้ว่า ประเพณี หมายถึง “ขนบธรรมเนียม แบบแผน” และแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ ๑) จารีตประเพณี (Mores) เป็นประเพณีที่มีความสำคัญต่อสวัสดิภาพของสังคมและมีลักษณะบังคับให้สมาชิกของสังคมต้องปฏิบัติหรืองดเว้นปฏิบัติ หากผู้ใดฝ่าฝืนก็就会有ความผิดตามที่จารีตประเพณีได้กำหนดโทษเอาไว้ เช่น สังคมไทยมีจารีตประเพณีกำหนดให้พ่อแม่มีหน้าที่เลี้ยงดูลูกของตน หากพ่อแม่คนใดละเลยไม่ปฏิบัติก็就会有ความผิด ๒) ขนบประเพณี (Institution) เป็นประเพณีที่สังคมได้วางไว้เป็นระเบียบแบบแผนทั้งโดยตรง คือระเบียบวางไว้อย่างชัดเจน เช่น ประเพณีทำบุญเลี้ยงพระ ๓) ธรรมเนียมประเพณี (Convention) เป็นประเพณีเกี่ยวกับเรื่องธรรมดาทั่วไป ไม่ค่อยมีความสำคัญเท่าใดนัก จะปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติก็ได้ หากใครไม่ปฏิบัติก็จะถูกดูหมิ่น ดูแคลนว่าไม่มีมารยาท เช่น การแต่งกายไม่ถูกกาลเทศะ”^๗

๑.๖.๓ มหาสิลา วิระวงศ์ นักอักษรศาสตร์ชาวลาวได้ให้รายละเอียดในหนังสือ “พงศาวดารลาว” ได้นิยามสรุปได้ว่า “ประเพณี หมายถึง จารีตประเพณีอย่างหนึ่งอย่างใดที่เป็นวัฒนธรรมของชาติ ซึ่งคนทั้งหลายยอมรับว่าดีว่าชอบแล้วปฏิบัติสืบต่อกัน”^๘

^๖จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, พระราชพิธีตรียัมพวาย-ตรีปวาย (จากพระราชพิธี ๑๒ เดือน). (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๔๗๓), หน้า ๒๒.

^๗อานนท์ อากาภิรมย์, สังคมวัฒนธรรมและประเพณีไทย, (กรุงเทพมหานคร : แพรววิทยา, ๒๕๑๕), หน้า ๗๖.

^๘มหาสิลา วิระวงศ์, พงศาวดารลาว. (เชียงใหม่ : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๒), หน้า ๑๖๘.

๑.๖.๔ เสาวภา ไพทยวัฒน์ ได้ให้รายละเอียดในหนังสือ “พื้นฐานวัฒนธรรมไทย” ไว้สรุปได้ว่า “ประเพณีเป็นเรื่องส่วนรวม เป็นนิสัยของชุมชนที่จะต้องช่วยกันทำเป็นคณะ เป็นสิ่งที่ต้องทำตามกำหนดเวลาแน่นอน หากงดเว้นไม่ทำจะเกิดความไม่สบาย อาจเกิดอาเพศทั้งหมู่บ้าน และประสพภัยกันทั้งเมือง”^๕

๑.๖.๕ อมรา พงศาพิชญ์ ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของศาสนาที่ยึดถือปฏิบัติ ผลการศึกษาพบว่า ๑) ศาสนาต้องมีสิ่งเคารพบูชาสูงสุด ๒) มีความเชื่อและศรัทธา ๓) มีความขลังในพิธีกรรม ๔) มีความศักดิ์สิทธิ์ ๕) มีพิธีกรรม ๖) มีกฎเกณฑ์ให้ผู้เลื่อมใสปฏิบัติตาม ๗) มีศาสนาผู้ประกอบพิธีกรรมและตีบทอดเจตนารมณ์ และยังได้เสนอแนวคิดที่กล่าวว่า ชาวบ้านมีพิธีกรรมเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ ซึ่งพิธีกรรมเกิดขึ้นจากพุทธศาสนาและเกิดขึ้นจากไสยศาสตร์ บทบาทของศาสนาและพิธีกรรม จึงไม่สามารถแยกออกจากกันได้ หน้าที่ของศาสนาและพิธีกรรมช่วยสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคม ทำให้เกิดความเชื่อปรับเปลี่ยนไปตามสภาพสังคมช่วยลดความขัดแย้งทางการเมืองและการปกครอง อิทธิพลของศาสนาและพิธีกรรม ทำให้ค่านิยมของสังคมเปลี่ยนแปลงไปในระดับที่สังคมยอมรับปฏิบัติตาม^๖

โดยสรุป สาเหตุของความเชื่อ เกิดจากปรากฏการณ์ธรรมชาติที่มนุษย์ไม่สามารถอธิบายได้ด้วยเหตุผล ทำให้เชื่อว่าสิ่งแวดลอมมีชีวิตและอำนาจลึกลับแฝงอยู่ ทำให้เกิดความรู้สึกไม่มั่นคงในอารมณ์ ซึ่งมีผลต่อพฤติกรรมที่ต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์และข้อห้ามต่างๆ ที่จะต้องปฏิบัติต่อสิ่งแวดลอมและธรรมชาติ ไปจนถึงบทลงโทษต่อบุคคลในสังคมที่ละเมิดต่อกฎเกณฑ์ของสังคม อิทธิพลของความเชื่อที่เห็นชัดเจนอีกอย่างคือ การประกอบพิธีกรรม และวัดหรือสถานที่ที่เชื่อกันว่าเป็นที่สถิตของวิญญาณและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย สถานที่ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมเพื่อแสดงออกถึงความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าว ความเชื่อยังมีผลต่อประเพณีต่างๆ ของสังคมที่เป็นแบบแผนให้ประเพณีปฏิบัติร่วมกันของคนในสังคม ทำให้มีความรู้สึก มีอารมณ์ร่วมกัน มีความเป็นเจ้าของร่วมกันมีการใช้ประโยชน์ร่วมกัน และมีการดูแลรักษาร่วมกัน เป็นผลให้โครงสร้างทางสังคมมีความเข้มแข็งทำให้สังคมมีความสุขและสามารถพัฒนาไปในแนวทางที่ดีขึ้น

^๕เสาวภา ไพทยวัฒน์, พื้นฐานวัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันราชภัฏเขต ๘, ๒๕๓๘), หน้า ๕๔.

^๖อมรา พงศาพิชญ์, วัฒนธรรมศาสนาและชาติพันธุ์วิเคราะห์สังคมไทยตามแนวมานุษยวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๔๕-๖๑.

ข. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๖ ศรีศักร วัลลิโภคม นักค้นคว้าทางด้านวัฒนธรรมและโบราณคดีให้รายละเอียดในหนังสือชื่อ “แอ่งอารยธรรมอีสาน” ของไทยสรุปได้ว่า “ความเชื่อเป็นสิ่งที่ทำให้มีความมั่นใจและมีกำลังใจขึ้น ถ้าหากขาดสิ่งเหล่านี้เสียแล้วก็ไม่อาจทำอะไร ให้บรรลุเป้าหมายที่ดีได้ ดังนั้นความเชื่อจึงเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นมนุษย์ มนุษย์ทุกรูปทุกวัย ทุกแห่งต่างก็สัมพันธ์กับความเชื่อทั้งนั้น การทำอะไรย่อมมีความเชื่อปะปนอยู่เสมอ”^{๑๑}

๑.๖.๗ วิญญู ผลสวัสดิ์ นักวิจัยทางวัฒนธรรมของไทยให้รายละเอียด การวิจัยทางวัฒนธรรมให้ทัศนะสรุปได้ว่า “ความเชื่อ หมายถึง การยอมรับ นับถือ หรือยึดมั่น ในสิ่งใดสิ่งหนึ่งของมนุษย์ ทั้งที่สิ่งนั้นมีตัวตนหรือไม่มีตัวตนก็ตาม การยอมรับนับถือนี้อาจมีหลักฐานอย่างเพียงพอที่จะพิสูจน์ได้หรืออาจจะไม่มีหลักฐานที่จะนำมาใช้พิสูจน์ให้เห็นจริงเกี่ยวกับสิ่งนั้นก็ได้”^{๑๒}

๑.๖.๘ วัฒนธรรมจังหวัดสกลนคร ได้ให้รายละเอียดไว้ในหนังสือชื่อ “วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณะและภูมิปัญญาจังหวัดสกลนคร” ผลการศึกษาพบว่า “ความเชื่อ” (Beliefs) และพิธีกรรม (Rites) เป็นสิ่งที่มีความหมายสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก เนื่องจากความเชื่อเป็นเรื่องของสภาวะทางด้านความคิดที่ประกอบด้วย สิ่งที่เป็นตัวแทนความคตินั้นๆ ส่วน พิธีกรรม เป็นเรื่องของแบบพิธีการในการกระทำต่างๆ ตามแนวความเชื่อนั้น ซึ่งเป็นกลวิธีนำไปสู่เป้าหมายที่ต้องการ คือจะได้มาซึ่งสิ่งที่เราต้องการนั้น จำที่เราจะต้องกระทำและในการกระทำนั้นๆ กับเรื่องนั้นๆ สิ่งอันเป็นตัวแทนแห่งความเชื่อก็ย่อมจะคลบกันคาบหรือช่วยให้บรรลุผลตาม ความเชื่อ หรือตามความต้องการของเรา อันที่ผลทำให้เกิดความสุขความสบายใจ”^{๑๓}

๑.๖.๙ วิจิตรา อาจวิชัย ได้ศึกษา เรื่อง “การพัฒนาแผนบูรณาการและหนังสือเรียนภาษาไทยเพื่อจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบมุ่งประสบการณ์ภาษา เรื่องลอยกระทงชั้นประถมศึกษาปีที่ ๒” ผลการศึกษาพบว่า “การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยแผนบูรณาการเพื่อจัดกิจกรรมการเรียนรู้ภาษาไทยแบบมุ่งประสบการณ์ภาษา เรื่องลอยกระทง กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทยชั้น

^{๑๑}ศรีศักร วัลลิโภคม, แอ่งอารยธรรมอีสาน, (กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๔๐), หน้า ๑๕.

^{๑๒}วิญญู ผลสวัสดิ์, การวิจัยทางวัฒนธรรม, (มหาสารคาม : สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๓๗), หน้า ๑๘๘.

^{๑๓}วัฒนธรรมจังหวัดสกลนคร, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์เอกลักษณะและภูมิปัญญาจังหวัดสกลนคร, (สกลนคร : สกลนครการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๖๐-๗๑.

ประถมศึกษาปีที่ ๒ ทำให้นักเรียนได้ฝึกปฏิบัติกิจกรรมอย่างหลากหลาย จนเกิดความชำนาญในการใช้ภาษา และยังทำให้นักเรียนกล้าพูด กล้าแสดงออก มีความเป็นผู้นำเพิ่มขึ้น”^{๔๔}

๑.๖.๑๐ ฝ่ายวิชาการ สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, (คนัย ไชโยธา บรรณาธิการ) ได้ให้แนวคิดไว้ในหนังสือชื่อ “สังคม วัฒนธรรม และประเพณี” ผลศึกษาพบว่า “ชาติไทยเป็นชาติอิสระมาแต่โบราณ มีวัฒนธรรมและประเพณีประจำชาติยึดถือปฏิบัติสืบเนื่องกันมาเป็นลำดับ และคนไทยมีความเคารพบรรพบุรุษ มีความเชื่อเรื่องผีและวิญญาณ ฉะนั้น ขนบประเพณีและธรรมเนียมประเพณีบางอย่างมีเรื่องของบรรพบุรุษเจือปนอยู่ ประเพณีเป็นสิ่งที่นิยมประพฤติปฏิบัติสืบกันมาจนเป็นแบบแผนขนบธรรมเนียม และประเพณี ถูกแบ่งเป็น ๔ คือ ๑) ประเพณีในครอบครัว เช่น ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับชีวิตหรือถนนชีวิตของคนไทยตั้งแต่เกิดจนตาย ๒) ประเพณีส่วนรวมตามเทศกาล เป็นประเพณีที่ประชาชนส่วนใหญ่นิยมปฏิบัติร่วมกัน เช่น ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีลอยกระทงตามเทศกาล เป็นต้น ๓) ประเพณีเกี่ยวกับการแต่งกาย คนไทยแต่ละภาคมีลักษณะการแต่งกายดั้งเดิมของตนประจำท้องถิ่น เช่น ภาคเหนือ ภาคอีสาน ภาคกลาง ภาคใต้ เป็นต้น ๔) ประเพณีเกี่ยวกับอาชีพ อาชีพเป็นของท้องถิ่นนั้นๆ และสืบสานกันแบบประเพณีอย่างยาวนาน ๕) ประเพณีการเล่นในวันนักขัตฤกษ์ เช่น ภาคเหนือในงานเทศกาลสงกรานต์ มีการเล่นสาดน้ำ การแห่ครัว แอ้วขอ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีการเล่นหมอแคน หมอลำ ภาคกลางมีเพลงเรือ เพลงเกี่ยวข้าว เพลงอีแซว ๖) ประเพณีการทำบุญ ในวันสำคัญต่างๆ ๗) ประเพณีการรับประทานอาหาร”^{๔๕}

จากการศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยตามที่กล่าวมานับได้ว่า เป็นปทัฏฐานที่สำคัญยิ่งซึ่งผู้ศึกษาได้นำทศนะบางเรื่องบางตอนมากล่าวข้างต้น ถือเป็นกรอบของการนำเสนอผลงานที่ได้จากการศึกษามาตามลำดับ โดยเน้นที่หลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาหลักเป็นสำคัญ และเพื่อให้มีความสมบูรณ์ของเนื้อหา เอกสารและงานวิจัยตามที่กล่าวมา ทั้งที่ไม่ได้เอ่ยถึงนับว่าเป็นกรอบของการวิจัยเป็นอย่างดีในการนำเสนอผลงานในบทต่างๆ ต่อไปตามลำดับ

---

^{๔๔}“วิจิตรา อัจฉริยะ, “การพัฒนาแผนบูรณาการและหนังสือเรียนภาษาไทยเพื่อจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบมุ่งประสบการณ์ภาษา เรื่องลอยกระทง ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๒”, วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาหลักสูตรการสอน, (มหาสารคาม : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๗), หน้า ๒.

^{๔๕}ฝ่ายวิชาการ สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, (คนัย ไชโยธา บรรณาธิการ). สังคมวัฒนธรรม และประเพณีไทย. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๖ – ๑๒๒.

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาเอกสาร (Documentary Research) โดยดำเนินการ ดังนี้

๑.๗.๑ ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา

๑.๗.๒ ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ เอกสารงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับประเพณีลอยกระทง

๑.๗.๓ รวบรวมข้อมูลทั้งจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา และเอกสารงานวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับประเพณีลอยกระทงนำมาวิเคราะห์ให้เห็นถึงคุณค่าของประเพณีลอยกระทง

๑.๗.๔ สรุปผลการศึกษา และนำเสนอข้อมูลคุณค่าประเพณีลอยกระทงเพื่อนำไปสู่การพัฒนาในด้านการส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณี ตลอดจนการเผยแพร่ธรรมทางพระพุทธศาสนา

๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๘.๑ ทำให้ทราบประวัติความเป็นมาของประเพณีลอยกระทง

๑.๘.๒ รู้คุณค่าและหลักธรรมของประเพณีลอยกระทงในทัศนะพระพุทธศาสนา

๑.๘.๓ สามารถประยุกต์คุณค่าของประเพณีลอยกระทงที่มีต่อสังคมไทย

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยดีก็เพราะความช่วยเหลือของบุคคลหลายฝ่ายซึ่งผู้วิจัย จะขอระบุนามเพื่อเป็นการแสดงความขอบคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้ด้วย ได้แก่ พระมหาสุทนต์ อากาศโร,ดร. ที่เมตตามาเป็นประธานสอบวิทยานิพนธ์ และพระมหาวัชรญาณ วรณฺญ, ดร. , ผศ.อานนท์ เมธีวรฉัตร, ผศ.ดร.วรกฤต เกื้อนช่าง, อาจารย์ที่ปรึกษา และ รศ.ใหม่ เจตรไชสง ผู้ทรงคุณวุฒิ ซึ่งได้เมตตาเป็นคณะกรรมการสอบป้องกันวิทยานิพนธ์ทุกท่าน ที่ช่วยเหลือให้คำแนะนำและตรวจแก้วิทยานิพนธ์จนลุล่วงสมบูรณ์ด้วยดี

ขอกราบขอบคุณพระเดชพระคุณพระเทพปริยัติเมธี (สฤษดิ์ สิริขโร, ผศ.ดร.) ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ที่มีความเมตตาอนุเคราะห์ให้คำปรึกษา และให้กำลังใจเพื่ออำนวยความสะดวกมาโดยตลอด

ขอกราบขอบพระคุณ พระราชพุฒิเมธี(สมชาย จนุทสาโร), พระราชวัชรเมธี (วีระ วรปัญญา ผศ.ดร.), พระมหาสุวรรณ สุวณฺโณ, พระสุวรรณฐา อินฺทริยสวโร, ศ.ดร.กาญจนา เกรียงมี, รศ.บุญเรือง อินทวรัตน์ นายสมศักดิ์ ลิขสิทธิ์ และนายศรายุช ปิ่นประทีป ซึ่งทุกท่านที่ได้กรุณาให้ความเมตตาอนุเคราะห์ ให้คำปรึกษา ให้กำลังใจ และให้การสนับสนุนมาโดยตลอด

อนึ่ง งานวิจัยฉบับนี้คงจะสำเร็จลงไม่ได้หากไม่ได้รับการสนับสนุนด้านข้อมูลที่เป็นเอกสาร ผู้วิจัยต้องขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ประจำห้องสมุด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ รวมถึงท่านผู้เป็นเจ้าของผลงานทางวิชาการอันทรงคุณค่าทุกท่านที่ผู้วิจัย ได้นำมาประกอบงานวิจัยฉบับนี้

ขอบูชาพระคุณ โยมพ่อสุเทพ เชื่อเงินเดือน โยมแม่เข็มทิพย์ เชื่อเงินเดือน บุพการี ผู้ให้กำเนิด หลวงพ่อพระครูวิจารณ์วรรณาคม เศรษฐโร (กมล) ,พระอุปัชฌาย์อาจารย์และญาติพี่น้องทุกท่านที่มีส่วนร่วมในการวิจัยครั้งนี้ ขอขอบคุณและเจริญพรเพื่อนนิสิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนามหาบัณฑิตทุกรูป/คน ที่เอาใจใส่สอบถามและให้กำลังใจด้วยความห่วงใยซึ่งกันและกันมาโดยตลอด

พระครูพิสนท์กิจจาทร ฑมฺกกาโม

สิงหาคม ๒๕๕๔

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อชื่อคัมภีร์ในวิทยานิพนธ์นี้ ใช้อ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช ๒๕๓๕ ดังนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา.	(ไทย)	วินัยปิฎก	มหาวิภงฺกปาตี	(ภาษาไทย)
วิ.ม.	(บาลี)	วินัยปิฎก	มหาวคฺคปาตี	(ภาษาบาลี)
วิ.ม.	(ไทย)	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จ.	(ไทย)	วินัยปิฎก	จูฬวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ม.	(บาลี)	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวคฺคปาตี	(ภาษาบาลี)
ที.ม.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(บาลี)	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวคฺคปาตี	(ภาษาบาลี)
ที.ปา.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปิ่นณาสกั	(ภาษาไทย)
สั.นิ.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
สั.ข.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	ขันธวารวรรค	(ภาษาไทย)
สั.ม.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
อง.ติก.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ติก.	(บาลี)	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ติกนิปาต ปาลี	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตุตก.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	สตุตกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทสก.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)

(ญ)

ช.ช.	(ไทย)	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
ช.ธ.	(ไทย)	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ช.อิติ.	(ไทย)	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อิติวุตตกะ	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรม

อภิ.ป.	(ไทย)	อภิธรรมปิฎก	ปุคคลบัญญัติ	(ภาษาไทย)
อภิ.ก.	(ไทย)	อภิธรรมปิฎก	กถาวัตตุ	(ภาษาไทย)

คำย่อเกี่ยวกับพระไตรปิฎก

การอ้างอิงพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ใช้ระบุชื่อคัมภีร์ และระบุถึง เล่ม/ข้อ/หน้า ตามลำดับ เช่น ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕ หมายถึง การอ้างอิงนั้นระบุถึงคัมภีร์ พระสุดตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค เล่มที่ ๑๐ ข้อที่ ๔๐๒ หน้าที่ ๓๓๕

บทที่ ๒

ประวัติความเป็นมาของประเพณีลอยกระทง

ประวัติความเป็นมาของประเพณีลอยกระทง ที่ถือปฏิบัติสืบกันมาได้เกิดจากการอันเชิญ คัมภีร์พระพุทธศาสนามาประดิษฐานไว้ในประเทศไทยสมัยกรุงสุโขทัย โดยมีพระร่วงเจ้า (พระเจ้าอรรณราช) ทรงเป็นผู้มีศรัทธาในทางพระพุทธศาสนา และสืบเนื่องด้วยพระสนมเอก กล่าวคือ ท้าวศรีจุฬาลักษณ์ ผู้มีความศรัทธาในพระศาสนาเช่นกัน ได้ศึกษาคัมภีร์พระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง จึงได้คิดค้นประดิษฐ์โคมประทีปสำหรับสักการบูชาในวันเพ็ญเดือน ๑๒ จึงนับได้ว่าเป็นต้นตำรับ ของประเพณีการลอยกระทงในประเทศไทย แม้ไม่ปรากฏชัดเจนว่าประกอบมาตั้งแต่เมื่อไร และเท่าที่ มีหลักฐานค้นพบ คือ ตั้งแต่กรุงสุโขทัยเป็นราชธานี โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสันนิษฐานไว้ว่า “เดิมทีเคยเป็นพิธีของพราหมณ์ กระทำเพื่อบูชาพระผู้เป็นเจ้าทั้งสามพระองค์ ได้แก่ พระอิศวร พระนารายณ์ และพระพรหม”^๑ ต่อมาได้ถือปฏิบัติตามแนวทางพระพุทธศาสนา โดยปรับเปลี่ยนความคิดให้เข้ากับคำสอนทางพระพุทธศาสนา คือมีประเพณีการชักโคม เพื่อบูชา พระบรมสารีริกธาตุ พระจุฬามณีในชั้นดาวดึงส์ และบูชารอยพระพุทธบาท ซึ่งได้ประดิษฐาน ณ หาดทรายแม่น้ำนัมมทานที ที่พญานาครักษายูบ่นยอดภูเขาสุวรรณมาลี ยอดภูเขาสุวรรณบรรพต และที่ยอดภูเขาสุมนกฎ^๒

สำหรับประเพณีลอยกระทงสมัยสุโขทัยนั้น นางนพมาศพระสนมของพระร่วงได้ คิดค้นทำกระทงถวาย เป็นรูปดอกบัว และรูปลักษณะแบบต่างๆ ให้ทรงลอยตามสายน้ำไหล พระร่วง เจ้าทรงพอพระราชหฤทัยกระทงดอกบัวของนางนพมาศเป็นอย่างมากจึงโปรดให้ถือเป็นเยี่ยงอย่าง และปฏิบัติสืบต่อกันมาจนปัจจุบัน และกาลต่อมาการถือปฏิบัติตามแนวคิดของท้าวศรีจุฬาลักษณ์ ก็เป็นที่นิยมอย่างแพร่หลายไปทั่วทุกๆ ภาค ของประเทศไทย ซึ่งแฝงไว้ในคติความเชื่ออย่างเป็น รูปแบบ แต่การทำพิธีนั้นบางแห่งอาจจะไม่เหมือนครั้งกรุงสุโขทัยทุกอย่าง เพราะได้เปลี่ยนแปลง ไปตามวัฒนธรรมของแต่ละภาค แต่จุดประสงค์ของการลอยกระทงนั้นมีความเหมือนกัน

---

^๑ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, พระราชพิธี ๑๒ เดือน, (กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๒๕.

^๒ ศ. ธรรมกถึก, ประเพณีฉบับพระมหाराชครู, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ ร.พ. ศ.ธรรมกถึก, ๒๕๑๑), หน้า ๓๔๒.

๒.๑ ความเป็นมาของประเพณีลอยกระทงตามที่มีร่องรอยในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ดังที่ทราบแล้วว่า ประเพณีลอยกระทงในสังคมไทยถือเป็นประเพณีสำคัญอย่างหนึ่งของชาติไทย และเป็นประเพณีระดับชาติที่มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนในชาติ ซึ่งได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพกาลมากกว่า ๑๐๐ ปี และอยู่คู่กับสังคมไทยมาโดยตลอด พร้อมกันนี้ได้มีวิวัฒนาการด้านรูปแบบ และลักษณะการประกอบพิธีลอยกระทงมาอย่างต่อเนื่อง จึงทำให้เห็นคุณค่าต่อสังคมอย่างมากมาย โดยเฉพาะได้ส่งเสริมความสามัคคี ความมีระเบียบวินัย ความรักใคร่ในสถาบันครอบครัว การส่งเสริมคุณภาพชีวิต การอนุรักษ์สภาพแวดล้อม การส่งเสริมสังคมเศรษฐกิจ การท่องเที่ยว กล่าวคือ เทศกาลลอยกระทงนั้นมีชาวต่างชาติมากมายหลั่งไหลมาเที่ยวชมความงามของการจัดงานแต่ละภูมิภาคตามพื้นที่จังหวัดนั้นๆ

สำหรับความเป็นมาของประเพณีลอยกระทงตามที่ได้ศึกษาค้นคว้ามา และค้นพบร่องรอยปรากฏหลักฐานในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท โดยประการแรก คือมีร่องรอยในพระไตรปิฎก และประการต่อมา คือมีร่องรอยในอรรถกถา โดยมีคำอธิบายตามลำดับ ดังนี้

๒.๑.๑ ประเพณีลอยกระทงตามที่มีร่องรอยในพระไตรปิฎก

ในคัมภีร์พระไตรปิฎกนั้น ได้มีร่องรอยปรากฏหลักฐานซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับประเพณีลอยกระทงพอเป็นเค้ามูลดังมีใจความสำคัญใน **ปุลณสูตร สังกยัตนิกาย สพายตนวรรค** มีข้อสรุป ดังนี้

พระศาสดาประทับอยู่ในที่นั้น นั่นเองตลอดเจ็ดวัน เพื่อสงเคราะห์มหาชน พอรุ่งขึ้นก็ได้ปรากฏอยู่ในมหาคันธกภูมินั่นเอง ในที่สุดแห่งพระธรรมเทศนาเจ็ดวัน การตรัสรู้ธรรมได้มีแก่สัตว์ ๘๔,๐๐๐ พระองค์ ประทับอยู่ที่นั่นเจ็ดวัน เสด็จเที่ยวบิณฑบาตใน วานิชคาม ให้พระปุลณเถระกลับด้วยตรัสสั่งว่า เธอจงอยู่ในที่นี้แล ได้เสด็จไปยังฝั่งแม่น้ำนัมมทานที อันมีอยู่โดยลำดับ พระยานาคนัมมทา กระทำการต้อนรับพระศาสดา ให้เสด็จเข้าไปสู่ภพนาค ได้กระทำสักการะต่อพระรัตนตรัย พระศาสดาแสดงธรรมแก่พระยานาคนั้น แล้วออกจากภพนาค พระยานาคนั้นอ่อนน้อมว่าข้าแต่พระองค์ ผู้เจริญ ขอพระองค์จงประทานสิ่งที่ควรสละแก่ข้าพระองค์พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงเจดีย์ คือรอยพระบาทไว้ ณ ฝั่งแม่น้ำนัมมทานที เจดีย์คือรอยพระบาทนั้น เมื่อคลื่นหลากมาๆ ย่อมปิด เมื่อคลื่นไปแล้วย่อมเปิดออก ความถึงพร้อมด้วยมหาสักการะได้มีแล้ว พระศาสดาเสด็จออกจากที่

นั่น แล้วเสด็จไปยังสังฆพันธบรรพต ตรัสกะสังฆพันธภิกษุว่า เธอทำให้
มหาชนหยั่งลงไปทางอบาย เธอจงอยู่ในที่นี้แหละ ให้ชนเหล่านั้นสละ
ลัทธิเสียแล้ว ให้ดำรงอยู่ในทางแห่งพระนิพพาน ฝ่ายพระสังฆพันธภิกษุนั้น
ทูลขอข้อที่ควรประพฤติ พระศาสดาแสดง พระเจดีย์ คือ รอยพระบาทที่
หลังแผ่นดินแห่งทิบ เหมือนรอยตรา ที่ก้อนดินเหนียวเปียก แต่นั่นก็เสด็จ
กลับพระวิหารเชตวันตามเดิม”

จากพระสูตรนี้ ได้แสดงให้เห็นร่องรอยที่เป็นเค้ามูลว่า ประเพณีการลอยกระทงได้เริ่ม
มีขึ้นแต่บัดนั้นมาจนปัจจุบัน โดยเฉพาะได้เป็นแนวสืบทอดปฏิบัติบูชาสืบมาของประเทศต่างๆ ที่
นับถือพระพุทธศาสนาอย่างประเทศไทย ด้วยเหตุนี้ การที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาอย่างยาวนานนั้น ซึ่ง
คติความเชื่อศรัทธาในเรื่องการลอยกระทง เพราะเป็นการสักการบูชาคุณของพระพุทธองค์ ทรงได้
ประดิษฐานซึ่ง “พระเจดีย์” หรือ “รอยพระพุทธบาท” ณ แม่น้ำนัมมทานที ตามคำขอของพระยา
นาค ที่มีความศรัทธาเลื่อมใสในคำสอนของพระบรมศาสดา ดังจะเห็นได้จากคำขออันอ่อนน้อมของ
พระยานาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์จงประทานสิ่งที่ควรสละแก่ข้าพระองค์”

อย่างไรก็ตาม ชื่อของแม่น้ำ ดังที่ปรากฏในพระไตรปิฎกดังกล่าว ยังมีรายละเอียดอยู่ใน
สองพระสูตร ได้แก่ ปุณณโณวาทสูตร มัชฌิมนิคาย และ ปุณณสูตร ได้กล่าวถึงเรื่องเดียวกัน
โดยเฉพาะกล่าวถึง พระปุณณะ ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่สุนาปรีนตชนบท ซึ่งเป็นถิ่นที่อยู่ของ
คนคูราย ก่อนที่จะไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่สุนาปรีนตชนบท พระพุทธเจ้าทรงถาม พอสรุปว่า...

ดูกรปุณณะ พวกมนุษย์ชาวสุนาปรีนตชนบทเป็นคนคูรายนัก พวกมนุษย์ชาวสุนา
ปรีนตชนบทเป็นคนหยาบคายนัก ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรีนตชนบทจักดำ บริภาษเธอในที่นั้น
เธอจักคิดอย่างไร

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรีนตชนบทจักดำ บริภาษข้าพระองค์ใน
ที่นั้น ข้าพระองค์จักคิดอย่างนี้ว่า มนุษย์ชาวสุนาปรีนตชนบทเหล่านี้ดีหนอ มนุษย์ชาวสุนาปรีนต
ชนบทเหล่านี้ดีจริงหนอ ที่ไม่ประหารเราด้วยฝ่ามือ ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ในเรื่องนี้ข้าพระองค์จัก
คิดอย่างนี้

ปุณณะ ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรีนตชนบทจักประหารเราด้วยฝ่ามือ ในเรื่องนี้เธอจัก
คิดอย่างไร ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรีนตชนบทจักประหารข้าพระองค์ด้วย
ฝ่ามือ ในเรื่องนี้ข้าพระองค์จักคิดอย่างนี้ว่า มนุษย์ชาวสุนาปรีนตชนบทเหล่านี้ดีหนอ มนุษย์ชาว

^๑ ส.สพ. (ไทย) ๔/๑๑๓/ ๑๓๐-๑๓๑.

สุนาปรันตชนบทเหล่านี้ดีจริงหนอ ที่ไม่ประหารเราด้วยก้อนดิน ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ในเรื่องนี้ ข้าพระองค์จักคิดอย่างไร

ปุณณะ ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบทจักประหารเราด้วยก้อนดิน ในเรื่องนี้เราจักคิดอย่างไร ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบทจักประหารข้าพระองค์ด้วยก้อนดิน ในเรื่องนี้ ข้าพระองค์จักคิดอย่างไรว่า ‘มนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบทเหล่านี้ดีหนอ มนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบทเหล่านี้ดีจริงหนอ ที่ไม่ประหารเราด้วยก้อนไม้’ ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ในเรื่องนี้ ข้าพระองค์จักคิดอย่างไร ข้าแต่พระสุคต ในเรื่องนี้ข้าพระองค์จักคิดอย่างไร

ปุณณะ ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบทจักประหารเราด้วยก้อนไม้ ในเรื่องนี้เราจักคิดอย่างไร ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบทจักประหารข้าพระองค์ด้วยก้อนไม้ ในเรื่องนี้ข้าพระองค์จักคิดอย่างไรว่า มนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบทเหล่านี้ดีหนอ มนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบทเหล่านี้ดีจริงหนอ ที่ไม่ประหารเราด้วยศัสตรา ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ในเรื่องนี้ข้าพระองค์จักคิดอย่างไร ข้าแต่พระสุคต ในเรื่องนี้ข้าพระองค์จักคิดอย่างไร

ดีละ ดีละ ปุณณะ เธอประกอบด้วยความข่มใจและความสงบใจนี้จักสามารถอยู่ในสุนาปรันตชนบทได้ ปุณณะ เธอรู้เวลาอันสมควรในบัดนี้

ครั้งนั้น ท่านพระปุณณะ ขึ้นชมยินดีพระภีษคของพระผู้มีพระภาคแล้วลุกขึ้นจากอาสนะ ถวายอภิวาท กระทำประทักษิณ เก็บงำเสนาสนะเรียบร้อยแล้วถือบาตร และจีวรหลักจาริกไปทางสุนาปรันตชนบท เมื่อจาริกไปโดยลำดับก็ถึงสุนาปรันตชนบท ได้ยินว่า ท่านพระปุณณะอยู่ที่สุนาปรันตชนบทนั้น ครั้งนั้นระหว่างพรรษานั้นท่านให้ชาวสุนาปรันตชนบทแสดงตนเป็นอุบาสกประมาณ ๕๐๐ คน และอุบาสิกาประมาณ ๕๐๐ คน ระหว่างพรรษานั้นเหมือนกันท่านได้บรรลุมัชชา ๓ และนิพพานแล้ว

ครั้งนั้นแล ภิกษุหลายรูปเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ฯลฯ นั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ กุลบุตรชื่อ ปุณณะที่พระองค์ทรงสั่งสอนด้วยพระโอวาทอย่างย่อนั้นตายไปแล้ว เขามีคติเป็นอย่างไร มีอภิธรรมปรายภพเป็นอย่างไร

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “ภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรชื่อปุณณะเป็นบัณฑิต ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ทั้งไม่เบียดเบียนเราเพราะเหตุแห่งธรรม ภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรชื่อ ปุณณะปรินิพพานแล้ว”^๔

^๔ ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๘๘/๘๕-๘๘.

จะเห็นว่า ร่องรอยของประเพณีลอยกระทงดังกล่าวมา นอกจากจะเป็นการสักการบูชาคุณของพระพุทธเจ้าแล้ว ยังมีคุณค่าที่สำคัญสำหรับจิตใจของพุทธบริษัทอีกด้วย โดยเฉพาะหลักคำสอนที่ให้ชาวพุทธควรตระหนักรู้ และปฏิบัติให้เกิดมีขึ้นประจำใจเพื่อเอาชนะความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ของบริบทสังคมที่เป็นอยู่ขณะนี้ และมีความเกี่ยวข้องโดยตรงต่อภาวะจิตใจ จึงจำเป็นต้องใช้หลักของการอดทน ซึ่งหากเรานำเอาหลักการของพระปุณณะเถระ ไปเป็นแบบอย่างของการเผยแผ่หลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนานั้นก็จะประสบผลสำเร็จ แม้ว่าจะมีอุปสรรคอยู่ตรงหน้าก็ตาม พระสงฆ์ซึ่งเป็นพุทธสาวกยอมเสียชีวิตเพื่อพระศาสนาโดยเฉพาะคณะพระสงฆ์ที่ออกไปเผยแผ่หลักคำสอนของพระศาสดาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ก็น่าจะน้อมนำพระสูตรนี้ไปใช้ เพื่อสืบต่อปณิธานของพระปุณณะเถระ ซึ่งที่ตั้งใจไว้ต่อหน้าพระพุทธเจ้าที่จะสู้กับคนโหดร้ายด้วยการอดทนและมองให้เห็นถึงสิ่งที่ดีในความโหดร้ายนั้น ด้วยเหตุนี้การพระสงฆ์ที่ท่านได้อุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนาและเป็นที่พึ่งของชาวบ้านคงต้องทนต่อไป ใช้ธรรมะในการต่อสู้กับคนโหดร้ายที่พระพุทธเจ้าประทานไว้ คือ ทมะและอุปสมะ ได้แก่ อดทนและสงบ

โดยสรุป ร่องรอยหลักฐานของประเพณีลอยกระทงดังกล่าวข้างต้น นอกจากจะเป็นการสักการบูชาแด่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ยังมีคุณค่าในเชิงปฏิบัติและปรากฏให้เห็นร่องรอยอันเป็นหลักการที่พุทธบริษัทต้องปฏิบัติให้ถูกต้องมีความดีงามตามหลักของทมะและอุปสมะ ซึ่งพระพุทธองค์ทรงประทานแก่ พระปุณณะ ในครั้งนั้น ได้ผลดีเป็นอย่างยิ่ง คือชาวสุนาปรัตชนบทเปลี่ยนจากการเป็นคนโหดร้ายทารุณ หันมานับถือพระพุทธศาสนา แต่การใช้ทมะและอุปสมะเพื่อสร้างสันติสุขในสังคมนั้น เป็นสิ่งที่ทุกฝ่ายต้องร่วมมือกัน หันหน้าเข้าหากัน ใช้วัฒนธรรมประเพณีเป็นส่วนช่วย มีหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นตัวประสาน สังคมจึงจะอยู่เย็นเป็นสุข

๒.๑.๒ ประเพณีลอยกระทงตามที่มีร่องรอยในอรรถกถา

ประเพณีการลอยกระทงตามที่มีร่องรอยปรากฏในอรรถกถา ได้กล่าวถึงการจุดประทีปโคมลอยเพื่อบูชารอยพระบาทที่ริมฝั่งแม่น้ำนัมมทานที ตามที่นางนพมาศได้อ้างถึงนั้น กล่าวคือ อรรถกถาสองแห่งเขียนไม่เหมือนกัน คือ อรรถกถาปุณ โฉวาทสูตร มัชฌิมนิกาย เขียนเป็นนัมมทา และอรรถกถापุณณสูตร สังยุตตนิกาย สพายตนวรรค เขียนเป็นนัมมทา โดยพระไตรปิฎกอรรถกถาทั้งสองฉบับน่าจะแก้ไขให้เหมือนกันเพราะ คำว่า “นัมมทา” ไม่น่าจะได้อินว่า “นัมมทา” มากกว่า ดังนั้น ปัจจุบัน แม่น้ำแห่งนี้เชื่อกันว่า อยู่ในแคว้นทักษิณาของประเทศอินเดีย เรียกกันว่า “แม่น้ำเนรพุททา หรือ นีรพุททา” เหตุผลที่ตำราเขียนไม่เหมือนกันเพราะเสียงอ่านจะเพี้ยนไปบ้าง

เช่น เมืองราชคฤห์ในอดีต ปัจจุบันเลียงเพี้ยนไปเป็นราชเกีย หรือ ราชคิร (Rajkir) อย่างไรก็ตามจะเป็นแม่น้ำนิมมทา นัมมทา เนรพุทธา นีรพุทธา ขอให้เข้าใจว่าเป็นแม่น้ำแห่งเดียวกันนั่นเอง”^๕

นอกจากนี้แล้ว ในอรรถกถาได้กล่าวถึงรอยพระบาท หรือพระเจดีย์ไว้หลายแห่งที่เกี่ยวข้องกับประเพณีลอยกระทง ที่ทำวสริจุพาลักษณอ้างถึงมีปรากฏใน อรรถกถาปุณ โณวาทสูตร มัชฌิมนิคาย อุปริปัณณาสก์ ความตอนหนึ่งว่า...“เพื่อสงเคราะห์มหาชน พระศาสดาประทับอยู่สองสามวัน เสด็จเที่ยวบิณฑบาตในหมู่บ้านพ้อค้ำแล้วตรัสสั่งให้พระปุลณณะเถระกลับ ในระหว่างทางมีแม่น้ำชื่อนิมมทา ได้เสด็จไปถึงฝั่งของแม่น้ำนั้น นิมมทานาคราชถวายการต้อนรับ พระศาสดาทูลเสด็จเข้าสู่ภพนาถได้กระทำสักการะพระรัตนตรัยแล้ว พระศาสดาทรงแสดงธรรมแก่นาคราชนั้นแล้ว ก็เสด็จออกจากภพนาถ นาคราชนั้นกราบทูลขอว่าได้โปรดประทานสิ่งที่พึงบำเรอแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด พระพุทธเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงแสดงบทเจดีย์รอยพระบาทไว้ที่ฝั่งแม่น้ำนิมมทา รอยพระบาทนั้นเมื่อคลื่นซัดมาก็ถูกปิด เมื่อคลื่นเลยไปแล้วก็ถูกเปิด กลายเป็นรอยพระบาทที่ถึงสักการะอย่างใหญ่ เมื่อพระศาสดาทรงออกจากริมฝั่งแล้วก็เสด็จถึงภูเขาสัจจพันธ์ ตรัสกับพระสัจจพันธ์ว่ามหาชน ถูกเธอทำให้จมลงในทางอบาย เธอต้องอยู่ในที่นี้แหละ แก่ลัทธิตของพวกคนเหล่านี้เสีย แล้วให้พวกเขาดำรงอยู่ในทางพระนิพพาน แม้ท่านพระสัจจพันธ์นั้น ก็ทูลขอสิ่งที่จะต้องบำรุง พระศาสดาก็ทรงแสดงรอยพระบาทไว้บนหลังแผ่นดินที่บเหมือนประทับตราไว้บนก้อนดินเหนียวสดๆ ฉะนั้น ต่อจากนั้นก็เสด็จไปถึงพระเชตะวันทีเดียว”^๖

โดยสรุป ความเป็นมาของประเพณีลอยกระทง ดังได้กล่าวมาที่มีร่องรอยปรากฏใน คัมภีร์พระพุทธศาสนาทั้งสองแห่ง ล้วนแล้วได้กล่าวถึง แม่น้ำสายสำคัญหนึ่งในครั้งพุทธกาล ที่ชาวพุทธได้ให้ความสำคัญในทางประวัติศาสตร์ เพราะเป็นแม่น้ำที่มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธองค์ซึ่งทรงได้โปรดสั่งสอนพระยานาค ที่มีความศรัทธาเลื่อมใสในคำสอนของพระองค์ แล้วทูลขอสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อเป็นที่สักการะบูชา จึงเป็นที่มาของพระเจดีย์ หรือ รอยพระพุทธรูปบาท ที่ชาวพุทธได้สืบทอดปฏิบัติกันมาเพื่อรำลึกถึงคุณพระพุทธเจ้า และได้กลายเป็นประเพณีลอยกระทงจนทุกวันนี้

^๕พระมหาบุญไทย ปุณฺณมโน, วันเพ็ญเดือนสิบสองน้ำก้นองเต็มคูลิ่ง. <http://www.mbu.ac.th>. เข้าถึงข้อมูลเมื่อ (๕ มิถุนายน ๒๕๕๓)

^๖ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๕๕-๓๕๖/๔๔๖-๔๕๑. , ม.อ. (ไทย) ๒๓/๖๕๔-๖๖๕/๔๒๖-๔๔๕.

๒.๒ ความเป็นมาของประเพณีลอยกระทงในประเทศไทย

สำหรับความเป็นมาของประเพณีลอยกระทงในประเทศไทย หรือสังคมไทยที่ได้สืบทอดปฏิบัติกันเป็นเวลายาวนาน ซึ่งได้กล่าวไว้แล้วข้างต้น จะสังเกตเห็นว่าประเพณี หรือพิธีกรรมการลอยกระทงนี้ มีมาพร้อมกับการเข้ามาของพระพุทธศาสนาในเมืองไทย โดยเฉพาะในรัชสมัยของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช โดยพระองค์นั้นเป็นผู้วางรากฐานให้พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติของอาณาจักรไทย พร้อมทั้งนำพระพุทธศาสนา นิกายเถรวาท แบบลังกาจากเมืองนครศรีธรรมราชมาประดิษฐานยังอาณาจักรสุโขทัย ทรงทำนุบำรุงให้เจริญรุ่งเรืองและยังได้เผยแผ่ต่อไปยังอาณาจักรใกล้เคียง ทรงเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศลังกาและได้อัญเชิญพระพุทธรูปที่สำคัญ คือพระพุทธรูปศิหิงค์มาไว้ที่สุโขทัย ทรงมีพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างแน่วแน่นมั่นคง รวมทั้งพสกนิกรของพระองค์ด้วย ดังมีปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ว่า

“คนเมืองสุโขทัยนี้มักทาน มักทรงศีล มักโอยทาน พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองสุโขทัยนี้ มีศรัทธาในพระพุทธศาสนา ทรงศีลเมื่อพรรษาทุกคน เมื่อออกพรรษาเดือนหนึ่งจึงแล้ว...กลางเมืองสุโขทัยนี้มีพิหาร มีพระพุทธรูปทอง มีพระอัฐฐารส”^๗

จะเห็นได้ว่า การที่ประชาชนเมืองสุโขทัยสมัยนั้น ชอบการทำบุญทำกุศล และการรักษาศีล ก็เนื่องด้วยผู้ปกครองประเทศนั้น เป็นผู้มีความเคารพศรัทธาในพระรัตนตรัย และได้เป็นแบบอย่างที่ดีสำหรับอาณาประชาราษฎร์เพื่อสืบทอดปฏิบัติตาม ซึ่งส่วนหนึ่งมีความเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมในทางพระพุทธศาสนาด้วย เพราะผลดีอันเกิดจากการประกอบพิธีกรรม โดยเฉพาะประเพณีการลอยกระทง ซึ่งนอกจากจะเป็นการอนุรักษ์ไว้ซึ่งศิลปวัฒนธรรมอันดีงามแล้ว สิ่งที่ได้รู้ปธรรมในเชิงของการปฏิบัติ หรือได้ปฏิบัติตาม คือได้ดำเนินวิถีชีวิตตามหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา คือมีความสามัคคี รักใคร่ปรองดองกัน ซึ่งจะมีกล่าวรายละเอียดไว้ในบทต่อไป

๒.๒.๑ ประเพณีลอยกระทงสมัยกรุงสุโขทัย

การลอยกระทงสมัยกรุงสุโขทัย เรียกว่า “การลอยพระประทีป หรือ ลอยโคม” ซึ่งจัดว่าเป็นงานนักขัตฤกษ์รื่นเริงของประชาชนทั่วไป โดยความฉลาดของ นางนพมาศ หรือ ท้าวศรีจุฬาลักษณ์ พระสนมเอกของพระร่วง หรือ พ่อขุนรามคำแหงมหาราช แห่งกรุงสุโขทัย ได้คิดประดิษฐ์ดัดแปลงเป็นรูปกระทงเป็นดอกบัวแทนการลอยโคม ซึ่งการลอยกระทง หรือโคมสมัยนั้น มีคติ

^๗เจริญ ไชยชนะ, พ่อขุนรามคำแหงมหาราช, (กรุงเทพมหานคร : การพิมพ์ไชยวัฒน์, ๒๕๒๓), หน้า ๗๔.

ความเชื่อเรื่องการลอยกระทงว่า เป็นการสักการะรอยพระพุทธรูปที่แม่น้ำน่านมณฑลที่เป็นแม่น้ำสายหนึ่งอยู่ในแคว้นทักษิณของประเทศอินเดีย ปัจจุบันเรียกว่า “แม่น้ำนเรพุททา”

ด้วยเหตุนี้ การลอยกระทงสมัยสุโขทัย ได้ปรากฏบทความในตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ หรือที่รู้จักอีกอย่างหนึ่งชื่อว่า “นางนพมาศ” ซึ่งได้ระบุคุณสมบัติของนางนพมาศไว้ ดังนี้

นางนพมาศมีรูปสมบัติและคุณสมบัติทั้งดงาม เป็นธิดาของพระศรีมหาเศวตฉัตรกับนางเรวดี บิดาเป็นพราหมณ์ปุโรหิตในรัชกาลพระร่วงเจ้าซึ่งสันนิษฐานกันว่า เป็นพญาลิไท นางนพมาศได้รับการอบรมสั่งสอนจากบิดาทรงทางจริยธรรมศึกษา พุทธธรรมศึกษา มีความรู้ทั้งภาษาไทยและภาษาสันสกฤต ศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์ การแต่งกลอน โหราศาสตร์ การขับร้องและการช่างสตรี นางนพมาศได้ถวายตัวรับราชการในพระร่วงเจ้ามีความดีความชอบเป็นพิเศษ เช่น ประดิษฐ์โคมลอยประทีป เป็นรูปดอกบัวได้รับตำแหน่งเป็นสนมเอก มีบรรดาศักดิ์เป็นท้าวศรีจุฬาลักษณ์^๕

จะเห็นได้ว่า การที่นางนพมาศ ได้เขียนตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ขึ้นมีจุดมุ่งหมายเพื่อแสดงถึงขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ และจริยธรรมของผู้รับราชการฝ่ายใน เป็นหลักประพฤติปฏิบัติตนในการเข้ารับราชการของนางสนมก้านัดทั้งหลาย มีลักษณะการแต่งเป็นร้อยแก้ว มีกลอนดอกสร้อยแทรกอยู่ ๕ บท แบ่งออกได้เป็น ๕ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ กล่าวถึงชาติและภาษาต่างๆ

ตอนที่ ๒ ขอพระเกียรติพระร่วง เล่าชีวิตของชาวสุโขทัยและสถานที่บางแห่ง

ตอนที่ ๓ ประวัติของนางนพมาศ

ตอนที่ ๔ คุณธรรมและการปฏิบัติหน้าที่ของนางสนม

ตอนที่ ๕ กล่าวถึงพระราชพิธีต่างๆ เช่น พระราชพิธีวิสาขะ และพระราชพิธีจรดพระนังคัล เดือน ๖ พระราชพิธีอาษาตมาศ เดือน ๘ พระราชพิธีอาสาสุข เดือน ๑๑ พระราชพิธีจองเปรียงลอยพระประทีป เดือน ๑๒^๕

จากหลักฐานทั้ง ๕ ประการนี้ แสดงให้เห็นว่า การลอยกระทงนอกจากจะเป็นการรำลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้าด้วยการสักการะบูชาพระพุทธรูป ดังที่ปรากฏในหนังสือ โดยเฉพาะตอนที่ ๕ ยังได้กล่าวถึง ประเพณีต่างๆ ที่ชาวไทยได้สืบทอดและปฏิบัติกันมาเป็นเวลาอย่างยาวนาน

^๕เอกรัตน์ อุคมพร, *วรรณคดีสมัยสุโขทัย*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พัฒนศึกษา, ม.ป.พ.), หน้า ๘๖.

^๕เอกรัตน์ อุคมพร, *วรรณคดีสมัยสุโขทัย*, อ่างแล้ว, หน้า ๘๗,

ซึ่งถือได้ว่าเป็นวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามที่จะต้องอนุรักษ์ไว้ ควบคู่ไปกับการสืบทอดอายุของพระพุทธศาสนา แม้ว่าประเพณีต่างๆ จะมีลักษณะความเชื่อที่แตกต่างกันออกไปแต่ละท้องถิ่นแต่ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีดังกล่าวมา ก็เกี่ยวข้องกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและเป็นหลักการที่สร้างความสามัคคีปรองดองกันของประชาชนให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขได้

อย่างไรก็ตาม ยังมีอีกกระแสความเชื่อหนึ่งซึ่งมักกล่าวถึงประเพณีการลอยกระทงว่าประเพณีลอยกระทงมีมาแต่ครั้งใดไม่ทราบแน่ชัด ส่วนมากเชื่อกันว่า น่าจะมาจากตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์สนมเอกของพระร่วง โดยเรื่องนี้ **เปลื้อง ณ นคร** ได้อธิบายไว้ในหนังสือประวัติวรรณคดีคือ คำว่า “พระร่วง” น่าจะหมายถึง พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ที่ทรงครองกรุงสุโขทัย เพราะไม่มีหลักฐานแสดงว่ากษัตริย์องค์หนึ่งองค์ใดมีพระนามว่า พระร่วงอย่างแน่ชัด โดยกษัตริย์ที่ทรงครองกรุงสุโขทัยมี ดังนี้

๑. พ่อขุนศรีอินทราทิตย์
๒. พ่อขุนผาเมือง
๓. พระขุนรามราช (รามคำแหง)
๔. พระยาเลอไทย
๕. พระยงวิวัฒนา
๖. พระมหาธรรมราชาที่ ๑ (ลิไทย)
๗. พระมหาธรรมราชาที่ ๒
๘. พระมหาธรรมราชาที่ ๓ (ไสลือไทย)
๙. พระมหาธรรมราชาที่ ๔ (บรมपाल)^{๑๑}

จากทัศนะความเห็นข้างต้น นอกจากจะได้กล่าวถึงพระมหากษัตริย์ที่ทรงครองราชในกรุงสุโขทัยแล้ว ในหนังสือตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ ก็ยังได้กล่าวถึง “**พิธีจองเปรียง**” ไว้ตอนหนึ่งว่า “พอถึงการพระราชพิธีจองเปรียงในวันเพ็ญเดือน ๑๒ เป็นนักขัตฤกษ์ชั้กโคมลอย บรรดาประชาชนชายหญิงต่างตกแต่ง โคมชักโคมแขวนโคมลอยทุกตระกูลทั่วทั้งพระนครแล้ว ก็ชวนกันเล่นมหรสพสิ้นสามราตรีเป็นเยี่ยงอย่าง แต่บรรดาข้าเฝ้าฝ่ายราชบุรุษนั้น ต่างทำโคมประเทียบบริวาร วิจิตรด้วยลวดลาย วาดเขียนเป็นรูปสัตว์นานาประการ กวักกันมาชักมาแขวนเป็นระเบียบเรียบร้อยตามแนวโคมชัยเสาระหงตรงหน้าพระที่นั่งชลพิมาน ถวายสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ให้ทรงพระราช

^{๑๑}เปลื้อง ณ นคร, **ประวัติวรรณคดีไทยสำหรับนักศึกษา**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๓), หน้า ๒๕,

อุทิศสักการ พระมหาเศรษฐาจุฬามณีในชั้นดาวดึงส์ ฝ่ายพระสนมกำนัล ก็ทำโคมลอยร้อยด้วยบุปผชาติเป็นรูปต่างๆ ประกวดกันถวายได้ทรงอุทิศบูชาพระพุทธรบาท ซึ่งได้ประดิษฐานยังแม่น้ำนัมมทานทีแล ข้าน้อย(นางนพมาศ) ก็กระทำโคมลอยติดตกแต่งให้งามประหลาดกว่าโคมพระสนมกำนัลทั้งปวง

ครั้นเวลาพลบค่ำ สมเด็จพระร่วงเจ้าเสด็จลงพระที่นั่งชลพิมาน พร้อมด้วยอัครชายาพระบรมวงศ์ และพระสนมกำนัลนางท้าวชาวชะแม่ทั้งปวง พราหมณ์ก็ถวายเสียงสังข์อันเป็นมงคล ชาวพนักงานก็ชักสายโคมชัยโคมประเทียบบริวารขึ้นพร้อมกัน เพื่อให้ทรงพระราชอุทิศสักการบูชาพระจุฬามณี ฝ่ายนางท้าวชาวชะแม่ก็ลอยโคมพระราชเทพี พระวงศานุวงศ์ และโคมพระสนมกำนัล เป็นลำดับกันลงมาถวายให้ทอดพระเนตร และลงพระราชอุทิศ ครั้นถึงโคมรูปดอกกระมุทของข้าน้อย สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทอดพระเนตรพลาง ทางศรีสขมาว่า โคมลอยอย่างนี้งามประหลาดยังหาเคยมีไม่ เป็นโคมของผู้ใดคิดกระทำ ท้าวศรีราชศักดิ์โสภาก็กราบบังคมทูลว่า โคมของนางนพมาศธิดาท้าวศรีมโหสถ

ครั้นสมเด็จพระร่วงเจ้าทรงสดับก็ดำรัสว่า ข้าน้อยนี้มีปัญญาฉลาดสมกับที่เกิดในตระกูลนักปราชญ์ จึงมีพระราชบริหารบำหยัดสาปสรรว่า แต่นี้สืบไปเบื้องหน้า โดยลำดับกษัตริย์ในสยามประเทศถึงการกำหนดนักขัตฤกษ์ วันเพ็ญเดือน ๑๒ พระราชพิธีจงเปียงแล้ว ก็ให้กระทำโคมลอยเป็นรูปดอกกระมุท อุทิศสักการบูชาพระพุทธรบาทนัมมทานทีตราบเท่ากัลปาวสาน อันว่าโคมลอยรูปดอกกระมุท (ดอกบัว) ก็ปรากฏมาจนเท่าทุกวันนี้”^{๑๑}

จะสังเกตเห็นว่า การสืบทอดประเพณีลอยกระทงที่กระทำกันในปัจจุบัน สืบเนื่องด้วยการปฏิบัติในพระร่วงเจ้าซึ่งเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ประชาชน และพระมหากษัตริย์ที่ทรงครองราชย์ต่อมาก็ได้ดำเนินตามแบบอย่างที่ดีที่พระองค์ได้กระทำไว้ดีแล้ว โดยคุณค่าของประเพณีลอยกระทงนั้น ทำให้ประชาชนเกิดความสามัคคีกันทั้งในระดับครอบครัว ชุมชน และระดับประเทศ ซึ่งได้สร้างความสนุกสนานแก่ผู้ที่พบเห็น แม้ว่ายุคปัจจุบันประเพณีและพิธีกรรมบางอย่างได้เปลี่ยนแปลงไปจากที่เคยทำกันในอดีต คือ ประทีปโคมลอย ก็กลายมาเป็นกระทงที่ลอยเหนือลำน้ำ การทำโคมลอยเห็นมีอยู่ในประเพณียี่เป็งทางภาคเหนือ เช่น จังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดใกล้เคียงอื่นๆ ด้วย

ดังนั้น ประเพณีการจุดประทีปโคมลอยขึ้นเหนือท้องฟ้า หรือการลอยกระทงในแม่น้ำลำคลองต่างๆ ก็ยังมีการลอยกระทงไปพร้อมๆ กันด้วย โดยเฉพาะการจุดประทีปโคมไฟนั้นมิได้มี

^{๑๑}พระมหาบุญไทย ปุณฺณมโน, วันเพ็ญเดือนสิบสองน้ำก้นองเต็มดลิ่ง, <<http://www.mbu.ac.th>>, เข้าถึงข้อมูลเมื่อ (๑๒/๑๒/๒๕๕๓)

เฉพาะพิธีของเปรียงเท่านั้นยังในเทศกาลอื่นๆ เช่น “ถึงวันวิสาขนักขัตฤกษ์ครั้งใด ก็สว่างไปด้วยแสงประทีป เทียน ดอกไม้เพลิง แลสล้างด้วยธงไชยไสวไปด้วยพุ่มพวงดอกไม้ร้อยกรองห้อยแขวนหอมตลบไปด้วยกลิ่นสุคนธรสรวยริน เสนาะสำเนียง พิณพาทย์ ซ้องกลองทั้งทิวาราตรี มหาชนชายหญิงพากันกระทำกองการกุศล”^{๑๒}

สรุปความว่า ประเพณีลอยกระทง หรือ การลอยโคม นั้น มีชื่อเรียกแตกต่างกันไปตามแต่ละท้องถิ่นซึ่งได้กำหนดกันขึ้นมา แต่อย่างไรก็ตามประเพณีการลอยกระทง มีวัตถุประสงค์เดียวกัน คือ เพื่อบูชาคุณของพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงได้ประดิษฐานรอยพระพุทธรูปให้พุทธบริษัทได้ทำการสักการบูชา เพื่อรำลึกถึงคุณของพระพุทธองค์ ส่วนอีกประเด็นหนึ่งซึ่งเกิดจากการประกอบประเพณีลอยกระทง คือพุทธบริษัทนั้นได้สร้างกุศล ผลบุญดีแก่จิตใจ เพื่อกำจัดกิเลสทั้งหลายให้หมดไป ซึ่งเป็นแนวทางหนึ่งของการสร้างบารมีเพื่อจะได้พ้นจากความทุกข์

๒.๒.๒ ประเพณีลอยกระทงสมัยกรุงศรีอยุธยา

การลอยกระทงสมัยอยุธยา นั้น ตามความในพระราชนิพนธ์ ตำรับทำวศรีจุฬาลักษณ์ เกี่ยวกับการลอยประทีป ที่ว่าไว้ในกฎหมาย เนื้อความเข้ากับเรื่องนางนพมาศ ซึ่งทำวศรีจุฬาลักษณ์เป็นพระสนมเอกแต่ครั้งพระเจ้าอรรคราช คือพระร่วงเป็นพระเจ้าแผ่นดินสยามตั้งแต่กรุงตั้งอยู่ ณ เมืองสุโขทัย ได้กล่าวไว้ว่า

“ในเวลาฤดูเดือนสิบสอง เป็นเวลาเสด็จประพาสในลำน้ำตามพระราชพิธีในเวลากลางคืน พระอัครมเหสี และพระสนมฝ่ายในตามเสด็จในเรือพระที่นั่งทอดพระเนตรการนักขัตฤกษ์ ซึ่งราษฎรเล่นในแม่น้ำตามกำหนดปี เมื่อนางนพมาศได้มารับราชการจึงได้คิดอ่านทำกระทงถวายพระเจ้าแผ่นดินเป็นรูปดอกบัวและรูปต่างๆ ให้ทรงลอยตามสายน้ำไหล มีข้อความที่พิสดารยืดยาวเนื้อความก็คล้ายคลึงกันกับจดหมายถ้อยคำขุนหลวงหาวัด ซึ่งได้กล่าวว่า พระเจ้าแผ่นดินกรุงเก่า หรือพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศนั่นเอง”^{๑๓}

^{๑๒} เปลื้อง ณ นคร และปราณี บุญชุ่ม, **ประวัติวรรณคดี**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๓), หน้า ๓๑.

^{๑๓} จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, **พระราชพิธี ๑๒ เดือน**, (กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๒๒ – ๒๓.

ดังนั้น ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ได้มีการบันทึกเกี่ยวกับประเพณีลอยกระทงไว้ว่า แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระบรมโกศ พระเจ้าแผ่นดินลังกาได้ส่งราชทูตที่เข้ามาก็ได้ชมพิธีลอยกระทงตามจดหมายราชทูตลังกาว่า ก่อนอรุณ มีข้าราชการไทยสองคนลงมาบอกราชทูตานุทูตว่าในวันนี้จะมีกระบวนแห่สมเด็จพระราชดำเนินตามชลมารคในการพระราชพิธีฝ่ายศาสนากระบวนเสด็จผ่านที่พักราชทูตมา กระบวนพิธีมราญตานุทูต ได้เห็นมีดังนี้

ตามบรรดาริมน้ำทั้งสองฟากทุกวัด ต่างปักไม้ไผ่ลำยาวขึ้นเป็นเสาโน้มไม้ลงมาผูกเชือกชักโคมต่างๆ ครั้นได้เวลาพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาเสด็จโดยกระบวนเรือ พร้อมด้วยกรมพระราชวังบวรสถานมงคลสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ และเจ้ามหาพระยามหาอุปราช เรือที่เสด็จล้วนปิดทอง มีกัณฑ์าคาศีและผูกม่านในลำเรือปักเชิงทองชองเงิน มีเทียนจุดตลอดลำ มีเรือข้าราชการล้วนแต่งประทีปนำเสด็จด้วยเป็นอันมาก ในการพระราชพิธีนี้ยังมีกระดาดทำเป็นรูปดอกบัวสีแดงบ้าง สีขาวบ้าง มีเทียนจุดอยู่ในนั้นปล่อยลอยตามน้ำลงมาเป็นอันมาก และมีระบำดนตรีเล่นมาในเรือนั้นด้วย^๔

จากหลักฐานแสดงว่า กรุงศรีอยุธยานั้นเป็นราชธานีเก่าแก่ของไทยมีอายุยาวนานถึง ๔๑๗ ปี และมีกษัตริย์ครองราชย์ ๓๔ พระองค์^๕ การบันทึกทางประวัติศาสตร์ได้ถูกทำลายอย่างมากจากการศึกสงครามในอดีต ด้วยเหตุนี้ เรื่องราวเกี่ยวกับประเพณีลอยกระทงจึงมีน้อยมาก อย่างไรก็ตามการลอยกระทงเป็นชื่อเรียกพิธีอย่างหนึ่ง ซึ่งใช้กระทงที่มีรูปเทียน จุดไฟลอยน้ำนิยมทำในกลางเดือน ๑๒ โดยลักษณะของกระทงนั้น เป็นภาชนะที่เย็บด้วยใบตองยกขอบสูงขึ้นเพื่อให้ลอยน้ำได้ โดยเฉพาะกระทงที่ใช้ลอยใน เทศกาลเดือน ๑๒ โดยมีการทำเป็นกระทงเจิม คือ ทำกระทงด้วยใบตองเย็บเป็น ๖ มุม หรือมากกว่านั้นมอบปากกระทง แล้วเจิมปากกระทงด้วยใบตองพับเป็นมุมแหลมๆ สลับกันรอบๆ กระทงใช้กาบพลับพลึงหรือใบตองมาเขียนให้เป็นวงกลมท่าของกระทง ปิดปากกระทงให้เรียบร้อยใช้เทียนเล่มเล็กเสียบด้วยไม้ก้านรูปปักไว้กลางกระทงมีรูปปัก ๔ มุม หรือตามแต่จะเห็นงาม นอกจากกระทงเจิมแล้ว ประชาชนทั่วไปยังใช้กาบกล้วยทำเป็นรูปเรือบ้าง ใช้ไม้ระกำมาต่อเป็นแพเล็กๆ บ้าง เรือใช้วัสดุอื่นๆ ที่เหมาะสมแทนก็ได้ แต่นิยมว่าเป็นของดีเหมาะสมก็คือใบตองและกาบกล้วย เพราะประดิษฐ์และตกแต่งให้สวยงามได้ง่าย^๖

^๔ อุดม รุ่งเรืองศรี, สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, ๒๕๔๒), หน้า ๑๓๕.

^๕ คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประวัติพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด นวสาส์น การพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๘๘.

^๖ อุดม รุ่งเรืองศรี, สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ, อ่างแก้ว, หน้า ๑๔๖.

ดังนั้น ประเพณีพิธีลอยกระทงในสมัยอยุธยา มีคติความเชื่อด้านพระพุทธศาสนาด้วย โดยการนำกระทงที่ประดิษฐ์ด้วยใบตอง หรือด้วยดอกไม้ และด้วยโคมในกระทงจะปักธูป ๓ ดอก เทียนขนาดย่อมสี่เหลี่ยม ๑ ดอก ก่อนจะลอยกระทงลงน้ำจะต้องจุดธูปเทียนให้ติดเสียก่อน แล้วตั้งจิตอธิษฐานอย่างหนึ่งอย่างใดลงไป บางรายก็ใส่เศษสวดต่าง ๆ ย่อยลงไปในกระทง เพื่อเป็นการทำบุญ เสดาะเคราะห์ลงในแม่น้ำคงคา การอธิษฐานนั้น ส่วนมากเพื่อให้ตนเองมีความสุขความสบาย มีโชคมีลาภ กับให้สิ่งที่ไม่ดีเลวร้ายติด ตัวเราก็จขอให้ไหลไปตามแม่น้ำ ซึ่งถือกันว่าเป็นการเสดาะเคราะห์บางกลุ่มก็ขอการวะโทษแต่แม่คงคา ที่มนุษย์เราทำสิ่งสกปรกต่าง ๆ ลงไปในน้ำ เมื่อทำพิธีนี้ แล้วตนเองก็จะได้อยู่เย็นเป็นสุข จิตใจสงบ เยือกเย็นเหมือนพระคงคาเมื่อตั้งจิตแน่วแน่ดีแล้วก็ลอยกระทงไปตามน้ำ ก็เป็นอันเสร็จพิธีลอยกระทง^{๑๑}

อย่างไรก็ตาม ประเพณีลอยกระทงในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาปัจจุบัน ถูกจัดให้เป็นมหรหรรณด้านประเพณีที่สำคัญยิ่ง ซึ่งมีศูนย์ศิลปะชีปะขาว ไทร เป็นผู้จัดมีกิจกรรมในงานมากมาย เช่น การออกร้านจำหน่ายสินค้าประเภทต่างๆ การเปิดหลักสูตรฝึกอาชีพระยะสั้น ของสำนักงานฯ กรมอาชีวศึกษา การแสดงคอนเสิร์ตนักร้องลูกทุ่งชื่อดัง และการแสดงภาคบันเทิงอื่นๆ การแสดงศิลปะพื้นบ้านในอดีต เช่นลิเกของคณะลิเกชื่อดังต่างๆ กิจกรรมการประกวดนางนพมาศ การแสดงแสงเสียง ประกอบสื่อผสม บนเวทีกลางน้ำครั้งแรก และแห่งแรกในอยุธยาด้วยเรื่องราวและรูปแบบที่สะท้อนภาพความเป็นมาของประเพณีลอยกระทงของกษัตริย์อยุธยาแต่โบราณ ที่เรียกว่า ประเพณีชักโคมลอยพระประทีป กีนละ ๑ รอบ สลับการแสดงน้ำพุดนตรีสร้างสีสันตั้งแต่หัวค่ำจนถึงจบงาน นิทรรศการพิธีลอยกระทงตามพระประทีปแบบอยุธยาในสมัยโบราณ

โดยสรุป ประเพณีลอยกระทง สมัยกรุงศรีอยุธยานั้น ได้รับแบบอย่างจากกรุงสุโขทัย และมีการกระทำอย่างต่อเนื่องจวบจนปัจจุบัน แต่สิ่งที่เราสังเกตเห็นได้ชัดในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้น คือ พระมหากษัตริย์ทรงครองราชย์สมบัติทุกพระองค์ ล้วนสนับสนุนส่งเสริมด้านพระพุทธศาสนา ให้มีความเจริญรุ่งเรือง ดังจะเห็นได้จาก การสร้างวัดอาราม ปุชณียสถาน ปุชณียวัตถุ พิธีกรรม และงานฉลอง งานนมัสการ เช่น ไหว้พระบรมธาตุและพระพุทธบาท เป็นต้น ทั้งหมดนี้ล้วนเกี่ยวข้องกับงานกุศลทั้งสิ้น อาทิ ประเพณีการบวชเรียน ในรัชสมัยของพระเจ้าบรมโกศ ได้เป็นแบบอย่างของการบวชเรียนของชาวไทยจนกระทั่งปัจจุบัน

^{๑๑}เปลื้อง ฌ นคร และปราณี บุญชุ่ม, *ประวัติวรรณคดี*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๓), หน้า ๕๕.

๒.๒.๓ ประเพณีลอยกระทงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ประเพณีต่างๆ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนานั้นมิได้ สืบทอดต่อจากกรุงธนบุรี เพราะเป็นเมืองหลวงที่มีช่วงเวลาสั้น เพราะต้องทำศึกสงครามมาตลอด ด้วยเหตุนี้ การฟื้นฟูประเพณี และวัฒนธรรมที่สำคัญๆ จึงสืบต่อมาจากอยุธยาเป็นส่วนใหญ่ และ บางส่วนของประเพณีก็ไม่ได้สืบต่ออย่างเป็นระบบ เพียงแต่รักษาพระพุทธศาสนาไว้เท่านั้น และ สถาบันพระพุทธศาสนาก็สืบต่อมาจากกรุงศรีอยุธยาเป็นส่วนใหญ่

ดังนั้น ประเพณีพิธีลอยกระทงในสมัยรัตนโกสินทร์ มีความนิยมทำกันเป็นการใหญ่ ซึ่งมีหลักฐานปรากฏใน พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ โดยพระเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (จำ บุนนาค) ได้กล่าวไว้ว่า

ครั้นมาถึงเดือน ๑๒ ขึ้น ๑๕ ค่ำ แรมหนึ่ง พิธีจองเปรียงนั้น เดิมได้โปรดให้พระบรมวงศานุวงศ์ ฝ่ายหน้าใน และข้าราชการที่มีกำลังพาหนะมากทำกระทงใหญ่ ผู้ถูกเกณฑ์ต่อเป็นถึงบ้าง เป็นบ้างกว้างแปดศอกบ้าง เก้าศอกบ้าง กระทงสูงตลอด ๑๐ ศอก ๑๑ ศอก ทำประกวดประชันกัน ต่างๆ ทำอย่างเขาพระสุเมรุทวีปทั้ง ๔ บ้าง และทำเป็นกระจาดชั้นๆ บ้าง วิจิตรไปด้วยเครื่องสด คนทำก็นับร้อยคิดในการลงทุนกระทงทั้งค่าเลี้ยงคนและพระช่างเบ็ดเสร็จก็ถึง ๒๐ ชั่ง ย่อมกว่า ๒๐ ชั่งบ้าง กระทงนั้น วัน ๑๔ ค่ำ เครื่องเขียว ๑๕ ค่ำ เครื่องขาว วันแรมค่ำหนึ่ง เครื่องแดง ดอกไม้สด ก็เลือกตามสีกระทง และมีจักรกลไกลต่างกันทุกกระทง มีมโหรีขับร้องอยู่ในกระทงนั้นก็มิมีบ้าง เหลือที่จะพรรณนาว่ากระทงนั้น ผู้นั้นทำอย่างนั้นๆ คิดดูการประกวดประชันจะเอาชนะกัน คงวิเศษ ต่างๆ กัน เรือมาดูกระทงตั้งแต่บ่าย ๔ โมง เรือชักลากกระทงขึ้นไปเข้าที่ตั้งแต่บ่าย ๔ โมง เรือเบียดเสียดสับสนกันหลิกไม่ค้อยไหวเป็นอศจรรยเรือข้าราชการและราษฎร มาดูกันเต็มไปทั้งแม่น้ำ เวลาค่ำเสด็จพระดำเนินน้ำทรงลอยประทีปการทำกระทงใหญ่ในลักษณะดังกล่าวนี้ น่าจะมาแต่รัชกาลที่ ๑ จนถึงรัชกาลที่ ๓ ครั้งมาถึงรัชกาลที่ ๔ ทรงเห็นว่าเป็นการสิ้นเปลือง จึงโปรดให้ยกเลิก และโปรดให้พระบรมวงศานุวงศ์ ทำเรือลอยประทีป แทนกระทงใหญ่ถวายองค์ละลำเรียกว่า “เรือลอยประทีป” ต่อมาในรัชกาลที่ ๕ และรัชกาลที่ ๖ ได้ทรงฟื้นฟูพระราชพิธีนี้^{๑๘}

จากหลักฐานที่ทรงคุณค่าดังกล่าวข้างต้น ทำให้ชนบทรรมนิยมประเพณีวันลอยกระทง ได้เป็นส่วนสำคัญหนึ่งของชาวไทย ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับทุกคนในทุกระดับ และองค์กรต่างๆ คือ เมื่อคราวมาถึงหรือตรงกับวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ตามปฏิทินจันทรคติไทย ตามปฏิทินจันทรคติ ล้านนา ซึ่งมักจะตกอยู่ในราวเดือนพฤศจิกายน ตามปฏิทินสุริยคติ ประเพณีการลอยกระทงกำหนด

^{๑๘} พระบริหารเทพธานี, ประวัติชาติไทย เล่ม ๒, (กรุงเทพมหานคร : ศิลปบรรณาการ, ๒๕๔๑), หน้า ๔๑.

ขึ้นเพื่อเป็นการสะเดาะเคราะห์ และขอขมาต่อพระแม่คงคา บางหลักฐานเชื่อว่าเป็นการบูชารอยพระพุทธรูปที่ริมฝั่งแม่น้ำนัมทามหานที และบางหลักฐานก็ว่าเป็นการบูชาพระอุปคุตอรหันต์ หรือพระมหาสาวก เป็นต้น

สำหรับประเพณีการลอยกระทงในกรุงรัตนโกสินทร์ ได้ถูกกำหนดจัดในทุกพื้นที่ทั่วประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณที่ติดกับแม่น้ำ ลำคลอง หรือแหล่งน้ำต่างๆ ซึ่งแต่ละพื้นที่ก็จะมีเอกลักษณ์ที่น่าสนใจแตกต่างกันไป โดยในวันลอยกระทง ผู้คนจะพากันทำ “กระทง” จากวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ ตบแต่งเป็นรูปคล้ายดอกบัวบาน ปักธูปเทียน และนิยมตัดเล็บ เส้นผม หรือใส่เหรียญกษาปณ์ลงไปในกระทง แล้วนำไปลอยในสายน้ำ โดยเชื่อกันว่าเป็นการลอยเคราะห์ไป นอกจากนี้ยังเชื่อว่า การลอยกระทง เป็นการบูชาและขอขมาพระแม่คงคาด้วย

สำหรับประเพณีการลอยกระทงในปัจจุบัน หรือการลอยประทีปของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงกระทำเป็นการส่วนพระองค์ตามพระราชอัธยาศัย แต่พิธีของชาวบ้านยังทำกันอยู่เป็นประจำทุกๆ ปี และทุกพื้นที่ในประเทศไทย โดยวัตถุประสงค์หลักของการลอยกระทง คือ

๑. เพื่อบูชารอยพระบาท ที่ประดิษฐาน หาดทรายแม่น้ำนัมมทา อันเป็นการเจริญพุทธานุศตรำลึกถึงคุณค่าพระพุทธเจ้า เช่นเดียวกับผู้นับถือศาสนาพราหมณ์บูชาพระผู้เป็นเจ้าของเขา

๒. เพื่อแสดงความสำนึกคุณของน้ำในแหล่งน้ำต่างๆ อันเป็นสิ่งจำเป็นของชีวิตซึ่งสมมุติเป็นแม่พระคงคา และขอขมาลาโทษที่อาจทำกรใดๆ อันเป็นเหตุให้แหล่งน้ำนั้นๆ ไม่สะอาด การสำนึกคุณและขอภัยถือเป็นวัฒนธรรมอันดีงามอย่างหนึ่งของไทย

๓. เพื่อความรื่นเริงบันเทิงใจและสังสรรค์กันระหว่างผู้ไปร่วมงาน เพราะเดือน ๑๒ เป็นฤดูกาลที่น้ำเต็มฝั่ง เมื่อถึงวันพระจันทร์ เพ็ญจะแลดูงดงามมาก จึงมีลอยกระทงซึ่งทำให้เกิดแสงวอมแวมชวนให้ชื่นชม ในการลอยกระทงนั้นบางคนก็จะอธิษฐานขอสิ่งที่ดีตนปรารถนาหรือเสี่ยงทายเกี่ยวกับชีวิตของตนตามอัธยาศัย

๔. เพื่อส่งเสริมงานช่างฝีมือในการประดิษฐ์กระทงด้วยใบตอง กาบกล้วยหรือวัสดุพื้นบ้านต่างๆ มีการประกวดกระทงส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ในการประดิษฐ์และงานฝีมือ

๕. เพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมคือ แหล่งน้ำให้ปราศจากมลภาวะ โดยตัดเตือนกันมิให้มักง่ายทิ้งสิ่งปฏิกูลลงในแม่น้ำ

๖. เพื่อสร้างส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณีไทย และเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยว นำรายได้มาสู่ประเทศชาติไปในขณะเดียวกัน^{๑๕}

จากที่กล่าวมาทั้งหมด สรุปได้ว่า การลอยกระทงในกรุงรัตนโกสินทร์ เริ่มมีมาตั้งแต่การสถาปนากรุง เพียงแต่ในช่วงแรกอาจมีพิธีกรรมและรูปแบบที่แตกต่างจาก ยุคสมัยแห่งกรุงสุโขทัยและอยุธยาบ้าง เนื่องจากกาลเวลาและสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปบริบทของสังคม แต่ส่วนใหญ่แล้วยังรักษาไว้ซึ่งสาระและคติความเชื่อตลอดถึงความสำคัญของประเพณีไว้อย่างครบถ้วน โดยเฉพาะคติความเชื่อตามหลักพระพุทธศาสนา ที่มุ่งเน้นให้คนในชาติรักใคร่ปรองดองกันและปฏิบัติตนตามหลักพุทธมามกะที่ชาวไทยควรตระหนักรู้ และให้ความสำคัญเท่ากับชีวิต เพราะการอนุรักษ์วัฒนธรรมนั้นถือเป็นการเชิดชูประเทศชาติให้ได้รับความเจริญรุ่งเรืองตามคตินอกจากนี้แล้ว ในปัจจุบันประเพณีลอยกระทง ถือเป็นเทศกาลหนึ่งซึ่งได้สร้างมูลค่าเพิ่มทางด้านการธุรกิจการท่องเที่ยวในหลายพื้นที่ เช่น จังหวัดสุโขทัย และแหล่งกำเนิดของประเพณีลอยกระทงในประเทศไทย จังหวัดเชียงใหม่มีชื่อเรียกตามภาษาท้องถิ่นว่า “ประเพณียี่เป็ง” จังหวัดตาก เรียกประเพณีลอยกระทงสาย กรุงเทพมหานคร จัดยิ่งใหญ่หลายพื้นที่ เรียกว่า “มหกรรมสี่ตันแห่งสายน้ำ” พระนครศรีอยุธยาจัดที่สวนลิลิตปรางค์พวงไทร ภาคใต้จัดที่จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งแต่ละพื้นที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวต่างชาติได้มากยามมหาศาล ด้วยเหตุผลนี้ประเพณีลอยกระทงจึงมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งประชาชนชาวไทยต้องช่วยกันอนุรักษ์ให้ควบคู่ไปกับการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญสืบไปตราบนานเท่านาน

๒.๓ ความหมายและองค์ประกอบของประเพณีลอยกระทง

จากการกล่าวมาข้างต้น โดยเริ่มตั้งแต่ประวัติความเป็นมาของประเพณีลอยกระทงตามที่มีร่องรอยปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา และในสังคมไทยตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี แล้วได้สืบทอดปฏิบัติกันมาของประชาชนชาวไทยจนถึงปัจจุบัน ส่วนที่เป็นพระกรณีกิจของพระราชาทูกระองค์ที่ทรงครองราชย์ในสยามประเทศนั้น ก็ทรงกระทำหรือประกอบประเพณีลอยกระทงนี้เป็นกรณีกิจพิเศษส่วนพระองค์ พร้อมทั้งพระบรมวงศานุวงศ์ด้วย โดยประเพณีลอยกระทงนี้ได้เป็นส่วนหนึ่งในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของชาติไทยไว้ และสนับสนุนสถาบันพระพุทธศาสนาให้เจริญตามด้วย เพราะว่าการประกอบประเพณีลอยกระทงนั้น คติธรรมที่ตามมา

^{๑๕} ปิณฑวัฒน์ (นามแฝง), ปฏิทิน ๑๐๐ ปี พุทธศักราช ๒๔๖๘-๒๕๖๘ คัมภีร์พยากรณ์คู่บ้าน, (กรุงเทพมหานคร : ไพลิน, ๒๕๕๐), หน้า ๔๗.

จากการประกอบพิธีกรรม คือ พุทธบริษัทเกิดความศรัทธา และปฏิบัติตามหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนานั้นคือ ความสามัคคี ซึ่งเป็นหลักคำสอนสำคัญหนึ่งที่มุ่งหวังให้พุทธบริษัท ได้สืบทอดปฏิบัติต่อ อย่างไรก็ตามสารัตถะของประเพณีลอยกระทง ผู้วิจัยจะได้กล่าวตามลำดับ ดังนี้

๒.๓.๑ ความหมายของประเพณีลอยกระทง

ความหมายของประเพณีลอยกระทงนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้ให้รายละเอียดใน พระราชพิธี ๑๒ เดือน ทรงอธิบายไว้ว่า...

“การลอยพระประทีป ลอยกระทงนี้ เป็นนักษัตฤกษ์ ที่รื่นเริงทั่วไปของชนทั้งปวง ไม่เฉพาะแต่การหลวง แต่จะนับว่าเป็นพระราชพิธีอย่างใดก็ไม่ได้ ด้วยไม่ได้มีพิธีสงฆ์ พิธีพราหมณ์อันใดเกี่ยวเนื่องในการลอยประทีปนั้น เว้นไว้แต่จะเข้าใจว่าตรงกับคำที่ว่าลอยโคมลงน้ำ เช่นที่กล่าวมาแล้วแต่ควรนับได้ว่าเป็นราชประเพณีซึ่งมีมาในแผ่นดินสยามแต่โบราณ”^{๒๐}

จากคำกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่า ประเพณีการลอยกระทง ได้สืบทอดติดกันมาแต่โบราณ กล่าวคือ การลอยกระทงนี้ไม่ได้จัดเฉพาะแต่พระราชามหากษัตริย์เท่านั้น แต่เป็นประเพณีที่ทุกคนได้กระทำขึ้น เพื่อเป็นการรำลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า หรือเพื่อบูชารอยพระพุทธบาท และเพื่อบูชาพระแม่คงคา ตามคติความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ โดยในประเด็นนี้มีผู้ให้ทัศนะเกี่ยวกับความหมายของประเพณีการลอยกระทง ดังต่อไปนี้

ราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายไว้ว่า “โคมลอย น. ชื่อเครื่องตามไฟชนิดหนึ่งที่จุดไฟแล้วปล่อยให้ลอยไปในอากาศ” และพจนานุกรมฉบับนี้ได้ให้ความหมายของเครื่องใช้อีกอย่างหนึ่งว่า “ตะเกียง น. เครื่องใช้สำหรับตามไฟ มีรูปต่างๆ บางชนิดมีหลอดบังลมลักษณะนามว่า ดวง” โดยคำอธิบายของพจนานุกรม ชวนให้เข้าใจว่า “โคมลอย” ควรจะให้ความสว่างได้ด้วย”^{๒๑}

ดร. บี. เบรดเลห์ (Dr.B. Bradley.) ได้กล่าวไว้ในพจนานุกรมภาษาสยามอักษรวิธาน ศัพท์ว่า ลอยกระทง หมายถึง ประทีปเครื่องสำหรับจุดไฟในนั้นให้แสงสว่าง ทำด้วยแก้วบ้าง ทำ

^{๒๐} จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, พระราชพิธีตรียัมพวาย-ตรีปวาย (จากพระราชพิธี ๑๒ เดือน), (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๔๗๗), หน้า ๒๒.

^{๒๑} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร : นามิบุ๊คจำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๕๐๐.

ด้วยเกล็ดปลาบ้าง และโคลมลอย หมายถึง ประทีปเครื่องสำหรับจุดไฟในนั้นให้สว่างแล้วควันไฟก็กลุ่มอบอยู่ในนั้น พาโคลมให้ลอยขึ้นไปได้บนอากาศ”^{๒๒}

ดังนั้น คำว่า “โคลมลอย” นับว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญอย่างหนึ่งในเทศกาลลอยกระทง เมื่อต้องการทราบความหมายของคำนี้ให้เป็นที่แน่นอนชัดเจนลงไป ก็ปรากฏในต้นตำรับที่ว่าด้วยการลอยกระทง ได้แก่ ตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ หรือ นางนพมาศ และจากเอกสารชิ้นนี้ฉบับที่กรมศิลปากร อนุญาตให้ศิลปินบรรณาการพิมพ์จำหน่ายครั้งที่ ๑๔ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๓ บอกว่า

“ในวันเพ็ญเดือนสิบสองนั้น จะมีพระราชพิธีจองเปรียง ซึ่งเป็น “นักขัตฤกษ์ชกโคลมลอยโคลม” ที่มีการเฉลิมฉลองกันถึงสามวัน ครั้งหนึ่ง นางนพมาศได้ประดิษฐ์โคลมลอยเป็นรูปดอกกระมุท (ดอกบัว) บานกลีบรับแสงพระจันทร์ ใหญ่ประมาณเท่ากงระแทะ(กงเกวียน) และประดับด้วยดอกไม้ และผลไม้สดักเป็นรูปนกจับอยู่ตามกลีบดอกบัว ซึ่ง “พระร่วง” ก็พอพระทัยมาก จึงมีพระราชบริหารบำเพ็ญศุภเคราะห์ว่า แต่นี้สืบไปเบื้องหน้า โดยลำดับกษัตริย์ในสยามประเทศ ถึงการกำหนดนักขัตฤกษ์วันเพ็ญเดือน ๑๒ พระราชพิธีจองเปรียงแล้ว ก็ให้ทำโคลมลอยเป็นรูปดอกกระมุท อุทิศสักการบูชาพระพุทธรูปตามมณฑลธานี ทั่วราชอาณาจักร อันว่าโคลมลอย รูปดอกกระมุทบาน ก็ปรากฏมาจนทุกวันนี้ แต่คำโลกสมมติเปลี่ยนชื่อเรียกว่า ลอยกระทงทรงประทีป”^{๒๓}

ด้วยเหตุนี้ โคลมลอย จึงหมายถึง กระทงทรงประทีป หรือกระทงที่รองรับประทีปซึ่งจุดไฟปล่อยให้ลอยไปตามสายน้ำ ดังจะเห็นในรายละเอียดในพระราชพิธี ๑๒ เดือน พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จัดพิมพ์โดยแพร่พิทยา ฉบับที่พิมพ์ครั้งที่สิบสาม พ.ศ. ๒๕๑๔ ในตอนที่กล่าวถึง พระราชพิธีจองเปรียงนั้นทรงระบุว่า พระราชพิธีในเดือน ๑๒ ซึ่งมีมาในกฎหมายเฑียรบาลว่า “พิธีจองเปรียง ลดชุดลอยโคลมนั้น “มีความแปลกออกไปนิดเดียวแต่ที่ว่าพิธีจองเปรียง ลดชุดลอยโคลม และเติม “ลงน้ำ” เข้าอีกคำหนึ่ง การก็ตรงกันกับลอยกระทง บางทีจะสมมติว่าลอยโคลม”^{๒๔} และทรงกล่าวต่อไปว่า “การที่ยกโคลมขึ้นนั้นตามคำโบราณกล่าวว่ายกขึ้นเพื่อบูชาพระเป็นเจ้าทั้งสามคือ พระอิศวร พระนารายณ์ พระพรหม การซึ่งว่าบูชาพระเป็นเจ้าทั้งสามนี้เป็นต้นตำราแท้ในเวลาถือไสยศาสตร์ แต่ครั้งเมื่อพระเจ้าแผ่นดินทรงนับถือพระพุทธศาสนาก็กล่าว

^{๒๒}Dr. B,Bradley, พจนานุกรมภาษาสยามอักษรราชบัณฑิตยสถาน Dictionary of the Siamese Language, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เบรดเลย์, ๒๔๑๖), หน้า ๑๐๕.

^{๒๓}อุดม รุ่งเรืองศรี, สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, ๒๕๔๒), หน้า ๕๕-๑๐๐,

^{๒๔}จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, พระราชพิธี ๑๒ เดือน, (กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๘.

ว่าบูชาพระบรมสารีริกธาตุพระจุฬามณีในดาวดึงส์พิภพ และบูชาพระพุทธรูปที่ปรากฏอยู่ ณ หาดทรายเรียกว่า นมะทานที เป็นที่ฝังนาคทั้งปวงสักการบูชาอยู่”^{๒๕}

ความในพระราชนิพนธ์ช่วงนี้ ยังมีพระราชอธิบายที่ยืนยันถึงข้อความในตำรับทำวศรีจุฬาลักษณ์ไว้ว่า...การลอยกระทิง ที่ว่าในกฎหมายนี้ มีเนื้อความเข้ากับเรื่องนางนพมาศ กล่าวคือ ทำวศรีจุฬาลักษณ์ ซึ่งเป็นทำวพระสนมเอกแต่ครั้งพระเจ้าอรรณราช คือพระร่วง ซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินสยามตั้งแต่กรุงตั้งอยู่ ณ เมืองสุโขทัย ได้กล่าวไว้ว่า ในเวลาฤดูเดือนสิบสอง เป็นเวลาเสด็จประพาสในลำน้ำตามพระราชพิธีในเวลากลางคืน พระอัครมเหสีและพระสนมฝ่ายในตามเสด็จในเรือพระที่นั่งทอดพระเนตรการนักขัตฤกษ์ซึ่งราษฎรเล่นในแม่น้ำตามกำหนดปี เมื่อนางนพมาศได้มารับราชการจึงได้คิดอ่านทำกระทิงถวายพระเจ้าแผ่นดินเป็นรูปดอกบัวและรูปต่างๆ ให้ทรงลอยตามสายน้ำไหลมีข้อความที่พิสดารยืดยาว เนื้อความก็คล้ายคลึงกันกับจดหมายถ้อยคำขุนหลวงหาวัด ซึ่งได้กล่าวว่า พระเจ้าแผ่นดินกรุงเก่าหรือพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศนั่นเอง^{๒๖}

สรุปความว่า การลอยกระทิง หมายถึง เป็นประเพณีสำคัญหนึ่งของไทยที่ได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นเวลายาวนาน โดยจัดกิจกรรมนี้ขึ้นในวันเพ็ญ ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ และเป็นประเพณีที่มีมาแต่โบราณโดยมีคติความเชื่อหลายอย่าง เช่น เชื่อว่าเป็นการบูชาขอขมาแม่พระคงคา เป็นการสะเดาะเคราะห์ลอยทุกข์ลอยโศก และเพื่อบูชารอยพระพุทธรูป โดยเฉพาะในสังคมไทยจัดเป็นประเพณีที่สำคัญซึ่งมีอยู่ทุกจังหวัดในสังคมไทย

๒.๓.๒ องค์ประกอบของประเพณีลอยกระทิง

ประเพณีการลอยกระทิงนั้น จัดเป็นพิธีอย่างหนึ่งกระทำขึ้นในคืนวันเพ็ญ เดือน ๑๒ หรือวันขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๑๒ อันเป็นวันพระจันทร์เต็มดวง และเป็นช่วงที่น้ำหลากเต็มตลิ่ง ดังนั้นสิ่งจำเป็นในการทำตัวกระทิง คือน้ำดอกไม้ รูป เทียน หรือสิ่งของใส่ลงในสิ่งประดิษฐ์รูปต่างๆ ที่ไม่จมน้ำ เช่น กระทิง เรือ แพ ดอกบัว แล้วนำไปลอยตามลำน้ำที่อยู่ใกล้บ้าน หรือวัดอยู่ใกล้บ้านที่มีการประกอบประเพณีลอยกระทิง

อย่างไรก็ตาม ประเพณีการลอยกระทิงนี้ มิได้มีแต่ในประเทศไทยเท่านั้นประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน ก็มีประเพณีลอยกระทิงเช่นกัน อาทิ ประเทศจีน อินเดีย กัมพูชา ลาว และพม่า ก็มีการลอยกระทิงคล้ายๆ กับประเทศไทยเรา แต่จะต่างกันบ้างก็คงเป็นเรื่อง

^{๒๕} จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, อ้างแล้ว, หน้า ๕.

^{๒๖} จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, อ้างแล้ว, หน้า ๒๒-๒๓.

รายละเอียด พิธีกรรม และความเชื่อในแต่ละท้องถิ่น แม้แต่ในประเทศไทยของเราเอง การลอยกระทงก็มาจากความเชื่อที่หลากหลายมีองค์ประกอบที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง ซึ่งในแต่ละพื้นที่และภูมิภาคจะมีวัฒนธรรมแตกต่างกัน จึงมีองค์ประกอบที่แตกต่างกันบ้าง โดยมีองค์ประกอบที่หลากหลาย สามารถสรุปได้ ดังนี้

๑. **องค์ประกอบของตัวกระทง** ถือเป็นเรื่องสำคัญ เพราะสภาพแวดล้อมปัจจุบัน และกาลเวลาที่เปลี่ยนแปลงไปของสังคม ฉะนั้น สังคมไทยจึงต้องปรับตัวให้ทันต่อสภาพแวดล้อมของสังคมโลก แม้แต่ประเพณีและวัฒนธรรมบางอย่างก็ต้องปรับเปลี่ยนเพื่อให้เข้ากับยุคสมัย เช่น ตัวกระทงก็ต้องเปลี่ยนแปลงวัสดุบางอย่างให้เข้ากับสภาพการณ์ปัจจุบัน กระทงต้องทำจากวัสดุธรรมชาติ ได้แก่ ใบตอง ช่างข้าวโพด ขนมปัง มันสำปะหลัง หยวกกล้วย และวัสดุที่ย่อยสลายได้ง่าย เพื่อไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม หลีกเลี่ยงการใช้วัสดุที่ย่อยสลายยากและเป็นพิษต่อสิ่งแวดล้อม โดยสิ่งที่ขาดมิได้นั้น ใบตอง ดอกไม้ รูป เทียน^{๒๓}

๒. **องค์ประกอบของประเพณีพิธีกรรม** องค์ประกอบในส่วนนี้ ก็หมายความว่า ประเพณีและพิธีกรรมนั้น เป็นสิ่งที่นิยมถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเป็นแบบแผน หรือตามแบบอย่างที่ได้กำหนดขึ้น โดยพิธีกรรม นั้นเป็นวิธีการที่กระทำเพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ หรือมีผลสำเร็จตามความต้องการ เป็นการกระทำของบุคคล และมีรูปแบบการประพฤติปฏิบัติ หรือการกระทำของบุคคลในลักษณะสัมพันธ์กับวิถีชีวิต ความรู้สึกนึกคิด ความเชื่อ และสะสมเป็นความรู้แล้วเกิดการถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นมรดกของคนรุ่นต่อๆ มา^{๒๔}

จะเห็นว่า องค์ประกอบทั้งสองอย่างนี้ มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการประกอบพิธีกรรมแต่ละครั้ง ไม่ว่าจะเป็นประเพณีลอยกระทง ขึ้นบ้านใหม่ งานอุปสมบท และวันสงกรานต์ เป็นต้น ก็มีความสำคัญ และมีความเกี่ยวข้องกันเสมอ โดยสาระสำคัญของประเพณี และพิธีกรรมจะมีคำอธิบายตามลำดับดังนี้

คำว่า “**ประเพณี**” พระยาอนูมานราชชน ได้ให้ความหมายไว้ว่า ประเพณี หมายถึง ความประพฤติ ที่ชนหมู่หนึ่งอยู่ในที่แห่งหนึ่งถือเป็นแบบแผนกันมาอย่างเดียวกัน และสืบต่อกันมา

^{๒๓} คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงาน, **เทศกาลและประเพณีไทย**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมศาสนา, ๒๕๒๓), หน้า ๕๕.

^{๒๔} กระทรวงวัฒนธรรม, **ประเพณีและพิธีกรรม**, <http://www.m-culture.go.th/knowledge>, เข้าถึงข้อมูลเมื่อ (๑๐ มิถุนายน ๒๕๕๓)

นาน ถ้าใครในหมู่ประพฤติก่อนนอกแบบก็ผิดประเพณี หรือผิดจารีตประเพณี”^{๒๕} ซึ่งมีความสอดคล้องกับความหมายตามพจนานุกรมฉบับบัณฑิตยสถาน ที่พูดถึง “ขนบธรรมเนียมแบบแผน” ซึ่งสามารถแยกคำต่างๆ ออกได้เป็น **ขนบ** หมายถึง ระเบียบแบบอย่าง **ธรรมเนียม** คือแบบแผนที่นิยมใช้กันมา และเมื่อนำมารวมกันแล้วก็มีความหมายว่า ความประพฤติก่อนส่วนใหญ่ ยึดถือเป็นแบบแผน และได้ทำการปฏิบัติสืบต่อกันมา จนเป็นต้นแบบที่จะให้คนรุ่นต่อไป ได้ประพฤติปฏิบัติตามกันต่อไป^{๒๖}

เราสังเกตเห็นได้ว่า ประเพณีนั้นมีความหมายกว้างขวางมาก คือมีความหมายรวมถึงแบบความเชื่อ ความคิด การกระทำ ค่านิยม ทักษะคติ ศิลธรรม จารีต ระเบียบ แบบแผน และวิธีการกระทำสิ่งต่างๆ ตลอดจนถึงการประกอบพิธีกรรมในโอกาสต่างๆ ที่กระทำมาแต่ในอดีตซึ่งลักษณะสำคัญของประเพณี คือ เป็นสิ่งที่ปฏิบัติเชื่อถือมาจนกลายเป็นแบบอย่างความคิดหรือการกระทำที่ได้สืบต่อกันมา และยังมีอิทธิพลอยู่ในสังคมปัจจุบัน

ด้วยเหตุนี้ ขนบธรรมเนียม แบบแผนต่างๆ ที่ประชาชนได้ประกอบกันขึ้นมาขึ้นนั้น **อานนท์ อากาศิรมย์** ได้จำแนกลักษณะของประเพณีเป็น ๓ ประเภท คือ

๑. จารีตประเพณี (Mores) เป็นประเพณีที่มีความสำคัญต่อสวัสดิภาพของสังคม และมีลักษณะบังคับให้สมาชิกของสังคมต้องปฏิบัติหรืองดเว้นปฏิบัติ หากผู้ใดฝ่าฝืนก็就会有ความผิดตามที่จารีตประเพณีได้กำหนดโทษเอาไว้ เช่น สังคมไทยมีจารีตประเพณีกำหนดให้พ่อแม่มีหน้าที่เลี้ยงดูลูกของตน หากพ่อแม่คนใดละเลยไม่ปฏิบัติก็就会有ความผิด

๒. ขนบประเพณี (Institution) เป็นประเพณีที่สังคมได้วางไว้เป็นระเบียบแบบแผนทั้งโดยตรง คือ ระเบียบวางไว้อย่างชัดเจน เช่น ประเพณีทำบุญเลี้ยงพระ

๓. ธรรมเนียมประเพณี (Convention) เป็นประเพณีเกี่ยวกับเรื่องธรรมดาทั่วไปไม่ค้อมีความสำคัญเท่าใดนัก จะปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติก็ได้ หากใครไม่ปฏิบัติก็就会被ดูหมิ่น ดูแคลนว่าไม่มีมารยาท เช่น การแต่งกายไม่ถูกกาลเทศะ^{๒๗}

^{๒๕} รุจจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, พระราชพิธีตรียัมพวาย-ตรีปวาย (จากพระราชพิธี ๑๒ เดือน, หน้า ๓๕).

^{๒๖} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๕๓๐.

^{๒๗} อานนท์ อากาศิรมย์, สังคมวัฒนธรรมและประเพณีไทย, (กรุงเทพมหานคร : แพร่วิทยา, ๒๕๑๕), หน้า ๗๖.

จากลักษณะทั้งสามประการข้างต้น สอดรับมีทัศนะของ มหาสีลา วิจารณ์ นักอักษรศาสตร์ชาวลาว ซึ่งท่านได้กล่าวเป็นที่น่าสนใจว่า “ประเพณี หมายถึง จารีตประเพณีอย่างหนึ่งอย่างใดที่เป็นวัฒนธรรมของชาติ ซึ่งคนทั้งหลายยอมรับว่าดีว่าชอบแล้วปฏิบัติสืบต่อกัน”^{๓๒} ซึ่งมีลักษณะเป็นการส่วนรวม ที่ชุมชนจะต้องช่วยกันทำขึ้นเป็นคณะ ตามที่ได้กำหนดเวลาอย่างแน่นอน หากว่าคนวันไม่ทำจะเกิดความไม่สบาย อาจจะทำให้เกิดความทุกข์ทั้งหมู่บ้านและประสบภัยกันทั้งเมือง”^{๓๓}

อย่างไรก็ตาม การเกิดขึ้นของประเพณีนั้น ไม่มีใครสามารถจะระบุลงไปอย่างแน่นอนว่าเกิดขึ้นตั้งแต่เมื่อไร เพราะประเพณีและพิธีการต่างๆ ต้องอาศัยโบราณวัตถุเป็นแนวทางเพื่อบ่งชี้หลักฐาน แต่อาจจะกล่าวได้ว่า เกิดตั้งแต่มนุษย์มีความเจริญพอควร บางอย่างก็เกิดขึ้นอย่างไม่ตั้งใจ แต่เป็นความบังเอิญหรือรู้ไม่จริงเป็นพื้นฐาน บางอย่างเป็นสิ่งที่คนบัญญัติขึ้น ได้แก่เจ้าของศาสนาหรือเจ้าของลัทธิกำหนดขึ้น และกลายเป็นพิธีประจำศาสนาไป เราจึงแยกพิธีการได้เป็น ๒ อย่าง ได้แก่ ทางศาสนา ซึ่งเป็นเรื่องของพิธีโดยตรง และพิธีของชาติต่างๆ ซึ่งเรามักจะเรียกว่า “ขนบธรรมเนียมประเพณี” โดยคำว่า ขนบธรรมเนียมประเพณีนั้น เป็นวิธีการปฏิบัติตนของบุคคลในสังคมเพื่อให้ถูกต้องเหมาะสมตามที่สังคมนั้นๆ ประพฤติปฏิบัติหรือยอมรับ หรือเป็นนิสัยต่างๆ ที่มนุษย์ได้เรียนรู้กันและยึดปฏิบัติต่อกันมาในสังคม

ด้วยเหตุนี้ เรื่องของพิธีการต่างๆ ที่เราปฏิบัติกันอยู่ในสังคมปัจจุบันก็ดี หรือในอนาคตก็ดี คงเป็นพิธีต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องด้วยพระพุทธศาสนา ซึ่งอันที่จริงแล้วในระยะแรกไม่เกี่ยวกับศาสนา แต่เมื่อเกิดมีศาสนาขึ้นก็มีผู้นำเข้าไปเกี่ยวข้องกับศาสนา อาจจะเพื่อให้เกิดความศรัทธาศักดิ์สิทธิ์ ความกลัว ซึ่งก็ไม่ใช่เป็นพิธีของศาสนาพุทธ ส่วนมากเป็นพิธีกรรมต่างๆ ของศาสนาอื่นๆ เช่น ศาสนาพราหมณ์ เป็นต้น เพราะศาสนาพุทธนั้น ไม่มีพิธียุ่งยาก เช่น พิธีทำบุญที่เราเห็นกันอยู่ในทุกวันนี้แล้วแต่เป็นเรื่องที่ปะปนกับศาสนาอื่น เพราะจุดหมายปลายทางของศาสนาพุทธมีอยู่ทางเดียว คือ “ความพ้นทุกข์”^{๓๔}

โดยสรุป ประเพณี ที่กล่าวมาทั้งหมดนั้น เป็นระเบียบแบบแผนที่กำหนดพฤติกรรมในสถานการณ์ต่างๆ ที่คนในสังคมยึดถือปฏิบัติสืบกันมา ถ้าคนใดคนหนึ่งคนหนึ่งในสังคมฝ่าฝืนมักถูกดำเนินจากสังคม ลักษณะประเพณีในสังคมระดับประเทศชาติ มีทั้งประสมกลมกลืนเป็นอย่างเดียวกัน

^{๓๒}มหาสีลา วิจารณ์, พงศาวดารลาว. (เชียงใหม่ : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๒), หน้า ๑๖๘.

^{๓๓}เสาวภา ไพบูลย์วัฒน์, พื้นฐานวัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันราชภัฏเขต ๘, ๒๕๓๘), หน้า ๙๔.

^{๓๔}ไพฑูริย์ เกื้อแก้ว, ลักษณะสังคมไทยและหลักพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กึ่งอุตสาหกรรม, ๒๕๐๖), หน้า ๓๔- ๓๕.

และมีผิดแผกกันไปบ้างตามความนิยมเฉพาะท้องถิ่น แต่โดยมากย่อมมีจุดประสงค์ และวิธีการปฏิบัติเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีเฉพาะส่วนปลีกย่อยที่เสริมเติมแต่งหรือตัดทอนไปในแต่ละท้องถิ่น สำหรับประเพณีไทยมักมีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อในคติพระพุทธศาสนาและพราหมณ์ มาแต่โบราณ ประเพณีมีบ่อเกิดมาจากสภาพสังคม ธรรมชาติ ทัศนคติ เอกลักษณะ ค่านิยม โดยความเชื่อของคนในสังคมต่อสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์นั้นๆ เช่น อำนาจของดินฟ้าอากาศและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยไม่ทราบสาเหตุต่างๆ เมื่อเวลาเกิดภัยพิบัติขึ้น มนุษย์จึงต้องอ่อนวอนร้องขอในสิ่งที่ตนคิดว่าจะช่วยได้พอภัยนั้นผ่านพ้นไปแล้ว มนุษย์ก็แสดงความรู้คุณต่อสิ่งนั้นๆ ด้วยการทำพิธีบูชา เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตน ตามความเชื่อ ความรู้ของตน เมื่อความประพฤตินั้นคนส่วนรวมสังคมยึดถือปฏิบัติเป็นธรรมเนียม หรือเป็นระเบียบแบบแผน และทำงานเป็นพิมพ์เดียวกันสืบต่อๆ กันจนกลายเป็นประเพณีของสังคม

ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้ ประเพณีและวัฒนธรรม เมื่อว่าโดยเนื้อความก็เป็นสิ่งอย่างเดียวกัน คือเป็นสิ่งที่ไม่ใช่มีอยู่ในธรรมชาติโดยตรง แต่เป็นสิ่งที่สังคมหรือคนในส่วนรวมร่วมกันสร้างให้มีขึ้น แล้วถ่ายทอดให้แก่กันได้ด้วยลักษณะและวิธีการต่างๆ ที่มีอยู่ในจิตใจของประชาชน ซึ่งเกี่ยวกับเรื่องความคิดเห็น ความรู้สึก ความเชื่อ ซึ่งสะสมและสืบต่อร่วมกันมานานในส่วนรวม จนเกิดความเคยชิน เรียกว่า นิสัยสังคมหรือประเพณี โดยรายละเอียดของประเพณีนั้น จะเกี่ยวข้องกับการทำมาหากิน ได้แก่ ประเพณีบุญบั้งไฟ ประเพณีงานศพ เป็นประเพณีเกี่ยวเนื่องด้วยศาสนา โดยประเด็นเกี่ยวกับประเพณีนี้ พระยาอนุมานราชชน ได้แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท ได้ดังนี้

๑. **จารีตประเพณี** หรือกฎศีลธรรม หมายถึง สิ่งซึ่งสังคมใดสังคมหนึ่งยึดถือและปฏิบัติสืบกันมาอย่างต่อเนื่องและมั่นคง เป็นเรื่องของความผิดถูก มีเรื่องของศีลธรรมเข้ามาร่วมด้วย ดังนั้นสมาชิกในสังคมต้องทำ ผู้ใดฝ่าฝืนถือว่าเป็นผิดเป็นชั่ว จะต้องถูกตำหนิหรือได้รับการลงโทษจากคนในสังคมนั้น เช่น ลูกหลานต้องเลี้ยงดูพ่อแม่เมื่อท่านแก่เฒ่า ถ้าใครไม่เลี้ยงดูถือว่าเป็นคนเนรคุณหรือลูกอกตัญญู จารีตประเพณีของแต่ละสังคมนั้นย่อมไม่เหมือนกัน เพราะมีค่านิยมที่ยึดถือต่างกัน การนำเอาจารีตประเพณีของตนไปเปรียบเทียบกับของคนอื่นแล้วตัดสินว่าดีหรือเลวกว่าของตนย่อมเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง เพราะสภาพสังคม สิ่งแวดล้อม ตลอดจนความเชื่อของแต่ละสังคมนั้นย่อมแตกต่างกันไป

๒. **ขนบประเพณี** หรือสถาบัน หมายถึง ระเบียบแบบแผนที่สังคมได้กำหนดไว้แล้ว ปฏิบัติสืบต่อกันมา ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม ทางตรง ได้แก่ ประเพณีที่มีการกำหนดเป็นระเบียบแบบแผนในการปฏิบัติอย่างชัดเจนว่าบุคคลต้องปฏิบัติอย่างไร เช่น สถาบันโรงเรียน มีโรงเรียน มีผู้สอน มีผู้เรียน มีระเบียบการรับสมัคร การเข้าเรียน การสอบไล่ เป็นต้น ทางอ้อม ได้แก่

ประเพณีที่รู้จักกันโดยทั่วไป โดยไม่ได้วางระเบียบไว้แน่นอน แต่ปฏิบัติไปตามคำบอกเล่า หรือตัวอย่างจากที่ผู้ใหญ่หรือบุคคลในสังคมปฏิบัติ เช่น ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด การตาย การแต่งงาน ซึ่งเป็นประเพณีเกี่ยวกับชีวิต หรือประเพณีเกี่ยวกับเทศกาล ตรุษ สารท การขึ้นบ้านใหม่ เป็นต้น

๑. **ธรรมเนียมประเพณี** หมายถึง ประเพณีเกี่ยวกับเรื่องธรรมเนียมปฏิบัติที่ทุกคนควรทำ ไม่มีระเบียบแบบแผนเหมือนขนบประเพณี หรือมีความผิดถูกเหมือนจารีตประเพณี เป็นแนวทางในการปฏิบัติที่ทุกคนปฏิบัติกันทั่วไปจนเกิดความเคยชิน และไม่รู้สึกเป็นภาระหน้าที่ เพราะเป็นสิ่งที่มีความหมายและใช้กันอย่างแพร่หลาย ส่วนมากเป็นมารยาทในด้านต่างๆ เช่น การแต่งกาย การพูด การรับประทานอาหาร การเป็นแขกไปเยี่ยมผู้อื่น ซึ่งธรรมเนียมประเพณีเหล่านี้ เป็นเรื่องที่คุณควรทำแม้มีผู้ฝ่าฝืนหรือทำผิดก็ไม่ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญแต่อาจถูกตำหนิว่าเป็นคนไม่ได้รับการศึกษา ไม่มีมารยาท ไม่รู้จักกาลเทศะ^{๓๕}

ที่กล่าวมาข้างต้น เป็นรายละเอียดองค์ประกอบของประเพณี ที่ผู้วิจัยได้ตั้งเป็นประเด็นสำคัญในตอนต้น นั่นคือประเพณี และกัพิธีกรรม โดยทั้งสองส่วนนี้จะมีความเกี่ยวข้องกันเสมอ เมื่อเรากล่าวถึงประเพณีแล้ว สิ่งที่จะต้องกล่าวถึงตามมาด้วย คือ พิธีกรรม อันเป็นองค์ประกอบในลำดับต่อมา ที่ผู้วิจัยใคร่นำเสนออธิบายใจความ ดังต่อไปนี้

๒.๓.๓ องค์ประกอบของพิธีกรรม

คำว่า **พิธีกรรม** (Ritual) นับเป็นการแสดงออกของสังคมที่มีความสำคัญในการสร้างความสัมพันธ์ และความเอื้ออาทร ทั้งในระดับมนุษย์ต่อมนุษย์ มนุษย์ต่อสิ่งแวดล้อม และมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติให้สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขได้ “ทั้งยังเป็นสื่อสำคัญในการถ่ายทอดค่านิยมที่สังคมยกย่อง ขจัดความเดือดร้อน ถ่ายทอดอุดมคติที่สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในชุมชนนั้นๆ ให้สืบเนื่องต่อไป”^{๓๖}

อย่างไรก็ตาม “พิธีกรรม” เป็นส่วนประกอบของศาสนา โดยประชาชนให้ความสนใจอย่างมาก และพยายามปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ในสมัยก่อนประชาชนแทบทุกคนจะคิดว่า พิธีกรรมทางศาสนา ก็คือเป็นพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นความเข้าใจผิดเพราะว่า พระพุทธศาสนานั้น เน้นเรื่องความประพฤติ ฝึกหัดการปฏิบัติตน มิได้เน้นทางด้านพิธีกรรม ด้วยเหตุนี้ การศึกษาพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน นิยมการแบ่งแยกศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์ และความเชื่อเรื่อง

^{๓๕} พระยาอนุนามราชชน, วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ ของไทย, (พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๓๗.

^{๓๖} ปธานี วงษ์เทศ, การรวบรวมข้อมูลเพื่อจัดทำพิพิธภัณฑที่ท้องถิ่น : การรวบรวมข้อมูลด้านพิธีกรรมพิพิธภัณฑที่ท้องถิ่นในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา, ๒๕๔๐), หน้า ๓๕.

ผีसाงเทวดาออกจากกัน เพื่อพิจารณาวิเคราะห์ส่วนที่เป็นศาสนาพุทธโดยแท้แล้วก็จะปรากฏว่าศาสนาพราหมณ์ และผีสางเทวดา เป็นส่วนหนึ่งของศาสนาพุทธ เรื่องนี้เป็นส่วนสำคัญที่ชาวพุทธควรทำความเข้าใจให้แจ่มชัด และต้องตระหนักรู้อย่างละเอียดถี่ถ้วน อย่าด่วนตัดสินใจโดยขาดวิจรรณญาณไตร่ตรองอย่างรอบคอบ และอาจจะนำมาซึ่งความแตกแยกของพุทธศาสนิกได้

ฉะนั้น พิธีกรรมที่ปฏิบัติกันอยู่ในปัจจุบัน ถือเป็นพิธีกรรมที่สืบเนื่องมาจากความเชื่อในศาสนาพราหมณ์มากกว่าศาสนาพุทธ ที่เราเห็นได้ชัดคือ ประเพณีการแต่งงาน งานศพ การทำบุญขึ้นบ้านใหม่ แห่นางแมว ซึ่งสิ่งเหล่านี้มิใช่ส่วนประกอบของพุทธศาสนา แต่เนื่องจากความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาต่างๆ ที่มาแต่อดีตทำให้เกิดการผสมผสานระหว่างพิธีกรรมของศาสนาต่างๆ และมีการรวมเอาพิธีกรรมของศาสนาหลายศาสนาเอาไว้ด้วยกัน ซึ่งอาจจะเป็นการพยายามทำทุกอย่างเพื่อให้ได้ผลมากที่สุด^{๓๓} ในมิติทางการประกอบพิธีกรรมนั้น เราจะสังเกตเห็นว่า ได้สะท้อนสิ่งบางอย่างให้เราได้ยึดถือปฏิบัติตาม คือ ความสามัคคีกันของพุทธศาสนิก ที่มีลักษณะนิสัยหรือความเชื่อที่แตกต่างกัน โดยความแตกต่างกันนี้ เป็นเรื่องของความสวยงาม เพราะไม่คิดที่จะแตกแยกแล้วยังทำให้ศาสนาที่ตนนับถือนั้นมีความเจริญขึ้นตามด้วย

นอกจากนี้แล้ว **พิธีกรรม** ตามการจำกัดความของศัพท์วิชาสังคมวิทยาศาสนา กล่าวว่า พิธีกรรม คือเป็นแบบอย่างพฤติกรรมที่กำหนดไว้ด้วยกฎเกณฑ์ หรือธรรมเนียมประเพณีให้กระทำในสังคมแบบดั้งเดิม ถือว่าพิธีกรรมนั้นมีความสำคัญ ถ้าทำอย่างถูกต้อง เกรงครัด ก็จะเป็นที่พอใจของเทพเจ้า ถ้าทำผิดพลาด หรือไม่ทำ เบื้องบนก็จะลงโทษ ซึ่งเรื่องของพิธีกรรมในสังคมปัจจุบันมักถือเป็นเรื่องสำคัญเกี่ยวกับกิจกรรมทางศาสนา หรือของสังคมดังจะมีรูปแบบพิธีกรรมที่ปรากฏในรูปลักษณะต่างๆ เช่น เต้นรำ ฟังเพลง การเลี้ยงฉลอง ส่วนพิธีกรรมในทางศาสนาอาจมีการสวดมนต์ การขับร้อง กิริยาท่าทางลูก นั่ง เดินเหิน การแห่ พร้อมอุปกรณ์และสัญลักษณ์ต่างๆ^{๓๔} โดยเฉพาะพิธีกรรมทางศาสนาในฝ่ายมหายาน

เพื่อความเข้าใจอย่างชัดเจนเกี่ยวกับทัศนะทางด้านพิธีกรรมนั้น วิลเลียม เอ.เลสซ่า และ อีวอน แซท. โวกท์ (William A. Lessa and Evon Z. Vogt.) ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับพิธีกรรมเป็นที่สนใจ โดยท่านทั้งสองได้สรุปว่า “พิธีกรรมเป็นสิ่งที่สร้างความเชื่อมั่นแก่บุคคล ทำให้เกิด

^{๓๓}อมรา พงศ์สาพิชญ์, **วัฒนธรรมศาสนาและชาติพันธุ์วิเคราะห์สังคมไทยตามแนวมานุษยวิทยา**, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๒๗๕.

^{๓๔}ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. (กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๔๒), หน้า ๓๗๔- ๓๗๕.

กำลังใจ และพลังในการปฏิบัติกิจกรรมนั้นๆ ทำนองเดียวกับ ซิกมันด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) นักทฤษฎีแนวจิตวิเคราะห์ ซึ่งให้ความเห็นว่า หน้าที่อย่างแรกของศาสนาและพิธีกรรม คือการลดความวิตกกังวล”^{๓๕} โดยนัยนี้ ฐนเนอร์ (Turner) ได้กล่าวว่า พิธีกรรม “ต้องลำดับที่แน่นอนของกิจกรรม ซึ่งรวมถึงการกระทำ คำพูด และสิ่งของที่ถูกจัดขึ้นในสถานที่ที่แน่นอน และจัดขึ้นเพื่อสนองต่อความมุ่งหมาย และผลประโยชน์ของผู้ประกอบพิธี”^{๓๖}

ดังนั้น เพื่อเป็นการตอบประเด็นปัญหา หรือข้อสงสัยที่ว่า “ความคิดแตกต่างกันเป็นเรื่องของความสวยงาม เพราะไม่คิดที่จะแตกแยก” ที่ผู้วิจัยได้กล่าวไว้ข้างต้น ซึ่งมีความหมายสอดคล้องกับทัศนะของ สุพัตรา สุภาพ ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ของความเชื่อศาสนาและพิธีกรรมไว้ว่า... “ทุกๆ ศาสนาต้องมีพิธีกรรม เพราะพิธีกรรมได้ก่อให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน สามัคคีกัน เชื่อถือยึดมั่นเลื่อมใส และจงรักภักดีต่อศาสนา”^{๓๗} เพราะพิธีกรรมนั้น “เป็นวัฒนธรรมที่คนในสังคมได้สร้างขึ้น เพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงทางจิตใจ เมื่อทำแล้วผู้ทำมีความสุข มีความหวัง และเชื่อว่าพิธีกรรมต้องนำไปสู่ผลที่คาดหวัง ทำให้เกิดความเป็นมงคล อยู่เย็นเป็นสุข โดยลักษณะของพิธีกรรมมีอยู่ ๒ ประการ คือ เน้นเรื่องของจิตใจ และเน้นเรื่องสัญลักษณ์ของสังคมไทยมักมีการประกอบพิธีตามโอกาสต่างๆ อยู่เสมอตั้งแต่เกิดจนตาย”^{๓๘}

ด้วยเหตุนี้ ทำให้เจตคติต่อความคิดเห็นด้านพิธีกรรมนั้น ได้แสดงออกมาในรูปแบบต่างๆ ที่ผู้คนให้ความเคารพนับถือ ซึ่งเรื่องที่ละเอียดลึกซึ้งแก่จิตใจไม่ว่าจะเป็นประเพณีลोकยะทางหรือพิธีกรรมอื่นๆ ที่มีอยู่ในสังคมไทยที่ประชาชนหลังไหลเข้าไปร่วมในพิธีเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต อย่างเช่น พิธีมหาพุทธาภิเษกพระเครื่องต่างๆ ดังประจักษ์ชัดในสังคมไทยปัจจุบัน ซึ่งเกิดจากการปฏิบัติสืบทอดมาจากในครั้งก่อนนึ่งเอง หรือเกิดจากคติความเชื่อของชาวบ้าน โดยในประเด็นนี้ ประมวล ดิคลินสัน นักคิดทางด้านมานุษยวิทยา ได้กล่าวถึงคตินชาวบ้านในด้านความเชื่อสืบต่อกันมาและคตินชาวบ้านในด้านพิธีกรรมไว้ว่า

^{๓๕}William A. Lessa and Evon Z. Vogt, J R. **Reader in Comparative Religion: An Anthropological Approach**, 3rd ed. (New York : Harper and Row, 1974), P. 57.

^{๓๖}Turner, V.W. **The Ritual Process: Structure and anti structure**, (University of Chicago : Aldine, 1970), P. 110.

^{๓๗}สุพัตรา สุภาพ, **สังคมวิทยา**. (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๔), หน้า ๑๑๔.

^{๓๘}กิ่งแก้ว อรรถการ, **คติชนวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๒๐), หน้า ๘๖.

“มนุษย์มีความคิดคำนึงเมื่อเกิดความสงสัยในความลึกลับซับซ้อนของธรรมชาติ ก็ใช้ความคิดคำนึงอธิบาย และคิดว่าอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติบันดาลให้เกิดสิ่งต่างๆ จึงเกิดพิธีกรรม เพื่อขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนคิดคำนึงขึ้นนั้นช่วยเหลือ พิธีกรรมนี้เป็นเครื่องรวมจิตใจของกลุ่มชนแสดงความผูกพันทางเศรษฐกิจ และทำให้สังคมมีกฎเกณฑ์”^{๓๓}

จากที่สนะดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นว่าจุดมุ่งหมาย คุณค่าของประเพณี และพิธีกรรมต่างๆ ที่ประชาชนได้คิดค้นและสืบทอดปฏิบัติกันมานั้น ได้กลายเป็นลักษณะเฉพาะในสวนรายละเอียดของพิธีกรรม และ**ความเชื่อของพิธีนั้นๆ** โดยความคาดหวังว่า เมื่อได้ประกอบพิธีกรรมแล้วก็เกิดผลดี และเป็นสิ่งที่เสริมสร้างความดีของตนให้เกิดขึ้นตามด้วย แม้ว่าเรามีอาจรับรู้ได้ล่วงหน้าว่า สิ่งที่จะเกิดขึ้นแก่ตัวเรานั้น คืออะไร แต่เมื่อได้ทำแล้วก็มีความสุขเช่นเดียวกับการทำบุญในทางพระพุทธศาสนา แม้เราจะมองไม่เห็นตัวบุญที่เราได้ทำไป แต่ก็มีมีความสุขแก่จิตใจซึ่งเป็นที่หมายของทุกคนที่คาดหวังจะมีได้

ด้วยเหตุนี้ แนวคิดเกี่ยวกับพิธีกรรมนั้น **วิชาภรณ์ แสงมณี** ได้อธิบายไว้ว่า “พิธีกรรม” คือ เป็นงานที่จัดขึ้นเพื่อลัทธิความหลัง เป็นวิธีการที่แสดงออกถึงความศักดิ์สิทธิ์ และเป็นเรื่องเฉพาะกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเท่านั้น การประกอบพิธีกรรมมักมีการระบุชื่อพิธีกรรมนั้นๆ ไว้ด้วย เช่น พิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ พิธีรับพระราชทานปริญญาบัตร ซึ่งพิธีกรรมจึงมีบทบาทในการสร้างความศรัทธา ความเชื่อมั่น ความรู้สึกร่วมกัน ก่อให้เกิดความเคร่งขรึม และความหลัง ตลอดจนความปลื้มปีติยินดีแก่ผู้ร่วมพิธี^{๓๔}

จากที่กล่าวมาทั้งสรุปความได้ว่า **พิธีกรรม** คือเป็นกิจกรรมหนึ่งซึ่งมีความสำคัญต่อกลุ่มคน หรือคนในสังคมนั้นๆ ได้กระทำขึ้นเพื่อตอบสนองบางสิ่งบางอย่างให้แก่จิตใจ ที่เรามีอาจจะมองเห็นได้ หรือเป็นการขอลาขมาโทษที่ตัวเองได้บนบานศาลกล่าวไว้แล้วต้องการให้จิตใจนั้นมีความสุข ประสบความสำเร็จในวิถีชีวิต จึงกระทำกันขึ้นจนกลายเป็นประเพณี และได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาจากคนรุ่นหนึ่งไปอีกรุ่นหนึ่งจวบจนกระทั่งปัจจุบัน

^{๓๓}ประมวล ดิคคินสัน, **คติชาวบ้านการศึกษาด้านมานุษยวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร : แพรววิทยา, ๒๕๒๑), หน้า ๘๕.

^{๓๔}วิชาภรณ์ แสงมณี, **ประเพณีและกฎหมาย**, (กรุงเทพมหานคร : เดือนสยาม, ๒๕๒๕), หน้า ๑.

๒.๓.๔ ประเภทและขอบเขตของพิธีกรรม

สำหรับประเภทของพิธีกรรมที่จะกล่าวต่อไปในหน้านี้ ก็สืบเนื่องด้วยประเพณี และพิธีกรรมดังกล่าวมา โดยประเด็นที่เกี่ยวข้องกับประเภทของพิธีกรรมนี้ **ปราณี วงศ์เทศ** ได้กล่าวว่า พิธีกรรมที่ปฏิบัติกันโดยทั่วไปของสังคมไทยภายในรอบปีหนึ่งๆ นั้นสามารถจำแนกลักษณะของพิธีกรรมเป็น ๓ ประเภท คือ

๑. พิธีกรรมเกี่ยวข้องกับการทำมาหากิน
๒. พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิต
๓. พิธีกรรมเกี่ยวข้องกับชุมชนหรือสังคม^{๔๕}

จะเห็นว่า ประเภทของพิธีกรรมทั้ง ๓ ประการข้างต้น มีความสำคัญอย่างมากต่อสภาพจิตใจเพราะจะเป็นแรงผลักดันให้เกิดการละเล่นชนิดต่างๆ ขึ้น เพื่อสอดคล้องกับพิธีกรรม ทั้งนี้เพราะส่วนประกอบของพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางศาสนานั้น จะมีการเช่นสรวงบูชา ทำบุญ ทำทาน การกินเลี้ยง การสนุกสนานรื่นเริง ก็มีความเกี่ยวเนื่องด้วยพิธีกรรม

โดยประเด็นเรื่องพิธีกรรมนี้ **บุญลือ วันทายนต์** กล่าวว่า เป็นรูปแบบหนึ่งซึ่งได้รับความนิยมนอย่างกว้างขวาง และได้รับการกล่าวขวัญถึงความสนใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกี่ยวกับตัวที่แสดงออกทางท่าทาง ถ้อยคำต่างๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้น สิ่งเหล่านี้ล้วนได้รับการเลือกสรรมาเป็นอย่างดี โดยเฉพาะเพื่อต้องการให้เป็นที่น่าิยมตลอดไป พิธีกรรมนี้ตามปกติแล้วจะประกอบด้วย ความหมายที่เกิดจากสัญลักษณ์ และการปฏิบัติโดยการสร้างสรรค์ เป็นการปรากฏด้วยกายภาพ และความเกรงกลัวต่ออำนาจลึกลับ^{๔๖} โดยความลึกลับของพิธีกรรมที่ว่านี้ มีความสัมพันธ์กับความเชื่อ เพราะพิธีกรรมต้องมีความเชื่อเป็นพื้นฐานของการกระทำ ไม่ว่าจะมีความเชื่อต่อสิ่งใดพิธีกรรมในสังคมไทยมีขอบเขตอยู่ ๒ ประการ^{๔๗} คือ

๑. **พิธีกรรมส่วนรวม** มีแบบแผนการกระทำคล้ายคลึงกันทั่วประเทศ

---

^{๔๕}ปราณี วงศ์เทศ, การรวบรวมข้อมูลเพื่อจัดทำพิพิธภัณฑท์ท้องถิ่น : การรวบรวมข้อมูลด้านพิธีกรรมพิพิธภัณฑท์ท้องถิ่นในประเทศไทย, หน้า ๒๔๒-๒๕๒.

^{๔๖}บุญลือ วันทายนต์, สังคมวิทยาศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, ๒๕๒๕), หน้า ๓๐๒.

^{๔๗}จารุวรรณ ธรรมวัตร, คติชาวบ้าน, (มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, ๒๕๓๐), หน้า ๑๕๐-๑๕๒.

๒. พิธีกรรมจำเพาะถิ่น มีแบบแผนการกระทำเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นใดถิ่นหนึ่ง แต่องค์ประกอบของพิธีกรรมทั้งสองประเภทจะเหมือนกันคือ มีความเชื่อเป็นรากฐานการกระทำ โดยผู้ประกอบพิธี อุปกรณ์ในพิธี วิธีดำเนินการ และผู้ร่วมพิธี

อย่างไรก็ตาม ทั้งประเภทและขอบเขตของพิธีกรรมที่กล่าวมา ล้วนแล้วมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งพุทธบริษัทได้สืบทอดปฏิบัติกันอย่างยาวนาน และที่เห็นได้ชัดในสังคมปัจจุบัน เช่น ประเพณีการบวช ซึ่งประเพณีการบวชนี้ได้สืบทอดมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ที่พระราชามหากษัตริย์ทรงผนวชเป็นพระภิกษุ และได้เป็นแบบอย่างของชายไทยที่มีอายุครบ ๒๐ ปี บริบูรณ์ ต้องบวชเพื่อว่าจะได้ตอบแทนพระคุณของบิดามารดาในฐานะเป็นบุตร

จะเห็นว่า พิธีกรรมทางศาสนาพุทธ หรือที่นิยมเรียกว่า ศาสนพิธี เช่น พิธีการแสดงตนเป็นพุทธมามกะ พิธีรักษาศีลอุโบสถ สามารถจำแนกได้เป็น ๒ ประเภท ได้แก่ (๑) พิธีกรรมที่เป็นพุทธบัญญัติ เป็นพิธีการเกี่ยวกับวินัยสงฆ์ ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้ จะต้องปฏิบัติพิธีกรรมนั้นๆ ให้ถูกต้องตามที่บัญญัติไว้ (๒) พิธีกรรมที่พัฒนาขึ้นในท้องถิ่น คือพิธีกรรมที่พุทธศาสนิกชนในท้องถิ่นต่างๆ กำหนดขึ้นโดยมีการผสมผสานขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นให้เข้ากับกิจกรรมทางพุทธศาสนา และได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาจนกลายเป็นประเพณี^{๔๔}

อย่างไรก็ตาม เรื่องของประเพณีลอยกระทง ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษามาโดยเริ่มที่ความหมายองค์ประกอบของประเพณี พิธีกรรม พร้อมทั้งประเภทและขอบเขตของพิธีกรรม ล้วนแล้วมีความผสมผสานในลักษณะความเชื่อของแต่ละท้องถิ่น แล้ววิธปฏิบัติที่นั้นย่อมมีความแตกต่างกันเป็นบางส่วนในรายละเอียดของปลีกย่อย แต่โดยหลักปฏิบัติแล้วพิธีกรรมในทางพระพุทธศาสนานั้น สามารถสรุปหลักปฏิบัติที่พุทธศาสนิกชนควรตระหนักรู้และให้ความสำคัญใน ๔ ประเด็น ดังนี้

๑. ความถูกต้อง ตามพุทธบัญญัติ
๒. คำนึงถึงความเหมาะสม
๓. คำนึงถึงความประหยัด และภาวะทางเศรษฐกิจ
๔. คำนึงถึงประโยชน์ที่จะได้รับต่อคุ้มค่า

จะเห็นว่า ความสำคัญทั้ง ๔ ประการนี้ เป็นเรื่องที่ชาวพุทธต้องตระหนักรู้ในการประกอบพิธีกรรมแต่ละครั้ง โดยคำนึงถึงว่าการที่เราจะประกอบพิธีกรรมใดพิธีกรรมหนึ่งก็ควรรู้ถึงความถูกต้องเป็นหลัก และมีความเหมาะสมกับฐานะความเป็นไปในทางเศรษฐกิจ โดยมุ่งความ

^{๔๔} กระทรวงวัฒนธรรม, ประเพณีและพิธีกรรม, <http://www.m-culture.go.th/knowledge> เข้าถึงข้อมูลเมื่อ (วันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๕๕๓).

ประหัดเป็นอันดับแรก แล้วสิ่งที่ทำนั้นต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ด้วย โดยนัยหมายถึงมุ่งหวังคุณประโยชน์ของพิธีกรรมในลักษณะ ๓ ประการ ได้แก่ (๑) มีคุณค่าทางจิตใจ ทำให้ศาสนามีความศักดิ์สิทธิ์ (๒) ส่งเสริมความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในสังคม และ (๓) ส่งเสริมและรักษาเอกลักษณ์ที่ดีงาม เป็นการสร้างเสริมวัฒนธรรมให้คงอยู่ต่อไป^{๔๕}

กล่าวโดยสรุป การประกอบพิธีกรรม ที่พุทธบริษัทได้สืบทอดกันมานั้น ไม่ว่าจะเป็นประเพณีลอยกระทง หรือประเพณีพิธีกรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวเนื่องด้วยศาสนพิธีในทางพระพุทธศาสนา จำเป็นต้องไม่ลืมหลักของความเหมาะสม ถูกต้องตามหลักพุทธบัญญัติ มีความประหัด ไม่สร้างความเดือดร้อนทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น พร้อมทั้งคำนึงถึงคุณค่า หรือประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ โดยเฉพาะการสืบสานประเพณีลอยกระทงที่ผู้วิจัยได้ตั้งเป็นประเด็นหลักของการวิจัย จะต้องเป็นไปในลักษณะที่สืบทอดอนุรักษ์ขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมอันทรงคุณค่าไว้คู่กับชาติสืบไป

๒.๓.๕ คุณลักษณะขอบเขตและจุดมุ่งหมายของการลอยกระทง

สำหรับคุณลักษณะขอบเขตและจุดมุ่งหมายของการลอยกระทงนี้ เป็นมิติตามความเชื่อศรัทธาในศาสนาพราหมณ์ และผสมผสานเข้ากับหลักปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนา เพราะเหตุที่ว่าศาสนาพราหมณ์นั้นมีลักษณะเด่นในทางพิธีกรรม และให้ความสำคัญกับพิธีกรรมหนักแน่นกว่าศาสนาอื่นๆ จึงทำให้การประกอบพิธีกรรมแต่ละครั้งนั้น ต้องคำนึงถึงความละเอียดลออเรื่องพิธีกรรมในทุกสถานที่ และทุกแง่มุมของชีวิต โดยมีความสำนึกว่าพิธีกรรมที่ปฏิบัติอย่างถูกต้องนั้นเป็นส่วนหนึ่งของกฎเกณฑ์ของเอกภพ จึงมีผลขึ้นมาโดยอัตโนมัติ แม้แต่เทพเจ้าก็ไม่อาจยับยั้งได้เมื่อมีการสำนึกถึงประสิทธิภาพของพิธีกรรม

ฉะนั้น การตั้งใจประกอบพิธีกรรมอย่างประณีต มิใช่เพียงแต่เพื่อสรรเสริญเยินยอเทพเจ้าเท่านั้น แต่ที่สำคัญสุดคือเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายของพิธีกรรม จึงทำให้ผู้ประกอบพิธีจะต้องเตรียมตัวเตรียมใจพร้อมเสมอ เพื่อให้งานที่เราประกอบนั้นบรรลุตามความมุ่งหวังเอาไว้ ส่วนสาระของประเด็นปัญหาที่ผู้วิจัยได้ตั้งไว้เป็นขอบเขตสำหรับศึกษาในหัวข้อนี้ มีคำอธิบายตามลำดับดังต่อไปนี้

สรุปว่า คุณลักษณะของพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิต ถือว่าเป็นลักษณะพิเศษเกี่ยวข้องกับ ความเชื่อเกี่ยวในวิถีชีวิตของแต่ละสังคม โดยเริ่มตั้งแต่เกิด จนกระทั่งถึงวันตายก็จะมี ความเชื่อมโยงเข้ากับวัฒนธรรมที่เคารพนับถือ โดยเฉพาะที่เห็นได้ชัดให้ความสำคัญคือตอนที่คนเราเกิดมามี

^{๔๕} สุพัตรา สุภาพ, สังคมวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๔), หน้า ๒๕.

องค์ประกอบครบไม่พิดการ ซึ่งถือเป็นสำคัญของความเป็นมนุษย์ และจนถึงคราวตายก็จะมี พิธีกรรมทั้งแบบพุทธ พราหมณ์ และประเพณีของจีน ซึ่งล้วนแล้วเกี่ยวกับมนุษย์โดยตรง

๒.๓.๖ ขอบเขตและจุดมุ่งหมายของการลอยกระทง

ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้นเกี่ยวกับประเพณีและพิธีกรรมการลอยกระทง ซึ่งได้สืบทอด ปฏิบัติกันขึ้น ในวันเพ็ญเดือน ๑๒ เพราะเป็นช่วงของฤดูน้ำหลาก อากาศปลอดโปร่งแจ่มใส ชาวบ้านก็ได้ประดิษฐ์ประคองกระทงด้วยใบตอง ตกแต่งด้วยดอกไม้ และเมื่อพระอาทิตย์ตกดิน ผู้คนต่างก็แต่งกายสวยงาม แล้วนำกระทงออกไปที่สถานที่จัดประเพณีลอยกระทง หรือวัดที่อยู่ใกล้ บ้าน แล้วเมื่อถึงเวลาที่จะจุดรูปเทียน แล้วแสงสว่างสวยงามก็ปรากฏตามกระแสลำน้ำอย่างสวยงาม เพื่อเป็นการขอขมาต่อพระแม่คงคา และบูชาพระเจดีย์ร้อยพระบาทของพระพุทธองค์

จะเห็นว่า พิธีกรรมลอยกระทงนั้นบรรพบุรุษเป็นผู้ริเริ่มขึ้นมาแล้วถือปฏิบัติสืบต่อกัน มาจนถึงปัจจุบัน โดยขอบเขตของพิธีกรรมนั้น **สุเมธ เมธาวิทยากุล** ได้กล่าวเป็นที่สนใจไว้ว่า... “พิธีกรรมมีลักษณะสำคัญ คือเป็นเครื่องหมายของกลุ่มชนหนึ่งๆ ซึ่งมีสัญลักษณ์ร่วมกัน และเน้น เรื่องจิตใจอันเป็นจุดมุ่งหมายใหญ่เพื่อทำให้เกิดความสบายใจและมีกำลังใจ สาเหตุที่ทำให้เกิดความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติในการประกอบพิธีกรรม ผู้ประกอบพิธีกรรมมีความเชื่อและมีความหวังว่าสิ่งเหล่านี้จะทำให้สมหวัง และช่วยให้ปลอดภัยจากความกลัวอำนาจลึกลับได้ โครงสร้างของพิธีกรรมแบ่งออกเป็นพิธีกรรมตามปฏิทิน พิธีกรรมหัวเลี้ยวหัวต่อแห่งชีวิต และ พิธีกรรมพิเศษ ซึ่งรวมถึงพิธีกรรมรักษาโรคด้วย”^{๕๐}

จากทัศนะดังกล่าวนี้ ทำให้ผู้วิจัยมองเห็นประเด็นสำคัญที่มีอยู่ในประเพณีลอยกระทง โดยเฉพาะคุณค่าของประเพณีลอยกระทง ซึ่งได้สร้างความรักใคร่ สามัคคีกันของประชาชนในทุกระดับตั้งแต่สถาบันเล็กๆ ของสังคม คือ ครอบครัว จนกระทั่งองค์กรต่างๆ นั้นได้แนวปฏิบัติเพื่อสร้างความเจริญทั้งด้านจิตใจ และทางด้านเศรษฐกิจของประเทศให้เจริญตามด้วย โดยคุณค่าของ **ประเพณีลอยกระทงนั้น ผู้วิจัยจะได้กล่าวในบทต่อไป** เพราะว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับหลักการในทางพระพุทธศาสนาโดยตรง ได้แก่ หลักธรรมที่เนื่องด้วยประเพณีลอยกระทง โดยมีมติที่ว่ามานี้ได้สอดคล้องกับทัศนะของ **เบญจรัตน์ เมืองไทย** ซึ่งท่านได้กล่าวว่า... “พิธีกรรมเป็นการกระทำอันเนื่องมาจากระบบความเชื่อต่างๆ ซึ่งเป็นส่วนประกอบของศาสนา โดยมีแบบแผนขั้นตอนที่ต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด เพราะเชื่อว่าพิธีกรรมจะสามารถตอบสนองความต้องการด้านต่างๆ ของมนุษย์ได้

^{๕๐} สุเมธ เมธาวิทยากุล, **สังกัปปพิธีกรรม**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒), หน้า ๑-๓.

จากที่กล่าวมาพิธีกรรมที่นักสังคมวิทยาหลายท่านได้กล่าวมานั้น สรุปว่า ความเชื่อศาสนาและความเชื่อทางไสยศาสตร์ หรือความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผีหรือวิญญาณกับพิธีกรรมนั้นมีความสัมพันธ์กัน เช่น ในศาสนา และไสยศาสตร์ นั้นจะประกอบด้วยความเชื่อหลายประการ และประกอบด้วยพิธีกรรมหลายอย่างที่ปรากฏออกมาเพื่อให้นักสังคมและสังคมได้กระทำกิจกรรมเพื่อแสดงถึงความเชื่อและการเคารพในศาสนานั้นๆ^{๕๐}

ด้วยเหตุนี้ จุดประสงค์ของประเพณีลอยกระทง คือเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้ตระหนักรู้ และการรู้สำนึกต่อพระคุณ ของน้ำ และขอภัยพระแม่คงคาที่ตนได้ใช้น้ำมาตลอดสำหรับการดำรงชีพของตน โดยช่วงนี้เป็นช่วงที่อุทกสมบูรณ์ น้ำขำ น้ำปลา จะเห็นผู้คนส่วนใหญ่พูดกันเป็นทำนองว่า “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว หรือ มีข้าวในนา มีปลาในหนอง” ด้วยประการดังว่านี้ ชาวบ้านมีการทำบุญให้ทาน และพักผ่อนสนุกสนาน ในประเพณีการลอยกระทง โดยอาศัยความเชื่อของพุทธศาสนิกชนชาวไทยตั้งแต่ครั้งสุโขทัยเป็นต้นมา และพอสรุปจุดมุ่งหมาย ได้ดังนี้

๑. เพื่อเป็นการบูชาสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยใช้น้ำที่ไหลไปเป็นพาหนะนำกระทงดอกไม้รูปเทียนไปสักการะพระองค์ท่านโดยจินตนาการ ประกอบกับเป็นช่วงฤดูน้ำหลากพระจันทร์เต็มดวงในคืนวันเพ็ญ เป็นบรรยากาศที่ทำให้คนสมัยก่อนยึดมั่น ในพระพุทธรูปอย่างแน่นแฟ้น เกิดความสุขสงบเป็นพิเศษ จึงได้จัดพิธีบูชาพระพุทธรูปด้วยกระทงดอกไม้รูปเทียนพร้อมกับงานรื่นเริงอื่นๆ

๒. เพื่อเป็นการลอยความทุกข์โศกของคนที่มียูให้ออกไปจากตัวกับสายน้ำที่ไหลไปนั้นพร้อมกับตั้งจิตอธิษฐานขอพรกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ตนและครอบครัวได้รับแต่สิ่งที่ดี

๓. เพื่อเป็นการขอขมาต่อแม่น้ำ โดยเฉพาะแม่น้ำลำคลอง ซึ่งมีคุณอย่างอเนกอนันต์ต่อคนสมัยก่อน ทั้งเรื่องใช้อาบชำระล้างสิ่งต่างๆ ประจำวัน รวมทั้งการเพาะปลูก การคมนาคมถือว่าเป็นการกระทำล่วงเกินให้น้ำสกปรก จึงได้ทำพิธีขอขมา อย่างเป็นพิธีการอย่างน้อยปีละครั้ง

๔. เพื่อบูชารอยพระพุทธรูปบาทของพระพุทธเจ้า ที่หาดทรายริมแม่น้ำนัมมทานที เมื่อคราวเสด็จไปแสดงธรรมแก่นัมมทานาคราช

๕. เพื่อต้อนรับพระพุทธเจ้า ในวันที่เสด็จกลับจากเทวโลกเมื่อครั้งเสด็จไปจำพรรษาอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพื่อทรงเทศนาอภิธรรมโปรดพระพุทธมารดา

๖. เพื่อบูชาพระจุฬามณีบนสวรรค์ ซึ่งเป็นที่บรรจุพระเกศาของพระพุทธเจ้า

^{๕๐}เบญจรัตน์ เมืองไทย, พิธีทรงเจ้า : พิธีกรรมกับโครงสร้างสังคมที่หนองขาว, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (นครปฐม : ศิลปกรรมมหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๓), หน้า ๖๐-๖๑.

๙. เพื่อบูชาท้าวพกาพรหม บนพรหมโลก
๑๐. เพื่อบูชาพระอุปคุตเถระ ซึ่งเชื่อกันว่าบำเพ็ญเพียรบริกรรมคาถาอยู่ในท้องทะเลลึก หรือสะดือทะเล
๑๑. เพื่อบูชาพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าตามคติพราหมณ์
๑๒. เพื่ออนุรักษ์ขนบธรรมเนียมประเพณีของไทยไว้ มิให้สูญหายไปตามกาลเวลา
๑๓. เพื่อรู้ถึงคุณค่าของน้ำหรือแม่น้ำลำคลอง อันเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงชีวิต
๑๔. เพื่อให้ประชาชนได้สนุกสนานในงานนักขัตฤกษ์ประจำปี^{๕๒}

โดยสรุป การศึกษาที่มาและองค์ประกอบของประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวข้องกับการลอยกระทงดังได้กล่าวมาตั้งแต่ต้นจนสุดท้ายนี้ พอจะสรุปวัตถุประสงค์ และเป้าหมายของการลอยกระทงได้ว่า ประเพณีลอยกระทงจะทำเพื่ออะไรนั้น ขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้นๆ ด้วย แต่สิ่งหนึ่งที่เหมือนกัน คือ การลอยกระทงต้องลอยในน้ำ แม้บางแห่งจะยังคงยึดถือการลอยโคมไฟ หรือที่เรียกว่า กระทงลอยฟ้า แต่ส่วนมากจะเป็นการลอยในแม่น้ำ อันถือว่าเป็นเส้นโลหิตใหญ่ที่หล่อเลี้ยงเกษตรกรรมมาเป็นเวลานาน ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับกระแสน้ำทำให้เกิดประเพณีเพื่อแสดงออกถึงความกตัญญูขึ้น ประเพณีนอกจากจะจัดเป็นงานรื่นเริงแล้ว ยังมีธรรมะสอดแทรกอยู่ในพิธีกรรมนั้นด้วย ประเพณีและพิธีกรรมการลอยกระทงแม้ว่าสังคมไทยจะรับเอามาจากวัฒนธรรมอื่น แต่เมื่อมาเป็นประเพณีประจำชาติของไทยแล้ว ได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบจนเป็นวัฒนธรรมประเพณีนิยมแบบไทยๆ

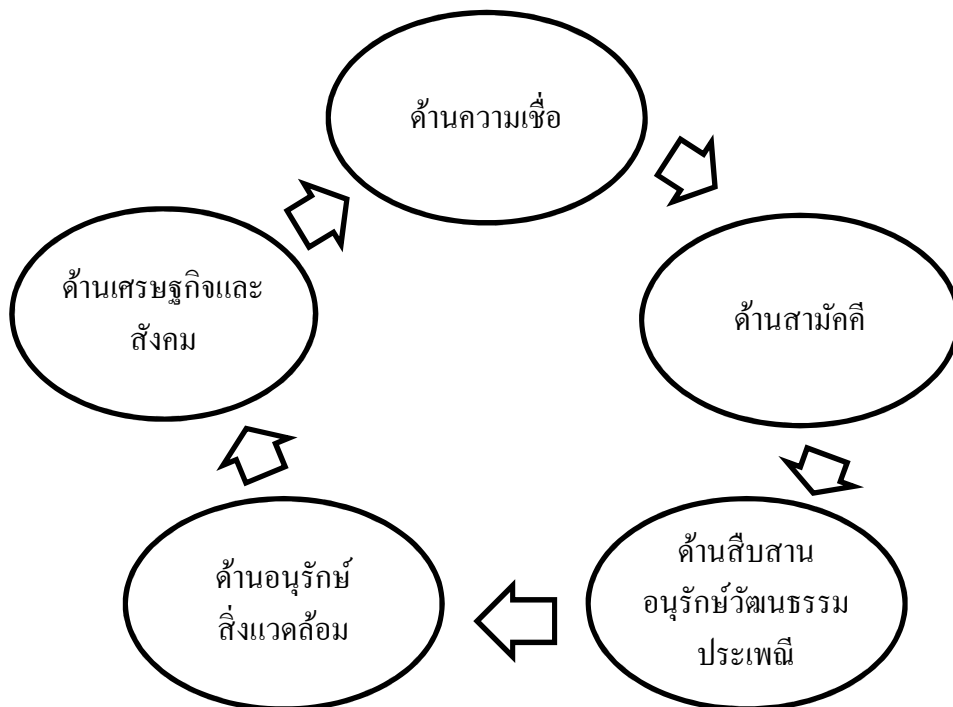
---

^{๕๒} พระยาอนูมานราชชน, วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ ของไทย. กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๔เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๕.

บทที่ ๓

คุณค่าและหลักธรรมของประเพณีลอยกระทงในทัศนะพระพุทธศาสนา

ความเป็นมาของประเพณีลอยกระทง ที่ผู้วิจัยได้กล่าวไว้ในบทที่แล้ว ทั้งที่มาและ ร่องรอยจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาและจากทัศนะของนักวิชาการทั้งหลายสะท้อนให้เห็น ความสำคัญที่แตกต่างกันออกไปโดยอาศัยความเชื่อเป็นรากฐานความคิดซึ่งความแตกต่างที่นี้อาจ กล่าวได้ว่าเป็นเรื่องของความสร้างสรรค์และความสวยงาม ประเพณีลอยกระทงก่อให้เกิดความเชื่อ แก่หมู่ชนเป็นแรงผลักดันให้ประพฤติดีตามแนวทางพระพุทธศาสนา ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้นำเสนอ คุณค่าและหลักธรรมของประเพณีลอยกระทงในทัศนะพระพุทธศาสนาโดยจำแนกออกเป็น ๒ ด้าน คือ ด้านคุณค่าของประเพณีลอยกระทง และด้านหลักธรรมของประเพณีลอยกระทง ดังจะเห็นใน แผนภูมิต่อไปนี้

แผนภูมิ แสดงคุณค่าของประเพณีลอยกระทง

๓.๑ คุณค่าของประเพณีลอยกระทง

จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องผู้วิจัยได้พบว่า ประเพณีลอยกระทงได้ถือกำเนิดและดำรงอยู่คู่กับสังคมคนไทยมาอย่างช้านานนับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยมีคตินิยมหลายอย่างปรากฏอยู่ในประเพณีลอยกระทง ก่อให้เกิดคุณค่าแก่สังคมหลายด้านทั้งต่อตนเอง ครอบครัว และสังคมโดยสรุปได้เป็น ๕ ด้านคือ

๑. คุณค่าด้านความเชื่อ
๒. คุณค่าด้านความสามัคคี
๓. คุณค่าด้านการสืบสานอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี
๔. คุณค่าด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
๕. คุณค่าด้านเศรษฐกิจและสังคม

๓.๑.๑ คุณค่าด้านความเชื่อ

ประเพณีลอยกระทงที่สืบทอดกันมาในประเทศไทยที่ประชาชนมีความศรัทธา นับถือคือ พระพุทธศาสนา ก่อให้เกิดคุณค่าในด้านความเชื่อหลายประการ ซึ่งพอสรุปเป็น ๒ ลักษณะสำคัญคือ

๑. ความเชื่อดั้งเดิม
๒. ความเชื่อตามแนวพระพุทธศาสนา

ความเชื่อดั้งเดิม เป็นความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องของวิญญาณ ผี เช่น เชื่อเรื่องของผีบ้าน-ผีเรือน ผีปู่ย่า ถ้าเป็นวิญญาณหรือผีชั้นสูงจะเป็นประเภทเทวดา พรหม เนื่องจากสภาพภูมิประเทศนั้นเป็นป่าเขา ลำเนาไพร บ้านเรือนตั้งอยู่ท่ามกลางธรรมชาติ จึงต้องหาที่พึ่งทางด้านจิตใจด้วยการเชื่อและให้ความสำคัญกับสิ่งที่อยู่รอบตัว คือสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ

ความเชื่อตามแนวพระพุทธศาสนา เป็นความเชื่อตามแนวของหลักศรัทธา ๔ คือ

๑. **กัมมัตถตา** เชื่อกรรม ได้แก่ เชื่อมั่นว่าทำดีก็ได้รับผลดี ทำชั่วก็ต้องรับผลชั่ว
๒. **วิปากัตถตา** เชื่อวิบาก ได้แก่ เชื่อมั่นในผลของกรรม ผลของการกระทำนั้นๆ เช่น เชื่อมั่นว่าผลที่ดีมาจากกรรมที่ดี ผลที่ชั่วก็มาจากกรรมที่ชั่ว เป็นต้น

๓. **กัมมัสสกตัตถตา** ได้แก่ ความเชื่อมั่นว่าสัตว์มีกรรมเป็นของๆ ตน หมายความว่า ทั้งเหตุ ทั้งผล รวมลงที่คน เมื่อคนทำเหตุ คือ กรรมดี ก็ผลิตผลดี กรรมและผลที่ดีก็รวมลงอยู่ที่บุคคล เมื่อบุคคลทำกรรมที่ชั่ว ผลิตผลที่ชั่ว เหตุผลที่ชั่วก็รวมลงที่บุคคล จึงเรียกว่า กัมมัสสกตาทัตถตา ความที่สัตว์มีกรรมเป็นของๆ ตน เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของๆ ตน

๔. **ตลาคตโพธิสัตธา** ได้แก่ ความเชื่อมั่นในความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า คือ เชื่อพระปัญญาของพระองค์มั่นใจในพระองค์ว่าพระองค์ได้ตรัสรู้สัจธรรมจริง^๑

จากหลักศรัทธาทั้ง ๔ อย่างในประเพณีลอยกระทงได้เริ่มเกิดขึ้นจากการศรัทธาในพระตลาคตเพราะเชื่อมั่นในการตรัสรู้ขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่าพระองค์ได้ตรัสรู้จริงจึงเป็นแรงจูงใจให้พุทธศาสนิกชนได้ประกอบพิธีกรรมเพื่อเป็นการสักการบูชาต่อองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยวิธีต่างๆ หนึ่งในนั้นก็คือประเพณีลอยกระทงที่คนไทยชาวพุทธได้ทำแล้วเกิดมิติใหม่ในความรู้สึกลึกซึ้งที่ติดใจของตนเอง ครอบครั้ว สังคม

พื้นฐานความคิดของคนไทยนั้น มีความเชื่อในเรื่องต่างๆ นับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และในแต่ละภูมิภาคของประเทศไทย มีความเชื่อที่เหมือนกันและแตกต่างกันตามสภาพภูมิประเทศ สภาพแวดล้อม วิถีชีวิตความเป็นอยู่และวัฒนธรรมประจำถิ่น เช่น การลอยกระทงตามความเชื่อของคนภาคกลางได้คิดมาจากพราหมณ์ซึ่งพวกพราหมณ์ทำเพื่อบูชาพระผู้เป็นเจ้าทั้ง ๓ อันมี พระอิศวร พระนารายณ์ และพระพรหม ตามตำรับพราหมณ์จารย์กล่าวว่าพิธีลอยกระทงนี้เป็นพิธีทางไสยศาสตร์ เรียกว่าพิธี “จองเปรี๊ยะ”^๒ การลอยกระทงตามความเชื่อของคนภาคพายัพ (ตะวันออกเฉียงเหนือ)เป็นการบูชาพระอุปคุตต์ ซึ่งเป็นพระที่ชาวพม่านับถือมาก และเชื่อว่าบำเพ็ญบริกรรมคาถาอยู่ในท้องทะเลลึก กลางสะดือทะเล อีกประการหนึ่งถือเป็นการลอยทุกข์ โศก โรคภัย และบาปต่างๆ ถ้าใครไปเก็บเอากระทงนั้นมาก็คงต้องเป็นผู้รับบาปนั้นไป^๓ การลอยกระทงตามความเชื่อของลานนาไทย เพื่ออุทิศหรือส่งสิ่งของต่างๆ ไปให้ญาติที่อยู่หรือตายที่เมืองหงสาวดี โดยอาศัยกระแสน้ำเป็นสื่อนำไป เพราะเชื่อว่าน้ำไปได้ทุกหนทุกแห่งในที่ต่ำ ประกอบกับเมืองหงสาวดีก็อยู่ทางทิศใต้ด้วยเป็นการแสดงออกถึงน้ำใจที่รู้จักของบุคคลอื่น เป็นส่วนหนึ่งแห่งการบริจาคตาน บางคนอาจจะลอยเคราะห์ตามแบบของพราหมณ์ก็ได้ เพราะจุดมุ่งหมายย่อมแปรไปตามกาลสมัย^๔ การลอยกระทงตามความเชื่อของชาวอีสาน เพื่อบูชารอยพระพุทธบาทที่แม่น้ำนัมมทานทีบูชาพระแม่คงคา เป็นการลอยเคราะห์และเช่นสรวงพระยานาค ซึ่งเชื่อว่าเป็นเจ้าแห่งเมืองบาดาล

^๑อภิ.วิ. (ไทย) ๑๕/๘๒๒/๑๕๕.

^๒ราตรี โดเฟ่งพัฒน์, ประเพณีเนื่องในเทศกาล, วิทยานิพนธ์คณะโบราณคดี, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๑๑), หน้า ๓๕-๓๖.

^๓เสถียร โกเศศ (พระยาอนุমানราชชน), ประเพณีเกี่ยวกับเทศกาลตรุษ-สารท,(พระนคร: สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๐๖), หน้า ๒๖๐-๒๖๑.

^๔จักรชัย อภิชาติบุตร (พระยาประจักษ์จักร), ศาสนาพราหมณ์ในประเทศไทย, วิทยานิพนธ์คณะโบราณคดี, กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๑๕), หน้า ๒๐๔-๒๐๕.

เป็นต้น^๕ การลอบกระหนาบตามความเชื่อของภาคใต้เป็นการป้องกันพระเคราะห์ไม่ให้เป็นโทษต่อมนุษย์ ให้เคราะห์ร้ายกลายเป็นดีให้อำนาจของพระเคราะห์ร้ายกลายเป็นดีจนกระทั่งหมดไปในที่สุด บางทีเรียกว่า พิธีสะเดาะเคราะห์^๖ วิถีชีวิตของคนไทยโดยรวมจึงมีความสัมพันธ์กับความเชื่อตลอดมา พิธีกรรมแต่ละอย่างมีเหตุและผลในตัวเองทั้งสิ้น

ความเชื่อแบบดั้งเดิมที่ปรากฏในประเพณีลอบกระหนาบได้แก่ความเชื่อเรื่องแม่พระคงคาหรือเทพเจ้าประจำสายน้ำ แม่น้ำ ลำคลอง เทพเจ้าน้ำสามารถให้คุณให้โทษแก่มนุษย์ได้ ดังนั้นเพื่อมิให้เป็นบาปหรือความผิดมนุษย์ควรทำการบูชาหรือขอขมาโทษอย่างน้อยปีละครั้ง ก็คือในช่วงวันเพ็ญเดือน ๑๒ อันทำให้เกิดคุณค่าต่อประเพณีลอบกระหนาบขึ้นมา

จะเห็นว่า ความเชื่อของสังคมไทย ซึ่งสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษจนถึงปัจจุบันยังคงปฏิบัติต่อเนื่องกันมาไม่ขาดสาย แม้ว่าจะอยู่ท่ามกลางกระแสของความเจริญทางด้านเทคโนโลยีสมัยใหม่ ที่เข้ามาสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของเรา โดยความเชื่อต่างๆ ของคนไทย ทั้งที่มีเหตุผลและไม่มีเหตุผลนั้น เป็นการแสดงให้เห็นถึงความช่างสังเกต ความฉลาด และประสบการณ์ของคนไทยที่คิดสร้างขึ้น แม้ว่าความเชื่อบางอย่างในปัจจุบันจะเห็นว่าเป็นสิ่งไร้สาระเหลวไหล แต่ก็ยังมีความเชื่ออีกเป็นจำนวนมากที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อบุคคล สังคมและประเทศชาติ ช่วยหล่อหลอมจิตใจให้คนประพฤติ ปฏิบัติดี สั่งสอนอบรมให้ทำในสิ่งที่ถูกต้อง และยังเป็นเครื่องควบคุมสังคม เป็นบรรทัดฐานของสังคมทำให้สังคมมีความสงบสุข ไม่ว่าจะมีความเชื่อดั้งเดิม และความเชื่อตามแนวพุทธ

ความเชื่อทั้งสองลักษณะ คือ ความเชื่อทั้งแบบดั้งเดิม และความเชื่อตามแนวพุทธซึ่งมีทั้งคุณ และโทษผสมกันอยู่ แต่ส่วนใหญ่แล้วจะให้คุณมากกว่าโทษ เพราะความเชื่อไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ใครซึ่งสามารถยกตัวอย่างประโยชน์ของความเชื่อมีลักษณะ ดังนี้

๑. ความเชื่อก่อให้เกิดพลัง บางคนเมื่อเจ็บไข้ได้ป่วย เมื่อมีการรักษาด้วยวิธีการทางไสยศาสตร์ก็จะเกิดความเข้มแข็งทางจิตใจ มีพลังในการต่อสู้กับโรคร้ายไข้เจ็บ
๒. ความเชื่อก่อให้เกิดความมั่นใจ เมื่อได้รับการเสริมแรงจากความเชื่อ เช่นการศุภกษัยยามในงานพิธีต่างๆ ทำให้เกิดความมั่นใจว่าพิธีที่จัดขึ้นนี้ถูกต้อง

^๕เวียน ปัญจสุวรรณ, “พุทธตำนานเกี่ยวกับการลอบกระหนาบ”, วารสารวัฒนธรรมไทย, ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๕ (พฤศจิกายน ๒๕๑๖) : ๕๖.

^๖พระยาอนุমানราชธนะ, วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ ของไทย, (กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๔, หน้า ๗๒๗).

๓. ความเชื่อทำให้เกิดความสร้างสรรค์ในการทำกิจกรรมเกี่ยวกับเรื่องของความเชื่อ เช่น การสร้างเจดีย์ รูปปั้นเป็นสัญลักษณ์แทนความเชื่อ คนอีสานจะมีจินตนาการในเชิงสร้างสรรค์

๔. ความเชื่อก่อให้เกิดความสามัคคี ความเชื่อในเรื่องของการขอฝน เมื่อเกิดความแห้งแล้ง คนอีสานสามารถรวมตัวทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น คนทำพิธีบุญบั้งไฟ การแห่ผีตาโขน

๕. ความเชื่อทำให้เป็นรูปธรรมชัดเจนขึ้น เช่น การจะให้เกิดการอนุรักษ์ป่าไม้ พิธีกรรมและความเชื่อเป็นส่วนสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นอันเกิดขึ้นเพื่อจัดระเบียบการจัดการทรัพยากร โดยการเสริมสร้างความผูกพันทางศีลธรรมและการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างชุมชนกับป่า

๖. ความเชื่อเป็นพื้นฐานให้เกิดปัญญา ความเชื่อก่อให้เกิดการคิดค้นหาวิธีการซึ่งกระบวนการคิดค้นก็คือการใช้ปัญญานั้นเอง เช่น คนอีสานคิดหาวิธีจุดบั้งไฟไปให้สูงที่สุด และไกลที่สุด เพื่อบูชาพญาแถนขอฝน

๗. ความเชื่อทำให้การนับถือศาสนามั่นคง ในรอบ ๑ ปี ซึ่งมี ๑๒ เดือนของคนอีสาน จะมีประเพณีฮีตสิบสอง ซึ่งสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตของชาวอีสานในรูปของความเชื่อ เช่น ถ้าพระสงฆ์เข้ากรรมในเดือนอ้าย ชาวบ้านที่ได้ดูแลพระสงฆ์ในช่วงอยู่กรรมจะได้บุญมาก หรือถ้าใครก็ตามสามารถฟังเทศน์มหาชาติได้ครบ ๑๓ กัณฑ์ จะได้ขึ้นสวรรค์ สิ่งเหล่านี้จะเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับความเชื่อของพุทธศาสนาทั้งสิ้น ซึ่งทำให้คนเกิดความศรัทธาและนับถือศาสนาอย่างยึดมั่น

๘. ความเชื่อก่อให้เกิดฤทธิ์ทางใจ ความเชื่อทำให้จิตใจอีกheim พร้อมที่จะฟันฝ่าอุปสรรคที่ยากลำบาก ซึ่งโดยปกติจะทำไม่ได้ แต่เมื่อเกิดความเชื่อจะเกิดแรงบันดาลใจทำให้สามารถทำได้ เช่น เชื่อว่าถ้าใช้การต่อชะตาแล้วจะหายเจ็บไข้ได้ป่วย^๗

ลอยกระทงหมายถึง ประเพณีบูชารอยพระพุทธรบาท แสดงความสำนึกบุญคุณของแหล่งน้ำอันมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตและเป็นการบูชาพระแม่คงคาเทวีตามความเชื่อแต่โบราณ ด้วยกระทงดอกไม้รูปเทียนประกอบกับสิ่งประดิษฐ์จากธรรมชาติที่ลอยน้ำได้

ประเพณีลอยกระทงได้มีการสืบทอดมาตั้งแต่โบราณ นิยมทำกันในกลางเดือน ๑๒ โดยมีวัตถุประสงค์หลายประการตามความเชื่อของแต่ละท้องถิ่น พอสรุปได้ ดังนี้

๑. บูชาพระเกศแก้วจุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์
๒. บูชารอยพระพุทธรบาท ณ หาดทรายฝั่งแม่น้ำนัมมทา
๓. บูชาเทพเจ้าตามความเชื่อของตน

^๗ยศ สันตสมบัติ, ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน, (เชียงใหม่ : สำนักพิมพ์นพบุรีการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๕๕.

๔. ขอบคณน้ำที่อำนวยการประโชชน์ต่างๆ แก่มนุษย์
๕. ขอบคณน้ำที่มนุษย์ได้ทั้งสิ่งปฏิภูกลงในน้ำ
๖. เป็นการลอยส่งของแก่ญาติที่อยู่ห่างไกล
๗. เป็นการระลึกถึงบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว
๘. ลอยเคราะห์ หรือสะเดาะเคราะห์
๙. อธิษฐานขอสิ่งที่ดีตนปรารถนา^๔
๑๐. การลอยกระทงเพื่อบูชาพระอุปคุตต์^๕

จะเห็นว่า ประเพณีการลอยกระทงแต่ละท้องถิ่นก็มาจากการเชื่อ ความศรัทธาที่แตกต่างกัน บางแห่งก็มีตำนานเล่าขานกันต่อๆ มาซึ่งบางเรื่องเป็นเรื่องเล่าขานเป็นนิทานพื้นบ้าน เป็นเรื่องที่เล่าสืบกันมาแต่โบราณกาล ไม่อาจหาหลักฐานที่แน่ชัดได้ แต่ทุกเรื่องล้วนเกี่ยวข้องกับหลักความเชื่อในพระพุทธศาสนาเกือบทั้งสิ้น

โดยสรุปว่า การเกิดความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาก่อให้เกิดประโยชน์อย่างยิ่งต่อบุคคล สังคม ประเทศชาติ อันสืบเนื่องมาจากประเพณีลอยกระทงที่หล่อหลอมจิตใจมนุษย์ชนให้มีแนวทางการประพฤติปฏิบัติ ช่วยกันส่งเสริมสนับสนุนให้สังคมอยู่เย็นเป็นสุข จากการที่ชาวพุทธมีความเชื่อที่เป็นไปในแนวทางที่ดีในด้านพระพุทธศาสนาอันเป็นที่มาของความเชื่อที่มีเหตุผลซึ่งเป็นแนวทางที่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงเมตตาสั่งสอนไว้เพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้ทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์และมีสาระต่อการดำรงชีวิต ไม่ให้ตกไปในทางที่ประมาทมัวเมาในทางโลกเพียงฝ่ายเดียวนั่นเอง

๓.๑.๒ คุณค่าด้านความสามัคคี

จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่าด้าน ความสามัคคี ซึ่งพระพุทธศาสนามีหลักคำสอนเรื่องของสามัคคีธรรมว่าเป็นหลักธรรมเพื่อความเจริญรุ่งเรืองของหมู่คณะ โดยเหตุที่สังคมนั้นมีคนอยู่หลายระดับหลายชนชั้น และเป็นแหล่งรวมคนหลายๆ คนเข้าด้วยกัน จึงทำให้กลุ่มบุคคลเหล่านั้นต่างก็มีชีวิต มีจิตวิญญาณ มีความรู้สึกนึกคิด และมีจุดหมายปลายทางที่แตกต่างกันออกไป ด้วยเหตุนี้บางครั้งก็ทำให้สังคมเกิดปัญหา มีความสับสนวุ่นวายขึ้น อันเนื่องมาจากความแตกต่างทางด้านความคิดของแต่ละคน ซึ่งเมื่อใดก็ตามที่สังคมมีปัญหานั้นจะเป็นด้วยเหตุผลใดก็ตาม ผู้ที่จะทำหน้าที่

^๔ อุดม เชยกิจวงศ์, ปฏิทินประเพณี ๑๒ เดือน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ภูมิปัญญา, ๒๕๔๗), หน้า ๒๕๘.

^๕ พระยาอนุমানราชธนะ, วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ ของไทย, (กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๓๒๕-๓๓๒.

ในการแก้ไขปัญหาเหล่านั้นให้หมดไปได้ ก็หาเป็นใครที่ไหนไม่ หากแต่เป็นหน้าที่ของสมาชิกทุกคนนั่นเอง ที่จะต้องสามัคคีร่วมใจกันแก้ไขปัญหา และพัฒนาสังคมของตนเองให้ดีและมีความก้าวหน้ามากยิ่งขึ้น

ประเพณีลอยกระทงได้ก่อให้เกิดความสามัคคีขึ้นในสังคมตั้งแต่ระดับย่อยจนถึงระดับใหญ่สำหรับคุณค่าที่จะกล่าวถึงตามลำดับต่อไปนี้ เป็นส่วนสำคัญอย่างมากของประเทศไทยปัจจุบัน เพราะเท่าที่เรารับทราบตามข้อมูลข่าวสารมาโดยตลอด ซึ่งได้เกิดขึ้นแล้วในช่วงสองสามปีที่ผ่านมา และเป็นปรากฏการณ์สำคัญหนึ่งที่ทำให้เราได้เห็นเหตุการณ์บางอย่าง กล่าวคือ สภาพของสังคมนั้น เกิดความแตกแยก ไม่มีความสามัคคีกันในสังคม ซึ่งต่างก็ล้วนแล้วเกิดจากพื้นฐานการขาดความสามัคคี ดังนั้น เราจะนำมติการสร้างสามัคคี ที่เกิดขึ้นจากประเพณีลอยกระทงไปจัดการและแก้ปัญหานั้นได้มากน้อยแค่ไหน โดยประเด็นนี้อยู่ที่ว่า เราพร้อมที่จะยอมรับหรือไม่ เพราะว่าการวิจัยนั้นเป็นส่วนหนึ่งในการแสวงหาทางออก เพื่อช่วยคลี่คลายปัญหาทั้งหลายให้หมดไปได้ ถ้าหากได้นำไปปฏิบัติอย่างจริงจังให้ปรากฏคุณค่าเป็นรูปธรรม ดังต่อไปนี้

๑. **คุณค่าต่อครอบครัว** ทำให้สมาชิกในครอบครัวได้มีโอกาสทำกิจกรรมด้วยกัน เช่น ร่วมกันประดิษฐ์กระทงไปลอย อีกทั้งได้แสดงความกตัญญูต่อบุพการีที่ให้คุณประโยชน์แก่เราในด้านต่างๆ หรือบางท้องถิ่นก็เป็นการแสดงความระลึกถึงบรรพบุรุษผู้ล่วงลับ

๒. **คุณค่าต่อชุมชน** ทำให้เกิดความรัก ความสมัครสมานสามัคคีในชุมชน เช่น ช่วยกันประดิษฐ์กระทงไปประกวด อันเป็นการช่วยส่งเสริมการช่างฝีมือท้องถิ่นทางอ้อม หรือทำให้ได้มีโอกาสพบปะสังสรรค์และสนุกสนานร่วมกัน

๓. **คุณค่าต่อศาสนา** ได้ช่วยกันทำนุบำรุงศาสนา เช่น ทางภาคเหนือที่มีการทำบุญให้ทาน การถือศีลที่วัด หรือการลอยกระทงเพื่อบูชารอยพระพุทธรูปที่นำมาซึ่งการน้อมรำลึกถึงพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า

๔. **คุณค่าต่อสังคม** ทำให้มีความเอื้ออาทรต่อสิ่งแวดล้อม ได้ตระหนักถึงความสำคัญของแม่น้ำลำคลองที่ได้ใช้สอย และอำนวยความสะดวกต่อเราทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยอาจจะช่วยกันขุดลอกคูคลองให้สะอาด ไม่ทิ้งสิ่งปฏิกูลลงไป^{๑๑}

ด้วยเหตุดังกล่าว ผู้วิจัยจึงขอยกพระบรมราชาบาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลมหาราช ซึ่งพระองค์ทรงตรัสถึง สิ่งที่สำคัญที่สุดที่ประชาชนต้องมีความสามัคคีกัน

^{๑๑} อุดม เชยกิจวงศ์, ปฏิทินประเพณี ๑๒ เดือน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ภูมิปัญญา, ๒๕๔๗), หน้า ๒๕๘ - ๒๕๙.

โดยมีพระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ ๓ เมษายน ๒๕๐๓ มีใจความตอนหนึ่งว่า “สามัคคีที่สำคัญที่สุดคืออะไร ก็คือ สามัคคีในชาติ ไม่ใช่ในความสามัคคีในคณะไม่ดี แต่ต้องระวังถ้าสามัคคีกัน แต่ว่าไป ก้าวก้าวหรือไปทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนในสถาบันก็เป็นความผิด ถ้าสามัคคีในสถาบัน ไปทำให้คนอื่นเสียหายหรือเดือดร้อนก็ไม่ดี เพราะทำให้เสียหายต่อสามัคคีของชาติ”^{๑๑}

จากพระบรมราโชวาทข้างต้นนี้ ได้แสดงให้เห็นว่า ในสภาวะสังคมปัจจุบันที่เห็นปรากฏการณ์หลายอย่างที่ทราบกันว่า ประเทศชาติอยู่ในภาวะที่ต้องอาศัยความเข้มแข็ง เพื่อที่จะให้อยู่รอด ประเทศไทยจะอยู่ได้ก็ด้วยทุกคน ทุกฝ่ายสามัคคีกัน ความสามัคคีนั้นได้พูดอยู่เสมอว่าต้องมี แต่อาจจะเข้าใจยากว่า ทำไมสามัคคีจะทำให้บ้านเมืองอยู่ได้ โดยมีพระบรมราโชวาท ทรงตรัสไว้ อีกตอนหนึ่งว่า...“สามัคคี ก็คือการเห็นแก่บ้านเมือง และช่วยกันทุกวิถีทาง เพื่อที่จะสร้างบ้านเมืองให้เข้มแข็ง ด้วยการเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน และไม่ทำลายงานของกันและกัน และทำงานด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ต้องส่งเสริมงานของกันและกัน และไม่ทำลายงานของกันและกัน มีเรื่องอะไรให้ได้พูดปรองดองกัน อย่าเรื่องใครเรื่องมัน และงานก็ทำงานอย่างตรงไปตรงมานี้ก็ถึงประโยชน์ส่วนรวม”^{๑๒}

จากกระแสพระราชดำรัสนี้ ทำให้เราสามารถมองเห็นถึงความสำคัญของความสามัคคีอันดับแรก เพราะสามารถส่งเสริมและสร้างความเข้มแข็งในบ้านเมืองให้เจริญขึ้นได้

ความสามัคคีพร้อมเพรียงกันสามารถจำแนกได้ ๒ อย่าง^{๑๓} คือ

๑. การพร้อมเพรียงกันทางกาย ได้แก่ การช่วยกันสนับสนุนส่งเสริมการงาน ของหมู่คณะให้สำเร็จลุล่วง ไม่รังเกียจเกียจงอน แก่งแย่งชิงดีกัน หรือแตกแยกเป็นก๊กเป็นเหล่า

๒. การพร้อมเพรียงกันทางใจ ได้แก่ มีใจรักใคร่หวังดีต่อหมู่คณะด้วยใจซื่อตรง และหวังประโยชน์ส่วนรวมเป็นใหญ่ ไม่แก่งแย่งกันหรือคิดชิงดีกันด้วยอำนาจ ถือถือทิฐิมานะ

^{๑๑}พระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, เมื่อวันที่ ๓ เมษายน ๒๕๐๓.

^{๑๒}พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานในพิธีประดับยศนายตำรวจชั้นนายพล ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน วันพฤหัสบดีที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๑๕.

^{๑๓}กองทัพภาคที่ ๒, “ความสามัคคี” บทความทางวิชาการ, (กรุงเทพมหานคร : กองทัพอากาศที่ ๒, ๒๕๕๓), หน้า ๑- ๒.

นอกจากจะปฏิบัติตามหลักการทั้งสองอย่างแล้ว การสร้างความเข้มแข็งของคนในชาติ ก็ต้องการปลูกฝังความสามัคคีให้เกิดขึ้นในจิตใจ ซึ่งจะต้องประกอบด้วยหลักการ ดังนี้

๑. ประพฤติอยู่ในศีลธรรม อันเป็นความหนักแน่นมั่นคงของจิตใจ คือความซื่อสัตย์ ต่อกัน รู้จักยับยั้งชั่งใจ อดทนต่อความยากลำบาก และรู้จักเสียสละ
๒. ละเว้นอหิชาศัที่ยที่จะก่อความไม่พอใจแก่ผู้อื่น เช่น คุคือถือดี อาฆาต พยาบาท
๓. ประพฤติในสิ่งที่จะปลูกความสามัคคี คือ มีน้ำใจเอื้อเฟื้อ พุดถ้อยคำไพเราะ ประพฤติตนก่อให้เกิดประโยชน์แก่กัน วางตนเสมอต้นเสมอปลาย
๔. แต่ละคนพยายามปฏิบัติตนให้เป็นผู้สมควร แก่ความรักใคร่ เป็นที่เคารพนับถือ โดยตั้งตัวอยู่ในหลักศีลธรรม มีความซื่อสัตย์เป็นกรอบของวิถีชีวิต

โดยสรุป ประเพณีลอยกระทงช่วยสร้างความสามัคคี เป็นการรวมพลังกับคนอื่นเพื่อทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งด้วยความพร้อมเพรียงกันให้สำเร็จสมประสงค์ ตามความสามารถของ กำลังกาย กำลังความคิดเห็น และกำลังความรู้ สุดแต่ผู้ใดจะมีกำลังอย่างใด แล้วใช้กำลัง ความสามารถที่มีอยู่ด้วยความพร้อมเพรียง เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน โดยไม่มีการวิวาทบาดหมางกัน คือใครมีหน้าที่อย่างใด ก็ทำหน้าที่อย่างนั้น ไม่สับสน เกี่ยวงานรักษาหน้าที่ของตนให้ดำเนินไป ด้วยดี ประเทศชาติที่มีคนพร้อมเพรียงอย่างนี้ ย่อมนำไปสู่ความเจริญมั่นคง ซึ่งเป็นบ่อเกิดของความ สุขความเจริญ และเป็นสิ่งคุ้มครองป้องกันภัยอันตรายต่างๆ ไปได้

๓.๑.๓ คุณค่าด้านการสืบสานอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี

คุณค่าทางการสืบสานอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี โดยทั่วไปจะหมายถึงรูปแบบ กิจกรรมของมนุษย์ และก็เป็น โครงสร้างเชิงสัญลักษณ์ที่ทำให้กิจกรรมนั้นเด่นชัด และมีความสำคัญต่อวิถีการดำเนินชีวิตที่คนในหมู่ได้ผลิตสร้างขึ้น ด้วยการเรียนรู้จากกันและกัน และ ร่วมกันใช้ชีวิตอยู่ในหมู่พวกของตน ส่วนหนึ่งสามารถแสดงออกผ่าน ดนตรี วรรณกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม การละคร และภาพยนตร์ บางครั้งอาจมีผู้กล่าวว่า วัฒนธรรม คือเรื่องที่ว่าด้วยการ บริโภค และสินค้าบริโภค เช่น วัฒนธรรมระดับสูง วัฒนธรรมระดับต่ำ วัฒนธรรมพื้นบ้าน หรือ วัฒนธรรมนิยม

ส่วนคำว่า “ธรรม” มาจากภาษาสันสกฤตว่า ธรม (ใช้ในรูปภาษาไทยธรรม) เขียนตาม รูปบาลีสันสกฤต คือ “วทุฒนธมม” หมายถึง ความดี ซึ่งหากแปลตามรากศัพท์ คือ สภาพ อันเป็นความ เจริญงอกงาม ลักษณะที่แสดงความเจริญงอกงาม นอกจากนี้ วัฒนธรรมตรงกับภาษาอังกฤษว่า Culture และคำว่า Culture นี้มีที่มาจากภาษาฝรั่งเศส โดยฝรั่งเศสเองเอามาจากภาษาละติน คือ

Cultura อีกต่อหนึ่ง วัฒนธรรม คือลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีงามของประชาชน^{๑๔}

ฉะนั้น คุณค่าด้านวัฒนธรรม เป็นเรื่องที่พลเมืองในสังคมต้องช่วยกันรักษา และปฏิบัติให้ถูกต้องเพื่อให้เกิดความสามัคคี เกิดความปรองดองของคนในชาติ และเป็นเรื่องสำคัญยิ่งที่ต้องกระทำให้เกิดขึ้นในสังคม โดยคุณค่าของวัฒนธรรมนั้นสามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ ประการ คือ

๑. วัฒนธรรม หมายถึง มรดกทางสังคม เป็นลักษณะพฤติกรรมของมนุษย์ที่ได้สะสมไว้ในอดีต และได้ตกทอดมาเป็นสมบัติที่มนุษย์ปัจจุบันนำมาใช้ในการครองชีวิต

๒. วัฒนธรรม หมายถึง แบบแผนแห่งการครองชีวิต^{๑๕}

จะเห็นได้ว่า นอกจากจะมีคุณค่าทั้งสองอย่างแล้ว วัฒนธรรม ยังมีองค์ประกอบสำคัญที่จะบ่งบอกว่า วัฒนธรรมของคนในชาตินั้นได้ประพฤติปฏิบัติในลักษณะอย่างไร สร้างคุณประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติ หรือว่าทำความเสื่อมเสียให้แก่ประเทศ โดยพฤติกรรมของพลเมืองส่วนนี้สามารถดูได้จากการกระทำในลักษณะสำคัญ ๓ อย่าง ต่อไปนี้

๑. **สัญลักษณ์** หมายถึง การใช้สิ่งหนึ่งมาสื่อความหมายแทนถึงอีกสิ่งหนึ่งที่ต้องการกล่าวถึง สัญลักษณ์มีประโยชน์คือ ช่วยให้เราสามารถสื่อสารกัน ได้สะดวก สามารถวางแผนทำงานร่วมกันและสามารถถ่ายทอดความคิดที่เป็นนามธรรมได้

๒. **ภาษา** เป็นอีกรูปหนึ่งของสัญลักษณ์ ที่แสดงออกด้วยการพูด การฟัง และการเขียน มนุษย์จัด เป็นสัตว์ประเภทเดียวที่สามารถใช้ภาษาได้ ความสามารถทางภาษาของมนุษย์ทำให้เราแตกต่างจากสัตว์อย่างมาก เพราะเราสามารถสร้างสรรค์อารยธรรมให้เกิดขึ้นและเจริญก้าวหน้าได้ ไม่หยุดยั้งในขณะที่สัตว์ไม่มีภาษาทำให้พวกมันไม่สามารถพัฒนาอารยธรรมได้

๓. **ค่านิยม** วัฒนธรรมเป็นความคิดรวบยอดที่ตัดสินใจว่าสิ่งใดมีค่า หรือไม่มีค่านั้นมีพื้นฐานมาจากค่านิยมอีกส่วนหนึ่ง ซึ่งค่านิยมนี้จะมีส่วนกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ และเป็นแนวทางในการพัฒนาสังคม อารยธรรมของเรา เป็นบรรทัดฐาน เป็นกฎระเบียบที่สังคมกำหนดและคาดหวังให้เราปฏิบัติ หากเราไม่ปฏิบัติตาม จะมีการต่อต้านหรือลงโทษ การลงโทษจะมีความรุนแรงมากน้อยแค่ไหน ขึ้นอยู่กับสังคมกำหนดว่าพฤติกรรมนั้นมีผลกระทบต่อสังคมอย่างไร และ

^{๑๔} สุชีพ ปุญญานุภาพ, *ศาสนาเปรียบเทียบ*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒๔.

^{๑๕} ไพฑูรย์ เครือแก้ว, *ลักษณะสังคมไทยและการพัฒนาชุมชน*, (กรุงเทพมหานคร : เกื้อกูลการพิมพ์, ๒๕๑๕), หน้า ๗.

เทคโนโลยี เป็นการใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์มาประดิษฐ์คิดค้น เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์ ให้สบายขึ้นเทคโนโลยีมีผลต่อระบบความคิด และการดำเนินชีวิตของมนุษย์มาก และระบบความคิดของสังคมมีผลต่อความเจริญทางเทคโนโลยีด้วยเช่นกัน^{๖๖}

วัฒนธรรม คือผลรวมของระบบความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ จริยธรรม กฎหมาย ประเพณี ตลอดจน ความสามารถ และอุปนิสัยต่างๆ ซึ่งเป็นผลมาจากการเป็นสมาชิกของสังคมที่ซับซ้อนอัน ประกอบด้วยความรู้ ศรัทธาความเชื่อ ศิลปะ ศีลธรรม กฎหมาย ขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนถึง ความสามารถของมนุษย์ที่ได้รับมาในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคมได้รับสืบทอดกันมา หรือเกิดขึ้น จากสภาพแวดล้อมทางสังคมในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งนั่นเอง

ส่วนคำว่า “ประเพณี” ตามพจนานุกรมภาษาไทยฉบับบัณฑิตยสถาน ได้กำหนด ความหมายประเพณีไว้ว่า เป็นขนบธรรมเนียมแบบแผน ซึ่งสามารถแยกคำต่างๆ ออกได้เป็น ขนบ มีความหมายว่า ระเบียบแบบอย่าง ธรรมเนียม มีความหมายว่า ที่นิยมใช้กันมา และเมื่อนำมา รวมกันแล้วก็มีความหมายว่า ความประเพณีที่คนส่วนใหญ่ ยึดถือเป็นแบบแผน และได้ทำการ ปฏิบัติสืบทอดกันมา จนเป็นต้นแบบที่จะให้คนรุ่นต่อไป ไปได้ประพฤติกปฏิบัติตามกันต่อไป^{๖๗}

จะเห็นว่า ประเพณีและวัฒนธรรม เมื่อว่า โดยเนื้อความก็เป็นสิ่งอย่างเดียวกัน คือเป็น สิ่งที่ไม่ใช่มีอยู่ในธรรมชาติโดยตรง แต่เป็นสิ่งที่สังคมหรือคนในส่วนรวมร่วมกันสร้างให้มีขึ้น แล้วถ่ายทอดให้แก่กันได้ด้วยลักษณะและวิธีการต่างๆ ว่าโดยเนื้อหาของประเพณีและวัฒนธรรมที่ อยู่ในจิตใจของประชาชนเกี่ยวกับเรื่องความคิดเห็น ความรู้สึก ความเชื่อ ซึ่งสะสมและสืบทอด ร่วมกันมานานในส่วนรวม จนเกิดความเคยชิน เรียกว่า นิสัยสังคมหรือประเพณี^{๖๘}

โดยสรุปว่า ประเพณีลอยกระทงก็เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมและประเพณี ซึ่งเป็นวิถี ชีวิตของคนในสังคม เป็นกรอบและเป็นแบบแผนให้คนในสังคมได้ยึดถือและปฏิบัติ หล่อหลอม ก่อให้เกิดภาพลักษณ์ที่สง่างาม และสวยงามที่สังคมยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมา ถ้าคนใดในสังคมนั้นๆ

^{๖๖}ไพฑูริย์ มีกุล, แนวคิดทฤษฎีในการศึกษาสังคมวัฒนธรรมไทย, เอกสารประกอบการสอนวิชา ทฤษฎีความ สัมพันธ์เชิงชาติพันธุ์วรรณา, (สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๐), หน้า ๕-๗.

^{๖๗}พระยาอนุমানราชชน, วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ ของไทย, (กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๓๗.

^{๖๘}เสฐียร โกเศศ, ประเพณีเบ็ดเตล็ด, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๐), หน้า คำนำ.

ฝ่าฝืนมักถูกตำหนิจากสังคม ลักษณะประเพณีในสังคมระดับประเทศชาติ มีทั้งผสมกลมกลืนเป็น
 อย่างเดียวกัน และมีผิดแผกกันไปบ้างตามความนิยมเฉพาะท้องถิ่น แต่โดยมากย่อมมีจุดประสงค์
 และวิธีการปฏิบัติเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีเฉพาะส่วนปลีกย่อยที่เสริมเติมแต่งหรือตัดทอนไปใน
 แต่ละท้องถิ่น โดยความเชื่อในคติพระพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์มาแต่โบราณ เช่น การแต่ง
 กาย ภาษา วัฒนธรรม ศาสนา ศิลปกรรม กฎหมาย คุณธรรม ความเชื่อ เป็นบ่อเกิดวัฒนธรรมของ
 สังคมเชื้อชาติต่างๆ กลายเป็นประเพณีประจำชาติ และถ่ายทอดกันมาโดยลำดับ หากประเพณีนั้นดี
 อยู่แล้วก็รักษาไว้เป็นวัฒนธรรมประจำชาติ หากไม่ดีก็แก้ไขเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเทศะ ดังนั้น
 ประเพณีล้วนได้รับอิทธิพลมาจากสิ่งแวดล้อมภายนอกที่เข้าสู่สังคม รับเอาแบบปฏิบัติที่หลากหลาย
 เข้ามาผสมผสานในการดำเนินชีวิต ประเพณีจึงเรียกได้ว่าเป็น วิธีแห่งการดำเนินชีวิตของสังคม
 โดยเฉพาะศาสนาซึ่งมีอิทธิพลต่อประเพณีไทยมากที่สุด วัฒนาอารามต่างๆ ในประเทศไทยสะท้อน
 ให้เห็นถึงอิทธิพลของพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมไทย และชี้ให้เห็นว่าชาวไทยให้ความสำคัญในการ
 บำรุงพุทธศาสนาด้วยศิลปกรรมที่งดงามเพื่อใช้ในพิธีกรรมทางศาสนาตั้งแต่โบราณกาลจนถึง
 ปัจจุบัน เช่นเดียวกันกับประเพณีลอยกระทงที่บุคคล ครอบครัว สังคมควรมีส่วนร่วมในการสืบ
 สานวัฒนธรรมประเพณีให้ยั่งยืนถาวรสืบไป

๓.๑.๔ คุณค่าด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่าประเพณีลอยกระทงนั้นสอดแทรกให้เห็นเรื่องธรรมชาติสิ่งที
 สำคัญต่อการดำรงชีวิตมากที่สุดนั้นก็คือน้ำ เพราะน้ำเป็นส่วนหนึ่งในการดำรงชีวิตของมนุษย์ เช่น
 การเอาไผ่ต้ม ชำระล้างร่างกาย ทำเกษตรกรรม อุตสาหกรรม หล่อเลี้ยงธรรมชาติให้ทรงอยู่ จะเห็นได้
 ว่าน้ำนั้นมีบทบาทต่อวิถีชีวิตมนุษย์มากมาย

ความเป็นมนุษย์ และธรรมชาติ เป็นสิ่งที่ต้องอิงอาศัยซึ่งกันและกันความดำรงอยู่ของ
 ธรรมชาติ ได้ให้หลายสิ่งหลายอย่างตามที่มนุษย์ปรารถนา แต่หาได้เพียงพอต่อความต้องการของ
 มนุษย์ไม่ ภายใต้อิทธิพลของธรรมชาติอันมีอยู่อย่างจำกัดนี้ แต่ความต้องการของมนุษย์หาได้มี
 ขอบเขตจำกัดไม่ เมื่อเป็นเช่นนี้มนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่นบน โลกนี้จะมีชีวิตอยู่รอดได้ในท่ามกลาง
 อิทธิพลของธรรมชาติอันจำกัดนี้ได้ด้วยการไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ต้องตระหนักถึงคุณค่าของ
 ธรรมชาติ การปลูกฝังจิตสำนึกคนให้กตัญญูต่อธรรมชาติสิ่งแวดล้อมทั้งหมด โดยประเด็นนี้มี
 ปรากฏความในมหาวาณิชชาดก ว่า

พ่อค้าหลงทางในป่า ไม่มีอาหารและน้ำเหลือเลย แต่เมื่อได้เห็นต้นไทรใหญ่
 ซึ่งพวกมีกิ่งไม้ชุ่มน้ำ จึงหักกิ่งไม้ แล้วน้ำก็ไหลพุ่งออกมา เมื่อตัดกิ่งไม้ ก็ได้
 อาหาร พวกเขามีความ โลกตัด โคนต้นไม้อ่อนรากขึ้น เพื่อจะได้สิ่งของมาก

กว่าเดิม พระโพธิสัตว์ด้กเดือนเหล่าพ่อค้าว่า บุคคลนั้นก็ตาม นอนก็ตาม ที่ร่วมเงาของต้นไม้ใด แม้แต่ใบของต้นไม้นั้นก็ไมควรทำลาย เพราะผู้ประทุษร้ายมิตรเป็นคนเลวทราม^{๑๕}

ฉะนั้น เมื่อมนุษย์รู้ว่า ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมมีคุณค่าและมีประโยชน์ หรือมีอุปการคุณต่อมนุษย์อย่างมากมาฆมหาศาล และยังทำหน้าที่เป็นระบบคุ้มกันภัยให้กับมนุษย์แล้ว มนุษย์เองก็จะต้องคุ้มกันภัยให้กับธรรมชาติด้วย เพราะมนุษย์กับธรรมชาติจึงเป็นสิ่งที่ต้องอิงอาศัยกันและกัน ด้วยเหตุว่า “มนุษย์จะมีชีวิตอยู่รอดได้ด้วยดีจะต้องปฏิบัติต่อธรรมชาติสิ่งแวดล้อมด้วยความกตัญญูกตเวทีในอุปการคุณของธรรมชาติสิ่งแวดล้อม โดยการมีทัศนคติและทำที่ที่ถูกต้องต่อธรรมชาติ”^{๑๖}

คุณค่าทางด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติถือว่าเป็นสิ่งที่ดีงามของคนในชาติควรตระหนักรู้เสมอว่า การที่เราเก็บเกี่ยว หรือหากำไรจากธรรมชาตินั้น ก็ต้องคำนึงเสมอว่า มีความคุ้มค่ากับการที่เราได้ทำลายสภาพแวดล้อมแล้วลงไปหรือไม่ แต่จากปรากฏการณ์เกี่ยวกับการทำลายธรรมชาตินั้น ไม่ได้คำนึงถึงจุดตรงนี้ เพราะเป็นคนที่ไม่เห็นแก่ได้ ไม่สำนึกถึงธรรมชาติที่ทำให้ตัวเองมีผลประโยชน์และยกฐานะความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น แต่จะหาคนที่รักธรรมชาติ มีความห่วงหาเนนสภาพแวดล้อมอย่างจริงๆ นั้นยากแสนยาก ก็คือคิดอยากได้อย่างเดียวของผู้มีอิทธิพลทั้งหลายโดยประเด็นดังกล่าวนี้ เราสังเกตเห็นได้จากกรณีที่ประชาชนประท้วงต่อต้านการบุกรุกที่ดินป่าสงวนนั่นเองและปัจจุบันก็ยังมียู่

อย่างไรก็ตาม การอนุรักษ์สภาพแวดล้อมนั้น ถือว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าทางวิชาการ และสุนทรียภาพ โดยเกี่ยวข้องเป็นสัณฐานที่สำคัญทางธรณีวิทยา และภูมิศาสตร์ อันเป็นเอกลักษณ์หรือสัญลักษณ์ของท้องถิ่นนั้นๆ การจัดกลุ่มทางธรรมชาติสามารถจัดตามลักษณะและคุณสมบัติอย่างกว้างๆ ได้เป็น ๒ ประเภท ได้แก่

๑. ธรรมชาติที่มีการเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลงและฟื้นฟูคืนสู่สภาพเดิมได้โดยระบบของตัวเอง เช่น ป่าไม้ ทุ่งหญ้า สัตว์ป่า สัตว์น้ำ และอุทยานต่างๆ

๒. ธรรมชาติที่ไม่สามารถเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง หรือฟื้นฟูคืนสู่สภาพเดิมได้เมื่อถูกทำลายก็จะหมดสภาพไป เช่น ภูเขา ถ้ำ น้ำตก เกาะ แก่ง หาดทราย หาดหิน ทะเลสาบ เป็นต้น

^{๑๕} พุ.ชา. (ไทย) ๒๕ / ๑๕๖ / ๔๕๔.

^{๑๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), คนไทยกับสัตว์ป่า, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑๕ - ๑๒๑.

โดยปัจจุบันยังมีการทำลายสภาพธรรมชาติทั้งสองประเภทเป็นอันมาก ส่วนของธรรมชาติประเภทแรก มีกฎหมายคุ้มครอง มีหน่วยงานรับผิดชอบดูแลโดยตรงและดำเนินการอยู่ตลอดมา แต่ธรรมชาติในประเภทที่สองนั้น ไม่มีกฎหมายคุ้มครอง และหน่วยงานรับผิดชอบโดยตรงและปรากฏมีเรื่องร้องเรียนเกี่ยวกับการบุกรุกทำลายอยู่เนืองๆ กลับตกอยู่ในสภาพ ถูกทำลายโดยมิได้มีการอนุรักษ์กันแต่อย่างใด ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น ๒ อย่าง คือ

๑. สภาพปัญหา และการถูกทำลาย

๒. สภาพปัญหา ปัจจุบันแหล่งธรรมชาติหลายแห่งได้ถูกนำมาใช้ประโยชน์เพื่อการท่องเที่ยวโดยขาดการวางแผนการจัดการ มีการนำมาใช้ประโยชน์จนเกินขีดความสามารถของแหล่งที่จะรองรับได้^{๒๐}

จากการขาดหน่วยงานที่จะเข้าไปดูแลรักษา และบางครั้งผู้มีหน้าที่ดูแลรักษาที่ขาดความรู้ความเข้าใจทำให้แหล่งธรรมชาติที่มีอยู่ตกอยู่ในสภาพเสื่อมโทรมจนไม่อาจฟื้นฟูได้ ซึ่งก็เกิดจากสาเหตุ ดังนี้

๑. การถูกทำลายโดยสภาวะทางธรรมชาติ เช่น ถูกแดด ฝน ลม หรือรากไม้ ทำให้เกิดการแตกแยก ผุพัง การถูกทำลายโดยสภาวะทางธรรมชาติเป็นสิ่งที่ป้องกันได้ยาก แต่บรรเทาได้ด้วยการบำรุงรักษา แต่การทำลายโดยวิธีนี้เป็นไปทีละน้อยใช้เวลาเป็นร้อยปี พันปี

๒. การถูกทำลายโดยการกระทำของมนุษย์ เป็นการทำลายที่รุนแรงและรวดเร็ว สาเหตุแห่งการทำลายมีหลายประการ เป็นต้นว่า ความต้องการนำธรรมชาติมาใช้ เช่นการระเบิดหิน การทำเหมืองแร่ การบุกรุกก่อสร้าง หรือการทำลายโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ เพราะคำว่า **ธรรมชาติ** หมายถึง สิ่งเกิดขึ้นและเป็นอยู่ตามธรรมดาของสิ่งนั้นๆ ส่วนคำว่า **สิ่งแวดล้อม** หมายถึง สิ่งต่างๆ ทั้งทางธรรมชาติและทางสังคมที่แวดล้อมมนุษย์ ซึ่งได้แก่ ของที่เกิดเองตามวิสัยของโลก เช่น คน สัตว์ ต้นไม้ ฉะนั้น มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ไม่ใช่ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นส่วนหนึ่งของมนุษย์

ด้วยเหตุนี้ มนุษย์จึงต้องทำตัวให้เป็นส่วนหนึ่งของโลกธรรมชาติ เมื่อใดที่มนุษย์ทำตัวให้แปลกแยกไปจากธรรมชาติ จะทำให้สิ่งมีชีวิตไม่สามารถจะดำรงชีวิตอยู่ต่อไปได้ ดังคำกล่าวที่ธรรมชาติ มีความสำคัญต่อชีวิตทุกชีวิตในโลกนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งป่าไม้ มีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง เหตุการณ์สำคัญในพุทธประวัติหลายครั้ง ไม่ว่าจะเป็นการประสูติ การ

^{๒๐}ประเวศ วะสี และคณะ, ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มโนนิทรรพ์พริ้นติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๖), หน้า ๔๕.

ค้นพบพระสังฆกรรมของพระพุทธเจ้าได้ต้น โภธิ์ ซึ่งนับเป็นการค้นพบหัวใจ หรือแก่นแท้ของพระพุทธศาสนาที่พระสงฆ์ได้ปฏิบัติตามอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน พระสงฆ์มีการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อม โดยอาศัยปัจจัยในการดำเนินชีวิตเพื่อปฏิบัติตามพระธรรมวินัย และปฏิบัติศาสนกิจตามหน้าที่ของพระสงฆ์ในแต่ละวัน ต้องมีส่วนเกี่ยวข้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กล่าวคือ ได้อาศัยประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในรูปของปัจจัยสี่ ได้แก่ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ภายใต้อิทธิพลของปัจจัยสี่ของพระสงฆ์ ที่เรียกว่า พระวินัยบัญญัติ การปลูกป่าและการรักษาต้นน้ำลำธาร เป็นบุญเป็นกุศลอย่างยิ่ง ถือว่าชนเหล่าใด ปลูกสวนอันน่านรื่นรมย์ปลูกป่า สร้างสะพาน ขุดสระน้ำ บ่อน้ำ ให้ที่พักอาศัยบุญย่อมเจริญแก่ชนเหล่านั้นทั้งกลางวันและกลางคืนตลอดกาลทุกเมื่อ ชนเหล่านั้นดำรงอยู่ในธรรม สมบูรณ์ด้วยศีลแล้ว ย่อมไปสู่สวรรค์อย่างแน่นอน

โดยสรุปว่า คุณค่าด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม อันเนื่องมาจากประเพณีลอยกระทงนั้น ซึ่งนอกจากจะเป็นการแสดงความเคารพ มีความกตัญญูระลึกถึงผู้มีพระคุณต่อมนุษย์ เช่น พระพุทธเจ้า เทพเจ้า พระแม่คงคา และบรรพชนแล้ว ก็ยังเป็นเครื่องหมายแสดงความกตเวทิตอบแทนคุณด้วยการเคารพบูชาด้วยเครื่องสักการะต่างๆ โดยเฉพาะการบูชาพระพุทธเจ้า หรือสักการบูชารอยพระพุทธบาท ซึ่งถือว่าเป็นคติธรรมอย่างหนึ่ง ที่บอกเป็นนัยให้พุทธศาสนิกชนได้เจริญรอยตามพระบาทของพระพุทธองค์ อันเป็นสัญลักษณ์แห่งความดีงามทั้งปวงนั่นเอง ด้วยเหตุนี้ประเพณีลอยกระทง นอกจากจะเป็นประเพณีที่มีคุณค่าในเรื่องการแสดงความกตัญญูต่อกตเวทิต่อผู้มีพระคุณดังที่กล่าวมาแล้ว ยังมีคุณค่าต่อครอบครัว ชุมชน สังคม และ ศาสนาด้วย เช่น ทำให้สมาชิกในครอบครัวได้ใช้เวลาร่วมกัน ทำให้ชุมชนได้ร่วมมือร่วมใจกันจัดงาน หรือในบางท้องถิ่นที่มีการทำบุญก็ถือว่ามีส่วนช่วยสืบทอดพระพุทธศาสนา และถือเป็นโอกาสดีในการรณรงค์อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในแม่น้ำลำคลองไปด้วย จึงทำให้รู้จักคุณค่า สาระและเรื่องราวเกี่ยวกับประเพณีลอยกระทงมากขึ้น

๓.๑.๕ คุณค่าด้านเศรษฐกิจและสังคม

จากการศึกษาคุณค่าด้านเศรษฐกิจและสังคมของประเพณีลอยกระทง ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ประเพณีลอยกระทง ได้มีอิทธิพลต่อกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวของประชาชนชาวไทย และคนต่างชาติ ที่ได้เดินทางเข้ามายังประเทศไทยทั้งในรูปแบบท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจ และการศึกษา ค้นคว้าในเรื่องราวของวัฒนธรรมที่มีอยู่ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทย ก็เท่ากับว่าการท่องเที่ยวที่เนื่องด้วยประเพณี ลอยกระทงนั้น ได้ก่อให้เกิดคุณค่าในด้านต่างๆ ดังนี้

๑. คุณค่าต่อการส่งเสริมความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชน รวมทั้งประชาชนในท้องถิ่นให้เข้ามามีบทบาทในการร่วมกันทำกิจกรรมในเทศกาลต่างๆ

๒. คุณค่าต่อการช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน คือส่งผลดีต่อการพัฒนาสังคมในระดับครอบครัว ชุมชน และสังคมส่วนรวม เกิดมูลค่าเพิ่มทางด้านเศรษฐกิจชุมชนของประเทศอย่างยั่งยืน

๑. เกิดคุณค่าทางเศรษฐกิจ เพราะมีนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศที่มีคุณภาพเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวภายในประเทศ และเข้าใจถึงวัฒนธรรมไทยเพิ่มมากขึ้น พร้อมทั้งพักอยู่นานวันก็เกิดการใช้จ่ายเพิ่มมากยิ่งขึ้น และเดินทางกระจายไปทั่วภูมิภาคของไทย

จากความเห็นของผู้วิจัยทั้ง ๓ ประการข้างต้น เป็นการส่งเสริมผลผลิต และเกิดรายได้เพิ่มขึ้นของประชาชนในด้านกิจกรรมการท่องเที่ยว โดยประเด็นนี้ สำนักงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ฝ่ายกิจกรรมได้จำแนกงานเทศกาลประเพณีของจังหวัดต่างๆ โดยได้แบ่งกลุ่มตามลักษณะของงานเป็น ๕ กลุ่ม ต่อไปนี้

กลุ่มที่ ๑ งานรื่นเริง

กลุ่มที่ ๒ งานแสดงผลผลิตทางการเกษตรและศิลปหัตถกรรม

กลุ่มที่ ๓ งานประเพณีที่เกี่ยวกับวิถีชีวิต ความเชื่อ และศาสนา

กลุ่มที่ ๔ งานอื่น ๆ

ซึ่งกลุ่มงานทั้ง ๔ ประเภทนี้ ล้วนผูกพันอยู่กับวิถีชีวิตของคนในสังคม ทั้งสังคมชนบทและสังคมเมือง พร้อมทั้งมีอิทธิพลต่อการพัฒนาสังคมให้มีความเข้มแข็ง โดยงานเหล่านี้ประกอบด้วย

๑. งานรื่นเริง เป็นงานเทศกาลและประเพณีที่หน่วยงานราชการจัดขึ้นตามนโยบายของกระทรวงมหาดไทยที่กำหนดให้ทุกจังหวัดจัดงานเฉลิมฉลองเพื่อความครึกครื้นเป็นหลัก หรือจัดขึ้นเพื่อเพิ่มชีวิตชีวาให้กับแหล่งท่องเที่ยว เช่น งานวันขึ้นปีใหม่ งานกาชาด และลอยกระทง เป็นต้น ซึ่งบางครั้งก็นำงานรื่นเริงมาจัดร่วมกับงานอื่นๆ ในคราวเดียวกันด้วย

๒. งานแสดงผลผลิตทางการเกษตรและศิลปหัตถกรรม เป็นงานเทศกาล และประเพณีที่มีเป้าหมายทางการเศรษฐกิจ ช่วยเสริมสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจของชาติไทย โดยเฉพาะเกษตรกร เพื่อช่วยแก้ปัญหาความยากจนและภาวะความว่างงาน ตลอดจนช่วยส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์และแสดงภูมิปัญญาของท้องถิ่น

๓. งานประเพณีที่เกี่ยวกับวิถีชีวิต ความเชื่อ ศาสนา เป็นงานเทศกาลและงานประเพณีที่มีคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมและคุณธรรมอันเนื่องมาจากวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ การทำมาหากิน

ซึ่งเกี่ยวข้องกับกาเรขตกรเป็นสำคัญ รวมถึงงานเทศกาลและงานประเพณีที่ช่วยเสริมสร้างควมมั่นคงทางด้านคุณธรรม จริยธรรมให้แก่ประชาชนในชาติ เช่น งานประเพณีที่เกี่ยวข้องกับศาสนา^{๒๒}

จะเห็นได้ว่า การจัดกิจกรรมงานประเพณีต่างๆ ทุกภูมิภาคของไทย ไม่เฉพาะแต่ประเพณีลอยกระทงเท่านั้น ที่ได้เพิ่มรายได้เป็นจำนวนมากให้ประชาชน ดังจะได้จากการศึกษาค้นคว้าวิจัยของ อัญชลี นัสสาสาร ที่ศึกษาเรื่อง “การวิเคราะห์รายจ่ายของนักท่องเที่ยวในเทศกาลลอยกระทงจังหวัดเชียงใหม่” โดยผลการศึกษาวิจัยพบว่า การจัดงานเทศกาลลอยกระทงในช่วงวันที่ ๗ - ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๖ ก่อให้เกิดรายได้จากการท่องเที่ยวแก่จังหวัดจำนวน ๖๔๑ ล้านบาท และมีรายได้เพิ่มจากปกติถึง ๑ เท่าตัว โดยกระจายไปสู่ธุรกิจประเภทค่าพาหนะเดินทางมากที่สุด ประมาณ ๒๕๐ ล้านบาท หรือคิดเป็นร้อยละ ๓๙ ของรายได้ทั้งหมด ธุรกิจที่ได้รับรายได้รองลงมาเป็นธุรกิจประเภทค่าที่พักประมาณ ๑๕๑ ล้านบาทหรือคิดเป็นร้อยละ ๒๓.๘๕ ของรายได้ทั้งหมด ธุรกิจประเภทสินค้าและของที่ระลึกเป็นธุรกิจที่มีรายได้จากการจัดงานมากเป็นอันดับ ๓ ดอกไม้เพลิงเป็นสัญลักษณ์ของเทศกาลลอยกระทง ก่อให้เกิดรายได้เพียงร้อยละ ๑.๒๐ ของรายได้ทั้งหมดในด้านการจัดงานเทศกาลลอยกระทง นักท่องเที่ยวทั้งในและนอกเทศกาลลอยกระทงมีความพอใจในเกณฑ์ที่ดีต่อที่พัก อาหาร พาหนะและความปลอดภัย จากการสำรวจความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวต่อความประสงค์ที่จะร่วมงานเทศกาลในปีต่อไปพบว่า นักท่องเที่ยวต้องการกลับมาร่วมงานเทศกาลลอยกระทงในปีต่อไป คิดเป็นร้อยละ ๕๐.๕๑ ส่วนนักท่องเที่ยวที่ไม่ประสงค์กลับมาร่วมงานคิดเป็นร้อยละ ๔๙.๔๙ ส่วนนอกเทศกาลลอยกระทง นักท่องเที่ยวที่ต้องการกลับมาเที่ยวจังหวัดเชียงใหม่ คิดเป็นร้อยละ ๕๘.๓๐ คาดว่าจะไม่กลับมาอีกร้อยละ ๑.๗๐^{๒๓}

โดยสรุป คุณค่าของประเพณีลอยกระทงในด้านเศรษฐกิจและสังคม สามารถสร้างค่านิยมให้ชาวไทยและชาวต่างประเทศเพิ่มการท่องเที่ยว และการจับจ่ายใช้สอยภายในประเทศอย่างทั่วหน้าและทั่วทุกภูมิภาค โดยประเพณีลอยกระทงในปัจจุบันยังคงรักษารูปแบบเดิมเอาไว้เมื่อถึงวันเพ็ญพระจันทร์เต็มดวงในเดือน ๑๒ ชาวบ้านจะจัดเตรียมทำกระทงจากวัสดุที่หาง่ายตามธรรมชาติ เช่น หยวกกล้วย และดอกบัว นำมาประดิษฐ์เป็นกระทงสวยงาม ปักธูปเทียนและดอกไม้เครื่องสักการบูชา ก่อนทำการลอยในแม่น้ำก็จะอธิษฐานในสิ่งที่มุ่งหวัง พร้อมขอขมาต่อพระแม่คง

^{๒๒} นันทกา เอี่ยมสุรน, การสื่อสารทางการตลาดที่มีอิทธิพลต่อแนวโน้มการเข้าร่วมกิจกรรมในงานเทศกาลลิ้นแ่งสายน้ำมกรรมลอยกระทงประจำปี ๒๕๔๘, วิทยานิพนธ์การศึกษาปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาวิชาการตลาด, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๘), หน้า ๒๗.

^{๒๓} อัญชลี นัสสาสาร, การวิเคราะห์รายจ่ายของนักท่องเที่ยวในเทศกาลลอยกระทงจังหวัดเชียงใหม่, วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต, (เชียงใหม่ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๘), หน้า ๒.

คาตามคัมภีร์หรือสถานที่จัดงานหลายแห่ง มีการประกวดกระทง ประกวดนางนพมาศ และมี มหรสพสมโภชในตอนกลางคืน นอกจากนั้นยังมีการจุดดอกไม้ไฟ พลุ ตะไล ซึ่งในการเล่นต้อง ระมัดระวังเป็นพิเศษ วัสดุที่นำมาใช้กระทง ควรเป็นของที่สามารทย่อยสลายได้ง่ายตามธรรมชาติ

๓.๒ หลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในประเพณีลอยกระทง

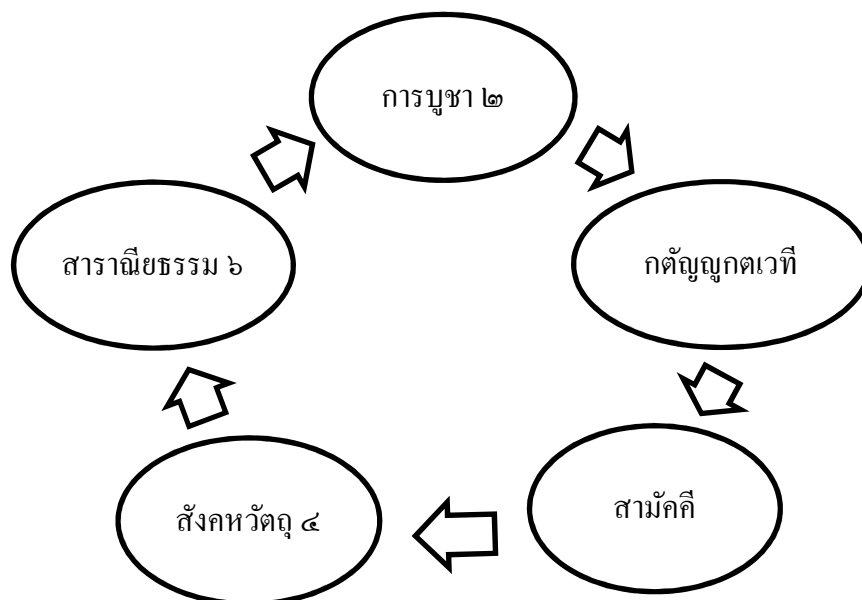
หลักฐานที่ผู้วิจัยศึกษามานั้นปรากฏให้เห็นว่า ประเพณีและวัฒนธรรมความเชื่อต่างๆ ล้วนแล้วมีความเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของมนุษย์ทุกคน เพราะเหตุที่ว่ามนุษย์นั้น เป็นสัตว์ สังคมที่มีการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม เป็นสังคมซึ่งได้อาศัยอยู่บน โลกใบนี้ ล้วนมีความเชื่อ มีแนวคิด มีความเคยชินที่ถ่ายทอดกันเป็นความรู้สึกให้กันและกัน จนกลายมาเป็นประเพณีสืบทอดกันต่อๆ มา โดยมนุษย์ทุกคนล้วนมีสัญชาตญาณในการกลัวภัย กลัวอันตรายที่จะเกิดแก่ตนเอง แก่ทรัพย์สินของตน เมื่อมีภัยอันตรายอันน่าสะพรึงกลัวเกิดขึ้น มีความสะทสะท้านถึงเลและหวาดระแวง ฉะนั้น เพื่อความปลอดภัยในชีวิต จึงเป็นเหตุให้เกิดความเชื่อในผีศาจ นางไม้ เทวดา ปรากฏการณ์ทาง ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมต่างๆ ทำให้เกิดการบูชาอ่อนวอนเพื่อหวังให้สิ่งที่เป็นปรากฏการณ์ทาง ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมเหล่านั้น มาปกป้องคุ้มครองรักษา ให้เกิดความปลอดภัยกับตนเอง ครอบครัว ทรัพย์สิน และตลอดถึงสังคมโดยรวม

ด้วยเหตุนี้ การที่มนุษย์นั้นอ่อนวอนบูชาเจ้าป่าเจ้าเขา โดยเชื่อกันว่ามีเทวดาอยู่ทั่วไป เพื่อปกป้องรักษาตนเองให้ปลอดภัยจากอันตรายต่างๆ จึงมีการบูชากราบไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เข้าใจว่า มีอำนาจเหนือตน ให้ดลบันดาลสิ่งที่ตัวเองปรารถนาบ้าง การบูชาจึงมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของมนุษย์ จนก่อให้เกิดความเชื่อและศาสนาขึ้นที่ใครไม่ควรลบหลู่ดูหมิ่นจึงบังเกิดมีในสังคม และเป็นมรดก ทางวัฒนธรรมที่สำคัญด้วย นอกจากเหตุผลดังกล่าวนี้ การบูชากราบไหว้นั้นก็เป็นมงคลอย่างหนึ่ง ตามคตินิยมในทางพระพุทธศาสนา โดยมีพระพุทธพจน์ทรงตรัสยืนยันถึงเรื่องของการบูชาไว้ว่า “บูชา จ ปุชณียาน อุตมมงคลมุตตม คือการบูชาบุคคลที่ควรบูชาเป็นมงคลอย่างสูงสุด”^{๒๔}

จากใจความสำคัญดังพระพุทธพจน์ที่กล่าวไว้ข้างต้น ทำให้ผู้วิจัยใคร่ที่ศึกษาต่อไปว่า หลักของการบูชาในประเพณีลอยกระทงนั้น นอกจากจะพูดถึงการบูชาเพื่อรำลึกถึงพระคุณขององค์ สมเด็จพระพุทธเจ้าแล้ว การบูชาสักการะอื่นๆ เป็นต้นว่า บูชาพระแม่คงคา ซึ่งตามคติความเชื่อ ของพราหมณ์ และความเชื่อของประชาชนในแต่ละภูมิภาคว่า การบูชาสักการะนั้นได้มีการนำเอา

^{๒๔} จ. พ. (ไทย) ๒๕/๕/๘.

คติความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้กับวิถีชีวิตอย่างไรบ้าง โดยเฉพาะหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาที่เนื่องด้วยประเพณีลอยกระทง ซึ่งจะมีคำอธิบายตามลำดับ ดังต่อไปนี้

แผนภูมิที่แสดงหลักธรรมในทัศนะพระพุทธศาสนาที่เนื่องด้วยประเพณีลอยกระทง

๓.๒.๑ หลักการบูชา ๒

การบูชาเป็นหลักธรรมที่สำคัญอย่างหนึ่งในพระพุทธศาสนาเถรวาท ที่ได้สอนให้รู้จักบูชากราบไหว้บุคคลที่ควรบูชา สิ่งที่ควรบูชา เพราะถือเป็นสิ่งที่มีคุณมาก และเป็นการแสดงออกถึงคุณงามความดี การรู้ถึงคุณค่าของคนที่มีคุณงามความดีที่ควรแก่การบูชา บุคคลที่ทำการบูชาก็เป็นคนดี บุคคลที่ถูกบูชาก็เป็นคนดี คุณประโยชน์อันยิ่งใหญ่ก็จะเกิดขึ้น การบูชาคนดี การบูชาบัณฑิต จึงจัดเป็นมงคลอันสูงสุด ซึ่งมีผลงานการวิจัยได้กล่าวว่า การบูชา คือการให้รู้คุณค่าของบุคคล หรือสิ่งของที่เรากำลังเกี่ยวข้องกับเพื่อให้เห็นคุณค่าความดีความสำคัญ และการปฏิบัติต่อบุคคลหรือสิ่งนั้นตามความเหมาะสมได้ด้วยความจริงใจ ทั้งจะก่อให้เกิดแนวทางการปฏิบัติต่อกันในทางที่ดีของสังคม ทั้งสามารถที่จะนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ด้วย การบูชาจึงถือว่าเป็นหลักธรรมที่สำคัญอีกข้อหนึ่งในทางพระพุทธศาสนา และเป็นมงคลสูงสุดอย่างหนึ่งในชีวิตของทุกคน^{๒๕}

^{๒๕}พระมหามหาวัด สุกกษมโม, “การศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องความเคารพในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑.

จากคำกล่าวข้างต้น ทำให้มองเห็นประเด็นชัดว่า การบูชามีความหมายครอบคลุม สมบูรณ์แบบเกี่ยวข้องกับคุณค่าของประเพณีลอยกระทง ซึ่งชาวไทยได้สืบทอดปฏิบัติกันมาตั้งแต่ อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน โดยอาศัยฐานความเชื่อของลัทธิศาสนาพราหมณ์ ผสมผสานกับวิถีปฏิบัติ ตามหลักพระพุทธศาสนา โดยถือเป็นกรอบสำคัญในการประกอบพิธีกรรมแต่ละครั้ง เพราะการ บูชา หมายถึง การยกย่อง เชิดชูบูชาเลื่อมใส ด้วยความบริสุทธิ์ใจ มีความจริงใจ ไม่เสแสร้งแก่ง^{๒๖}

๑) ความหมายของการบูชา

คำว่า “บูชา” เป็นคำที่เรียกในภาษาไทย ซึ่งมีรากศัพท์มาจากภาษาบาลีว่า “ปุชา” แปลว่า การบูชา ซึ่งการบูชานี้มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ทัศนะแตกต่างกัน ดังนี้ พระอริยานุวัตร เขมจารีเถระ ได้ให้ความหมายว่า การบูชา คือให้เกิดความปลอตกภัยในชีวิต เมื่อมีอันตราย นำสะพียงกลัวเกิดขึ้น^{๒๗}

พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ) ได้ให้ความหมายว่า การบูชา คือการสวดขับ กล่อมสรรเสริญเพื่อให้เทพเจ้าโปรดปรานและช่วยเหลือตน เท่ากับเป็นการอ้อนวอนขอความเห็นใจ หรือขอพรจากพระเจ้า^{๒๘}

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายว่า การบูชา คือการแสดง ความเคารพต่อบุคคล ด้วยเครื่องสักการะ มีดอกไม้ธูปเทียน เป็นต้น เช่น บูชาพระ บูชาเทวดา บูชาไฟ การยกย่องเทิดทูลด้วยความนับถือหรือเลื่อมใสในความรู้ความสามารถ เช่น บูชาวีรบุรุษ บูชา ความรู้บูชาฝีมือ^{๒๙}

เสถียร โกเศศ ได้ให้ความหมายไว้ว่า การบูชา คือการบูชาพระเจ้าผู้ซึ่งมีทิพย์อำนาจอยู่เหนือธรรมชาติด้วยความเคารพเกรงกลัว ซึ่งแสดงออกมาด้วยกิริยาอาการของผู้เลื่อมใสว่ามีความ เคารพเกรงกลัวต่อพระเจ้าหรือสิ่งที่มีอำนาจอยู่เหนือโลก ซึ่งบอกให้ผู้เชื่อรู้ได้ด้วยปัญญาความรู้ลึก

^{๒๖} ปิ่น มุฑกันต์, มงคลชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๑๖๑.

^{๒๗} พระอริยานุวัตร เขมจารีเถระ, คติความเชื่อของชาวอีสาน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๕.

^{๒๘} พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๔๕-๔๖.

^{๒๙} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕), หน้า ๖๓๔.

เกิดขึ้นเองด้วยสหัชชาปัญญา (Intuition) ว่าต้องมีอยู่เป็นรูปร่างอย่างหนึ่ง และต้องเป็นผู้สร้าง และเป็นผู้กำหนดวิถีชีวิตของมนุษย์ให้มีอยู่เป็นอยู่”^{๑๐}

ปิ่น มุกทุกันต์ ได้ให้ความหมายไว้ว่า การบูชา หมายถึงการปฏิบัติที่มีองค์ประกอบอยู่ ๓ อย่าง คือ (๑) ปักค้ำหะ คือการยกย่องเชิดชูสนับสนุน เชียร์ (๒) สักการะ คือการบูชาด้วยสิ่งของมีค่าดอกไม้ธูป เทียน โคมไฟ ธงทิว และอื่นๆ ตามความนิยม (๓) สัมมานะ คือการบูชาด้วยการยอมรับนับถือ^{๑๑}

สรุปความได้ว่า การบูชา หมายถึง การแสดงความเคารพสักการะบูชาของมนุษย์ผู้หวังความเจริญก้าวหน้าในด้านต่างๆ เพื่อให้ได้สมหวังตามที่ตนปรารถนาไว้ และจำเป็นต้องบูชานุคคลที่ควรบูชาเป็นตัวอย่างในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง การบูชาในพระพุทธศาสนามีความแตกต่างจากแนวคิดดั้งเดิม โดยเหตุที่ว่าพระพุทธเจ้าทรงเป็นนักปฏิรูป และปฏิวัติคตินิยมดั้งเดิมให้เป็นการบูชาที่มีลักษณะเฉพาะตามหลักพระพุทธศาสนา คือปฏิเสธการบูชาเพื่อการอ้อนวอนหวังผลลบลับกาลของอำนาจเหนือธรรมชาติทั้งหลาย แต่เน้นที่การบูชาพระธรรมซึ่งเป็นสิ่งที่นำเหล่าสัตว์ให้บรรลุดังความสมบูรณ์สูงสุด และหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง ทั้งนี้พระพุทธศาสนามีได้ปฏิเสธการบูชานุคคลหรือวัตถุที่เป็นสัญลักษณ์ต่างๆ แต่ให้บูชาโดยปรารถถึงธรรมเป็นที่ตั้ง บุคคลที่มีธรรมและวัตถุที่สื่อถึงบุคคลผู้มีธรรมและสื่อถึงหลักธรรม จึงเป็นสิ่งที่ควรบูชา

จะเห็นได้ว่า หลักของบูชาในทัศนะพระพุทธศาสนานั้น พระพุทธองค์ก็ทรงไม่ดำเนินเรื่องของการบูชาแต่อย่างใด แต่การบูชานั้นต้องคำนึงถึงความถูกต้องเป็นหลัก โดยใช้สติพิจารณาอย่างรอบคอบถูกต้องตามหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนา อันเป็นเป้าหมายหลักของการบูชา หรือหลักของการปฏิบัติบูชา โดยความหมายแล้ว การบูชา คือ การสักการะ นอบน้อม เคารพนับถือสามารถแสดงพฤติกรรมของการบูชาที่สำคัญมีอยู่ ๒ ลักษณะ ได้แก่

๑. **อามิสบูชา** คือ การบูชาด้วยวัตถุสิ่งของ

๒. **ปฏิบัติบูชา** คือ การบูชาด้วยการปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่ธรรม^{๑๒}

จากลักษณะพฤติกรรมของการบูชาทั้ง ๒ ประการนี้ แสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงเน้นย้ำให้พุทธบริษัทให้ความสำคัญกับปฏิบัติบูชามากกว่าอามิสบูชา เพราะการปฏิบัติบูชาสามารถ

^{๑๐} เสถียร โกเศศ, **ลัทธิศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๑๖), หน้า ๕.

^{๑๑} ปิ่น มุกทุกันต์, **มงคลชีวิตภาค ๑**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๒), หน้า ๑๖๐.

^{๑๒} พระเทพโศภณ (ประยูร ฐมฺมจิตฺโต), **พระพุทธศาสนาในสถานการณ์โลกปัจจุบัน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๔๕.

นำไปสู่ความพ้นทุกข์ได้ สำหรับพระภิกษุสงฆ์ พระพุทธเจ้ามีทรงสนับสนุนให้บูชาพระองค์ด้วย อามิสบูชา แต่สำหรับฆราวาสเมื่อถือปฏิบัติตามแบบอย่างอุบาสกอุบาสิกา โดยเฉพาะสมัยพุทธกาล มีอนาถปิณฑิกเศรษฐี และนางวิสาขา เป็นต้น ได้เป็นแบบอย่างในการปฏิบัติอามิสบูชา และก็เป็น สิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงมิได้ห้ามพร้อมทั้งยังสามารถกระทำควบคู่กับการบูชาด้วยการปฏิบัติธรรมได้

๒) ประเภทของการบูชา

การบูชาในทางพระพุทธศาสนานั้นได้ให้ความสำคัญอยู่ ๒ อย่าง ดังกล่าวข้างต้น หรือ เรียกว่า ประเภทของการบูชา ซึ่งเป็นหลักบูชาที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้พุทธบริษัทมีการบูชา สืบทอดปฏิบัติกันมาเป็นแบบอย่างจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ได้กระทำถูกต้องและมีความดีงามแล้ว พร้อมทั้งไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย ซึ่งเป็นสิ่งที่พุทธบริษัทต้องให้ความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะยังจะเป็น หนทางสามารถทำให้พระพุทธศาสนาเสื่อมได้ หากปฏิบัติบูชาไม่ถูก หรือตั้งตนอยู่ในความ ประมาทขาดสติ มิได้พิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบคอบ แล้วสืบทอดปฏิบัติแบบมกมาย และก็ทำให้ พระพุทธศาสนาเจริญขึ้นได้ หากพุทธบริษัทได้ปฏิบัติถูกต้องตามพุทธบัญญัติแล้ว

โดยสาระัตถะของการบูชาทั้ง ๒ ประเภท ที่ถูกต้องตามหลักพุทธบัญญัติ มีหลักการของ การบูชา ดังต่อไปนี้

๑. อามิสบูชา ได้แก่ การบูชาบุคคล หรือสิ่งที่ควรบูชาด้วยเครื่องสักการะ เช่น ดอกไม้ รูป เทียน และปัจจัยสี่หรือวัตถุอื่นๆ โดยบุคคลที่ควรบูชา เรียกว่า ปุชนิยบุคคล หรือบุคคลที่ควร บูชา ได้แก่ บุคคล ต่อไปนี้

(๑) พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์เป็นปุชนิยบุคคลของพุทธบริษัท ในฐานะทรง ถึงพร้อมด้วยพระปัญญาคุณ พระบริสุทธิคุณ พระมหากรุณาธิคุณและทรงตั้งพระศาสนาประกาศ สัจธรรมให้มวลมนุษยชาติทั่วโลกได้เกิดความรู้ความเข้าใจเกิดแสงสว่างทางปัญญาเว้นจากความชั่ว กระทำแต่คุณงามความดีและทำให้บริสุทธิ์ หลุดพ้นจากความทุกข์ความเดือดร้อนได้

(๒) พระอริยสงฆ์สาวก พระสงฆ์เป็นปุชนิยบุคคลของพุทธศาสนิกชน ในฐานะ เป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ปฏิบัติเป็นธรรม ปฏิบัติสมควร เป็นเนืองนาคของปวงชนชาวโลก เป็นผู้ มีคุณูปการต่อศาสนาและประกาศพระศาสนาสืบต่อกันมา

(๓) บิณฑามารดาเป็นปุชนิยบุคคลของบุตรธิดา ในฐานะเป็นผู้ให้กำเนิดและเลี้ยงดู มาตั้งแต่ถือกำเนิดเกิดออกมาจนเติบโตใหญ่ เป็นพระพรหมและบูรพาจารย์ของบุตรธิดาชายหญิง

(๔) ครูอาจารย์เป็นปุชนิยบุคคลของศิษยานุศิษย์ ในฐานะเป็นผู้อบรมสั่งสอน ประสานศิลปวิทยาแนะนำดี ให้เรียนดีไม่ปิดบังอำพราง ยกย่องให้ปรากฏในหมู่เพื่อนฝูงและทำ ความปกป้องในทิศทั้งปวง

(๕) พระมหากษัตริย์เป็นปวงชนียบุคคลของพสกนิกร ในฐานะทรงเป็นพระประมุขของชาติ และทรงทศพิธราชธรรมบำบัตทุกข์บำรุงสุขแก่ปวงประชาราษฎร์^{๓๓}

๒. **ปฏิบัติบูชา** ได้แก่ การบูชาด้วยการปฏิบัติธรรมตามกำลังศรัทธา ตามเพศภูมิของตน เช่น การรักษาระเบียบศีล การปฏิบัติเบญจธรรม และการบำเพ็ญกุศลกรรมบถ ๑๐ และนอกจากปฏิบัติบูชาในกุศลกรรมบถแล้วสิ่งที่ควรบูชาสูงสุดนั้น หรือที่เรียกว่า ปวงชนียวัตถุ หรือปวงชนียสถาน ในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งประมวลลงในพุทธเจดีย์ ๔ ประเภท ดังมีพระพุทธพจน์ กล่าวไว้ดังนี้

ธาตุเจดีย์ เจดีย์คือ พระบรมสารีริกธาตุ และพระธาตุของพระสาวกบริโภคเจดีย์ เจดีย์คือ สังฆนียสถาน ๔ แห่ง ได้แก่ สถานที่ประสูติ สถานที่ตรัสรู้ สถานที่แสดงปฐมเทศนา และสถานที่ปรินิพพาน ตลอดจนถึงพุทธบิณฑบาตและต้นพระศรีมหาโพธิ์ ธรรมเจดีย์ เจดีย์ คือ พระไตรปิฎก อันได้แก่พระสุตตันตปิฎก พระวินัยปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก ตลอดจนถึงคำสอนที่จารึกลงในแผ่นศิลา และใบลานอุทเทสิกเจดีย์ เจดีย์ คือพระพุทธรูปรอยพระพุทธบาท และรูปพระสงฆ์สาวก การบูชานี้เป็นหลักการปฏิบัติเพื่อความเจริญก้าวหน้าแห่งชีวิต และข้อสำคัญอยู่ที่รู้จักเลือกบูชาบุคคล หรือวัตถุที่ควรบูชา พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า เป็นมงคลอันสูงสุดประการหนึ่ง^{๓๔}

จะเห็นว่า พุทธเจดีย์ทั้ง ๔ ประเภท ล้วนเป็นสิ่งสำคัญที่ชาวพุทธต้องให้ความเคารพศรัทธา และปฏิบัติให้ถูกต้อง โดยเฉพาะธรรมเจดีย์ คือ พระไตรปิฎก อันเป็นคัมภีร์ที่สำคัญสูงสุดที่บรรจุคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ค้นพบ และสั่งสอนตลอดพระชนมพรรษา เพื่อให้พุทธบริษัทนั้น ได้ศึกษาปฏิบัติให้มีความแตกฉาน มีความสำรวมในอินทรีย์ และเพื่อประกาศ เผยแพร่พระพุทธศาสนาให้เจริญสืบไป

ดังนั้น ลักษณะของการบูชาข้างต้น มีความสอดคล้องกับหลักการบูชาที่ปรากฏในมงคลสูตร ซึ่งได้แสดงลักษณะการบูชาไว้ ๔ ประการ และมีใจความพอสรุปได้ ดังนี้

๑. **สักการะ** หมายถึง กิริยาและวัตถุ ถ้าแปลสักการะว่า “การทำดี” ก็หมายเอาเพื่อบูชาบุคคล และวัตถุควรบูชา ถ้าแปลสักการะว่า “วัตถุที่จัดดี” ก็หมายเอาเครื่องสักการะที่จัดดีเป็นระเบียบ มีดอกไม้ธูป เทียนและเครื่องอุปโภคบริโภคเป็นสำคัญเพื่อบูชาบุคคลและวัตถุควรบูชา

^{๓๓}ที.ม. (ไทย) ๑๐ / ๑๓๔ / ๑๖๕.

^{๓๔}วินย. ฎีกา. (ไทย) ๑ / ๒๖๓.

๒. **ครุการะ** หมายถึง “ทำความรัก ความห่วงใย” บุตรธิดาชายหญิงมีความรักความห่วงใยในบิดามารดา พยายามรักษาน้ำใจท่านทำตนให้เป็นที่เบาใจแก่ท่าน สาธุศิษย์มีความเคารพรักในครูอาจารย์ ประพฤติตนให้เป็นคนว่าง่ายสอนง่าย จึงได้ชื่อว่า บุคคลที่ควรบูชาแบบครุการะ

๓. **มานนา** หมายถึง “ความนับถือ” การกำหนดความดีของบุคคลว่า เขามีดีอย่างนั้นมีดีอย่างนี้ และถือว่าผู้มีดีนั้นเป็นคนควรเชื่อถือยึดมั่นยกย่องเชิดชูให้เป็นที่นับหน้าถือหน้านี่คือความนับถือ ลักษณะของการนับถือนั้นอยู่ที่การมีกิริยาวาจาดีงามต่อกัน ประพฤติตนสม่ำเสมอต่อกันยกย่องเชิดชูกันและเอื้อเพื่อเชื่อฟังกันเป็นสำคัญ

๔. **วันทนา** หมายถึง การกราบไหว้ และชมเชย ส่วนอภิวัตนะ เป็นลักษณะของความเคารพ การชมเชยนี้ คือการยกย่องสรรเสริญจัดเป็นมงคล^{๓๕}

ประเภทของการบูชา เป็นสิ่งสำคัญที่สุดของการบูชา คือการเคารพเทอดทูลด้วยความบริสุทธิ์ใจ ที่ได้แสดงออกทั้งทางกายวาจาและใจ โดยถือว่าการบูชาเป็นเอกลักษณ์ของบัณฑิต ขอมรับนับถือเชื่อถือในคุณงามความดี ขอมรับนับถือคนดี การบูชาจึงบ่งบอกถึงความเป็นคนดีทั้งสองฝ่าย คือ ผู้ทำการบูชาและผู้รับการบูชา

ในประเพณีลอยกระทงหลักที่เด่นชัดประการแรกคือการบูชาในพระพุทธเจ้า บูชาพระอุปัชฌาย์ บูชาแม่คงคา หรือเทพเจ้าแห่งน้ำจัดเป็นอามิสบูชาเสียเป็นส่วนใหญ่ ปฏิบัติบูชานั้นยังเป็นส่วนน้อยไม่ค่อยชัดเจนมากนัก

สรุปว่า หลักธรรมที่เนื่องด้วยการบูชา คือเกิดจากความเชื่อของมนุษย์ที่เห็นธรรมชาติ เช่นดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ดวงดาว ให้แสงสว่างแก่โลกมีคุณประโยชน์ต่อมนุษย์ สัตว์ พืช บนพื้นโลกโดยเข้าใจว่าปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เช่น ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า แผ่นดินไหว มีความกลัวภัย หวังความปลอดภัย เห็นสรรพสิ่งในโลกเกิดขึ้นมาเชื่อว่า เกิดขึ้นเพราะอำนาจเทพเจ้าดลบันดาล การทำความพอใจให้แก่เทพเจ้า จึงเป็นสิ่งที่ต้องทำ เพราะเมื่อเทพเจ้าพอใจก็จะดลบันดาลให้สมปรารถนาได้ หรืออาจจะเกี่ยวกับวิญญาณบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วเป็นหน้าที่ของคนที่อยู่ข้างหลังที่ระลึกถึงบุญคุณจะต้องทำการบูชาเช่นสรวงด้วยเครื่องบูชาต่างๆ เพราะเชื่อว่าวิญญาณท่านยังอยู่จึงปรารถนาความสุข ความสำเร็จ จึงบูชาอ่อนน้อม จนกลายเป็นลัทธิประเพณีสืบสานกันมาเป็นลำดับจนกระทั่งปัจจุบัน โดยสาระดีที่สำคัญที่สุดนั้น คือ สักการบูชา เคารพบนอบ และการยกย่องถือเป็นกิจที่ดีงาม ผู้ฉลาดทั้งหลายควรรู้จักเลือกบูชาในทางที่ถูกให้เกิดคุณเหมือนคำที่ว่า “**บูชาคนดี**

^{๓๕} ชัยวัฒน์ อัดพัฒน, **หลักพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทวัชรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๑๖๕-๑๗๐.

เป็นศรีแก่ตัว บูชาคนชั่วพาตัวจัญไร บูชาคนดีให้สำเร็จ บูชาคนโลภพาตัวให้ฉิบหาย หรือบูชาคนพาล พาลไปหาผิด บูชาบัณฑิต บัณฑิตพาไปหาผล”^{๑๖} ดังนี้

๓.๒.๒ หลักความกตัญญูกตเวทิต

การประกอบประเพณีพิธีกรรมลอยกระทง เท่าที่ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นพบว่า การประกอบพิธีกรรมทั้งในแง่ของศาสนาพราหมณ์ และในทางพระพุทธศาสนาแล้วจะพูดถึงหลักแห่งความกตัญญูกตเวทิตา เพราะหลักการนี้ชาวพุทธมีความเชื่อโดยบริสุทธิ์ใจว่า การประกอบศาสนพิธีแต่ละครั้งนั้นมุ่งประโยชน์สองอย่างคือ ทำแล้วเกิดความสุขแก่ผู้กระทำเป็นประการแรก และในลำดับต่อมา นั่นคือเพื่อตอบสนองคุณที่บรรพชนได้สร้างไว้ดีแล้วแก่ตนทั้งที่มีชีวิตอยู่ และที่ได้ล่วงลับไป

โดยประเด็นความกตัญญูนี้ ในทางพระพุทธศาสนากล่าวยกย่องและให้ความสำคัญต่อบุคคลผู้มีความกตัญญูว่าเป็นบุคคลที่หาได้ยากในโลก ดังพระพุทธดำรัสว่า...บุคคลที่หาได้ยากนั้นมีอยู่ ๒ จำพวก ได้แก่

- ๑) บุพพการี หมายถึง ผู้ทำอุปการะก่อน
- ๒) กตัญญูกตเวทิต หมายถึง ผู้รู้อุปการะที่เขาทำแล้วและตอบแทน

คำว่า “บุพพการี” หมายถึง บุคคลผู้ทำก่อน โดยปกติ, บุคคลผู้ทำอุปการะก่อน, บุพพการีบุคคล, ในทางกฎหมาย คำว่า “บุพพการี” หมายถึง บิดา มารดา ปู่ ย่า ตา ยาย ทวด (ทั้งสองฝ่าย) แต่ตามทัศนะทางด้านพระพุทธศาสนา มีความหมายกว้างกว่านี้^{๑๗} ซึ่งหมายรวมไปถึงอาจารย์อุปัชฌาย์ และพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตลอดจนถึงบุญทั้งหลายด้วย^{๑๘}

จะเห็นว่า การจำแนกบุคคลที่จะต้องอุปการะข้างต้น ที่เรียกว่า บุพพการี นั้นมีอธิบายแยกกันเป็นคฤหัสถ์ และบรรพชิตไว้แบบนี้ว่า...บุคคลผู้กระทำก่อนนั้นแล ชื่อว่า บุพพการี บทว่า กตเวทิต ความว่า ประกาสูอุปการะอันท่านทำแล้ว คือทำให้ผู้อื่นรู้ ได้แก่ ให้ปรากฏ บุคคล ๒ จำพวกนั้น พึงแสดงด้วยคฤหัสถ์และบรรพชิต ก็ในพวกคฤหัสถ์ มารดามารดา ชื่อว่า บุพพการี ส่วนบุตรธิดาปฏิบัติต่อมารดามารดา และกระทำสามีจิกรรมมีการกราบไหว้เป็นต้น แก่มารดามารดานั้น ชื่อว่า กตเวทิต ในพวกบรรพชิต อาจารย์และพระอุปัชฌายะ ชื่อว่า บุพพการี อันเดวาสีกและสัททวิหาริก ปฏิบัติ

^{๑๖} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมสาร), มงคลยอตชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๖), หน้า ๕๖.

^{๑๗} พันตรี ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรมมคธ-ไทย, (กรุงเทพมหานคร : อารการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๕๐๑.

^{๑๘} มงคล. (บาลี) ๒/๓๖๓/๒๖๖.

ในอาจารย์และพระอุปัชฌายะนั้น ชื่อว่า กตเวที ผู้แสดง ชื่อว่า บุพพการี ผู้ปฏิบัติ ชื่อว่า กตัญญู กตเวที อีกนัยหนึ่งเมื่อบุคคลอื่นไม่ได้ทำอุปการะเลยบุคคลผู้ไม่เพ่งถึงอุปการะอันผู้อื่นทำไว้ในตน แล้วกระทำชื่อว่า บุพพการี เปรียบเหมือนมารดาบิดาจำพวก ๑ อาจารย์และพระอุปัชฌายะจำพวก ๑ บุคคลนั้น ชื่อว่า หาได้ยาก เพราะสัตว์ทั้งหลาย ถูกตัณหาครอบงำ บุคคลผู้รู้ยั้ง ให้ผู้อื่นรู้ยั้งซึ่ง อุปการะอันผู้อื่นทำแล้วในตนโดยความเป็นอุปการะ ให้เป็นไปสมควรแก่อุปการะ ที่ผู้อื่นกระทำ แล้ว ชื่อว่า กตัญญูกตเวที เปรียบเหมือนผู้ปฏิบัติชอบ ในมารดาบิดา อาจารย์และพระอุปัชฌายะ แม้ บุคคลนั้นก็ชื่อว่า หาได้ยาก เพราะสัตว์ทั้งหลายถูกอวิชชาครอบงำ อีกอย่างหนึ่งบุคคลผู้เพื่อแม่โดย ไม่มีเหตุ ชื่อว่า บุพพการี บุคคลผู้เพื่อแม่โดยมีเหตุ ชื่อว่า กตัญญูกตเวที พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ชื่อว่า บุพพการี ในโลกกับทั้งเทวโลก พระอริยสาวก ชื่อว่า กตัญญูกตเวที^{๓๕}

จากคำอธิบายข้างต้น จึงสรุปได้ว่า ความกตัญญู ในทางพระพุทธศาสนาโดยรวมแบ่ง ออกเป็น ๒ ประเภท คือ (๑) ความกตัญญูต่อบุคคลผู้มีพระคุณ กล่าวคือ บิดา มารดา พระอุปัชฌาย์ อาจารย์ และพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และ(๒) ความกตัญญูต่อสิ่งที่มีบุญคุณ (สิ่งแวดล้อม)ซึ่งนอกจาก จะแบ่งประเภทของความกตัญญูไว้เป็นสองประเภทตามนัยแห่งพระพุทธศาสนาแล้ว ยังได้กล่าว รายละเอียดเกี่ยวข้องกับความกตัญญู ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น ๔ ประเภท ได้แก่

- ๑) ความกตัญญูต่อบุคคล ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระสงฆ์ บิดามารดา ครูอาจารย์ และญาติ
- ๒) ความกตัญญูต่อสถาบัน ได้แก่ สถาบันชาติ สถาบันศาสนา และสถาบัน พระมหากษัตริย์
- ๓) ความกตัญญูต่อสัตว์ ได้แก่ สัตว์ดิรัจฉาน เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย สุนัข และ
- ๔) ความกตัญญูต่อธรรมชาติ ได้แก่ สภาพแวดล้อมทั้งหลายที่ให้เราได้อาศัยอยู่^{๓๖}

ส่วนคำว่า “กตัญญู” ในมังคลัตถทีปนี แพล เล่ม ๔ ได้ให้ความหมายความไว้ว่า คือ ความรู้อุปการะ อันผู้ใดผู้หนึ่งทำแล้ว น้อยหรือมากก็ตาม โดยความระลึกถึงบ่อๆ ชื่อว่า กตัญญูตา อีกนัยหนึ่ง บุญทั้งหลายนั้นแล ชื่อว่ามีอุปการะมากแก่สัตว์ทั้งหลาย เพราะป้องกันทุกข์มีทุกข์ใน

^{๓๕} พระสิริมังคลาจารย์, มังคลัตถทีปนี (แปล) เล่ม ๔, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑๔ - ๑๑๖.

^{๓๖} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมโร), มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๒๘), หน้า ๔๕๐.

นรกเป็นต้น เพราะฉะนั้น ความระลึกถึงอุปการะแม่แห่งบุญเหล่านั้น ก็พึงทราบว่า กตัญญูตา บุคคลผู้กตัญญูในบพว่า กตัญญูตา นั้นย่อมเป็นผู้หาได้ยาก^{๕๑}

พุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมาย กตัญญู หมายถึง ความรู้และยอมรับรู้ในบุญคุณของผู้อื่น ที่มีอยู่เหนือตนเรียกว่า กตัญญูตา (กตัญญู) การพยายามตอบแทนบุญคุณนั้นๆ เรียกว่า กตเวทิตา (กตเวทิต) คนที่รู้บุญคุณ เรียกว่าคนกตัญญู คนที่ทำตอบแทน เรียกว่า คนกตเวทิต รวมความว่ากตัญญูกตเวทิตา หมายถึง ความรู้บุญคุณท่านแล้วทำตอบแทนให้ปรากฏ นี่เป็นธรรมประคองโลกให้เป็นอยู่ได้ และอยู่ได้ด้วยความสุข^{๕๒}

พระเทพวิสุทธิเวที (ปัญญานันทภิกขุ) กล่าวถึงความกตัญญูไว้ว่า คนในสมัยโบราณเขามองเห็นการณ์ไกลว่า อะไรจะเกิดขึ้น เขาจึงย้ำสอนกันมากในเรื่องนี้ และถือว่าความกตัญญูเป็นคุณธรรมที่สำคัญและมีความจำเป็นแก่สังคม นักปราชญ์ในอินเดีย ได้เขียนสอดแทรกความกตัญญูไว้ในวรรณกรรมทุกเรื่องเพื่อสอนใจเยาวชน ทางด้านวรรณคดีในพระพุทธศาสนา ได้แก่ ชาดกต่างๆ เป็นนิทานสอนใจ ก็แฝงไว้ด้วยความกตัญญูกตเวทิตที่เกือบทุกเรื่อง เพื่อสอนให้ลูกมีความกตัญญูกตเวทิต ต่อบิดามารดา ไม่ประทุษร้ายพ่อแม่ ไม่ทำอะไรให้พ่อแม่เข้าใจ เจ็บไข้ดูแลรักษาช่วยเหลือกิจการเมื่อพ่อแม่ต้องการ^{๕๓}

พระเมธีธรรมภรณ์ (ประยูร ธรรมจิตโต) ได้กล่าวถึงความกตัญญูไว้ว่า “ความกตัญญูนั้นไม่มีเฉพาะมนุษย์เท่านั้น ความรู้คุณของวัตถุสิ่งของก็เป็นกตัญญูไม่ว่าจะเป็นถนนหนทาง บ้านที่พักอาศัย ธรรมชาติแวดล้อมที่เราอยู่ ทุกสิ่งล้วนมีบุญคุณ จึงมีภาษิตว่า นิमितฺตํ สาธุรูปานํ กตัญญูกตเวทิตาแปลว่า ความรู้คุณและประกาศตอบแทนคุณนั้นให้ปรากฏ เป็นเครื่องหมายของคนดี”^{๕๔}

จะเห็นได้ว่า จากทัศนะต่างๆ ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงสามารถสรุปความสำคัญของความกตัญญูกตเวทิต ซึ่งมีองค์ประกอบ ดังต่อไปนี้

^{๕๑}บุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๖๗/๘๒.

^{๕๒}พุทธทาสภิกขุ, กตัญญูกตเวทิตเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของโลก, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๒.

^{๕๓}พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ), กตัญญูกตเวทิต เป็นเครื่องหมายของคนดี, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๖-๗.

^{๕๔}พระเมธีธรรมภรณ์ (ประยูร ธรรมจิตโต), ธรรมะและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๑๒.

๑. ความกตัญญูทศเวทที่เป็นวัฒนธรรมที่ดำรง เป็นมงคลแห่งชีวิต (เหตุแห่งความเจริญ) ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมไทยได้สอดแทรกความกตัญญูทศเวทไว้เกือบทุกเรื่อง เช่น การทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ตาย การบวช วันขึ้นปีใหม่ วันสงกรานต์ วันลอยกระทง เป็นต้น ซึ่งสังคมมนุษย์จะเจริญและสงบสุขเพราะคนในสังคมมีลักษณะสำคัญสองประการคือ

๑) อุปการะ ความอดทนเหน็ดเหนื่อย

๒) ปฏิการะ ความตอบแทนสนองอุปการะของท่าน ดังนั้นการรู้อุปการะที่บุคคลอื่นกระทำแก่ตน ที่เรียกว่า “กตัญญู” มีความสำคัญมากเพราะเป็นรากฐานแห่งการสร้างความดีทุกอย่าง และในทางพระพุทธศาสนาถือว่าความกตัญญูทศเวทเป็นอุดมมงคลอย่างหนึ่งดังมีปรากฏในมงคลสูตร ว่าด้วยอุดมมงคล ๓๘ ประการ ซึ่งความกตัญญูทศเวท เป็นมงคลข้อที่ ๒๕ ซึ่งในบทพระคานานี้ประกอบด้วยมงคล ๕ ประการด้วยกัน คือ “(๒๒) ความเคารพ (๒๓) ความถ่อมตน (๒๔) ความสันโดษ (๒๕) ความกตัญญู (๒๖) การพึงธรรมตามกาล นี้เป็นมงคลอันสูงสุด”

๒. ความกตัญญูทศเวท ทำให้สถาบันครอบครัวและสังคมให้มั่นคง เป็นหลักธรรมพื้นฐานที่ทำให้มนุษย์รู้จักการกระทำหน้าที่อันเหมาะสมของตนเอง โดยเริ่มจากความรับผิดชอบต่องาน ความรับผิดชอบต่อน้ำที่ในสถาบันครอบครัว โดยบิดามารดาทำหน้าที่ในฐานะบุพพการี และบุตรธิดาปฏิบัติหน้าที่ต่อบิดามารดาในฐานะผู้มีความกตัญญูทศเวทอื่นจะขยายผลในระดับสังคมที่กว้างออกไป ความกตัญญูช่วยให้โลกอยู่รอดโดยปราศจากปัญหาคนขรหา ไม่มีคนเลี้ยว อีกทั้งบรรดาปัญหาสงคราม ปัญหาความโหดร้ายทารุณ ปัญหาการเมือง ปัญหาเศรษฐกิจ ก็จะหมดไป

๓. สภาวะสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติจะสมดุลไม่ถูกทำลาย เพราะคนที่มีความกตัญญูย่อมระลึกถึงบุญคุณของป่าไม้ ทุ่งนา แม่น้ำ ลำธาร ถนนหนทาง และสิ่งสาธารณประโยชน์อื่นๆ มองเห็นคุณค่าของสิ่งนั้นๆแล้วช่วยกันอนุรักษ์ บำรุง รักษาให้สิ่งเหล่านั้นคงอยู่ร่วมกับมนุษย์อย่างสมดุลและกลมกลืน เมื่อมองเห็น โลกในฐานะเป็นสิ่งอิงอาศัยกันและกัน คนจะพัฒนาความรู้สึก รับผิดชอบ กตัญญูและกรุณาต่อธรรมชาติ เพราะได้ความกตัญญูทศเวทเป็นฐาน จึงมีความรักสิ่งอื่นรักต้นไม้ รักธรรมชาติ รักแม่น้ำลำคลอง รักประเทศชาติบ้านเมือง

๔. ความกตัญญูทศเวทเป็นเครื่องหมายของคนดี ซึ่งในทางพระพุทธศาสนานั้นได้กล่าวถึงหลักการของคนดีไว้มากมาย ซึ่งความกตัญญูทศเวทนี้ก็เป็นคุณธรรมข้อหนึ่งที่สามารถวัดความเป็นคนดีของมนุษย์ได้ โดยวัดจากการปฏิบัติความกตัญญูทศเวทต่อบุคคลที่ใกล้ชิด เช่น บิดามารดา ปู่ย่าตายาย หรือต่อเครือญาติ และปฏิบัติต่อบุคคลอื่นๆ ในวงกว้างออกไป ด้วยการรักใคร่นับถือ ปรารถนาดีต่อบุคคลอื่น โดยมีรากฐานมาจากความรักต่อบิดามารดา ทำดีต่อบิดามารดา ความกตัญญูทศเวทจึงเป็นคุณธรรมแบ่งแยกระหว่างคนดีกับคนไม่ดี ระหว่างสัตบุรุษกับอสัตบุรุษได้ประการหนึ่ง ความกตัญญูเป็นภูมิของสัตบุรุษ

คำที่ว่า **ความกตัญญูเป็นภูมิของสัตบุรุษ** มีใจความดังได้ปรากฏในอังคุตตรนิกาย ทุกนิบาตว่า...ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงภูมิของสัตบุรุษและภูมิสัตบุรุษแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจง ฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัส เรื่องนี้ว่า ภูมิของสัตบุรุษ เป็นอย่างไรคือ อสัตบุรุษเป็นคนอกตัญญู เป็นคนอกตเวทิตา ความเป็นคน อกตัญญู ความเป็นคนอกตเวทิตา อสัตบุรุษทั้งหลายสรรเสริญ ความเป็นคนอกตัญญู และความเป็นคน อกตเวทิตา ทั้งหมดนี้เป็นภูมิของสัตบุรุษภูมิสัตบุรุษ เป็นอย่างไร คือ สัตบุรุษเป็นคนกตัญญู เป็นคน กตเวทิตา ความเป็นคนกตัญญู ความเป็นคนกตเวทิตา สัตบุรุษทั้งหลายสรรเสริญ ความเป็นคนกตัญญู และความเป็นคนกตเวทิตา ทั้งหมดนี้เป็นภูมิสัตบุรุษ^{๕๕}

จากพระพุทธพจน์ข้างต้น แสดงว่า **ความกตัญญู** ในแง่ของการประกอบพิธีกรรมลอย กระทงดังได้กล่าวมาแล้วตั้งแต่บทที่สองจนถึงบทที่สาม และที่ผู้วิจัยกำลังกล่าวถึงอยู่นี้ ถือว่าเป็น การอนุรักษ์แบบกตัญญูกตเวทิตาโดยมีเป้าหมายหลัก คือ การรักษาขนบธรรมเนียมประเพณี อันดีงามของชาติตน ไว้ได้เป็นอย่างดี มีการสืบสาน อนุรักษ์ พัฒนาอย่างต่อเนื่อง เป็นการแสดง กตัญญูกตเวทิตาประการหนึ่ง ต่อท่านผู้ทรงพระคุณต่อประเทศชาติ และเป็นการแสดงกตัญญูกตเวทิตา ต่อประเทศชาติของตนด้วย ตามคติของพุทธศาสนา ซึ่งมีหลักคำสอนและความเชื่อที่ว่าผู้ที่ จะประสบความสำเร็จก้าวหน้าและมีความสุขในชีวิตนั้น จะต้องเป็นคนเก่งด้วย เป็นคนดีด้วย ถ้าพึ่ง ความเก่งอย่างเดียวเป็นได้ไม่ยาก ยิ่งการศึกษาเล่าเรียนด้วยแล้วมิใช่เรื่องยาก เพราะเหตุผลว่า “ความรู้อาจเรียนทันกันหมด” ใครขยันเรียนหรือ โอกาสอำนวย ก็สามารรถเรียนจบปริญญาสูงๆ ได้ อย่างสบายที่พูดนี้กำลังจะบอกว่า ความเป็นคนเรียนเก่งนั้น ทำได้ไม่ยาก แต่ความเป็นคนดีเป็นได้ ยาก เพราะท่องเอาไม่ได้เหมือนเรียนหนังสือ ความดีที่เป็นพื้นฐานสำคัญของความเป็นคน คือ ความ กตัญญูกตเวทิตา ดังที่พระพุทธภยมิตรสรับรองไว้ว่า...“**ภูมิ เว สปุริสานํ กตัญญูกตเวทิตา** มี ความหมายว่า ความกตัญญูเป็นพื้นของคนดี”^{๕๖} ซึ่งมีนัยใจความดังมหาสมณสุภายิต ที่ว่า...“**นิมิต्तํ สาธูรูปานํ กตัญญูกตเวทิตา** มีใจความสำคัญว่า ความกตัญญูกตเวทิตาเป็นเครื่องหมายของคนดี”^{๕๗}

อย่างไรก็ตาม โดยสาระสำคัญของความกตัญญูกตเวทิตาแล้ว เปรียบเสมือนกับการสร้าง ตึกอาคารที่สูงๆ จำเป็นต้องตอกเสาเข็มเพื่อวางรากฐานให้มั่นคงแข็งแรง ยิ่งอาคารหรือตึกหลายๆ ชั้นต้องสร้างฐานตึกให้มั่นคงยิ่งขึ้นเท่านั้น เมื่อฐานแข็งแรงความมั่นคงของอาคารเหล่านั้นก็แข็งแรง มนุษย์เราก็คงเช่นกัน จะก้าวไปได้ไกลแค่ไหนก็ดูกันที่ "พื้น" หรือรากฐานเบื้องต้นของชีวิต ถ้าพื้นไม่

^{๕๕} อ.จ.ทก. (ไทย) ๒๐/๓๓/๗๗.

^{๕๖} อ.จ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕/๒๔๕.

^{๕๗} อ.จ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๐/๒๔๗.

ดีถึงจะเก่งอาจสามารถปานใดก็ไปไม่รอด พื้นฐานที่วางนี้ก็คือ “ความกตัญญูกตเวทิตะ” ความกตัญญู คือ ความรู้สึกหรือตระหนักในคุณความดีที่คนอื่น (หรือสิ่งอื่น) มีต่อตน เป็นความรู้สึกภายในจิตใจ กตัญญูกตเวทิตาธรรม แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่ให้ความอุปการะเรียกว่า “บุพการีชน” กับบุคคลที่รับความอุปการะ ที่เรียกว่า “กตัญญูกตเวทิตาชน” กตัญญู หมายถึง การรู้จักระลึกถึงบุญคุณที่บุพการีชนได้กระทำแล้วต่อตน กตเวทิตะ คือการตอบแทนบุญคุณท่านผู้เป็นบุพการีชนของตน

สรุปได้ว่า ความกตัญญูกตเวทิตะ ถือเป็นการประกาศให้คนอื่นรู้ว่าสิ่งอื่นมีบุญคุณต่อตน การตอบแทนบุญคุณนั้นมีได้อยู่เพียงแค่การกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งตอบหรือให้สิ่งใดสิ่งหนึ่งตอบแทนนั้น หากรวมถึงการประกาศให้คนอื่นรู้ว่าคนคนนั้นสิ่งๆ นั้น มีบุญคุณต่อตนอย่างไรด้วย โดยเฉพาะกตัญญูกตเวทิตะต่อผู้บังเกิดเกล้า ผู้รู้ทั้งหลายสรรเสริญ พระพุทธเจ้าสรรเสริญความกตัญญูกตเวทิตะ จึงเป็นคุณธรรมและเป็นสัญลักษณ์ของคนดีและของสัตบุรุษ ซึ่งเป็นผู้ที่มีวัฒนธรรมดีงาม และเป็นคุณธรรมค้ำจุนครอบครัว สังคม และ โลกให้เกิดความสุขมีสันติภาพ นอกจากนี้แล้ว ความกตัญญูกตเวทิตะเป็นคุณธรรมที่สำคัญสำหรับมนุษยชาติ ที่ทำให้มีความสัมพันธ์กันในสังคมมนุษย์ เป็นบ่อเกิดแห่งความรับผิดชอบ เป็นประโยชน์เกื้อกูลซึ่งกันและกัน เพราะเป็นเครื่องทำลายความเห็นแก่ตัวซึ่งเป็นศัตรูสำคัญของความดี เป็นเหตุให้เกิดความสุขุม รอบคอบ ความสำนึกในหน้าที่และความรับผิดชอบโดยลำดับ เพราะในสังคมมนุษย์ต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับผู้อื่นและสิ่งอื่น การดำรงชีวิตด้านกายภาพดำรงอยู่ได้ เพราะได้รับการอุปการะเลี้ยงดูจากบุคคลต่างๆ มีบิดามารดา ครูอาจารย์ ญาติพี่น้อง เป็นต้น ต้องอาศัยสิ่งอื่น เช่น อาศัยปัจจัย ๔ เป็นเครื่องเลี้ยงชีวิตจึงจะมีชีวิตอยู่รอดได้

๓.๒.๓ หลักสามัคคี

พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงหลักพลละห้า ไว้ในพระสูตรตันตปิฎก อังคุตรนิกาย ปัญจกนิบาตวรรคที่ ๒ ชื่อพลวรรค ว่าด้วยธรรมอันเป็นกำลัง ๕ อย่าง ได้แก่ กำลังคือ ความเชื่อ ความเพียร ความระลึกได้ ความตั้งใจมั่น และปัญญา ซึ่งทรงตรัสว่า...“ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ อย่าง ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน และประโยชน์ผู้อื่น คือตนเองสมบูรณ์ด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุติญาณ ทักษะ และถ้าขาดทางใดทางหนึ่ง หรือขาดทั้งสองอย่าง ก็ชื่อว่า บกพร่องในทางนั้น”^{๔๔} ด้วยเหตุนี้ การศึกษาทำความเข้าใจให้แจ่มชัดเรื่องของพลเหล่านั้น ถือเป็นเรื่องสำคัญสำหรับพุทธบริษัทในการ

^{๔๔} สุชีพ ปุณฺณานุภาพ, พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๔), หน้า ๕๔.

ตัดสินใจเชื่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ผ่านมาในชีวิต และความเชื่อที่เกิดขึ้นมานั้นจะต้องมีองค์ประกอบครบทั้ง ๕ ประการ ดังจะได้อธิบายตามลำดับดังนี้

(๑) **ศรัทธา** ความตามพจนานุกรมศัพท์พระพุทธศาสนาของอาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ ท่านได้กล่าวไว้ว่า “ศรัทธา คือความเชื่อ (Faith) ศรัทธาพลัง กำลังคือความเชื่อ (The power of faith)”^{๔๕} สอดคล้องกับความหมายที่รองศาสตราจารย์ คณัย ไชยโยธา ได้นิยามไว้ในพจนานุกรมพระพุทธศาสนาว่า “ศรัทธา คือ ความเชื่อความมั่นใจในเหตุผลของการทำงาน เห็นคุณค่าคุณประโยชน์ของงานที่ตนทำ การเกิดศรัทธาในระยะแรกอาจเกิดจากการเชื่อผู้อื่น เช่น บิดามารดา ครู อาจารย์ ครั้นเมื่อได้ปฏิบัติจนเห็นผลจริงในที่สุดก็เกิดศรัทธาโดยตรงต่อตนเอง”^{๔๖} ส่วนในหนังสือ “หลักพระพุทธศาสนา” ของสมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน, ป.ช. ๕) ได้กล่าวไว้ว่า ศรัทธาอย่างถูกต้องในทางพระพุทธศาสนา มีหลักของความเชื่อ ดังนี้

๑. เชื่อว่าพระพุทธเจ้าตรัสรู้จริง
๒. เชื่อว่าบุญบาปมีจริง
๓. เชื่อว่าผลของบุญบาปมีจริง
๔. เชื่อว่าบุญบาปที่ตนทำเป็นของตนจริง

(๒) **วิริยะ** ตามพจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ มีความหมายว่า “วิริยะ คือ ความเพียร ความบากบั่น ความเพียรพยายาม ละความขี้ ประพฤติความดี ความพยายามทำกิจไม่ทอดทิ้ง”^{๔๗} ซึ่งมีความหมายสอดคล้องกันกับในหนังสือ “ผู้ครองเรือน” โดยพุทธทาส กล่าวถึงวิริยะว่าความพากเพียร กล่าวหาญ ที่จะบากบั่น คำว่าความเพียรนี้ มีชื่อมาก ควรรู้กันไว้ “วิริยะ แปลว่าความพากเพียร “ก้าวไปข้างหน้า ล้วนแต่เป็นชื่อของความเพียรทั้งนั้น แต่ที่นี้เรียกว่า วิริยะ ได้ในประโยคว่า เกิดมาเป็นบุรุษก็ต้องพากเพียรไปจนกว่าวัตถุประสงค์ที่มุ่งหมายไว้จะสำเร็จ”^{๔๘}

^{๔๕}สุชีพ ปุญญานุภาพ, พจนานุกรมศัพท์พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๒๗๑.

^{๔๖}คณัย ไชยโยธา, พจนานุกรมศัพท์พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๔๘.

^{๔๗}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๕๘.

^{๔๘}พุทธทาส อินทปัญโญ, ผู้ครองเรือน, (ม.ป.ป.), หน้า ๖๓-๖๔.

นอกจากนี้ ความเพียรพยายามขณะทำในสิ่งนั้นๆ คำว่า วิริยะ ได้แก่ ความกล้าหาญ ไม่ครั่นคร้ามขามเกรงต่ออุปสรรคอันตรายต่างๆ มองเห็นโทษของความเกียจคร้านมองเห็นอานิสงส์ของความเพียรและมีความศรัทธาเริ่ม มีความบากบั่น ทำงานด้วยความหมั่นขยัน ไม่ทอดทิ้งภารกิจนั้นๆ เสียในระหว่างทำงานที่ตนจะต้องทำด้วยความจริงจัง มุ่งความสำเร็จของการทำงานเหล่านั้นเป็นเป้าหมายที่ตนจะต้องรับผิดชอบและดำเนินไปให้ถึง เมื่อก้าวโดยชอบข่ายของความเพียรคงอยู่ในโครงสร้างของความเพียรในการป้องกันความชั่ว ละความชั่ว กราบความดี และรักษาความดีเอาไว้ซึ่งบุคคลจะต้องกระทำ ทั้งทางกายและทางจิตเพื่อให้ความพอใจของตนมีผลตอบสนองตามที่ได้ตั้งใจไว้^{๕๓}

(๓) สติ ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงสติไว้เป็นพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุอยู่ครองชีวิตอันประเสริฐ (พรหมจริยะ หรือพรหมจรรย์) นี้อันมีสติกา เป็นอานิสงส์ มีปัญญาเป็นยอดยิ่ง มีวิมุติเป็นแก่น มีสติเป็นอธิปไตย”^{๕๔} จะเห็นว่า “สติ” นอกจากจะเป็นองค์ธรรมสำคัญยิ่งในทางพระพุทธศาสนา^{๕๕} ยังมีความหมาย คือ ความระลึกถึงได้แล้ว ความระลึกถึงได้นั้นเป็นธรรมะที่ปรากฏอยู่ในกลุ่มธรรมต่างๆ เป็นอันมาก ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติที่บุคคลไม่สามารถจะขาดได้ในชีวิตจริงนั้น คนสามารถขาดสติได้ในบางโอกาส แต่ขาดสติไม่ได้ สติ คือการระลึกถึงสิ่งที่ล่วงมาแล้ว สิ่งที่ทำ คำที่พูด เรื่องที่คิด ทั้งของตนเองและของบุคคลอื่นเมื่อนานแล้วได้ เพราะการที่เราจะทำอะไรก็ตาม เราจะต้องมีอดีตเก็บสะสมไว้ จึงจะนำมาใช้ในปัจจุบันได้ หากระลึกถึงสิ่งในอดีตไม่ได้ เวลาจะทำ จะพูด แม้จะคิดในปัจจุบันก็ทำ พูด คิด ไม่ได้แต่เมื่อบุคคลมีสติ สามารถที่จะระลึกถึงเรื่องที่ทำ คำที่พูด สิ่งที่คิด เมื่อนานแล้วได้ ในขณะที่ทำ ในขณะที่พูด ในขณะที่คิด ก็ระลึกทันอยู่ทุกขณะ หลังจากได้ทำ ได้พูด ได้คิดไปแล้วก็นึกออก แม้ว่าเกิดพลังพลาดขึ้น ก็แก้ไขได้ในขณะนั้น ปัญหาที่น่าจะเกิดก็เกิดขึ้นไม่ได้ เพราะเราได้ขจัดสาเหตุของปัญหาไปแล้ว สติมีอยู่จะสกัดกั้นความพลอดเลอหลงลืม ความพลังพลาด ช่วยรักษาใจ ควบคุมระครองใจของบุคคลไว้ ในขณะเดียวกันทำหน้าที่ปิดกั้นกระแสของกิเลสกระแสของอารมณ์ไม่ให้เข้ามาครอบงำใจ ทำให้เป็นใจมีความตื่นพร้อมที่จะปฏิบัติตนให้เหมาะสมสอดคล้องแก่กรณีนั้นๆ ด้วยเหตุนี้ สติ จึงได้เชื่อว่าเป็นธรรมเครื่องตื่นในโลกในภาคปฏิบัติความละเอียดขึ้น ไปกว่านั้น คือทรงสอนถึงสติที่ระลึกกันอยู่ทุกขณะ ดังมีหลักต่อไปนี้

^{๕๓}พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตญาโณ), นิเทศธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : วัดบวรนิเวศวิหาร), หน้า ๑๔๐-๑๔๑.

^{๕๔}อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/ ๒๔๕, ๑๒๕.

^{๕๕}พุทธทาสภิกขุ, สติ, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา), หน้า ๑๕.

กำลังทำอยู่ ก็รู้ว่า ขณะนี้เรากำลังทำสิ่งนั้นอยู่
 ยืนอยู่ ก็รู้ว่า ขณะนี้เรากำลังยืนอยู่
 เดินอยู่ ก็รู้ว่า ขณะนี้เรากำลังเดินอยู่
 นั่งอยู่ ก็รู้ว่า ขณะนี้เรากำลังนั่งอยู่
 นอนอยู่ ก็รู้ว่า ขณะนี้เรากำลังนอนอยู่

จะเห็นว่า การมีสติระลึกอยู่ในอิริยาบถทั้งหลาย แม้จะคู่ขนาน เหยียดแขน หยิบอาหาร หรือตักอาหาร กลืนอาหาร ระลึกรันไปทุกขณะ เป็นการทำให้สติสงบอยู่กับอารมณ์นั้นๆ อันเป็นลักษณะของสมถกรรมฐานการฝึกปรีโสติ จึงกลายเป็นเรื่องใหญ่ เพราะคนทั่วไปสติมักจะขาด ถ้าขาดมากไปก็จะเป็นนาติวิปลาส พระพุทธเจ้าจึงทรงใช้คำว่ามีสติ คือมีความระลึกได้อยู่ทั้ง ๓ กาล ดังที่กล่าวแล้ว สติที่ฝึกปรีโสติให้มีอารมณ์อยู่เช่นนี้ จะเป็นธรรมที่มีอุปการะมาก สตินั้นความระลึกได้ นึกได้ ความไม่เพลา การคุมใจไว้กับกิจ หรือคุมจิตไว้กับสิ่งที่เกี่ยวข้อง จำกาศที่ทำ และคำที่พูดแล้ว แม้นานได้ ในหมวดธรรมที่มีชื่อว่า ธรรมมีอุปการะมาก ข้อที่ ๓ ในพละ ๕ ข้อ ๑ ในหมวดธรรมโพชฌงค์ ๗ ข้อ ๖ ในหมวดสัทธรรม ๗ และข้อที่ ๘ ในนาถกรรมธรรม ๑๐^{๕๖}

(๔) **สมาธิ** หมายถึง ความตั้งใจมั่นชอบได้แก่การฝึกฝนอบรมจิตในขั้นที่ลึกซึ้งเพื่อให้จิตมีความสงบตั้งมั่นแน่วแน่ต่ออารมณ์ที่กำลังกำหนดพิจารณาจิตที่มีสมาธิย่อมเป็นจิตที่มีคุณภาพและสมรรถภาพสูงประโยชน์สูงสุดของสมาธิ คือการปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายได้แก่การรู้เห็นตามความเป็นจริง ดังนั้น **สมาธิ** หมายถึง จิตแน่วแน่ตั้งมั่นในอารมณ์ไม่ฟุ้งซ่าน^{๕๗} สามารถแบ่งได้เป็น ๓ ระดับ ได้แก่

- ๑) **ขณิกสมาธิ** หมายถึง สมาธิชั่วขณะเป็นสมาธิขั้นต้น
- ๒) **อุปจารสมาธิ** หมายถึง สมาธิเฉียดๆ เป็นสมาธิขั้นระงับนิวรณ์^{๕๘}
- ๓) **อัปนาสมาธิ** หมายถึง สมาธิแน่วแน่เป็นสมาธิระดับสูงสุดจัดเป็นสมาธิในฉาน

^{๕๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : มหาคุपालงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒๘๒.

^{๕๗} วทีน อินทสระ, **หลักธรรมอันเป็นหัวใจพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เมื่อดทราย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒.

^{๕๘} **นิวรณ์** คือสิ่งปิดกั้นไม่ให้จิตมีสมาธิ มี ๕ ประการ คือ (๑) **กามฉันท** คือความรักใคร่ในทางกาม (๒) **พยาบาท** คือความปองร้ายความอาฆาต (๓) **ถิ่นมิถะ** ความท้อแท้และความง่วงซึม (๔) **อุทธัจจกุกกุกจะ** คือความฟุ้งซ่านและความรำคาญ (๕) **วิจิกิจฉา** คือความสงสัยลังเลใจ ไม่สามารถจะตัดสินใจได้ ดูรายละเอียดใน ตี. มหา. (ไทย) ๑๙/๔๙๙-๕๐๑/๑๒๕-๑๒๕.

จะเห็นว่า สมาธิทั้งสามข้างต้น เป็นความตั้งมั่นแห่งจิต คือสมาธิในวิปัสสนา หรือตัววิปัสสนานั้นเอง แยกประเภทตามลักษณะการกำหนดพิจารณาไตรลักษณ์ ข้อที่ให้สำเร็จความหลุดพ้นได้ ๓ อย่าง คือ

๑) สุกขัตตสมาธิ (สมาธิพิจารณาเห็นความว่าง ได้แก่วิปัสสนาที่ให้ถึงความหลุดพ้นด้วยกำหนดอนัตตลักษณะ

๒) อนิมิตตสมาธิ (สมาธิอันพิจารณาธรรมไม่มีนิมิต ได้แก่วิปัสสนาที่ให้ถึงความหลุดพ้นด้วยกำหนดอนิจลักษณะ

๓) อัปปนิหิตสมาธิ (สมาธิอันพิจารณาธรรมไม่มีความตั้งปรารถนา ได้แก่ วิปัสสนาที่ให้ถึงความหลุดพ้นด้วยกำหนดทุกข^{๕๕}

นอกจากนี้แล้ว ในหนังสือสัมมาสมาธิและสมาธิแบบพุทธ ได้ให้ความหมายว่า สมาธิคือ ความตั้งมั่นของจิต หรือภาวะที่จิตแน่วแน่ต่อสิ่งที่กำหนด คำจำกัดความของสมาธิที่พบเสมอคือ “จิตตัสเสกัคคตา” เรียกสั้นว่า เอกัคคตา ซึ่งแปลว่า ภาวะที่จิตมีอารมณ์เป็นหนึ่งคือการที่จิตกำหนดแน่วแน่อยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งไม่ฟุ้งซ่านหรือส่ายไป ส่วนในคัมภีร์รุ่นอรรถกถาได้ระบุความหมายสมาธิ ว่าเป็นภาวะมีอารมณ์หนึ่งเดียวของกุศลจิต และไขความออกไปอีก คือ การดำรงจิต และเจตสิก ไว้ในอารมณ์หนึ่งเดียว อย่างเรียบสม่ำเสมอและด้วยดี^{๖๐}

จะเห็นว่าสมาธินั้นเป็นเรื่องสำคัญมีประโยชน์มาก และเป็นธรรมที่มีอุปการะมากในการทำงาน ทั้งในแง่ของการประกอบกิจการทางโลก และการประพฤติปฏิบัติทางธรรม เมื่ออบรมบ่มจิตให้มีสมาธิ มีปัญญา และมีความเข้าใจให้ถูกต้องสมบูรณ์ เมื่อได้ปฏิบัติได้สมบูรณ์แล้วทำให้ผู้ปฏิบัตินั้นเป็นประโยชน์สุขทั้งโลกนี้และโลกหน้า โดยประโยชน์ของสมาธินั้น ซึ่งสามารถสรุปลงในประเด็นสำคัญ ๔ ประการ ดังนี้

- ๑) สมาธิที่เจริญแล้ว ทำให้มากแล้วยอมเป็นไปเพื่อการอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน
- ๒) สมาธิที่เจริญแล้ว ทำให้มากแล้วยอมเป็นไปเพื่อให้ได้ญาณทัสสนะ
- ๓) สมาธิที่เจริญแล้ว ทำให้มากแล้วยอมเป็นไปเพื่อสติสัมปชัญญะและ

^{๕๕}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๘๖-๘๗.

^{๖๐}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), สัมมาสมาธิ และสมาธิแบบพุทธ, (นครปฐม : ธรรมสภา, ๒๕๔๗), หน้า ๑-๒.

๔) สมานที่เจริญแล้ว ทำให้มากแล้วยอมเป็นไปเพื่อความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย^{๖๐}

ดังนั้น การฝึกสติ ถือเป็นสิ่งสำคัญสำหรับฝึกจิตให้มีความมั่นคง ไม่ให้ฟุ้งซ่านไปตามความคิดของตัวเอง หรือเกิดจากสภาพแวดล้อมที่อยู่รอบตัวเรา การพัฒนาจิตนี้เป็นเรื่องจำเป็น เพราะในเมื่อทุกคน ได้ฝึกหัดพัฒนาจิตเป็นไปในแนวทางที่ถูกต้องแล้ว ก็จะเป็นการควบคุมการกระทำทั้งปวงอันเป็นที่มาของปัญหาสังคมให้ลดลง หรือสามารถบรรเทาความรุนแรงได้

๕. **ปัญญา** นักปราชญ์พึงสันนิษฐานโดยชื่อว่า “ปัญญา” นั้นด้วยอรรถมีใจความว่า รู้ชอบ รู้ดี รู้พิเศษ โดยโอกาสต่างๆ^{๖๑} ในหนังสือพจนานุกรมพุทธศาสน์ ได้ให้คำนิยามปัญญาดังนี้ คือ ความรอบรู้ รู้ทั่ว เข้าใจ รู้ซึ่ง สามารถจำแนกได้ ๓ ประการ ได้แก่

- ๑) จินตมยปัญญา ปัญญาเกิดแต่การคิดการพิจารณาเหตุผล
- ๒) สุตมยปัญญา ปัญญาเกิดแต่การสดับการเล่าเรียน
- ๓) ภาวนามยปัญญา^{๖๒}

จะเห็นว่า **ปัญญาทั้งสามประการนั้น** ยังมีความหมายไปถึง การเจริญปัญญา การพัฒนาปัญญา การฝึกอบรมปัญญา ให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันให้เห็นแจ้งโลก และชีวิตตามสภาวะที่เกิดขึ้น และสามารถทำจิตให้เป็นอิสระ บริสุทธิ์จากกิเลส และพ้นจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาด้วยปัญญา^{๖๓}

ดังนั้น หลักปฏิบัติเรื่องของปัญญา(ปัญญาภาวนา) อันดับแรกจะต้องมีความรู้ความเข้าใจในศิลปวิทยาการวิชาชีพ ต่อมาต้องพัฒนาปัญญาให้มีการรับรู้ เรียนรู้อย่างถูกต้องของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง หรือตามเหตุปัจจัย และรู้จักทางแก้ไขปัญหา สร้างสรรค์ความสำเร็จให้ตนเองและพัฒนายิ่งขึ้นๆ ไปจนทำให้จิตเป็นอิสระหลุดพ้นจากความทุกข์โดยสมบูรณ์

^{๖๐}อง.จตุก.(ไทย) ๒๑/๔๑/๕๒, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๓๓/๒๐๕.

^{๖๑}พระมหาเสริมชัย ชยมงคลโล, **ทางมรรคผลนิพพาน**, (ราชบุรี : สถาบันพุทธภาวนาวิชาธรรมกาย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๘๓.

^{๖๒}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : มหาคณาจารย์ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๑๓.

^{๖๓}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาคณาจารย์ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๘๐.

ส่วน**ปัญญาภาวนาในอริยมรรค** คือการดำเนินชีวิตพอดี เรียกว่า**มัชฌิมาปฏิปทา**ซึ่งมีความหมายเป็นอันเดียวกับการดำเนินชีวิตที่ดั่งงามตามมรรคาอันประเสริฐปราศจากโทษและนำไปสู่ความสุขที่สมบูรณ์ ประกอบด้วยหลักการ ๒ อย่าง คือ

๑) **สัมมาทิฐิ** หมายถึง ความเห็นถูกต้องตามทำนองคลองธรรม เช่น เห็นว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว บุญมี บาปมี ซาติน้ำมี ซาค้อนมี^{๖๕} ในเมื่อเรามีความศรัทธา มีความเชื่อในคำสอนของพระพุทธเจ้าว่า บาปมี บุญมี เป็นตามกฎแห่งกรรมแล้วก็ไม่ควรกระทำความผิดจากช่องทาง ๓ ประการ ได้แก่ ทางกาย ทางวาจา และทางใจ นอกจากนี้ คำสอนเรื่องสัมมาทิฐิ ได้มีพระพุทธพจน์ที่แสดงถึงความสำคัญของสัมมาทิฐิมิใจความว่า...

“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อพระอาทิตย์จะขึ้น สิ่งที่เกิดขึ้นก่อน สิ่งที่เป็นนิมิตมาก่อนคือ แสงเงินแสงทอง ฉ่นไค สิ่งที่เป็นเบื้องต้น เป็นนิมิตมาก่อนแห่งการตรัสรู้ อริยสัจ ๔ ตามความเป็นจริง คือ สัมมาทิฐิ ฉะนั้นเหมือนกันอันภิกษุผู้มีความเห็นชอบพึงหวังข้อนี้ว่าจักรู้ตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกขนี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา”^{๖๖}

ดังนั้น บรรดามรรคมีองค์ ๘ ประการ คือมีสัมมาทิฐิยอมเป็นประธานก็สัมมาทิฐิยอมเป็นประธานอย่างไร คือ ภิกษุรู้จักมีจาทิฐิว่า เป็นมีจาทิฐิ รู้จักสัมมาทิฐิว่าเป็นสัมมาทิฐิ ความรู้ของเขอนั้นเป็นสัมมาทิฐิ^{๖๗} และปัจจัยที่ทำให้เกิดสัมมาทิฐิมีข้อความที่แสดงไว้ในพระไตรปิฎกคือ **ปรโตโฆสะ** และ **โยนิโสมนสิการ**^{๖๘} ซึ่งมีสาระสำคัญ ดังนี้

๑. **ปรโตโฆสะ** เป็นองค์ประกอบภายนอก ได้แก่เสียงจากผู้อื่น การกระตุ้นหรือชักจูงจากภายนอกเช่น การสั่งสอน แนะนำ การถ่ายทอดการ โฆษณา คำบอกเล่า ข่าวสาร คำชี้แจงข้อเขียน การเรียนรู้จากผู้อื่นอย่างถูกต้องอย่างเป็นกัลยาณมิตร

๒. **โยนิโสมนสิการ** เป็นองค์ประกอบภายใน ได้แก่การทำในใจโดยแยกคายการใช้ความคิดถูกวิธีความรู้จักคิดคิดเป็นมีระเบียบโดยรู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลายตามที่สิ่งนั้นๆมันเป็นและ

^{๖๕} วคิน อินทสระ, **หลักธรรมอันเป็นหัวใจพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เมื่อดทราย, ๒๕๔๘), หน้า ๒๕.

^{๖๖} ส.มหา. (ไทย) ๑๕/๑๗๒๐/๔๓๗.

^{๖๗} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๕๔/๑๕๘.

^{๖๘} อ.จ.ทก. (ไทย) ๒๐/๓๗๑/๕๘.

หาวิธีสืบค้นถึงเค้าสืบสาวให้ตลอดสายแยกแยะปัญหาต่างๆออกให้เห็นตามสภาวะและตามความสัมพันธ์สืบทอดแห่งเหตุปัจจัยโดยไม่เอาความรู้สึกด้วยต้นหาอุปาทานของคนเข้าจับ^{๖๕}

๒) สัมผัสกับปะ หมายถึง ความดำริชอบประกอบด้วยลักษณะ ๓ ประการ^{๖๖} คือ

๑. เนกขัมมสังกัปปะ คือ ความคิดที่จะออกไปจากกามทั้งที่เป็นวัตถุกามและกิเลสกามวัตถุกามคือวัตถุหรือสิ่งที่น่าใคร่ น่าพอใจอันได้แก่รูปเสียงกลิ่นรสโผฏฐัพพะอันน่าใคร่ น่าพอใจเรียกว่ากามคุณ ๕ ส่วน กิเลสกาม คือ กิเลสเหตุใคร่ มีราคะโทสะ โมหะ เป็นต้น การหมกมุ่นแสวงหาพัวพันอยู่กับกามทั้งสองนี้ เป็นที่ตั้งแห่งความทุกข์

๒. อพยาปาทสังกัปปะ คือ ความคิดในทางไม่พยาบาท ไม่มีความชิงชังเป็นเหตุให้ศัตรู หรือทำร้ายคนอื่นหรือสัตว์อื่นให้ต้องเดือดร้อนแต่เป็นความคิดที่เกิดจากความเมตตา มีความปรารถนาดีมุ่งประโยชน์สุขต่อคนอื่นและสัตว์อื่นๆ

๓. อวิหิงสาสังกัปปะ คือ ความคิดไม่เบียดเบียนไม่กระทบกระทั่งไม่แสวงหาความสนุกสนานให้แก่ตนโดยไม่คำนึงถึงความลำบากของคนอื่นและสัตว์อื่น แต่มุ่งช่วยเหลือคนอื่นให้พ้นจากความทุกข์ด้วยอำนาจของความมีเมตตากรุณา

โดยสรุป หลักธรรมทั้ง ๕ ประการ เป็นธรรมที่ส่งเสริมความสามัคคี ทั้งในระดับบุคคล สังคม และชุมชน โดยการมีส่วนร่วมและมีความพร้อมกันที่จะให้สร้างความร่วมมือเพื่อเอื้อประโยชน์ส่วนรวมด้วยกุศลเจตนาที่ดี ซึ่งเกิดจากการได้พัฒนาแบบองค์รวม คือทางด้านร่างกาย ทางด้านวาจา และทางด้านจิตใจ โดยมุ่งสู่กระบวนการสร้างปัญญาให้บริบูรณ์ เห็นสภาวะทุกอย่างที่อยู่รอบตัวเราตามความเป็นจริง และในลักษณะที่สัมพันธ์กันระหว่างการเลือกพิจารณาในการใช้สอยสิ่งแวดล้อม(การประกอบพิธีกรรมลอยกระทง)ให้มีความสมดุลเพื่อความสุขแห่งชีวิตอย่างถูกต้องระหว่างปัจจัยภายนอกปรโตโมฆะร่วมกับปัจจัยภายใน คือโยนิโสมนสิการ ได้แก่ การคิดเป็นรู้จักคิดอย่างแยกกาย ใช้จำอย่างถูกวิธี มีทักษะวิสัยที่ถูกต้อง และมีสัมมาทิฐิ อันเป็นฐานแห่งความคิดทั้งปวง ซึ่งเป็นผลเกิดจากการพัฒนากาย สีล จิต และปัญญา ที่บริบูรณ์สมบูรณ์มีทั้งคุณภาพ สมรรถภาพ และสุขภาพ ข่อมพัฒนาตัวเองไปสู่ความสุข กล่าวคือ ประโยชน์สุขทั้งในปัจจุบัน ประโยชน์สุขในอนาคต และประโยชน์สูงสุด(นิพพาน)

^{๖๕}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ประยุตโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุง และขยายความ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๖๒๑.

^{๖๖}วคิน อินทสระ, หลักธรรมอันเป็นหัวใจพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เมื่อดุสิต, ๒๕๔๘), หน้า ๒๕.

๓.๒.๔ หลักสังคหัตถ์ ๔

สังคหัตถ์ธรรม คือเป็นธรรมสำหรับยึดเหนี่ยวน้ำใจของผู้อื่น การผูกไมตรีต่อผู้อื่น การเอื้อเฟื้อต่อผู้อื่น การเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เป็นหลักการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน หรือประสาน หมู่ชนไว้ในความสามัคคี ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับคนทุกคนและทุกสังคม ตั้งแต่ระหว่างบิดามารดาบุตร สามีกับภรรยา มิตรกับมิตร เพื่อนบ้านกับเพื่อนบ้าน ประเทศกับประเทศ เพราะเป็นรากฐานแห่งการอยู่ร่วมกันด้วยดี พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวว่า สังคหผละ แปลว่า กำลังแห่งการสงเคราะห์ หรือมนุษยสัมพันธ์ ซึ่งเป็นธรรมที่สำคัญมากสำหรับ นักบริหาร ผู้ทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่นถ้านักบริหารบกพร่องเรื่องมนุษยสัมพันธ์ ก็จะไม่มีคน มาช่วยทำงาน เมื่อไม่มีใครช่วยทำงานเขาก็เป็นนักบริหารไม่ได้^{๑๐}

จะเห็นว่า สังคหัตถ์ เป็นธรรมที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เหมาะสมกับทุกกลุ่มในทาง สังคม ไม่ว่าจะอยู่ในสถาบันใด หากได้น้อมนำหลักการของสังคหัตถ์ไปใช้แล้ว ก็ก่อให้เกิด ความสุขสำราญ เจริญรุ่งเรืองในองค์กรนั้น โดยหลักการดังกล่าวนี้ มีความเหมาะสมอย่างมาก สำหรับผู้นำประเทศ หรือที่เกี่ยวข้องกับภาระหน้าที่การติดต่อระหว่างประเทศ ที่จำเป็นต้องใช้วาจา ในการสื่อสารเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ระหว่างกัน โดยมีจุดมุ่งหมายคือสร้างความสามัคคี ไม่ เหมือนกับผู้นำบ้างท่านซึ่งถือเป็นบุคคลสำคัญเป็นหน้าเป็นตาของประเทศ แต่การแสดงออกทาง วาจานั้นไม่เหมาะสมในตำแหน่งที่ได้รับ โดยเฉพาะการใช้วาจาในทำนองดูถูกผู้อื่นว่าผู้นั้นด้อยกว่า เป็นคน ไม่มีจริยธรรมประจำใจ แต่คำพูดที่ได้พูดออกมานั้น จะเป็นตัวการร้ายทำลายตัวผู้พูดเสียเอง

อย่างไรก็ตาม ลักษณะของคนประเภทดังกล่าวมานี้ มีเป็นจำนวนมากในประเทศไทย ปัจจุบันที่กำลังกระทำกันอยู่ แล้วนำไปสู่ความแตกแยกในหมู่ของประชาชนอย่างที่เป็นอยู่ พร้อมทั้ง ได้ทำให้ประเทศชาติตกต่ำ วัฒนธรรมเสื่อมโทรม และนอกจากนี้ยังมีวาทะสร้างความขัดแย้งกับ ประเทศเพื่อนบ้านอีกด้วย ซึ่งเป็นลักษณะนิสัยไม่เหมาะสมกับที่ได้ประกาศตนว่า ตัวเองได้นับถือ พระพุทธศาสนา แต่พฤติกรรมนั้น ไม่ได้แสดงถึงลักษณะของผู้ที่เข้าใกล้กับพระพุทธศาสนาเลย ด้วยเหตุนี้ การนำหลักสังคหัตถ์มาพัฒนาจิตใจ ให้รู้ดำเนินถึงความสามัคคี ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ได้กล่าวถึง หลักสงเคราะห์กัน ๔ ประการ ได้แก่

๑. ทาน คือ การให้ปันของแก่ผู้อื่นที่ควรให้ปัน ตลอดจนให้ความรู้ ความเข้าใจ และ ศิลปวิทยา

^{๑๐}พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พุทธวิธีการบริหาร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๗๐-๗๕.

๒. ปิยวาจา คือ พุทจาปราศรัยด้วยถ้อยคำอ่อนหวานไพเราะเป็นที่เจริญใจ มีวาจาที่นุ่มนวลไพเราะ อ่อนหวาน เป็นคุณ ทำให้เกิดความพอใจแก่ผู้ได้ยินได้ฟัง

๓. อัถตจริยา คือ การประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กันและกัน ช่วยเหลือกันด้วยกำลังกาย กำลังความคิด และกำลังทรัพย์

๔. สมานัตตตา คือ ความเป็นผู้วางตนเหมาะสม ประพฤติปฏิบัติตามที่ควรจะเป็น วาจาที่เรียบร้อยให้เหมาะกับฐานะ หรือตำแหน่งหน้าที่^{๑๒}

สำหรับรายละเอียดหรือคำอธิบายขององค์ประกอบ สังคหวัตถุ ๔ ข้างต้น มีนักวิชาการได้อธิบายเพิ่มเติมในส่วนที่เกี่ยวข้องหลักธรรมดังกล่าว ซึ่งมีลักษณะความหมายใกล้เคียงกันดังต่อไปนี้

๑. ทาน หมายถึง “การให้ปันสิ่งของด้วยความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเสียสละ ช่วยเหลือ สงเคราะห์ด้วยทุน หรือทรัพย์สิน และวัตถุสิ่งของตลอดจนให้ความรู้ และศิลปวิทยา”^{๑๓} “การให้ทาน จึงควรให้ด้วยความมีเมตตาเพื่อแสดงน้ำใจไมตรี สร้างเสริมมิตรภาพ ให้ด้วยกรุณา ต้องการช่วยปลดเปลื้องความทุกข์ ความเดือดร้อน ให้ด้วยมุทิตา ส่งเสริมสนับสนุนให้ทำความดีมีความเจริญก้าวหน้า”^{๑๔} ซึ่งการให้ทานในสังคหวัตถุ เช่น ช่วยเหลือสงเคราะห์ผู้อื่นด้วยปัจจัย ๔ กล่าวคือ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค เป็นต้น โดยประเด็นดังกล่าวนี้ พระพุทธองค์ทรงได้ตรัสว่า...“การให้ทาน เป็นมงคลอันสูงสุด ซึ่งเป็นการส่งเสริมความกตัญญู”^{๑๕} ฉะนั้น การให้จึงถือเป็นการสงเคราะห์ โดยมีความมุ่งหมายอยู่ที่ผู้รับเป็นสำคัญเพื่อประโยชน์แก่ผู้รับ ๓ ลักษณะคือ

๑) ให้โดยหวังจะอนุเคราะห์ การให้ความเกื้อหนุนโอบอ้อมอารีด้วยเมตตา และการให้การอุดหนุนเอื้อเฟื้อช่วยเหลือกันด้วยกรุณา

๒) ให้โดยหวังเพื่อเป็นการสมัคสมานสามัคคี ด้วยการสงเคราะห์เกื้อกูลกันและกันในฐานะผู้อื่นที่เกี่ยวข้องกับตน

^{๑๒}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๔๐/๑๖๗; ๒๖๗ / ๒๔๔.

^{๑๓}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **ธรรมบุญชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๒๑.

^{๑๔}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **สอนนาค-สอนทิด ชีวิตพระ-ชีวิตชาวพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๖๗.

^{๑๕}จ.ช. (ไทย) ๒๕/๗/๗.

๓) ให้เพื่อเป็นการตอบแทนคุณ ปรารถนาบูชาคุณแก่ท่านผู้มีคุณ เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย และบิดา มารดาผู้ที่มีอุปการคุณ^{๓๖}

โดยสารถะของการให้ นั้น มีประโยชน์ทั้งแก่ผู้ให้และผู้รับ คือทำให้ผู้ให้มีความสุข เบิกบานใจ และอิ่มใจซึ่งจะเป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อร่างกายและจิตใจ เป็นการลดความเห็นแก่ตัว ผู้รับย่อมได้รับประโยชน์จากสิ่งของที่เขาให้ การให้และการรับจึงเป็นสิ่งสำคัญสำหรับมนุษย์ เป็นการรักษาความเป็นธรรมชาติของมนุษย์ไว้ เป็นการรักษาความเป็นสังคมความเป็นเพื่อนฝูงความเป็นญาติเอื้ออาไว และการให้กับการรับยังเป็นกฎ เป็นกระบวนการของธรรมชาติของบุคคลผู้มีความกตัญญู ถ้าธรรมชาติไม่มีการให้และการรับ ปานนี้ก็จะไม่มีโลก ดวงดาว มนุษย์ พืช สัตว์ และธรรมชาติอย่างแน่นอน

๒. ปิยวาจา (เปยยวัชชะ) หมายถึง วาจาเป็นที่รัก “พูดอย่างคนรักกัน คือ กล่าวคำสุภาพ ไพเราะน่าฟัง ชี้แจงแนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ มีเหตุผลเป็นหลักฐานชักจูงในทางที่ดีงาม หรือคำแสดงความเห็นอกเห็นใจ ให้กำลังใจ รู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจดี สมนามักคิ เกิดไมตรีทำให้รักใคร่นับถือและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน”^{๓๗}

โดยการพูดนั้น ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่ควรระวัง เพราะเป็นเหตุให้รักกันนับถือกันก็ได้ หรือเป็นเหตุให้โกรธเกลียดบาดหมางแตกสามัคคีกันก็ได้ การพูดไพเราะ ไม่พูดหยาบคายบาดหูบาดใจ พูดคำจริง ไม่พูดปดหลอกลวงกัน พูดทำความเข้าใจกัน ไม่พูดส่อเสียดให้บาดหมางกันเป็นเครื่องป้องกันความโกรธเกลียดกัน ความไม่ไว้วางใจกัน ความบาดหมางแตกกันมิให้เกิดขึ้น พูดถ้อยคำที่เป็นวิสุทธิจิตทุกประการ การพูดไพเราะนั้น ได้แก่ การพูดด้วยความรักความนับถือ หรือความหวังดี ใช้ถ้อยคำที่เหมาะสมแก่ตนเองซึ่งเป็นผู้พูดและผู้ฟังซึ่งเป็นผู้ใหญ่หรือเป็นผู้เสมอกัน หรือเป็นผู้ย่อย ถ้อยคำที่สุภาพคือ ถ้อยคำอันนุ่มนวล อ่อนโยน และอ่อนหวาน หรือแสดงความยำเกรง แสดงความนับถือ แสดงความหวังดี หรือแสดงความเอ็นดูกรุณา ย่อมเป็นถ้อยคำไพเราะดูดดื่มใจ ชวนให้รักนับถือ เป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูของผู้พูดต่อผู้ฟัง ผู้มีวาจาเป็นสุภาสิต ย่อมเอาชนะใจผู้อื่นได้ สามารถพูดชักชวนให้ผู้อื่นทำการงานตามที่ตนเองต้องการได้ ทำให้มีความสำเร็จทำให้เจริญรุ่งเรืองในอาชีพการงาน ทำให้มีคนเคารพนับถือเชื่อฟัง เช่น “โทณพราหมณ์

^{๓๖} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมโร), มงคลยодชีวิต ฉบับสมบูรณ์, หน้า ๒๗๕-๒๘๐.

^{๓๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ธรรมบุญชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๒๑.

สามารถพุดจาให้เจ้านครต่างๆ ยินยอมตกลงแบ่งพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าได้สำเร็จ”^{๗๘} มีพระพุทธพจน์สอดรับว่า “วาจาสุภายิต เป็นมงคลอันสูงสุด”^{๗๙} แม้แต่สุภายิตไทยก็มีว่า ปากเป็นเอก เลขเป็นโท

๓. **อรรถจริยา** หมายถึง การประพฤติประโยชน์ ถือเป็น การ“ทำประโยชน์แก่เขา คือ ช่วยเหลือด้วยแรงกาย และชวนชวยช่วย เหลือกิจกรรมต่างๆ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ รวมทั้ง ช่วยแก้ไขปัญหาและช่วยปรับปรุงส่งเสริมในด้านจริยธรรม”^{๘๐} ซึ่งการประพฤติตนให้เป็นประโยชน์แก่กัน เป็นสิ่งสำคัญอีกประการหนึ่ง ซึ่งเป็นการแสดงกตัญญูต่อผู้อื่น ด้วยความเป็นผู้มีใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ โดยการประพฤติสิ่งที่เป็ประโยชน์แก่สังคม

๔. **สมานัตตตา** หมายถึง การวางตนสม่าเสมอ “เอาตัวเข้าสมาน คือ ทำตัวให้เข้ากับ เขาได้ วางตนเสมอต้นเสมอปลาย ให้ความเสมอภาค ปฏิบัติสม่าเสมอต่อผู้อื่นไม่เอาเปรียบ และร่วม สุข ร่วมทุกข์ร่วมรับรู้ร่วมแก้ไขปัญหา เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน”^{๘๑} การวางตนอย่างเหมาะสมพอดี เป็นสิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งซึ่งสามารถผูกพันรักษาน้ำใจกันไว้ได้เป็นอย่างดี เพราะมนุษย์รักนับถือความวางตนสม่าเสมอไม่ถือตัว แต่เกลียดชังความไม่เสมอต้นเสมอปลาย กลุ่มๆ ดอนๆ เย่อหยิ่ง ถือตัว หรือทะนงตัว ดูหมิ่นกัน เป็นธรรมดาประจำโลกที่คนทั้งหลายยอมไม่เท่ากัน ด้วยทรัพย์ศ คักดิ์ บริวารและศิลปวิทยาที่ยิ่งหย่อนกว่ากัน แต่สิ่งเหล่านี้หาได้เป็นเครื่องกีดกันขัดขวางคนผู้ไม่เสมอกันมิให้รักใคร่สนิทสนมกันไม่ แต่กลับเป็นปัจจัยช่วยส่งเสริมความรักความนับถือสนิทสนมกัน

โดยสรุป คุณค่าของประเพณีลอยกระทงที่มีต่อสังคมไทยตามความเชื่อที่เกิดขึ้นในทางพระพุทธศาสนานั้นเป็นความเชื่อที่มีเหตุผลมีหลักที่ถือปฏิบัติตามแนวทางหลักคำสอนที่จะช่วยเสริมสร้างคุณค่าในแต่ละด้านให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น จะเห็นได้ว่าประเพณีลอยกระทงนี้ทำให้เกิดคุณค่าหลายด้านคือ ๑.คุณค่าด้านความสามัคคีที่เกิดจากความเชื่อ ๒.คุณค่าพื้นฐานด้านการเกิดความเชื่อในสังคมไทย ๓.คุณค่าด้านอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีและสิ่งแวดล้อม ๔.คุณค่าด้านความสามัคคีที่เกิดจากวัฒนธรรมประเพณี ๕.คุณค่าของวัฒนธรรมประเพณีที่สร้างความเข้มแข็งในชุมชนและสังคม สำหรับหลักธรรมที่ช่วยสนับสนุนให้คุณค่ามีสัถยภาพดีนั้น ในความเป็นจริงนั้น

^{๗๘}ที่.ม. (ไทย) ๑๐/๒๓๓/๑๓๘.

^{๗๙}จ.บ. (ไทย) ๒๕/๕/๗.

^{๘๐}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **ธรรมบุญชีวิต**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐, หน้า ๒๑.

^{๘๑}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **ธรรมบุญชีวิต**, อ่างแล้ว, หน้า ๒๑.

หลักธรรมมีอยู่มากแต่ผู้วิจัยได้นำมาเฉพาะบางส่วนที่คิดว่าเหมาะสมต่อการเสริมสร้างคุณค่าในแต่ละด้านเท่านั้น ประกอบด้วยคุณค่าที่ ๑ ใช้หลักธรรมที่เกี่ยวกับการบูชา คุณค่าที่ ๒ ใช้หลักสาราณียธรรม ๖ คุณค่าที่ ๓ ใช้หลักพละ ๕ คุณค่าที่ ๔ ใช้หลักความกตัญญูกตเวทีต่อบุพการี คุณค่าที่ ๕ ใช้หลักสังคหวัตถุ ๔ ทั้งหมดนี้ต้องเริ่มจากการร่วมกันคิดร่วมกันทำอย่างต่อเนื่องจนเกิดเป็นวัฒนธรรมประเพณี ทำให้สังคมไทยเข้มแข็งเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันอย่างยั่งยืนถาวร

๓.๒.๕ หลักสาราณียธรรม ๖

หลักสาราณียธรรม เป็นหลักธรรมแห่งความไว้หระลึกถึง ให้มีความปรารถนาดีต่อกัน ให้มีความเอื้อเฟื้อเกื้อกูลต่อกันของผู้คนในสังคม โดยเฉพาะสังคมในระบอบประชาธิปไตยซึ่งมีก้ำอย่างและผูกกันอยู่เสมอในเรื่องรูปแบบ ระเบียบ กฎกติกา เนื้อหาสาระทางนามธรรมคุณประโยชน์ของการมีสังคมประชาธิปไตยสืบสานมาจากสังคมแบบพุทธ และสังคมไทยก็มีแบบอย่างมาจากพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐาน มีระเบียบปฏิบัติแบบเอื้ออาทรต่อกัน พระพุทธศาสนามีอิทธิพลด้านวัฒนธรรมประเพณี และประเพณีล่อยกระทงก็เป็นส่วนหนึ่งที่เกี่ยวข้องกันมาจากพระพุทธศาสนา และเป็นพื้นฐานที่ก่อให้เกิดความสามัคคี โดยเฉพาะระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย โดยมีองค์พระมหากษัตริย์เป็นพระประมุข

ด้วยเหตุผลข้างต้น การที่ผู้วิจัยนำหลักสาราณียธรรมมาเป็นส่วนหนึ่งอยู่ในประเพณีล่อยกระทง ก็เพราะว่า หลักสาราณียธรรม ถือเป็นหัวข้อธรรมหนึ่งในทางพระพุทธศาสนาที่กล่าวถึงความปรารถนาดีต่อกัน โดยสภาวะจิตใจที่ไม่คิดมุ่งร้ายต่อกัน โดยมีกุศลจิตเป็นกรอบของการกระทำในสุจริต ๓ คือ กายสุจริต วาจาสุจริต และมโนสุจริต โดยหลักการทั้งสามอย่างนี้เมื่อกระทำลงแล้วอาจจะเป็นช่องทางไปสู่ผล ๒ ลักษณะ กล่าวคือ ๑) ส่งผลในทางสร้างสรรค์ คือ มีความสามัคคี มีความปรองดอง รักใคร่กันเกิดขึ้น และ ๒) ส่งผลในทางเสื่อมเสีย คือ มีความขัดแย้งแตกแยก

จากลักษณะทั้ง ๒ อย่างข้างต้น เราจะสังเกตเห็นได้ว่า สังคมไทยปัจจุบันมีวิถีชีวิตอยู่ในสภาวะแห่งความแตกแยก ขาดความรักใคร่สามัคคีปรองดองกัน แม้ว่าจะอยู่ในสังคมที่ได้ชื่อว่าเป็นสังคมพุทธ และมีวัฒนธรรมแบบพุทธก็ตาม แต่พฤติกรรมที่กลุ่มคนในสังคมได้แสดงออกหรือได้กระทำลงไปนั้น ได้บ่งชี้ถึงความไม่มีระเบียบวินัยในสังคม ไม่ปฏิบัติต่อกันด้วยความสุจริตใจ ซึ่งปัญหาต่างๆ นี้เรียกว่า ไม่มีความสามัคคี ฉะนั้น การที่ประชาชนได้สืบทอดประเพณีล่อยกระทงถือเป็นเรื่องสำคัญในการที่จะเสริมสร้างความรักใคร่สามัคคี หรือการเห็นคุณค่าของคนในชาติหรือความเป็นมนุษย์นั่นเอง สำหรับแนวความคิดเกี่ยวกับหลักสาราณียธรรม มีคำอธิบาย ดังต่อไปนี้

(๑) เมตตากายกรรม จะทำอะไรก็ทำด้วยเมตตา หมายความว่า ทำการต่างๆ ที่เป็นการเกื้อกูล ร่วมมือ สร้างสรรค์ ด้วยความหวังดีปรารถนาดี ไม่ได้คิดเคียดแค้น ไม่ได้คิดแกล้ง อยู่ด้วยกัน ก็คิดแต่จะทำดี ทำประโยชน์แก่กัน และร่วมกันทำประโยชน์

(๒) เมตตาวาจกรรม พูดอะไรก็พูดด้วยเมตตา สุภาพ มีไมตรีสนทนา เจรจา แนะนำด้วยใจหวังดี เพื่อประโยชน์ส่วนรวม เพื่อประโยชน์แก่ชีวิตของเขา แม้เขาจะทำผิดอะไร ก็พูดด้วยเมตตา ช่วยหาทางแก้ไข ไม่ใช่ตั้งใจพูดเพื่อแกล้ง เพื่อจะทำร้าย ที่จะทำให้วุ่นวาย ทำให้แตกแยกกัน

(๓) เมตตามโนกรรม คิดอะไรก็คิดด้วยเมตตา นึกถึงกันด้วยปรารถนาดี ตั้งใจดี อยากให้เขามีความสุข มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใส

(๔) สาธารณ โภคิ แบ่งปันลาภที่ได้มาโดยชอบธรรม ลาภคือผลประโยชน์ ตรงนี้สำคัญไม่น้อย อย่างพระสงฆ์ แม้จะเป็นหมู่ชนที่นับว่าใช้วัตถุน้อยที่สุดแล้ว ถ้าไม่มีความเสมอภาคในเรื่องลาภ ก็ยังเกิดปัญหาอย่างเช่นพระภิกษุเทศก์ คือพระผู้มีหน้าที่จัดแจกอาหาร ที่สมัยนี้เกี่ยวกับการจัดพระรับกิจนิมนต์ไปงานต่างๆ ถ้าจัดอย่างไม่เสมอภาค ไม่ยุติธรรม ไม่สมน้ำเสมอ พระสงฆ์ก็ยังไม่แตกสามัคคีได้ ซึ่งจำเป็นต้องบรรยายในเชิงลึกถึงสังคมชาวบ้าน ที่ต้องอาศัยวัตถุมาก ถ้าไม่มีความเสมอภาค ไม่มีความเป็นธรรมในเรื่องลาภ เรื่องผลประโยชน์ ก็จะยุ่งวุ่นวายมาก

(๕) ศีลสามัญญา มีศีลเสมอกัน มีความประพฤติ มีวินัยเสมอกัน ถ้ามีความประพฤติ มีวินัยไม่เสมอกัน ไม่อยู่ในระเบียบวินัยของส่วนรวมลึกลั่นกัน ตั้งกติกาแล้วไม่เคารพ คนนี้คอยละเมิดกฎ ไม่ชำระอกสังคมไปไม่รอด การมีศีลเสมอกัน มีความเคารพในกฎเกณฑ์กติกา ตั้งอยู่ในวินัย มีความประพฤติดีเสมอกันเหมือนอย่างพระสงฆ์ ถ้าประพฤติไม่เสมอกัน เดียวก็แตกแยกองค์นี้ระแวงองค์นั้น องค์นั้นประพฤติไม่ดี หมู่คณะรังเกียจ ในที่สุดก็อาจจะสังฆเภท ถ้าไม่ถึงสังฆเภทก็ร้างกันไป

(๖) ทิฏฐิสามัญญา มีทิฏฐิเสมอกัน ยึดถือในหลักการใหญ่อันเดียวกัน เหมือนอย่างพระสงฆ์ ก็ต้องถือหลักการของพระพุทธศาสนาเช่น หลักการปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพานอันเดียวกัน ถ้าไม่นั้นก็แตกสามัคคีวุ่นวาย มัวทะเลาะกัน ไม่เป็นอันปฏิบัติธรรม^{๘๒}

จะเห็นว่า หลักสารณิธรรมทั้ง ๖ อย่าง ดังได้ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ถือเป็นเรื่องสำคัญที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนเหล่าพุทธสาวก ให้ประพฤติตนอยู่อย่างถูกต้อง กล่าวคือไม่สร้างความแตกแยกในหมู่คณะในทุกกรณี เพื่อความเหมาะสมในฐานะที่ได้ชื่อว่า เป็นเนื่อนานุญ ของโลก จึงจำเป็นต้องปฏิบัติตนสร้างศรัทธาให้เป็นแบบอย่างที่ดีแก่อุบาสิก อุบาสิกาได้น้อมนำไป ปฏิบัติตามเป็นแบบอย่างของการดำเนินชีวิตประจำวันได้ สารณิธรรมนั้นเป็นธรรมแห่งความให้

^{๘๒} อ.จก.ก. (ไทย) ๒๒/๒๕๒/๑๒๑.

ระลึกถึง, หลักการอยู่ร่วมกัน โดยเฉพาะในหมู่ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ ต้องปฏิบัติในลักษณะเดียวกัน ดังต่อไปนี้

(๑) เมตตากายกรรม คือ ตั้งเมตตากายกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้า และลับหลัง เช่น ช่วยเหลือกิจธุระของผู้ร่วมคณะด้วยความเต็มใจ แสดงกิริยาอาการสุภาพ เคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

(๒) เมตตาวาจากรรม คือ ตั้งเมตตาวาจากรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอน แนะนำตักเตือนด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

(๓) เมตตามโนกรรม คือ ตั้งเมตตามโนกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้า และลับหลัง เช่น ตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน

(๔) สาธารณโภคี คือ ได้ของสิ่งใดมาก็แบ่งปันกัน เช่น เมื่อได้สิ่งใดมาโดยชอบธรรม แม้เป็นของเล็กน้อย ก็ไม่หวงไว้ผู้เดียว นำมาแบ่งปันเฉลี่ยแจกจ่าย ให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคด้วยกัน ข้อนี้ ใช้ อธิปไตยวิภังคโคติ ก็ได้

(๕) สีลสามัญญตา คือ มีศีลบริสุทธิเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้า และลับหลัง เช่น มีความประพฤติสุจริตดีงาม ถูกต้องตามระเบียบวินัย ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจของหมู่คณะ

(๖) ทิฎฐิสามัญญตา คือ มีทิฎฐิดีงามเสมอกันเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้า และลับหลัง คือ มีความเห็นชอบร่วมกัน ในข้อที่เป็นหลักการสำคัญที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้น สิ้นทุกข์ หรือขจัดปัญหา^{๔๓}

ส่วนการนำหลักสาราณียธรรมไปประยุกต์ใช้กับประชาชน หรือผู้นำในองค์กรต่างๆ หลักการอยู่ร่วมกัน ที่เรียกว่า สาราณียธรรม คือ ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกันมีอยู่ ๖ ประการ ได้แก่

(๑) เมตตากายกรรม ทำต่อกันด้วยเมตตา คือแสดงไมตรีและความหวังดีต่อเพื่อนร่วมงาน ร่วมกิจการ ร่วมชุมชน ด้วยการช่วยเหลือกิจธุระต่างๆ โดยเต็มใจ แสดงอาการกิริยาสุภาพ เคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

^{๔๓}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส. อาร์. พรีนติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๒๐๐-๒๐๑.

(๒) เมตตาวจีกรรม พุดต่อกันด้วยเมตตา คือช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอน หรือแนะนำตักเตือนกันด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพนับถือกันทั้งต่อหน้า และลับหลัง

(๓) เมตตามโนกรรม คิดต่อกันด้วยเมตตา คือตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน

(๔) สาธารณโภคี ได้มาแบ่งกันกินใช้ คือแบ่งปันลาภผลที่ได้มาโดยชอบธรรม แม้เป็นของเล็กน้อยก็แจกจ่ายให้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคด้วยกัน

(๕) สีสสามัญญาตา ประพฤติให้ดีเหมือนเขา คือมีความประพฤติสุจริตดีงาม รักษาระเบียบวินัยของส่วนรวม ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจหรือเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ

(๖) ทิฏฐิสามัญญาตา ปรับความเห็นเข้ากันได้ คือ เคารพรับฟังความคิดเห็นกัน มีความเห็นชอบร่วมกัน ตกลงกันได้ในหลักการสำคัญ ยึดถืออุดมคติ หลักแห่งความดีงาม หรือจุดหมายสูงสุดอันเดียวกัน^{๘๔}

โดยสรุป หลักสารณียธรรม ถือเป็นธรรมสำหรับเสริมสร้างความสามัคคีและความเป็นปึกแผ่นให้เกิดขึ้นในสังคม อันจะนำมาซึ่งความสุข ความสันติ ความมั่นคง และความเจริญก้าวหน้าทั้งหลายทั้งปวง จะเห็นว่าสังคมไทยปัจจุบันที่มีความสงบสุขและน่าอยู่ ก็เพราะสังคมได้หล่อหลอมด้วยวัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม สมาชิกในสังคมแต่ละคนได้นำเอาหลักธรรมที่มีอยู่ในประเพณีต่างๆ มาประยุกต์ใช้จนเกิดความร่มเย็นเป็นสุข และมีความเจริญก้าวหน้าทางด้านวัฒนธรรมประเพณี โดยเฉพาะประเพณีลอยกระทง ที่ถือเป็นประเพณีสำคัญของชาติ ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าประเพณีอื่นๆ เช่น ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา และอีกหลากหลายประเพณี โดยสาระของวันลอยกระทง คือสร้างความสามัคคีของคนในชาติ สังคม ท้องถิ่น และการรักษาไว้ซึ่งขนบธรรมเนียมประเพณีแบบไทยๆ ที่สืบสานกันมาอย่างยาวนาน จนเป็นที่ชื่นชอบของนานาอารยประเทศ

^{๘๔}ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา, **ปรัชญา ๒๐๐ พุทธศาสน์**, (กรุงเทพมหานคร : โอ เอส. พรินติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๘), หน้า ๒๕๔-๒๕๕.

บทที่ ๔

วิเคราะห์คุณค่าของประเพณีลอยกระทงต่อสังคมไทย

ขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมของสังคมไทยนั้น ถือเป็นสัญลักษณ์สำคัญยิ่งที่พลเมืองทุกภาคส่วนของประเทศต้องช่วยกันทำนุบำรุงรักษา เพราะเป็นรากฐานสำคัญหนึ่งซึ่งได้บ่งบอกถึงเอกลักษณ์ของชาติ โดยมีคำสอนทางพระพุทธศาสนาช่วยขัดเกลาบ่มเพาะนิสัยคนในชาติให้มีกุศลจิตรักใคร่ ประองคอง สามัคคีกันฉันมิตร ดังจะเห็นได้จากการประกอบพิธีประเพณีลอยกระทงของไทย ซึ่งได้แสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์หนึ่งคือ ความสามัคคีสามัคคีกันของคนทุกระดับวัย ทุกองค์กรและทุกภาคส่วนของประเทศต่างก็ช่วยกันจัดทำหรือประดิษฐ์กระทงขึ้นมาเมื่อคราวถึงวันลอยกระทงในแต่ละปี นับว่าเป็นวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าควรแก่การรักษาสืบทอดไว้

จะเห็นว่า “วัฒนธรรม” ตามความหมายในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน หมายถึง สิ่งที่ทำให้เจริญงอกงามแก่หมู่คณะ^๑ โดยถอดศัพท์มาจาก คำว่า “Culture” ในภาษาอังกฤษ ซึ่งมีรากศัพท์มาจาก “Cultura” ในภาษาละติน หมายถึง การเพาะ ปลูกฝัง อบรมบ่มนิสัยมนุษย์ให้เกิดความเจริญงอกงาม กล่าวคือ เป็นลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อยความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีของประชาชนในหนังสือมนุษย์กับวัฒนธรรม^๒ ส่วนวัฒนธรรมในทางวิชาการ คือวิถีการดำเนินชีวิต ตรงกับภาษาอังกฤษ คำว่า (The way of life) ซึ่งเป็นพฤติกรรมและสิ่งที่คนในหมู่ผลิตสร้างขึ้น ด้วยการเรียนรู้จากกันและกัน และร่วมใช้อยู่ในหมู่พวกของตน ผู้ปฏิบัติตามวัฒนธรรมที่อยู่ในสังคมไทยได้นับว่าประเสริฐวิเศษกว่าผู้คนในสังคมอื่น ซึ่งจะกลายเป็นการแสดงความสำคัญตนเองเหนือคนในสังคมอื่น^๓

---

^๑ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๕๘.

^๒ยศ สันตสมบัติ, มนุษย์กับวัฒนธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๑๑.

^๓ศรีศักร วัลลิโภคม และสุจิตต์ วงษ์เทศ, วิวัฒนาการของวัฒนธรรม ใน ผู้ความเข้าใจวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป, ๒๕๓๓), หน้า ๑๒.

ดังนั้น เพื่อให้มีความกระจ่างชัดเกี่ยวข้องกับคุณค่าของประเพณีลอยกระทงที่มีต่อสังคมไทย ในด้านต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของประชาชนในประเทศ ผู้วิจัยก็จะได้นำเสนอรายละเอียด คุณค่าแต่ละประเด็นที่เกิดจากประเพณีลอยกระทง ดังต่อไปนี้

๔.๑ คุณค่าของความกตัญญูทเวทิต่อสังคมไทย

ความกตัญญูทเวทิตูถือเป็นคุณสมบัติที่สำคัญสำหรับชาวพุทธ วัฒนธรรมประเพณีหลายๆ อย่างที่ปรากฏอยู่ในสังคมไทยส่วนมากก็มีสอดแทรกหลักธรรมในพระพุทธศาสนาไว้อย่างเหมาะสมและกลมกลืน เช่น ประเพณีสงกรานต์ที่เปิดโอกาสให้บุตรหลาน ได้แสดงออกด้านความรักความเคารพต่อผู้มีพระคุณ ประเพณีเข้าพรรษาในช่วงเทศกาลวันเข้าพรรษา ก็เปิดโอกาสให้พุทธบริษัทได้นำสิ่งของเช่นเทียนพรรษาไปมอบถวายให้กับวัดต่างๆ เพื่อเป็นการให้พระสงฆ์ได้จุ้บูชาพระรัตนตรัย และใช้เพื่อการปฏิบัติธรรม ในลักษณะอย่างเดียวกัน ประเพณีการลอยกระทงของสังคมไทย มีขึ้นก็เพื่อบูชาคุณพระพุทเจ้า และพระพุทชบาท ในมหาสมุทรตลอดถึงพระจุพามณีเจดีย์บนสรวงสวรรค์ ซึ่งเป็นคติความเชื่อของชาวพุทธ และเป็นกุศโลบายของคณโบราณ ที่ต้องการให้หนุ่มสาวได้เข้าวัด ฟังธรรม เพื่อซึมซับจิตใจให้ใสสะอาดบริสุทธิ์ ดังพระบรมราชโองาพของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีใจความตอนหนึ่งว่า

“ความกตัญญูทเวทิตูถือเป็นคุณธรรมสำคัญยิ่งในทุกศาสนา และเป็นวัฒนธรรม อันดีงามประจำชาติไทยของเรา ความกตัญญูทเวทิตู หมายถึง การรับรู้ในความคิดของผู้อื่นและศรัทธายินดีที่จะกระทำดีเพื่อผู้อื่น คนที่มีความกตัญญูทเวทิตูนั้น จะไม่ลบหลู่คูหมิ่นผู้มีพระคุณ หากแต่มีความเคารพนับถืออย่างจริงใจ เต็มใจและตั้งใจที่จะปฏิบัติตอบแทน แต่ในทางที่ขอบอยู่เสมอบัณฑิตทั้งหลาย เป็นผู้มีปัญญา มีความฉลาดรู้ในทางเจริญ และทางเสื่อมหากจะให้เห็นซึ่งถึงคุณค่าของคุณธรรมข้อนี้ และปฏิบัติตัวเป็นผู้มีความกตัญญูทเวทิตูต่อผู้มีพระคุณแล้ว ก็จะได้รับคามนิยมนยกย่องจากสังคม สมกับที่ได้ชื่อว่าเป็นบัณฑิต”^๔

^๔พระราชโองาพในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. พระราชทานเนื่องในโอกาสวันพระราชทานปริญญาบัตรแก่ผู้สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยรามคำแหง ประจำปีการศึกษา ๒๕๔๖-๒๕๔๗.

จะเห็นได้ว่า คุณค่าของความกตัญญู เป็นหลักอุปการคุณที่มีผู้ทำไว้แล้ว และเป็นคุณธรรมที่ควบคู่กับความกตเวทิตี คือการตอบแทนอุปการคุณที่ผู้อื่นทำไว้ ซึ่งบุญคุณที่ว่ามีไว้ว่าตอบแทนกันแล้วก็หายกัน แต่หมายถึง การรำลึกถึงพระคุณที่เคยให้ความอุปการะแก่เราด้วยความเคารพนอบน้อมบูชาปรารถนาความสุขทั้งสองฝ่าย โดยผู้ที่ควรกตัญญูนั้น ประกอบด้วย

๑. **กตัญญูต่อบุคคล** บุคคลที่ควรกตัญญูก็คือ ใครก็ตามที่มีบุญคุณควรระลึกถึงและตอบแทนพระคุณ เช่น บิดา มารดา อาจารย์ บิดามารดา มีอุปการคุณแก่บุตรธิดา ในฐานะเป็นผู้ให้กำเนิดและเลี้ยงดูจนเติบโตใหญ่ ให้การศึกษาอบรมสั่งสอน ให้ละเว้นจากความชั่ว มั่นคงในการทำความดี เมื่อถึงคราวมีคู่ครองได้จัดหาคู่ครองที่เหมาะสมให้และมอบทรัพย์สินสมบัติให้ไว้เป็นมรดกบุตรธิดา เมื่อรู้อุปการคุณที่บิดามารดาทำไว้ย่อมตอบแทนด้วยการประพฤติตัวดี สร้างชื่อเสียงให้แก่วงศ์ตระกูล เลี้ยงดูท่าน และช่วยท่านทำงานของท่าน และเมื่อล่วงลับไปแล้วก็ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ท่าน ครูอาจารย์ มีอุปการคุณแก่ศิษย์ ในฐานะเป็นผู้ประสาทความรู้ให้ ฝึกฝนแนะนำให้เป็นคนดีสอนศิลปวิทยาให้อย่างไม่ปิดบัง ยกย่องให้ปรากฏแก่คนอื่นและช่วยคุ้มครองศิษย์ทั้งหลาย ศิษย์เมื่อรู้อุปการคุณที่ครูอาจารย์ทำไว้ย่อมตอบแทนด้วยการตั้งใจเรียน ให้เกียรติและให้ความเคารพไม่ล่วงละเมิดโอวาทของครู

๒. **กตัญญูต่อสัตว์** ได้แก่ สัตว์ที่มีคุณต่อเราช่วยทำงานให้เรา เราก็ควรเลี้ยงดูให้ดี เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย หรือสุนัขที่ช่วยเฝ้าบ้าน เป็นต้น

๓. **กตัญญูต่อสิ่งของ** ได้แก่ สิ่งของทุกอย่างที่มีคุณต่อเราเช่น หนังสือที่ให้ความรู้แก่เรา อุปกรณ์ทำมาหากินต่างๆ เราไม่ควรทิ้งขว้าง หรือทำลายโดยไม่เห็นคุณค่า^๕

จากองค์ประกอบข้างต้น เราสังเกตเห็นได้ว่าประเพณีวัฒนธรรมด้านต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ในสังคมไทย นอกจากเป็นสิ่งเชิดหน้าชูตาให้กับชนชาติไทยในนานาอารยประเทศว่ามีอารยธรรมที่ทรงคุณค่ามากกว่า ๑๐๐ ปีแล้ว ยังแสดงถึงความรู้จักใช้ประเพณีวัฒนธรรมสื่อถึงกันด้วยความซาบซึ้งของบรรพชน เพื่อสื่อให้กับบุตรหลานได้ซึมซับหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา มาใช้ในวิถีชีวิต โดยคุณค่าที่สำคัญที่มองเห็นในประเพณีลอยกระทงคือ ด้านความเคารพบูชา โดยการบูชาในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงยกย่องบุพการีไว้ในฐานะที่เป็นผู้ให้กำเนิด และได้เลี้ยงดู แต่ชาวพุทธยกย่องพระพุทธองค์ไว้สูงส่งเช่นกัน ในฐานะที่ทรงสถาปนาพระพุทธศาสนา และทรงสอนทางพันทุกซ์ให้แก่เวไนยสัตว์ พุทธศาสนิกชน จึงรู้พระคุณอันนี้แล้ว จึงได้ปฏิบัติตอบแทนด้วย อามิสบูชา และปฏิบัติบูชา กล่าวคือ การจัดกิจกรรมในวันสำคัญทาง

^๕ **คลังปัญญาไทย**, <http://www.panyathai.or.th/wiki/index.php>, เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๕ กันยายน ๒๕๕๓.

พระพุทธศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันออกพรรษา เป็นต้น ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่ชาวพุทธแสดงออก ซึ่งความกตัญญูทศเวทิต่อพระองค์ ด้วยการทำนุบำรุง ส่งเสริมพระพุทธศาสนา และประพฤติปฏิบัติธรรม เพื่อดำรงอายุพระพุทธศาสนาสืบไป

การบูชาในทางพระพุทธศาสนานั้น สามารถจำแนกได้ ๒ อย่าง คือ

๑. อามิสบูชา หมายถึง บูชาด้วยสิ่งของ
๒. ปฏิบัติบูชา หมายถึง บูชาด้วยการปฏิบัติ^๖

โดยการบูชาทั้งสองอย่างข้างต้น ตามหลักทางพระพุทธศาสนาได้แสดงความสูงส่งของบุคคลที่บุตรหลานจะต้องเคารพบูชาว่า เป็นบุพการีชนที่หาได้ยาก ๒ อย่าง ได้แก่

๑. **บุพการี** หมายถึง ผู้ทำความดีหรือทำประโยชน์ให้แก่ตน โดยไม่ต้องคอยคิดถึงผลตอบแทน

๒. **กตัญญูทศเวทิต** หมายถึง ผู้รู้อุปการะที่เขาทำแล้วและตอบแทน ผู้รู้จักคุณค่าแห่งการกระทำดีของผู้อื่น และแสดงออกเพื่อบูชาความดีนั้น^๗

โดยลักษณะของความกตัญญูทั้งสองอย่างนั้น ถือเป็นเรื่องที่ทำได้ยากยิ่งสำหรับพุทธบริษัททั้งหลาย หากไม่ได้ศึกษาทำความเข้าใจให้ปรากฏชัดถึงความหมาย และความสำคัญของการบูชาที่ควรกระทำ หรือปฏิบัติให้เกิดมีขึ้นประจำใจ เพราะว่าการเคารพบูชาที่มีความกตัญญูนั้นยังสามารถแบ่งระดับของความกตัญญู ออกได้เป็น ๔ ระดับ คือ

๑. **ความกตัญญูระดับต้น** ได้แก่ ผู้ที่รู้ว่าเขามีพระคุณกับเรา แต่ว่ายังไม่คิดที่จะตอบแทนคุณ คือมีจิตใจที่ดิ่งามเพียงแค่รู้คุณเท่านั้น

๒. **ความกตัญญูระดับกลาง** ได้แก่ ผู้ที่รู้ว่า เขามีพระคุณต่อเรา เพราะฉะนั้นมีโอกาสเมื่อไร จะต้องตอบแทนคุณเขาบ้าง แค่คิดตอบแทนเท่านั้น ระดับธรรมะในจิตใจของเขาก็จะยกขึ้นสู่อีกระดับหนึ่งแล้ว

๓. **มีความกตัญญูระดับสูง** ได้แก่ ผู้ที่รู้ว่าเขามีพระคุณต่อเรา คิดจะตอบแทนคุณ แล้วก็ลงมือประกาศคุณให้โลกได้รู้ว่า ท่านผู้นั้น ท่านผู้นี้ เคยมีพระคุณกับเรา อย่างนั้น อย่างนี้จิตใจหรือธรรมะประจำใจของคนๆ นี้ก็ยกกระดืบยิ่งขึ้นไปอีก

^๖อง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๔๐๑/๑๑๗.

^๗อง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๒๖๔/๑๐๘.

๔. มีความกตัญญูระดับสูงสุด ได้แก่ ผู้ที่นอกจากจะรู้จักคุณ คิดจะตอบแทนคุณ และประกาศคุณแล้ว ถ้าจะให้ดีเยี่ยม ต้องลงมือตอบแทน พระคุณท่าน ให้สมกับที่ท่านเคยมีพระคุณต่อเราด้วย เพราะฉะนั้น คนที่มีจิตใจระดับนี้ฟ้องว่า ในใจของเขาไม่เคยคิดเรื่องร้ายเลย ในใจของเขาคิดแต่เรื่องดี เวลามองโลกก็มองในแง่ดี มองโลกนี้อย่างสวยงาม ตรงไปตามความเป็นจริง เวลามองคนก็มองในแง่ดี ว่าโลกนี้ยังมีคนดีอยู่ แล้วตัวเราเองก็จะต้องเป็นคนดีอีกคนหนึ่งของโลกนี้ให้ได้ พอมีความคิดอย่างนี้เกิดขึ้นแล้ว การทู่แท้ การเค้นศักยภาพในตัวเองเพื่อไปทำความดี ก็จะเกิดตามมา เมื่อคนเราพยายามเค้นศักยภาพในตัวเอง ไปทู่แท้ในการทำความดีแล้ว ก็จะทำให้ไม่มีเวลาที่จะไปฟุ้งซ่าน ไม่มีเวลาที่จะไปอิจฉา ตาร้อนใคร มีแต่เวลาสำหรับการคิดดี พุทธิ ทำดี แล้วสิ่งที่จะได้ตามมาก็คือ เขาจะได้ดี หรือว่าได้รับความเจริญรุ่งเรือง^๔

จะเห็นว่า ระดับความกตัญญูทั้ง ๔ อย่างข้างต้น ได้แสดงถึงสาระสำคัญ หรือคุณค่าของประเพณีลอยกระทง ได้อย่างเด่นชัดในด้านความกตัญญูซึ่งมีลักษณะ ดังนี้

๑. การแสดงความกตัญญู และบูชาผู้มีพระคุณ ที่มีต่อมนุษย์ ได้แก่ พระพุทธเจ้า เทพเจ้า พระแม่คงคา ตามความเชื่อเพื่อตอบแทนคุณ แสดงด้วยการนำดอกไม้ประดิษฐ์เป็นกระทงสวยงาม อาศัยน้ำเป็นพาหนะนำกระทงดอกไม้ รูปเทียน ไปสักการบูชา

๒. เกิดการอนุรักษ์แม่น้ำลำคลอง เห็นประโยชน์และคุณค่าของน้ำและแม่น้ำลำคลอง ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการดำรงชีวิต ขอบคุมน้ำที่ช่วยให้พืชพันธุ์ธัญญาหารเจริญงอกงามและมีความอุดมสมบูรณ์ เป็นการสร้างจิตสำนึกแก่คน ในการรักษาแม่น้ำลำคลอง เพื่อยังประโยชน์แก่ทุกชีวิต และขอขมาที่ได้อาศัยทิ้งของเสีย น้ำเสียลงไปในแม่น้ำ การลอยกระทงยังก่อให้เกิดการณรงค์ให้ประชาชนช่วยกันดูแลแม่น้ำลำคลองไม่ให้เน่าเสีย

๓. เกิดความร่วมมือร่วมใจกันในครอบครัวและชุมชน ร่วมกันจัดงานลอยกระทง ประดิษฐ์กระทง ทำกิจกรรมร่วมกัน ก่อให้เกิดความสามัคคีในชุมชน ก่อให้เกิดการพบปะสังสรรค์ สนุกสนานรื่นเริงด้วยกัน

๔. สืบสานวัฒนธรรมไทย ในการเฉลิมฉลองรื่นเริง มีการจัดการละเล่นพื้นบ้าน มวยทะเล รำวงเวียนครก การร้องเพลงเรือ การทำกระทงด้วยงานศิลปะไทยงานดอกไม้ใบตองทำให้

^๔คลังปัญญาไทย, <http://www.panyathai.or.th/wiki/index.php> เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๕ กันยายน

ฝีมือการประดิษฐ์ดอกไม้ของไทยมีการ สืบทอดมีการฝึกมารยาทไทยและการแต่งกายแบบไทย ของผู้ประกวดนางนพมาศเป็นการรักษาขนบธรรมเนียมไทยไม่ให้สูญหายไป^๕

โดยสรุป ความกตัญญูทวาที ถือเป็นเครื่องสื่อความหมายของคนดี เมื่อปฏิบัติถูกต้อง สมบูรณ์แล้ว โดยเฉพาะในประเพณีลอยกระทง ได้สร้างความรักใคร่ตั้งแต่สถาบันครอบครัว สังคม และประเทศชาติ โดยเน้นที่การปฏิสัมพันธ์ต่อกันเพื่อสร้างความสุข เช่น บิดามารดา ต้องรู้จักหน้าที่ ของตนเองด้วยการทำอุปการคุณให้ก่อน และบุตร ธิดา ก็จะรู้จักหน้าที่ของตนเองด้วยการทำดีตอบแทน สำหรับครูอาจารย์ก็จะรู้จักหน้าที่ของตนเองด้วยการทำอุปการคุณ คือสอนศิลปวิทยาอย่าง เต็มที่ และศิษย์ก็จะรู้จักหน้าที่ของตนเอง ด้วยการตั้งใจเรียน และให้ความเคารพเป็นการตอบแทน นอกจากนี้จะใช้นิรณิของบิदारมารดากับบุตร ธิดา และครูอาจารย์กับศิษย์แล้ว คุณธรรมข้อนี้ก็ สามารถนำไปใช้ได้ แม้ระหว่างพระมหากษัตริย์กับพสกนิกร นายจ้างกับลูกจ้าง เพื่อนกับเพื่อนและ บุคคลทั่วไป รวมทั้งมนุษย์กับสิ่งแวดลอมให้มีความสมดุลกันเพื่อสร้างรากฐานของความสามัคคี

๔.๒ คุณค่าของความสามัคคีต่อสังคมไทย

คุณค่าของความสามัคคี ถือเป็นรากฐานสำคัญและเป็นบ่อเกิดแห่งความเจริญทั้งหลาย เพราะความสามัคคี ก็คือความพร้อมเพรียงกัน มีเป้าหมายที่อยู่ในทิศทางเดียวกัน โดยเฉพาะใน ประเพณีลอยกระทงนั้น ได้แสดงให้เห็นถึงความสามัคคี ที่มีมาตามหลักพระพุทธศาสนา ดังนี้

๑. คุณค่าของความสามัคคีตามหลักพระวินัย

ในพระวินัยปิฎก ได้กล่าวถึง ความสามัคคีปรองดองกัน ความพร้อมเพรียงกันของหมู่ คณะ หรือสงฆ์ โดยการกระทำที่เรียกว่า “สังฆสามัคคี” คือ การนำเอาธรรมวินัยมากล่าวตามความ เป็นจริง ช่วยให้เกิดความสมานฉันท์กันในหมู่คณะหรือสงฆ์มีการพร้อมเพรียงกัน, ส่วนการสร้าง ความแตกแยกในหมู่สงฆ์นั้น เรียกว่า “สังฆเภท” พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า...ภิกษุทำลายสงฆ์ ต้อง เกิดในอบาย ตกนรก อยู่ชั่วกัป ภิกษุผู้ยินดีในการแตกพวก ไม่ตั้งอยู่ในธรรม^๖

ฉะนั้น การสร้างความสามัคคี ความปรองดอง เป็นความดีที่ให้ผลเป็นความปลอดภัย แก่หมู่คณะ แก่สังคมประเทศชาติ ถือเป็นเรื่องสำคัญที่ทุกคนต้องปฏิบัติตามกรอบของศีลธรรมมี ธรรมะประจำใจ ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ย่อมมีสติปัญญาอันเห็นชอบว่า การทะเลาะวิวาท การแก่งแย่ง

^๕ศูนย์วัฒนธรรมมหาวิทาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช, วัฒนธรรมลอยกระทงภาคใต้, (นครศรีธรรมราช : ศูนย์วัฒนธรรม มหาวิทาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช, ๒๕๕๐), หน้า ๑๑.

^๖วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๐๖/๑๓๕.

ซึ่งดีซึ่งเด่นกัน ในทางทำลายล้างผลาญกันว่าเป็นภัยอันตรายต่อความสงบ เรียบร้อย และความเจริญ สันติสุข แก่ทั้งตนเองและผู้อื่น และทั้งมีความเห็นชอบว่า การไม่ทะเลาะวิวาท แก่งแย่งชิงดีชิงเด่น กันในทางทำลาย โดยความปลอดภัย กล่าวคือ ย่อมนำมาซึ่งความสงบเรียบร้อยดีงาม และความ เจริญสันติสุขมาสู่ทั้งตนเองและผู้อื่น ที่อยู่ร่วมกันในสังคมประเทศชาติ บุคคลดีมีคุณธรรมดังกล่าว นี้ จึงประพฤติปฏิบัติต่อผู้อื่นด้วยความมีน้ำใจไมตรีต่อกัน

ดังพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า “รู้จัก รู้สามัคคี” ซึ่งเป็นคุณความดี อันกอปรด้วยพรหมวิหารธรรม และสัปปริสธรรม เป็นต้น เพื่อประคับประคองความสามัคคี ประองคอง สมานฉันท์ของหมู่คณะ และสังคมประเทศชาติให้เจริญขึ้น เข้มแข็งขึ้น เพื่อให้สามารถ ร่วมแรงร่วมใจกันดำเนินชีวิต พัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งของตนเองและของหมู่คณะ ให้มีความ เจริญก้าวหน้าและสันติสุขดีขึ้นอย่างมั่นคง จึงปฏิบัติต่อกันด้วยพรหมวิหารธรรม คุณธรรมเครื่อง อยู่ของผู้ใหญ่ผู้เป็นบัณฑิตโดยคุณธรรม ได้แก่ เมตตาพรหมวิหาร ๑ กรุณาพรหมวิหาร ๑ มุทิตา พรหมวิหาร ๑ และอุเบกขาพรหมวิหาร ๑

โดยคุณธรรมประจำใจอันประเสริฐ เป็นเครื่องอยู่ของผู้ใหญ่ คือ ของผู้มีความดีสูง ประกอบด้วย ๔ ประการ ดังนี้

(๑) **เมตตา** คือ ความรัก ปราปรณาแต่จะให้ผู้อื่นเป็นสุข จะคิด จะปรึกษาหารือ จะพูด จะกระทำอะไร ก็คิด ปรึกษาหารือ พูดและกระทำ ด้วยความปรารถนาดีต่อกัน

(๒) **กรุณา** คือ ความสงสาร ปราปรณาแต่จะให้ผู้มีหรือผู้ประสบกับปัญหา ความทุกข์ เดือดร้อน ให้เขาได้พ้นจากปัญหาความทุกข์เดือร้อนนั้น

(๓) **มุทิตา** คือ พลอยยินดีที่ผู้อื่น ได้ดีและอยู่ดีมีสุข ไม่คิดอิจฉาริษยากัน ไม่มุ่งร้าย ทำลายกัน

(๔) **อุเบกขา** คือ ความมีใจมัชฌิ์ เป็นกลาง วางเฉย เมื่อได้รู้/เห็นผู้อื่นถึงซึ่งความ วิบัติ อันเราช่วยอะไรไม่ได้และไม่คิด ไม่พูด หรือแสดงกิริยาอาการดูหมิ่นเหยียดหยาม ซ้ำเติม หรือ เยาะเย้ย ถากถาง^{๑๑}

จะเห็นว่า คุณธรรมทั้งสี่ประการข้างต้น เวลาเราจะคิดพิจารณาปัญหาใดๆ หรือจะ ปรึกษาหารือกัน ในปัญหาใดๆ ก็กระทำด้วยจิตใจเป็นกลาง ถือความถูกต้อง ตามกฎหมายและ ทำนองคลองธรรม ด้วยความเหมาะสม ด้วยความบริสุทธิ์ใจ และด้วยความยุติธรรม เทียงธรรม คือ ไม่ลำเอียงเพราะความหลงรัก หรือเพราะมีผลประโยชน์เป็นสิ่งจูงใจ หรือเพราะถือพรรคถือพวก

^{๑๑}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๘๔/๒๒๕.

พ้องหมู่เหล่า จนมองไม่เห็นคุณงามความดีของผู้อื่นหรือฝ่ายอื่น เห็นแต่ความดีของตนหรือเฉพาะของฝ่ายตน จนเสียความยุติธรรม ๑ ไม่ลำเอียงเพราะความหลง โกรธหรือเกลียด-ชัง ๑ ไม่ลำเอียงเพราะความเกรงกลัว ๑ และไม่ลำเอียงเพราะหุเบา โดยขาดโยนิโสมนสิการ คือวินิจฉัยพิจารณาเหตุสังเกตผล จากข้อมูลหรือหลักฐานพยานที่ถูกต้องแท้จริง จากแหล่งข้อมูลที่เชื่อถือได้ ที่ตรงประเด็น และที่สมบูรณ์ดีพอแก่การวินิจฉัยโดยรอบคอบ ให้สามารถแยกแยะดี-ชั่ว ถูกหรือผิด ได้ตามความเป็นจริงอีก ๑ พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ว่า...

“ความพร้อมเพรียงของหมู่คณะ เป็นเหตุแห่งสุขและการสนับสนุนผู้พร้อมเพรียงกัน ก็เป็นเหตุแห่งสุข ภิกษุผู้ยินดีในความพร้อมเพรียงตั้งอยู่ในธรรมย่อมไม่เสื่อมจากธรรมอันเกษมจากโยคะ ภิกษุสมานสงฆ์ ให้พร้อมเพรียงกันแล้ว ย่อมบรรเทิงในสรวงสวรรค์ตลอดกับ”^{๑๒}

จากพระพุทธพจน์ดังกล่าว สรุปได้ว่า คุณค่าของความสามัคคีที่มีต่อสังคมไทยปัจจุบันนั้น ถือเป็นเรื่องจำเป็นเร่งด่วนเพื่อสร้างความสามัคคี ประองคองกันให้เกิดขึ้น เพราะนับวันยังมีความแตกแยกหลายฝ่ายหลายคณะดังที่ปรากฏเห็นขณะนี้ หากสังคมใดต้องการความสงบสุข ความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมือง จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีความพยายามอบรมสั่งสอนให้ผู้คนในสังคมของตนมีความสามัคคีกัน มีความเมตตาใคร่ ช่วยเหลือกันในเรื่องต่างๆ เพราะความปรารถนาในสิ่งที่สังคมต้องการก็ย่อมเกิดจากความสามัคคีของผู้คนในสังคม อย่างไรก็ตาม พระวินัยปิฎกนี้มีการกล่าวถึงการกระทำที่ดีที่ควรประพฤติปฏิบัติ การกระทำที่ไม่ดี เป็นพฤติกรรมที่ควรหลีกเลี่ยงเสียไม่ควรกระทำ ซึ่งทั้งหมด ก็คือแนวทางแห่งการอยู่ร่วมกันอย่างสามัคคีธรรมมีความสุขนั่นเอง

๒. คุณค่าของความสามัคคีตามหลักพระสูตร

ความสามัคคีตามที่ปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎก เช่น จุฬโคตติงคสาธสูตรว่า “ด้วยเหตุแห่งความสามัคคี หมายเอาการตั้งกายกรรม วาจากรรม และมโนกรรมที่ประกอบด้วยเมตตาในมิตรสหายและคนทั้งหลายในสังคม ซึ่งสรุปได้ว่า พระอนุรุทธะเถระ พระนันทิยะเถระ และพระกิมิละเถระ ผู้พักอยู่ในป่าโคตติงคสาธวัน พระพุทธองค์ได้เสด็จไปหาพระเถระเหล่านั้นแล้วตรัสถามว่า “ก็พวกเธอ ยังพร้อมเพรียงกัน ชื่นบานต่อกัน ไม่วิวาทกัน ยังเป็นเหมือนน้ำนมกับน้ำ แลดูกันและกันด้วยจักขุอันเป็นที่รักอยู่หรือ” พระเถระทั้งสามกราบทูลว่า “ยังเป็นอยู่พระพุทธเจ้าข้า” พระพุทธเจ้าตรัสถามต่อไปว่า “พวกเธอเป็นเช่นนั้นได้ด้วยเหตุอย่างไร” พระเถระทั้งสามรูปได้

^{๑๒}วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๑๐/๑๔๑.

กราบทูลในทำนองเดียวกันว่า พระพุทธเจ้าข้า ขอประทานพระวโรกาส ข้าพระองค์มีความคำรืออย่างนี้ว่า เป็นลาภของเราหนอ เราได้ดีแล้วหนอ ที่ได้อยู่ร่วมกับเพื่อนพรหมจรรย์เห็นปานนี้ ข้าพระองค์เข้าไปตั้งกายกรรมประกอบด้วยเมตตาในท่านผู้มีอายุเหล่านี้ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง เข้าไปตั้งวิกรรมประกอบด้วยเมตตา เข้าไปตั้งมโนกรรมประกอบด้วยเมตตาในท่านผู้มีอายุเหล่านี้ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ข้าพระองค์มีความคำรืออย่างนี้ว่า โฉนหนอเราพึงเก็บจิตของตนเสีย แล้วประพฤติตามอำนาจจิตของท่านผู้มีอายุเหล่านี้ แล้วข้าพระองค์ก็เก็บจิตของตนเสีย ประพฤติอยู่ตามอำนาจจิตของท่านผู้มีอายุเหล่านี้ กายของพวกข้าพระองค์ต่างกันจริงแล แต่ว่าจิตดูเหมือนเป็นอันเดียวกัน พระพุทธเจ้าข้า พวกข้าพระองค์ยังพร้อมเพรียงกัน ชื่นบานต่อกัน ไม่วิวาทกัน ยังเป็นเหมือนน้ำนมกับน้ำ แลดูกันและกันด้วยจักขุอันเป็นที่รักอยู่^{๑๓}

ในตอนท้ายของพระสูตรนี้ พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสสรรเสริญพระเถระทั้งสามว่า เป็นผู้ปฏิบัติตนเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข เพื่ออนุเคราะห์แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย และในพระสูตรอีกแห่ง ได้กล่าวถึงการที่พระอานนท์ตอบปัญหาของวัสสการพราหมณ์ว่า...

วัสสการพราหมณ์ ถามว่า ข้าแต่พระอานนท์ผู้เจริญ มีภิกษุสักรูปหนึ่งบ้างไหมเล่า อันสงฆ์ที่ภิกษุผู้เป็นเถระมารูปด้วยกันสมมติแล้วแต่งตั้งไว้ว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จล่องลับไปแล้ว ภิกษุรูปนี้จักเป็นที่พึ่งอาศัยของเราทั้งหลาย ซึ่งพระคุณเจ้าทั้งหลายจะพึงเข้าไปหาได้ในบัดนี้ฯ พระอานนท์ตอบว่า คูกรพราหมณ์ ไม่มีเลยแม้สักรูปหนึ่ง อันสงฆ์ที่ภิกษุผู้เป็นเถระมารูปด้วยกันสมมติแล้ว แต่งตั้งไว้ว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จล่องลับไปแล้ว ภิกษุรูปนี้จักเป็นที่พึ่งอาศัยของเราทั้งหลาย ซึ่งอาตมภาพทั้งหลายจะพึงเข้าไปหา ได้ในบัดนี้ฯ วัสสการพราหมณ์ ถามต่อว่า ข้าแต่พระอานนท์ผู้เจริญ ก็เมื่อไม่มีที่พึ่งอาศัยอย่างนี้ อะไรเล่าจะเป็นเหตุแห่งความสามัคคีกันโดยธรรมฯ พระอานนท์ ตอบว่า คูกรพราหมณ์ อาตมภาพทั้งหลายมิใช่ไม่มีที่พึ่งอาศัยเลย พวกอาตมภาพมีที่พึ่งอาศัย คือ มีธรรมเป็นที่พึ่งอาศัยฯ^{๑๔}

สรุปได้ว่า คุณค่าของความสามัคคีได้แสดงให้เห็นถึงหลักความสามัคคีของคณะสงฆ์ว่า หลังจากเสด็จดับขันธปรินิพพานขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คณะสงฆ์ถือเอาพระธรรม และพระวินัยเป็นใหญ่ ได้แก่ เป็นตัวแทนของพระพุทธองค์ พระสงฆ์ทุกรูปต้องเคารพพระธรรมวินัย เอาพระธรรมวินัยนั้นแหละเป็นที่พึ่งในการประกอบกิจกรรมต่างๆ และในการตัดสินใจวินิจฉัยคดีความต่างๆ และความสามัคคีนั่นต้องปฏิบัติทางกาย ทางวาจา และทางใจอย่าง

^{๑๓}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๖๑-๓๖๘/๒๗๒-๒๗๕.

^{๑๔}ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๕๐/๓๐.

สม่ำเสมอทั้งต่อหน้าและลับหลัง โดยไม่ถือว่าตนเป็นใหญ่กว่าคนอื่น ให้เกียรติ ให้ความสำคัญต่อผู้อื่นด้วยจึงจะถือว่าได้บำเพ็ญสามัคคีธรรมในทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทอย่างสมบูรณ์ ซึ่งมีผลมากต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคมส่วนรวมด้วย

๓. คุณค่าของความสามัคคีตามหลักพระอภิธรรมปิฎก

คุณค่าของความสามัคคีตามหลักพระอภิธรรม ได้กล่าวถึง **ความสามัคคี** ที่ถือเป็นเรื่องสำคัญสำหรับนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์สุขแก่สังคมไทยปัจจุบัน ซึ่งมีแต่ความแตกแยก สร้างปัญหาให้เกิดขึ้นทั้งที่เป็นปัญหาส่วนตัว และปัญหาผู้อื่นให้ได้รับความเดือดร้อนด้วย โดยเฉพาะปัญหาประเทศ ที่จะต้องช่วยกันป้องกันแก้ไขให้หมดไปจากสังคม โดยหลักดังกล่าวนี้ **พระอภิธรรม ปุคคบัญญัติ** ได้กล่าวถึงหลักการปฏิบัติของบุคคล ซึ่งไม่เฉพาะแต่พระสงฆ์เท่านั้น บุคคลอื่นในสังคมที่มีได้ผู้บวชเรียน ก็จะต้องถึงพร้อมศึกษา ดังนี้

ละเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ คือ วางทัณหาอาวุธ และศัสตราวุธ มีความละเอียด มีความเอ็นดู หวังประโยชน์เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์อยู่

ละเว้นขาดจากการถือเอาสิ่งของที่เข้าของเขาไม่ได้ให้ คือ รับเอาแต่สิ่งของที่ เขาให้มุ่งหวังแต่ของที่ เขาให้ ไม่เป็นขโมย เป็นคนสะอาดอยู่

ละพฤติกรรมอันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ คือ ประพฤติพรหมจรรย์ เว้นห่างไกลเมถุนธรรมอันเป็นกิจของชาวบ้าน

ละเว้นขาดจากการพูดเท็จ คือ พูดแต่คำสัตย์ ดำรงความสัตย์ มีถ้อยคำเป็นหลัก เชื่อถือได้ไม่หลอกลวงชาวโลก

ละเว้นขาดจากคำต่อเสียด คือ ฟังความจากฝ่ายนี้แล้ว ไม่ไปบอกฝ่ายโน้น เพื่อทำลายฝ่ายนี้ หรือฟังความฝ่ายโน้นแล้วไม่มาบอกฝ่ายนี้ เพื่อทำลายฝ่ายโน้น สมานคนที่แตกแยกกัน ส่งเสริมคนที่ปรองดองกัน ชื่นชม ยินดี เพลิดเพลินต่อผู้ที่สามัคคีกัน พูดแต่ถ้อยคำที่สร้างสรรค์ความสามัคคี

ละเว้นขาดจากคำหยาบ คือ พูดแต่คำไม่มีโทษ เสนาะ โสด น่ารัก จับใจเป็นคำชาวเมือง คนส่วนมากรักใคร่ พอใจ

ละเว้นขาดจากคำเพ้อเจ้อ คือ พูดถูกเวลา พูดคำจริง พูดอิงประโยชน์ พูดอิงธรรม พูดอิงวินัย พูดคำที่มีหลักฐานมีที่อ้างอิง มีที่กำหนด ประกอบด้วยประโยชน์ เหมาะแก่กาลเวลา^๕

^๕ อภิ. ปุ. (ไทย) ๓๖/๑๗๘/๒๗๕-๒๘๐.

จะเห็นว่า หลักการละเว้นทั้งหมดนี้ดังกล่าวข้างต้น ล้วนแล้วเป็นหลักการสำคัญในการสร้างความสามัคคีของหมู่คณะ เมื่อได้ปฏิบัติถูกต้องตามที่กล่าวไว้แล้ว บุคคลผู้ซึ่งได้ศึกษาฝึกหัดตามหลักดังกล่าวเมื่อไปอยู่ในสังคมใดแล้ว ก็เป็นผู้ที่นำความสุข ความเจริญไปสู่สังคมนั้น และถือเป็นบุคคลที่โลกกำลังตามหาต้องการเป็นอย่างยิ่ง

นอกจากนี้แล้ว ยังกรณีตัวอย่างที่กล่าวถึงการแตกสามัคคี ซึ่งพระพุทธองค์ทรงตรัสกับพระอานนท์ว่า... “ดูก่อนอานนท์ อันตราย ๓ อย่าง จักเกิดแก่เมืองปาฏลีบุตร กล่าวคือ (๑) จากไฟ (๒) จากน้ำ และ (๓) จากการแตกความสามัคคี เป็นสูตรมีอยู่จริงมิใช่หรือ ตอบว่า ถูกแล้ว”^{๖๖}

ดังนั้น จากการถาม - ตอบ ตามหลักพระอภิธรรม กถาวัตถุ คือ อันตรายที่สามารถจะเกิดขึ้นแก่เมืองปาฏลีบุตรได้นั้นมีอยู่ ๓ ดังกล่าว และเมื่อเรานำมาอนุโลมเข้ากับปัญหาประเทศไทยที่เป็นอยู่ หรือประเทศอื่นๆ ในโลกนี้ ต้นเหตุแห่งการล่มสลายนั้นเกิดได้ด้วยเหตุ ๓ อย่าง เช่นกัน กล่าวคือ ไฟไหม้ตามธรรมชาติ (อัคคีภัย) และไฟภายในมนุษย์ คือ กิเลส ๓ กอง ได้แก่

- (๑) ราคะ หมายถึง ไฟราคะ ความอยาก
- (๒) โทสะ หมายถึง ไฟโทสะ ความพยาบาทอาฆาต
- (๓) โมหะ หมายถึง ไฟแห่งความหลงมกมาย^{๖๗}

ส่วนน้ำก็มีน้ำท่วมตามธรรมชาติ (อุทกภัย) แต่น้ำหรือห้วงน้ำที่สามารถท่วมเหล่าสัตว์ได้จากภายในนั้น ก็คือ โสมะ ๔ อย่าง ได้แก่

- (๑) กาโมมะ หมายถึง ห้วงน้ำแห่งกาม ความอยากรักใคร่
- (๒) ภโวมะ หมายถึง ห้วงน้ำแห่งการเกิด ความยึดมั่นถือมั่นในตน
- (๓) ทิฏฐโฐมะ หมายถึง ห้วงน้ำแห่งความคิดที่ผิด
- (๔) อวิชโฆมะ หมายถึง ห้วงน้ำแห่งความลุ่มหลง^{๖๘}

จะเห็นว่า ห้วงน้ำทั้ง ๔ เพื่อพิจารณาแล้ว มีพระพุทธพจน์ทรงตรัสไว้ว่า... “ชนผู้มีปรีชาควรทำเกาะกล่าวคือที่พึ่งของตนให้เป็นตำบลที่ห้วงน้ำจะท่วมไม่ได้ ด้วยความหมั่นเป็นเหตุลุกขึ้น ทำการงานไม่อยู่เฉย ด้วยความไม่เลินเล่อ ด้วยความระวัง และด้วยความปราบปราม”^{๖๙}

^{๖๖} อภิ.ก. (ไทย) ๓๓/๔๔๐/๕๔๖.

^{๖๗} ปุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๒๓๓/๒๓๕-๒๓๖.

^{๖๘} สัม. (ไทย) ๑๕/๓๓๓/๘๗.

^{๖๙} ปุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๒/๑๓.

พระพุทธพจน์ข้อนี้ ได้ให้ความสันนิษฐานลงโดย ๒ นัย คือ เกาะหรือดินแดนที่ตั้งเป็นประเทศบ้านเมืองอันเป็นถิ่นฐานของตน ได้ชื่อว่าเกาะ เกาะนี้ชื่อว่าเป็นที่พึ่งของชนผู้เกิด ผู้ผู้นั้นด้วยความเป็นเจ้าของเพราะเป็นที่พำนักอาศัย อันตรายภายในภายนอกที่จะพึงเกิดขึ้นแก่ถิ่นฐานชื่อว่าห้วงน้ำ เกาะในสมุทรกลมตามลำพังตนเอง เพราะเหตุบ้านคาลเป็น เช่น ภูเขาไฟประทุ ห้วงน้ำก็จะท่วมทำให้เป็นสมุทร มิฉะนั้น เกาะนั้นตั้งอยู่ปริ่มน้ำ เมื่อเกิดพายุใหญ่ทำให้สาครกำเริบห้วงน้ำก็จะท่วมทันทำให้เกิดอุทกภัยแก่ประชาชนในที่นั้น ข้อนี้ฉันใดอันตรายที่จะเกิดขึ้นแก่ถิ่นฐานก็เป็นฉันนั้น ย่อมเกิดขึ้นเพราะเหตุภายใน มิแต่กสามัคคีกันเป็นอาทิกัมมิ ย่อมเกิดขึ้นเพราะเหตุภายนอก มีปัจจามิตรข้ายี่เป็นต้นกัมมิ อันตรายเหล่านี้ย่อมทำถิ่นฐานไม่ให้เป็นที่พึ่งพำนักของผู้เป็นเจ้าของทำนองเดียวกับห้วงน้ำทำเกาะให้กลายเป็นสมุทรฉะนั้น

สมเด็จพระโลกนาถเจ้าประธานพระบรมพุทโธวาทโดยนัย ให้พระราชตาใจใส่ป้องกันรักษาทำนุบำรุงเกาะคือถิ่นฐานที่พำนักของตน อย่าปล่อยให้ห้วงน้ำ คือ อันตรายท่วมทับได้เช่นนั้น ด้วยองค์สมบัติ ๔ ประการ คือ ด้วยความหมั่นเอาใจใส่ ๑ ด้วยความไม่ประมาทเลินเล่อ ๑ ด้วยความระวัง ๑ ด้วยความปราบปราม ๑ ถ้าเจ้าของถิ่นเกี่ยวคร้านเลินเล่อ ไม่คอยระวังและระงับความเสียหายอันตรายก็ได้ช่องเกิดขึ้น ถ้าเจ้าของตั้งอยู่ในองคสมบัติ ๔ ประการ คือ มีเพียรเพื่อจะจัดทำกิจที่ยังไม่ได้จัดไม่ได้ทำ และเพื่อจะรักษาธุระที่ได้จัดได้ทำขึ้นแล้วให้เป็นที่ไปโดยสม่ำเสมอเอาใจใส่ไม่เพิกเฉยปล่อยให้เสื่อมทราม คอยระวังกีดกันความเสียหายอันยังไม่มีมา มุ่งบำบัดความเสียหายที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไป อันตรายก็ไม่ได้ช่องที่จะเกิดเหมือนประชาชนที่อยู่ในเกาะหรือดินแดนอันลุ่ม เพียงลมที่หรือก่อทำนบกั้นห้วงน้ำอันจะท่วมถึง และคอยระวังรักษาแก้ไขด้วยความไม่ประมาทฉะนั้น ได้ชื่อว่าทำเกาะไม่ให้ห้วงน้ำท่วมได้

พระพุทธภาษิตนี้ โดยอรรถ กุศลธรรม ได้ชื่อว่า เกาะเป็นที่พึ่งของสัตว์โลกผู้ตกอยู่ในสังสารสาคร สังกิเลสธรรมอันจะทำอันตรายแก่บุคคล ชื่อว่าห้วงน้ำ สัตว์เหล่านั้นได้อาศัยกุศลความดีความงามเป็นที่พำนัก ย่อมทรงตนอยู่ได้ ในสังสารวัฏ ไม่จมลงในบาดาล กล่าวคือ ยังตนให้ตั้งขึ้นได้ในสมบัตินั้นๆ เป็นต้นว่า โภคทรัพย์ และอิสรียศมีมีความสามารถจะนำอภัยพาไปโดยสวัสดิไม่ต้องประพฤติทุจริตอันจะทำให้ตกต่ำลำบากเพราะชีวิโตบายเป็นเหตุ ถ้าปล่อยให้สังกิเลสครอบงำ ก็จะทำอันตรายแก่กุศลสุจริตที่ได้ประพฤติมา ยังบุคคลให้ตกต่ำลงไปเหมือนคนเรือแตกขึ้นฝั่งเกาะได้แล้ว ถูกห้วงน้ำท่วมพาทันกลับไปตกในสาครฉะนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ตรัสสอนให้ทำเกาะ อย่าให้ห้วงน้ำท่วมทับได้เช่นนั้นด้วยคุณสมบัติ ๔ ประการที่กล่าวแล้ว เป็นไปในอันเพียรทำกุศลความดีที่ยังไม่ได้ทำเอาใจใส่รักษาความดีที่ได้ทำแล้ว คอยระวังไม่ให้ช่องแก่กุศล

ความชั่วที่ยังไม่ได้ทำเป็นฐะปราบปรามใจตนให้ละทิ้งความชั่วที่เคยทำแล้ว ดังนี้ชื่อว่าทำเกาะไม่ให้ห้วงน้ำท่วมได้^{๒๐}

ฉะนั้น คุณค่าของความสามัคคีปรองดองให้เกิดขึ้นในสังคมจะต้องให้ความร่วมมืออนุเคราะห์กัน เพราะความมีคุณธรรมในใจที่มองเห็นผู้อื่นเป็นพี่น้อง มีการปฏิบัติต่อกันตามหลักสามัคคีธรรมเพื่อสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญ ในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข โดยมีหลักในการสร้างความสามัคคีปรองดองหรือความสามัคคีกัน การกระทำการสงเคราะห์ที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของกันและกัน เรียกว่า “สังคหวัตถุ” แปลว่า ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจบุคคล และประสานหมู่ชนไว้ในความสามัคคี ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับคนทุกคนและทุกสังคม นับตั้งแต่ระหว่างบิดามารดาบุตร สามีกับภรรยา มิตรกับมิตร เพื่อนบ้านกับเพื่อนบ้าน ประเทศกับประเทศ เป็นรากฐานแห่งการอยู่ร่วมกันด้วยดี เป็นการแสดงออกซึ่งความกตัญญู และความเจริญก้าวหน้าทั้งส่วนตัวและส่วนรวม มี ๔ อย่าง ประกอบด้วย

๑. ทาน หมายถึง “การให้ปันสิ่งของด้วยความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเสียสละ ช่วยเหลือสงเคราะห์ด้วยทุน หรือทรัพย์สิน และวัตถุสิ่งของตลอดจนให้ความรู้ และศิลปวิทยา”^{๒๑} “การให้ทาน จึงควรให้ด้วยความมีเมตตาเพื่อแสดงน้ำใจไมตรี สร้างเสริมมิตรภาพ ให้ด้วยกรุณาต้องการช่วยปลดเปลื้องความทุกข์ ความเดือดร้อน ให้ด้วยมุทิตา ส่งเสริมสนับสนุนให้ทำความดีมีความเจริญก้าวหน้า”^{๒๒} ซึ่งการให้ทานในสังคหวัตถุเช่น ช่วยเหลือสงเคราะห์ผู้อื่นด้วยปัจจัย ๔ กล่าวคือ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค เป็นต้น นี้มุ่งให้เพื่อสงเคราะห์ผู้รับ มีความมุ่งหมายอยู่ที่ผู้รับเป็นสำคัญ มีประโยชน์แก่ผู้รับ ๓ ลักษณะคือ

ก. ให้โดยหวังจะอนุเคราะห์ การให้ความเกื้อหนุน โอบอ้อมอารีด้วยเมตตา และการให้การอุดหนุนเอื้อเฟื้อช่วยเหลือกันด้วยกรุณา

ข. ให้โดยหวังเพื่อเป็นการสมัครสมานสามัคคี ด้วยการสงเคราะห์เกื้อกูลกันและกันในฐานะผู้อื่นที่เกี่ยวข้องกับตน

^{๒๐}มหาหมกุฏราชวิทยาลัย, พระมงคลวิเสสกลา, พิมพ์ครั้งที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาหมกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๐๖-๑๐๘.

^{๒๑}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), ธรรมบุญชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๒๑.

^{๒๒}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), สอนนาค-สอนทิต ชีวิตพระ-ชีวิตชาวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๖๗.

ค. ให้เพื่อเป็นการตอบแทนคุณ ปรรณานาธุชาคุณแก่ท่านผู้มีคุณ เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย และบิดา มารดาผู้ที่มีอุปการคุณ^{๒๓}

การให้มีประโยชน์ทั้งแก่ผู้ให้และผู้รับ คือ ทำให้ผู้ให้มีความสุขเบิกบานใจ และอิ่มใจ ซึ่งจะเป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อร่างกายและจิตใจ เป็นการสละความเห็นแก่ตัว ผู้รับย่อมได้รับประโยชน์จากสิ่งของที่เขาให้ การให้และการรับจึงเป็นสิ่งสำคัญสำหรับมนุษย์ เป็นการรักษาความเป็นธรรมชาติของมนุษย์ไว้ เป็นการรักษาความเป็นสังคมความเป็นเพื่อนฝูงความเป็นญาติเอื้ออาไว และการให้กับการรับยังเป็นกฎ เป็นกระบวนการของธรรมชาติของบุคคลผู้มีความกตัญญูถ้าธรรมชาติไม่มีการให้และการรับ ป่านนี้ก็จะไม่มีโลก ดวงดาว มนุษย์ พืช สัตว์ และธรรมชาติอย่างแน่นอน พระพุทธองค์ตรัสว่า “การให้ท่าน เป็นมงคลอันสูงสุด”^{๒๔} ซึ่งเป็นการส่งเสริมความกตัญญู

๒. ปิยวาจา หรือ เปยยวัชชะ หมายถึง วาจาเป็นที่รัก “พูดอย่างคนรักกัน คือ กล่าวคำสุภาพ ไพเราะน่าฟัง ชี้แจงแนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ มีเหตุผลเป็นหลักฐานชักจูงในทางที่ดีงาม หรือคำแสดงความเห็นอกเห็นใจ ให้กำลังใจ รู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจดี สมานสามัคคี เกิดไมตรีทำให้รักใคร่นับถือและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน”^{๒๕}

การพูดกันถือได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญที่ควรระวัง เพราะเป็นเหตุให้รักนับถือกัน หรือเป็นเหตุให้โกรธเกลียดบาดหมางแตกสามัคคีกันก็ได้ การพูดไพเราะ ไม่พูดหยาบคายบาดหูบาดใจกัน พูดคำจริง ไม่พูดปดหลอกหลวงกัน พูดทำความเข้าใจกัน ไม่พูดส่อเสียดให้บาดหมางกัน เป็นเครื่องป้องกันความโกรธเกลียดกัน ความไม่ไว้วางใจกัน และความบาดหมางแตกแยกกันมิให้เกิดขึ้น พูดถ้อยคำที่เป็นวิสุทธิจิตทุกประการ การพูดไพเราะนั้น ได้แก่ การพูดด้วยความรักความนับถือ หรือความหวังดี ใช้ถ้อยคำที่เหมาะสมแก่ตนเองซึ่งเป็นผู้พูดและผู้ฟังซึ่งเป็นผู้ใหญ่ เป็นผู้เสมอกัน หรือเป็นผู้ย่อย ถ้อยคำที่สุภาพคือ ถ้อยคำอันนุ่มนวล อ่อนโยน และอ่อนหวาน หรือแสดงความยำเกรง แสดงความนับถือ แสดงความหวังดี หรือแสดงความเอ็นดูกรุณา ย่อมเป็นถ้อยคำไพเราะดูดีมีใจ ชวนให้รักนับถือ เป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูของผู้พูดต่อผู้ฟัง ผู้มีวาจาเป็นสุภายิต ย่อมเอาชนะใจผู้อื่นได้สามารถพูดชักชวนให้ผู้อื่นทำการงานตามที่ตนเองต้องการได้ ทำให้มีความสำเร็จ ทำให้เจริญรุ่งเรืองในอาชีพการงาน ทำให้มีคนเคารพนับถือเชื่อฟัง เช่น “โทณพราหมณ์

^{๒๓} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมชโร), มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา), หน้า ๒๖๕-๒๖๖.

^{๒๔} บ.พ. (ไทย) ๒๕/๗/๗.

^{๒๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ธรรมบุญชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๒๑.

สามารถพุดจาให้เจ้านครต่างๆ ยินยอมตกลงแบ่งพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าได้สำเร็จ”^{๒๖} ดังมีพระพุทธพจน์ว่า “วาจาสุภายิต เป็นมงคลอันสูงสุด”^{๒๗} แม้แต่สุภายิตไทยก็มีว่า ปากเป็นเอก เลขเป็นโท

๓. **อรรถจริยา** หมายถึง การประพฤติประโยชน์ ถือเป็น การ“ทำประโยชน์แก่เขา คือ ช่วยเหลือด้วยแรงกาย และชวนช่วยช่วยเหลือกิจกรรมต่างๆ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ รวมทั้งช่วย แก้ไขปัญหาและช่วยปรับปรุงส่งเสริมในด้านจริยธรรม”^{๒๘} ซึ่งการประพฤติตนให้เป็นประโยชน์แก่กัน เป็นสิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งซึ่งเป็นการแสดงกตัญญูต่อผู้อื่น ด้วยความเป็นผู้มีใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ โดยการประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่สังคม

๔. **สมานัตตตา** หมายถึง การวางตนสม่ำเสมอ “เอาตัวเข้าสมาน คือ ทำตัวให้เข้ากับ เขาได้ วางตนเสมอต้นเสมอปลาย ให้ความเสมอภาค ปฏิบัติสม่ำเสมอต่อผู้อื่นไม่เอาเปรียบ และร่วมสุข ร่วมทุกข์ร่วมรับรู้ร่วมแก้ไขปัญหา เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน”^{๒๙} การวางตนอย่างเหมาะสมพอดี เป็นสิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งซึ่งสามารถผูกพันรักษาน้ำใจกันไว้ได้เป็นอย่างดี เพราะมนุษย์นับถือความวางตนสม่ำเสมอไม่ถือตัว แต่เกลียดชังความไม่เสมอต้นเสมอปลาย กลุ่มๆ ดอนๆ เยอหยิ่ง ถือตัว ทะนงตัว หรือคูห่มั่นกัน เป็นธรรมชาติของโลกที่คนทั้งหลายย่อมไม่เท่ากัน ด้วยทรัพย์ ยศ ศักดิ์ บิรवारและศิลปวิทยาที่ยิ่งหย่อนกว่ากัน แต่สิ่งเหล่านี้หาได้เป็นเครื่องกีดกัน ขัดขวางคนผู้ไม่เสมอกันมิให้รักใคร่สนิทสนมกันไม่ แต่กลับเป็นปัจจัยช่วยส่งเสริมความรักความ นับถือให้สนิทสนมกัน

โดยสรุป คุณค่าความสามัคคี เป็นเรื่องที่สำคัญที่สุดและต้องใส่ใจเสมอว่าการกระทำอันใดที่จะเป็นเหตุก่อให้เกิดความแตกแยก มีการแบ่งพรรคแบ่งพวกก็ควรเว้นไว้ ไม่ควรเข้าเกี่ยวข้องกับมุ่งหวังความสุขทั้งส่วนตนและเพื่อส่วนรวม โดยหลักการในทางพระพุทธศาสนาเป็นการส่งเสริมความสามัคคีของหมู่คณะให้เจริญมั่นคงยิ่งขึ้น โดยการปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุ ซึ่งเป็นหลักธรรมสำหรับเสริมสร้างความสามัคคี และเมื่อได้ปฏิบัติถูกต้องแล้ว ผลที่จะเกิดตามมาแก่ผู้กระทำเพื่อใช้เป็นต้นทุนทางสังคม ที่ลงทุนโดยมิต้องสิ้นเปลืองทรัพย์สิน ผลที่ได้มากมายมหาศาลต่อสังคม วัฒนธรรมประเพณี ชุมชน ได้ในสิ่งที่ปรารถนาอย่างมั่นคงและยั่งยืน โดยผู้วิจัยยังมี

^{๒๖}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๓๗/๑๗๘.

^{๒๗}จ.บ. (ไทย) ๒๕/๕/๗.

^{๒๘}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **ธรรมบุญชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๕๐), หน้า ๒๑.

^{๒๙}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **ธรรมบุญชีวิต**, อ่างแล้ว, หน้า ๒๑.

ความเห็นว่าการที่ประเทศชาติเป็นอยู่ในปัจจุบันคือความแตกแยกของกลุ่มคนต่างๆ ล้วนไม่ได้คำนึงถึงหรือได้ปฏิบัติตามหลักธรรมข้อนี้ ในฐานะที่ประกาศตนว่าเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานของบ้านเมืองมาตั้งครั้งอดีต ซึ่งได้สร้างความเจริญรุ่งเรืองของสยามไปพลุลย์ แต่ปัจจุบันนับวันจะหดหายไปกับความเปลี่ยนแปลงตามปัจจัยภายในและภายนอกมีสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ที่มีแต่ความเจริญไปตามระบบสังคม แต่ตรงกันข้ามจิตใจฝืดมีคุณธรรม จริยธรรม กำลังเดินสวนทางกับความเจริญ ฉะนั้น เมื่อพลเมืองของประเทศมีลักษณะวิสัยประพฤติปฏิบัติตนในทำนองนี้ ก็เท่ากับว่าไม่ได้สร้างความเข้มแข็ง ความเจริญทั้งหลายให้แก่ตนเอง และยังทำลายความเจริญของชาติตามด้วย นี่เป็นเรื่องที่ต้องระวังและใส่ใจให้มาก จงอย่าแสดงออกจนเป็นเพียงคำพูด แต่ต้องปฏิบัติตน ฝึกหัดตนให้เกิดเป็นนิสัยโดยความดีทั้งหลายที่ได้ปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุ ก็จะสะท้อนเป็นผลให้แก่ผู้ปฏิบัติได้เจริญขึ้นนั่นเอง

๔.๓ คุณค่าของการสร้างความเข้มแข็งต่อสังคมไทย

คุณค่าของการสร้างความเข้มแข็งต่อสังคมไทย เป็นภาระของทุกคนในประเทศจะต้องช่วยกันสร้างขึ้น มิใช่ภาระของคนใดคนหนึ่งต้องมารับภาระหน้าที่ที่จะสร้างความเข้มแข็งให้แก่สังคม ดังเห็นได้จากพระบรมราโชวาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดชมหาราชรัชกาลที่ ๙ ได้ประทานในโอกาสเสด็จออกมหาสมาคม ณ สีหบัญชร พระที่นั่งอนันตสมาคม วันศุกร์ที่ ๙ มิถุนายน ๒๕๔๕ มีใจความว่า คุณธรรมเป็นที่ตั้งของความรัก ความสามัคคีที่ทำให้คนไทยเราสามารถร่วมมือร่วมใจกันรักษาและพัฒนาชาติบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองสืบต่อกันไปได้ตลอดรอดฝั่งว่า...

ประการแรก คือ การที่ทุกคนคิด พูด ทำ ด้วยความเมตตา มุ่งดี มุ่งเจริญต่อกัน

ประการที่สอง คือ การที่แต่ละคนต่างช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ประสานงาน ประสานประโยชน์กันให้งานที่ทำสำเร็จผล ทั้งแก่ตน แก่ผู้อื่น และแก่ประเทศชาติ

ประการที่สาม คือ การที่ทุกคนประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในความสุจริต ในกฏกติกาและในระเบียบแบบแผน โดยเท่าเทียมเสมอกัน

ประการที่สี่ คือ การที่ต่างคนต่างพยายามทำความดีความเห็นของตนให้ถูกต้องเที่ยงตรงและมั่นคงอยู่ในเหตุในผล หากความคิดจิตใจและการประพฤติปฏิบัติที่ลงรอยเดียวกันในทางที่ดี ที่เจริญนี้ยังมีพร้อมมูลอยู่ในกาย ในใจของคนไทยก็มั่นใจได้ว่าประเทศไทยจะดำรงมั่นอยู่ได้ตลอดไป จึงขอให้ท่านทั้งหลายในมหาสมาคมนี้ ทั้งประชาชนชาวไทยทุกหมู่เหล่าได้รักษาจิตใจและคุณธรรมนี้ไว้ให้เหนียวแน่นและถ่ายทอดความคิดจิตใจนี้ต่อกันไปอย่าให้ขาดสาย

เพื่อให้ประเทศชาติของเราดำรงยืนงอยู่ด้วยความร่มเย็นเป็นสุขทั้งในปัจจุบันและในภายหน้า ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในสากล จงดลุมคุ้มครองรักษาประเทศไทยให้รอดพ้นจากภัยอันตรายทุกสิ่ง และอำนวยความสุขความเจริญสวัสดิ์ ให้เกิดแก่ประชาชนชาวไทยทั่วกัน^{๑๐}

จะเห็นว่า หลักสร้างเสริมความเข้มแข็งทั้งสี่ประการข้างต้น สังคมไทยปัจจุบัน ได้ยึดถือหลักความเสมอภาค ที่มีแบบแผนความประพฤติต่างๆ ตามประเพณียึดถือและสืบทอดกันมาแต่บรรพกาลนั้น เมื่อกาลเวลาล่วงไปสังคมเข้าสู่ยุคแห่งการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมที่ไร้พรมแดนไร้ข้อกีดขวาง วัฒนธรรมประเพณีอันดีงามบางอย่าง ได้ถูกล้มล้างหรือ ไม่ก็ถูกตัดแปลงไป เพื่อให้เข้ากับยุคสมัย หรือไม่ก็ถูกตั้งข้อสงสัยทำให้วิถีชีวิตของผู้คนในสังคมกลับสับสนวุ่นวายยิ่งกว่ายุคสมัยใดๆ ในสภาพเช่นนี้ คำสอนของพระพุทธศาสนาที่ย้อนยุคสมัยมีมาแต่ครั้งทีอะไรๆ ยังเป็นไปตามธรรมดาสามัญอย่างมากมาย จะเป็นเสมือนกระแสอากาศสดชื่นบริสุทธิ์ที่ผ่านเข้ามาในห้องที่มีผู้คนแออัดบางที่อาจจะถึงเวลาแล้วที่เราจะหวนกลับไปหาคุณค่าเก่าๆ แต่คงทบทวนคิดว่าการดำเนินชีวิตและกิจการต่างๆ ยึดหลักความเอื้ออาทรเห็นอกเห็นใจกัน มากกว่าจะมุ่งหาผลประโยชน์ให้แก่ตน ก็จะเห็นผลปรากฏว่าชีวิตและกิจการเหล่านั้นมิใช่จะเลวร้ายอย่างที่เรเคยคิด และที่แท้แล้วมันจะช่วยชีวิตของเราเบาสบายขึ้นด้วย คนปัจจุบันจำนวนมากมองชีวิตทุกวงการเป็นการต่อสู้ระหว่างผลประโยชน์ที่ขัดกัน เกิดเป็นฝ่ายนายจ้างกับลูกจ้าง รัฐบาลกับราษฎร คนมีกับคนจน และแม่แต่หญิงกับชาย หรือลูกกับพ่อแม่ เมื่อคนถือเอาทรัพย์และอำนาจเป็นจุดหมายของชีวิต สังคมก็กลายเป็นสนามต่อสู้ระหว่างผลประโยชน์ส่วนตัวที่ขัดกัน เราก็เลยต้องเที่ยวหาจริยธรรมสำหรับมาป้องกันผลประโยชน์แบบเห็นแก่ตัว โดยถือ “สิทธิของแต่ละคนที่จะแสวงหาความสุข” ก็เลยต้องหาจริยธรรม “สิทธิมนุษยชน” มาคอยกีดกันกันและกันไว้ ความสามัคคีของมวลมนุษยย์ทุกคนสามารถปฏิบัติได้เพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคม เพื่อความสงบสุข ความเจริญของโลกไว้ว่า

“มนุษยย์ทุกคนสามารถร่วมมือกัน มีความสมัครสมานสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในการสร้างสรรค์โลกได้ด้วยการปฏิบัติตนตามหลักพรหมวิหาร ๔ ประการ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา เพราะหลักธรรมดังกล่าว พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้เพื่อให้มนุษยย์ทุกคนเป็นพรหม คือเป็นผู้สร้างสรรค์อภิวาลโลก ช่วยกันบำรุงรักษาโลกนี้ให้มีสันติสุขด้วยริ้วแรงความ پاکเพียรของมนุษยย์เอง โดยไม่ต้องรอเทพเจ้าหรืออำนาจวิเศษใดๆ

^{๑๐}กระทรวงวัฒนธรรม, สรุปผลการดำเนินงานกิจกรรม “ฉลอง ๖๐ ปีครองสิริราชสมบัติ”, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๑.

มาบ้นคาลให้^{๑๑}

การสร้างเสริมความเข้มแข็งนอกจากปฏิบัติตามหลักพรหมวิหารธรรมแล้ว การแสดงออกถึงความเข้มแข็งของสังคมและชุมชนไทยนั้น ต้องประกอบด้วยองค์ธรรม ๕ ประการ จึงจะสามารถสร้างความสามัคคีปรองดอง และนำไปสู่ความเจริญของชาติบ้านเมืองได้ โดยอาศัยองค์ประกอบของสังคมให้ครบทั้ง ๕ ประการ ได้แก่ **ศีลธรรมเข้มแข็ง ปัญญาเข้มแข็ง เศรษฐกิจถูกต้อง รัฐถูกต้อง และสังคมเข้มแข็ง** โดยทั้ง ๕ องค์ประกอบ เรียกว่า “เบญจขันธ์ของสังคม” ซึ่งมีลักษณะเกี่ยวข้องเชื่อมโยงมีผลถึงกัน และต้องพัฒนาให้ครบทั้ง ๕ อย่าง จึงจะเกิดสังคมสันติ ประชาชนมีความสามัคคีปรองดองกัน การพัฒนาอย่างใดอย่างหนึ่งโดยเอกเทศ ไม่ว่าจะเป็นเศรษฐกิจที่ดี ศีลธรรมที่ดีจะไม่ได้ผลสำเร็จ เพราะสังคมเข้มแข็งที่เป็นรากฐานของการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และศีลธรรมให้มีความเจริญงอกงาม ตามความหมาย ก็คือสังคมต้องมีการรวมกลุ่มกันในรูปแบบต่างๆ เช่น ชมรม สมาคม มูลนิธิ สหกรณ์ ชุมชน หรือประชาคม เมื่อมีการรวมตัวกันเป็นชุมชนหรือประชาคม จะเกิดพลังสร้างสรรค์ที่สามารถป้องกันสิ่งร้ายและสร้างสิ่งดีทุกอย่าง ทั้งเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม การเมือง และสุขภาพ^{๑๒}

โดยหลักการประชาคมหรือเบญจขันธ์ของสังคมไทยนั้น จะเกิดมีขึ้นในรูปแบบของความสามัคคี ก็ต้องอาศัยหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นแกน และใช้ขนบธรรมเนียมประเพณีที่มีในสังคมเป็นตัวขับเคลื่อนในลักษณะที่ผสมกลมกลืนกันได้อย่างเหมาะสมอย่างบูรณาการ ดังเห็นได้ชัดในประเพณีลอยกระทง ที่ผู้วิจัยได้ศึกษารายละเอียดไว้แล้วในบทที่ผ่านมา แม้จะมีต้นกำเนิดหรือมีคติความเชื่อจากลัทธิอื่น แต่ก็ได้ผสมกลมกลืนจนกลายเป็นประเพณีแบบไทยที่ต่างชาติมองว่า เป็นเอกลักษณ์สำคัญยิ่ง ที่ได้สร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสังคมในหลายด้าน ไม่ว่าจะด้านคุณค่าทางวัฒนธรรมประเพณีเอง คุณค่าทางเศรษฐกิจ การท่องเที่ยว คุณค่าทางสังคมด้านครอบครัว ชุมชนในเมืองและในท้องถิ่นให้มีความเข้มแข็งควรค่าแก่การอนุรักษ์ สืบทอดให้คงคู่อยู่กับชาติไทยต้องอาศัยหลักปฏิบัติสำหรับชาวพุทธ เพื่อสร้างความสามัคคีในสังคม ชุมชน และครอบครัว โดยหลักการที่ว่านี้ เรียกว่า **เบญจศีล** คือเป็นหลักปฏิบัติพื้นฐานของชาวพุทธ ที่สามารถใช้ได้กับสังคมในทุกระดับ หลักศีล ๕ ประกอบด้วย

^{๑๑}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **กรณีธรรมกาย**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์อำเภอไพ, ๒๕๔๒), หน้า ๓๒๖.

^{๑๒}ประเวศ วะสี, **ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคมและศีลธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๑), หน้า ๖๔-๖๕.

๑. **ปาณาติปาตา เวรมณี** เว้นจากการทำชีวิตสัตว์ให้ตกลงไป กล่าวคือ ไม่ทำลายชีวิตของมนุษย์หรือสัตว์อื่น โดยความก็คือ ความประพฤติก่อการดำเนินชีวิตประจำวันที่ไม่เบียดเบียนทำร้ายชีวิตร่างกายของผู้อื่นหรือแม้แต่ชีวิตของตนเอง ทั้งทางตรง ก็คือ ไม่ฆ่าไม่ทำลายชีวิตของผู้อื่น ทั้งทางอ้อม คือ การส่งเสริมให้มีการเช่นนั้น โดยหลักการต่างๆ

๒. **อทินนาทานา เวรมณี** เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ด้วยอาการแห่งขโมย และเจ้าของไม่ได้ให้โดยหลักการต่างๆ เช่น การลักขโมย การขี้ยกอก ฉ้อฉล การล่วงละเมิดลิขสิทธิ์กรรมสิทธิ์ เป็นต้น ดำรงชีวิตด้วยสัมมาอาชีพ อาชีพที่สุจริต

๓. **กามสฺส มิจจาจารา เวรมณี** เว้นจากการประพฤติกฝืนในกาม คือ ยินดีพอใจเฉพาะในภรรยาของตนโดยไม่ประทุษร้ายต่อของรักของหวงแหน อันเป็นการทำลายเกียรติภูมิและจิตใจ ตลอดจนทำให้วงศ์ตระกูลของเขาสับสนเป็นทุกข์ รวมทั้งคู่ชีวิตและครอบครัวของตนด้วย

๔. **มุสาวาทา เวรมณี** เว้นจากการพูดเท็จ คือพูดเฉพาะคำสัตย์คำจริง เป็นการไม่ประทุษร้ายคนอื่น หรือประโยชน์สุขของคนอื่นด้วยวาจา ข้อนี้นี้มีไว้เพื่อประกันคุณภาพของผู้คนในสังคมให้มีความจริงใจต่อกัน มีความซื่อสัตย์ยุติธรรม ไม่พูดเท็จด้วยหวังผลทางด้านวัตถุมิทรัพย์สินเงินทองหรือตำแหน่งชื่อเสียง เกียรติยศ

๕. **สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐานา เวรมณี** เว้นจากการดื่มสุราเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ได้แก่สุราเมรัยรวมทั้งสิ่งเสพติดทุกชนิดนั้นสามารถทำให้ผู้ดื่มหรือเสพแล้วมีอาการเมาเสียดสี มีอารมณ์ขุ่นมัว คุร้าย ทำในสิ่งที่ไม่ควรทำได้ เช่น เมื่อเมาหรือมึนเมานเกิดภาพหลอนแล้วก็สามารถทำร้ายร่างกายคนอื่นจนถึงแก่ชีวิตได้ ลักขโมยสิ่งของได้ ข่มขืนกระทำชำเราหญิงสาวหรือภรรยาของผู้อื่นได้ และพูดปดได้ แม้ว่าในเวลาปกติเขาจะเป็นคนดีเพียงใดก็ตาม สมดังคำที่ว่า “สีล ปาเลขุมมุตตมํ สีลเป็นเสบียงสำหรับเดินทางอย่างสูงสุด”^{๓๓}

โดยหลักปฏิบัติทั้ง ๕ ประการ **ศีลข้อที่ ๕** ถือว่าร้ายแรงและอันตรายที่สุด เพราะเป็นเหตุแห่งความประมาทพลาดพลั้ง ซึ่งสามารถทำให้องค์ของศีลข้ออื่นๆ ขาดค้างพร้อย และทำลายชีวิตทรัพย์สินรวมถึงอนาคตของตนเองและคนรอบข้างได้ เพราะสุราเมื่อคนดื่มๆ อย่างขาดสติขาดการยับยั้ง และไม่จำกัดในการดื่มย่อมจะต้องเป็นสาเหตุแห่งการกระทำที่ผิดพลาดและขาดการไตร่ตรอง สำหรับ **ศีลข้อที่ ๔** นั้นมองในระดับสังคมถือว่าร้ายแรง เป็นเหตุแห่งการแตกความสามัคคีได้ เพราะการพูดบางครั้งไม่คำนึงถึงหลักความจริง และกฎเกณฑ์ทางสังคมจะก่อให้เกิดความเสื่อมเสีย และความแตกร้าง แตกความสามัคคีได้ ทั้งในระดับชาติและระดับครอบครัว

^{๓๓}ช. เถร. (ไทย) ๒๖ / ๓๗๘ / ๓๕๘.

เพราะฉะนั้น การจะสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นในสังคมไทยนั้น มนุษย์เราทุกคนเมื่อได้ประพฤติปฏิบัติตามศีล ๕ ข้อแล้ว ยังต้องประพฤติธรรมอีก ๕ ข้อ เรียกว่า “เบญจธรรม หรือ กัลยาณธรรม” จัดเป็นธรรมที่เกื้อกูลแก่การรักษาเบญจศีลของมนุษย์เราทุกคน โดยเฉพาะผู้อยู่ในเพศครองเรือน มีอยู่ ๕ ประการ ดังนี้

๑. เมตตาและกรุณา ความรักใคร่และความสงสาร เมื่อมนุษย์เราทุกคนงดจากการฆ่า การเบียดเบียน การใช้ความรุนแรงต่อทุกชีวิตแล้ว ก็ควรเจริญความรักความเมตตา และความกรุณาต่อกัน แก่ผู้คนที่อยู่ร่วมกันในชุมชน สังคม ประเทศชาติ และในโลก รวมทั้งสรรพสัตว์น้อยใหญ่ที่ต้องเกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกันทั้งนั้น

๒. สัมมาอาชีพะ ประกอบการทำงานที่บริสุทธิ์สุจริต เมื่อมนุษย์เราทุกคนได้งดเว้นจากการลักขโมยได้แล้ว ก็พึงเจริญสัมมาอาชีพะ คือการเลี้ยงชีพโดยสุจริต ไม่คิดคิดผิดกรรม มีความขยันหมั่นเพียร ไม่ย่อท้อต่อปัญหาในการดำรงชีวิตในสังคม

๓. กามสังวร ความสำรวมระมัดระวังในเรื่องกาม เมื่อมนุษย์เราทุกคนได้งดเว้นการประพฤติผิดทางเพศได้แล้ว ก็พึงเจริญกามสังวรโดยไม่หลงไหลไปในกามคุณต่างๆ

๔. สัจจะ มีสัจจะความจริงใจ ความซื่อสัตย์ เมื่อมนุษย์เราทุกคนได้งดเว้นการกล่าวคำเท็จได้แล้ว ก็พึงสัจจะไว้เป็นบรรทัดฐาน พูดด้วยใจจริง พูดคำจริงที่มีประโยชน์ต่อกัน

๕. สติสัมปชัญญะ มีสติความระลึกได้และสัมปชัญญะความรู้ตัว เมื่อมนุษย์เราทุกคนได้งดเว้นการเสพสิ่งซึ่งทำให้มีนเมาประมาททุกชนิดได้แล้ว ก็ควรเจริญสติและสัมปชัญญะ เพื่อให้รู้แจ้งในสรรพสิ่งที่เป็นไป ไม่หลงงมงายในสิ่งที่ไร้สาระ ไม่เผลอประมาทในเรื่องต่างๆ^{๓๔}

จะเห็นว่า องค์ธรรมทั้ง ๕ ประการ ถ้าได้น้อมนำไปปฏิบัติให้กิจจะลักษณะปรกติประจำวันแล้ว ก็มีแต่สร้างความเข้มแข็งให้แก่สังคม และโดยเฉพาะการนำไปใช้ในระดัครอบครัวถือว่าเป็นเรื่องจำเป็นและสำคัญอย่างยิ่งในสังคมไทยปัจจุบัน เพราะหากว่า สถาบันครอบครัวมีความสุข ก็เป็นตัวชี้วัดถึงความปรกติสุขของสังคม ประเทศชาติให้เจริญตามด้วย นั่นก็เท่ากับว่าได้ปฏิบัติตนตามหน้าที่ของพุทธศาสนิกชน โดยหลักธรรมที่ก่อให้เกิดความสามัคคีในสังคม และประชาชนภายในชาตินั้น พระพุทธศาสนาได้รับรองและจัดอยู่ในหลัก “สาราณียธรรม” ถือเป็นหน้าที่หรือข้อปฏิบัติสำหรับชาวพุทธทั่วไปและประชาชนควรปฏิบัติต่อผู้อื่นในสังคมชุมชนซึ่งมีองค์ประกอบ ๖ ประการ ได้แก่

^{๓๔}วิ. ป. (ไทย) ๘ / ๘๖๘ / ๓๑๘.

๑. จะต้องมีเมตตาทายกรรม คือ การแสดงออกถึงความเมตตาทางกายแก่เพื่อนในสังคมเดียวกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ช่วยเหลือกิจธุระของหมู่คณะด้วยความเต็มใจ แสดงอาการกิริยาสุภาพ เคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๒. จะต้องมีเมตตาวจีกรรม คือ การแสดงออกถึงความเมตตาปรารถนาดีต่อกันทางวาจา ต่อเพื่อนร่วมสังคมประเทศชาติเดียวกัน เช่น การช่วยบอกสิ่งที่เป็นประโยชน์ แนะนำสั่งสอน ตักเตือนในทางที่ถูกที่ควรด้วยความปรารถนาดี กล่าววาจาสุภาพเป็นประโยชน์ อ่อนหวานทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๓. จะต้องมีเมตตา मनกรรม คือ การตั้งจิตเมตตาปรารถนาดีต่อกันกับเพื่อนร่วมสังคม ร่วมหมู่คณะ มีจิตปรารถนาดีทั้งต่อหน้าและลับหลัง คิดทำแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อกัน มองกันในแง่ดี ไม่มีความระแวงสงสัยซึ่งกันและกัน

๔. สาธารณโภคิ คือ การรู้จักแบ่งปันเฉลี่ยเจือจาน แม้ว่าจะเป็นสิ่งของเล็กน้อย แต่เป็นสิ่งที่ได้มาโดยชอบธรรม ก็ไม่ควรหวงไว้แต่ผู้เดียวนำมาให้ได้มีส่วนร่วมบริโภคร่วมกัน

๕. ศีลสามัญญตา คือ จะต้องมียศ มีความประพฤติเสมอเหมือนกับบุคคลที่ร่วมในสังคม หมู่เดียวกัน ไม่ทำตนให้เป็นที่รังเกียจของหมู่คณะ เคารพกฎเกณฑ์ระเบียบของสังคม

๖. ทิฐูสามัญญตา คือ จะต้องมีความเห็นดั่งใจเสมอเหมือนกับผู้อื่นในสังคมเดียวกัน มีความเห็นชอบร่วมกันในข้อที่เป็นหลักการที่จะนำไปสู่การขจัดปัญหา มิใช่เป็นความเห็นที่ก่อให้เกิดปัญหา ต้องยอมรับความคิดเห็นของคนหมู่มากแม้จะไม่ถูกใจก็ตาม^{๓๕}

จะเห็นว่า **หลักสาราณียธรรม ๖** เป็นหลักปฏิบัติสำหรับสังคมและชุมชน ดังได้ปรากฏในสาราณียสูตรที่ ๒ ซึ่งพระพุทธองค์ได้ทรงตรัสถึงองค์ประกอบของหลักธรรมะอันเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงซึ่งกันและกัน เรียกว่า “การรู้จักสามัคคี” เป็นหลักสำคัญยิ่งในการสร้างชาติให้เจริญงอกงาม ในพระบรมราโชวาทในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ฉะนั้นหลักธรรมในส่วนนี้ ประกอบด้วย

๑. การมีพฤติกรรมทางกายที่ประกอบด้วยเมตตา (เมตตาทายกรรม) ได้แก่ การกระทำต่อกันด้วยเมตตา คือ แสดงไมตรีและความหวังดีต่อเพื่อนร่วมงาน ร่วมกิจการร่วมชุมชนด้วยการช่วยเหลือกิจธุระต่างๆ โดยเต็มใจ แสดงอาการกิริยาสุภาพ เคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

^{๓๕}ที.ปา. (ไทย) ๑๑ / ๓๑๗ / ๒๕๖.

๒. การมีพฤติกรรมทางวาจาที่ประกอบด้วยเมตตา (เมตตาวจีกรรม) ได้แก่ การพูดด้วยเมตตา คือ กล่าวแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอนหรือแนะนำตักเตือนกันด้วยความหวังดี และแสดงความเคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๓. การมีพฤติกรรมทางใจที่ประกอบด้วยเมตตา (เมตตามโนกรรม) ได้แก่ การคิดถึงต่อกันด้วยเมตตา คือ ตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน

๔. การแบ่งปันเฉลี่ยลาภที่ได้มาโดยชอบ (สาธารณโกติ) ได้แก่ การได้วัตถุสิ่งของมาแล้วแบ่งกันกินแบ่งกันใช้ คือ แบ่งปันลาภผลที่ได้มาโดยชอบธรรม แม้เป็นของเล็กน้อยก็แจกจ่ายให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยทั่วกัน

๕. การประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นผู้มีศีลที่บริสุทธิ์เสมอกับเพื่อนพรหมจรรย์ (ศีลสามัญญตา) ได้แก่ การประพฤติให้ดีเหมือนเขา คือ มีความประพฤติสุจริต ดึงาม รักษาระเบียบวินัยของส่วนรวม ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจ หรือเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ

๖. การพัฒนาตนให้มีทิวาที่ เป็นไปเพื่อความพ้นทุกข์เสมอกับเพื่อนพรหมจรรย์ (ทิวาสามัญญตา) ได้แก่ การพยายามปรับความคิดเห็นเข้ากันได้ คือ เคารพ รับฟังความคิดเห็นกัน มีความเห็นชอบร่วมกัน ตกลงกันได้ ในหลักการสำคัญยึดถืออุดมคติหลักแห่งความดึงาม หรือจุดหมายสูงสุดอันเดียวกัน^{๖๖}

การสร้างควมสามัคคีต่อกันที่กล่าวมาเป็นรูปแบบที่เกิดขึ้นและนำไปปฏิบัติในหมู่ของพระสงฆ์ ซึ่งสามารถพิจารณาได้จากเรื่องราวเมื่อครั้งพุทธกาล คือ ความแตกแยกแห่งสงฆ์เกิดขึ้น เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดมีพระไตรปิฎกขึ้นจนใช้มาจนถึงปัจจุบัน และความแตกแยกดังกล่าวได้ขึ้นมาในวงการคณะสงฆ์ก็เพราะมีสาเหตุ ๔ ประการ พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสไว้ว่า ความวิบัติ ๔ ประการ เกิดขึ้นในหมู่สงฆ์เป็นเหตุให้สงฆ์แตกแยก คือ “ศีลวิบัติ อาจารย์วิบัติ ทิวาวิบัติ และอาชีวิวิบัติ”^{๖๗} โดยสรุปแล้วมีเพียง ๒ ประการ คือ “ศีลวิบัติ และทิวาวิบัติ” ซึ่งตรงข้ามกับคำว่า “ศีลสามัญญตา และทิวาสามัญญตา” คือ ความเท่าเทียมกันโดยศีล ได้แก่ ความเท่าเทียมกันโดยพระวินัย และมีความคิดเห็นตรงกัน คือทิวา ได้แก่ ความคิดเห็นในทางธรรม ที่สอดคล้องกัน เมื่อสังคมาไคมีความคิดตรงกัน มีความเคารพในข้อคิดเห็นของกันและกัน สังคมนั้นก็มีความสงบสุขร่มเย็นปราศจากความวุ่นวายใดๆ ทั้งสิ้น

^{๖๖} อ.จ.ก. (ไทย) ๒๒/๒๕๓/๒๖๗-๒๖๘.

^{๖๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ . พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๕๒.

ที่กล่าวมาทั้งหมด **วิเคราะห์สรุปได้ว่า** หลักของการสร้างความเข้มแข็งต่อสังคมไทย สังคมใดที่ต้องการความเจริญรุ่งเรืองไม่ว่าด้านใดๆ สิ่งแรกที่ต้องปฏิบัติ คือ การสร้างคนให้เข้มแข็ง ทำให้สังคมนั้นมีศักยภาพทางการกระทำ ทางความคิด เกิดความสามัคคีปรองดองกันฉันท์พี่น้อง ไม่มีการแบ่งพรรคแบ่งพวก ไม่มีสีเสื้อ ให้ทุกคนสำนึกอยู่ตลอดว่าเราคือคนไทย ไม่ว่าจะอยู่ภาคไหนก็เป็นคนไทยภายใต้พระบรมโพธิสมภาร สามารถรู้ดี รู้ชั่วในสิ่งต่างๆ ได้ พร้อมทั้งมีการศึกษา ปฏิบัติตามความรู้ที่ได้นั้น โดยแบ่งภาระหน้าที่ของผู้คนในสังคมว่า ต้องรับผิดชอบ เช่น ในครอบครัวก็เป็นหน้าที่ของบิดามารดา ในสถาบัน โรงเรียนก็เป็นหน้าที่ของครูอาจารย์ ในสังคมอื่นๆ ก็เป็นหน้าที่ของนักบริหารสถาบันทางสังคมเหล่านั้นรับผิดชอบ เมื่อพลเมืองได้ทำถูกต้องตามความเป็นจริงที่กล่าวแล้ว และประกอบด้วยปัญญาที่สามารถสร้างความเข้มแข็งให้สังคมประเทศชาติเป็นสุขได้

๔.๔ คุณค่าของประเพณีลอยกระทงในการเสริมสร้างด้านการท่องเที่ยว

จากการศึกษาคุณค่าของประเพณีลอยกระทง ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ประเพณีลอยกระทง ได้มีอิทธิพลต่อกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวของประชาชนชาวไทย และคนต่างชาติ ที่ได้เดินทางเข้ามายังประเทศไทยทั้งในรูปแบบท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจ และการศึกษาค้นคว้าในเรื่องราวของวัฒนธรรมที่มีอยู่ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทย ก็เท่ากับว่าการท่องเที่ยวที่เนื่องด้วยประเพณีลอยกระทงนั้น ได้ก่อให้เกิดคุณค่าในด้านต่างๆ ดังนี้

๑. **คุณค่าในด้านการอนุรักษ์** เช่น พื้นที่ศิลปวัฒนธรรม เทศกาลงานประเพณี และทรัพยากรการท่องเที่ยว ตลอดจนสืบทอดให้คงอยู่ และเป็นเอกลักษณ์หรือมรดกของชาติสืบไป

๒. **คุณค่าต่อการส่งเสริมความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชน** รวมทั้งประชาชนในท้องถิ่นให้เข้ามามีบทบาทในการร่วมกันทำกิจกรรมในเทศกาลต่างๆ

๓. **คุณค่าต่อการช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน** คือส่งผลดีต่อการพัฒนาสังคมในระดับครอบครัว ชุมชน และสังคมส่วนรวม เกิดมูลค่าเพิ่มทางด้านเศรษฐกิจชุมชนของประเทศอย่างยั่งยืน

๔. **เกิดคุณค่าทางเศรษฐกิจ** เพราะมีนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศที่มีคุณภาพเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวภายในประเทศ และเข้าใจถึงวัฒนธรรมไทยเพิ่มมากขึ้น พร้อมทั้งพักอยู่นานวัน ก็เกิดการใช้จ่ายเพิ่มมากยิ่งขึ้น และเดินทางกระจายไปทั่วภูมิภาคของไทย

จากความเห็นของผู้วิจัยทั้ง ๔ ประการข้างต้น เป็นการส่งเสริมผลผลิต และเกิดรายได้เพิ่มขึ้นของประชาชนในด้านกิจกรรมการท่องเที่ยว โดยประเด็นนี้ สำนักงานการท่องเที่ยวแห่ง

ประเทศไทย ฝ่ายกิจกรรมได้จำแนกงานเทศกาลประเพณีของจังหวัดต่างๆ โดยได้แบ่งกลุ่มตามลักษณะของงานเป็น ๕ กลุ่ม ต่อไปนี้

กลุ่มที่ ๑ งานรื่นเริง

กลุ่มที่ ๒ งานแสดงผลผลิตทางการเกษตรและศิลปหัตถกรรม

กลุ่มที่ ๓ งานประเพณีที่เกี่ยวกับวิถีชีวิต ความเชื่อ และศาสนา

กลุ่มที่ ๔ งานอื่น ๆ

ซึ่งกลุ่มงานทั้ง ๔ ประเภทนี้ ล้วนผูกพันอยู่กับวิถีชีวิตของคนในสังคม ทั้งสังคมชนบทและสังคมเมือง พร้อมทั้งมีอิทธิพลต่อการพัฒนาสังคมให้มีความเข้มแข็ง โดยงานเหล่านี้ประกอบด้วย

๑. **งานรื่นเริง** เป็นงานเทศกาลและประเพณีที่หน่วยงานราชการจัดขึ้นตามนโยบายของกระทรวงมหาดไทยที่กำหนดให้ทุกจังหวัดจัดงานเฉลิมฉลองเพื่อความครึกครื้นเป็นหลัก หรือจัดขึ้นเพื่อเพิ่มชีวิตชีวาให้กับแหล่งท่องเที่ยว เช่น งานวันขึ้นปีใหม่ งานกาชาด และลอยกระทง เป็นต้น ซึ่งบางครั้งก็นำงานรื่นเริงมาจัดร่วมกับงานอื่นๆ ในคราวเดียวกันด้วย

๒. **งานแสดงผลผลิตทางการเกษตรและศิลปหัตถกรรม** เป็นงานเทศกาล และประเพณีที่มีเป้าหมายทางการเศรษฐกิจ ช่วยเสริมสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจของชาติไทย โดยเฉพาะเกษตรกร เพื่อช่วยแก้ปัญหาความยากจนและภาวะความว่างงาน ตลอดจนช่วยส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์และแสดงภูมิปัญญาของท้องถิ่น

๓. **งานประเพณีที่เกี่ยวกับวิถีชีวิต ความเชื่อ ศาสนา** เป็นงานเทศกาลและงานประเพณีที่มีคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมและคุณธรรมอันเนื่องมาจากวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ การทำมาหากิน ซึ่งเกี่ยวข้องกับเกษตรเป็นสำคัญ รวมถึงงานเทศกาลและงานประเพณีที่ช่วยเสริมสร้างความมั่นคงทางด้านคุณธรรม จริยธรรมให้แก่ประชาชนในชาติ เช่น งานประเพณีที่เกี่ยวข้องกับศาสนา^{๑๑๑}

จะเห็นได้ว่า การจัดกิจกรรมงานประเพณีต่างๆ ทุกภูมิภาคของไทย ไม่เฉพาะแต่ประเพณีลอยกระทงเท่านั้น ที่ได้เพิ่มรายได้เป็นจำนวนมากให้ประชาชน ดังจะได้จากการศึกษาค้นคว้าวิจัยของ **อัญชลี นัสสาสาร** ที่ศึกษาเรื่อง “การวิเคราะห์รายจ่ายของนักท่องเที่ยวในเทศกาลลอยกระทงจังหวัดเชียงใหม่” โดยผลการศึกษาวิจัยพบว่า การจัดงานเทศกาลลอยกระทงในช่วงวันที่ ๗ - ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๖ ก่อให้เกิดรายได้จากการท่องเที่ยวแก่จังหวัดจำนวน ๖๕๑

^{๑๑๑} นันทกา เอี่ยมสุชน, การสื่อสารทางการตลาดที่มีอิทธิพลต่อแนวโน้มการเข้าร่วมกิจกรรมในงานเทศกาลสี่แสนแห่งสายน้ำมหกรรมลอยกระทงประจำปี ๒๕๕๘, วิทยานิพนธ์การศึกษาปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาวิชาการตลาด, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๘), หน้า ๒๗.

ด้านบาท และมีรายได้เพิ่มจากปกติถึง ๑ เท่าตัว โดยกระจายไปสู่ธุรกิจประเภทค่าพาหนะเดินทางมากที่สุด ประมาณ ๒๕๐ ล้านบาท หรือคิดเป็นร้อยละ ๓๕ ของรายได้ทั้งหมด ธุรกิจที่ได้รับรายได้รองลงมาเป็นธุรกิจประเภทค่าที่พักประมาณ ๑๕๑ ล้านบาทหรือคิดเป็นร้อยละ ๒๓.๘๕ ของรายได้ทั้งหมด ธุรกิจประเภทสินค้าและของที่ระลึกเป็นธุรกิจที่มีรายได้จากการจัดงานมากเป็นอันดับ ๓ ดอกไม้เพลิงเป็นสัญลักษณ์ของเทศกาลลอยกระทง ก่อให้เกิดรายได้เพียงร้อยละ ๑.๒๐ ของรายได้ทั้งหมดในด้านการจัดงานเทศกาลลอยกระทง นักท่องเที่ยวทั้งในและนอกเทศกาลลอยกระทงมีความพอใจในเกณฑ์ที่ดีต่อที่พัก อาหาร พาหนะและความปลอดภัย จากการสำรวจความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวต่อความประสงค์ที่จะร่วมงานเทศกาลในปีต่อไปพบว่า นักท่องเที่ยวต้องการกลับมาร่วมงานเทศกาลลอยกระทงในปีต่อไป คิดเป็นร้อยละ ๕๐.๕๑ ส่วนนักท่องเที่ยวที่ไม่ประสงค์กลับมาจัดงานคิดเป็นร้อยละ ๕.๐๕ ส่วนนอกเทศกาลลอยกระทง นักท่องเที่ยวที่ต้องการกลับมาเที่ยวจังหวัดเชียงใหม่ คิดเป็นร้อยละ ๕๘.๓๐ คาดว่าจะไม่กลับมาอีกร้อยละ ๑.๗๐^{๓๕}

โดยสรุป คุณค่าของประเพณีลอยกระทงในด้านส่งเสริมการท่องเที่ยว สามารถสร้างค่านิยมให้ชาวไทยและชาวต่างประเทศเพิ่มการท่องเที่ยว และการจับจ่ายใช้สอยภายในประเทศอย่างทั่วหน้าและทั่วทุกภูมิภาค โดยประเพณีลอยกระทงในปัจจุบันยังคงรักษารูปแบบเดิมเอาไว้เมื่อถึงวันเพ็ญพระจันทร์เต็มดวงในเดือน ๑๒ ชาวบ้านจะจัดเตรียมทำกระทงจากวัสดุที่หาง่ายตามธรรมชาติ เช่น หยวกกล้วย และดอกบัว นำมาประดิษฐ์เป็นกระทงสวยงาม ปักธูปเทียนและดอกไม้เครื่องสักการบูชา ก่อนทำการลอยในแม่น้ำก็จะอธิษฐานในสิ่งที่มุ่งหวัง พร้อมขอขมาต่อพระแม่คงคาตามคุ้มวัดหรือสถานที่จัดงานหลายแห่ง มีการประกวดกระทง ประกวดนางนพมาศ และมีมหรสพสมโภชในตอนกลางคืน นอกจากนั้นยังมีการจุดดอกไม้ไฟ พลุ ตะไล ซึ่งในการเล่นต้องระมัดระวังเป็นพิเศษ วัสดุที่นำมาใช้กระทง ควรเป็นของที่สามารถย่อยสลายได้ง่ายตามธรรมชาติ

๔.๕ คุณค่าของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

คุณค่าของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมนั้น ถือเป็นเรื่องสำคัญอย่างมากของทุกประเทศที่จะต้องช่วยกันป้องกันและรักษาให้มีความสมดุลระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ เพราะทั้งสองส่วนนี้มีความเกี่ยวเนื่องกันไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ต้องอาศัยและต้องอยู่ด้วยกันให้ได้ โดยเฉพาะเรื่องนี้หลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งมีมนุษย์เป็นจุดศูนย์กลางในการบัญญัติคำสอน

^{๓๕} อัญชลี นิสสาสาร, การวิเคราะห์รายจ่ายของนักท่องเที่ยวในเทศกาลลอยกระทงจังหวัดเชียงใหม่, วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต, (เชียงใหม่ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๘), หน้า ๒.

ถึงแม้ว่าจะมีการกล่าวถึงความรู้ด้านอื่นๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับตัวมนุษย์ ก็เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการอธิบายให้เข้าใจในตัวมนุษย์ได้อย่างถูกต้อง^{๕๐} พระพุทธศาสนาถือว่า เรื่องมนุษย์เป็นปรากฏการณ์ชีวิตอย่างหนึ่งที่มีอยู่ในโลกโดยเป็นชีวิตที่มีศักยภาพสูง เป็นผู้สามารถฝึกฝนอบรมตนได้ และเมื่อได้รับการพัฒนาแล้วก็จะเป็นผู้ประเสริฐสูงสุด พระพุทธศาสนาจึงให้ความสำคัญเกี่ยวกับมนุษย์ แม้กระทั่งแสดงว่าโลกอยู่ในตัวมนุษย์หรือมนุษย์เป็นโลกๆ หนึ่งในโรहितัสตสูตร พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า...

“เราข่อมบัญญัติโลก เหตุเกิดของโลก และปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งโลก
ลงในอรรถาพจน์มีประมาณว่าหนึ่งมีสัญญาและใจนี้เท่านั้น”^{๕๑}

จากการวิเคราะห์ในแง่ของปรัชญาอาจให้คำตอบว่า มนุษย์ คือใครได้ ในแง่ของสมมติ สัจและปรมาตตสัจ ในแง่ความจริงขั้นสมมตินั้นอาจตอบได้ว่า มนุษย์เป็นผู้ชาย เป็นผู้หญิง เป็นเด็ก เป็นผู้ใหญ่ สูง ต่ำ ดำ ขาว เป็นอย่างนั้น เป็นอย่างนี้ เป็นคำจำกัดความแล้วแต่จะคิดเอาตามแต่ละชาติ ภาษาไป ส่วนมนุษย์ในแง่ความจริงขั้นปรมาตตนั้นเป็นเพียงกระบวนการ ล้วนๆ ที่เกิดขึ้น ดับลง เพราะการรวมกันเข้าของเหตุปัจจัย ไม่มีใครสร้างขึ้น หรือเกิดขึ้นเพราะแรงกดดันกาลของใคร ไม่มีตัวตน สัตว์ บุคคล เรา เขา^{๕๒} ดังนั้น “มนุษย์หรือตัวตนแท้ๆ จึงไม่มี”^{๕๓} พระพุทธศาสนาเรียกสิ่งนี้ว่า “สมมติสัจจะ” เมื่อมนุษย์ถือกำเนิดขึ้นในสังกมใด ไม่ได้มีความแตกต่าง ในเรื่องธรรมชาติความเป็นมนุษย์ จะแตกต่างที่ อัตลักษณ์และชาติพันธุ์ ตลอดถึงลักษณะ โครงสร้างทางกายภาพเท่านั้น เมื่ออยู่บนโลกจะต่างกันที่วัฒนธรรมประเพณีของภูมิภาคนั้นๆ ที่เป็นตัวกำหนด สถานะความมีอยู่ของสรรพสิ่งรวมถึงมนุษย์นั้น อยู่ในฐานะเป็นปัจจัยสัมพันธ์กัน คือความสัมพันธ์และความเป็นเหตุเป็นปัจจัยเนื่องต้องอาศัยกันของสิ่งนั้นๆ มีการเกิดขึ้น ดำรงอยู่ และแตกสลายไป เป็นปรากฏการณ์ ในรูปของกระแสแห่งองค์ประกอบที่สืบเนื่องกัน ความเป็นไปของธรรมชาติเช่นนี้ โดยทั่วไปมัก รู้จักในชื่อของ “กฎ” แนวความคิด เรื่องกฎนี้ปรากฏในคัมภีร์ชั้นพระไตรปิฎก โดยใช้คำว่า “นิยาม” ดังพุทธพจน์ในธัมมนิยามสูตรว่า

^{๕๐} พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต), *พุทธศาสนากับการพัฒนามนุษย์*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๖), หน้า ๑๕.

^{๕๑} อ.จตุก. (ไทย) ๒๑/๔๕/๕๓.

^{๕๒} กรมศิลปากร, *มิลินทปัญหา ฉบับพิสดาร*, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศิลปบรรณาการ, ๒๕๑๖), หน้า ๗๑.

^{๕๓} ขุ.ม.หา. (ไทย) ๒๕/๘๖๕/๔๑๘.

“คุณกริกษุทั้งหลาย เพราะตถาคตอุบัติขึ้นก็ตาม ไม่อุบัติขึ้นก็ตาม(หลัก)
 นั้น คือความตั้งอยู่ตามธรรมคาก็ตั้งอยู่อย่างนั้นเอง ตถาคตตรัสรู้ บรรลุธาตุ
 นั้นว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยงสังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา
 ครั้นแล้วจึงบอกแสดงบัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนก ทำให้เข้าใจง่าย”^{๔๔}

จะเห็นว่า หลักความจริงตามคำสอนของพระพุทธศาสนาได้แสดงให้เห็นว่า สิ่งทั้งหลาย
 ทั้งปวง ไม่ว่าจะเป็นคน สัตว์ หรือสิ่งของ เป็นรูปธรรมหรือนามธรรม เป็นเรื่องวัตถุหรือจิตใจ
 ทั้งชีวิตและโลกธรรมชาติที่แวดล้อมตัวมนุษย์อยู่ก็ตาม สรรพสิ่งดังกล่าวล้วนเป็นไปตามธรรมคา
 แห่งเหตุปัจจัยเป็นเรื่องของปัจจัยสัมพันธ์ ธรรมชาติของธรรมชาติที่วุ่นวายนี้ มองด้วยสายตาของมนุษย์
 เรียกว่า กฎธรรมชาติ เรียกในภาษาบาลีว่า นิยาม แปลว่า กำหนดที่แน่นอน แนวทางที่แน่นอน หรือ
 ความเป็นไปอันมีระเบียบแน่นอน เพราะปรากฏให้เห็นว่าเมื่อมีเหตุปัจจัยอย่างนั้นๆ แล้วก็จะมีความ
 เป็นอย่างนั้นๆ แน่นนอน

จากการนิยามดังกล่าว สามารถอธิบายขยายตามหลักของนิยาม ตามลักษณะเฉพาะของ
 สรรพสิ่งในธรรมชาติว่า เป็นไปตามเหตุปัจจัย และปรากฏการณ์ต่างๆ นั้น มีความเกี่ยวโยงกัน
 ตามมิติของความสัมพันธ์ในแต่ละด้าน โดยแบ่งนิยามออกเป็น ๕ อย่าง เรียกว่า นิยาม ๕^{๔๕} ดังนี้

๑. อุดุนิยาม คือ กฎที่แสดงความเป็นไปของปรากฏการณ์ฝ่ายวัตถุ ความเปลี่ยนแปลง
 ของโลกกายภาพ และสภาวะแวดล้อมต่างๆ ความผันแปรของสิ่งหนึ่งเนื่องด้วยความร้อน หรือ
 อุณหภูมิ เช่น เรื่อง ลม ไฟ อากาศ^{๔๖} แต่เมื่อพิจารณาถึงมนุษย์ตามองค์ประกอบของร่างกาย
 (รูปธรรม) อันเป็นส่วนทางกายภาพนั้น มีองค์ประกอบที่เท่าเทียมกับโลกกายภาพ คือ ประกอบด้วย
 ปฐวีธาตุ (ธาตุดิน) อาโปธาตุ (ธาตุน้ำ) วาโยธาตุ (ธาตุลม) เตโชธาตุ (ธาตุไฟ) ธาตุเหล่านี้รวม
 เรียกว่า มหาภูตรูป หมายถึง ลักษณะของสิ่งที่เป็นกายภาพ เป็นโครงสร้างของสิ่งต่างๆ ที่เป็นวัตถุ
 รูป มีสัณฐานไม่แน่นอน เป็นการรวมตัวตามองค์ประกอบพื้นฐาน คือ ธาตุ ซึ่งเป็นสิ่งที่ดำรงตัวมัน
 เองอยู่ตามกระบวนการแห่งเหตุปัจจัย อยู่ในฐานะเป็นสังขตธรรม อันเป็นผลรวมชั่วขณะมีการเกิด
 ดับเปลี่ยนแปลงติดต่อกัน และเป็นกระบวนการตามธรรมชาติ ธาตุพื้นฐานดังกล่าว ได้แสดงตัวใน

^{๔๔} อ.จ.ติก. (ไทย) ๒๐/๕๗๖/๓๒๒.

^{๔๕} ที.อ.(ไทย) ๒/๓๔.

^{๔๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕,
 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๕๒.

ฐานะองค์ประกอบส่วนหนึ่งของรูปร่างมนุษย์กับโลกกายภาพว่า เป็นสิ่งที่มืออยู่เช่นนั้นเองตามกฎของธรรมชาติ

๒. **พีชนิยาม** คือ กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการสืบพันธุ์ รวมทั้งพันธุกรรม เช่น หว่านพีช เช่นไร ก็ย่อมได้รับผลเช่นนั้น^{๔๓} ถือเป็นกฎเกณฑ์ทางธรรมชาติในชีวิตมณฑลของพืชและสัตว์ ตลอดจนสิ่งมีชีวิตเล็กๆ ทั้งหมด นิยามนี้นับตั้งแต่ลักษณะทางพันธุกรรม คุณภาพทางชีวภาพของสัตว์และพืช ซึ่งเป็นปัจจัยเกื้อหนุนต่อการดำรงชีวิตของกันและกัน ตามระบบความสัมพันธ์ทางนิเวศ มนุษย์ในสถานะที่เป็นไปตามพีชนิยามนี้เช่นกันกับสิ่งมีชีวิตที่ตกอยู่ภายใต้กฎพีชนิยาม นับตั้งแต่เรื่อง “การกำเนิดของมนุษย์และสัตว์” มีพระพุทธพจน์ในมหาสัททสูตร แสดงไว้ว่า

กำเนิด ๔ เหล่านี้แล ๔ ประการเป็นไฉน คือ (๑) อัญชะกะกำเนิด (๒) ชลาพุชะกำเนิด (๓) สังเสทชะกำเนิด (๔) โอปปาติกะกำเนิด ก็อัญชะกำเนิดเป็นไฉน สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นใด ชำแรกเปลือกแห่งฟองไข่เกิด นี้เราเรียกว่า อัญชะกำเนิด ชลาพุชะกำเนิดเป็นไฉน สัตว์ทั้งหลายเหล่าใดชำแรกลำไส้ (มดลูก) เกิดนี้เราเรียกว่า ชลาพุชะกำเนิด สังเสทชะกำเนิดเป็นไฉน สัตว์ทั้งหลายเหล่าใดเกิดในปลาเน่า ในขนมมด ในถ้ำโคลน นี้เรียกว่า สังเสทชะกำเนิด โอปปาติกะกำเนิดเป็นไฉน เทวดา สัตว์นรก มนุษย์บางจำพวก และพวกเปรต อสุรกาย นี้เรียกว่า โอปปาติกะกำเนิด^{๔๔}

กฎของพีชนิยาม นอกจากจะอธิบายถึงความสืบทอดพันธุกรรมของพืช เมื่อพิจารณาถึงหลักพีชนิยาม จะเห็นว่าเป็นกฎธรรมชาติที่ครอบคลุมตั้งแต่พืชและสัตว์ โดยเฉพาะพระพุทธพจน์ที่ทรงแสดงถึงสัตว์โลก ตามการกำเนิดของสัตว์เหล่านั้น เมื่อกล่าวตามกำเนิดแล้ว มนุษย์ก็มีได้มาจากแหล่งกำเนิดที่สูงกว่าบรรดาสัตว์ทั่วไป แต่กลับอยู่ในฐานะเดียวกับสัตว์อื่น เช่น สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม ที่กำเนิดโดยอาศัยครรภ์ (มดลูก) เหมือนกับมนุษย์

จะเห็นว่า กฎดังกล่าวนี้ได้แสดงถึงกระบวนการแห่งการกำเนิด ตามวิวัฒนาการของการสืบเผ่าพันธุ์มนุษย์ มนุษย์ในฐานะเป็นสัตว์โลกสายพันธุ์หนึ่งที่กำเนิดโดยอาศัยครรภ์มารดา มีการเจริญเติบโตตามกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยที่เกื้อหนุน ดังปรากฏในมหาตัมหาสังขยสูตร แสดงปัจจัย ๓ ประการ คือ ๑) บิдамารดาอยู่ร่วมกัน ๒) มารดามีประจำเดือน ๓) สัตว์ถือปฏิสนธิในครรภ์ (มีปฏิสนธิวิญญาณอุบัติขึ้นในครรภ์) ดังข้อความในอินทกสูตร ได้กล่าวถึงการถือกำเนิด โดยแสดงลำดับขั้นของการเจริญเติบโตตามวิวัฒนาการของมนุษย์ในครรภ์มารดาว่า “รูปนี้เป็นกลละก่อน จากกลละเป็นอัมพุทะ จากอัมพุทะเกิดเป็นเปลิ จากเปลิเกิดใน ฉนะ จากฉนะเกิดเป็นปัญจสาขา

^{๔๓}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, อ่างแก้ว, หน้า ๑๕๒.

^{๔๔}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๖๕/๑๐๑-๑๐๒.

ต่อจากนั้นมีผม ขน และเล็บ เกิดขึ้น มารดาของสัตว์ในครรภ์ บริโภคข้าว น้ำ โภชนหารอย่างใด สัตว์ที่อยู่ในครรภ์มารดา ก็ยังอึดภาพให้เข้าไปด้วยอาหารอย่างนั้นในครรภ์”^{๔๕}

๔. **จิตตนิยาม** คือ กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการทำงานของจิตใจ หรือกระบวนการรับรู้ เช่น การรับรู้ของจิตผ่านกระบวนการของประสาทสัมผัส การทำงานของจิตในการเสวยอารมณ์ต่างๆ ความรู้สึกนึกคิด การเก็บความทรงจำ นั่นคือ ธรรมชาติของจิต (การรับรู้) และเจตสิก(อารมณ์)ในกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยตามนิยามของจิต^{๔๖}

จะเห็นว่า กฎจิตตนิยาม เมื่อใช้อธิบายลักษณะของมนุษย์และสัตว์โลก ตามลักษณะขององค์ประกอบแห่งขั้น ๕ โดยเฉพาะส่วนที่เป็นนามธรรม เช่น สัตว์บางชนิดอาจมีองค์ประกอบครบทั้ง ๕ ส่วน คือ มีรูปกาย (รูปขั้น) ความรู้สึก (เวทนาขั้น) ความสามารถจดจำ (สัญญาขั้น) การไตร่ตรองด้วยปัญญาและเหตุผล (สังขารขั้น) และมีสภาวะการรับรู้หรือจิต (วิญญาณขั้น) เป็นต้น แต่สัตว์บางเผ่าพันธุ์ อาจมีองค์ประกอบเหล่านี้ไม่สมบูรณ์ เช่น อสัญญสัตว์ ซึ่งไม่มีสัญญา^{๔๗} และในส่วนของ การใช้ปัญญาพิจารณา โดยเฉพาะเรื่องที่จะนำพาตนเองพ้นจากความทุกข์ แม้ว่าจะมีสัญชาตญาณในชีวิตของสัตว์ คือ มีความรู้สึกรักชีวิต ต้องการความสุข และไม่ต้องการประสบกับความทุกข์ เช่นเดียวกันไม่ว่ามนุษย์ หรือสัตว์^{๔๘} ทั้งหมดนี้ล้วนมาจากกิเลส ดังมีพระพุทธพจน์ว่า...

“เราย่อมไม่พิจารณาเห็นหมู่สัตว์อื่นแม้เพียงหมู่หนึ่ง ซึ่งวิจิตรเหมือนอย่าง สัตว์ดิรัจฉานทั้งหลายนี้เลยคนคิดด้วยจิตนั้นแหละ จิตนั้นแหละวิจิตรกว่า สัตว์ดิรัจฉานแม้เหล่านั้น เพราะเหตุนี้เธอทั้งหลายพึงพิจารณาจิตของตน เนื่องๆ ว่า จิตนี้เศร้าหมอง สัตว์ทั้งหลายย่อมบริสุทธ์ เพราะจิตผ่องแผ้ว”^{๔๙}

สรุปความได้ว่า สภาวะจิต ตามหลักจิตตนิยาม ได้แสดงถึงจุดร่วมและความแตกต่างของมนุษย์และสรรพสัตว์เผ่าพันธุ์ต่างๆ นั่นคือ มนุษย์และสรรพสัตว์ทั้งหมดในสังสารวัฏ มีความเกี่ยวเนื่องถึงกัน มีการเปลี่ยนสถานะจากมนุษย์ อาจกลับกลายเป็นสัตว์ดิรัจฉาน หรือสัตว์

^{๔๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๘๐๓/๒๘๖.

^{๔๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๕๓.

^{๔๗} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๐๕๗/๖๑๗.

^{๔๘} ส. ม. (ไทย) ๑๕/๑๔๕๕/๓๕๔

^{๔๙} ส.ขุ. (ไทย) ๑๗/๒๕๕/๑๔๒.

ประเภทอื่น เช่น เปรต อสุรกาย สัตว์นรก หรือสัตว์ที่มีจิตใจสูงอย่าง เทพ เป็นต้น^{๕๔} การมองเช่นนี้ จะทำให้เข้าใจว่า มนุษย์และสัตว์มีธรรมชาติของความเป็นไปอย่างเดียวกัน แต่จะแตกต่างออกไป ตามพัฒนาการทางจิต ซึ่งจะเป็นส่วนสำคัญในการกำหนดกฎภูมิของแต่ละภูมิ ให้มีความแตกต่างกันไป ตามศักยภาพของการชำระจิตที่บริสุทธิ์

๔. **กรรมนิยาม** เป็นกฎธรรมชาติเกี่ยวกับการกระทำ และเป็นกระบวนการให้ผลซึ่งกระบวนการดังกล่าวนี้ เกี่ยวโยงกับเจตจำนง ความคิดปรุงแต่งทั้งฝ่ายดีและชั่ว อันจะนำมาเป็นผล ทั้งที่เป็นคุณประโยชน์และโทษทัณฑ์^{๕๕} กฎแห่งกรรมในฐานะเป็นนิยามตามธรรมชาติในข้อนี้ ครอบคลุมทั้งพฤติกรรมของมนุษย์ และสัตว์โลกทั้งหลาย ดังพุทธพจน์ในจุฬามณีวาทกถุสสูตร ได้แสดงถึงสัตว์โลกทั้งหลายนั้นว่า สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและประณีตได้^{๕๖} ความเป็นไปของสัตว์ทั้งหลาย จะอิงอยู่กับกฎของกรรมนิยาม ในฐานะกฎกำหนดความเป็นไปของสัตว์ทั้งหลาย ผู้ซึ่งอยู่ในวิภวสงสาร มีพระพุทธพจน์รับรองว่า...

“ไม่ใช่เราแต่ผู้เดียวเท่านั้นที่มีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่ง จักทำกรรมใด ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เราจักเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น โดยที่แท้สัตว์ทั้งปวงบรรดาที่มีการมา การไป การจุติ การอุบัติ ส่วนมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่ง จักทำกรรมใดดีก็ตาม ชั่วก็ตาม จักเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น”^{๕๗}

ดังนั้น มนุษย์และสรรพสัตว์จึงอยู่ในฐานะเป็นเพื่อนร่วมชะตากรรม กฎแห่งกรรมจึงเปรียบเสมือนเครื่องควบคุมสรรพสิ่งที่เป็นไปในโลก ดังพุทธพจน์ว่า “กมฺมุนา วุตฺตตี โลกโก แปลว่า สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม หรือเป็นไปเพราะกรรม”^{๕๘} และส่งผลเป็นวิบากกรรม แม้ว่ามนุษย์และสัตว์โลก จะมีบรรทัดฐานทางศีลธรรมต่างจากสัตว์โลกอื่นๆ แต่แบบแผนทางศีลธรรมในพระพุทธศาสนา มีลักษณะเป็นกฎความสัมพันธ์ตามธรรมชาติ คือ การกระทำทางกาย วาจา ทางใจ

^{๕๔} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๖๖๔/๒๕๕, ส.ม. ๑๕/๑๗๕๗/๔๕๗.

^{๕๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๕๓.

^{๕๖} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๕๕๖/๓๒๕.

^{๕๗} อ.ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๕๗/๗๔.

^{๕๘} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๐๗/๔๘๕.

ต้องไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ไม่ว่าจะมนุษย์ สัตว์ หรือแม้กระทั่งกับโลกธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมต่างๆ ดังเช่น การประกอบประเพณีลอยกระทง ซึ่งอาศัยความกตัญญูกตเวทีเป็นที่ตั้งแล้ว เกิดกระทำการบูชาขึ้น เพื่อตอบแทนคุณของพระแม่คงคา ตามความเชื่อในคติพราหมณ์ และบูชารอยพระพุทธรูปบาทเพื่อรำลึกถึงพระพุทธเจ้า ก็ต้องไม่กระทำด้วยการไม่ทำลายสภาพแวดล้อมให้เสื่อมเสีย

๕. ธรรมนิยาม คือกฎธรรมชาติเกี่ยวกับความสัมพันธ์เป็นเหตุเป็นผลกันของสรรพสิ่ง ความเป็นไปตามธรรมดา หรือธรรมชาติของคน สัตว์ และสิ่งของ รวมไปถึงความเป็นกฎธรรมชาติ ฉะนั้น มนุษย์ สัตว์ และสรรพสิ่งตามธรรมชาติ ตามนิยามของพระพุทธศาสนานั้นตกอยู่ภายใต้นิยามตาม “กฎธรรมชาติ” กฎนี้ครอบคลุมความสัมพันธ์ทุกส่วนทั้งจักรวาล ตามกฎทั้ง ๕ สามารถสรุปความได้ว่า **หลักธรรมนิยาม** ถือว่าเป็นนิยามร่วม หรือนิยามสากล ของสิ่งที่ปรากฏในนิยามทั้ง ๔ ที่กล่าวมา เช่น สามัญญลักษณะ ได้แก่ ความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และอนัตตภาวะ รวมเป็นนิยามของสรรพสิ่งทั้งมวล^{๕๕}

สรุปความได้ว่า คุณค่าของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในประเพณีลอยกระทงในสังคมเปรียบเสมือนดังชีวิตของมนุษย์ คือเป็นสิ่งมีชีวิตมีการเกิดขึ้นตั้งอยู่ และเสื่อมสลายไปในที่สุด ฉะนั้น การที่จะอนุรักษ์หรือไม่นั้นก็ขึ้นอยู่กับจิตสำนึกของคนในชาติ หรือในสังคมนั้นๆ ได้มองเห็นถึงคุณค่าของมันแล้วเกิดการอนุรักษ์สืบสานเพื่อเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ มิเช่นนั้นจะเป็นธรรมชาติ และสรรพสิ่งที่อยู่บนหลักความจริงที่ว่า

๑. สรรพสิ่งไม่ได้อยู่ในอำนาจของใครๆ และไม่มีใครที่จะเป็นเจ้าของ หรืออ้างได้ว่าเป็นของของตนได้อย่างแท้จริง ส่วนหนึ่งของสรรพสิ่ง คือ สังขตธรรม ที่ผันแปรไปตามเหตุปัจจัย ส่วนอสังขตธรรม มีสถานะที่เสถียรไม่อิงอาศัยสิ่งอื่นๆ

๒. ส่วนที่เป็นสังขตธรรมไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่อย่างแท้จริง แต่เป็นไปตามกฎธรรมชาติที่มีการเกิดขึ้น เปลี่ยนแปลง และแตกสลาย เพราะเหตุสิ่งต่างๆ นั้นเกิดขึ้นเพราะอาศัยเหตุปัจจัย แม้ว่าจะเป็นมนุษย์ หรือสัตว์ก็ตาม ถือเป็นองค์รวมขององค์ประกอบต่างๆ ได้แก่ ธาตุ อายตนะ อีกส่วนหนึ่งเป็น อสังขตธรรม คือ สิ่งเดียวที่เราสามารถยืนยันได้ว่ามีอยู่จริง เพราะไม่มีการเกิดขึ้น ไม่มีการเปลี่ยนแปลง และไม่แตกสลาย

๓. สรรพสิ่ง ล้วนแต่ดำเนินไปตามกฎของนิยามตามธรรมชาติ สิ่งที่อยู่ในเงื่อนไขเดียวกันย่อมก่อให้เกิดผลเช่นเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็กฎอุนิยาม พิษนิยาม จิตนิยาม กรรมนิยาม และ

^{๕๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๕๓.

ธรรมเนียม อาจกล่าวได้ว่าเป็น กระบวนการที่โยงใยในปฏิสัมพันธ์ของกันและกัน ระหว่างมนุษย์ กับเพื่อนมนุษย์ มนุษย์กับสัตว์โลกทั้งหลาย และมนุษย์กับโลกธรรมชาติ ทั้งหมดจึงดำเนินไปตามครรลองแห่งธรรม

๔. เนื่องจากสรรพสิ่งเป็นอนัตตา การรับรู้ตามความจริงและไม่ไปหลงผิดยึดสิ่งใดๆ ว่าเป็นตัวตนหรือสิ่งทีเนื่องด้วยตน ถือเป็นความสัมพันธ์ของการดำรงอยู่ ที่สอดคล้องกับเหตุปัจจัย ตามระบบของธรรมชาติ โดยปราศจากสัตว์ ชีวะ หรืออัตตา

๕. การรวมตัวของเหตุปัจจัยตามนิยามของแต่ละส่วน คือ การกำหนดทิศทางของจักรวาล และความเป็นไปอย่างเหมาะสมของแต่ละนิยาม โดยมีความเชื่อมโยงกับอีกนิยามหนึ่ง การที่นิยามหนึ่งมีผลกระทบต่ออีกนิยามหนึ่ง อาจทำให้เกิดความหันเหของทิศทางในระบบจักรวาลได้ ผลที่เกิดขึ้นใหม่นี้ ก็จะมีผลสืบเนื่องเป็นลูกโซ่ต่อไป

๔.๖ คุณค่าของการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี

หลักธรรมและประเพณีถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ล้ำค่า หากเปรียบด้วยคุณค่างหาที่สุดมิได้ เพราะเป็นวิถีชีวิต การดำรงตนของคนในสังคม วัฒนธรรมที่ล้ำค่าด้วยหลักทรัพย์อย่างเดียวนั้นไม่ได้ ต้องวัดกันที่องค์ประกอบหลายด้าน คุณภาพชีวิตที่สมบูรณ์จะต้องตั้งอยู่บนรากฐานของคุณธรรมจริยธรรม ตลอดถึงประเพณีปฏิบัติที่สวายนามและเป็นระเบียบ ประเพณีจึงเป็นเครื่องชี้วัดคุณค่าของคน โดยมีธรรมเป็นเครื่องชี้แนะพระพุทธศาสนาเข้าสู่วิถีชีวิตของคนไทย พร้อมๆ กับขนบธรรมเนียมประเพณีปฏิบัติ จนกลมกลืนเป็นเนื้อเดียวกัน ในสังคมอย่างแยกไม่ออก ประเพณีมิเพื่อให้คนได้ปฏิบัติ อย่างพร้อมเพรียงเกิดความสามัคคี ส่วนหลักธรรมเป็นคำสอนและเป็นแบบแผนให้ประเพณีดำเนินไปอย่างเหมาะสม ประเพณีจึงแยกไม่ออกจากหลักศีลธรรม ดังนี้

๑. **จารีตประเพณี** หรือกฎศีลธรรม หมายถึง สิ่งซึ่งสังคมใดสังคมหนึ่งยึดถือและปฏิบัติสืบกันมาอย่างต่อเนื่องและมั่นคง เป็นเรื่องของความผิดถูก มีเรื่องของศีลธรรมเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยเสมอ ดังนั้น สมาชิกในสังคมต้องทำตาม หากผู้ใดฝ่าฝืนถือว่า เป็นความผิด หรือความเป็นชั่ว จะต้องถูกดำเนินหรือได้รับการลงโทษจากคนในสังคมนั้น เช่น ลูกหลานต้องเลี้ยงดูพ่อแม่เมื่อท่านแก่เฒ่า ถ้าใครไม่เลี้ยงดูถือว่าเป็นคนเนรคุณหรือลูกอกตัญญู ซึ่งมีความตรงกันข้ามกับความกตัญญูตามที่ผู้วิจัยได้กล่าวมาแล้วในบทที่ผ่านมา โดยได้กล่าวถึงลักษณะของคนที่มีความกตัญญูรู้คุณ

อย่างไรก็ตาม หลักจารีตประเพณีของแต่ละสังคมนั้นย่อมไม่เหมือนกัน เพราะมีค่านิยมที่ยึดถือต่างกัน การนำเอาจารีตประเพณีของตนไปเปรียบเทียบกับของคนอื่นแล้วตัดสินว่า จารีต

วัฒนธรรมประเพณีดีหรือเลวกว่าของตน ย่อมเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง และไม่ควรกระทำเพราะสภาพของสังคม สิ่งแวดล้อมตลอดจนความเชื่อของแต่ละสังคมนั้นย่อมแตกต่างกันไป

๒. ขนบประเพณี หรือสถาบัน หมายถึง ระเบียบแบบแผนที่ตั้งคนได้กำหนดไว้แล้ว ปฏิบัติสืบต่อกันมา ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม **ทางตรง** คือประเพณีที่มีการกำหนดเป็นระเบียบแบบแผนในการปฏิบัติอย่างชัดเจนว่าบุคคลต้องปฏิบัติอย่างไร เช่น สถาบันโรงเรียน มีโรงเรียน มีผู้สอน มีผู้เรียน มีระเบียบการรับสมัคร การเข้าเรียน การสอบไล่ เป็นต้น **ทางอ้อม** คือประเพณีที่รู้กันโดยทั่วไป โดยไม่ได้วางระเบียบไว้แน่นอน แต่ปฏิบัติไปตามคำบอกเล่า หรือตัวอย่างจากที่ผู้ใหญ่หรือบุคคลในสังคมปฏิบัติกัน เช่น ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด การตาย การแต่งงาน ซึ่งเป็นประเพณีเกี่ยวกับวิถีชีวิต และประเพณีเกี่ยวกับเทศกาล ตรุษ สารท การขึ้นบ้านใหม่ เป็นต้น

๓. ธรรมเนียมประเพณี หมายถึง ประเพณีเกี่ยวกับเรื่องธรรมดาสามัญที่ทุกคนควรทำ ไม่มีระเบียบแบบแผนเหมือนขนบประเพณี หรือมีความผิดถูกเหมือนจารีตประเพณี เป็นแนวทางในการปฏิบัติที่ทุกคนปฏิบัติกันทั่วไปจนเกิดความเคยชิน และไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นภาระหน้าที่ เพราะเป็นสิ่งที่มีความหมายและใช้กันอย่างแพร่หลาย ส่วนมากเป็นมารยาทในด้านต่างๆ เช่น การแต่งกาย การพูด การรับประทานอาหาร การเป็นแขกไปเยี่ยมผู้อื่น ธรรมเนียมประเพณีเป็นเรื่องที่ทุกคนควรทำ แม้มีผู้ฝ่าฝืนหรือทำผิดก็ไม่ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญ แต่อาจถูกตำหนิว่าเป็นคนไม่ได้รับการศึกษา หรือเป็นคนไม่มีมารยาท ไม่รู้จักกาลเทศะ

๔. วัฒนธรรมประเพณีพื้นบ้าน การศึกษาค้นคว้าแหล่งที่มาของตัวตนในชุมชนนั้น ด้วยเหตุนี้ วัฒนธรรมพื้นบ้านถือเป็นเรื่องสำคัญ เพราะจะเป็นหลักฐานสำคัญสำหรับให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาถึงแหล่งอารยธรรมที่ควรแก่การอนุรักษ์ และปฏิบัติต่อกันสืบมา ซึ่งประกอบด้วย

(๑) ประเพณียี่เป็ง

ประเพณียี่เป็ง เป็นประเพณีลอยกระทงตามประเพณีล้านนาที่จัดทำขึ้นในวันเพ็ญเดือน ๒ ของชาวล้านนา ยี่เป็ง เป็นภาษาคำเมืองในภาคเหนือ คำว่า “ยี่” แปลว่า สอง และคำว่า “เป็ง” ตรงกับคำว่า “เพ็ญ” หรือพระจันทร์เต็มดวง ซึ่งชาวไทยในภาคเหนือจะนับเดือนทางจันทรคติเร็วกว่าไทยภาคกลาง ๒ เดือน ทำให้ เดือนสิบสองของไทยภาคกลาง ตรงกับเดือนยี่ หรือเดือน ๒ ของไทยล้านนา ประเพณียี่เป็งจะเริ่มตั้งแต่วันที่ขึ้น ๑๓ ค่ำ ซึ่งถือว่าเป็น “วันดา” หรือเป็นวันจ่ายของเตรียมไปทำบุญเลี้ยงพระที่วัด ครั้นถึงวันขึ้น ๑๔ ค่ำ พ่ออยู่แม่อยู่และผู้มีจิตศรัทธาจะพากัน ไปถือศีล ฟังธรรม และทำบุญเลี้ยงพระที่วัดมีการทำกระทงขนาดใหญ่ตั้งไว้ที่ลานวัด ในกระทง

นั้นจะใส่ของกินของใช้ ใครจะเอาของมาร่วมสมทบด้วยก็ได้เพื่อเป็นทานแก่คนยากจน ครั้นถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ จึงนำกระทงใหญ่ที่วัด และกระทงเล็กๆ ของส่วนตัวไปลอยในลำน้ำ^{๖๐}

(๒) ประเพณีลอยกระทง

ประเพณีลอยกระทง ตรงกับวันเพ็ญ (วันขึ้น ๑๕ ค่ำ) เดือน ๑๒ (ตามปฏิทินทางจันทรคติ) ประมาณเดือนพฤศจิกายน ประเพณีนี้กำหนดขึ้นเพื่อเป็นการสะเดาะเคราะห์ และขอขมาต่อแม่พระคงคา บางหลักฐานเชื่อว่าเป็นการบูชารอยพระพุทธรูปที่ริมฝั่งแม่น้ำนัมทามหานที และบางหลักฐานก็ว่าเป็นการบูชาพระอุปคุตอรหันต์หรือพระมหาสาวก สำหรับประเทศไทยประเพณีลอยกระทงได้กำหนดจัดในทุกพื้นที่ทั่วประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณที่ติดกับแม่น้ำ ลำคลอง หรือ แหล่งน้ำต่างๆ ซึ่งแต่ละพื้นที่ก็จะมีเอกลักษณ์ที่น่าสนใจแตกต่างกันไป^{๖๑} โดยประเพณีลอยกระทง มิได้มีแต่ในประเทศไทยเท่านั้น ในประเทศจีน อินเดีย กัมพูชา ลาว และพม่าก็มีการลอยกระทงคล้ายๆ กับเมืองไทย จะต่างกันบ้างในส่วนขอรายละเอียด พิธีกรรม และความเชื่อในแต่ละท้องถิ่น แม้แต่ในบ้านเราเอง การลอยกระทงก็มาจากความเชื่อที่หลากหลายเช่นกัน ดังได้กล่าวแล้วข้างต้นเกี่ยวกับความเชื่อ

สรุปว่า คุณค่าของการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี ที่เราได้สืบทอดปฏิบัติกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ล้วนเป็นการจรรโลงให้สังคมเป็นสังคมที่น่าอยู่ เป็นสังคมที่มีระเบียบวินัย และมีหลักปฏิบัติตนต่อกันอย่างเอื้ออาทร ความสามัคคีรักใคร่ ประองคองกันของคนในชาติ ในเมื่อทุกคนได้มองเห็นคุณค่า และความสำคัญของวัฒนธรรมประเพณีต่างๆ ที่ประชาชนได้ปฏิบัติกันมาจนเป็นธรรมเนียมที่ทุกคนยอมรับ และเห็นว่าเป็นความดีควรแก่การรักษาไว้ นั่นเท่ากับว่าได้ทุกคนได้แสดงถึงคุณค่าให้นานาชาติประเทษที่ได้มาพบเห็น เกิดความศรัทธาและต้องการที่มาสักเรียนคุณค่าของประเพณีดีๆ ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตรประจำวันได้ โดยเฉพาะการมาเที่ยวเป็นครั้งคราวนั้นก็เพิ่มมูลค่าทั้งในแง่ของทรัพย์สินของประชาชน พร้อมทั้งมีรายได้และประเทศชาติเจริญตามด้วย

^{๖๐} ประเพณียี่เป็ง, <http://guru.sanook.com/libra>, เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๖ มิถุนายน ๒๕๕๓.

^{๖๑} พระยาอนุমানราชชน, วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ ของไทย, (กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๓๗.

๔.๗ สรุปวิเคราะห์คุณค่าของประเพณีลอยกระทงในสังคมไทย

คุณค่าของประเพณีลอยกระทง ที่ได้สืบทอดปฏิบัติกันมาจากคนรุ่นหนึ่งมาสู่คนอีกรุ่นหนึ่งล้วนมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของประชาชนในสังคมไทยตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน และมีการสืบทอดปฏิบัติต่อกันจนกลายเป็นรูปแบบของสังคม ที่ทุกองค์กรต่างๆ ในสังคมไทยเมื่อคราวถึงวันลอยกระทงในแต่ละปี ก็จะรวมกันจัดสถานที่เพื่อบูชาในวันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ตามปฏิทินทางจันทรคติประมาณเดือนพฤศจิกายนของทุกปี โดยประเพณีลอยกระทงนี้ถูกกำหนดขึ้นเพื่อเป็นการสะเดาะเคราะห์และขอขมาต่อแม่พระคงคา โดยมีคติความเชื่อตามหลักฐานที่ว่า เป็นการบูชารอยพระพุทธรบาท ซึ่งทรงประดิษฐานไว้ที่ริมฝั่งแม่น้ำนัมมทานที และบางหลักฐานก็ว่าเป็นการบูชาพระอุปคุตอรหันต์ หรือพระมหาสาวก

สำหรับประเทศไทยประเพณีลอยกระทง ได้กำหนดจัดในทุกพื้นที่ทั่วประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณที่ติดกับแม่น้ำ ลำคลอง หรือ แหล่งน้ำต่างๆ ซึ่งแต่ละพื้นที่ก็จะมีเอกลักษณ์ที่น่าสนใจแตกต่างกันไป การจัดประเพณีลอยกระทงในปัจจุบัน มีวัตถุประสงค์หลายอย่าง เช่น เพื่อเผยแพร่ประชาสัมพันธ์และส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูประเพณีอันดีงามของไทย โดยเฉพาะประเพณีลอยกระทง ของแต่ละท้องถิ่น ไว้สืบทอดต่อไป ส่งเสริมให้งานประเพณีลอยกระทงเป็นสินค้าทางการท่องเที่ยว โดยสามารถนำเสนอในรายการนำเที่ยวเป็นประจำทุกปี ในอนาคตอย่างยั่งยืนเพื่อเพิ่มศักยภาพการท่องเที่ยวและรายได้จากนักท่องเที่ยวทั้งในและต่างประเทศ เพื่อกระตุ้นให้เกิดกระแสการเดินทางท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวชาวไทย และชาวต่างประเทศในช่วงเทศกาลประเพณีลอยกระทง งานลอยกระทงเป็นประเพณีที่เด่น และสร้างความสง่างามให้กับท้องถิ่นและชุมชน เช่น ประเพณีลอยกระทงเผาเทียน เล่นไฟ จังหวัดสุโขทัย ประเพณียี่เป็ง จังหวัดเชียงใหม่ ประเพณีลอยกระทงตามประทีป จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประเพณีลอยกระทงสายไหลประทีปพันดวง ซึ่งถ้ายพระราชทาน จังหวัดตาก รูปแบบการจัดงานของแต่ละพื้นที่จะแตกต่างกัน โดยรวมแล้วก็อยู่ที่การสำรวจพื้นที่และศึกษาข้อมูลการจัดงาน ถ้าหน่วยราชการจัดก็ต้องจัดทำโครงการเสนอขออนุมัติแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงานฝ่ายต่างๆ การพิจารณาเนื้องาน โครงการของผู้รับจ้างเหมาเข้าเสนอแนวคิดและการดำเนินงานประสานงาน และจัดประชุมระหว่างหน่วยงาน สรุปผลการเตรียมงาน และแก้ไขปัญหาที่เป็นข้อบกพร่องเพื่อความพร้อมในการจัดงานประชาสัมพันธ์การจัดงานทั้งในและต่างประเทศ พร้อมจัดทำเว็บไซต์ลอยกระทงขึ้น โดยเฉพาะและแถลงข่าวการจัดงานเป็นระยะๆ ดำเนินการทำงานตามแผนงาน โดยการกำกับผู้รับจ้างเหมาจัดทำโครงการและประเมินโครงการ กระบวนการเหล่านี้เป็นกิจกรรมเบื้องต้นสำหรับการจัดมหกรรมประเพณีลอยกระทง การลอยกระทงเป็นประเพณีที่สืบทอดมาอย่าง

ช้านาน มีพื้นฐานและที่มาจากพระพุทธศาสนา และศาสนาพราหมณ์ มีลักษณะที่เกี่ยวเนื่องก็คือ หลักความสามัคคี และหลักของความกตัญญูกตเวที โดยเป้าหมายหลักของการลอยกระทง คือ

๑. การลอยกระทงในเมืองไทย คือ เกิดจากตำนานที่มีมาตั้งแต่ครั้งสุโขทัย เรียกว่า การลอยพระประทีป หรือ ลอยโคมเป็นงานนักขัตฤกษ์รื่นเริงของประชาชนทั่วไป “ต่อมา นางนพมาศหรือท้าวศรีจุฬาลักษณ์สนมเอกของพระร่วง ได้คิดประดิษฐ์ดัดแปลงเป็นรูปกระทง ดอกบัวแทนการลอยโคม การลอยกระทงหรือลอยโคมในสมัย นางนพมาศ กระทำเพื่อเป็นการ สักการะรอยพระพุทธบาทที่แม่น้ำนัมมทานที ซึ่งเป็นแม่น้ำสายหนึ่งในแคว้นทักขิณาบถของ ประเทศอินเดีย ปัจจุบันเรียกว่า แม่น้ำเนรพุททา”^{๖๒} เป็นประเพณีและเป็นความเชื่อทางด้านพุทธ ศาสนาเพื่อบูชาคุณของพระพุทธเจ้า ในรูปแบบของอามิสบูชา

๒. การลอยกระทงเพื่อบูชาคุณ มาจากคติความเชื่อที่ว่ารอยพระพุทธบาทของ พระพุทธเจ้า ที่ประทับไว้และปรากฏอยู่ ณ ริมฝั่งแม่น้ำนัมมทานที มีความเป็นมาเกี่ยวข้องกับพุทธ ประวัติ คือ ครั้งหนึ่งพญานาคทูลอาราธนาพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ให้เสด็จไปแสดงธรรมโปรดใน นาคพิภพ เมื่อพระองค์จะเสด็จกลับพญานาคทูลขออนุสาวรีย์ไว้กราบไหว้บูชาพระพุทธองค์ จึงทรง ประดิษฐานรอยพระพุทธบาทไว้ที่หาดทราย ริมฝั่งแม่น้ำนัมมทานที เพื่อให้บรรดานาคทั้งหลายได้ สักการะ บูชาการลอยกระทงที่มีความเป็นมาเกี่ยวข้องกับพุทธประวัติ ยังมีอีก ๒ เรื่อง คือ (๑) การ ลอยกระทงเพื่อบูชาพระจุฬามณีบนสวรรค์ (๒) การลอยกระทงเพื่อต้อนรับพระพุทธองค์ในวันที่ เสด็จกลับจากเทวโลก^{๖๓}

๓. การลอยกระทงเพื่อบูชาพระจุฬามณี มีที่มาจากเมื่อครั้งที่เจ้าชายสิทธัตถะ เสด็จออก จากพระนครกบิลพัสดุ์ในเวลากลางคืนด้วยม้ากัณฐกะ พร้อมนายฉันทะมหาดเล็กผู้ตามเสด็จ ครั้นรุ่งอรุณก็ถึงฝั่งแม่น้ำอโนมาณี เจ้าชายทรงจับม้ากัณฐกะกระโจนข้ามแม่น้ำไปโดยสวัสดิ์เมื่อ ทรงทราบว่า “พื้นเขตกรุงกบิลพัสดุ์แล้ว เจ้าชายสิทธัตถะจึงเสด็จลงประทับเหนือหาดทรายขาว สะอาด ตรัสให้นายฉันทะนำเครื่องประดับและม้ากัณฐกะกลับพระนคร ทรงตั้งพระทัยปรารถนา จะบรรพชาโดยเปล่งวาจา “สาธุ โข ปุพฺพชฺชา” แล้ว จึงทรงจับพระเมาลีด้วยพระหัตถ์ซ้าย พระหัตถ์ ขวาทรงพระขรรค์ตัดพระเมาลี แล้วโยนขึ้นไปบนอากาศ พระอินทร์ได้นำผอบทองมารองรับ พระเมาลีไว้ และนำไปบรรจุยังพระจุฬามณีเจดีย์สถานในเทวโลกพระจุฬามณีตามปกติมีเทวดา เหาะมาบูชาเป็นประจำแม้พระศรีอริยเมตไตรยเทวโพิศัตว์ซึ่งในอนาคต จะมาจุติบน โลกและตรัส

^{๖๒} ธนาภิจ (นามแฝง), ประเพณีพิธีมงคล และวันสำคัญของไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : ชมรมเด็ก, ๒๕๔๑), หน้า ๕.

^{๖๓} ธนาภิจ (นามแฝง), ธนาภิจ (นามแฝง), อ่างแล้ว, หน้า ๑๐.

รู้เป็นพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งก็ยิ่งเสด็จมาไหว้ การลอยกระทงเพื่อบูชาพระจุฬามณี จึงถือเป็นการไหว้บูชาพระศรีอริยไตรยด้วย”^{๖๔}

๔. การลอยกระทง เกิดจากคติความเชื่อที่ว่า “เพื่อต้อนรับพระพุทธเจ้าเสด็จกลับจากเทวโลกเมื่อเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกบวช จนได้บรรลุนิพพานเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว หลังจากเผยพระธรรมคำสั่งสอนแก่สาธุชนโดยทั่วไปได้ระยะหนึ่ง จึงเสด็จไปจำพรรษาอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพื่อทรงเทศนาธรรมโปรดพระพุทธมารดา ครั้งจำพรรษาจนครบ ๓ เดือน พระองค์จึงเสด็จกลับลงสู่โลกมนุษย์ เมื่อท้าวสักกเทวราชทราบพุทธประสงค์ จึงเนรมิตบันไดทิพย์ขึ้น อันมี บันไดทอง บันไดเงิน และบันไดแก้วทอดลงสู่ประตูเมืองสังกัสสนคร บันไดแก้วนั้นเป็นที่ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จลง บันไดทองเป็นที่สำหรับเทพดาทั้งหลายตามส่งเสด็จ บันไดเงินสำหรับพรหมทั้งหลายส่งเสด็จ ในการเสด็จลงสู่โลกมนุษย์ครั้งนี้เหล่าทวยเทพและประชาชนทั้งหลาย ได้พร้อมใจกันทำ การสักการบูชาด้วยทิพย์บุปผามาลัย การลอยกระทงตามคตินี้ จึงเป็นการรับเสด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจากดาวดึงส์พิภพ ซึ่งเป็นตำนานเดียวกันกับประเพณีการตักบาตรเทโวรับเสด็จพระพุทธองค์ลงจากดาวดึงส์”^{๖๕}

๕. การลอยกระทงเพื่อบูชาพระอุปคุตต์ การลอยกระทงเพื่อบูชาพระอุปคุตต์นี้เป็นประเพณีของชาวเหนือและชาวพม่า พระอุปคุตต์เป็นพระอรหันต์เถระหลังสมัยพุทธกาล โดยมีตำนานความเป็นมาดังนี้เมื่อพระเจ้าอโศกมหาราช ทรงมีพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนา ได้โปรดให้สร้างพระสถูปเจดีย์และพุทธวิหารขึ้นทั่วชมพูทวีป มหาวิหารที่มีชื่อเสียงมากที่สุดคือ "อโศการาม" ซึ่งตั้งอยู่ในเขตแคว้นมคธ หลังจากที่สร้างพระสถูปเจดีย์ถึง ๘๔,๐๐๐ องค์สำเร็จแล้ว พระเจ้าอโศกทรงมีพระราชประสงค์ จะนำพระบรมสารีริกธาตุของสัมมาสัมพุทธเจ้าไปบรรจุในพระสถูปต่างๆ และบรรจุในพระมหาสถูปองค์ใหญ่ที่สร้างขึ้นใหม่มีความสูงประมาณครึ่งโยชน์ และประดับประดาด้วยแก้วต่างๆ ประดิษฐานอยู่ริมฝั่งแม่น้ำคงคาในปาฏลีบุตร อีกทั้งต้องการให้มีการเฉลิมฉลองยิ่งใหญ่เป็นเวลา ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน แต่ด้วยเกรงว่าพญามารจะมาทำลายพิธีฉลอง มีเพียงพระอุปคุตต์องค์เดียวเท่านั้นที่ไปจำศีลอยู่ในสะดือทะเลเพียงท่านเดียว ที่จะสามารถปราบพญามารได้เมื่อพระอุปคุตต์ปราบพญามารจนสำนึกตัวหันมายึดเอาพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งแล้ว พระอุปคุตต์จึงลงไปจำศีลอยู่ในสะดือทะเลตามเดิมพระอุปคุตต์นี้ไทยเรียกว่า พระบัวเข็ม ชาวไทยเหนือ

^{๖๔} พระยาอนุমানราชชน, วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ ของไทย, (กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๔๕.

^{๖๕} พระยาอนุমানราชชน, อ้างแล้ว, หน้า ๕๐.

หรือชาวอีสานและชาวพม่านับถือพระอุปคุตต์มาก ชาวพม่าไม่ว่าจะมีงานอะไรเป็นต้องนิมนต์มา
เข้าพิธีด้วยเสมอ ไทยเราใช้บูชาในพิธีขอฝนหรือพิธีมงคล^{๖๖}

จากเป้าหมายหลักของการลอยกระทง ก็เพราะว่าผู้คนในสังคมสามารถปฏิบัติถึงหลัก
สามัคคีธรรมได้อย่างจริงจังและเต็มเปี่ยมได้ ต้องมีศรัทธาความเชื่อมั่นตามหลักพระพุทธศาสนา
โดยศรัทธาจะต้องมีปัญญามาเป็นเครื่องกำกับด้วยเสมอ เมื่อคนมีศรัทธาที่มีปัญญาเป็นเครื่องชี้
นำแล้ว จึงจะเป็นศรัทธาที่ประกอบด้วยเหตุผล เช่น เชื่อว่าสังคมจะไร้ปัญหาหากทุกคนลงมือปฏิบัติ
ธรรมเหมือนกัน และศรัทธา ความเชื่อมั่นแบ่งออกเป็น ๔ ประเภท ประกอบด้วย

๑. **กัมมัตถตา** เชื่อกรรม ได้แก่ เชื่อมั่นว่าทำดีก็ได้รับผลดี ทำชั่วก็ต้องรับผลชั่ว

๒. **วิปากัตถตา** เชื่อวิบาก ได้แก่ เชื่อมั่นในผลของกรรม ผลของการกระทำนั้นๆ เช่น
เชื่อมั่นว่าผลที่ดีมาจากกรรมที่ดี ผลที่ชั่วก็มาจากกรรมที่ชั่ว เป็นต้น

๓. **กัมมัตสกตัตถตา** ได้แก่ ความเชื่อมั่นว่าสัตว์มีกรรมเป็นของๆ ตน หมายความว่า
ทั้งเหตุ ทั้งผล รวมลงที่คน เมื่อคนทำเหตุ คือ กรรมดี ก็ผลิตผลดี กรรมและผลที่ดีก็รวมลงอยู่ที่
บุคคล เมื่อบุคคลทำกรรมที่ชั่ว ผลิตผลที่ชั่ว เหตุผลที่ชั่วก็รวมลงที่บุคคล จึงเรียกว่า กัมมัตสกต
ความที่สัตว์มีกรรมเป็นของๆ ตน เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของๆ ตน

๔. **ตถาคตโพธิสัตถตา** ได้แก่ ความเชื่อมั่นในความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า คือ เชื่อพระ
ปัญญาของพระองค์มั่นใจในพระองค์ว่าพระองค์ได้ตรัสรู้สัจธรรมจริง^{๖๗}

หลักธรรมในพุทธศาสนาซึ่งเป็นหลักธรรมที่ช่วยส่งเสริมให้เกิดผลสำคัญในการ
ปฏิบัติตามหลักสามัคคีธรรมอย่างเหมาะสมคือ กุศลมูล เป็นต้นตอแห่งบุญกุศล ความดีงามทั้งมี
พฤติกรรม ทั้งทางกาย วาจาและใจ ๓ ประการ คือ

๑. **อโลภะ** อารมณ์แห่งความไม่อยากได้

๒. **อโทสะ** อารมณ์ไม่คิดประทุษร้าย

๓. **อโมหะ** อารมณ์ความไม่หลงผิด^{๖๘}

ความดีทั้งหลายล้วนเกิดจากรากเหง้าที่ดี ๓ อย่าง มีอย่างใดก็อย่างหนึ่ง หรือ ๒ อย่าง
หรือทั้ง ๓ อย่างเปรียบเหมือนสุคันธชาติ คือ ของหอมนานาชนิด เช่น ดอกมะลิ พิกุล กุหลาบ

^{๖๖} ธนากิจ (นามแฝง), **ประเพณี พิธีมงคล และวันสำคัญของไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร :
ชมรมเด็ก, ๒๕๔๓), หน้า ๕๕.

^{๖๗} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๘๒๒/๓๕๕.

^{๖๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๑๖๓.

บัวหลวง เป็นต้น “ย่อมเกิดจากรากเหง้าพืชพันธุ์ที่ติดแน่นเอง เมื่อกุศลมูลมีอยู่แล้ว กุศลธรรมอื่นๆ เช่น การบริจาคทานเพื่อแม่เจ้าจนเจดีย์สุขให้แก่อื่นด้วยให้กำลังกายบ้าง กำลังความคิดบ้าง กำลังทรัพย์บ้างที่ยังไม่เกิดก็เกิดขึ้น ที่เกิดแล้วก็เจริญมากขึ้น”^{๖๕} หากมนุษย์ไม่ยอมรับว่ามีกรรมทั้งดีและไม่ดีอยู่จริงแล้ว ก็จะเป็นเหตุแห่งการแข่งขันแย่งชิงเอาแต่ใจตน เห็นแก่ตัว ทำลายเบียดเบียนกัน จนถึงก่อสงครามล้างผลาญชีวิตกัน ซึ่งการกระทำเช่นนี้ พุทธปรัชญาเถรวาทถือว่าเป็นมิจาติปฏิฐานที่ร้ายแรงมาก ฉะนั้น พุทธปรัชญาเถรวาทจึงสอนให้มวลมนุษย์ใส่ใจในการประพฤติปฏิบัติตนเองให้ดีเสียก่อน โดยมีหลักอยู่ ๖ ประการ เพื่อเป็นเครื่องประกันความสงบสุขทั้งด้านส่วนตัวและสังคมส่วนรวม ได้แก่

๑. ถ้าการกระทำชั่วไม่มีผลจริงและโลกหน้าก็ไม่จริง ผู้ที่ทำชั่วแล้วตายไป ก็ไม่ได้ไม่เสีย เท่ากับเสมอตัว

๒. ถ้าการกระทำชั่วมีผลจริง และโลกหน้ามีจริง ผู้ที่ทำชั่วแล้วตายไป ก็มีหวังไปทุกติ เท่ากับเสียหรือขาดทุน

๓. แม้การกระทำชั่วไม่มีผลจริง และโลกหน้าไม่มีจริง ผู้ที่ทำชั่วยังเป็นที่นิทาของคนทั่วไปในโลกนี้ ก็ยังเสียหรือขาดทุนอยู่ดี

๔. ถ้าการกระทำดีไม่มีผลจริง และโลกหน้าไม่มีจริง ผู้ที่ทำดีแล้วตายไปก็ไม่ได้ ไม่เสีย เท่ากับเสมอตัว

๕. ถ้าการกระทำดีมีผลจริงและโลกหน้ามีจริง ผู้ที่ทำดีแล้วตายไป ย่อมมีหวังไปสุคติ เท่ากับได้หรือมีกำไร

๖. แม้การกระทำดี ไม่มีผลจริงและโลกหน้าไม่มีจริง ผู้ที่ทำดีก็ยังเป็นที่สรรเสริญของคนทั่วไปในโลกนี้ เท่ากับยังได้หรือยังมีกำไรอยู่”^{๖๖}

จากการศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของประเพณีลอยกระทงที่มีต่อสังคมไทย **จึงสรุปได้ว่า** ประเพณีลอยกระทงนั้นเป็นการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม คือทุกคนต้องมีส่วนร่วมที่จะต้องช่วยกันคิดช่วยกันทำ โดยเฉพาะในเรื่องของน้ำ ที่มีผลประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตประจำวันของมนุษย์ และการหล่อเลี้ยงธรรมชาติให้มีอยู่ประเพณีลอยกระทง จึงแฝงไปด้วยคุณค่าที่มีอยู่ในประเพณี จากการที่มีความเชื่อเรื่องของการลอยกระทง เพื่อการสะเดาะเคราะห์ หรือการปล่อยบาป ก็กลับมารำลึกถึงคุณพระรัตนตรัย ทำให้มีหลักยึดเหนี่ยวจิตใจ ทำให้มีกำลังที่จะประพฤติตนทำในสิ่งที่ดี สิ่งที่สำคัญ

^{๖๕}มหามกุฏราชวิทยาลัย, อธิบายธรรมวิภาค ปริจเฉทที่ ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๔๔-๔๕.

^{๖๖}ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๐๓-๑๒๔/๘๐-๑๐๒.

ที่จะริเริ่มให้เกิดการอนุรักษ์เกิดขึ้นโดยตนนั้นเป็นเรื่องใหญ่ ซึ่งส่วนน้อยจะไม่ค่อยมองเห็น นอกจากมีสิ่งเร้าทำให้เกิดขึ้น เช่น ประเพณีนี้ เมื่อมองเห็นค่าของสิ่งแวดล้อมว่ามีประโยชน์อย่างไร แล้วก็จะเกิดการหวงแหน เป็นการแสดงออกที่บ่งบอกถึงความกตัญญูทวาทิตา ต่อสิ่งแวดล้อมที่ทำให้ประโยชน์ต่อตน อันเป็นน้ำบ่อซึมที่เกิดขึ้นในจิตใจ ปลุกจิตสำนึกสืบต่อไปถึง ความกตัญญูต่อบุพการีชน ที่ทำคุณประโยชน์ให้คุณคิดทำดีตอบแทนต่อไป

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของประเพณีลอยกระทง” มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ ได้แก่ (๑) ศึกษาประวัติความเป็นมาของประเพณีลอยกระทง (๒) ศึกษาคุณค่าและหลักธรรมของประเพณีลอยกระทงในทัศนะพระพุทธศาสนา และ (๓) วิเคราะห์คุณค่าของประเพณีลอยกระทงที่มีต่อสังคมไทย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยศึกษาข้อมูลจาก พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และหนังสือเอกสารผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แล้วนำมาวิเคราะห์สรุป ข้อมูลเชิงพรรณนา จากคัมภีร์พระพุทธศาสนา และเอกสารงานวิชาการทั้งหลายที่ผู้ทรงคุณวุฒิได้ รจนาสรรสร้างสรรคไว้ และเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการวิจัยครั้งนี้ ผลของการศึกษาตามวัตถุประสงค์ มีข้อสรุป ดังต่อไปนี้

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ ข้อที่ ๑ พบว่า ความเป็นมาของประเพณีลอยกระทง มีร่องรอยหลักฐานในปุณณสูตร ได้กล่าวถึงแม่น้ำสำคัญสายหนึ่งในครั้งพุทธกาลซึ่งเป็นหลักฐาน ทางประวัติศาสตร์ ที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนพระยานาค จนมีศรัทธาเลื่อมใสในคำสอนของ พระองค์ แล้วทูลขอสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อเป็นสัญลักษณ์ของการบูชา โดยมีพระเจดีย์ หรือรอยพระพุทธรูปที่ พุทธบริษัท ได้เคารพบูชาคุณของพระพุทธเจ้า อยู่ในแคว้นทักษิณาของประเทศอินเดีย เรียกว่า “แม่น้ำเนรพุททา หรือ นีรพุททา” เหตุผลที่ตำราเขียนไม่เหมือนกันเพราะเสียงอ่านจะเพี้ยนไปบ้าง เช่น เมืองราชคฤห์ในอดีต ปัจจุบันเสียงเพี้ยนไปเป็น ราชเกีย หรือ ราชคิร (Rajkir) อย่างไรก็ตามจะ เป็นแม่น้ำนิมมทา นัมมทา เนรพุททา นีรพุททา ก็คือ แม่น้ำเดียวกันนั่นเอง ซึ่งเป็นสถานที่ที่พระ พุทธองค์ทรงได้โปรดสั่งสอนพระยานาค จนมีความศรัทธาเลื่อมใสใน คำสอนของพระองค์ แล้ว ทูลขอสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อเป็นที่สักการบูชา จึงเป็นที่มาของประเพณีลอยกระทงตราบจนถึงปัจจุบัน โดยมีสัญลักษณ์ของการสักการบูชาคือพระเจดีย์ หรือรอยพระพุทธรูปที่ชาวพุทธได้สืบทอด ปฏิบัติกันมาเพื่อรำลึกถึงคุณพระพุทธเจ้าจึงเป็นที่มาของประเพณีลอยกระทง

ส่วนประวัติความเป็นมาของการลอยกระทงในเมืองไทย ที่มีมาตั้งแต่ครั้งสุโขทัย เรียกว่า “การลอยพระประทีป หรือ ลอยโคม” เป็นงานนักขัตฤกษ์รื่นเริงของประชาชนทั่วไปต่อมา นางนพมาศ หรือท้าวศรีจุฬาลักษณ์พระสนมเอกของพระร่วง หรือพ้อขุนรามคำแหงมหาราช สมัยกรุงสุโขทัย ได้คิดประดิษฐ์ดัดแปลงรูปกระทงเป็นดอกบัวแทนการลอยโคม การลอยกระทงหรือลอยโคมในสมัยนั้นมีคติความเชื่อว่า กระทำเพื่อเป็นการสักการะรอยพระพุทธรบาทที่แม่น้ำนัมมทานที ซึ่งเป็นแม่น้ำสายหนึ่งอยู่ในแคว้นทักขินาภของประเทศอินเดียปัจจุบันเรียกว่า “แม่น้ำนเรพุททา” โดยความหมายของการลอยกระทง คือ เป็นประทีปเครื่องสำหรับจุดไฟให้มีแสงสว่าง ทำด้วยแก้วบ้าง ทำด้วยเกลือปลาบ้าง และโคมลอยให้ลอยขึ้นไปได้ บนอากาศ การลอยพระประทีปลอยกระทงนี้ เป็นนักขัตฤกษ์ที่รื่นเริงทั่วไปของชนทั้งปวงทั่วไป ไม่เฉพาะแต่การหลวง แต่จะนับว่าเป็นพระราชพิธีอย่างใดก็ได้ ด้วยไม่ได้มีพิธีสงฆ์พิธีพราหมณ์อันใดเกี่ยวเนื่องในการลอยทรงประทีปซึ่งนับว่าเป็นราชประเพณีซึ่งมีมาในแผ่นดินสยามแต่โบราณ ประเพณีลอยกระทงมีภูมิหลังและองค์ประกอบ คือ องค์ประกอบของประเพณี และพิธีกรรมประกอบด้วยแนวคิดหลักการความเชื่อที่แสดงออกปรากฏเป็นประเพณี องค์ประกอบด้านพิธีกรรม คือมีขั้นตอนรูปแบบ กรรมวิธีที่กำหนดไว้องค์ประกอบด้านสมาชิกผู้เข้าร่วมอยู่ในประเพณีตั้งแต่สองคนขึ้นไป

จะเห็นว่า ประเพณีลอยกระทงนั้น เกิดจากความเชื่อเรื่องศาสนา โดยมีการบูชาเพื่อเป็นการแสดงถึงความกตัญญูกตเวที ซึ่งพิธีกรรมลอยกระทงของแต่ละภาคนั้นจะเรียกแตกต่างกัน ภาคกลางและภาคใต้เรียกว่า “ประเพณีลอยกระทง” ภาคเหนือเรียกว่า “ประเพณียี่เป็ง” และภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสานเรียกว่า “ประเพณีไหลเรือไฟ” จะเห็นว่าประเพณีการลอยกระทงในแต่ละท้องถิ่นก็มาจากความเชื่อ ความศรัทธาที่แตกต่างกัน บางแห่งก็มีตำนานเล่าขานกันต่อๆ มาซึ่งบางเรื่องเป็นเรื่องเล่าขานเป็นนิทานพื้นบ้านเป็นเรื่องที่เล่าสืบกันมาแต่โบราณกาลไม่อาจหาหลักฐานที่แน่ชัดได้ แต่ทุกเรื่องล้วนเกี่ยวข้องกับหลักความเชื่อในพระพุทธศาสนาเกือบทั้งสิ้น ประเพณีลอยกระทง เป็นทั้งพิธีกรรมที่เป็นพิธีหลวง และพิธีกรรมที่เป็นของสามัญชนชาวบ้านหรือพิธีราษฎร์ ประเพณีลอยกระทงให้คุณค่าและขอบเขต คือ ให้คุณค่าต่อชุมชน และท้องถิ่นด้านความรักความสามัคคีให้คุณค่าต่อศาสนา ด้านความกตัญญู และบูชาต่อผู้มีพระคุณให้คุณค่าต่อสังคม ด้านความบันเทิงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ด้านเศรษฐกิจแก่ชุมชน

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ ข้อที่ ๒ พบว่า คุณค่าของประเพณีลอยกระทงมีหลักธรรมที่สอดคล้องกับหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาอยู่ค่อนข้างมาก จึงทำให้ประชาชนทั่วหน้าได้มองเห็นคุณค่าของประเพณีลอยกระทง เพราะได้เสริมสร้างความรักใคร่ปรองดองกันของประชาชนในชาติให้เกิดความหวงแหนและต้องสืบทอดอนุรักษ์ไว้ให้คงคู่อยู่กับสังคมตราบนาน

เท่านั้น โดยมีหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นกรอบสำหรับปฏิบัติ เช่น หลักความสามัคคี สอดคล้องกับหลักสาราณียธรรม คือ เมตตา มโนกรรม การคิดดี การมองกันในแง่ดี มีความหวังดี และปรารถนาดีต่อกัน เมตตาจริกรรม การพูดแต่สิ่งที่ดีงาม พูดกันด้วยความรักความปรารถนาดี รู้จักการพูดให้กำลังใจกันและกัน ในยามที่มีใครต้องพบกับความทุกข์ความผิดหวังหรือความเศร้าหมองต่างๆ เมตตากรรม การทำความดีต่อกัน สนับสนุนช่วยเหลือกันทางด้านกำลังใจ มีความอ่อนน้อมถ่อมตน รู้จักสัมมาคารวะ ไม่เบียดเบียนหรือรังแกกัน ไม่ทำร้ายกันให้ได้รับความทุกข์เวทนา สาธารณโภกิ การรู้จักแบ่งปันผลประโยชน์กันด้วยความยุติธรรม ช่วยเหลือกัน ไม่เห็นแก่ตัว ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ไม่เอาर्डเอาเปรียบ สีสสามัญญาตา การปฏิบัติตามกฎระเบียบ ข้อบังคับหรือวินัยต่างๆ อย่างเดียวกัน เคารพในสิทธิเสรีภาพของบุคคล ไม่ก้าวก่ายหน้าที่กัน ทิฏฐิสามัญญาตา มีความคิดเห็นเป็นอย่างเดียวกัน คิดในสิ่งที่ตรงกัน ปรับมุมมองให้ตรงกัน รู้จักแสวงหาจุดร่วมและ สงวนไว้ซึ่งจุดต่าง ของกันและกัน หลักพละ ๕ ประกอบด้วย สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา หลักสังคหัตถุ ๔ คือทาน การให้ปัน ปิยวาจา พูดจาปราศรัยด้วยถ้อยคำอ่อนหวานไพเราะ อัจฉริยา การประพฤติสิ่งที่ประ โยชน์แก่กันและกัน สมานัตตา ความเป็นผู้วางตนเหมาะสม ประพฤติปฏิบัติตามที่ควรจะเป็น หลักความกตัญญูกตเวที หลักการเคารพบูชาผู้มีพระคุณ และหลักการสร้างความสามัคคีในสังคม ทั้งในระดับชาติ ท้องถิ่น ชุมชน และระดับครอบครัว เพราะว่า ประเพณีลอยกระทงได้ให้คุณค่าทางวัฒนธรรม ประเพณี และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เป็นสิ่งสะท้อนถึงวัฒนธรรมในระดับโลก

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ ข้อที่ ๓ พบว่า คุณค่าของประเพณีลอยกระทงที่มีต่อสังคมไทย จากการศึกษาวิเคราะห์ได้ค้นพบประเด็นที่สนใจว่า คุณค่าของประเพณีลอยกระทงที่มีต่อสังคมไทยส่วนใหญ่ได้อาศัยรากฐานความคิดจากหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาที่คอยขัดเกลาเจตคติและมโนสำนึกของคนในชาติให้ดำเนินวิถีชีวิตถูกต้อง โดยไม่ประทุษร้ายเบียดเบียนผู้อื่นให้ได้รับความเดือดร้อนทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และสติปัญญา ดังจะได้ปรากฏชัดในข้อสรุปต่อไปนี้

คุณค่าของความกตัญญูกตเวที พบว่า ประเพณีลอยกระทงมีจุดสำคัญอยู่ที่การบูชาพระคุณของพระพุทธเจ้า ซึ่งการบูชาเกิดจากมโนสำนึกด้านกตัญญูกตเวทีตาคุณของผู้คนในสังคมไทยในฐานะที่เป็นชาวพุทธสามารถสรุปประเด็นของความกตัญญู ดังนี้ (๑) กตัญญูต่อบุคคล บุคคลที่ควรกตัญญูคือ ใครก็ตามที่มีบุญคุณควรระลึกถึงและตอบแทนพระคุณ เช่น บิดามารดา ครู อุปัชฌาย์อาจารย์ (๒) กตัญญูต่อสัตว์ ได้แก่ สัตว์ที่มีคุณต่อเราช่วยทำงานให้เรา ก็ควรเลี้ยงดูให้ดี เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย หรือสุนัขที่ช่วยเฝ้าบ้าน (๓) กตัญญูต่อสิ่งของ ได้แก่ สิ่งของทุกอย่างที่มีคุณต่อเรา เช่น หนังสือที่ให้ความรู้แก่เรา และอุปกรณ์ทำมาหากินต่างๆ ก็ไม่ควรทิ้งขว้าง

ทำลายโดยไม่เห็นคุณค่า ตามหลักพระพุทธศาสนาการบูชามีอยู่ ๒ อย่าง อามิสบูชา คือการบูชาด้วยสิ่งของ กับปฏิบัติบูชา คือการบูชาด้วยการปฏิบัติตาม และมีหลักเบญจศีล เป็นกรอบสำหรับปฏิบัติเพื่อสร้างสามัคคี สมัคธมาน และรักใคร่ ประองคองกันของคนในชาติ

โดยเฉพาะการปฏิบัติตามหลักเบญจศีล นอกจากจะสร้างความสามัคคีในระดับท้องถิ่นหรือชุมชนแล้ว ยังเป็นแบบอย่างที่ดีให้สังคมจะได้น้อมนำไปปฏิบัติตามด้วย เพื่อสร้างสันติสุข และเสรีภาพของชาติให้เจริญงอกงาม โดยหลักเบญจศีล ถือเป็นกฎหมายที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา หรือเป็นวินัยของชาวพุทธที่ควรยึดถือและปฏิบัติตาม โดยการเว้นจากการทำลาย การเบียดเบียนซึ่งกันและกันทั้งในแง่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ด้วยกันเอง และสภาพแวดล้อมที่เราอาศัยอยู่พร้อมทั้งใช้หรือได้หากำไรจากธรรมชาติ ก็ต้องให้เกิดความสมดุลระหว่างกัน แต่นอกเหนือจากสิ่งอื่นใดมนุษย์ทุกคนนั้นจะต้องรู้สำนึกรับผิดชอบร่วมกัน เพื่อปกป้องอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้มีความสมบูรณ์ไม่เฉพาะที่เกี่ยวข้องการประกอบประเพณีลอยกระทงเท่านั้น แม้ว่าการจัดกิจกรรมอื่นๆ โดยเฉพาะโรงงานต้องคำนึงถึงความปลอดภัยของประชาชนเป็นหลัก และในเมื่อประชาชนมีชีวิตที่ดีแล้วก็เท่ากับว่าได้สร้างสรรค์ หรือสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นทั้งในระดับชุมชน ภูมิภาค ตลอดจนสร้างชาติให้มีความเจริญงอกงามเป็นไปตามกลไกของระบบสังคม

สำหรับคุณค่าการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี ทำให้เกิดการฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรม กิจกรรม เทศกาล งานประเพณี และทรัพยากรการท่องเที่ยว ตลอดจนคงไว้ซึ่งความเป็นเอกลักษณ์และมรดกของชาติ พร้อมทั้งได้ส่งเสริมความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชน รวมทั้งประชาชนในท้องถิ่นให้เข้ามามีบทบาทในการร่วมกันทำกิจกรรม ผ่านการท่องเที่ยว ซึ่งมีบทบาทในการช่วยพัฒนาคุณภาพวิถีชีวิตของประชาชน และส่งผลดีต่อการพัฒนาสังคมในระดับครอบครัว ชุมชน และสังคมส่วนรวม เกิดมูลค่าเพิ่มทางด้านเศรษฐกิจชุมชนของประเทศอย่างยั่งยืน

โดยสรุปแล้ว การวิเคราะห์คุณค่าของประเพณีลอยกระทงต่อสังคมไทยนั้น สามารถสรุปได้ดังนี้

๑. การลอยกระทง เพื่อขอขมาแก่พระแม่คงคา
๒. การลอยกระทง เพื่อบูชาพระผู้เป็นเจ้าตามคติพราหมณ์ คือบูชาพระนารายณ์ซึ่งบรรทมสินธุ์อยู่ในมหาสมุทร
  ๑. การลอยกระทง เพื่อต้อนรับพระพุทธเจ้า ในวันเสด็จกลับจากเทวโลก เมื่อครั้งเสด็จไปจำพรรษาอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพื่อทรงเทศนาอภิธรรมโปรดพระพุทธมารดา
  ๔. การลอยกระทง เพื่อบูชาพระพุทธบาท ของพระพุทธเจ้าที่หาดทรายริมแม่น้ำนัมมทานที เมื่อคราวเสด็จไปแสดงธรรมโปรดในนาคพิภพ

๕. การลดยกกระทง เพื่อบูชาพระจุฬามณีบนสวรรค์ ซึ่งเป็นที่บรรจुพระเศียรของพระพุทธรเจ้า
๖. การลดยกกระทง เพื่อบูชาท้าวพกาพรหม บนสวรรค์ชั้นพรหมโลก
๗. การลดยกกระทง เพื่อบูชาพระอุปคุตตะเถระ ซึ่งบำเพ็ญเพียรบริกรรมคาถาอยู่ในท้องทะเลลึกหรือสะดือทะเล
๘. ทำให้เกิดคุณค่าทางเศรษฐกิจ เพราะมีนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศที่มีคุณภาพเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวภายในประเทศและเข้าใจถึงวัฒนธรรมไทยเพิ่มมากขึ้น พักอยู่นานวัน ใช้จ่ายเพิ่มมากยิ่งขึ้น และเดินทางกระจายไปทั่วภูมิภาค
๙. สร้างค่านิยมให้ชาวไทยเพิ่มการเดินทางท่องเที่ยวจับจ่ายใช้สอยภายในประเทศอย่างทั่วหน้า ทั่วทุกภูมิภาค ซึ่งการลดยกกระทงในปัจจุบัน ยังคงรักษารูปแบบเดิมเอาไว้ได้ตามสมควร เมื่อถึงวันเพ็ญพระจันทร์เต็มดวงในเดือน ๑๒ ชาวบ้านจะจัดเตรียมทำกระทงจากวัสดุที่หาง่ายตามธรรมชาติ เช่น หยวกกล้วยและดอกบัว นำมาประดิษฐ์เป็นกระทงสวยงาม ปักธูปเทียนและดอกไม้เครื่องสักการบูชา ก่อนทำการลอยในแม่น้ำก็จะอธิษฐานในสิ่งที่มุ่งหวัง พร้อมขอมาต่อพระแม่คงคาตามคุ้มวัดหรือสถานที่จัดงานหลายแห่ง มีการประกวดกระทง ประกวดนางนพมาศ และมีมหรสพสมโภชในตอนกลางคืน นอกจากนั้นยังมีการจุดดอกไม้ไฟ พลุ ตะไล ซึ่งในการเล่นต้องระมัดระวังเป็นพิเศษ วัสดุที่นำมาใช้กระทง ควรเป็นของที่สามารยย่อยสลายได้ง่ายตามธรรมชาติ

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของประเพณีลดยกกระทง” ผู้วิจัยยังความเห็นว่าการส่งเสริมไทยควรนำกรอบแนวคิดที่ได้จากผลของการวิจัยนี้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีของชาติให้เจริญงอกงาม ดังต่อไปนี้

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ปัจจุบันประเทศไทยกำลังประสบกับปัญหาวิกฤติหลายประการ เช่น ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาสังคม ปัญหาทางการเมือง ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาศีลธรรมเสื่อมถอย ปัญหาการขาดจิตสำนึกที่จะหวงแหนอนุรักษ์ประเพณี และวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมของชาติ หรือมีก็ถูกตัดตอนตัดแปลงจนเสียความเป็นไทย ส่งผลกระทบในภาพรวมต่อประเทศชาติเป็นอย่างยิ่ง การแก้ไขปัญหาสังคมจึงเป็นเรื่องคนในชาติต้องมีส่วนร่วมกันทั้งทางภาครัฐ และทางศาสนา เป็นแนวทางหนึ่งที่จะมีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์ให้ผู้คนในสังคมเกิดความรู้รักสามัคคี สืบสาน อนุรักษ์และพัฒนา

ให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ที่เป็นอยู่ ทั้งสอดคล้องกับสภาพการณ์ของโลก การอนุรักษ์ประเพณี วัฒนธรรมให้อยู่คู่กับสังคมนั้น เพื่อให้ประเพณีและวัฒนธรรมเป็นฐานให้เกิดสามัคคีกันปรองดอง ในชาติ การที่จะช่วยสร้างสรรคสังคมไทยให้เป็นสังคมที่มีความสามัคคีปรองดอง โดยใช้ประเพณี วัฒนธรรมเป็นแกน และมีหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องชี้นำ และปรับเปลี่ยน แนวความคิดของคนให้เกิดสติปัญญาพร้อมที่จะมีส่วนร่วมแก้ไขวิกฤตสังคมในชาติให้กลับคืนสู่ ปกติสุขโดยเร็ว โดยรัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรดำเนินการในประเด็นและแผนงานด้าน ต่างๆ ดังนี้

(๑) รัฐบาลจะต้องรณรงค์ให้มีการศึกษาวิจัยเพื่อหาที่มาของประเพณีลอยกระทงให้ ชัดเจน เพราะการทำวิจัยเกี่ยวกับประเพณีลอยกระทงมีอยู่หลายชิ้นงาน แต่ไม่มีรายละเอียดแม้มีก็ ช้ำๆ กัน ส่วนมากก็ทำในเชิงธุรกิจการท่องเที่ยว การอนุรักษ์ และการพาณิชย์ เพื่อขายบริการเกี่ยวกับ นักท่องเที่ยวเป็นส่วนใหญ่

(๒) รัฐบาลควรกำหนดนโยบาย และรูปแบบกระบวนการจัดงานด้านประวัติศาสตร์ก็ ควรศึกษาและใช้ประวัติศาสตร์ที่ถูก แต่ไม่ควรใช้สถานที่ทางประวัติศาสตร์เพราะจะเป็นการย้าย สถานที่ ทั้งที่เป็นโบราณสถาน และศาสนสถาน โดยผลที่ตามมาคือความเสื่อมโทรมของสถานที่ ตลอดถึงมลภาวะที่เสื่อมถอยก็จะตามมา

(๓) การใช้ประเพณีวัฒนธรรมเป็นจุดขายเพื่อการท่องเที่ยว หรือเพื่อการค้าขายควรจะ หาจุดบรรจบที่เหมาะสมลงตัว ทั้งตัวประเพณีอยู่อย่างมีคุณค่า และผู้เข้าร่วมงานก็ได้รับทั้งคุณค่า และสาระจากประเพณีลอยกระทง ให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรม ฉะนั้น การที่รัฐและหน่วยงานที่ เกี่ยวข้องต้องมีความสำนึกร่วมกันว่า ต้องรักษาคุณค่าของประเพณีนี้ไว้ให้ครบทุกๆ ด้าน เพราะการ จัดกิจกรรมต่างๆ ในงานประเพณีลอยกระทงนั้น ส่วนมากจะประกอบด้วย

๑. กิจกรรมขบวนแห่กระทง การแสดงศิลปวัฒนธรรมไทย การประกวดนางนพมาศ

๒. การออกร้านค้าประเภทสินค้าต่างๆ การแสดงดนตรี กิจกรรมการทำกระทง การประกวดกระทง ประเภทต่างๆ รวมถึงงานเทศกาลสีสันทันแห่งสายน้ำในแต่ละสถานที่

ดังนั้น ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบาย เมื่อวิเคราะห์แล้วเห็นว่า การจัดกิจกรรมตาม ลักษณะ ๒ ประการ เมื่อมองตามทัศนะพระพุทธศาสนาที่จะพบว่า ไม่ได้ส่งเสริมคุณค่าด้านศาสนา แต่ประการใด ตรงข้ามกลับเป็นการทำลายด้วยซ้ำ เพราะการแสดงก็ดี การประกวดประชันก็ดี ล้วน ต้องมีผู้แพ้ชนะ พุทธศาสนาสอนว่า ผู้แพ้ย่อมก่อเวร ผู้ชนะย่อมมีเวร เป็นการผูกพยาบาทต่อกัน โดย ไม่รู้ตัว ควรมีนโยบายที่ชัดเจนด้านการแสดง สถานที่แสดง รูปแบบการแสดง และสอดคล้อง หลักธรรมคำสอนอะไรไว้ และได้ประโยชน์อะไร จากการจัดกิจกรรมนั้นๆ

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

จากการวิจัยประเด็นเกี่ยวข้องกับประเพณีลอยกระทงในสังคมไทย ยังมีเรื่องน่าสนใจในการที่จะศึกษาวิเคราะห์ต่อไปอีกหลายประเด็น โดยผู้วิจัยข้อเสนอแนะประเด็นสำหรับศึกษาวิจัยในครั้งต่อไป ดังนี้

- (๑) ทิศทางและรูปแบบการจัดกิจกรรมวัฒนธรรมประเพณีลอยกระทงเพื่อสร้างสังคมอย่างยั่งยืน
- (๒) การพัฒนารูปแบบการจัดกิจกรรมประเพณีลอยกระทงตามหลักพุทธธรรม
- (๓) วิเคราะห์บทบาทของสื่อสารมวลชนต่อการประชาสัมพันธ์ประเพณีลอยกระทงในเชิงสร้างสรรค์
- (๔) ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบการจัดกิจกรรมประเพณีลอยกระทงของประเทศเพื่อนบ้านที่นับถือพระพุทธศาสนาอย่างเดียวกับประเทศไทย
- (๕) ควรมีการศึกษาวิเคราะห์ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อประเพณีลอยกระทงในสังคมไทย

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

—————. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกและอรรถกถา ฉบับแปล ๕๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

เล่มที่ ๑, ๔, ๕, ๑๐, ๑๑, ๑๒, ๑๓, ๑๔, ๑๕, ๑๖, ๑๘, ๑๙, ๒๐, ๒๑, ๒๒, ๒๓, ๒๔,
๒๕, ๒๖, ๒๙, ๓๐, ๓๑, ๓๔, ๓๕.๓๖, ๓๗.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือไทย

กรมศิลปากร. มลिनทปัญหาฉบับพิสดาร. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศิลปา บรรณา
การ, ๒๕๑๖.

กระทรวงวัฒนธรรม. สรุปผลการดำเนินงานกิจกรรม “ฉลอง ๖๐ ปีครองสิริราชสมบัติ”.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๔๕.

กิ่งแก้ว อุตถากร. คติชนวิทยา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๒๐.

กิติพันธ์ รุจิรกุล. การพัฒนาจริยธรรม. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๐.

เกสรฯ สุรพันธ์พิชิต. ความเชื่อและพัฒนาการของประเพณีแห่งปราสาทผึ้งจังหวัดสกลนคร.

ปริญญาณิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
มหาสารคาม, ๒๕๓๕.

คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. สำนักงาน. เทศกาลและประเพณีไทย. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์กรมศาสนา, ๒๕๒๗.

คณะกรรมการศูนย์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช. **วัฒนธรรมการลอยกระทง**

ภาคใต้. นครศรีธรรมราช : ศูนย์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช, ๒๕๕๐.

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **ประวัติพระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๔.

กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด นวสาส์น การพิมพ์, ๒๕๔๓.

จารุวรรณ ธรรมวัตร. **คติชาวบ้าน**. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม,

๒๕๓๐.

จักรชัย อภิชาติบุตร (พระยาประจักษ์จักร). **ศาสนาพราหมณ์ในประเทศไทย**. วิทยานิพนธ์คณะ

โบราณคดี. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๑๕.

จุมพล หนีพพานิช. **เอกสารการสอนชุดวิชาพฤติกรรมมนุษย์ หน่วยที่ ๑-๘**. นนทบุรี : มหาวิทยาลัย

สุโขทัยธรรมราช สาขาวิชาศิลปศาสตร์, ๒๕๓๗.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **พระราชพิธี ๑๒ เดือน**. กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา,

๒๕๑๔.

_____. **พระราชพิธีตรียัมพวาย-ตรีปวาย จากพระราชพิธี ๑๒ เดือน**. พระนคร : โรงพิมพ์

พระจันทร์, ๒๔๗๗.

เจริญ ไชยชนะ. **พอขุนรามคำแหงมหาราช**. กรุงเทพมหานคร : การพิมพ์ไชยวัฒน์, ๒๕๒๓.

ชัยวัฒน์ อัดพัฒน์. **หลักพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทวัชรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๕.

คนัย ไชโยธา. **พจนานุกรมศัพท์พระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์,

๒๕๔๓.

_____. **ศัพท์านุกรมพุทธศาสน์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัทไทยร่วมเกล้า จำกัด,

๒๕๔๔.

_____. **สังคมวัฒนธรรมและประเพณีไทย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์,

๒๕๔๖.

เต็มศักดิ์ ทองอินทร์. **ความรู้เบื้องต้นทางการบริหารรัฐกิจรัฐประศาสนศาสตร์เบื้องต้น**.

กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

ทองหล่อ วงษ์ธรรมา. **ปรัชญา ๒๐๑ พุทธศาสน์**. กรุงเทพมหานคร : โอ เอส. พรินติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๘.

ชนากิจ นามแฝง. **ประเพณี พิธีมงคล และวันสำคัญของไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร :

ชมรมเด็ก, ๒๕๔๓.

ธวัช ปุณโณทก. **ความเชื่อพื้นบ้านสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในสังคมไทยวัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความ**

เชื่อ

. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

บุญลือ วันทายนต์. สังคมวิทยาศาสนา. กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, ๒๕๒๕.

บุญเลิศ สดสุขชาติ. คติความเชื่อของชาวอีสาน. กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, ๒๕๒๕.

เบญจรัตน์ เมืองไทย. พิธีทรงเจ้า : พิธีกรรมกับโครงสร้างสังคมที่หนองขาว. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต นครปฐม : ศิลปากรมหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๓.

ประมวล ดิฉินสัน. คติชาวบ้านการศึกษาด้านมานุษยวิทยา. กรุงเทพมหานคร : แพรววิทยา, ๒๕๒๑.

ประเวศ วะสี และคณะ. ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่ม ๑. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๖.

_____. ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคมและศีลธรรม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๑.

ปราณี วงษ์เทศ. การรวบรวมข้อมูลเพื่อจัดทำพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น : การรวบรวมข้อมูลด้านพิธีกรรม พิพิธภัณฑสถานในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : แพรววิทยา, ๒๕๔๐.

ปิ่นวัฒน์ นามแฝง. ปฏิทิน ๑๐๐ ปี พุทธศักราช ๒๔๖๘-๒๕๖๘ คัมภีร์พยากรณ์คู่บ้าน. กรุงเทพมหานคร : ไพลิน, ๒๕๕๐.

ปิ่น มุกทุกันต์. มงคลชีวิต. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. มงคลชีวิตภาค ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๒.

เปลื้อง ณ นคร และปราณี บุญชุ่ม. ประวัติวรรณคดี. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๓.

_____. ประวัติวรรณคดีไทยสำหรับนักศึกษา. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๓.

แปลก สนธิรักษ์. พิธีกรรมและประเพณี. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๕.

พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ). กัตถุญญกถาที่เป็นเครื่องหมายของคนดี. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๖.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). พุทธศาสนากับพัฒนามนุษย์. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๖.

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). พระพุทธศาสนาในสถานการณ์โลกปัจจุบัน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูรธมฺมจิตฺโต). **พุทธวิธีการบริหาร**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **ธรรมนุญชีวิต**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐.

_____. **กรณีธรรมกาย**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ พิมพ์อัมไพ, ๒๕๔๒.

_____. **คนไทยกับสัตว์ป่า**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๒.

_____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร :
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

_____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร :
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

_____. **พุทธธรรมฉบับปรับปรุง และขยายความ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

_____. **สัมมาสมาธิ และสมาธิแบบพุทธ**. นครปฐม : ธรรมสภา, ๒๕๔๗.

พระบรมราชาบาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. เมื่อวันที่ ๓
เมษายน ๒๕๐๓.

พระบริหารเทพธานี. **ประวัติศาสตร์ไทย เล่ม ๒**. กรุงเทพมหานคร : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๔๑.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒.
กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระมหาเสริมชัย ชยมงคล. **ทางมรรคผลนิพาน**. ราชบุรี : สถาบันพุทธภาวนาวิชาธรรมกาย,
๒๕๔๐.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **ธรรมะและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร :
บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘.

พระยาอนุমানราชชน. **วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ ของไทย**. กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา,
๒๕๑๔.

พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานในพิธีประดับยศนายตำรวจชั้น
นายพล ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน วันพฤหัสบดีที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๑๕.

พระราชโองการในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. พระราชทานเนื่องในโอกาส
วันพระราชทานปริญญาบัตรแก่ผู้สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยรามคำแหง ประจำปี
การศึกษา ๒๕๔๖-๒๕๔๗.

พระสิริมงคลอาจารย์. **มงคลัตถ์ที่ปณี แปล เล่ม ๔**. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พระอริยานุวัตร เขมจารีเถระ. คติความเชื่อของชาวอีสาน. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๖.

พระอุครคณาธิการ ชวินทร์สระคำ. ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๑๔.

พันตรี ป. หลงสมบุญ. พจนานุกรม มคอ-ไทย. กรุงเทพมหานคร : อาหารการพิมพ์, ๒๕๔๐.

พุทธทาส (อินทปญฺโญ). ผู้ครองเรือน. ม.ป.ป..

พุทธทาสภิกขุ. กัตถุญญกถาที่เป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของโลก. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๕๑

ไพฑูริย์ เครือแก้ว. ลักษณะสังคมไทยและการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร : เกื้อกูลการพิมพ์,
๒๕๑๕.

_____. ลักษณะสังคมไทยและหลักพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ก่อกูล, ๒๕๐๖.

ไพฑูริย์ มีกุล. แนวคิดทฤษฎีในการศึกษาสังคมวัฒนธรรมไทย. เอกสารประกอบการสอนวิชา
ทฤษฎีความ สัมพันธ์เชิงชาติพันธุ์วรรณา. สถาบันวิจัยศิลปและวัฒนธรรมอีสาน :
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๐.

ภิญโญ จิตต์ธรรม. ความเชื่อ. สงขลา : มงคลการพิมพ์, ๒๕๒๒.

มณี พยอมยงค์. วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๖.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกอรุทธกถา ฉบับ แปล ๕๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

_____. พระมงคลวิเสสกถา. พิมพ์ครั้งที่ ๒๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย,
๒๕๓๘.

มหาสิลา วีระวงศ์. พงศาวดารลาว. เชียงใหม่ : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะ
สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๒.

ยศ สันตสมบัติ. ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน.
เชียงใหม่ : สำนักพิมพ์นพบุรีการพิมพ์, ๒๕๔๐.

_____. มนุษย์กับวัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร :
นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖.

_____. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร : อักษร
เจริญทัศน์, ๒๕๒๕.

_____. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๔๒.

- _____ . **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. กรุงเทพมหานคร : นามิบุ๊คจำกัด, ๒๕๔๖.
- ราตรี โตเฟ่งพัฒน์. **ประเพณีเนื่องในเทศกาล**. **วิทยานิพนธ์คณะโบราณคดี**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๑๑.
- วศิน อินทสระ. **หลักธรรมอันเป็นหัวใจพระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เม็คทราย, ๒๕๔๘.
- วัฒนธรรมจังหวัด. **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัด สกลนคร**. สกลนคร : สกลนครการพิมพ์, ๒๕๔๒.
- วิชาภรณ์ แสงมณี. **ประเพณีและกฎหมาย**. กรุงเทพมหานคร : เดือนสยาม, ๒๕๒๕.
- วิญญู ผลสวัสดิ์. **การวิจัยทางวัฒนธรรม**. มหาสารคาม : สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๓๗.
- ศรีศักร วัลลิโภดม และสุจิตต์ วงษ์เทศ. **วิวัฒนาการของวัฒนธรรมในสู่ความเข้าใจวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์ พรินติ้ง กรุ๊ป, ๒๕๓๓.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. **แอ่งอารยธรรมอีสาน**. กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๔๐.
- ศูนย์วัฒนธรรมมหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช. **วัฒนธรรมล่อยกระทรงภาคใต้**. นครศรีธรรมราช : ศูนย์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช, ๒๕๕๐.
- ส.ธรรมภักดี. **ประเพณีไทย ฉบับพระราชครู**. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ ร.พ. ส.ธรรมภักดี, ๒๕๑๑.
- สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ชุมมุขโร). **มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๒๘.
- _____ . **มงคลยอดชีวิต**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๖.
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. **การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม แนวทางการศึกษาวิเคราะห์ และวางแผน**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๒๕.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. **สงกรานต์**. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์ พรินติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๓.
- _____ . **เทศกาลและประเพณีไทย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๒๗.
- สำนักนายกรัฐมนตรี. **พระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๔๘๕**. กรุงเทพมหานคร : สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๘๕.
- สิริวรรณ วงษ์ทัต. **คติความเชื่อของคนไทย**. วรรณกรรมรวมเล่มบทความรายการ “มนุษย์กับสังคม” โครงการเผยแพร่รายการวิทยุกระจายเสียง เล่มที่ ๖. ชลบุรี : สำนักบริการวิชาการ มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๘.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. พจนานุกรมศัพท์พระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน. พิมพ์ครั้งที่ ๕, กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๔.

_____. ศาสนาเปรียบเทียบ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

สุพัตรา สุภาพ. สังคมวิทยา. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๔.

_____. มนุษย์กับสังคม. กรุงเทพมหานคร : วิทยาลัยครูธนบุรี, ๒๕๒๘.

สุเมธ เมธาวิทยากุล. สังเกตพิธีกรรม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒.

สุวัฒน์ จันทร์จำนง. ความเชื่อของมนุษย์เกี่ยวกับปรัชญาศาสนา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๐.

เสฐียร โกเศศ. ประเพณีเบ็ดเตล็ด. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๐. หน้า คำนำ.

_____. ลัทธิศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๑๖.

เสถียร พันธะชัย. ศาสนาโบราณ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

เสาวภา ไพทยวัฒน์. พื้นฐานวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร : สถาบันราชภัฏเขต ๘, ๒๕๓๘.

หามกุฏราชวิทยาลัย. อธิบายธรรมวิภาค ปริจเฉทที่ ๑. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

อดุลย์ สาระบาล. คุณธรรมสำหรับเยาวชน. กรุงเทพมหานคร : ดันอ้อแกรมมี, ๒๕๓๖.

อมรา พงศ์สาพิชญ์. วัฒนธรรมศาสนาและชาติพันธุ์วิเคราะห์สังคมไทยตามแนวมานุษยวิทยา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

อานนท์ อากาภิรมย์. สังคมวัฒนธรรมและประเพณีไทย. กรุงเทพมหานคร : แพรววิทยา, ๒๕๑๕.

อุดม รุ่งเรืองศรี. สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, ๒๕๔๒.

เอกรัตน์ อุดมพร. วรรณคดีสมัยสุโขทัย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พัฒนาศึกษา, ม.ป.พ..

(๒) บทความ

กองทัพภาคที่ ๒. “ความสามัคคี” บทความทางวิชาการ. กรุงเทพมหานคร : กองทัพภาคที่ ๒. ๒๕๕๓ : ๑- ๒.

สมชาย นิลอาธิ. “จากป่าตองถึงป่าสงวนและวัด. ศิลปวัฒนธรรม, ๓-๑๒ ตุลาคม, ๒๕๒๕ : ๗๒-๗๕.

เสนาะ ผดุงฉัตร. **ประเพณีสงกรานต์**. พุทธจักร.ปีที่ ๕๔ ฉบับที่ ๔ เมษายน ๒๕๔๓ : ๓๔.

(๓) วิทยานิพนธ์

นันทกา เอี่ยมสุชน. “การสื่อสารทางการตลาดที่มีอิทธิพลต่อแนวโน้มการเข้าร่วมกิจกรรมในงานเทศกาลสีสันทันแห่งสายน้ำมหกรรมลอยกระทงประจำปี ๒๕๔๘”. **วิทยานิพนธ์การศึกษาปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาวิชาการตลาด**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๘.

พระมหาเจิม สุวโจ. “บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้ : ศึกษาเฉพาะกรณีพระอธิการพงษ์ศักดิ์ เตชธมฺโม”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระมหาประสพฤกษ์ จารุวาโท (รัตนรงค์). การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องการบูชาในพระพุทธศาสนา. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

พระมหาหมวด สุกุทธมฺโม. “การศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องความเคารพในพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

วิจิตรา อางวิชัย. “การพัฒนาแผนบูรณาการและหนังสือเรียนภาษาไทยเพื่อจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบมุ่งประสบการณ์ภาษา เรื่องลอยกระทง ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๒”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาหลักสูตรการสอน**. มหาสารคาม : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๗.

อัญชลี นัสสาสาร. “การวิเคราะห์รายจ่ายของนักท่องเที่ยวในเทศกาลลอยกระทงจังหวัดเชียงใหม่”. **วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต**. เชียงใหม่ : บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๘.

๒. ภาษาอังกฤษ

(I) Primary Sources:

Broom andZelznick. P. **Relative Deprivation. Rising Expectations.and Black Militancy**.Journal of Social Issues.32. 119 -137 : 1967, p. 27.

Dr. B.Bradley. พจนานุกรมภาษาสยามอักษรวิธานศัพท์ **Dictionary of the Siamese Language.**
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แบรดเลย์. ๒๕๑๖.

Emile Durkheim. **The Elementary Forms of the Religious Life.** New York : The Free Press,
1956.

Rappaport. Roy A. **Religion in Adaptation in Ritual and Religion in the Making of
Humanity.**UK : Cambridge University Press. 2000.

¹Turner.V.W.**The Ritual Process: Structure and anti structure.** University of Chicago :
Aldine, 1970.

Tylor.Edward B. **Primitive Culture.** New York : Harper Torchbooks, 1993.

William A. Lessa and Evon Z. Vogt. J R. **Reader in Comparative Religion: An
Anthropological Approach.** ³rd ed. New York : Harper and Row, 1974.

(I) Internet

กระทรวงวัฒนธรรม. **ประเพณีและพิธีกรรม.**<http://www.m-culture.go.th/knowledge>. เข้าถึงข้อมูล
เมื่อ ๑๐ มิถุนายน ๒๕๕๓.

กระทรวงวัฒนธรรม. **ประเพณีและพิธีกรรม.**<http://www.m-culture.go.th/knowledge> เข้าถึงข้อมูล
เมื่อ วันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๕๕๓.

คลังปัญญาไทย.<http://www.panyathai.or.th/wiki/index.php>เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๕ กันยายน ๒๕๕๓.

คลังปัญญาไทย.<http://www.panyathai.or.th/wiki/index.php>เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๕ กันยายน ๒๕๕๓.

ประเพณีเป็ง. <http://guru.sanook.com/libra>. เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๖ มิถุนายน ๒๕๕๓.

พระมหาบุญไทย ปุณฺณมโน. วันเพ็ญเดือนสิบสองน้ำก้นองเต็มตลิ่ง.<<http://www.mbu.ac.th>>.
เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๑๒/๑๒/๒๕๕๓

พระมหาบุญไทย ปุณฺณมโน. วันเพ็ญเดือนสิบสองน้ำก้นองเต็มตลิ่ง. <http://www.mbu.ac.th>. เข้าถึง
ข้อมูลเมื่อ ๕ มิถุนายน ๒๕๕๓

วนิดา เฟดิมศักดิ์พิทยา. **ประเพณีทำบุญกลางบ้าน.** <http://guru.sanook.com/pedia/topic>. เข้าถึง
ข้อมูลเมื่อ ๖ มิถุนายน ๒๕๕๓.

วัดนวมกานนท์ <http://watnuamkhanon.igetweb.com/index> เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ ๑๒ กรกฎาคม
๒๕๕๓

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ : พระครูพิสนท์กิจจาทร ฐมฺมกาโม (เกิดทุน เชื้อเงินเดือน)
- เกิด : ๑๕ มิถุนายน ๒๕๑๕
- สถานที่เกิด : บ้านทับหมัน ตำบลทับหมัน อำเภอตะพานหิน จังหวัดพิจิตร๖๖๑๑๐
- อุปสมบท : ๒๒ มิถุนายน ๒๕๔๐ วัดทับหมัน ตำบลทับหมัน อำเภอตะพานหิน จังหวัดพิจิตร โดยมี พระครูวิจารณ์วัชรธรรม เป็นพระอุปัชฌาย์
- การศึกษา : พ.ศ.๒๕๓๕ ม.๖ ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดพิจิตร
 : พ.ศ.๒๕๔๓ น.ธ.เอก วัดทับหมันคณะสงฆ์จังหวัดพิจิตร
 : พ.ศ.๒๕๔๕ ประกาศนียบัตรวิชาชีพครู มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์
 : พ.ศ.๒๕๕๐ ปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา รุ่นที่ ๕๒ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์
 : พ.ศ. ๒๕๕๒ เข้าศึกษาต่อปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์
- ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดทับหมัน ตำบลทับหมัน อำเภอตะพานหิน จังหวัดพิจิตร๖๖๑๑๐
 โทร.๐๕๖-๖๘๗-๐๕๗ / ๐๘-๑๒๘๓-๓๘๔๘
 : Email : toon.monk@hotmail.com
- หน้าที่การงาน : รองเจ้าอาวาสวัดทับหมัน
 : อาจารย์สอนพิเศษหน่วยวิทยบริการจังหวัดพิจิตร ณ วัดพุทธชะวัน โชติการาม

ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของประเพณีลอยกระทง
AN ANALYTICAL STUDY OF THE VALUE
OF LOIKRATHONG FESTIVAL

พระครูพิสนท์กิจจาทร (เทิดทูน เชื้อเงินเดือน)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของประเพณีลอยกระทง

พระครูพิพิธกิจจานทร (เทิดทูน เชื้อเงินเดือน)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

(สิทธิเป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**AN ANALYTICAL STUDY OF THE VALUE
OF LOIKRATHONG FESTIVAL**

Phakhruphisonkitjathorn (Thoetthun Choengernduen)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of

The Requirement for The Degree of

Master of Arts

(Buddhist Studies)

Graduate School

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Bangkok, Thailand

C.E.2011

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อวิทยานิพนธ์ : ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของประเพณีลอยกระทง
ผู้วิจัย : พระครูพิสนท์กิจจาทร (เทิดทูน เชื้อเงินเดือน)
ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหาวรญาณ วรณฺฑ, ดร. ป.ช.๗, พธ.บ., M.A., Ph.D.
: ผศ.อานนท์ เมธีวรณฺฑิต ป.ช.๖, พธ.บ, ศษ.บ., กศ.ม.
: ผศ.ดร.วรกฤต เตือนช้าง ป.ช. ๕, ศษ.บ., ศศ.ม.ปร.ด.

วันที่สำเร็จการศึกษา : ๒๕ สิงหาคม ๒๕๕๔

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ ได้แก่ (๑) ศึกษาประวัติความเป็นมาของประเพณีลอยกระทง (๒) ศึกษาคุณค่าและหลักธรรมของประเพณีลอยกระทงในทัศนะพระพุทธศาสนา และ (๓) วิเคราะห์คุณค่าของประเพณีลอยกระทงที่มีต่อสังคมไทย การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาเอกสาร โดยศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา หนังสือเอกสาร และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องแล้วนำมาวิเคราะห์สรุปข้อมูลเชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า

๑. ความเป็นมาของประเพณีลอยกระทง มีร่องรอยหลักฐานในปุณณสูตร ได้กล่าวถึงแม่น้ำสำคัญสายหนึ่งในครั้งพุทธกาลซึ่งเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนพระยานาค จนมีศรัทธาเลื่อมใสในคำสอนของพระองค์ แล้วทูลขอสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อเป็นสัญลักษณ์ของการบูชา โดยมีพระเจดีย์ หรือรอยพระพุทธบาท ที่พุทธบริษัทได้เคารพบูชาคุณของพระพุทธเจ้า จึงเป็นที่มาของประเพณีลอยกระทง ส่วนหลักฐานในประเทศไทยมีมาตั้งแต่ครั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี เรียกว่า การลอยพระประทีป หรือ ลอยโคม ตามที่พระสนมเอกของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ได้คิดค้นประดิษฐ์ดัดแปลงเป็นรูปดอกบัวแทนการลอยโคม จึงเป็นที่มาของรูปแบบการลอยกระทงที่มีรูปลักษณ์แตกต่างออกไป และได้ปฏิบัติสืบกันมาจนถึงปัจจุบัน

๒. คุณค่าของประเพณีลอยกระทง ที่ประชาชนได้สืบทอดปฏิบัติกันมาตั้งแต่ครั้งอดีตจนถึงปัจจุบันล้วนมีความเกี่ยวข้องกับคติความเชื่อในทางพระพุทธศาสนา คือมีธรรมเป็นกรอบปฏิบัติสำหรับปลูกจิตสำนึกของคนในชาติให้รู้จักสามัคคีปฏิบัติตามหลักสาราณียธรรม พละ ๕ และสังกหวัตถุ ๔ จะเห็นว่าเมื่อได้ปฏิบัติตามหลักธรรมทั้งหมดนี้แล้วเท่ากับว่าพลเมืองของชาติเกิดจิตสำนึกมีความกตัญญูกตเวที มีความห่วงแหนขนบธรรมเนียมวัฒนธรรม ประเพณีทั้งใน

ระดับชาติ ท้องถิ่น ชุมชน ครอบครัว และเห็นคุณค่าของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่เป็นสิ่งสะท้อนถึงวัฒนธรรมในระดับโลกด้วย

๑. คุณค่าของประเพณีลอยกระทงที่มีต่อสังคมไทย จากการศึกษาวิเคราะห์ มีจุดหมายสำคัญอยู่ที่การบูชาพระคุณของพระพุทธเจ้าที่เกิดจากมโนสำนึกของผู้คนในสังคมไทยในฐานะที่เป็นชาวพุทธต้องกตัญญูกตเวทิต่างนี้ (๑) กตัญญูต่อบุคคล ได้แก่ บิดา มารดา อาจารย์ บิดามารดา (๒) กตัญญูต่อสัตว์ ได้แก่ สัตว์ที่มีคุณต่อเรา ช่วยทำงานให้เรา และ (๓) กตัญญูต่อสิ่งของ ได้แก่ สิ่งของทุกอย่างที่มีคุณต่อเรา โดยคุณค่าความกตัญญูทั้งสามอย่างจัดอยู่ในบูชา ๒ มีอามิสบูชา และปฏิบัติบูชา โดยมีเบญจศีลเป็นกรอบสำหรับปฏิบัติเพื่อสร้างสามัคคี สมัคสมาน และรักใคร่ปรองดองกันของคนในชาติ

โดยสรุปคุณค่าของประเพณีลอยกระทง นอกจากจะสร้างความสามัคคีในระดับท้องถิ่นหรือชุมชนแล้ว ยังเป็นแบบอย่างที่ดีให้สังคมจะได้น้อมนำไปปฏิบัติตามเพื่อสร้างสันติสุขและเสรีภาพของชาติให้เจริญงอกงาม โดยมีเบญจศีลเป็นกฎหมายที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา หรือเป็นวินัยของชาวพุทธที่ควรยึดถือปฏิบัติตาม โดยเว้นจากการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน ทั้งในส่วนเกี่ยวข้องกับมนุษย์ด้วยกันเอง สภาพแวดล้อมที่เราอาศัยอยู่ต้องให้เกิดความสมดุลระหว่างกัน แต่ นอกเหนือจากสิ่งอื่นใดมนุษย์ทุกคนต้องรู้สำนึกรับผิดชอบร่วมกัน เพื่อปกป้องอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้มีความสมบูรณ์ไม่เฉพาะที่เกี่ยวข้องกับประเพณีลอยกระทงเท่านั้น แม้การจัดกิจกรรมอื่นๆ ต้องคำนึงถึงความปลอดภัยของประชาชนหลักและนำไปสู่การพัฒนาประเทศแบบยั่งยืน

Thesis Title : AN ANALYTICAL STUDY OF THE VALUE OF LOIKRATHONG FESTIVAL.

Researcher : Phrakhruphisonkitjathorn (Thoetthun Choengemduen)

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Phramaha Waranyu Waranyu, Dr. Pali VII., B.A. M.A., Ph.D.

: Assist. Anond Metheevarachatra Pali.VI, B.A, B.Ed, M.Ed.

: Asst. Prof. Dr.Worrakrit Thuenchang Pali IX., B.A., M.A.,Ph.D.

Date of Graduation : August 2011

ABSTRACT

The purposes of this research were: 1) to study history of Loy Krathong Tradition, 2) to study values and Dhamma principles of the Loy Krathong Tradition in the perspective of Theravada Buddhism, and 3) to analyze values of the Loy Krathong Tradition towards Thai society. This research focused on studying documents from Tripitaka, Atthakatha, Tika, textbook documents and related researches to summarize the data.

Results of the Research

1. The history of evidences in Punnasuttara was mentioned that one of the important rivers in Buddha period was the historical evidence that the Buddha taught king of Nagas until believing in Teachings of Buddha and requesting something to be the symbol of worship by having Pagodas or Footprints that the Buddhist assemblies worship the Buddha. This was the origin of the Loy Krathong Tradition. In Thailand, This tradition occurred in Sukhothai period. It was called “the floating lanterns” which King Ramkhamhaeng’ first concubine modified in the lotus instead of floating lanterns. This was the origin of the Loy Krathong forms that had the different appearances and were inherited continuously until the present.

2. The values of the Loy Krathong Tradition that people inherited since the past into the present concerned beliefs in Buddhism: having Dhamma is the practice frame for fostering consciousness of people in the Nation to be in unity and conduct according to Saraniyadhamma, the five Balas, and the four Sangahavattus. It showed that conducting according to all Dhamma

principles equalized that people in the Nation had the consciousness, gratitude, jealousy of traditional customs in the national, local, community and family level and realized the value of environmental preservation that reflected to the culture in the world level.

3. From the analysis, the values of the Loy Krathong Tradition towards Thai society have the important goal, that is, worship the obligation of the Buddha making from the conscience of people in Thai society as the Buddhists. The Buddhists must have the gratitude (1) to people: fathers, mothers and teachers, (2) to animals having the obligation to them and helping their working, and (3) to things having the obligation. All three values are classified into the two Pujas: Amisa Puja and Patipati Puja by having Pancasila as the frame for the practice to make the unity, hold together and live in the harmony of people in the nation.

In summary, the values of the Loy Krathong Tradition make the unity in local or community level and are the good models for the society in leading into the practice to make the peace and liberty of the nation in progress by Pancasila that is the important law in Buddhism or the rule of the Buddhists for persisting in the practice, exception of extorting each other in the part concerning the human. The environment has the balance; however, the human must undertake together to protect and preserve the complete environment, not especially concerning the Loy Krathong Tradition. The other activities must mainly realize the safe of people and lead into the sustainable country development.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยดีก็เพราะความช่วยเหลือของบุคคลหลายฝ่ายซึ่งผู้วิจัย จะขอระบุนามเพื่อเป็นการแสดงความขอบคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้ด้วย ได้แก่ พระมหาสุทิตย์ อาภากรโร,ดร. ที่เมตตามาเป็นประธานสอบวิทยานิพนธ์ และพระมหาวัชรญาณ วรณฺญ, ดร. , ผศ.อานนท์ เมธีวรฉัตร, ผศ.ดร.วรกฤต เกื้อนซ่าง, อาจารย์ที่ปรึกษา และ รศ.ใหม่ เจตรไชสง ผู้ทรงคุณวุฒิ ซึ่งได้เมตตาเป็นคณะกรรมการสอบป้องกันวิทยานิพนธ์ทุกท่าน ที่ช่วยเหลือให้คำแนะนำและตรวจแก้วิทยานิพนธ์จนลุล่วงสมบูรณ์ด้วยดี

ขอกราบขอบคุณพระเดชพระคุณพระเทพปริยัติเมธี (สฤษฏ์ สิริขโร, ผศ.ดร.) ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ที่มีความเมตตาอนุเคราะห์ให้คำปรึกษา และให้กำลังใจเพื่ออำนวยความสะดวกมาโดยตลอด

ขอกราบขอบพระคุณ พระราชพุฒิเมธี(สมชาย จนุทสาโร), พระราชวัชรเมธี (วีระ วรปัญญา ผศ.ดร.), พระมหาสุวรรณ สุวณฺโณ, พระสุวรรณฐา อินฺทริยสโวโร, ศ.ดร.กาญจนา เกรียงมี, รศ.บุญเรือง อินทวรัตน์ นายสมศักดิ์ ลิขสิทธิ์ และนายศรายุช ปิ่นประทีป ซึ่งทุกท่านที่ได้กรุณาให้ความเมตตาอนุเคราะห์ ให้คำปรึกษา ให้กำลังใจ และให้การสนับสนุนมาโดยตลอด

อนึ่ง งานวิจัยฉบับนี้คงจะสำเร็จลงไม่ได้หากไม่ได้รับการสนับสนุนด้านข้อมูลที่เป็นเอกสาร ผู้วิจัยต้องขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ประจำห้องสมุด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ รวมถึงท่านผู้เป็นเจ้าของผลงานทางวิชาการอันทรงคุณค่าทุกท่านที่ผู้วิจัย ได้นำมาประกอบงานวิจัยฉบับนี้

ขอบูชาพระคุณ โยมพ่อสุเทพ เชื่อเงินเดือน โยมแม่เข็มทิพย์ เชื่อเงินเดือน บุพการี ผู้ให้กำเนิด หลวงพ่อพระครูวิจารณ์วรรณาคม เศรษฐโร (กมล) ,พระอุปัชฌาย์อาจารย์และญาติพี่น้องทุกท่านที่มีส่วนร่วมในการวิจัยครั้งนี้ ขอขอบคุณและเจริญพรเพื่อนนิสิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนามหาบัณฑิตทุกรูป/คน ที่เอาใจใส่สอบถามและให้กำลังใจด้วยความห่วงใยซึ่งกันและกันมาโดยตลอด

พระครูพิสนท์กิจจาทร ฑมฺกกาโม

สิงหาคม ๒๕๕๔

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(ก)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(ค)
กิตติกรรมประกาศ	(จ)
สารบัญ	(น)
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	(ณ)
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๔
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย	๔
๑.๕ คำจำกัดความของคำศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๕
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๕
บทที่ ๒ ประวัติความเป็นมาของประเพณีลอยกระทง	๑๐
๒.๑. ความเป็นมาของประเพณีลอยกระทงตามที่มีร่องรอยในคัมภีร์ พระพุทธศาสนา	๑๑
๒.๑.๑ ประเพณีลอยกระทงตามที่มีร่องรอยในพระไตรปิฎก	๑๑
๒.๑.๒ ประเพณีลอยกระทงตามที่มีร่องรอยในอรรถกถา	๑๔
๒.๒ ความเป็นมาของประเพณีลอยกระทงในประเทศไทย	๑๖
๒.๒.๑ ประเพณีลอยกระทงสมัยกรุงสุโขทัย	๑๖
๒.๒.๒ ประเพณีลอยกระทงสมัยกรุงศรีอยุธยา	๒๐
๒.๒.๓ ประเพณีลอยกระทงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์	๒๓

สารบัญ (ต่อ)

๒.๓ ความหมายและองค์ประกอบของประเพณีลอยกระทง	๒๕
๒.๓.๑ ความหมายของประเพณีลอยกระทง	๒๖
๒.๓.๒ องค์ประกอบของประเพณีลอยกระทง	๒๘
๒.๓.๓ องค์ประกอบของพิธีกรรม	๓๓
๒.๓.๔ ประเภทและขอบเขตของพิธีกรรม	๓๖
๒.๓.๕ คุณลักษณะขอบเขตและจุดมุ่งหมายของการลอยกระทง	๓๙
๒.๓.๖ ขอบเขตและจุดมุ่งหมายของการลอยกระทง	๔๐
บทที่ ๓ คุณค่าและหลักธรรมของประเพณีลอยกระทงในทัศนะพระพุทธศาสนา	๔๓
๓.๑ คุณค่าของประเพณีลอยกระทง	๔๔
๓.๑.๑ คุณค่าด้านความเชื่อ	๔๔
๓.๑.๒ คุณค่าด้านความสามัคคี	๔๘
๓.๑.๓ คุณค่าด้านการสืบสานอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี	๕๑
๓.๑.๔ คุณค่าด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม	๕๔
๓.๑.๕ คุณค่าด้านเศรษฐกิจและสังคม	๕๗
๓.๒ หลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในประเพณีลอยกระทง	๖๐
๓.๒.๑ หลักกบฏา ๒	๖๑
๓.๒.๒ หลักความกตัญญูกตเวที	๖๗
๓.๒.๓ หลักสามัคคี	๗๒
๓.๒.๔ หลักสังคหวัตถุ ๔	๗๙
๓.๒.๕ หลักสาราณียธรรม ๖	๘๔
บทที่ ๔ วิเคราะห์คุณค่าของประเพณีลอยกระทงที่มีต่อสังคมไทย	๘๘
๔.๑ คุณค่าของความกตัญญูต่อสังคมไทย	๘๙
๔.๒ คุณค่าของความสามัคคีต่อสังคมไทย	๙๓
๔.๓ คุณค่าของการสร้างความเข้มแข็งต่อสังคมไทย	๑๐๓

สารบัญ (ต่อ)

๔.๔	คุณค่าของประเพณีลอยกระทงในการเสริมสร้างด้านการท่องเที่ยว	๑๑๐
๔.๕	คุณค่าของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม	๑๑๒
๔.๖	คุณค่าของการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี	๑๑๕
๔.๗	สรุปวิเคราะห์คุณค่าของประเพณีลอยกระทงต่อสังคม	๑๒๒
บทที่ ๕	สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ	๑๒๘
๕.๑	สรุปผลการวิจัย	๑๒๘
๕.๒	ข้อเสนอแนะ	๑๓๒
๕.๒.๑	ข้อเสนอแนะทั่วไป	๑๓๒
๕.๒.๒	ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป	๑๓๔
บรรณานุกรม		๑๓๕
ประวัติผู้วิจัย		๑๔๔

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อชื่อคัมภีร์ในวิทยานิพนธ์นี้ ใช้อ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช ๒๕๓๕ ดังนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา.	(ไทย)	วินัยปิฎก	มหาวิภงฺกปาตี	(ภาษาไทย)
วิ.ม.	(บาลี)	วินัยปิฎก	มหาวคฺคปาตี	(ภาษาบาลี)
วิ.ม.	(ไทย)	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จ.	(ไทย)	วินัยปิฎก	จูฬวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ม.	(บาลี)	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวคฺคปาตี	(ภาษาบาลี)
ที.ม.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(บาลี)	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวคฺคปาตี	(ภาษาบาลี)
ที.ปา.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปิ่นณาสกั	(ภาษาไทย)
สั.นิ.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
สั.ข.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	ขันธวารวรรค	(ภาษาไทย)
สั.ม.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
อง.ติก.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ติก.	(บาลี)	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ติกนิปาต ปาลี	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตุตก.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	สตุตกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทสก.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)

(ญ)

ช.ช.	(ไทย)	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
ช.ธ.	(ไทย)	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ช.อิติ.	(ไทย)	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อิติวุตตกะ	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรม

อภิ.ป.	(ไทย)	อภิธรรมปิฎก	ปุคคลบัญญัติ	(ภาษาไทย)
อภิ.ก.	(ไทย)	อภิธรรมปิฎก	กถาวัตตุ	(ภาษาไทย)

คำย่อเกี่ยวกับพระไตรปิฎก

การอ้างอิงพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ใช้ระบุชื่อคัมภีร์ และระบุถึง เล่ม/ข้อ/หน้า ตามลำดับ เช่น ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕ หมายถึง การอ้างอิงนั้นระบุถึงคัมภีร์ พระสุดตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค เล่มที่ ๑๐ ข้อที่ ๔๐๒ หน้าที่ ๓๓๕

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในวรรณคดีได้กล่าวถึงรอยพระบาทไว้หลายแห่งและที่เกี่ยวข้องกับพิธีจองเปรียงที่ท้าวศรีจุฬาลักษณ์อ้างถึงร่องรอยที่มีปรากฏในวรรณคดี โฉมฉาย มัชฌิมนิคาย อุบัติปัญญา ความตอนหนึ่งว่า...เพื่อสงเคราะห์มหาชน พระศาสดาประทับอยู่สองสามวัน เสด็จเที่ยววิณฑนาต ในหมู่บ้านพ้อค้าแล้วตรัสสั่งให้พระปุลณเถระกลับไประหว่างทางมีแม่น้ำชื่อนิมมทา ได้เสด็จไปถึงฝั่งของแม่น้ำนิมมทา นาคราชถวายการต้อนรับพระศาสดาทูลเสด็จเข้าสู่ภพนาค ได้กระทำสักการบูชาพระรัตนตรัย พระศาสดาทรงแสดงธรรมแก่นาคราชนั้นแล้ว เสด็จออกจากภพนาค นาคราชนั้นกราบทูลขอว่าได้โปรดประทานสิ่งที่พึงบำเรอแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด พระพุทธเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงแสดงบทเจดีย์รอยพระบาท ไว้ที่ฝั่งแม่น้ำนิมมทา รอยพระบาทนั้นเมื่อคลื่นซัดมาก็ถูกปิด เมื่อคลื่นเลยไปแล้วก็ถูกเปิด กลายเป็นรอยพระบาทที่ถึงสักการะอย่างใหญ่ เมื่อพระศาสดาทรงออกจากรอยนั้นแล้วก็เสด็จถึงภูเขาสัจจพันธ์ ตรัสกับพระสัจจพันธ์ว่ามหาชนถูกเธอทำให้จมลงในทางอบาย เธอต้องอยู่ในที่นี้แหละ แก่ลัทธิของพวกคนเหล่านี้เสีย แล้วให้พวกเขาดำรงอยู่ในทางพระนิพพาน แม้ท่านพระสัจจพันธ์นั้น ก็ทูลชื่อสิ่งที่จะต้องบำรุง พระศาสดาก็ทรงแสดงรอยพระบาทไว้บนหลังแผ่นดินที่เหมือนประทับตราไว้บนก้อนดินเหนียวสดๆ ฉะนั้นต่อจากนั้นก็เสด็จไปถึงพระเชตวันทีเดียว^๑

พิธีลอยกระทงเดิมเรียกว่า “พระราชพิธีจองเปรียงชัศ โคม ลอย โคม” เป็นพิธีของพราหมณ์ เพื่อบูชา พระอิศวร พระนารายณ์ และพระพรหม เมื่อคนไทยนับถือพระพุทธศาสนาจึงรับพิธีชัศ โคมเพื่อบูชาพระบรมสารีริกธาตุ พระจุฬามณี ณ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ลอยโคมบูชาพระพุทธบาท ณ หาดทรายแม่น้ำนัมมทานที หรือแม่น้ำเนรพุททา ในปัจจุบันของประเทศอินเดีย ส่วนการลอยกระทงตามสายแม่น้ำ นางนพมาศ หรือท้าวศรีจุฬาลักษณ์ พระสนมเอกของพระเจ้าอรรคมหาราชหรือพระร่วง เป็นผู้คิดประดิษฐ์ทำกระทงเป็นรูปดอกบัวแทนการลอยโคมถวายแด่พระร่วง เพื่อทรงลอยกระทงสักการะรอยพระพุทธรูปที่แม่น้ำนัมมทานที เมื่อประพาสลำน้ำ

---

^๑ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๕๔/๓๖๑.

ในคืนเพ็ญ เดือน ๑๒ อีกทั้งได้แต่งถ้ำสำหรับขับร้องถวาย ซึ่งพระร่วงให้ถือเป็นประเพณีปฏิบัติตั้งแต่นั้นมา จนสมัยกรุงศรีอยุธยา และสมัยรัตนโกสินทร์^๒

การบูชาเป็นกิจกรรมที่สำคัญอย่างหนึ่งในพระพุทธศาสนา ที่สอนให้รู้จักการบูชา กราบไหว้บุคคลที่ควรบูชา สิ่งต่างๆ ที่ควรบูชา เพื่อเป็นการให้รู้คุณค่าของบุคคลหรือสิ่งของที่เราเกี่ยวข้องกับ จะได้มองเห็นความดี ความสำคัญ และการปฏิบัติต่อสิ่งนั้นตามความเหมาะสมได้ด้วย ความจริงใจ ทั้งจะก่อให้เกิดแนวทางปฏิบัติต่อกันในทางที่ดีของสังคม ทั้งสามรถที่จะนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ด้วย การบูชาด้วยสิ่งของยังแฝงไปด้วยกิจกรรมที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา และเป็นมงคลสูงสุดอย่างหนึ่งในชีวิตของทุกคนที่เกิดความไม่มั่นคงทางจิตใจ เพราะเหตุว่า “วิธีการของแต่ละสังคม แต่ละวัฒนธรรม จะนำมาบ่งบอกรักษาใจ เรื่องของแต่ละวัฒนธรรม เป็นการสรรค์สร้างประเพณีปฏิบัติของแต่ละวัฒนธรรมไม่มีประเพณีพิธีกรรมของสังคมใดดีกว่าประเพณีพิธีกรรมของสังคมใด พิธีกรรมและแนวปฏิบัติในแต่ละสังคมวัฒนธรรมเป็นเรื่องของคนในแต่ละสังคมนั้น ทุกสังคมวัฒนธรรมมีวิธีการจัดการกับภาวะที่ไม่มั่นคงทางใจดังกล่าวนี้”^๓

จุดเด่นของพิธีกรรมการลอยกระทงเป็นนักขัตฤกษ์รื่นเริงของคนทั่วไป เมื่อเป็นพิธีหลวง เรียก “พระราชพิธีจองเปรียง ลดชุดลอยโคมส่งน้ำ” ต่อมาเรียก “ลอยพระประทีป” พิธีนี้มีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ดังปรากฏหลักฐานอยู่ในหนังสือตำรับทำวศรีจุฬาลักษณ์ และได้กระทำต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยาตลอดจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พิธีลอยกระทงเดิมทำกันในวันเพ็ญเดือน ๑๑ และวันเพ็ญเดือน ๑๒ ปัจจุบันพิธีลอยกระทงเฉพาะวันเพ็ญเดือน ๑๒ พิธีลอยกระทง สันนิษฐานว่าได้รับมาจากอินเดีย ตามลัทธิพราหมณ์เชื่อว่า ลอยกระทงเพื่อบูชาแม่ น้ำคงคาอันศักดิ์สิทธิ์ของอินเดีย และลอยเพื่อบูชาพระผู้เป็นเจ้าในศาสนาพระนารายณ์ ซึ่งบรรทมสินธุ์อยู่กลางเกษียรสมุทร อีกประการหนึ่งศาสนาพุทธเชื่อว่า การลอยกระทงเป็นการทำพิธีเพื่อต้อนรับพระพุทธเจ้าในวันเสด็จจากเทวโลกสู่โลกมนุษย์ ภายหลังจากทรงเทศนาโปรดพุทธมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ บ้างก็เชื่อว่าเพื่อบูชาพระบรมสารีริกธาตุ ที่บรรจุไว้ในพระจุฬามณี พระเจดีย์บนสวรรค์ บ้างก็ว่าเพื่อบูชารอยพระพุทธบาทที่ทรงประทับไว้ ณ หาดทราย ริมฝั่งแม่น้ำนัมมทานที ในแคว้นทักขิณาบถของประเทศอินเดีย (ปัจจุบันเรียกว่าแม่น้ำนเรศวร) บ้างท่านก็ว่า ลอยกระทงเพื่อขอบคุณพระแม่

^๒ คณะกรรมการศูนย์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช, วัฒนธรรมการลอยกระทงภาคใต้, (นครศรีธรรมราช : ศูนย์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช, ๒๕๕๐), หน้า ๑.

^๓ พระยาอนุমানราชชน, วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ ของไทย. (กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๒๗.

คงคาที่ให้เราได้อาศัยน้ำกินน้ำใช้ และขอภัยพระแม่คงคา ที่ทิ้งสิ่งปฏิกูลต่างๆ ลงในน้ำ เมื่อถึงวันเพ็ญ เดือน ๑๒ ประชาชนจะจัดทำกระทงเป็นรูปต่างๆ ด้วยใบตอง หรือกาบใบต้นพลับพลึง หรือวัสดุอื่นๆ ประดับตกแต่งกระทงให้สวยงามด้วยดอกไม้สดในกระทงจะปักธูปเทียน บางทีก็ใส่สตางค์ หรือหมากพลูลงไปด้วย สมัยก่อนในพิธีลอยกระทงมีการเล่น สักวาเล่นเพลงเรือและมีแสดงมหรสพประกอบงานมีการประกวด นางนพมาศ ประกวด กระทงและร่วมกันลอยกระทง โดยการจุดธูปเทียน กล่าวอธิษฐานตามที่ใจปรารถนา และปล่อยกระทงให้ลอยไปตามแม่น้ำ^๔

ด้านศาสนาเป็นการช่วยกันรักษาทำนุบำรุงศาสนา ทางภาคเหนือของประเทศไทย ประเพณีการลอยกระทง จัดขึ้นเพื่อเป็นการบูชารอยพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้า และยังจัดให้มีการทำบุญทำทาน การปฏิบัติธรรมและฟังเทศน์ด้วย คุณค่าต่อครอบครัวทำให้สมาชิกในครอบครัวได้ทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น การประดิษฐ์กระทงนำไปลอยน้ำเพื่อแสดงความกตัญญูตเวทีต่อน้ำที่ให้คุณประโยชน์แก่เรา บางท้องถิ่นจะลอยเพื่อเป็นการแสดงความระลึกถึงบรรพบุรุษอีกด้วย คุณค่าต่อชุมชน ทำให้ความสามัคคีสามัคคีในชุมชน เช่น ร่วมกันคิดประดิษฐ์กระทงเป็นการส่งเสริมและสืบทอดศิลปกรรมด้านฝีมืออีกด้วยทั้งยังเป็นการพบปะสังสรรค์ สนุกสนานรื่นเริงบันเทิงใจ ร่วมกันคุณค่าต่อสังคมเศรษฐกิจ ทำให้มีความเอื้ออาทรต่อสิ่งแวดล้อม โดยการช่วยกันรักษาความสะอาดแม่น้ำลำคลอง โดยขุดลอก เก็บขยะ ในแม่น้ำลำคลองให้สะอาด และไม่ทิ้งสิ่งปฏิกูลลงในแม่น้ำลำคลองอีกด้วย ตลอดจนการใช้จ่ายเงินทองในช่วงวันลอยกระทง บางแห่งเงินสะพัดมากกว่าร้อยล้าน เช่น ทางจังหวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวใหญ่ๆ ของประเทศ^๕

จากการกล่าวมาข้างต้นเกี่ยวข้องกับความเป็นมาของประเพณีลอยกระทง ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นเรื่องที่น่าสนใจควรได้รับการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากว่าสารสำคัญของประเพณีลอยกระทงในสังคมไทยที่ได้สืบทอดปฏิบัติกันมาเป็นเวลายาวนานตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี และเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่อนุชนคนรุ่นหลังต้องตระหนักถึงความสำคัญ และควรแก่การอนุรักษ์ไว้เพื่อเป็นกรอบในการอนุรักษ์และพัฒนาประเพณีอันดีงามของชาติให้ยั่งยืนสืบไป

^๔อมรา พงศ์สาพิชญ์, วัฒนธรรมศาสนาและชาติพันธุ์วิเคราะห์สังคมไทยตามแนวมานุษยวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๕.

^๕สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, เทศกาลและประเพณีไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๒๗), หน้า ๘๕.

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของประเพณีลอยกระทง
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาคุณค่าและหลักธรรมของประเพณีลอยกระทงในทัศนะพระพุทธศาสนา
- ๑.๒.๓ เพื่อวิเคราะห์คุณค่าของประเพณีลอยกระทงที่มีต่อสังคมไทย

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ ประวัติความเป็นมาของประเพณีลอยกระทงเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ คุณค่าและหลักธรรมประเพณีลอยกระทงในทัศนะพระพุทธศาสนามีอะไรบ้าง
- ๑.๓.๓ คุณค่าของประเพณีลอยกระทงที่มีอยู่ในสังคมไทยเป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยนี้มีจุดประสงค์ที่จะศึกษาประวัติความเป็นมาของประเพณีลอยกระทงที่มีร่องรอยข้อมูลตามที่มีหลักฐานในพระไตรปิฎก อรรถกถา และประเพณีลอยกระทงในประเทศไทย ส่วนคุณค่าด้านต่างๆ ของประเพณีลอยกระทง พร้อมทั้งหลักธรรมในทัศนะพระพุทธศาสนา ซึ่งสามารถนำมาสอดแทรกในพิธีกรรมให้เกิดผลดีเพื่อส่งเสริมความกตัญญูทศเวทิต่อบุพการีชน ในการบูชาบุคคลที่ควรบูชา ทั้งด้านความสามัคคี วัฒนธรรมประเพณี การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและสืบสานประเพณีอันดีงามของไทย อย่างยั่งยืน

๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

คุณค่า หมายถึง สิ่งที่ทรงไว้ซึ่งประโยชน์ต่อส่วนรวม ในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ที่ทุกคนได้อุรักษ์ สืบทอด และสืบสานมาอย่างช้านาน

ประเพณี หมายถึง ความประพฤติที่ชนหมู่หนึ่งอยู่ในที่แห่งหนึ่งถือเป็นแบบแผนกันมาอย่างเดียวกัน และสืบต่อกันมานาน หากใครในหมู่นั้นนั้นประพฤติออกนอกแบบ ถือว่าปฏิบัติผิดตามหลักประเพณี หรือผิดจารีตประเพณีของสังคมไทย

การลอยกระทง หมายถึง ประเพณีบูชารอยพระพุทธบาท แสดงความสำนึกบุญคุณของแหล่งน้ำ ซึ่งมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิต และเป็นการบูชาพระแม่คงคาเทวีตามความเชื่อแต่โบราณด้วยกระทง ดอกไม้ ธูป เทียน ประกอบกับสิ่งประดิษฐ์จากธรรมชาติที่ลอยน้ำได้

๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ก. เอกสารที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ได้ให้รายละเอียดไว้ในพระราชพิธี ๑๒ เดือน โดยทรงอธิบายไว้ว่า “การลอบพระประทีปลอบกระทงนี่ เป็นนักขัตฤกษ์ที่รื่นเริงทั่วไปของชนทั้งปวงทั่วไป ไม่เฉพาะแต่การหลวง แต่จะนับว่าเป็นพระราชพิธีอย่างใดก็ได้ไม่ได้ด้วยไม่ได้มีพิธีสงฆ์พิธีพราหมณ์อันใดเกี่ยวเนื่องในการลอบพระประทีปนั้น เว้นไว้แต่จะเข้าใจว่าตรงกับคำที่ว่าลอบโคลงน้ำเซ่นที่กล่าวมาแล้ว แต่ควรนับได้ว่าเป็นราชประเพณีซึ่งมีมาในแผ่นดินสยามแต่โบราณ”^๖

๑.๖.๒ อานนท์ อากาภิรมย์ ได้ให้รายละเอียดในหนังสือ “สังคมวัฒนธรรมและประเพณีไทย” ในคำอธิบายเกี่ยวกับประเพณีสรุปได้ว่า ประเพณี หมายถึง “ขนบธรรมเนียม แบบแผน” และแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ ๑) จารีตประเพณี (Mores) เป็นประเพณีที่มีความสำคัญต่อสวัสดิภาพของสังคมและมีลักษณะบังคับให้สมาชิกของสังคมต้องปฏิบัติหรืองดเว้นปฏิบัติ หากผู้ใดฝ่าฝืนก็就会有ความผิดตามที่จารีตประเพณีได้กำหนดโทษเอาไว้ เช่น สังคมไทยมีจารีตประเพณีกำหนดให้พ่อแม่มีหน้าที่เลี้ยงดูลูกของตน หากพ่อแม่คนใดละเลยไม่ปฏิบัติก็就会有ความผิด ๒) ขนบประเพณี (Institution) เป็นประเพณีที่สังคมได้วางไว้เป็นระเบียบแบบแผนทั้งโดยตรง คือระเบียบวางไว้อย่างชัดเจน เช่น ประเพณีทำบุญเลี้ยงพระ ๓) ธรรมเนียมประเพณี (Convention) เป็นประเพณีเกี่ยวกับเรื่องธรรมดาทั่วไป ไม่ค่อยมีความสำคัญเท่าใดนัก จะปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติก็ได้ หากใครไม่ปฏิบัติก็จะถูกดูหมิ่น ดูแคลนว่าไม่มีมารยาท เช่น การแต่งกายไม่ถูกกาลเทศะ”^๗

๑.๖.๓ มหาสิลา วิระวงศ์ นักอักษรศาสตร์ชาวลาวได้ให้รายละเอียดในหนังสือ “พงศาวดารลาว” ได้นิยามสรุปได้ว่า “ประเพณี หมายถึง จารีตประเพณีอย่างหนึ่งอย่างใดที่เป็นวัฒนธรรมของชาติ ซึ่งคนทั้งหลายยอมรับว่าดีว่าชอบแล้วปฏิบัติสืบต่อกัน”^๘

^๖จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, พระราชพิธีตรียัมพวาย-ตรีปวาย (จากพระราชพิธี ๑๒ เดือน). (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๔๗๓), หน้า ๒๒.

^๗อานนท์ อากาภิรมย์, สังคมวัฒนธรรมและประเพณีไทย, (กรุงเทพมหานคร : แพรววิทยา, ๒๕๑๕), หน้า ๗๖.

^๘มหาสิลา วิระวงศ์, พงศาวดารลาว. (เชียงใหม่ : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๒), หน้า ๑๖๘.

๑.๖.๔ เสาวภา ไพทยวัฒน์ ได้ให้รายละเอียดในหนังสือ “พื้นฐานวัฒนธรรมไทย” ไว้สรุปได้ว่า “ประเพณีเป็นเรื่องส่วนรวม เป็นนิสัยของชุมชนที่จะต้องช่วยกันทำเป็นคณะ เป็นสิ่งที่ต้องทำตามกำหนดเวลาแน่นอน หากงดเว้นไม่ทำจะเกิดความไม่สบาย อาจเกิดอาเพศทั้งหมู่บ้าน และประสพภัยกันทั้งเมือง”^๕

๑.๖.๕ อมรา พงศาพิชญ์ ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของศาสนาที่ยึดถือปฏิบัติ ผลการศึกษาพบว่า ๑) ศาสนาต้องมีสิ่งเคารพบูชาสูงสุด ๒) มีความเชื่อและศรัทธา ๓) มีความขลังในพิธีกรรม ๔) มีความศักดิ์สิทธิ์ ๕) มีพิธีกรรม ๖) มีกฎเกณฑ์ให้ผู้เลื่อมใสปฏิบัติตาม ๗) มีศาสนาผู้ประกอบพิธีกรรมและตีบทอดเจตนาธรรมณ์ และยังได้เสนอแนวคิดที่กล่าวว่า ชาวบ้านมีพิธีกรรมเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ ซึ่งพิธีกรรมเกิดขึ้นจากพุทธศาสนาและเกิดขึ้นจากไสยศาสตร์ บทบาทของศาสนาและพิธีกรรม จึงไม่สามารถแยกออกจากกันได้ หน้าที่ของศาสนาและพิธีกรรมช่วยสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคม ทำให้เกิดความเชื่อปรับเปลี่ยนไปตามสภาพสังคมช่วยลดความขัดแย้งทางการเมืองและการปกครอง อิทธิพลของศาสนาและพิธีกรรม ทำให้ค่านิยมของสังคมเปลี่ยนแปลงไปในระดับที่สังคมยอมรับปฏิบัติตาม^๖

โดยสรุป สาเหตุของความเชื่อ เกิดจากปรากฏการณ์ธรรมชาติที่มนุษย์ไม่สามารถอธิบายได้ด้วยเหตุผล ทำให้เชื่อว่าสิ่งแวดล่อมมีชีวิตและอำนาจลึกลับแฝงอยู่ ทำให้เกิดความรู้สึกไม่มั่นคงในอารมณ์ ซึ่งมีผลต่อพฤติกรรมที่ต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์และข้อห้ามต่างๆ ที่จะต้องปฏิบัติต่อสิ่งแวดล่อมและธรรมชาติ ไปจนถึงบทลงโทษต่อบุคคลในสังคมที่ละเมิดต่อกฎเกณฑ์ของสังคม อิทธิพลของความเชื่อที่เห็นชัดเจนอีกอย่างคือ การประกอบพิธีกรรม และวัดหรือสถานที่ที่เชื่อกันว่าเป็นที่สถิตของวิญญาณและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย สถานที่ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมเพื่อแสดงออกถึงความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าว ความเชื่อยังมีผลต่อประเพณีต่างๆ ของสังคมที่เป็นแบบแผนให้ประเพณีปฏิบัติร่วมกันของคนในสังคม ทำให้มีความรู้สึก มีอารมณ์ร่วมกัน มีความเป็นเจ้าของร่วมกันมีการใช้ประโยชน์ร่วมกัน และมีการดูแลรักษาร่วมกัน เป็นผลให้โครงสร้างทางสังคมมีความเข้มแข็งทำให้สังคมมีความสุขและสามารถพัฒนาไปในแนวทางที่ดีขึ้น

^๕เสาวภา ไพทยวัฒน์, พื้นฐานวัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันราชภัฏเขต ๘, ๒๕๓๘), หน้า ๕๔.

^๖อมรา พงศาพิชญ์, วัฒนธรรมศาสนาและชาติพันธุ์วิเคราะห์สังคมไทยตามแนวมานุษยวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๔๕-๖๑.

ข. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๖ ศรีศักร วัลลิโภคม นักค้นคว้าทางด้านวัฒนธรรมและโบราณคดีให้รายละเอียดในหนังสือชื่อ “แอ่งอารยธรรมอีสาน” ของไทยสรุปได้ว่า “ความเชื่อเป็นสิ่งที่ทำให้มีความมั่นใจและมีกำลังใจขึ้น ถ้าหากขาดสิ่งเหล่านี้เสียแล้วก็ไม่อาจทำอะไร ให้บรรลุเป้าหมายที่ดีได้ ดังนั้นความเชื่อจึงเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นมนุษย์ มนุษย์ทุกรูปทุกวัย ทุกแห่งต่างก็สัมพันธ์กับความเชื่อทั้งนั้น การทำอะไรย่อมมีความเชื่อปะปนอยู่เสมอ”^{๑๑}

๑.๖.๗ วิญญู ผลสวัสดิ์ นักวิจัยทางวัฒนธรรมของไทยให้รายละเอียด การวิจัยทางวัฒนธรรมให้ทัศนะสรุปได้ว่า “ความเชื่อ หมายถึง การยอมรับ นับถือ หรือยึดมั่น ในสิ่งใดสิ่งหนึ่งของมนุษย์ ทั้งที่สิ่งนั้นมีตัวตนหรือไม่มีตัวตนก็ตาม การยอมรับนับถือนี้อาจมีหลักฐานอย่างเพียงพอที่จะพิสูจน์ได้หรืออาจจะไม่มีหลักฐานที่จะนำมาใช้พิสูจน์ให้เห็นจริงเกี่ยวกับสิ่งนั้นก็ได้”^{๑๒}

๑.๖.๘ วัฒนธรรมจังหวัดสกลนคร ได้ให้รายละเอียดไว้ในหนังสือชื่อ “วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณะและภูมิปัญญาจังหวัดสกลนคร” ผลการศึกษาพบว่า “ความเชื่อ” (Beliefs) และพิธีกรรม (Rites) เป็นสิ่งที่มีความหมายสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก เนื่องจากความเชื่อเป็นเรื่องของสภาวะทางด้านความคิดที่ประกอบด้วย สิ่งที่เป็นตัวแทนความคตินั้นๆ ส่วน พิธีกรรม เป็นเรื่องของแบบพิธีการในการกระทำต่างๆ ตามแนวความเชื่อนั้น ซึ่งเป็นกลวิธีนำไปสู่เป้าหมายที่ต้องการ คือจะได้มาซึ่งสิ่งที่เราต้องการนั้น จำที่เราจะต้องกระทำและในการกระทำนั้นๆ กับเรื่องนั้นๆ สิ่งอันเป็นตัวแทนแห่งความเชื่อก็ย่อมจะคลบกันคาบหรือช่วยให้บรรลุผลตาม ความเชื่อ หรือตามความต้องการของเรา อันที่ผลทำให้เกิดความสุขความสบายใจ”^{๑๓}

๑.๖.๙ วิจิตรา อาจวิชัย ได้ศึกษา เรื่อง “การพัฒนาแผนบูรณาการและหนังสือเรียนภาษาไทยเพื่อจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบมุ่งประสบการณ์ภาษา เรื่องลอยกระทงชั้นประถมศึกษาปีที่ ๒” ผลการศึกษาพบว่า “การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยแผนบูรณาการเพื่อจัดกิจกรรมการเรียนรู้ภาษาไทยแบบมุ่งประสบการณ์ภาษา เรื่องลอยกระทง กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทยชั้น

^{๑๑}ศรีศักร วัลลิโภคม, แอ่งอารยธรรมอีสาน, (กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๔๐), หน้า ๑๕.

^{๑๒}วิญญู ผลสวัสดิ์, การวิจัยทางวัฒนธรรม, (มหาสารคาม : สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๓๗), หน้า ๑๘๘.

^{๑๓}วัฒนธรรมจังหวัดสกลนคร, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์เอกลักษณะและภูมิปัญญาจังหวัดสกลนคร, (สกลนคร : สกลนครการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๖๐-๗๑.

ประถมศึกษาปีที่ ๒ ทำให้นักเรียนได้ฝึกปฏิบัติกิจกรรมอย่างหลากหลาย จนเกิดความชำนาญในการใช้ภาษา และยังทำให้นักเรียนกล้าพูด กล้าแสดงออก มีความเป็นผู้นำเพิ่มขึ้น”^{๔๔}

๑.๖.๑๐ ฝ่ายวิชาการ สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, (คนัย ไชโยธา บรรณาธิการ) ได้ให้แนวคิดไว้ในหนังสือชื่อ “สังคม วัฒนธรรม และประเพณี” ผลศึกษาพบว่า “ชาติไทยเป็นชาติอิสระมาแต่โบราณ มีวัฒนธรรมและประเพณีประจำชาติยึดถือปฏิบัติสืบเนื่องกันมาเป็นลำดับ และคนไทยมีความเคารพบรรพบุรุษ มีความเชื่อเรื่องผีและวิญญาณ ฉะนั้น ขนบประเพณีและธรรมเนียมประเพณีบางอย่างมีเรื่องของบรรพบุรุษเจือปนอยู่ ประเพณีเป็นสิ่งที่นิยมประพฤติปฏิบัติสืบกันมาจนเป็นแบบแผนขนบธรรมเนียม และประเพณี ถูกแบ่งเป็น ๔ คือ ๑) ประเพณีในครอบครัว เช่น ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับชีวิตหรือถนนชีวิตของคนไทยตั้งแต่เกิดจนตาย ๒) ประเพณีส่วนรวมตามเทศกาล เป็นประเพณีที่ประชาชนส่วนใหญ่นิยมปฏิบัติร่วมกัน เช่น ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีลอยกระทงตามเทศกาล เป็นต้น ๓) ประเพณีเกี่ยวกับการแต่งกาย คนไทยแต่ละภาคมีลักษณะการแต่งกายดั้งเดิมของตนประจำท้องถิ่น เช่น ภาคเหนือ ภาคอีสาน ภาคกลาง ภาคใต้ เป็นต้น ๔) ประเพณีเกี่ยวกับอาชีพ อาชีพเป็นของท้องถิ่นนั้นๆ และสืบสานกันแบบประเพณีอย่างยาวนาน ๕) ประเพณีการเล่นในวันนักขัตฤกษ์ เช่น ภาคเหนือในงานเทศกาลสงกรานต์ มีการเล่นสาดน้ำ การแห่ครัว แอ้วขอ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีการเล่นหมอแคน หมอลำ ภาคกลางมีเพลงเรือ เพลงเกี่ยวข้าว เพลงอีแซว ๖) ประเพณีการทำบุญ ในวันสำคัญต่างๆ ๗) ประเพณีการรับประทานอาหาร”^{๔๕}

จากการศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยตามที่กล่าวมานับได้ว่า เป็นปทัฏฐานที่สำคัญยิ่งซึ่งผู้ศึกษาได้นำทศนะบางเรื่องบางตอนมากล่าวข้างต้น ถือเป็นกรอบของการนำเสนอผลงานที่ได้จากการศึกษามาตามลำดับ โดยเน้นที่หลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาหลักเป็นสำคัญ และเพื่อให้มีความสมบูรณ์ของเนื้อหา เอกสารและงานวิจัยตามที่กล่าวมา ทั้งที่ไม่ได้เอ่ยถึงนับว่าเป็นกรอบของการวิจัยเป็นอย่างดีในการนำเสนอผลงานในบทต่างๆ ต่อไปตามลำดับ

---

^{๔๔}“วิจิตรา อัจฉริยะ, “การพัฒนาแผนบูรณาการและหนังสือเรียนภาษาไทยเพื่อจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบมุ่งประสบการณ์ภาษา เรื่องลอยกระทง ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๒”, วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาหลักสูตรการสอน, (มหาสารคาม : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๗), หน้า ๒.

^{๔๕}ฝ่ายวิชาการ สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์. (คนัย ไชโยธา บรรณาธิการ). สังคมวัฒนธรรม และประเพณีไทย. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๖ – ๑๒๒.

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาเอกสาร (Documentary Research) โดยดำเนินการ ดังนี้

๑.๗.๑ ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา

๑.๗.๒ ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ เอกสารงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับ

ประเพณีลอยกระทง

๑.๗.๓ รวบรวมข้อมูลทั้งจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา และเอกสารงานวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับประเพณีลอยกระทงนำมาวิเคราะห์ให้เห็นถึงคุณค่าของประเพณีลอยกระทง

๑.๗.๔ สรุปผลการศึกษา และนำเสนอข้อมูลคุณค่าประเพณีลอยกระทงเพื่อนำไปสู่การพัฒนาในด้านการส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณี ตลอดจนการเผยแพร่ธรรมทางพระพุทธศาสนา

๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๘.๑ ทำให้ทราบประวัติความเป็นมาของประเพณีลอยกระทง

๑.๘.๒ รู้คุณค่าและหลักธรรมของประเพณีลอยกระทงในทัศนะพระพุทธศาสนา

๑.๘.๓ สามารถประยุกต์คุณค่าของประเพณีลอยกระทงที่มีต่อสังคมไทย

บทที่ ๒

ประวัติความเป็นมาของประเพณีลอยกระทง

ประวัติความเป็นมาของประเพณีลอยกระทง ที่ถือปฏิบัติสืบกันมาได้เกิดจากการอันเชิญ คัมภีร์พระพุทธศาสนามาประดิษฐานไว้ในประเทศไทยสมัยกรุงสุโขทัย โดยมีพระร่วงเจ้า (พระเจ้าอรรณราช) ทรงเป็นผู้มีศรัทธาในทางพระพุทธศาสนา และสืบเนื่องด้วยพระสนมเอก กล่าวคือ ท้าวศรีจุฬาลักษณ์ ผู้มีความศรัทธาในพระศาสนาเช่นกัน ได้ศึกษาคัมภีร์พระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง จึงได้คิดค้นประดิษฐ์โคมประทีปสำหรับสักการบูชาในวันเพ็ญเดือน ๑๒ จึงนับได้ว่าเป็นต้นตำรับ ของประเพณีการลอยกระทงในประเทศไทย แม้ไม่ปรากฏชัดเจนว่าประกอบมาตั้งแต่เมื่อไร และเท่าที่ มีหลักฐานค้นพบ คือ ตั้งแต่กรุงสุโขทัยเป็นราชธานี โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสันนิษฐานไว้ว่า “เดิมทีเคยเป็นพิธีของพราหมณ์ กระทำเพื่อบูชาพระผู้เป็นเจ้าทั้งสามพระองค์ ได้แก่ พระอิศวร พระนารายณ์ และพระพรหม”^๑ ต่อมาได้ถือปฏิบัติตามแนวทางพระพุทธศาสนา โดยปรับเปลี่ยนความคิดให้เข้ากับคำสอนทางพระพุทธศาสนา คือมีประเพณีการชักโคม เพื่อบูชา พระบรมสารีริกธาตุ พระจุฬามณีในชั้นดาวดึงส์ และบูชารอยพระพุทธบาท ซึ่งได้ประดิษฐาน ณ หาดทรายแม่น้ำนัมมทานที ที่พญานาครักษายูบ่นยอดภูเขาสุวรรณมาลี ยอดภูเขาสุวรรณบรรพต และที่ยอดภูเขาสุมนกฎ^๒

สำหรับประเพณีลอยกระทงสมัยสุโขทัยนั้น นางนพมาศพระสนมของพระร่วงได้ คิดค้นทำกระทงถวาย เป็นรูปดอกบัว และรูปลักษณะแบบต่างๆ ให้ทรงลอยตามสายน้ำไหล พระร่วง เจ้าทรงพอพระราชหฤทัยกระทงดอกบัวของนางนพมาศเป็นอย่างมากจึงโปรดให้ถือเป็นเยี่ยงอย่าง และปฏิบัติสืบต่อกันมาจนปัจจุบัน และกาลต่อมาการถือปฏิบัติตามแนวคิดของท้าวศรีจุฬาลักษณ์ ก็เป็นที่นิยมอย่างแพร่หลายไปทั่วทุกๆ ภาค ของประเทศไทย ซึ่งแฝงไว้ในคติความเชื่ออย่างเป็น รูปแบบ แต่การทำพิธีนั้นบางแห่งอาจจะไม่เหมือนครั้งกรุงสุโขทัยทุกอย่าง เพราะได้เปลี่ยนแปลง ไปตามวัฒนธรรมของแต่ละภาค แต่จุดประสงค์ของการลอยกระทงนั้นมีความเหมือนกัน

---

^๑จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, พระราชพิธี ๑๒ เดือน, (กรุงเทพมหานคร:แพร่พิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๒๕.

^๒ศ. ธรรมภักดี, ประเพณีฉบับพระมหाराชครู, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ ร.พ. ศ.ธรรมภักดี, ๒๕๑๑), หน้า ๓๔๒.

๒.๑ ความเป็นมาของประเพณีลอยกระทงตามที่มีร่องรอยในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ดังที่ทราบแล้วว่า ประเพณีลอยกระทงในสังคมไทยถือเป็นประเพณีสำคัญอย่างหนึ่งของชาติไทย และเป็นประเพณีระดับชาติที่มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนในชาติ ซึ่งได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพกาลมากกว่า ๑๐๐ ปี และอยู่คู่กับสังคมไทยมาโดยตลอด พร้อมกันนี้ได้มีวิวัฒนาการด้านรูปแบบ และลักษณะการประกอบพิธีลอยกระทงมาอย่างต่อเนื่อง จึงทำให้เห็นคุณค่าต่อสังคมอย่างมากมาย โดยเฉพาะได้ส่งเสริมความสามัคคี ความมีระเบียบวินัย ความรักใคร่ในสถาบันครอบครัว การส่งเสริมคุณภาพชีวิต การอนุรักษ์สภาพแวดล้อม การส่งเสริมสังคมเศรษฐกิจ การท่องเที่ยว กล่าวคือ เทศกาลลอยกระทงนั้นมีชาวต่างชาติมากมายหลั่งไหลมาเที่ยวชมความงามของการจัดงานแต่ละภูมิภาคตามพื้นที่จังหวัดนั้นๆ

สำหรับความเป็นมาของประเพณีลอยกระทงตามที่ได้ศึกษาค้นคว้ามา และค้นพบร่องรอยปรากฏหลักฐานในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท โดยประการแรก คือมีร่องรอยในพระไตรปิฎก และประการต่อมา คือมีร่องรอยในอรรถกถา โดยมีคำอธิบายตามลำดับ ดังนี้

๒.๑.๑ ประเพณีลอยกระทงตามที่มีร่องรอยในพระไตรปิฎก

ในคัมภีร์พระไตรปิฎกนั้น ได้มีร่องรอยปรากฏหลักฐานซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับประเพณีลอยกระทงพอเป็นเค้ามูลดังมีใจความสำคัญใน **ปุลณสูตร สังกยัตนิกาย สพายตนวรรค** มีข้อสรุป ดังนี้

พระศาสดาประทับอยู่ในที่นั้น นั่นเองตลอดเจ็ดวัน เพื่อสงเคราะห์มหาชนพอรุณขึ้นก็ได้ปรากฏอยู่ในมหาคันธกฐินั้นเอง ในที่สุดแห่งพระธรรมเทศนาเจ็ดวัน การตรัสรู้ธรรมได้มีแก่สัตว์ ๘๔,๐๐๐ พระองค์ ประทับอยู่ที่นั่นเจ็ดวัน เสด็จเที่ยวบิณฑบาตใน วาณิชคาม ให้พระปุลณเถระกลับด้วยตรัสสั่งว่า เธอจงอยู่ในที่นี้แล ได้เสด็จไปยังฝั่งแม่น้ำนัมมทานที อันมีอยู่โดยลำดับ พระยานาคนัมมทา กระทำการต้อนรับพระศาสดา ให้เสด็จเข้าไปสู่ภพนาค ได้กระทำสักการะต่อพระรัตนตรัย พระศาสดาแสดงธรรมแก่พระยานาคนั้น แล้วออกจากภพนาค พระยานาคนั้นอ่อนน้อมว่าข้าแต่พระองค์ ผู้เจริญ ขอพระองค์จงประทานสิ่งที่ควรสละแก่ข้าพระองค์พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงเจดีย์ คือรอยพระบาทไว้ ณ ฝั่งแม่น้ำนัมมทานที เจดีย์คือรอยพระบาทนั้น เมื่อคลื่นหลากมาๆ ย่อมปิด เมื่อคลื่นไปแล้วย่อมเปิดออก ความถึงพร้อมด้วยมหาสักการะได้มีแล้ว พระศาสดาเสด็จออกจากที่

นั่น แล้วเสด็จไปยังสังฆพันธบรรพต ตรัสกะสังฆพันธภิกษุว่า เธอทำให้
มหาชนหยั่งลงไปทางอบาย เธอจงอยู่ในที่นี้แหละ ให้ชนเหล่านั้นสละ
ลัทธิเสียแล้ว ให้ดำรงอยู่ในทางแห่งพระนิพพาน ฝ่ายพระสังฆพันธภิกษุนั้น
ทูลขอข้อที่ควรประพาศิ พระศาสดาแสดง พระเจดีย์ คือ รอยพระบาทที่
หลังแผ่นดินแห่งทิบ เหมือนรอยตรา ที่ก้อนดินเหนียวเปียก แต่นั่นก็เสด็จ
กลับพระวิหารเชตวันตามเดิม”

จากพระสูตรนี้ ได้แสดงให้เห็นร่องรอยที่เป็นเค้ามูลว่า ประเพณีการลอยกระทงได้เริ่ม
มีขึ้นแต่บัดนั้นมาจนปัจจุบัน โดยเฉพาะได้เป็นแนวสืบทอดปฏิบัติบูชาสืบมาของประเทศต่างๆ ที่
นับถือพระพุทธศาสนาอย่างประเทศไทย ด้วยเหตุนี้ การที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาอย่างยาวนานนั้น ซึ่ง
คติความเชื่อศรัทธาในเรื่องการลอยกระทง เพราะเป็นการสักการบูชาคุณของพระพุทธองค์ ทรงได้
ประดิษฐานซึ่ง “พระเจดีย์” หรือ “รอยพระพุทธบาท” ณ แม่น้ำนัมมทานที ตามคำขอของพระยา
นาค ที่มีความศรัทธาเลื่อมใสในคำสอนของพระบรมศาสดา ดังจะเห็นได้จากคำขออันอ่อนน้อมของ
พระยานาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์จงประทานสิ่งที่ควรสละแก่ข้าพระองค์”

อย่างไรก็ตาม ชื่อของแม่น้ำ ดังที่ปรากฏในพระไตรปิฎกดังกล่าว ยังมีรายละเอียดอยู่ใน
สองพระสูตร ได้แก่ ปุณณโณวาทสูตร มัชฌิมนิคาย และ ปุณณสูตร ได้กล่าวถึงเรื่องเดียวกัน
โดยเฉพาะกล่าวถึง พระปุณณะ ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่สุนาปรีนตชนบท ซึ่งเป็นถิ่นที่อยู่ของ
คนคูราย ก่อนที่จะไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่สุนาปรีนตชนบท พระพุทธเจ้าทรงถาม พอสรุปว่า...

ดูกรปุณณะ พวกมนุษย์ชาวสุนาปรีนตชนบทเป็นคนคูรายนัก พวกมนุษย์ชาวสุนา
ปรีนตชนบทเป็นคนหยาบคายนัก ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรีนตชนบทจักดำ บริภาษเธอในที่นั้น
เธอจักคิดอย่างไร

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรีนตชนบทจักดำ บริภาษข้าพระองค์ใน
ที่นั้น ข้าพระองค์จักคิดอย่างนี้ว่า มนุษย์ชาวสุนาปรีนตชนบทเหล่านี้ดีหนอ มนุษย์ชาวสุนาปรีนต
ชนบทเหล่านี้ดีจริงหนอ ที่ไม่ประหารเราด้วยฝ่ามือ ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ในเรื่องนี้ข้าพระองค์จัก
คิดอย่างนี้

ปุณณะ ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรีนตชนบทจักประหารเราด้วยฝ่ามือ ในเรื่องนี้เธอจัก
คิดอย่างไร ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรีนตชนบทจักประหารข้าพระองค์ด้วย
ฝ่ามือ ในเรื่องนี้ข้าพระองค์จักคิดอย่างนี้ว่า มนุษย์ชาวสุนาปรีนตชนบทเหล่านี้ดีหนอ มนุษย์ชาว

^๑ ส.สพ. (ไทย) ๔/๑๑๓/ ๑๓๐-๑๓๑.

สุนาปรันตชนบทเหล่านี้ดีจริงหนอ ที่ไม่ประหารเราด้วยก้อนดิน ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ในเรื่องนี้ ข้าพระองค์จักคิดอย่างไร

ปุณณะ ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบทจักประหารเราด้วยก้อนดิน ในเรื่องนี้เราจักคิดอย่างไร ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบทจักประหารข้าพระองค์ด้วยก้อนดิน ในเรื่องนี้ ข้าพระองค์จักคิดอย่างไรว่า ‘มนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบทเหล่านี้ดีหนอ มนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบทเหล่านี้ดีจริงหนอ ที่ไม่ประหารเราด้วยก้อนไม้’ ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ในเรื่องนี้ ข้าพระองค์จักคิดอย่างไร ข้าแต่พระสุคต ในเรื่องนี้ข้าพระองค์จักคิดอย่างไร

ปุณณะ ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบทจักประหารเราด้วยก้อนไม้ ในเรื่องนี้เราจักคิดอย่างไร ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบทจักประหารข้าพระองค์ด้วยก้อนไม้ ในเรื่องนี้ข้าพระองค์จักคิดอย่างไรว่า มนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบทเหล่านี้ดีหนอ มนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบทเหล่านี้ดีจริงหนอ ที่ไม่ประหารเราด้วยศัสตรา ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ในเรื่องนี้ข้าพระองค์จักคิดอย่างไร ข้าแต่พระสุคต ในเรื่องนี้ข้าพระองค์จักคิดอย่างไร

ดีละ ดีละ ปุณณะ เธอประกอบด้วยความข่มใจและความสงบใจนี้จักสามารถอยู่ในสุนาปรันตชนบทได้ ปุณณะ เธอรู้เวลาอันสมควรในบัดนี้

ครั้งนั้น ท่านพระปุณณะ ขึ้นชมยินดีพระภิกษุของพระผู้มีพระภาคแล้วลุกขึ้นจากอาสนะ ถวายอภิวาท กระทำประทักษิณ เก็บงำเสนาสนะเรียบร้อยแล้วถือบาตร และจีวรหลักจาริกไปทางสุนาปรันตชนบท เมื่อจาริกไปโดยลำดับก็ถึงสุนาปรันตชนบท ได้ยินว่า ท่านพระปุณณะอยู่ที่สุนาปรันตชนบทนั้น ครั้งนั้นระหว่างพรรษานั้นท่านให้ชาวสุนาปรันตชนบทแสดงตนเป็นอุบาสกประมาณ ๕๐๐ คน และอุบาสิกาประมาณ ๕๐๐ คน ระหว่างพรรษานั้นเหมือนกันท่านได้บรรลุมัชชา ๓ และนิพพานแล้ว

ครั้งนั้นแล ภิกษุหลายรูปเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ฯลฯ นั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ กุลบุตรชื่อ ปุณณะที่พระองค์ทรงสั่งสอนด้วยพระโอวาทอย่างย่อนั้นตายไปแล้ว เขามีคติเป็นอย่างไร มีอภิธรรมปรายภพเป็นอย่างไร

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “ภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรชื่อปุณณะเป็นบัณฑิต ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ทั้งไม่เบียดเบียนเราเพราะเหตุแห่งธรรม ภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรชื่อ ปุณณะปรินิพพานแล้ว”^๔

^๔ ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๘๘/๘๕-๘๘.

จะเห็นว่า ร่องรอยของประเพณีลอยกระทงดังกล่าวมา นอกจากจะเป็นการสักการบูชาคุณของพระพุทธเจ้าแล้ว ยังมีคุณค่าที่สำคัญสำหรับจิตใจของพุทธบริษัทอีกด้วย โดยเฉพาะหลักคำสอนที่ให้ชาวพุทธควรตระหนักรู้ และปฏิบัติให้เกิดมีขึ้นประจำใจเพื่อเอาชนะความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ของบริบทสังคมที่เป็นอยู่ขณะนี้ และมีความเกี่ยวข้องโดยตรงต่อภาวะจิตใจ จึงจำเป็นต้องใช้หลักของการอดทน ซึ่งหากเรานำเอาหลักการของพระปุณณะเถระ ไปเป็นแบบอย่างของการเผยแพร่หลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนานั้นก็จะประสบผลสำเร็จ แม้ว่าจะมีอุปสรรคอยู่ตรงหน้าก็ตาม พระสงฆ์ผู้ซึ่งเป็นพุทธสาวกยอมเสียชีวิตเพื่อพระศาสนาโดยเฉพาะคณะพระสงฆ์ที่ออกไปเผยแพร่หลักคำสอนของพระศาสดาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ก็น่าจะน้อมนำพระสูตรนี้ไปใช้ เพื่อสืบต่อปณิธานของพระปุณณะเถระ ซึ่งที่ตั้งใจไว้ต่อหน้าพระพุทธเจ้าที่จะสู้กับคนโหดร้ายด้วยการอดทนและมองให้เห็นถึงสิ่งที่ดีในความโหดร้ายนั้น ด้วยเหตุนี้การพระสงฆ์ที่ท่านได้อุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนาและเป็นที่พึ่งของชาวบ้านคงต้องทนต่อไป ใช้ธรรมะในการต่อสู้กับคนโหดร้ายที่พระพุทธเจ้าประทานไว้ คือ ทมะและอุปสมะ ได้แก่ อดทนและสงบ

โดยสรุป ร่องรอยหลักฐานของประเพณีลอยกระทงดังกล่าวข้างต้น นอกจากจะเป็นการสักการบูชาแด่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ยังมีคุณค่าในเชิงปฏิบัติและปรากฏให้เห็นร่องรอยอันเป็นหลักการที่พุทธบริษัทต้องปฏิบัติให้ถูกต้องมีความดีงามตามหลักของทมะและอุปสมะ ซึ่งพระพุทธองค์ทรงประทานแก่ พระปุณณะ ในครั้งนั้น ได้ผลดีเป็นอย่างยิ่ง คือชาวสุนาปรัตชนบทเปลี่ยนจากการเป็นคนโหดร้ายทารุณ หันมานับถือพระพุทธศาสนา แต่การใช้ทมะและอุปสมะเพื่อสร้างสันติสุขในสังคมนั้น เป็นสิ่งที่ทุกฝ่ายต้องร่วมมือกัน หันหน้าเข้าหากัน ใช้วัฒนธรรมประเพณีเป็นส่วนช่วย มีหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นตัวประสาน สังคมจึงจะอยู่เย็นเป็นสุข

๒.๑.๒ ประเพณีลอยกระทงตามที่มีร่องรอยในอรรถกถา

ประเพณีการลอยกระทงตามที่มีร่องรอยปรากฏในอรรถกถา ได้กล่าวถึงการจุดประทีปโคมลอยเพื่อบูชารอยพระบาทที่ริมฝั่งแม่น้ำนัมมทานที ตามที่นางนพมาศได้อ้างถึงนั้น กล่าวคือ อรรถกถาสองแห่งเขียนไม่เหมือนกัน คือ อรรถกถาปุณ โฉวาทสูตร มัชฌิมนิกาย เขียนเป็นนัมมทา และอรรถกถापุณณสูตร สังยุตตนิกาย สพายตนวรรค เขียนเป็นนัมมทา โดยพระไตรปิฎกอรรถกถาทั้งสองฉบับน่าจะแก้ไขให้เหมือนกันเพราะ คำว่า “นัมมทา” ไม่น่าจะได้อินว่า “นัมมทา” มากกว่า ดังนั้น ปัจจุบัน แม่น้ำแห่งนี้เชื่อกันว่า อยู่ในแคว้นทักษิณาของประเทศอินเดีย เรียกกันว่า “แม่น้ำเนรพุททา หรือ นีรพุททา” เหตุผลที่ตำราเขียนไม่เหมือนกันเพราะเสียงอ่านจะเพี้ยนไปบ้าง

เช่น เมืองราชคฤห์ในอดีต ปัจจุบันเลียงเพี้ยนไปเป็นราชเกีย หรือ ราชคิร (Rajkir) อย่างไรก็ตามจะเป็นแม่น้ำนิมมทา นัมมทา เนรพุตทา นีรพุตทา ขอให้เข้าใจว่าเป็นแม่น้ำแห่งเดียวกันนั่นเอง”^๕

นอกจากนี้แล้ว ในอรรถกถาได้กล่าวถึงรอยพระบาท หรือพระเจดีย์ไว้หลายแห่งที่เกี่ยวข้องกับประเพณีลอยกระทง ที่ทำวสริจุพาลักษณอ้างถึงมีปรากฏใน อรรถกถาปุณ โณวาทสูตร มัชฌิมนิคาย อุปปริบณาสกั ความตอนหนึ่งว่า...“เพื่อสงเคราะห์มหาชน พระศาสดาประทับอยู่สองสามวัน เสด็จเที่ยวบิณฑบาตในหมู่บ้านพ้อค้ำแล้วตรัสสั่งให้พระปุลณณะเถระกลับ ในระหว่างทางมีแม่น้ำชื่อนิมมทา ได้เสด็จไปถึงฝั่งของแม่น้ำนั้น นิมมทานาคราชถวายการต้อนรับ พระศาสดาทูลเสด็จเข้าสู่ภพนาคได้กระทำสักการะพระรัตนตรัยแล้ว พระศาสดาทรงแสดงธรรมแก่นาคราชนั้นแล้ว ก็เสด็จออกจากภพนาค นาคราชนั้นกราบทูลขอว่าได้โปรดประทานสิ่งของที่พึงบำเรอแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด พระพุทธเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงแสดงบทเจดีย์รอยพระบาทไว้ที่ฝั่งแม่น้ำนิมมทา รอยพระบาทนั้นเมื่อคลื่นซัดมาก็ถูกปิด เมื่อคลื่นเลยไปแล้วก็ถูกเปิด กลายเป็นรอยพระบาทที่ถึงสักการะอย่างใหญ่ เมื่อพระศาสดาทรงออกจากริมฝั่งแล้วก็เสด็จถึงภูเขาสัจจพันธ์ ตรัสกับพระสัจจพันธ์ว่ามหาชน ถูกเธอทำให้จมลงในทางอบาย เธอต้องอยู่ในที่นี้แหละ แก่ลัทธิของพวกคนเหล่านี้เสีย แล้วให้พวกเขาดำรงอยู่ในทางพระนิพพาน แม้ท่านพระสัจจพันธ์นั้น ก็ทูลขอสิ่งที่จะต้องบำรุง พระศาสดาก็ทรงแสดงรอยพระบาทไว้บนหลังแผ่นดินที่บเหมือนประทับตราไว้บนก้อนดินเหนียวสดๆ ฉะนั้น ต่อจากนั้นก็เสด็จไปถึงพระเชตะวันทีเดียว”^๖

โดยสรุป ความเป็นมาของประเพณีลอยกระทง ดังได้กล่าวมาที่มีร่องรอยปรากฏใน คัมภีร์พระพุทธศาสนาทั้งสองแห่ง ล้วนแล้วได้กล่าวถึง แม่น้ำสายสำคัญหนึ่งในครั้งพุทธกาล ที่ชาวพุทธได้ให้ความสำคัญในทางประวัติศาสตร์ เพราะเป็นแม่น้ำที่มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธองค์ซึ่งทรงได้โปรดสั่งสอนพระยานาค ที่มีความศรัทธาเลื่อมใสในคำสอนของพระองค์ แล้วทูลขอสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อเป็นที่สักการะบูชา จึงเป็นที่มาของพระเจดีย์ หรือ รอยพระพุทธรูปบาท ที่ชาวพุทธได้สืบทอดปฏิบัติกันมาเพื่อรำลึกถึงคุณพระพุทธเจ้า และได้กลายเป็นประเพณีลอยกระทงจนทุกวันนี้

^๕พระมหาบุญไทย ปุณฺณมโน, วันเพ็ญเดือนสิบสองน้ำก้นองเต็มคูลิ่ง. <http://www.mbu.ac.th>. เข้าถึงข้อมูลเมื่อ (๕ มิถุนายน ๒๕๕๓)

^๖ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๕๕-๓๕๖/๔๔๖-๔๕๑. , ม.อ. (ไทย) ๒๓/๖๕๔-๖๖๕/๔๒๖-๔๔๕.

๒.๒ ความเป็นมาของประเพณีลอยกระทงในประเทศไทย

สำหรับความเป็นมาของประเพณีลอยกระทงในประเทศไทย หรือสังคมไทยที่ได้สืบทอดปฏิบัติกันเป็นเวลายาวนาน ซึ่งได้กล่าวไว้แล้วข้างต้น จะสังเกตเห็นว่าประเพณี หรือพิธีกรรมการลอยกระทงนี้ มีมาพร้อมกับการเข้ามาของพระพุทธศาสนาในเมืองไทย โดยเฉพาะในรัชสมัยของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช โดยพระองค์นั้นเป็นผู้วางรากฐานให้พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติของอาณาจักรไทย พร้อมทั้งนำพระพุทธศาสนา นิกายเถรวาท แบบลังกาจากเมืองนครศรีธรรมราชมาประดิษฐานยังอาณาจักรสุโขทัย ทรงทำนุบำรุงให้เจริญรุ่งเรืองและยังได้เผยแผ่ต่อไปยังอาณาจักรใกล้เคียง ทรงเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศลังกาและได้อัญเชิญพระพุทธรูปที่สำคัญ คือพระพุทธรูปศิหิงค์มาไว้ที่สุโขทัย ทรงมีพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างแน่วแน่นมั่นคง รวมทั้งพสกนิกรของพระองค์ด้วย ดังมีปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ว่า

“คนเมืองสุโขทัยนี้มักทาน มักทรงศีล มักโอยทาน พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองสุโขทัยนี้ มีศรัทธาในพระพุทธศาสนา ทรงศีลเมื่อพรรษาทุกคน เมื่อออกพรรษาเดือนหนึ่งจึงแล้ว...กลางเมืองสุโขทัยนี้มีพิหาร มีพระพุทธรูปทอง มีพระอัฐารส”^๗

จะเห็นได้ว่า การที่ประชาชนเมืองสุโขทัยสมัยนั้น ชอบการทำบุญทำกุศล และการรักษาศีล ก็เนื่องด้วยผู้ปกครองประเทศนั้น เป็นผู้มีความเคารพศรัทธาในพระรัตนตรัย และได้เป็นแบบอย่างที่ดีสำหรับอาณาประชาราษฎร์เพื่อสืบทอดปฏิบัติตาม ซึ่งส่วนหนึ่งมีความเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมในทางพระพุทธศาสนาด้วย เพราะผลดีอันเกิดจากการประกอบพิธีกรรม โดยเฉพาะประเพณีการลอยกระทง ซึ่งนอกจากจะเป็นการอนุรักษ์ไว้ซึ่งศิลปวัฒนธรรมอันดีงามแล้ว สิ่งที่ได้รู้ปธรรมในเชิงของการปฏิบัติ หรือได้ปฏิบัติตาม คือได้ดำเนินวิถีชีวิตตามหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา คือมีความสามัคคี รักใคร่ปรองดองกัน ซึ่งจะมีกล่าวรายละเอียดไว้ในบทต่อไป

๒.๒.๑ ประเพณีลอยกระทงสมัยกรุงสุโขทัย

การลอยกระทงสมัยกรุงสุโขทัย เรียกว่า “การลอยพระประทีป หรือ ลอยโคม” ซึ่งจัดว่าเป็นงานนักขัตฤกษ์รื่นเริงของประชาชนทั่วไป โดยความฉลาดของ นางนพมาศ หรือ ท้าวศรีจุฬาลักษณ์ พระสนมเอกของพระร่วง หรือ พ่อขุนรามคำแหงมหาราช แห่งกรุงสุโขทัย ได้คิดประดิษฐ์ดัดแปลงเป็นรูปกระทงเป็นดอกบัวแทนการลอยโคม ซึ่งการลอยกระทง หรือโคมสมัยนั้น มีคติ

^๗เจริญ ไชยชนะ, พ่อขุนรามคำแหงมหาราช, (กรุงเทพมหานคร : การพิมพ์ไชยวัฒน์, ๒๕๒๓), หน้า ๗๔.

ความเชื่อเรื่องการลอยกระทงว่า เป็นการสักการะรอยพระพุทธรูปที่แม่น้ำน่านมณฑลที่เป็นแม่น้ำสายหนึ่งอยู่ในแคว้นทักษิณของประเทศอินเดีย ปัจจุบันเรียกว่า “แม่น้ำนเรพุททา”

ด้วยเหตุนี้ การลอยกระทงสมัยสุโขทัย ได้ปรากฏบทความในตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ หรือที่รู้จักอีกอย่างหนึ่งชื่อว่า “นางนพมาศ” ซึ่งได้ระบุคุณสมบัติของนางนพมาศไว้ ดังนี้

นางนพมาศมีรูปสมบัติและคุณสมบัติทั้งดงาม เป็นธิดาของพระศรีมหาโพธิ์ กับนางเรวดี บิดาเป็นพราหมณ์ปุโรหิตในรัชกาลพระร่วงเจ้าซึ่งสันนิษฐานกันว่า เป็นพญาลิไท นางนพมาศได้รับการอบรมสั่งสอนจากบิดาทั้งทาง จริยธรรมศึกษา พุทธธรรมศึกษา มีความรู้ทั้งภาษาไทยและภาษาสันสกฤต ศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์ การแต่งกลอน โหราศาสตร์ การขับร้องและการช่างสตรี นางนพมาศได้ถวายตัวรับราชการในพระร่วงเจ้ามีความดีความชอบเป็นพิเศษ เช่น ประดิษฐ์โคมลอยประทีป เป็นรูปดอกบัวได้รับตำแหน่งเป็นสนมเอก มีบรรดาศักดิ์เป็นท้าวศรีจุฬาลักษณ์^๕

จะเห็นได้ว่า การที่นางนพมาศ ได้เขียนตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ขึ้นมีจุดมุ่งหมายเพื่อแสดงถึงขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ และจริยธรรมของผู้รับราชการฝ่ายใน เป็นหลักประพฤติปฏิบัติตนในการเข้ารับราชการของนางสนมก้านัดทั้งหลาย มีลักษณะการแต่งเป็นร้อยแก้ว มีกลอนดอกสร้อยแทรกอยู่ ๕ บท แบ่งออกได้เป็น ๕ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ กล่าวถึงชาติและภาษาต่างๆ

ตอนที่ ๒ ขอพระเกียรติพระร่วง เล่าชีวิตของชาวสุโขทัยและสถานที่บางแห่ง

ตอนที่ ๓ ประวัติของนางนพมาศ

ตอนที่ ๔ คุณธรรมและการปฏิบัติหน้าที่ของนางสนม

ตอนที่ ๕ กล่าวถึงพระราชพิธีต่างๆ เช่น พระราชพิธีวิสาขะ และพระราชพิธีจรดพระนังคัล เดือน ๖ พระราชพิธีอาษาตมาส เดือน ๘ พระราชพิธีอาสาสุข เดือน ๑๑ พระราชพิธีจองเปรียงลอยพระประทีป เดือน ๑๒^๕

จากหลักฐานทั้ง ๕ ประการนี้ แสดงให้เห็นว่า การลอยกระทงนอกจากจะเป็นการรำลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้าด้วยการสักการะบูชารอยพระพุทธรูป ดังที่ปรากฏในหนังสือ โดยเฉพาะตอนที่ ๕ ยังได้กล่าวถึง ประเพณีต่างๆ ที่ชาวไทยได้สืบทอดและปฏิบัติกันมาเป็นเวลาอย่างยาวนาน

^๕เอกรัตน์ อุคมพร, *วรรณคดีสมัยสุโขทัย*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พัฒนศึกษา, ม.ป.พ.), หน้า ๘๖.

^๕เอกรัตน์ อุคมพร, *วรรณคดีสมัยสุโขทัย*, อ่างแล้ว, หน้า ๘๗,

ซึ่งถือได้ว่าเป็นวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามที่จะต้องอนุรักษ์ไว้ ควบคู่ไปกับการสืบทอดอายุของพระพุทธศาสนา แม้ว่าประเพณีต่างๆ จะมีลักษณะความเชื่อที่แตกต่างกันออกไปแต่ละท้องถิ่นแต่ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีดังกล่าวมา ก็เกี่ยวข้องกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและเป็นหลักการที่สร้างความสามัคคีปรองดองกันของประชาชนให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขได้

อย่างไรก็ตาม ยังมีอีกกระแสความเชื่อหนึ่งซึ่งมักกล่าวถึงประเพณีการลอยกระทงว่าประเพณีลอยกระทงมีมาแต่ครั้งใดไม่ทราบแน่ชัด ส่วนมากเชื่อกันว่า น่าจะมาจากตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์สนมเอกของพระร่วง โดยเรื่องนี้ **เปลื้อง ณ นคร** ได้อธิบายไว้ในหนังสือประวัติวรรณคดี คือ คำว่า “พระร่วง” น่าจะหมายถึง พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ที่ทรงครองกรุงสุโขทัย เพราะไม่มีหลักฐานแสดงว่ากษัตริย์องค์หนึ่งองค์ใดมีพระนามว่า พระร่วงอย่างแน่ชัด โดยกษัตริย์ที่ทรงครองกรุงสุโขทัยมี ดังนี้

๑. พ่อขุนศรีอินทราทิตย์
๒. พ่อขุนผาเมือง
๓. พระขุนรามราช (รามคำแหง)
๔. พระยาเลอไทย
๕. พระยงวิวัฒนา
๖. พระมหาธรรมราชาที่ ๑ (ลิไทย)
๗. พระมหาธรรมราชาที่ ๒
๘. พระมหาธรรมราชาที่ ๓ (ไสลือไทย)
๙. พระมหาธรรมราชาที่ ๔ (บรมपाल)^{๑๑}

จากทัศนะความเห็นข้างต้น นอกจากจะได้กล่าวถึงพระมหากษัตริย์ที่ทรงครองราชในกรุงสุโขทัยแล้ว ในหนังสือตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ ก็ยังได้กล่าวถึง “**พิธีจองเปรียง**” ไว้ตอนหนึ่งว่า “พอถึงการพระราชพิธีจองเปรียงในวันเพ็ญเดือน ๑๒ เป็นนักขัตฤกษ์ชั้กโคมลอย บรรดาประชาชนชายหญิงต่างตกแต่ง โคมชักโคมแขวนโคมลอยทุกตระกูลทั่วทั้งพระนครแล้ว ก็ชวนกันเล่นมหรสพสิ้นสามราตรีเป็นเยี่ยงอย่าง แต่บรรดาข้าเฝ้าฝ่ายราชบุรุษนั้น ต่างทำโคมประเทียบบริวาร วิจิตรด้วยลวดลาย วาดเขียนเป็นรูปสัตว์ฐานต่างๆ ประกวดกันมาชักมาแขวนเป็นระเบียบเรียบร้อยตามแนวโคมชัยเสาระหงตรงหน้าพระที่นั่งชลพิมาน ถวายสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ให้ทรงพระราช

^{๑๑}เปลื้อง ณ นคร, **ประวัติวรรณคดีไทยสำหรับนักศึกษา**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๓), หน้า ๒๕,

อุทิศสักการ พระมหาเศรษฐาจุฬามณีในชั้นดาวดึงส์ ฝ่ายพระสนมกำนัล ก็ทำโคมลอยร้อยด้วยบุปผชาติเป็นรูปต่างๆ ประกวดกันถวายได้ทรงอุทิศบูชาพระพุทธรบาท ซึ่งได้ประดิษฐานยังแม่น้ำนัมมทานทีแล ข้าน้อย(นางนพมาศ) ก็กระทำโคมลอยติดตกแต่งให้งามประหลาดกว่าโคมพระสนมกำนัลทั้งปวง

ครั้นเวลาพลบค่ำ สมเด็จพระร่วงเจ้าเสด็จลงพระที่นั่งชลพิมาน พร้อมด้วยอัครชายาพระบรมวงศ์ และพระสนมกำนัลนางท้าวชาวชะแม่ทั้งปวง พราหมณ์ก็ถวายเสียงสังข์อันเป็นมงคล ชาวพนักงานก็ชักสายโคมชัยโคมประเทียบบริวารขึ้นพร้อมกัน เพื่อให้ทรงพระราชอุทิศสักการบูชาพระจุฬามณี ฝ่ายนางท้าวชาวชะแม่ก็ลอยโคมพระราชเทพี พระวงศานุวงศ์ และโคมพระสนมกำนัล เป็นลำดับกันลงมาถวายให้ทอดพระเนตร และลงพระราชอุทิศ ครั้นถึงโคมรูปดอกกระมุทของข้าน้อย สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทอดพระเนตรพลาง ทางศรีสขมาว่า โคมลอยอย่างนี้งามประหลาดยังหาเคยมีไม่ เป็นโคมของผู้ใดคิดกระทำ ท้าวศรีราชศักดิ์โสภาก็กราบบังคมทูลว่า โคมของนางนพมาศธิดาท้าวศรีมโหสถ

ครั้นสมเด็จพระร่วงเจ้าทรงสดับก็ดำรัสว่า ข้าน้อยนี้มีปัญญาฉลาดสมกับที่เกิดในตระกูลนักปราชญ์ จึงมีพระราชบริหารบำเพ็ญศุภกิริยาว่า แต่นี้สืบไปเบื้องหน้า โดยลำดับกษัตริย์ในสยามประเทศถึงการกำหนดนักขัตฤกษ์ วันเพ็ญเดือน ๑๒ พระราชพิธีจงเป็ริ่งแล้ว ก็ให้กระทำโคมลอยเป็นรูปดอกกระมุท อุทิศสักการบูชาพระพุทธรบาทนัมมทานทีที่ราบท่ากัลปาวสาน อันว่าโคมลอยรูปดอกกระมุท (ดอกบัว) ก็ปรากฏมาจนเท่าทุกวันนี้”^{๑๑}

จะสังเกตเห็นว่า การสืบทอดประเพณีลอยกระทงที่กระทำกันในปัจจุบัน สืบเนื่องด้วยการปฏิบัติในพระร่วงเจ้าซึ่งเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ประชาชน และพระมหากษัตริย์ที่ทรงครองราชย์ต่อมาก็ได้ดำเนินตามแบบอย่างที่ดีที่พระองค์ได้กระทำไว้ดีแล้ว โดยคุณค่าของประเพณีลอยกระทงนั้น ทำให้ประชาชนเกิดความสามัคคีกันทั้งในระดับครอบครัว ชุมชน และระดับประเทศ ซึ่งได้สร้างความสนุกสนานแก่ผู้ที่พบเห็น แม้ว่ายุคปัจจุบันประเพณีและพิธีกรรมบางอย่างได้เปลี่ยนแปลงไปจากที่เคยทำกันในอดีต คือ ประทีปโคมลอย ก็กลายมาเป็นกระทงที่ลอยเหนือลำน้ำ การทำโคมลอยเห็นมีอยู่ในประเพณีเป็ริ่งทางภาคเหนือ เช่น จังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดใกล้เคียงอื่นๆ ด้วย

ดังนั้น ประเพณีการจุดประทีปโคมลอยขึ้นเหนือท้องฟ้า หรือการลอยกระทงในแม่น้ำลำคลองต่างๆ ก็ยังมีการลอยกระทงไปพร้อมๆ กันด้วย โดยเฉพาะการจุดประทีปโคมไฟนั้นมิได้มี

^{๑๑}พระมหาบุญไทย ปุณฺณมโน, วันเพ็ญเดือนสิบสองน้ำก้นองเต็มดลิ่ง, <<http://www.mbu.ac.th>>, เข้าถึงข้อมูลเมื่อ (๑๒/๑๒/๒๕๕๓)

เฉพาะพิธีของเปรียงเท่านั้นยังในเทศกาลอื่นๆ เช่น “ถึงวันวิสาขนักขัตฤกษ์ครั้งใด ก็สว่างไปด้วยแสงประทีป เทียน ดอกไม้เพลิง แลสล้างด้วยธงชายไสวไปด้วยพุ่มพวงดอกไม้ร้อยกรองห้อยแขวนหอมตลบไปด้วยกลิ่นสุคนธรสรวยริน เสนาะสำเนียง พิณพาทย์ ซ้องกลองทั้งทิวาราตรี มหาชนชายหญิงพากันกระทำกองการกุศล”^{๑๒}

สรุปความว่า ประเพณีลอยกระทง หรือ การลอยโคม นั้น มีชื่อเรียกแตกต่างกันไปตามแต่ละท้องถิ่นซึ่งได้กำหนดกันขึ้นมา แต่อย่างไรก็ตามประเพณีการลอยกระทง มีวัตถุประสงค์เดียวกัน คือ เพื่อบูชาคุณของพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงได้ประดิษฐานรอยพระพุทธรูปให้พุทธบริษัทได้ทำการสักการบูชา เพื่อรำลึกถึงคุณของพระพุทธองค์ ส่วนอีกประเด็นหนึ่งซึ่งเกิดจากการประกอบประเพณีลอยกระทง คือพุทธบริษัทนั้นได้สร้างกุศล ผลบุญดีแก่จิตใจ เพื่อกำจัดกิเลสทั้งหลายให้หมดไป ซึ่งเป็นแนวทางหนึ่งของการสร้างบารมีเพื่อจะได้พ้นจากความทุกข์

๒.๒.๒ ประเพณีลอยกระทงสมัยกรุงศรีอยุธยา

การลอยกระทงสมัยอยุธยา นั้น ตามความในพระราชนิพนธ์ ตำรับทำวศรีจุฬาลักษณ์ เกี่ยวกับการลอยประทีป ที่ว่าไว้ในกฎหมาย เนื้อความเข้ากับเรื่องนางนพมาศ ซึ่งทำวศรีจุฬาลักษณ์เป็นพระสนมเอกแต่ครั้งพระเจ้าอรรคราช คือพระร่วงเป็นพระเจ้าแผ่นดินสยามตั้งแต่กรุงตั้งอยู่ ณ เมืองสุโขทัย ได้กล่าวไว้ว่า

“ในเวลาฤดูเดือนสิบสอง เป็นเวลาเสด็จประพาสในลำน้ำตามพระราชพิธีในเวลากลางคืน พระอัครมเหสี และพระสนมฝ่ายในตามเสด็จในเรือพระที่นั่งทอดพระเนตรการนักขัตฤกษ์ ซึ่งราษฎรเล่นในแม่น้ำตามกำหนดปี เมื่อนางนพมาศได้มารับราชการจึงได้คิดอ่านทำกระทงถวายพระเจ้าแผ่นดินเป็นรูปดอกบัวและรูปต่างๆ ให้ทรงลอยตามสายน้ำไหล มีข้อความที่พิสดารยืดยาวเนื้อความก็คล้ายคลึงกันกับจดหมายถ้อยคำขุนหลวงหาวัด ซึ่งได้กล่าวว่า พระเจ้าแผ่นดินกรุงเก่า หรือพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศนั่นเอง”^{๑๓}

^{๑๒} เปลื้อง ณ นคร และปราณี บุญชุ่ม, **ประวัติวรรณคดี**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๓), หน้า ๓๑.

^{๑๓} จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, **พระราชพิธี ๑๒ เดือน**, (กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๒๒ – ๒๓.

ดังนั้น ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ได้มีการบันทึกเกี่ยวกับประเพณีลอยกระทงไว้ว่า แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระบรมโกศ พระเจ้าแผ่นดินลังกาได้ส่งราชทูตที่เข้ามาก็ได้ชมพิธีลอยกระทงตามจดหมายราชทูตลังกาว่า ก่อนอรุณ มีข้าราชการไทยสองคนลงมาบอกราชทูตว่าในค่ำวันนี้จะมีกระบวนแห่สมเด็จพระราชดำเนินตามชลมารคในการพระราชพิธีฝ่ายศาสนากระบวนเสด็จผ่านที่พักราชทูตมา กระบวนพิธีมราญตานุทูต ได้เห็นมีดังนี้

ตามบรรดาริมน้ำทั้งสองฟากทุกวัด ต่างปักไม้ไผ่ลำยาวขึ้นเป็นเสาโน้มไม้ลงมาผูกเชือกชักโคมต่างๆ ครั้นได้เวลาพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาเสด็จโดยกระบวนเรือ พร้อมด้วยกรมพระราชวังบวรสถานมงคลสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ และเจ้ามหาพระยามหาอุปราช เรือที่เสด็จล้วนปิดทอง มีกัณฑ์าคาศีและผูกม่านในลำเรือปักเชิงทองชองเงิน มีเทียนจุดตลอดลำ มีเรือข้าราชการล้วนแต่งประทีปนำเสด็จด้วยเป็นอันมาก ในการพระราชพิธีนี้ยังมีกระดาดทำเป็นรูปดอกบัวสีแดงบ้าง สีขาวบ้าง มีเทียนจุดอยู่ในนั้นปล่อยลอยตามน้ำลงมาเป็นอันมาก และมีระบำดนตรีเล่นมาในเรือนั้นด้วย^๔

จากหลักฐานแสดงว่า กรุงศรีอยุธยานั้นเป็นราชธานีเก่าแก่ของไทยมีอายุยาวนานถึง ๔๑๗ ปี และมีกษัตริย์ครองราชย์ ๓๔ พระองค์^๕ การบันทึกทางประวัติศาสตร์ได้ถูกทำลายอย่างมากจากการศึกสงครามในอดีต ด้วยเหตุนี้ เรื่องราวเกี่ยวกับประเพณีลอยกระทงจึงมีน้อยมาก อย่างไรก็ตามการลอยกระทงเป็นชื่อเรียกพิธีอย่างหนึ่ง ซึ่งใช้กระทงที่มีรูปเทียน จุดไฟลอยน้ำนิยมทำในกลางเดือน ๑๒ โดยลักษณะของกระทงนั้น เป็นภาชนะที่เย็บด้วยใบตองยกขอบสูงขึ้นเพื่อให้ลอยน้ำได้ โดยเฉพาะกระทงที่ใช้ลอยใน เทศกาลเดือน ๑๒ โดยมีการทำเป็นกระทงเจิม คือ ทำกระทงด้วยใบตองเย็บเป็น ๖ มุม หรือมากกว่านั้นมอบปากกระทง แล้วเจิมปากกระทงด้วยใบตองพับเป็นมุมแหลมๆ สลับกันรอบๆ กระทงใช้กาบพลับพลึงหรือใบตองมาเขียนให้เป็นวงกลมท่าของกระทง ปิดปากกระทงให้เรียบร้อยใช้เทียนเล่มเล็กเสียบด้วยไม้ก้านรูปปักไว้กลางกระทงมีรูปปัก ๔ มุม หรือตามแต่จะเห็นงาม นอกจากกระทงเจิมแล้ว ประชาชนทั่วไปยังใช้กาบกล้วยทำเป็นรูปเรือบ้าง ใช้ไม้ระกำมาต่อเป็นแพเล็กๆ บ้าง เรือใช้วัสดุอื่นๆ ที่เหมาะสมแทนก็ได้ แต่นิยมว่าเป็นของดีเหมาะสมก็คือใบตองและกาบกล้วย เพราะประดิษฐ์และตกแต่งให้สวยงามได้ง่าย^๖

^๔ อุดม รุ่งเรืองศรี, สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, ๒๕๔๒), หน้า ๑๓๕.

^๕ คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประวัติพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด นวสาส์น การพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๘๘.

^๖ อุดม รุ่งเรืองศรี, สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ, อ่างแก้ว, หน้า ๑๔๖.

ดังนั้น ประเพณีพิธีลอยกระทงในสมัยอยุธยา มีคติความเชื่อด้านพระพุทธศาสนาด้วย โดยการนำกระทงที่ประดิษฐ์ด้วยใบตอง หรือด้วยดอกไม้ และด้วยโคมในกระทงจะปักรูป ๓ ดอก เทียนขนาดย่อมสี่เหลี่ยม ๑ ดอก ก่อนจะลอยกระทงลงน้ำจะต้องจุดรูปเทียนให้ติดเสียก่อน แล้วตั้งจิตอธิษฐานอย่างหนึ่งอย่างใดลงไป บางรายก็ใส่เศษสวดต่าง ๆ ย่อยลงไปในกระทง เพื่อเป็นการทำบุญ เสดาะเคราะห์ลงในแม่น้ำคงคา การอธิษฐานนั้น ส่วนมากเพื่อให้ตนเองมีความสุขความสบาย มีโชคมีลาภ กับให้สิ่งที่ไม่ดีเลวร้ายติด ตัวเราก็จขอให้ไหลไปตามแม่น้ำ ซึ่งถือกันว่าเป็นการเสดาะเคราะห์บางกลุ่มก็ขอการวะโทษแต่แม่คงคา ที่มนุษย์เราทำสิ่งสกปรกต่างๆ ลงไปในน้ำ เมื่อทำพิธีนี้ แล้วตนเองก็จะได้อยู่เย็นเป็นสุข จิตใจสงบ เยือกเย็นเหมือนพระคงคาเมื่อตั้งจิตแน่วแน่ดีแล้วก็ลอยกระทงไปตามน้ำ ก็เป็นอันเสร็จพิธีลอยกระทง^{๑๑}

อย่างไรก็ตาม ประเพณีลอยกระทงในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาปัจจุบัน ถูกจัดให้เป็นมหรหรรณด้านประเพณีที่สำคัญยิ่ง ซึ่งมีศูนย์ศิลปะชีปะขาว ไทร เป็นผู้จัดการมหรหรรณในงานมากมาย เช่น การออกร้านจำหน่ายสินค้าประเภทต่างๆ การเปิดหลักสูตรฝึกอาชีพระยะสั้น ของสำนักงานฯ กรมอาชีวศึกษา การแสดงคอนเสิร์ตนักร้องลูกทุ่งชื่อดัง และการแสดงภาคบันเทิงอื่นๆ การแสดงศิลปะพื้นบ้านในอดีต เช่นลิเกของคณะลิเกชื่อดังต่างๆ กิจกรรมการประกวดนางนพมาศ การแสดงแสงเสียง ประกอบสื่อผสม บนเวทีกลางน้ำครั้งแรก และแห่งแรกในอยุธยาด้วยเรื่องราวและรูปแบบที่สะท้อนภาพความเป็นมาของประเพณีลอยกระทงของกษัตริย์อยุธยาแต่โบราณ ที่เรียกว่า ประเพณีชักโคมลอยพระประทีป กีนละ ๑ รอบ สลับการแสดงน้ำพุดนตรีสร้างสีสันตั้งแต่หัวค่ำจนถึงจบงาน นิทรรศการพิธีลอยกระทงตามพระประทีปแบบอยุธยาในสมัยโบราณ

โดยสรุป ประเพณีลอยกระทง สมัยกรุงศรีอยุธยานั้น ได้รับแบบอย่างจากกรุงสุโขทัย และมีการกระทำอย่างต่อเนื่องจวบจนปัจจุบัน แต่สิ่งที่เราสังเกตเห็นได้ชัดในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้น คือ พระมหากษัตริย์ทรงครองราชย์สมบัติทุกพระองค์ ล้วนสนับสนุนส่งเสริมด้านพระพุทธศาสนา ให้มีความเจริญรุ่งเรือง ดังจะเห็นได้จาก การสร้างวัดอาราม ปุชณียสถาน ปุชณียวัตถุ พิธีกรรม และงานฉลอง งานนมัสการ เช่น ไหว้พระบรมธาตุและพระพุทธบาท เป็นต้น ทั้งหมดนี้ล้วนเกี่ยวข้องกับงานกุศลทั้งสิ้น อาทิ ประเพณีการบวชเรียน ในรัชสมัยของพระเจ้าบรมโกศ ได้เป็นแบบอย่างของการบวชเรียนของชาวไทยจนกระทั่งปัจจุบัน

^{๑๑}เปลื้อง ฌ นคร และปราณี บุญชุ่ม, *ประวัติวรรณคดี*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๗), หน้า ๕๕.

๒.๒.๓ ประเพณีลอยกระทงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ประเพณีต่างๆ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนานั้นมิได้ สืบทอดต่อจากกรุงธนบุรี เพราะเป็นเมืองหลวงที่มีช่วงเวลาสั้น เพราะต้องทำศึกสงครามมาตลอด ด้วยเหตุนี้ การฟื้นฟูประเพณี และวัฒนธรรมที่สำคัญๆ จึงสืบต่อมาจากอยุธยาเป็นส่วนใหญ่ และ บางส่วนของประเพณีก็ไม่ได้สืบต่ออย่างเป็นระบบ เพียงแต่รักษาพระพุทธศาสนาไว้เท่านั้น และ สถาบันพระพุทธศาสนาก็สืบต่อมาจากกรุงศรีอยุธยาเป็นส่วนใหญ่

ดังนั้น ประเพณีพิธีลอยกระทงในสมัยรัตนโกสินทร์ มีความนิยมทำกันเป็นการใหญ่ ซึ่งมีหลักฐานปรากฏใน พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ โดยพระเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (จำ บุนนาค) ได้กล่าวไว้ว่า

ครั้นมาถึงเดือน ๑๒ ขึ้น ๑๕ ค่ำ แรมหนึ่ง พิธีจองเปรียงนั้น เดิมได้โปรดให้พระบรมวงศานุวงศ์ ฝ่ายหน้าใน และข้าราชการที่มีกำลังพาหนะมากทำกระทงใหญ่ ผู้ถูกเกณฑ์ต่อเป็นถึงบ้าง เป็นบ้างกว้างแปดศอกบ้าง เก้าศอกบ้าง กระทงสูงตลอด ๑๐ ศอก ๑๑ ศอก ทำประกวดประชันกัน ต่างๆ ทำอย่างเขาพระสุเมรุทวีปทั้ง ๔ บ้าง และทำเป็นกระจาดชั้นๆ บ้าง วิจิตรไปด้วยเครื่องสด คนทำก็นับร้อยคิดในการลงทุนกระทงทั้งค่าเลี้ยงคนและพระช่างเบ็ดเสร็จก็ถึง ๒๐ ชั่ง ย่อมกว่า ๒๐ ชั่งบ้าง กระทงนั้น วัน ๑๔ ค่ำ เครื่องเขียว ๑๕ ค่ำ เครื่องขาว วันแรมค่ำหนึ่ง เครื่องแดง ดอกไม้สด ก็เลือกตามสีกระทง และมีจักรกลไกลต่างกันทุกกระทง มีมโหรีขับร้องอยู่ในกระทงนั้นก็มิมีบ้าง เหลือที่จะพรรณนาว่ากระทงนั้น ผู้นั้นทำอย่างนั้นๆ คิดดูการประกวดประชันจะเอาชนะกัน คงวิเศษ ต่างๆ กัน เรือมาดูกระทงตั้งแต่บ่าย ๔ โมง เรือชักลากกระทงขึ้นไปเข้าที่ตั้งแต่บ่าย ๔ โมง เรือเบียดเสียดสับสนกันหลิกไม่ค้อยไหวเป็นอศจรรยเรือข้าราชการและราษฎร มาดูกันเต็มไปทั้งแม่น้ำ เวลาค่ำเสด็จพระดำเนินน้ำทรงลอยประทีปการทำกระทงใหญ่ในลักษณะดังกล่าวนี้ น่าจะมาแต่รัชกาลที่ ๑ จนถึงรัชกาลที่ ๓ ครั้งมาถึงรัชกาลที่ ๔ ทรงเห็นว่าเป็นการสิ้นเปลือง จึงโปรดให้ยกเลิก และโปรดให้พระบรมวงศานุวงศ์ ทำเรือลอยประทีป แทนกระทงใหญ่ถวายองค์ละลำเรียกว่า “เรือลอยประทีป” ต่อมาในรัชกาลที่ ๕ และรัชกาลที่ ๖ ได้ทรงฟื้นฟูพระราชพิธีนี้^{๑๘}

จากหลักฐานที่ทรงคุณค่าดังกล่าวข้างต้น ทำให้ชนบทรณนิยมประเพณีวันลอยกระทง ได้เป็นส่วนสำคัญหนึ่งของชาวไทย ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับทุกคนในทุกระดับ และองค์กรต่างๆ คือ เมื่อคราวมาถึงหรือตรงกับวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ตามปฏิทินจันทรคติไทย ตามปฏิทินจันทรคติ ล้านนา ซึ่งมักจะตกอยู่ในราวเดือนพฤศจิกายน ตามปฏิทินสุริยคติ ประเพณีการลอยกระทงกำหนด

^{๑๘} พระบริหารเทพธานี, ประวัติชาติไทย เล่ม ๒, (กรุงเทพมหานคร : ศิลปบรรณาการ, ๒๕๔๑), หน้า ๔๑.

ขึ้นเพื่อเป็นการสะเดาะเคราะห์ และขอขมาต่อพระแม่คงคา บางหลักฐานเชื่อว่าเป็นการบูชารอยพระพุทธรูปที่ริมฝั่งแม่น้ำนัมทามหานที และบางหลักฐานก็ว่าเป็นการบูชาพระอุปคุตอรหันต์ หรือพระมหาสาวก เป็นต้น

สำหรับประเพณีการลอยกระทงในกรุงรัตนโกสินทร์ ได้ถูกกำหนดจัดในทุกพื้นที่ทั่วประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณที่ติดกับแม่น้ำ ลำคลอง หรือแหล่งน้ำต่างๆ ซึ่งแต่ละพื้นที่ก็จะมีเอกลักษณ์ที่น่าสนใจแตกต่างกันไป โดยในวันลอยกระทง ผู้คนจะพากันทำ “กระทง” จากวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ ตบแต่งเป็นรูปคล้ายดอกบัวบาน ปักธูปเทียน และนิยมตัดเล็บ เส้นผม หรือใส่เหรียญกษาปณ์ลงไปในกระทง แล้วนำไปลอยในสายน้ำ โดยเชื่อกันว่าเป็นการลอยเคราะห์ไป นอกจากนี้ยังเชื่อว่า การลอยกระทง เป็นการบูชาและขอขมาพระแม่คงคาด้วย

สำหรับประเพณีการลอยกระทงในปัจจุบัน หรือการลอยประทีปของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงกระทำเป็นการส่วนพระองค์ตามพระราชอัธยาศัย แต่พิธีของชาวบ้านยังทำกันอยู่เป็นประจำทุกๆ ปี และทุกพื้นที่ในประเทศไทย โดยวัตถุประสงค์หลักของการลอยกระทง คือ

๑. เพื่อบูชารอยพระบาท ที่ประดิษฐาน หาดทรายแม่น้ำนัมมทา อันเป็นการเจริญพุทธานุสติรำลึกถึงคุณค่าพระพุทธเจ้า เช่นเดียวกับผู้นับถือศาสนาพราหมณ์บูชาพระผู้เป็นเจ้าของเขา

๒. เพื่อแสดงความสำนึกคุณของน้ำในแหล่งน้ำต่างๆ อันเป็นสิ่งจำเป็นของชีวิตซึ่งสมมุติเป็นแม่พระคงคา และขอขมาลาโทษที่อาจทำกรใดๆ อันเป็นเหตุให้แหล่งน้ำนั้นๆ ไม่สะอาด การสำนึกคุณและขออภัยถือเป็นวัฒนธรรมอันดีงามอย่างหนึ่งของไทย

๓. เพื่อความรื่นเริงบันเทิงใจและสังสรรค์กันระหว่างผู้ไปร่วมงาน เพราะเดือน ๑๒ เป็นฤดูกาลที่น้ำเต็มฝั่ง เมื่อถึงวันพระจันทร์ เพ็ญจะแลดูงดงามมาก จึงมีลอยกระทงซึ่งทำให้เกิดแสงวอมแวมชวนให้ชื่นชม ในการลอยกระทงนั้นบางคนก็จะอธิษฐานขอสิ่งที่ดีตนปรารถนาหรือเสี่ยงทายเกี่ยวกับชีวิตของตนตามอัธยาศัย

๔. เพื่อส่งเสริมงานช่างฝีมือในการประดิษฐ์กระทงด้วยใบตอง กาบกล้วยหรือวัสดุพื้นบ้านต่างๆ มีการประกวดกระทงส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ในการประดิษฐ์และงานฝีมือ

๕. เพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมคือ แหล่งน้ำให้ปราศจากมลภาวะ โดยตัดเตือนกันมิให้มักง่ายทิ้งสิ่งปฏิกูลลงในแม่น้ำ

๖. เพื่อสร้างส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณีไทย และเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยว นำรายได้มาสู่ประเทศชาติไปในขณะเดียวกัน^{๑๕}

จากที่กล่าวมาทั้งหมด สรุปได้ว่า การลอยกระทงในกรุงรัตนโกสินทร์ เริ่มมีมาตั้งแต่การสถาปนากรุง เพียงแต่ในช่วงแรกอาจมีพิธีกรรมและรูปแบบที่แตกต่างจาก ยุคสมัยแห่งกรุงสุโขทัยและอยุธยาบ้าง เนื่องจากกาลเวลาและสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปบริบทของสังคม แต่ส่วนใหญ่แล้วยังรักษาไว้ซึ่งสาระและคติความเชื่อตลอดถึงความสำคัญของประเพณีไว้อย่างครบถ้วน โดยเฉพาะคติความเชื่อตามหลักพระพุทธศาสนา ที่มุ่งเน้นให้คนในชาติรักใคร่ปรองดองกันและปฏิบัติตนตามหลักพุทธมามกะที่ชาวไทยควรตระหนักรู้ และให้ความสำคัญเท่ากับชีวิต เพราะการอนุรักษ์วัฒนธรรมนั้นถือเป็นการเชิดชูประเทศชาติให้ได้รับความเจริญรุ่งเรืองตามด้วย นอกจากนี้แล้ว ในปัจจุบันประเพณีลอยกระทง ถือเป็นเทศกาลหนึ่งซึ่งได้สร้างมูลค่าเพิ่มทางด้านการธุรกิจการท่องเที่ยวในหลายพื้นที่ เช่น จังหวัดสุโขทัย และแหล่งกำเนิดของประเพณีลอยกระทงในประเทศไทย จังหวัดเชียงใหม่มีชื่อเรียกตามภาษาท้องถิ่นว่า “ประเพณียี่เป็ง” จังหวัดตาก เรียกประเพณีลอยกระทงสาย กรุงเทพมหานคร จัดยิ่งใหญ่หลายพื้นที่ เรียกว่า “มหกรรมสี่ตันแห่งสายน้ำ” พระนครศรีอยุธยาจัดที่สวนสกลป่าสีพบางไทร ภาคใต้จัดที่จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งแต่ละพื้นที่ที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวต่างชาติได้มากยามมหาศาล ด้วยเหตุผลนี้ประเพณีลอยกระทงจึงมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งประชาชนชาวไทยต้องช่วยกันอนุรักษ์ให้ควบคู่ไปกับการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญสืบไปตราบนานเท่านาน

๒.๓ ความหมายและองค์ประกอบของประเพณีลอยกระทง

จากการกล่าวมาข้างต้น โดยเริ่มตั้งแต่ประวัติความเป็นมาของประเพณีลอยกระทงตามที่มีร่องรอยปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา และในสังคมไทยตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี แล้วได้สืบทอดปฏิบัติกันมาของประชาชนชาวไทยจนถึงปัจจุบัน ส่วนที่เป็นพระกรณีกิจของพระราชาทูกระองค์ที่ทรงครองราชย์ในสยามประเทศนั้น ก็ทรงกระทำหรือประกอบประเพณีลอยกระทงนี้เป็นกรณีกิจพิเศษส่วนพระองค์ พร้อมทั้งพระบรมวงศานุวงศ์ด้วย โดยประเพณีลอยกระทงนี้ได้เป็นส่วนหนึ่งในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของชาติไทยไว้ และสนับสนุนสถาบันพระพุทธศาสนาให้เจริญตามด้วย เพราะว่าการประกอบประเพณีลอยกระทงนั้น คติธรรมที่ตามมา

^{๑๕} ปิณฑวัฒน์ (นามแฝง), ปฏิทิน ๑๐๐ ปี พุทธศักราช ๒๔๖๘-๒๕๖๘ คัมภีร์พยากรณ์คู่บ้าน, (กรุงเทพมหานคร : ไพลิน, ๒๕๕๐), หน้า ๔๗.

จากการประกอบพิธีกรรม คือ พุทธบริษัทเกิดความศรัทธา และปฏิบัติตามหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนานั้นคือ ความสามัคคี ซึ่งเป็นหลักคำสอนสำคัญหนึ่งที่มุ่งหวังให้พุทธบริษัท ได้สืบทอดปฏิบัติต่อ อย่างไรก็ตามสารัตถะของประเพณีลอยกระทง ผู้วิจัยจะได้กล่าวตามลำดับ ดังนี้

๒.๓.๑ ความหมายของประเพณีลอยกระทง

ความหมายของประเพณีลอยกระทงนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้ให้รายละเอียดใน พระราชพิธี ๑๒ เดือน ทรงอธิบายไว้ว่า...

“การลอยพระประทีป ลอยกระทงนี้ เป็นนักษัตฤกษ์ ที่รื่นเริงทั่วไปของชนทั้งปวง ไม่เฉพาะแต่การหลวง แต่จะนับว่าเป็นพระราชพิธีอย่างใดก็ไม่ได้ ด้วยไม่ได้มีพิธีสงฆ์ พิธีพราหมณ์อันใดเกี่ยวเนื่องในการลอยประทีปนั้น เว้นไว้แต่จะเข้าใจว่าตรงกับคำที่ว่าลอยโคมลงน้ำ เช่นที่กล่าวมาแล้วแต่ควรนับได้ว่าเป็นราชประเพณีซึ่งมีมาในแผ่นดินสยามแต่โบราณ”^{๒๐}

จากคำกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่า ประเพณีการลอยกระทง ได้สืบทอดติดกันมาแต่โบราณ กล่าวคือ การลอยกระทงนี้ไม่ได้จัดเฉพาะแต่พระราชามหากษัตริย์เท่านั้น แต่เป็นประเพณีที่ทุกคนได้กระทำขึ้น เพื่อเป็นการรำลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า หรือเพื่อบูชารอยพระพุทธบาท และเพื่อบูชาพระแม่คงคา ตามคติความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ โดยในประเด็นนี้มีผู้ให้ทัศนะเกี่ยวกับความหมายของประเพณีการลอยกระทง ดังต่อไปนี้

ราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายไว้ว่า “โคมลอย น. ชื่อเครื่องตามไฟชนิดหนึ่งที่จุดไฟแล้วปล่อยให้ลอยไปในอากาศ” และพจนานุกรมฉบับนี้ได้ให้ความหมายของเครื่องใช้อีกอย่างหนึ่งว่า “ตะเกียง น. เครื่องใช้สำหรับตามไฟ มีรูปต่างๆ บางชนิดมีหลอดบังลมลักษณะนามว่า ดวง” โดยคำอธิบายของพจนานุกรม ชวนให้เข้าใจว่า “โคมลอย” ควรจะให้ความสว่างได้ด้วย”^{๒๑}

ดร. บี. เบรดเลห์ (Dr.B. Bradley.) ได้กล่าวไว้ในพจนานุกรมภาษาสยามอักษรวิธาน ศัพท์ว่า ลอยกระทง หมายถึง ประทีปเครื่องสำหรับจุดไฟในนั้นให้แสงสว่าง ทำด้วยแก้วบ้าง ทำ

^{๒๐} จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, พระราชพิธีตรียัมพวาย-ตรีปวาย (จากพระราชพิธี ๑๒ เดือน), (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๔๗๘), หน้า ๒๒.

^{๒๑} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร : นามิบุ๊คจำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๕๐๐.

ด้วยเกล็ดปลาบ้าง และโคลมลอย หมายถึง ประทีปเครื่องสำหรับจุดไฟในนั้นให้สว่างแล้วควันไฟก็กลุ่มอบอยู่ในนั้น พาโคลมให้ลอยขึ้นไปได้บนอากาศ”^{๒๒}

ดังนั้น คำว่า “โคลมลอย” นับว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญอย่างหนึ่งในเทศกาลลอยกระทง เมื่อต้องการทราบความหมายของคำนี้ให้เป็นที่แน่นอนชัดเจนลงไป ก็ปรากฏในต้นตำรับที่ว่าด้วยการลอยกระทง ได้แก่ ตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ หรือ นางนพมาศ และจากเอกสารชิ้นนี้ฉบับที่กรมศิลปากร อนุญาตให้ศิลปินบรรณาการพิมพ์จำหน่ายครั้งที่ ๑๔ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๓ บอกว่า

“ในวันเพ็ญเดือนสิบสองนั้น จะมีพระราชพิธีจองเปรียง ซึ่งเป็น “นักขัตฤกษ์ชัศโคลมลอยโคลม” ที่มีการเฉลิมฉลองกันถึงสามวัน ครั้งหนึ่ง นางนพมาศได้ประดิษฐ์โคลมลอยเป็นรูปดอกกระมุท (ดอกบัว) บานกลีบรับแสงพระจันทร์ ใหญ่ประมาณเท่ากงระแทะ(กงเกวียน) และประดับด้วยดอกไม้ และผลไม้สดักเป็นรูปนกจับอยู่ตามกลีบดอกบัว ซึ่ง “พระร่วง” ก็พอพระทัยมาก จึงมีพระราชบริหารบำเพ็ญศุภเคราะห์ว่า แต่นี้สืบไปเบื้องหน้า โดยลำดับกษัตริย์ในสยามประเทศ ถึงการกำหนดนักขัตฤกษ์วันเพ็ญเดือน ๑๒ พระราชพิธีจองเปรียงแล้ว ก็ให้ทำโคลมลอยเป็นรูปดอกกระมุท อุทิศสักการบูชาพระพุทธรูปตามมณฑลธานี ทั่วราชอาณาจักร อันว่าโคลมลอย รูปดอกกระมุทบาน ก็ปรากฏมาจนทุกวันนี้ แต่คำโลกสมมติเปลี่ยนชื่อเรียกว่า ลอยกระทงทรงประทีป”^{๒๓}

ด้วยเหตุนี้ โคมลอย จึงหมายถึง กระทงทรงประทีป หรือกระทงที่รองรับประทีปซึ่งจุดไฟปล่อยให้ลอยไปตามสายน้ำ ดังจะเห็นในรายละเอียดในพระราชพิธี ๑๒ เดือน พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จัดพิมพ์โดยแพร่พิทยา ฉบับที่พิมพ์ครั้งที่สิบสาม พ.ศ. ๒๕๑๔ ในตอนที่กล่าวถึง พระราชพิธีจองเปรียงนั้นทรงระบุว่า พระราชพิธีในเดือน ๑๒ ซึ่งมีมาในกฎหมายเฑียรบาลว่า “พิธีจองเปรียง ลดชุดลอยโคลมนั้น “มีความแปลกออกไปนิดเดียวแต่ที่ว่าพิธีจองเปรียง ลดชุดลอยโคลม และเติม “ลงน้ำ” เข้าอีกคำหนึ่ง การก็ตรงกันกับลอยกระทง บางทีจะสมมติว่าลอยโคลม”^{๒๔} และทรงกล่าวต่อไปว่า “การที่ยกโคลมขึ้นนั้นตามคำโบราณกล่าวว่ายกขึ้นเพื่อบูชาพระเป็นเจ้าทั้งสามคือ พระอิศวร พระนารายณ์ พระพรหม การซึ่งว่าบูชาพระเป็นเจ้าทั้งสามนี้เป็นต้นตำราแท้ในเวลาถือไสยศาสตร์ แต่ครั้งเมื่อพระเจ้าแผ่นดินทรงนับถือพระพุทธศาสนาก็กล่าว

^{๒๒}Dr. B,Bradley, พจนานุกรมภาษาสยามอักษรราชบัณฑิตยสถาน Dictionary of the Siamese Language, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เบรดเลย์, ๒๔๑๖), หน้า ๑๐๕.

^{๒๓}อุดม รุ่งเรืองศรี, สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, ๒๕๔๒), หน้า ๕๕-๑๐๐,

^{๒๔}จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, พระราชพิธี ๑๒ เดือน, (กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๘.

ว่าบูชาพระบรมสารีริกธาตุพระจุฬามณีในดาวดึงส์พิภพ และบูชาพระพุทธรูปที่ปรากฏอยู่ ณ หาดทรายเรียกว่า นมะทานที เป็นที่ฝังนาคทั้งปวงสักการบูชาอยู่”^{๒๕}

ความในพระราชนิพนธ์ช่วงนี้ ยังมีพระราชอธิบายที่ยืนยันถึงข้อความในตำรับทำวศรีจุฬาลักษณ์ไว้ว่า...การลอยกระทิป ที่ว่าในกฎหมายนี้ มีเนื้อความเข้ากับเรื่องนางนพมาศ กล่าวคือ ทำวศรีจุฬาลักษณ์ ซึ่งเป็นทำวพระสนมเอกแต่ครั้งพระเจ้าอรรุณราช คือพระร่วง ซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินสยามตั้งแต่กรุงตั้งอยู่ ณ เมืองสุโขทัย ได้กล่าวไว้ว่า ในเวลาฤดูเดือนสิบสอง เป็นเวลาเสด็จประพาสในลำน้ำตามพระราชพิธีในเวลากลางคืน พระอัครมเหสีและพระสนมฝ่ายในตามเสด็จในเรือพระที่นั่งทอดพระเนตรการนักขัตฤกษ์ซึ่งราษฎรเล่นในแม่น้ำตามกำหนดปี เมื่อนางนพมาศได้มารับราชการจึงได้คิดอ่านทำกระทิหงถวายพระเจ้าแผ่นดินเป็นรูปดอกบัวและรูปต่างๆ ให้ทรงลอยตามสายน้ำไหลมีข้อความที่พิสดารยืดยาว เนื้อความก็คล้ายคลึงกันกับจดหมายถ้อยคำขุนหลวงหาวัด ซึ่งได้กล่าวว่า พระเจ้าแผ่นดินกรุงเก่าหรือพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศนั่นเอง^{๒๖}

สรุปความว่า การลอยกระทิหง หมายถึง เป็นประเพณีสำคัญหนึ่งของไทยที่ได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นเวลายาวนาน โดยจัดกิจกรรมนี้ขึ้นในวันเพ็ญ ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ และเป็นประเพณีที่มีมาแต่โบราณโดยมีคติความเชื่อหลายอย่าง เช่น เชื่อว่าเป็นการบูชาขอขมาแม่พระคงคา เป็นการสะเดาะเคราะห์ลอยทุกข์ลอยโศก และเพื่อบูชารอยพระพุทธรูป โดยเฉพาะในสังคมไทยจัดเป็นประเพณีที่สำคัญซึ่งมีอยู่ทุกจังหวัดในสังคมไทย

๒.๓.๒ องค์ประกอบของประเพณีลอยกระทิหง

ประเพณีการลอยกระทิหงนั้น จัดเป็นพิธีอย่างหนึ่งกระทำขึ้นในคืนวันเพ็ญ เดือน ๑๒ หรือวันขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๑๒ อันเป็นวันพระจันทร์เต็มดวง และเป็นช่วงที่น้ำหลากเต็มตลิ่ง ดังนั้นสิ่งจำเป็นในการทำตัวกระทิหง คือน้ำดอกไม้ รูป เทียน หรือสิ่งของใส่ลงในสิ่งประดิษฐ์รูปต่างๆ ที่ไม่จมน้ำ เช่น กระทิหง เรือ แพ ดอกบัว แล้วนำไปลอยตามลำน้ำที่อยู่ใกล้บ้าน หรือวัดอยู่ใกล้บ้านที่มีการประกอบประเพณีลอยกระทิหง

อย่างไรก็ตาม ประเพณีการลอยกระทิหงนี้ มิได้มีแต่ในประเทศไทยเท่านั้นประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน ก็มีประเพณีลอยกระทิหงเช่นกัน อาทิ ประเทศจีน อินเดีย กัมพูชา ลาว และพม่า ก็มีการลอยกระทิหงคล้ายๆ กับประเทศไทยเรา แต่จะต่างกันบ้างก็คงเป็นเรื่อง

^{๒๕} จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, อ้างแล้ว, หน้า ๕.

^{๒๖} จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, อ้างแล้ว, หน้า ๒๒-๒๓.

รายละเอียด พิธีกรรม และความเชื่อในแต่ละท้องถิ่น แม้แต่ในประเทศไทยของเราเอง การลอยกระทงก็มาจากความเชื่อที่หลากหลายมีองค์ประกอบที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง ซึ่งในแต่ละพื้นที่และภูมิภาคจะมีวัฒนธรรมแตกต่างกัน จึงมีองค์ประกอบที่แตกต่างกันบ้าง โดยมีองค์ประกอบที่หลากหลาย สามารถสรุปได้ ดังนี้

๑. **องค์ประกอบของตัวกระทง** ถือเป็นเรื่องสำคัญ เพราะสภาพแวดล้อมปัจจุบันและกาลเวลาที่เปลี่ยนแปลงไปของสังคม ฉะนั้น สังคมไทยจึงต้องปรับตัวให้ทันต่อสภาพแวดล้อมของสังคมโลก แม้แต่ประเพณีและวัฒนธรรมบางอย่างก็ต้องปรับเปลี่ยนเพื่อให้เข้ากับยุคสมัย เช่น ตัวกระทงก็ต้องเปลี่ยนแปลงวัสดุบางอย่างให้เข้ากับสภาพการณ์ปัจจุบัน กระทงต้องทำจากวัสดุธรรมชาติ ได้แก่ ใบตอง ช่างข้าวโพด ขนมปัง มันสำปะหลัง หยวกกล้วย และวัสดุที่ย่อยสลายได้ง่าย เพื่อไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม หลีกเลี่ยงการใช้วัสดุที่ย่อยสลายยากและเป็นพิษต่อสิ่งแวดล้อม โดยสิ่งที่ขาดมิได้นั้น ใบตอง ดอกไม้ รูป เทียน^{๒๓}

๒. **องค์ประกอบของประเพณีพิธีกรรม** องค์ประกอบในส่วนนี้ ก็หมายความว่า ประเพณีและพิธีกรรมนั้น เป็นสิ่งที่นิยมถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเป็นแบบแผน หรือตามแบบอย่างที่ได้กำหนดขึ้น โดยพิธีกรรม นั้นเป็นวิธีการที่กระทำเพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ หรือมีผลสำเร็จตามความต้องการ เป็นการกระทำของบุคคล และมีรูปแบบการประพฤติปฏิบัติ หรือการกระทำของบุคคลในลักษณะสัมพันธ์กับวิถีชีวิต ความรู้สึกนึกคิด ความเชื่อ และสะสมเป็นความรู้แล้วเกิดการถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นมรดกของคนรุ่นต่อๆ มา^{๒๔}

จะเห็นว่า องค์ประกอบทั้งสองอย่างนี้ มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการประกอบพิธีกรรมแต่ละครั้ง ไม่ว่าจะเป็นประเพณีลอยกระทง ขึ้นบ้านใหม่ งานอุปสมบท และวันสงกรานต์ เป็นต้น ก็มีความสำคัญ และมีความเกี่ยวข้องกันเสมอ โดยสาระสำคัญของประเพณี และพิธีกรรมจะมีคำอธิบายตามลำดับดังนี้

คำว่า “**ประเพณี**” พระยาอนูมานราชชน ได้ให้ความหมายไว้ว่า ประเพณี หมายถึง ความประพฤติ ที่ชนหมู่หนึ่งอยู่ในที่แห่งหนึ่งถือเป็นแบบแผนกันมาอย่างเดียวกัน และสืบต่อกันมา

^{๒๓} คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงาน, **เทศกาลและประเพณีไทย**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมศาสนา, ๒๕๒๓), หน้า ๕๕.

^{๒๔} กระทรวงวัฒนธรรม, **ประเพณีและพิธีกรรม**, <http://www.m-culture.go.th/knowledge>, เข้าถึงข้อมูลเมื่อ (๑๐ มิถุนายน ๒๕๕๓)

นาน ถ้าใครในหมู่ประพฤติก่อนนอกแบบก็ผิดประเพณี หรือผิดจารีตประเพณี”^{๒๕} ซึ่งมีความสอดคล้องกับความหมายตามพจนานุกรมฉบับบัณฑิตยสถาน ที่พูดถึง “ขนบธรรมเนียมแบบแผน” ซึ่งสามารถแยกคำต่างๆ ออกได้เป็น **ขนบ** หมายถึง ระเบียบแบบอย่าง **ธรรมเนียม** คือแบบแผนที่นิยมใช้กันมา และเมื่อนำมารวมกันแล้วก็มีความหมายว่า ความประพฤติก่อนส่วนใหญ่ ยึดถือเป็นแบบแผน และได้ทำการปฏิบัติสืบต่อกันมา จนเป็นต้นแบบที่จะให้คนรุ่นต่อไป ไปได้ประพฤติปฏิบัติตามกันต่อไป^{๒๖}

เราสังเกตเห็นได้ว่า ประเพณีนั้นมีความหมายกว้างขวางมาก คือมีความหมายรวมถึงแบบความเชื่อ ความคิด การกระทำ ค่านิยม ทักษะคติ ศิลธรรม จารีต ระเบียบ แบบแผน และวิธีการกระทำสิ่งต่างๆ ตลอดจนถึงการประกอบพิธีกรรมในโอกาสต่างๆ ที่กระทำมาแต่ในอดีตซึ่งลักษณะสำคัญของประเพณี คือ เป็นสิ่งที่ปฏิบัติเชื่อถือมาจนกลายเป็นแบบอย่างความคิดหรือการกระทำที่ได้สืบต่อกันมา และยังมีอิทธิพลอยู่ในสังคมปัจจุบัน

ด้วยเหตุนี้ ขนบธรรมเนียม แบบแผนต่างๆ ที่ประชาชนได้ประกอบกันขึ้นมาขึ้นนั้น **อานนท์ อากาศิรมย์** ได้จำแนกลักษณะของประเพณีเป็น ๓ ประเภท คือ

๑. จารีตประเพณี (Mores) เป็นประเพณีที่มีความสำคัญต่อสวัสดิภาพของสังคม และมีลักษณะบังคับให้สมาชิกของสังคมต้องปฏิบัติหรืองดเว้นปฏิบัติ หากผู้ใดฝ่าฝืนก็จะมีคามผิดตามที่จารีตประเพณีได้กำหนดโทษเอาไว้ เช่น สังคมไทยมีจารีตประเพณีกำหนดให้พ่อแม่มีหน้าที่เลี้ยงดูลูกของตน หากพ่อแม่คนใดละเลยไม่ปฏิบัติก็จะมีคามผิด

๒. ขนบประเพณี (Institution) เป็นประเพณีที่สังคมได้วางไว้เป็นระเบียบแบบแผนทั้งโดยตรง คือ ระเบียบวางไว้อย่างชัดเจน เช่น ประเพณีทำบุญเลี้ยงพระ

๓. ธรรมเนียมประเพณี (Convention) เป็นประเพณีเกี่ยวกับเรื่องธรรมดาทั่วไปไม่ค้อมีความสำคัญเท่าใดนัก จะปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติก็ได้ หากใครไม่ปฏิบัติก็จะถูกดูหมิ่น ดูแคลนว่าไม่มีมารยาท เช่น การแต่งกายไม่ถูกกาลเทศะ^{๒๗}

^{๒๕} รุจจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, พระราชพิธีตรียัมพวาย-ตรีปวาย (จากพระราชพิธี ๑๒ เดือน, หน้า ๓๕).

^{๒๖} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๕๓๐.

^{๒๗} อานนท์ อากาศิรมย์, สังคมวัฒนธรรมและประเพณีไทย, (กรุงเทพมหานคร : แพร่วิทยา, ๒๕๑๕), หน้า ๗๖.

จากลักษณะทั้งสามประการข้างต้น สอดรับมีทัศนะของ มหาสีลา วิจารณ์ นักอักษรศาสตร์ชาวลาว ซึ่งท่านได้กล่าวเป็นที่น่าสนใจว่า “ประเพณี หมายถึง จารีตประเพณีอย่างหนึ่งอย่างใดที่เป็นวัฒนธรรมของชาติ ซึ่งคนทั้งหลายยอมรับว่าดีว่าชอบแล้วปฏิบัติสืบต่อกัน”^{๓๒} ซึ่งมีลักษณะเป็นการส่วนรวม ที่ชุมชนจะต้องช่วยกันทำขึ้นเป็นคณะ ตามที่ได้กำหนดเวลาอย่างแน่นอน หากว่างดเว้นไม่ทำจะเกิดความไม่สบาย อาจจะทำให้เกิดความทุกข์ทั้งหมู่บ้านและประสบภัยกันทั้งเมือง”^{๓๓}

อย่างไรก็ตาม การเกิดขึ้นของประเพณีนั้น ไม่มีใครสามารถจะระบุลงไปอย่างแน่นอนว่าเกิดขึ้นตั้งแต่เมื่อไร เพราะประเพณีและพิธีการต่างๆ ต้องอาศัยโบราณวัตถุเป็นแนวทางเพื่อบ่งชี้หลักฐาน แต่อาจจะกล่าวได้ว่า เกิดตั้งแต่มนุษย์มีความเจริญพอควร บางอย่างก็เกิดขึ้นอย่างไม่ตั้งใจ แต่เป็นความบังเอิญหรือรู้ไม่จริงเป็นพื้นฐาน บางอย่างเป็นสิ่งที่คนบัญญัติขึ้น ได้แก่เจ้าของศาสนาหรือเจ้าของลัทธิกำหนดขึ้น และกลายเป็นพิธีประจำศาสนาไป เราจึงแยกพิธีการได้เป็น ๒ อย่าง ได้แก่ ทางศาสนา ซึ่งเป็นเรื่องของพิธีโดยตรง และพิธีของชาติต่างๆ ซึ่งเรามักจะเรียกว่า “ขนบธรรมเนียมประเพณี” โดยคำว่า ขนบธรรมเนียมประเพณีนั้น เป็นวิธีการปฏิบัติตนของบุคคลในสังคมเพื่อให้ถูกต้องเหมาะสมตามที่สังคมนั้นๆ ประพฤติปฏิบัติหรือยอมรับ หรือเป็นนิสัยต่างๆ ที่มนุษย์ได้เรียนรู้กันและยึดปฏิบัติต่อกันมาในสังคม

ด้วยเหตุนี้ เรื่องของพิธีการต่างๆ ที่เราปฏิบัติกันอยู่ในสังคมปัจจุบันก็ดี หรือในอนาคตก็ดี คงเป็นพิธีต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องด้วยพระพุทธศาสนา ซึ่งอันที่จริงแล้วในระยะแรกไม่เกี่ยวกับศาสนา แต่เมื่อเกิดมีศาสนาขึ้นก็มีผู้นำเข้าไปเกี่ยวข้องกับศาสนา อาจจะเพื่อให้เกิดความศรัทธาศักดิ์สิทธิ์ ความกลัว ซึ่งก็ไม่ใช่เป็นพิธีของศาสนาพุทธ ส่วนมากเป็นพิธีกรรมต่างๆ ของศาสนาอื่นๆ เช่น ศาสนาพราหมณ์ เป็นต้น เพราะศาสนาพุทธนั้น ไม่มีพิธียุ่งยาก เช่น พิธีทำบุญที่เราเห็นกันอยู่ในทุกวันนี้แล้วแต่เป็นเรื่องที่ปะปนกับศาสนาอื่น เพราะจุดหมายปลายทางของศาสนาพุทธมีอยู่ทางเดียว คือ “ความพ้นทุกข์”^{๓๔}

โดยสรุป ประเพณี ที่กล่าวมาทั้งหมดนั้น เป็นระเบียบแบบแผนที่กำหนดพฤติกรรมในสถานการณ์ต่างๆ ที่คนในสังคมยึดถือปฏิบัติสืบกันมา ถ้าคนใดคนหนึ่งคนหนึ่งในสังคมฝ่าฝืนมักถูกดำเนินจากสังคม ลักษณะประเพณีในสังคมระดับประเทศชาติ มีทั้งประสมกลมกลืนเป็นอย่างเดียวกัน

^{๓๒}มหาสีลา วิจารณ์, พงศาวดารลาว. (เชียงใหม่ : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๒), หน้า ๑๖๘.

^{๓๓}เสาวภา ไพบูลย์วัฒน์, พื้นฐานวัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันราชภัฏเขต ๘, ๒๕๓๘), หน้า ๙๔.

^{๓๔}ไพฑูริย์ เกื้อแก้ว, ลักษณะสังคมไทยและหลักพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กึ่งอุตสาหกรรม, ๒๕๐๖), หน้า ๓๔- ๓๕.

และมีผิดแผกกันไปบ้างตามความนิยมเฉพาะท้องถิ่น แต่โดยมากย่อมมีจุดประสงค์ และวิธีการปฏิบัติเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีเฉพาะส่วนปลีกย่อยที่เสริมเติมแต่งหรือตัดทอนไปในแต่ละท้องถิ่น สำหรับประเพณีไทยมักมีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อในคติพระพุทธศาสนาและพราหมณ์ มาแต่โบราณ ประเพณีมีบ่อเกิดมาจากสภาพสังคม ธรรมชาติ ทัศนคติ เอกลักษณะ ค่านิยม โดยความเชื่อของคนในสังคมต่อสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์นั้นๆ เช่น อำนาจของดินฟ้าอากาศและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยไม่ทราบสาเหตุต่างๆ เมื่อเวลาเกิดภัยพิบัติขึ้น มนุษย์จึงต้องอ่อนวอนร้องขอในสิ่งที่ตนคิดว่าจะช่วยได้พอภัยนั้นผ่านพ้นไปแล้ว มนุษย์ก็แสดงความรู้คุณต่อสิ่งนั้นๆ ด้วยการทำพิธีบูชา เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตน ตามความเชื่อ ความรู้ของตน เมื่อความประพฤตินั้นคนส่วนรวมสังคมยึดถือปฏิบัติเป็นธรรมเนียม หรือเป็นระเบียบแบบแผน และทำงานเป็นพิมพ์เดียวกันสืบต่อๆ กันจนกลายเป็นประเพณีของสังคม

ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้ ประเพณีและวัฒนธรรม เมื่อว่าโดยเนื้อความก็เป็นสิ่งอย่างเดียวกัน คือเป็นสิ่งที่ไม่ใช่มีอยู่ในธรรมชาติโดยตรง แต่เป็นสิ่งที่สังคมหรือคนในส่วนรวมร่วมกันสร้างให้มีขึ้น แล้วถ่ายทอดให้แก่กันได้ด้วยลักษณะและวิธีการต่างๆ ที่มีอยู่ในจิตใจของประชาชน ซึ่งเกี่ยวกับเรื่องความคิดเห็น ความรู้สึก ความเชื่อ ซึ่งสะสมและสืบต่อร่วมกันมาใน ส่วนรวม จนเกิดความเคยชิน เรียกว่า นิสัยสังคมหรือประเพณี โดยรายละเอียดของประเพณีนั้น จะเกี่ยวข้องกับการทำมาหากิน ได้แก่ ประเพณีบุญบั้งไฟ ประเพณีงานศพ เป็นประเพณีเกี่ยวเนื่องด้วยศาสนา โดยประเด็นเกี่ยวกับประเพณีนี้ พระยาอนุมานราชชน ได้แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท ได้ดังนี้

๑. **จารีตประเพณี** หรือกฎศีลธรรม หมายถึง สิ่งซึ่งสังคมใดสังคมหนึ่งยึดถือและปฏิบัติสืบกันมาอย่างต่อเนื่องและมั่นคง เป็นเรื่องของความผิดถูก มีเรื่องของศีลธรรมเข้ามาร่วมด้วย ดังนั้นสมาชิกในสังคมต้องทำ ผู้ใดฝ่าฝืนถือว่าเป็นผิดเป็นชั่ว จะต้องถูกตำหนิหรือได้รับการลงโทษจากคนในสังคมนั้น เช่น ลูกหลานต้องเลี้ยงดูพ่อแม่เมื่อท่านแก่เฒ่า ถ้าใครไม่เลี้ยงดูถือว่าเป็นคนเนรคุณหรือลูกอกตัญญู จารีตประเพณีของแต่ละสังคมนั้นย่อมไม่เหมือนกัน เพราะมีค่านิยมที่ยึดถือต่างกัน การนำเอาจารีตประเพณีของตนไปเปรียบเทียบกับของคนอื่นแล้วตัดสินว่าดีหรือเลวกว่าของตนย่อมเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง เพราะสภาพสังคม สิ่งแวดล้อม ตลอดจนความเชื่อของแต่ละสังคมนั้นย่อมแตกต่างกันไป

๒. **ขนบประเพณี** หรือสถาบัน หมายถึง ระเบียบแบบแผนที่สังคมได้กำหนดไว้แล้ว ปฏิบัติสืบต่อกันมา ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม ทางตรง ได้แก่ ประเพณีที่มีการกำหนดเป็นระเบียบแบบแผนในการปฏิบัติอย่างชัดเจนว่าบุคคลต้องปฏิบัติอย่างไร เช่น สถาบันโรงเรียน มีโรงเรียน มีผู้สอน มีผู้เรียน มีระเบียบการรับสมัคร การเข้าเรียน การสอบไล่ เป็นต้น ทางอ้อม ได้แก่

ประเพณีที่รู้จักกัน โดยทั่วไป โดยไม่ได้วางระเบียบไว้แน่นอน แต่ปฏิบัติไปตามคำบอกเล่า หรือ ตัวอย่างจากที่ผู้ใหญ่หรือบุคคลในสังคมปฏิบัติ เช่น ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด การตาย การแต่งงาน ซึ่งเป็นประเพณีเกี่ยวกับชีวิต หรือประเพณีเกี่ยวกับเทศกาล ตรุษ สารท การขึ้นบ้านใหม่ เป็นต้น

๑. **ธรรมเนียมประเพณี** หมายถึง ประเพณีเกี่ยวกับเรื่องธรรมเนียมปฏิบัติที่ทุกคนควรทำ ไม่มีระเบียบแบบแผนเหมือนขนบประเพณี หรือมีความผิดถูกเหมือนจารีตประเพณี เป็นแนวทางในการปฏิบัติที่ทุกคนปฏิบัติกันทั่วไปจนเกิดความเคยชิน และไม่รู้สึกรู้สึกรู้สึกเป็นภาระหน้าที่ เพราะเป็นสิ่งที่มีความหมายและใช้กันอย่างแพร่หลาย ส่วนมากเป็นมารยาทในด้านต่างๆ เช่น การแต่งกาย การพูด การรับประทานอาหาร การเป็นแขกไปเยี่ยมผู้อื่น ซึ่งธรรมเนียมประเพณีเหล่านี้ เป็นเรื่องที่คุณควรทำแม้มีผู้ฝ่าฝืนหรือทำผิดก็ไม่ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญแต่อาจถูกตำหนิว่าเป็นคนไม่ได้รับการศึกษา ไม่มีมารยาท ไม่รู้จักกาลเทศะ^{๓๕}

ที่กล่าวมาข้างต้น เป็นรายละเอียดองค์ประกอบของประเพณี ที่ผู้วิจัยได้ตั้งเป็นประเด็นสำคัญในตอนต้น นั่นคือประเพณี และกัพิธีกรรม โดยทั้งสองส่วนนี้จะมีความเกี่ยวข้องกันเสมอ เมื่อเรากล่าวถึงประเพณีแล้ว สิ่งที่จะต้องกล่าวถึงตามมาด้วย คือ พิธีกรรม อันเป็นองค์ประกอบในลำดับต่อมา ที่ผู้วิจัยใคร่นำเสนออธิบายใจความ ดังต่อไปนี้

๒.๓.๑ องค์ประกอบของพิธีกรรม

คำว่า **พิธีกรรม** (Ritual) นับเป็นการแสดงออกของสังคมที่มีความสำคัญในการสร้างความสัมพันธ์ และความเอื้ออาทร ทั้งในระดับมนุษย์ต่อมนุษย์ มนุษย์ต่อสิ่งแวดล้อม และมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติให้สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขได้ “ทั้งยังเป็นสื่อสำคัญในการถ่ายทอดค่านิยมที่สังคมยกย่อง ขจัดความเดือดร้อน ถ่ายทอดอุดมคติที่สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในชุมชนนั้นๆ ให้สืบเนื่องต่อไป”^{๓๖}

อย่างไรก็ตาม “พิธีกรรม” เป็นส่วนประกอบของศาสนา โดยประชาชนให้ความสนใจอย่างมาก และพยายามปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ในสมัยก่อนประชาชนแทบทุกคนจะคิดว่า พิธีกรรมทางศาสนา ก็คือเป็นพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นความเข้าใจผิดเพราะว่า **พระพุทธศาสนานั้น เน้นเรื่องความประพฤติ ฝึกหัดการปฏิบัติตน มิได้เน้นทางด้านพิธีกรรม** ด้วยเหตุนี้ การศึกษาพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน นิยมการแบ่งแยกศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์ และความเชื่อเรื่อง

^{๓๕} พระยาอนุমানราชชน, **วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ ของไทย**, (พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๓๗.

^{๓๖} ปธานี วงษ์เทศ, **การรวบรวมข้อมูลเพื่อจัดทำพิพิธภัณฑที่ท้องถิ่น : การรวบรวมข้อมูลด้านพิธีกรรมพิพิธภัณฑที่ท้องถิ่นในประเทศไทย**, (กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา, ๒๕๔๐), หน้า ๓๕.

ผีसाงเทวดาออกจากกัน เพื่อพิจารณาวิเคราะห์ส่วนที่เป็นศาสนาพุทธโดยแท้แล้วก็จะปรากฏว่าศาสนาพราหมณ์ และผีสางเทวดา เป็นส่วนหนึ่งของศาสนาพุทธ เรื่องนี้เป็นส่วนสำคัญที่ชาวพุทธควรทำความเข้าใจให้แจ่มชัด และต้องตระหนักรู้อย่างละเอียดถี่ถ้วน อย่าด่วนตัดสินใจโดยขาดวิจรรณญาณไตร่ตรองอย่างรอบคอบ และอาจจะนำมาซึ่งความแตกแยกของพุทธศาสนิกได้

ฉะนั้น พิธีกรรมที่ปฏิบัติกันอยู่ในปัจจุบัน ถือเป็นพิธีกรรมที่สืบเนื่องมาจากความเชื่อในศาสนาพราหมณ์มากกว่าศาสนาพุทธ ที่เราเห็นได้ชัดคือ ประเพณีการแต่งงาน งานศพ การทำบุญขึ้นบ้านใหม่ แห่นางแมว ซึ่งสิ่งเหล่านี้มิใช่ส่วนประกอบของพุทธศาสนา แต่เนื่องจากความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาต่างๆ ที่มาแต่อดีตทำให้เกิดการผสมผสานระหว่างพิธีกรรมของศาสนาต่างๆ และมีการรวมเอาพิธีกรรมของศาสนาหลายศาสนาเอาไว้ด้วยกัน ซึ่งอาจจะเป็นการพยายามทำทุกอย่างเพื่อให้ได้ผลมากที่สุด^{๓๓} ในมิติทางการประกอบพิธีกรรมนั้น เราจะสังเกตเห็นว่า ได้สะท้อนสิ่งบางอย่างให้เราได้ยึดถือปฏิบัติตาม คือ ความสามัคคีกันของพุทธศาสนิก ที่มีลักษณะนิสัยหรือความเชื่อที่แตกต่างกัน โดยความแตกต่างกันนี้ เป็นเรื่องของความสวยงาม เพราะไม่คิดที่จะแตกแยกแล้วยังทำให้ศาสนาที่ตนนับถือนั้นมีความเจริญขึ้นตามด้วย

นอกจากนี้แล้ว **พิธีกรรม** ตามการจำกัดความของศัพท์วิชาสังคมวิทยาศาสนา กล่าวว่า พิธีกรรม คือเป็นแบบอย่างพฤติกรรมที่กำหนดไว้ด้วยกฎเกณฑ์ หรือธรรมเนียมประเพณีให้กระทำในสังคมแบบดั้งเดิม ถือว่าพิธีกรรมนั้นมีความสำคัญ ถ้าทำอย่างถูกต้อง เกรงครัด ก็จะเป็นที่พอใจของเทพเจ้า ถ้าทำผิดพลาด หรือไม่ทำ เบื้องบนก็จะลงโทษ ซึ่งเรื่องของพิธีกรรมในสังคมปัจจุบันมักถือเป็นเรื่องสำคัญเกี่ยวกับกิจกรรมทางศาสนา หรือของสังคมดังจะมีรูปแบบพิธีกรรมที่ปรากฏในรูปลักษณะต่างๆ เช่น เต้นรำ ฟังเพลง การเลี้ยงฉลอง ส่วนพิธีกรรมในทางศาสนาอาจมีการสวดมนต์ การขับร้อง กิริยาท่าทางลูก นั่ง เดินเหิน การแห่ พร้อมอุปกรณ์และสัญลักษณ์ต่างๆ^{๓๔} โดยเฉพาะพิธีกรรมทางศาสนาในฝ่ายมหายาน

เพื่อความเข้าใจอย่างชัดเจนเกี่ยวกับทัศนะทางด้านพิธีกรรมนั้น วิลเลียม เอ.เลสซ่า และ อีวอน แซท. โวกท์ (William A. Lessa and Evon Z. Vogt.) ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับพิธีกรรมเป็นที่สนใจ โดยท่านทั้งสองได้สรุปว่า “พิธีกรรมเป็นสิ่งที่สร้างความเชื่อมั่นแก่บุคคล ทำให้เกิด

^{๓๓}อมรา พงศ์สาพิชญ์, **วัฒนธรรมศาสนาและชาติพันธุ์วิเคราะห์สังคมไทยตามแนวมานุษยวิทยา**, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๒๗๕.

^{๓๔}ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. (กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๔๒), หน้า ๓๗๔- ๓๗๕.

กำลังใจ และพลังในการปฏิบัติกิจกรรมนั้นๆ ทำนองเดียวกับ ซิกมันด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) นักทฤษฎีแนวจิตวิเคราะห์ ซึ่งให้ความเห็นว่า หน้าที่อย่างแรกของศาสนาและพิธีกรรม คือการลดความวิตกกังวล”^{๓๕} โดยนัยนี้ ฐนเนอร์ (Turner) ได้กล่าวว่า พิธีกรรม “ต้องลำดับที่แน่นอนของกิจกรรม ซึ่งรวมถึงการกระทำ คำพูด และสิ่งของที่ถูกจัดขึ้นในสถานที่ที่แน่นอน และจัดขึ้นเพื่อสนองต่อความมุ่งหมาย และผลประโยชน์ของผู้ประกอบพิธี”^{๓๖}

ดังนั้น เพื่อเป็นการตอบประเด็นปัญหา หรือข้อสงสัยที่ว่า “ความคิดแตกต่างกันเป็นเรื่องของความสวยงาม เพราะไม่คิดที่จะแตกแยก” ที่ผู้วิจัยได้กล่าวไว้ข้างต้น ซึ่งมีความหมายสอดคล้องกับทัศนะของ สุพัตรา สุภาพ ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ของความเชื่อศาสนาและพิธีกรรมไว้ว่า... “ทุกๆ ศาสนาต้องมีพิธีกรรม เพราะพิธีกรรมได้ก่อให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน สามัคคีกัน เชื่อถือยึดมั่นเลื่อมใส และจงรักภักดีต่อศาสนา”^{๓๗} เพราะพิธีกรรมนั้น “เป็นวัฒนธรรมที่คนในสังคมได้สร้างขึ้น เพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงทางจิตใจ เมื่อทำแล้วผู้ทำมีความสุข มีความหวัง และเชื่อว่าพิธีกรรมต้องนำไปสู่ผลที่คาดหวัง ทำให้เกิดความเป็นมงคล อยู่เย็นเป็นสุข โดยลักษณะของพิธีกรรมมีอยู่ ๒ ประการ คือ เน้นเรื่องของจิตใจ และเน้นเรื่องสัญลักษณ์ของสังคมไทยมักมีการประกอบพิธีตามโอกาสต่างๆ อยู่เสมอตั้งแต่เกิดจนตาย”^{๓๘}

ด้วยเหตุนี้ ทำให้เจตคติต่อความคิดเห็นด้านพิธีกรรมนั้น ได้แสดงออกมาในรูปแบบต่างๆ ที่ผู้คนให้ความเคารพนับถือ ซึ่งเรื่องที่ละเอียดลึกซึ้งแก่จิตใจไม่ว่าจะเป็นประเพณีลยกระทง หรือพิธีกรรมอื่นๆ ที่มีอยู่ในสังคมไทยที่ประชาชนหลังไหลเข้าไปร่วมในพิธีเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต อย่างเช่น พิธีมหาพุทธาภิเษกพระเครื่องต่างๆ ดังประจักษ์ชัดในสังคมไทยปัจจุบัน ซึ่งเกิดจากการปฏิบัติสืบทอดมาจากในครั้งก่อนนึ่งเอง หรือเกิดจากคติความเชื่อของชาวบ้าน โดยในประเด็นนี้ ประมวล ดิคลินสัน นักคิดทางด้านมานุษยวิทยา ได้กล่าวถึงคตินบ้านในด้านความเชื่อสืบต่อกันมาและคตินบ้านในด้านพิธีกรรมไว้ว่า

^{๓๕}William A. Lessa and Evon Z. Vogt, J R. **Reader in Comparative Religion: An Anthropological Approach**, 3rd ed. (New York : Harper and Row, 1974), P. 57.

^{๓๖}Turner, V.W. **The Ritual Process: Structure and anti structure**, (University of Chicago : Aldine, 1970), P. 110.

^{๓๗}สุพัตรา สุภาพ, **สังคมวิทยา**. (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๔), หน้า ๑๑๔.

^{๓๘}กิ่งแก้ว อรรถการ, **คติชนวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๒๐), หน้า ๘๖.

“มนุษย์มีความคิดคำนึงเมื่อเกิดความสงสัยในความลึกลับซับซ้อนของธรรมชาติ ก็ใช้ความคิดคำนึงอธิบาย และคิดว่าอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติบันดาลให้เกิดสิ่งต่างๆ จึงเกิดพิธีกรรม เพื่อขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนคิดคำนึงขึ้นนั้นช่วยเหลือ พิธีกรรมนี้เป็นเครื่องรวมจิตใจของกลุ่มชนแสดงความผูกพันทางเศรษฐกิจ และทำให้สังคมมีกฎเกณฑ์”^{๓๓}

จากที่สนะดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นว่าจุดมุ่งหมาย คุณค่าของประเพณี และพิธีกรรมต่างๆ ที่ประชาชนได้คิดค้นและสืบทอดปฏิบัติกันมานั้น ได้กลายเป็นลักษณะเฉพาะในสวนรายละเอียดของพิธีกรรม และ**ความเชื่อของพิธีนั้นๆ** โดยความคาดหวังว่า เมื่อได้ประกอบพิธีกรรมแล้วก็เกิดผลดี และเป็นสิ่งที่เสริมสร้างความดีของตนให้เกิดขึ้นตามด้วย แม้ว่าเรามีอาจรับรู้ได้ล่วงหน้าว่า สิ่งที่จะเกิดขึ้นแก่ตัวเรานั้น คืออะไร แต่เมื่อได้ทำแล้วก็มีความสุขเช่นเดียวกับการทำบุญในทางพระพุทธศาสนา แม้เราจะมองไม่เห็นตัวบุญที่เราได้ทำไป แต่ก็มีมีความสุขแก่จิตใจซึ่งเป็นที่หมายของทุกคนที่คาดหวังจะมีได้

ด้วยเหตุนี้ แนวคิดเกี่ยวกับพิธีกรรมนั้น **วิชาภรณ์ แสงมณี** ได้อธิบายไว้ว่า “พิธีกรรม” คือ เป็นงานที่จัดขึ้นเพื่อลัทธิความหลัง เป็นวิธีการที่แสดงออกถึงความศักดิ์สิทธิ์ และเป็นเรื่องเฉพาะกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเท่านั้น การประกอบพิธีกรรมมักมีการระบุชื่อพิธีกรรมนั้นๆ ไว้ด้วย เช่น พิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ พิธีรับพระราชทานปริญญาบัตร ซึ่งพิธีกรรมจึงมีบทบาทในการสร้างความศรัทธา ความเชื่อมั่น ความรู้สึกร่วมกัน ก่อให้เกิดความเคร่งขรึม และความหลัง ตลอดจนความปลื้มปีติยินดีแก่ผู้ร่วมพิธี^{๓๔}

จากที่กล่าวมาทั้งสรุปความได้ว่า **พิธีกรรม** คือเป็นกิจกรรมหนึ่งซึ่งมีความสำคัญต่อกลุ่มคน หรือคนในสังคมนั้นๆ ได้กระทำขึ้นเพื่อตอบสนองบางสิ่งบางอย่างให้แก่จิตใจ ที่เรามีอาจจะมองเห็นได้ หรือเป็นการขอลาขมาโทษที่ตัวเองได้บนบานศาลกล่าวไว้แล้วต้องการให้จิตใจนั้นมีความสุข ประสบความสำเร็จในวิถีชีวิต จึงกระทำกันขึ้นจนกลายเป็นประเพณี และได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาจากคนรุ่นหนึ่งไปอีกรุ่นหนึ่งจวบจนกระทั่งปัจจุบัน

^{๓๓}ประมวล ดิคคินสัน, **คติชาวบ้านการศึกษาด้านมานุษยวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร : แพรววิทยา, ๒๕๒๑), หน้า ๘๕.

^{๓๔}วิชาภรณ์ แสงมณี, **ประเพณีและกฎหมาย**, (กรุงเทพมหานคร : เดือนสยาม, ๒๕๒๕), หน้า ๑.

๒.๓.๔ ประเภทและขอบเขตของพิธีกรรม

สำหรับประเภทของพิธีกรรมที่จะกล่าวต่อไปในหน้านี้ ก็สืบเนื่องด้วยประเพณี และพิธีกรรมดังกล่าวมา โดยประเด็นที่เกี่ยวข้องกับประเภทของพิธีกรรมนี้ **ปราณี วงศ์เทศ** ได้กล่าวว่า พิธีกรรมที่ปฏิบัติกันโดยทั่วไปของสังคมไทยภายในรอบปีหนึ่งๆ นั้นสามารถจำแนกลักษณะของพิธีกรรมเป็น ๓ ประเภท คือ

๑. พิธีกรรมเกี่ยวข้องกับการทำมาหากิน
๒. พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิต
๓. พิธีกรรมเกี่ยวข้องกับชุมชนหรือสังคม^{๕๕}

จะเห็นว่า ประเภทของพิธีกรรมทั้ง ๓ ประการข้างต้น มีความสำคัญอย่างมากต่อสภาพจิตใจเพราะจะเป็นแรงผลักดันให้เกิดการละเล่นชนิดต่างๆ ขึ้น เพื่อสอดคล้องกับพิธีกรรม ทั้งนี้เพราะส่วนประกอบของพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางศาสนานั้น จะมีการเช่นสรวงบูชา ทำบุญ ทำทาน การกินเลี้ยง การสนุกสนานรื่นเริง ก็มีความเกี่ยวเนื่องด้วยพิธีกรรม

โดยประเด็นเรื่องพิธีกรรมนี้ **บุญลือ วันทายนต์** กล่าวว่า เป็นรูปแบบหนึ่งซึ่งได้รับความนิยมนอย่างกว้างขวาง และได้รับการกล่าวขวัญถึงความสนใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกี่ยวกับตัวที่แสดงออกทางท่าทาง ถ้อยคำต่างๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้น สิ่งเหล่านี้ล้วนได้รับการเลือกสรรมาเป็นอย่างดี โดยเฉพาะเพื่อต้องการให้เป็นที่น่าิยมตลอดไป พิธีกรรมนี้ตามปกติแล้วจะประกอบด้วย ความหมายที่เกิดจากสัญลักษณ์ และการปฏิบัติโดยการสร้างสรรค์ เป็นการปรากฏด้วยกายภาพ และความเกรงกลัวต่ออำนาจลึกลับ^{๕๖} โดยความลึกลับของพิธีกรรมที่ว่านี้ มีความสัมพันธ์กับความเชื่อ เพราะพิธีกรรมต้องมีความเชื่อเป็นพื้นฐานของการกระทำ ไม่ว่าจะมีความเชื่อต่อสิ่งใดพิธีกรรมในสังคมไทยมีขอบเขตอยู่ ๒ ประการ^{๕๗} คือ

๑. **พิธีกรรมส่วนรวม** มีแบบแผนการกระทำคล้ายคลึงกันทั่วประเทศ

^{๕๕}ปราณี วงศ์เทศ, การรวบรวมข้อมูลเพื่อจัดทำพิพิธภัณฑท์ท้องถิ่น : การรวบรวมข้อมูลด้านพิธีกรรมพิพิธภัณฑท์ท้องถิ่นในประเทศไทย, หน้า ๒๔๒-๒๕๒.

^{๕๖}บุญลือ วันทายนต์, สังคมวิทยาศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, ๒๕๒๕), หน้า ๓๐๒.

^{๕๗}จารุวรรณ ธรรมวัตร, คติชาวบ้าน, (มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, ๒๕๓๐), หน้า ๑๕๐-๑๕๒.

๒. พิธีกรรมจำเพาะถิ่น มีแบบแผนการกระทำเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นใดถิ่นหนึ่ง แต่องค์ประกอบของพิธีกรรมทั้งสองประเภทจะเหมือนกันคือ มีความเชื่อเป็นรากฐานการกระทำ โดยผู้ประกอบพิธี อุปกรณ์ในพิธี วิธีดำเนินการ และผู้ร่วมพิธี

อย่างไรก็ตาม ทั้งประเภทและขอบเขตของพิธีกรรมที่กล่าวมา ล้วนแล้วมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งพุทธบริษัทได้สืบทอดปฏิบัติกันอย่างยาวนาน และที่เห็นได้ชัดในสังคมปัจจุบัน เช่น ประเพณีการบวช ซึ่งประเพณีการบวชนี้ได้สืบทอดมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ที่พระราชามหากษัตริย์ทรงผนวชเป็นพระภิกษุ และได้เป็นแบบอย่างของชายไทยที่มีอายุครบ ๒๐ ปี บริบูรณ์ ต้องบวชเพื่อว่าจะได้ตอบแทนพระคุณของบิดามารดาในฐานะเป็นบุตร

จะเห็นว่า พิธีกรรมทางศาสนาพุทธ หรือที่นิยมเรียกว่า ศาสนพิธี เช่น พิธีการแสดงตนเป็นพุทธมามกะ พิธีรักษาศีลอุโบสถ สามารถจำแนกได้เป็น ๒ ประเภท ได้แก่ (๑) พิธีกรรมที่เป็นพุทธบัญญัติ เป็นพิธีการเกี่ยวกับวินัยสงฆ์ ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้ จะต้องปฏิบัติพิธีกรรมนั้นๆ ให้ถูกต้องตามที่บัญญัติไว้ (๒) พิธีกรรมที่พัฒนาขึ้นในท้องถิ่น คือพิธีกรรมที่พุทธศาสนิกชนในท้องถิ่นต่างๆ กำหนดขึ้นโดยมีการผสมผสานขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นให้เข้ากับกิจกรรมทางพุทธศาสนา และได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาจนกลายเป็นประเพณี^{๔๔}

อย่างไรก็ตาม เรื่องของประเพณีลอยกระทง ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษามาโดยเริ่มที่ความหมายองค์ประกอบของประเพณี พิธีกรรม พร้อมทั้งประเภทและขอบเขตของพิธีกรรม ล้วนแล้วมีความผสมผสานในลักษณะความเชื่อของแต่ละท้องถิ่น แล้ววิธปฏิบัติที่นั้นย่อมมีความแตกต่างกันเป็นบางส่วนในรายละเอียดของปลีกย่อย แต่โดยหลักปฏิบัติแล้วพิธีกรรมในทางพระพุทธศาสนานั้นสามารถสรุปหลักปฏิบัติที่พุทธศาสนิกชนควรตระหนักรู้และให้ความสำคัญใน ๔ ประเด็น ดังนี้

๑. ความถูกต้อง ตามพุทธบัญญัติ
๒. คำนึงถึงความเหมาะสม
๓. คำนึงถึงความประหยัด และภาวะทางเศรษฐกิจ
๔. คำนึงถึงประโยชน์ที่จะได้รับต่อคุ้มค่า

จะเห็นว่า ความสำคัญทั้ง ๔ ประการนี้ เป็นเรื่องที่ชาวพุทธต้องตระหนักรู้ในการประกอบพิธีกรรมแต่ละครั้ง โดยคำนึงถึงว่าการที่เราจะประกอบพิธีกรรมใดพิธีกรรมหนึ่งก็ควรรู้ถึงความถูกต้องเป็นหลัก และมีความเหมาะสมกับฐานะความเป็นไปในทางเศรษฐกิจ โดยมุ่งความ

^{๔๔} กระทรวงวัฒนธรรม, ประเพณีและพิธีกรรม, <http://www.m-culture.go.th/knowledge> เข้าถึงข้อมูลเมื่อ (วันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๕๕๓).

ประหัดเป็นอันดับแรก แล้วสิ่งที่ทำนั้นต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ด้วย โดยนัยหมายถึงมุ่งหวังคุณประโยชน์ของพิธีกรรมในลักษณะ ๓ ประการ ได้แก่ (๑) มีคุณค่าทางจิตใจ ทำให้ศาสนามีความศักดิ์สิทธิ์ (๒) ส่งเสริมความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในสังคม และ (๓) ส่งเสริมและรักษาเอกลักษณ์ที่ดีงาม เป็นการสร้างเสริมวัฒนธรรมให้คงอยู่ต่อไป^{๔๕}

กล่าวโดยสรุป การประกอบพิธีกรรม ที่พุทธบริษัทได้สืบทอดกันมานั้น ไม่ว่าจะเป็นประเพณีลอยกระทง หรือประเพณีพิธีกรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวเนื่องด้วยศาสนพิธีในทางพระพุทธศาสนา จำเป็นต้องไม่ลืมหลักของความเหมาะสม ถูกต้องตามหลักพุทธบัญญัติ มีความประหัด ไม่สร้างความเดือดร้อนทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น พร้อมทั้งคำนึงถึงคุณค่า หรือประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ โดยเฉพาะการสืบสานประเพณีลอยกระทงที่ผู้วิจัยได้ตั้งเป็นประเด็นหลักของการวิจัย จะต้องเป็นไปในลักษณะที่สืบทอดอนุรักษ์ขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมอันทรงคุณค่าไว้คู่กับชาติสืบไป

๒.๓.๕ คุณลักษณะขอบเขตและจุดมุ่งหมายของการลอยกระทง

สำหรับคุณลักษณะขอบเขตและจุดมุ่งหมายของการลอยกระทงนี้ เป็นมิติตามความเชื่อศรัทธาในศาสนาพราหมณ์ และผสมผสานเข้ากับหลักปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนา เพราะเหตุที่ว่าศาสนาพราหมณ์นั้นมีลักษณะเด่นในทางพิธีกรรม และให้ความสำคัญกับพิธีกรรมหนักแน่นกว่าศาสนาอื่นๆ จึงทำให้การประกอบพิธีกรรมแต่ละครั้งนั้น ต้องคำนึงถึงความละเอียดลออเรื่องพิธีกรรมในทุกสถานที่ และทุกแง่มุมของชีวิต โดยมีความสำนึกว่าพิธีกรรมที่ปฏิบัติอย่างถูกต้องนั้นเป็นส่วนหนึ่งของกฎเกณฑ์ของเอกภพ จึงมีผลขึ้นมาโดยอัตโนมัติ แม้แต่เทพเจ้าก็ไม่อาจยับยั้งได้เมื่อมีการสำนึกถึงประสิทธิภาพของพิธีกรรม

ฉะนั้น การตั้งใจประกอบพิธีกรรมอย่างประณีต มิใช่เพียงแต่เพื่อสรรเสริญเยินยอเทพเจ้าเท่านั้น แต่ที่สำคัญสุดคือเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายของพิธีกรรม จึงทำให้ผู้ประกอบพิธีจะต้องเตรียมตัวเตรียมใจพร้อมเสมอ เพื่อให้งานที่เราประกอบนั้นบรรลุตามความมุ่งหวังเอาไว้ ส่วนสาระของประเด็นปัญหาที่ผู้วิจัยได้ตั้งไว้เป็นขอบเขตสำหรับศึกษาในหัวข้อนี้ มีคำอธิบายตามลำดับดังต่อไปนี้

สรุปว่า คุณลักษณะของพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิต ถือว่าเป็นลักษณะพิเศษเกี่ยวข้องกับ ความเชื่อเกี่ยวในวิถีชีวิตของแต่ละสังคม โดยเริ่มตั้งแต่เกิด จนกระทั่งถึงวันตายก็จะมี ความเชื่อมโยงเข้ากับวัฒนธรรมที่เคารพนับถือ โดยเฉพาะที่เห็นได้ชัดให้ความสำคัญคือตอนที่คนเราเกิดมามี

^{๔๕} สุพัตรา สุภาพ, สังคมวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๔), หน้า ๒๕.

องค์ประกอบครบไม่พิดการ ซึ่งถือเป็นสำคัญของความเป็นมนุษย์ และจนถึงคราวตายก็จะมี พิธีกรรมทั้งแบบพุทธ พราหมณ์ และประเพณีของจีน ซึ่งล้วนแล้วเกี่ยวกับมนุษย์โดยตรง

๒.๓.๖ ขอบเขตและจุดมุ่งหมายของการลอยกระทง

ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้นเกี่ยวกับประเพณีและพิธีกรรมการลอยกระทง ซึ่งได้สืบทอด ปฏิบัติกันขึ้น ในวันเพ็ญเดือน ๑๒ เพราะเป็นช่วงของฤดูน้ำหลาก อากาศปลอดโปร่งแจ่มใส ชาวบ้านก็ได้ประดิษฐ์ประคองกระทงด้วยใบตอง ตกแต่งด้วยดอกไม้ และเมื่อพระอาทิตย์ตกดิน ผู้คนต่างก็แต่งกายสวยงาม แล้วนำกระทงออกไปที่สถานที่จัดประเพณีลอยกระทง หรือวัดที่อยู่ใกล้ บ้าน แล้วเมื่อถึงเวลาที่จะจุดรูปเทียน แล้วแสงสว่างสวยงามก็ปรากฏตามกระแสลำน้ำอย่างสวยงาม เพื่อเป็นการขอขมาต่อพระแม่คงคา และบูชาพระเจดีย์ร้อยพระบาทของพระพุทธองค์

จะเห็นว่า พิธีกรรมลอยกระทงนั้นบรรพบุรุษเป็นผู้ริเริ่มขึ้นมาแล้วถือปฏิบัติสืบต่อกัน มาจนถึงปัจจุบัน โดยขอบเขตของพิธีกรรมนั้น **สุเมธ เมธาวิทยากุล** ได้กล่าวเป็นที่สนใจไว้ว่า... “พิธีกรรมมีลักษณะสำคัญ คือเป็นเครื่องหมายของกลุ่มชนหนึ่งๆ ซึ่งมีสัญลักษณ์ร่วมกัน และเน้น เรื่องจิตใจอันเป็นจุดมุ่งหมายใหญ่เพื่อทำให้เกิดความสบายใจและมีกำลังใจ สาเหตุที่ทำให้เกิดความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติในการประกอบพิธีกรรม ผู้ประกอบพิธีกรรมมีความเชื่อและมีความหวังว่าสิ่งเหล่านี้จะทำให้สมหวัง และช่วยให้ปลอดภัยจากความกลัวอำนาจลึกลับได้ โครงสร้างของพิธีกรรมแบ่งออกเป็นพิธีกรรมตามปฏิทิน พิธีกรรมหัวเลี้ยวหัวต่อแห่งชีวิต และ พิธีกรรมพิเศษ ซึ่งรวมถึงพิธีกรรมรักษาโรคด้วย”^{๕๐}

จากทัศนะดังกล่าวนี้ ทำให้ผู้วิจัยมองเห็นประเด็นสำคัญที่มีอยู่ในประเพณีลอยกระทง โดยเฉพาะคุณค่าของประเพณีลอยกระทง ซึ่งได้สร้างความรักใคร่ สามัคคีกันของประชาชนในทุกระดับตั้งแต่สถาบันเล็กๆ ของสังคม คือ ครอบครัว จนกระทั่งองค์กรต่างๆ นั้นได้แนวปฏิบัติเพื่อสร้างความเจริญทั้งด้านจิตใจ และทางด้านเศรษฐกิจของประเทศให้เจริญตามด้วย โดยคุณค่าของ **ประเพณีลอยกระทงนั้น ผู้วิจัยจะได้กล่าวในบทต่อไป** เพราะว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับหลักการในทางพระพุทธศาสนาโดยตรง ได้แก่ หลักธรรมที่เนื่องด้วยประเพณีลอยกระทง โดยมีมติที่ว่ามานี้ได้สอดคล้องกับทัศนะของ **เบญจรัตน์ เมืองไทย** ซึ่งท่านได้กล่าวว่า... “พิธีกรรมเป็นการกระทำอันเนื่องมาจากระบบความเชื่อต่างๆ ซึ่งเป็นส่วนประกอบของศาสนา โดยมีแบบแผนขั้นตอนที่ต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด เพราะเชื่อว่าพิธีกรรมจะสามารถตอบสนองความต้องการด้านต่างๆ ของมนุษย์ได้

^{๕๐}สุเมธ เมธาวิทยากุล, **สังกัปปพิธีกรรม**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒), หน้า ๑-๓.

จากที่กล่าวมาพิธีกรรมที่นักสังคมวิทยาหลายท่านได้กล่าวมานั้น สรุปว่า ความเชื่อศาสนาและความเชื่อทางไสยศาสตร์ หรือความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผีหรือวิญญาณกับพิธีกรรมนั้นมีความสัมพันธ์กัน เช่น ในศาสนา และไสยศาสตร์ นั้นจะประกอบด้วยความเชื่อหลายประการ และประกอบด้วยพิธีกรรมหลายอย่างที่ปรากฏออกมาเพื่อให้กลุ่มคนและสังคมได้กระทำการกิจกรรมเพื่อแสดงถึงความเชื่อและการเคารพในศาสนานั้นๆ^{๕๐}

ด้วยเหตุนี้ จุดประสงค์ของประเพณีลอยกระทง คือเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้ตระหนักรู้ และการรู้สำนึกต่อพระคุณ ของน้ำ และขอภัยพระแม่คงคาที่ตนได้ใช้น้ำมาตลอดสำหรับการดำรงชีพของตน โดยช่วงนี้เป็นช่วงที่อุทกสมบูรณ์ น้ำขำ น้ำปลา จะเห็นผู้คนส่วนใหญ่พูดกันเป็นทำนองว่า “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว หรือ มีข้าวในนา มีปลาในหนอง” ด้วยประการดังว่านี้ ชาวบ้านมีการทำบุญให้ทาน และพักผ่อนสนุกสนาน ในประเพณีการลอยกระทง โดยอาศัยความเชื่อของพุทธศาสนิกชนชาวไทยตั้งแต่ครั้งสุโขทัยเป็นต้นมา และพอสรุปจุดมุ่งหมาย ได้ดังนี้

๑. เพื่อเป็นการบูชาสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยใช้น้ำที่ไหลไปเป็นพาหนะนำกระทงดอกไม้รูปเทียนไปสักการะพระองค์ท่านโดยจินตนาการ ประกอบกับเป็นช่วงฤดูน้ำหลากพระจันทร์เต็มดวงในคืนวันเพ็ญ เป็นบรรยากาศที่ทำให้คนสมัยก่อนยึดมั่นในพระพุทธศาสนาอย่างแน่นแฟ้น เกิดความสุขสงบเป็นพิเศษ จึงได้จัดพิธีบูชาพระพุทธคุณด้วยกระทงดอกไม้รูปเทียนพร้อมกับงานรื่นเริงอื่นๆ

๒. เพื่อเป็นการลอยความทุกข์โศกของคนที่มียูให้ออกไปจากตัวกับสายน้ำที่ไหลไปนั้นพร้อมกับตั้งจิตอธิษฐานขอพรกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ตนและครอบครัวได้รับแต่สิ่งที่ดี

๓. เพื่อเป็นการขอขมาต่อแม่น้ำ โดยเฉพาะแม่น้ำลำคลอง ซึ่งมีคุณอย่างอเนกอนันต์ต่อคนสมัยก่อน ทั้งเรื่องใช้อาบชำระล้างสิ่งต่างๆ ประจำวัน รวมทั้งการเพาะปลูก การคมนาคมถือว่าเป็นการกระทำล่วงเกินให้น้ำสกปรก จึงได้ทำพิธีขอขมา อย่างเป็นพิธีการอย่างน้อยปีละครั้ง

๔. เพื่อบูชารอยพระพุทธบาทของพระพุทธเจ้า ที่หาดทรายริมแม่น้ำนัมมทานที เมื่อคราวเสด็จไปแสดงธรรมแก่นัมมทานาคราช

๕. เพื่อต้อนรับพระพุทธเจ้า ในวันที่เสด็จกลับจากเทวโลกเมื่อครั้งเสด็จไปจำพรรษาอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพื่อทรงเทศนาอภิธรรมโปรดพระพุทธมารดา

๖. เพื่อบูชาพระจุฬามณีบนสวรรค์ ซึ่งเป็นที่บรรจุพระเกศาของพระพุทธเจ้า

^{๕๐}เบญจรัตน์ เมืองไทย, พิธีทรงเจ้า : พิธีกรรมกับโครงสร้างสังคมที่หนองขาว, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (นครปฐม : ศิลปกรรมมหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๓), หน้า ๖๐-๖๑.

๙. เพื่อบูชาท้าวพกาพรหม บนพรหมโลก
๑๐. เพื่อบูชาพระอุปคุตเถระ ซึ่งเชื่อกันว่าบำเพ็ญเพียรบริกรรมคาถาอยู่ในท้องทะเลลึก หรือสะดือทะเล
๑๑. เพื่อบูชาพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าตามคติพราหมณ์
๑๒. เพื่ออนุรักษ์ขนบธรรมเนียมประเพณีของไทยไว้ มิให้สูญหายไปตามกาลเวลา
๑๓. เพื่อรู้ถึงคุณค่าของน้ำหรือแม่น้ำลำคลอง อันเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงชีวิต
๑๔. เพื่อให้ประชาชนได้สนุกสนานในงานนักขัตฤกษ์ประจำปี^{๕๒}

โดยสรุป การศึกษาที่มาและองค์ประกอบของประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวข้องกับการลอยกระทงดังได้กล่าวมาตั้งแต่ต้นจนสุดท้ายนี้ พอจะสรุปวัตถุประสงค์ และเป้าหมายของการลอยกระทงได้ว่า ประเพณีลอยกระทงจะทำเพื่ออะไรนั้น ขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้นๆ ด้วย แต่สิ่งหนึ่งที่เหมือนกัน คือ การลอยกระทงต้องลอยในน้ำ แม้บางแห่งจะยังคงยึดถือการลอยโคมไฟ หรือที่เรียกว่า กระทงลอยฟ้า แต่ส่วนมากจะเป็นการลอยในแม่น้ำ อันถือว่าเป็นเส้นโลหิตใหญ่ที่หล่อเลี้ยงเกษตรกรรมมาเป็นเวลานาน ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับกระแสน้ำทำให้เกิดประเพณีเพื่อแสดงออกถึงความกตัญญูขึ้น ประเพณีนอกจากจะจัดเป็นงานรื่นเริงแล้ว ยังมีธรรมะสอดแทรกอยู่ในพิธีกรรมนั้นด้วย ประเพณีและพิธีกรรมการลอยกระทงแม้ว่าสังคมไทยจะรับเอามาจากวัฒนธรรมอื่น แต่เมื่อมาเป็นประเพณีประจำชาติของไทยแล้ว ได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบจนเป็นวัฒนธรรมประเพณีนิยมแบบไทยๆ

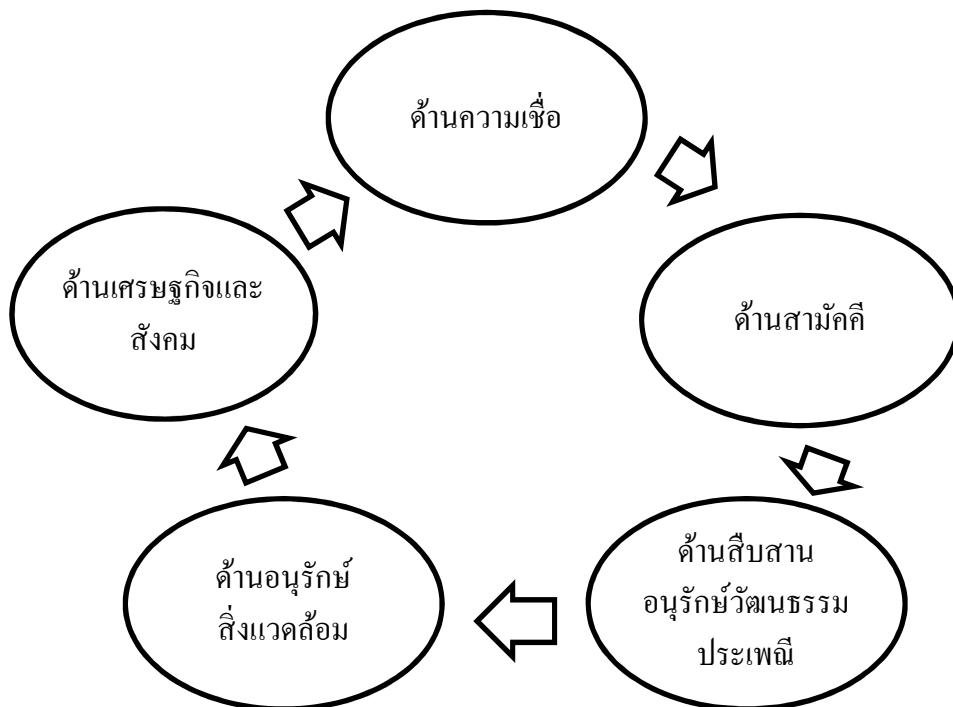
---

^{๕๒} พระยาอนูมานราชชน, วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ ของไทย. กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๔เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๕.

บทที่ ๓

คุณค่าและหลักธรรมของประเพณีลอยกระทงในทัศนะพระพุทธศาสนา

ความเป็นมาของประเพณีลอยกระทง ที่ผู้วิจัยได้กล่าวไว้ในบทที่แล้ว ทั้งที่มาและ ร่องรอยจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาและจากทัศนะของนักวิชาการทั้งหลายสะท้อนให้เห็น ความสำคัญที่แตกต่างกันออกไปโดยอาศัยความเชื่อเป็นรากฐานความคิดซึ่งความแตกต่างที่นี้อาจ กล่าวได้ว่าเป็นเรื่องของความสร้างสรรค์และความสวยงาม ประเพณีลอยกระทงก่อให้เกิดความเชื่อ แก่หมู่ชนเป็นแรงผลักดันให้ประพฤติดีตามแนวทางพระพุทธศาสนา ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้นำเสนอ คุณค่าและหลักธรรมของประเพณีลอยกระทงในทัศนะพระพุทธศาสนาโดยจำแนกออกเป็น ๒ ด้าน คือ ด้านคุณค่าของประเพณีลอยกระทง และด้านหลักธรรมของประเพณีลอยกระทง ดังจะเห็นใน แผนภูมิต่อไปนี้

แผนภูมิ แสดงคุณค่าของประเพณีลอยกระทง

๓.๑ คุณค่าของประเพณีลอยกระทง

จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องผู้วิจัยได้พบว่า ประเพณีลอยกระทงได้ถือกำเนิดและดำรงอยู่คู่กับสังคมคนไทยมาอย่างช้านานนับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยมีคตินิยมหลายอย่างปรากฏอยู่ในประเพณีลอยกระทง ก่อให้เกิดคุณค่าแก่สังคมหลายด้านทั้งต่อตนเอง ครอบครัว และสังคมโดยสรุปได้เป็น ๕ ด้านคือ

๑. คุณค่าด้านความเชื่อ
๒. คุณค่าด้านความสามัคคี
๓. คุณค่าด้านการสืบสานอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี
๔. คุณค่าด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
๕. คุณค่าด้านเศรษฐกิจและสังคม

๓.๑.๑ คุณค่าด้านความเชื่อ

ประเพณีลอยกระทงที่สืบทอดกันมาในประเทศไทยที่ประชาชนมีความศรัทธา นับถือคือ พระพุทธศาสนา ก่อให้เกิดคุณค่าในด้านความเชื่อหลายประการ ซึ่งพอสรุปเป็น ๒ ลักษณะสำคัญคือ

๑. ความเชื่อดั้งเดิม
๒. ความเชื่อตามแนวพระพุทธศาสนา

ความเชื่อดั้งเดิม เป็นความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องของวิญญาณ ผี เช่น เชื่อเรื่องของผีบ้าน-ผีเรือน ผีปู่ย่า ถ้าเป็นวิญญาณหรือผีชั้นสูงจะเป็นประเภทเทวดา พรหม เนื่องจากสภาพภูมิประเทศนั้นเป็นป่าเขา ลำเนาไพร บ้านเรือนตั้งอยู่ท่ามกลางธรรมชาติ จึงต้องหาที่พึ่งทางด้านจิตใจด้วยการเชื่อและให้ความสำคัญกับสิ่งที่อยู่รอบตัว คือสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ

ความเชื่อตามแนวพระพุทธศาสนา เป็นความเชื่อตามแนวของหลักศรัทธา ๔ คือ

๑. **กัมมัตถตา** เชื่อกรรม ได้แก่ เชื่อมั่นว่าทำดีก็ได้รับผลดี ทำชั่วก็ต้องรับผลชั่ว
๒. **วิปากัตถตา** เชื่อวิบาก ได้แก่ เชื่อมั่นในผลของกรรม ผลของการกระทำนั้นๆ เช่น เชื่อมั่นว่าผลที่ดีมาจากกรรมที่ดี ผลที่ชั่วก็มาจากกรรมที่ชั่ว เป็นต้น

๓. **กัมมัสสกตัตถตา** ได้แก่ ความเชื่อมั่นว่าสัตว์มีกรรมเป็นของๆ ตน หมายความว่า ทั้งเหตุ ทั้งผล รวมลงที่คน เมื่อคนทำเหตุ คือ กรรมดี ก็ผลิตผลดี กรรมและผลที่ดีก็รวมลงอยู่ที่บุคคล เมื่อบุคคลทำกรรมที่ชั่ว ผลิตผลที่ชั่ว เหตุผลที่ชั่วก็รวมลงที่บุคคล จึงเรียกว่า กัมมัสสกตาทถตา ความที่สัตว์มีกรรมเป็นของๆ ตน เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของๆ ตน

๔. **ตลาคตโพธิสัตธา** ได้แก่ ความเชื่อมั่นในความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า คือ เชื่อพระปัญญาของพระองค์มั่นใจในพระองค์ว่าพระองค์ได้ตรัสรู้สัจธรรมจริง^๑

จากหลักศรัทธาทั้ง ๔ อย่างในประเพณีลอยกระทงได้เริ่มเกิดขึ้นจากการศรัทธาในพระตลาคตเพราะเชื่อมั่นในการตรัสรู้ขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่าพระองค์ได้ตรัสรู้จริงจึงเป็นแรงจูงใจให้พุทธศาสนิกชนได้ประกอบพิธีกรรมเพื่อเป็นการสักการบูชาต่อองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยวิธีต่างๆ หนึ่งในนั้นก็คือประเพณีลอยกระทงที่คนไทยชาวพุทธได้ทำแล้วเกิดมิติใหม่ในความรู้สึกลึกซึ้งที่ติดใจของตนเอง ครอบครั้ว สังคม

พื้นฐานความคิดของคนไทยนั้น มีความเชื่อในเรื่องต่างๆ นับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และในแต่ละภูมิภาคของประเทศไทย มีความเชื่อที่เหมือนกันและแตกต่างกันตามสภาพภูมิประเทศ สภาพแวดล้อม วิถีชีวิตความเป็นอยู่และวัฒนธรรมประจำถิ่น เช่น การลอยกระทงตามความเชื่อของคนภาคกลางได้คติมาจากพราหมณ์ซึ่งพวกพราหมณ์ทำเพื่อบูชาพระผู้เป็นเจ้าทั้ง ๓ อันมี พระอิศวร พระนารายณ์ และพระพรหม ตามตำรับพราหมณ์จารย์กล่าวว่าพิธีลอยกระทงนี้เป็นพิธีทางไสยศาสตร์ เรียกว่าพิธี “จองเปรียง”^๒ การลอยกระทงตามความเชื่อของคนภาคพายัพ (ตะวันออกเฉียงเหนือ)เป็นการบูชาพระอุปคุตต์ ซึ่งเป็นพระที่ชาวพม่านับถือมาก และเชื่อว่าบำเพ็ญบริกรรมคาถาอยู่ในท้องทะเลลึก กลางสะดือทะเล อีกประการหนึ่งถือเป็นการลอยทุกข์ โศก โรคภัย และบาปต่างๆ ถ้าใครไปเก็บเอากระทงนั้นมาก็คงต้องเป็นผู้รับบาปนั้นไป^๓ การลอยกระทงตามความเชื่อของลานนาไทย เพื่ออุทิศหรือส่งสิ่งของต่างๆ ไปให้ญาติที่อยู่หรือตายที่เมืองหงสาวดี โดยอาศัยกระแสน้ำเป็นสื่อนำไป เพราะเชื่อว่าน้ำไปได้ทุกหนทุกแห่งในที่ต่ำ ประกอบกับเมืองหงสาวดีก็อยู่ทางทิศใต้ด้วยเป็นการแสดงออกถึงน้ำใจที่รู้จักของบุคคลอื่น เป็นส่วนหนึ่งแห่งการบริจาทาน บางคนอาจจะลอยเคราะห์ตามแบบของพราหมณ์ก็ได้ เพราะจุดมุ่งหมายย่อมแปรไปตามกาลสมัย^๔ การลอยกระทงตามความเชื่อของชาวอีสาน เพื่อบูชารอยพระพุทธบาทที่แม่น้ำนัมมทานทีบูชาพระแม่คงคา เป็นการลอยเคราะห์และเช่นสรวงพระยานาค ซึ่งเชื่อว่าเป็นเจ้าแห่งเมืองบาดาล

^๑อภิ.วิ. (ไทย) ๑๕/๘๒๒/๑๕๕.

^๒ราตรี โดเฟ่งพัฒน์, ประเพณีเนื่องในเทศกาล, วิทยานิพนธ์คณะโบราณคดี, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๑๑), หน้า ๓๕-๓๖.

^๓เสถียร โกเศศ (พระยาอนุমানราชชน), ประเพณีเกี่ยวกับเทศกาลตรุษ-สารท,(พระนคร: สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๐๖), หน้า ๒๖๐-๒๖๑.

^๔จักรชัย อภิชาติบุตร (พระยาประจักษ์จักร), ศาสนาพราหมณ์ในประเทศไทย, วิทยานิพนธ์คณะโบราณคดี, กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๑๕), หน้า ๒๐๔-๒๐๕.

เป็นต้น^๕ การลอยกระทงตามความเชื่อของภาคใต้เป็นการป้องกันพระเคราะห์ไม่ให้เป็นโทษต่อมนุษย์ ให้เคราะห์ร้ายกลายเป็นดีให้อำนาจของพระเคราะห์ร้ายกลายเป็นดีจนกระทั่งหมดไปในที่สุด บางทีเรียกว่า พิธีสะเดาะเคราะห์^๖ วิถีชีวิตของคนไทยโดยรวมจึงมีความสัมพันธ์กับความเชื่อตลอดมา พิธีกรรมแต่ละอย่างมีเหตุและผลในตัวเองทั้งสิ้น

ความเชื่อแบบดั้งเดิมที่ปรากฏในประเพณีลอยกระทงได้แก่ความเชื่อเรื่องแม่พระคงคาหรือเทพเจ้าประจำสายน้ำ แม่น้ำ ลำคลอง เทพเจ้านั้นสามารถให้คุณให้โทษแก่มนุษย์ได้ ดังนั้นเพื่อให้เป็นบาปหรือความผิดมนุษย์ควรที่จะทำการบูชาหรือขอขมาโทษอย่างน้อยปีละครั้ง ก็คือในช่วงวันเพ็ญเดือน ๑๒ อันทำให้เกิดคุณค่าต่อประเพณีลอยกระทงขึ้นมา

จะเห็นว่า ความเชื่อของสังคมไทย ซึ่งสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษจนถึงปัจจุบันยังคงปฏิบัติต่อเนื่องกันมาไม่ขาดสาย แม้ว่าจะอยู่ท่ามกลางกระแสของความเจริญทางด้านเทคโนโลยีสมัยใหม่ ที่เข้ามาสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของเรา โดยความเชื่อต่างๆ ของคนไทย ทั้งที่มีเหตุผลและไม่มีเหตุผลนั้น เป็นการแสดงให้เห็นถึงความช่างสังเกต ความฉลาด และประสบการณ์ของคนไทยที่คิดสร้างขึ้น แม้ว่าความเชื่อบางอย่างในปัจจุบันจะเห็นว่าเป็นสิ่งไร้สาระเหลวไหล แต่ก็ยังมีความเชื่ออีกเป็นจำนวนมากที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อบุคคล สังคมและประเทศชาติ ช่วยหล่อหลอมจิตใจให้คนประพฤติ ปฏิบัติดี สั่งสอนอบรมให้ทำในสิ่งที่ถูกต้อง และยังเป็นเครื่องควบคุมสังคม เป็นบรรทัดฐานของสังคมทำให้สังคมมีความสงบสุข ไม่ว่าจะมีความเชื่อดั้งเดิม และความเชื่อตามแนวพุทธ

ความเชื่อทั้งสองลักษณะ คือ ความเชื่อทั้งแบบดั้งเดิม และความเชื่อตามแนวพุทธซึ่งมีทั้งคุณ และโทษผสมกันอยู่ แต่ส่วนใหญ่แล้วจะให้คุณมากกว่าโทษ เพราะความเชื่อไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ใครซึ่งสามารถยกตัวอย่างประโยชน์ของความเชื่อมีลักษณะ ดังนี้

๑. ความเชื่อก่อให้เกิดพลัง บางคนเมื่อเจ็บไข้ได้ป่วย เมื่อมีการรักษาด้วยวิธีการทางไสยศาสตร์ก็จะเกิดความเข้มแข็งทางจิตใจ มีพลังในการต่อสู้กับโรคร้ายไข้เจ็บ
๒. ความเชื่อก่อให้เกิดความมั่นใจ เมื่อได้รับการเสริมแรงจากความเชื่อ เช่นการศุภกษัยยามในงานพิธีต่างๆ ทำให้เกิดความมั่นใจว่าพิธีที่จัดขึ้นนี้ถูกต้อง

^๕เวียน ปัญจสุวรรณ, “พุทธตำนานเกี่ยวกับการลอยกระทง”, วารสารวัฒนธรรมไทย, ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๕ (พฤศจิกายน ๒๕๑๖) : ๕๖.

^๖พระยาอนุমানราชธนะ, วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ ของไทย, (กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๔, หน้า ๓๒๗).

๓. ความเชื่อทำให้เกิดความสร้างสรรค์ในการทำกิจกรรมเกี่ยวกับเรื่องของความเชื่อ เช่น การสร้างเจดีย์ รูปปั้นเป็นสัญลักษณ์แทนความเชื่อ คนอีสานจะมีจินตนาการในเชิงสร้างสรรค์

๔. ความเชื่อก่อให้เกิดความสามัคคี ความเชื่อในเรื่องของการขอฝน เมื่อเกิดความแห้งแล้ง คนอีสานสามารถรวมตัวทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น คนทำพิธีบุญบั้งไฟ การแห่ผีตาโขน

๕. ความเชื่อทำให้เป็นรูปธรรมชัดเจนขึ้น เช่น การจะให้เกิดการอนุรักษ์ป่าไม้ พิธีกรรมและความเชื่อเป็นส่วนสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นอันเกิดขึ้นเพื่อจัดระเบียบการจัดการทรัพยากร โดยการเสริมสร้างความผูกพันทางศีลธรรมและการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างชุมชนกับป่า

๖. ความเชื่อเป็นพื้นฐานให้เกิดปัญญา ความเชื่อก่อให้เกิดการคิดค้นหาวิธีการซึ่งกระบวนการคิดค้นก็คือการใช้ปัญญานั้นเอง เช่น คนอีสานคิดหาวิธีจุดบั้งไฟไปให้สูงที่สุด และไกลที่สุด เพื่อบูชาพญาแถนขอฝน

๗. ความเชื่อทำให้การนับถือศาสนามั่นคง ในรอบ ๑ ปี ซึ่งมี ๑๒ เดือนของคนอีสาน จะมีประเพณีฮีตสิบสอง ซึ่งสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตของชาวอีสานในรูปของความเชื่อ เช่น ถ้าพระสงฆ์เข้ากรรมในเดือนอ้าย ชาวบ้านที่ได้ดูแลพระสงฆ์ในช่วงอยู่กรรมจะได้บุญมาก หรือถ้าใครก็ตามสามารถฟังเทศน์มหาชาติได้ครบ ๑๓ กัณฑ์ จะได้ขึ้นสวรรค์ สิ่งเหล่านี้จะเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับความเชื่อของพุทธศาสนาทั้งสิ้น ซึ่งทำให้คนเกิดความศรัทธาและนับถือศาสนาอย่างยึดมั่น

๘. ความเชื่อก่อให้เกิดฤทธิ์ทางใจ ความเชื่อทำให้จิตใจอีกheim พร้อมทั้งจะฟันฝ่าอุปสรรคที่ยากลำบาก ซึ่งโดยปกติจะทำไม่ได้ แต่เมื่อเกิดความเชื่อจะเกิดแรงบันดาลใจทำให้สามารถทำได้ เช่น เชื่อว่าถ้าใช้การต่อชะตาแล้วจะหายเจ็บไข้ได้ป่วย^๗

ลอยกระทงหมายถึง ประเพณีบูชารอยพระพุทธรบาท แสดงความสำนึกบุญคุณของแหล่งน้ำอันมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตและเป็นการบูชาพระแม่คงคาเทวีตามความเชื่อแต่โบราณ ด้วยกระทงดอกไม้รูปเทียนประกอบกับสิ่งประดิษฐ์จากธรรมชาติที่ลอยน้ำได้

ประเพณีลอยกระทงได้มีการสืบทอดมาตั้งแต่โบราณ นิยมทำกันในกลางเดือน ๑๒ โดยมีวัตถุประสงค์หลายประการตามความเชื่อของแต่ละท้องถิ่น พอสรุปได้ ดังนี้

๑. บูชาพระเกศแก้วจุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์
๒. บูชารอยพระพุทธรบาท ณ หาดทรายฝั่งแม่น้ำนัมมทา
๓. บูชาเทพเจ้าตามความเชื่อของตน

^๗ยศ สันตสมบัติ, ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน, (เชียงใหม่ : สำนักพิมพ์นพบุรีการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๕๕.

๔. ขอบคณน้ำที่อำนวยการประโชชน์ต่างๆ แก่มนุษย์
๕. ขอบคณน้ำที่มนุษย์ได้ทั้งสิ่งปฏิภูกลงในน้ำ
๖. เป็นการลอยส่งของแก่ญาติที่อยู่ห่างไกล
๗. เป็นการระลึกถึงบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว
๘. ลอยเคราะห์ หรือสะเดาะเคราะห์
๙. อธิษฐานขอสิ่งที่ดีตนปรารถนา^๔
๑๐. การลอยกระทงเพื่อบูชาพระอุปคุตต์^๕

จะเห็นว่า ประเพณีการลอยกระทงแต่ละท้องถิ่นก็มาจากการเชื่อ ความศรัทธาที่แตกต่างกัน บางแห่งก็มีตำนานเล่าขานกันต่อๆ มาซึ่งบางเรื่องเป็นเรื่องเล่าขานเป็นนิทานพื้นบ้าน เป็นเรื่องที่เล่าสืบกันมาแต่โบราณกาล ไม่อาจหาหลักฐานที่แน่ชัดได้ แต่ทุกเรื่องล้วนเกี่ยวข้องกับหลักความเชื่อในพระพุทธศาสนาเกือบทั้งสิ้น

โดยสรุปว่า การเกิดความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาก่อให้เกิดประโยชน์อย่างยิ่งต่อบุคคล สังคม ประเทศชาติ อันสืบเนื่องมาจากประเพณีลอยกระทงที่หล่อหลอมจิตใจมนุษย์ชนให้มีแนวทางการประพฤติปฏิบัติ ช่วยกันส่งเสริมสนับสนุนให้สังคมอยู่เย็นเป็นสุข จากการที่ชาวพุทธมีความเชื่อที่เป็นไปในแนวทางที่ดีในด้านพระพุทธศาสนาอันเป็นที่มาของความเชื่อที่มีเหตุผลซึ่งเป็นแนวทางที่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงเมตตาสั่งสอนไว้เพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้ทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์และมีสาระต่อการดำรงชีวิต ไม่ให้ตกไปในทางที่ประมาทมัวเมาในทางโลกเพียงฝ่ายเดียวนั่นเอง

๓.๑.๒ คุณค่าด้านความสามัคคี

จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่าด้าน ความสามัคคี ซึ่งพระพุทธศาสนามีหลักคำสอนเรื่องของสามัคคีธรรมว่าเป็นหลักธรรมเพื่อความเจริญรุ่งเรืองของหมู่คณะ โดยเหตุที่สังคมนั้นมีคนอยู่หลายระดับหลายชนชั้น และเป็นแหล่งรวมคนหลายๆ คนเข้าด้วยกัน จึงทำให้กลุ่มบุคคลเหล่านั้นต่างก็มีชีวิต มีจิตวิญญาณ มีความรู้สึกนึกคิด และมีจุดหมายปลายทางที่แตกต่างกันออกไป ด้วยเหตุนี้บางครั้งก็ทำให้สังคมเกิดปัญหา มีความสับสนวุ่นวายขึ้น อันเนื่องมาจากความแตกต่างทางด้านความคิดของแต่ละคน ซึ่งเมื่อใดก็ตามที่สังคมมีปัญหานั้นจะเป็นด้วยเหตุผลใดก็ตาม ผู้ที่จะทำหน้าที่

^๔ อุดม เชยกิจวงศ์, ปฏิทินประเพณี ๑๒ เดือน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ภูมิปัญญา, ๒๕๔๗), หน้า ๒๕๘.

^๕ พระยาอนุমানราชธนะ, วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ ของไทย, (กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๓๒๕-๓๓๒.

ในการแก้ไขปัญหาเหล่านั้นให้หมดไปได้ ก็หาเป็นใครที่ไหนไม่ หากแต่เป็นหน้าที่ของสมาชิกทุกคนนั่นเอง ที่จะต้องสามัคคีร่วมใจกันแก้ไขปัญหา และพัฒนาสังคมของตนเองให้ดีและมีความก้าวหน้ามากยิ่งขึ้น

ประเพณีลอยกระทงได้ก่อให้เกิดความสามัคคีขึ้นในสังคมตั้งแต่ระดับย่อยจนถึงระดับใหญ่สำหรับคุณค่าที่จะกล่าวถึงตามลำดับต่อไปนี้ เป็นส่วนสำคัญอย่างมากของประเทศไทยปัจจุบัน เพราะเท่าที่เรารับทราบตามข้อมูลข่าวสารมาโดยตลอด ซึ่งได้เกิดขึ้นแล้วในช่วงสองสามปีที่ผ่านมา และเป็นปรากฏการณ์สำคัญหนึ่งที่ทำให้เราได้เห็นเหตุการณ์บางอย่าง กล่าวคือ สภาพของสังคมนั้น เกิดความแตกแยก ไม่มีความสามัคคีกัน ในสังคม ซึ่งต่างก็ล้วนแล้วเกิดจากพื้นฐานการขาดความสามัคคี ดังนั้น เราจะนำมติการสร้างสามัคคี ที่เกิดขึ้นจากประเพณีลอยกระทงไปจัดการและแก้ปัญหานั้นได้มากน้อยแค่ไหน โดยประเด็นนี้อยู่ที่ว่า เราพร้อมที่จะยอมรับหรือไม่ เพราะว่าการวิจัยนั้นเป็นส่วนหนึ่งในการแสวงหาทางออก เพื่อช่วยคลี่คลายปัญหาทั้งหลายให้หมดไปได้ ถ้าหากได้นำไปปฏิบัติอย่างจริงจังให้ปรากฏคุณค่าเป็นรูปธรรม ดังต่อไปนี้

๑. **คุณค่าต่อครอบครัว** ทำให้สมาชิกในครอบครัวได้มีโอกาสทำกิจกรรมด้วยกัน เช่น ร่วมกันประดิษฐ์กระทงไปลอย อีกทั้งได้แสดงความกตัญญูต่อบุพการีที่ให้คุณประโยชน์แก่เราในด้านต่างๆ หรือบางท้องถิ่นก็เป็นการแสดงความระลึกถึงบรรพบุรุษผู้ล่วงลับ

๒. **คุณค่าต่อชุมชน** ทำให้เกิดความรัก ความสมัครสมานสามัคคีในชุมชน เช่น ช่วยกันประดิษฐ์กระทงไปประกวด อันเป็นการช่วยส่งเสริมการช่างฝีมือท้องถิ่นทางอ้อม หรือทำให้ได้มีโอกาสพบปะสังสรรค์และสนุกสนานร่วมกัน

๓. **คุณค่าต่อศาสนา** ได้ช่วยกันทำนุบำรุงศาสนา เช่น ทางภาคเหนือที่มีการทำบุญให้ทาน การถือศีลที่วัด หรือการลอยกระทงเพื่อบูชารอยพระพุทธรูปที่นำมาซึ่งการน้อมรำลึกถึงพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า

๔. **คุณค่าต่อสังคม** ทำให้มีความเอื้ออาทรต่อสิ่งแวดล้อม ได้ตระหนักถึงความสำคัญของแม่น้ำลำคลองที่ได้ใช้สอย และอำนวยความสะดวกต่อเราทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยอาจจะช่วยกันขุดลอกคูคลองให้สะอาด ไม่ทิ้งสิ่งปฏิกูลลงไป^{๑๑}

ด้วยเหตุดังกล่าว ผู้วิจัยจึงขอยกพระบรมราชาบาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลมหาราช ซึ่งพระองค์ทรงตรัสถึง สิ่งที่สำคัญที่สุดที่ประชาชนต้องมีความสามัคคีกัน

^{๑๑} อุดม เชยกิจวงศ์, ปฏิทินประเพณี ๑๒ เดือน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ภูมิปัญญา, ๒๕๔๗), หน้า ๒๕๘ - ๒๕๙.

โดยมีพระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ ๓ เมษายน ๒๕๐๓ มีใจความตอนหนึ่งว่า “สามัคคีที่สำคัญที่สุดคืออะไร ก็คือ สามัคคีในชาติ ไม่ใช่ในความสามัคคีในคณะไม่ดี แต่ต้องระวังถ้าสามัคคีกัน แต่ว่าไป ก้าวถอยหรือไปทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ในสถาบันก็เป็นความผิด ถ้าสามัคคีในสถาบัน ไปทำให้คนอื่นเสียหายหรือเดือดร้อนก็ไม่ดี เพราะทำให้เสียหายต่อสามัคคีของชาติ”^{๑๑}

จากพระบรมราโชวาทข้างต้นนี้ ได้แสดงให้เห็นว่า ในสภาวะสังคมปัจจุบันที่เห็นปรากฏการณ์หลายอย่างที่ทราบกันว่า ประเทศชาติอยู่ในภาวะที่ต้องอาศัยความเข้มแข็ง เพื่อที่จะให้อยู่รอด ประเทศไทยจะอยู่ได้ก็ด้วยทุกคน ทุกฝ่ายสามัคคีกัน ความสามัคคีนั้นได้พูดอยู่เสมอว่าต้องมี แต่อาจจะเข้าใจยากว่า ทำไมสามัคคีจะทำให้บ้านเมืองอยู่ได้ โดยมีพระบรมราโชวาท ทรงตรัสไว้ อีกตอนหนึ่งว่า...“สามัคคี ก็คือการเห็นแก่บ้านเมือง และช่วยกันทุกวิถีทาง เพื่อที่จะสร้างบ้านเมืองให้เข้มแข็ง ด้วยการเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน และไม่ทำลายงานของกันและกัน และทำงานด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ต้องส่งเสริมงานของกันและกัน และไม่ทำลายงานของกันและกัน มีเรื่องอะไรให้ได้พูดปรองดองกัน อย่าเรื่องใครเรื่องมัน และงานก็ทำงานอย่างตรงไปตรงมานี้ก็ถึงประโยชน์ส่วนรวม”^{๑๒}

จากกระแสพระราชดำรัสนี้ ทำให้เราสามารถมองเห็นถึงความสำคัญของความสามัคคีอันดับแรก เพราะสามารถส่งเสริมและสร้างความเข้มแข็งในบ้านเมืองให้เจริญขึ้นได้

ความสามัคคีพร้อมเพรียงกันสามารถจำแนกได้ ๒ อย่าง^{๑๓} คือ

๑. การพร้อมเพรียงกันทางกาย ได้แก่ การช่วยกันสนับสนุนส่งเสริมการงาน ของหมู่คณะให้สำเร็จลุล่วง ไม่รังเกียจเกียจงอน แก่งแย่งชิงดีกัน หรือแตกแยกเป็นก๊กเป็นเหล่า

๒. การพร้อมเพรียงกันทางใจ ได้แก่ มีใจรักใคร่หวังดีต่อหมู่คณะด้วยใจซื่อตรง และหวังประโยชน์ส่วนรวมเป็นใหญ่ ไม่แก่งแย่งกันหรือคิดชิงดีกันด้วยอำนาจ ถือถือทิฐิมานะ

^{๑๑}พระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, เมื่อวันที่ ๓ เมษายน ๒๕๐๓.

^{๑๒}พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานในพิธีประดับยศนายตำรวจชั้นนายพล ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน วันพฤหัสบดีที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๑๕.

^{๑๓}กองทัพภาคที่ ๒, “ความสามัคคี” บทความทางวิชาการ, (กรุงเทพมหานคร : กองทัพอากาศที่ ๒, ๒๕๕๓), หน้า ๑- ๒.

นอกจากจะปฏิบัติตามหลักการทั้งสองอย่างแล้ว การสร้างความเข้มแข็งของคนในชาติ ก็ต้องการปลูกฝังความสามัคคีให้เกิดขึ้นในจิตใจ ซึ่งจะต้องประกอบด้วยหลักการ ดังนี้

๑. ประพฤติอยู่ในศีลธรรม อันเป็นความหนักแน่นมั่นคงของจิตใจ คือความซื่อสัตย์ ต่อกัน รู้จักยับยั้งชั่งใจ อดทนต่อความยากลำบาก และรู้จักเสียสละ
๒. ละเว้นอหิชาศัที่ยที่จะก่อความไม่พอใจแก่ผู้อื่น เช่น คุยดีถือดี อาฆาต พยาบาท
๓. ประพฤติในสิ่งที่จะปลูกความสามัคคี คือ มีน้ำใจเอื้อเฟื้อ พุดถ้อยคำไพเราะ ประพฤติตนก่อให้เกิดประโยชน์แก่กัน วางตนเสมอต้นเสมอปลาย
๔. แต่ละคนพยายามปฏิบัติตนให้เป็นผู้สมควร แก่ความรักใคร่ เป็นที่เคารพนับถือ โดยตั้งตัวอยู่ในหลักศีลธรรม มีความซื่อสัตย์เป็นกรอบของวิถีชีวิต

โดยสรุป ประเพณีลอยกระทงช่วยสร้างความสามัคคี เป็นการรวมพลังกับคนอื่นเพื่อทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งด้วยความพร้อมเพรียงกันให้สำเร็จสมประสงค์ ตามความสามารถของ กำลังกาย กำลังความคิดเห็น และกำลังความรู้ สุดแต่ผู้ใดจะมีกำลังอย่างใด แล้วใช้กำลัง ความสามารถที่มีอยู่ด้วยความพร้อมเพรียง เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน โดยไม่มีการวิวาทบาดหมางกัน คือใครมีหน้าที่อย่างใด ก็ทำหน้าที่อย่างนั้น ไม่สับสน เกี่ยวงานรักษาหน้าที่ของตนให้ดำเนินไปด้วยดี ประเทศชาติที่มีคนพร้อมเพรียงอย่างนี้ ย่อมนำไปสู่ความเจริญมั่นคง ซึ่งเป็นบ่อเกิดของความ สุขความเจริญ และเป็นสิ่งคุ้มครองป้องกันภัยอันตรายต่างๆ ไปได้

๓.๑.๓ คุณค่าด้านการสืบสานอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี

คุณค่าทางการสืบสานอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี โดยทั่วไปจะหมายถึงรูปแบบ กิจกรรมของมนุษย์ และก็เป็น โครงสร้างเชิงสัญลักษณ์ที่ทำให้กิจกรรมนั้นเด่นชัด และมีความสำคัญต่อวิถีการดำเนินชีวิตที่คนในหมู่ได้ผลิตสร้างขึ้น ด้วยการเรียนรู้จากกันและกัน และ ร่วมกันใช้ชีวิตอยู่ในหมู่พวกของตน ส่วนหนึ่งสามารถแสดงออกผ่าน ดนตรี วรรณกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม การละคร และภาพยนตร์ บางครั้งอาจมีผู้กล่าวว่า วัฒนธรรม คือเรื่องที่ว่าด้วยการ บริโภค และสินค้าบริโภค เช่น วัฒนธรรมระดับสูง วัฒนธรรมระดับต่ำ วัฒนธรรมพื้นบ้าน หรือ วัฒนธรรมนิยม

ส่วนคำว่า “ธรรม” มาจากภาษาสันสกฤตว่า ธรม (ใช้ในรูปภาษาไทยธรรม) เขียนตาม รูปบาลีสันสกฤต คือ “วทุฒนธมฺ” หมายถึง ความดี ซึ่งหากแปลตามรากศัพท์ คือ สภาพ อันเป็นความ เจริญงอกงาม ลักษณะที่แสดงความเจริญงอกงาม นอกจากนี้ วัฒนธรรมตรงกับภาษาอังกฤษว่า Culture และคำว่า Culture นี้มีที่มาจากภาษาฝรั่งเศส โดยฝรั่งเศสเองเอามาจากภาษาละติน คือ

Cultura อีกต่อหนึ่ง วัฒนธรรม คือลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีงามของประชาชน^{๑๔}

ฉะนั้น คุณค่าด้านวัฒนธรรม เป็นเรื่องที่พลเมืองในสังคมต้องช่วยกันรักษา และปฏิบัติให้ถูกต้องเพื่อให้เกิดความสามัคคี เกิดความปรองดองของคนในชาติ และเป็นเรื่องสำคัญยิ่งที่ต้องกระทำให้เกิดขึ้นในสังคม โดยคุณค่าของวัฒนธรรมนั้นสามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ ประการ คือ

๑. วัฒนธรรม หมายถึง มรดกทางสังคม เป็นลักษณะพฤติกรรมของมนุษย์ที่ได้สะสมไว้ในอดีต และได้ตกทอดมาเป็นสมบัติที่มนุษย์ปัจจุบันนำมาใช้ในการครองชีวิต

๒. วัฒนธรรม หมายถึง แบบแผนแห่งการครองชีวิต^{๑๕}

จะเห็นได้ว่า นอกจากจะมีคุณค่าทั้งสองอย่างแล้ว วัฒนธรรม ยังมีองค์ประกอบสำคัญที่จะบ่งบอกว่า วัฒนธรรมของคนในชาตินั้นได้ประพฤติปฏิบัติในลักษณะอย่างไร สร้างคุณประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติ หรือว่าทำความเสื่อมเสียให้แก่ประเทศ โดยพฤติกรรมของพลเมืองส่วนนี้สามารถดูได้จากการกระทำในลักษณะสำคัญ ๓ อย่าง ต่อไปนี้

๑. **สัญลักษณ์** หมายถึง การใช้สิ่งหนึ่งมาสื่อความหมายแทนถึงอีกสิ่งหนึ่งที่ต้องการกล่าวถึง สัญลักษณ์มีประโยชน์คือ ช่วยให้เราสามารถสื่อสารกัน ได้สะดวก สามารถวางแผนทำงานร่วมกันและสามารถถ่ายทอดความคิดที่เป็นนามธรรมได้

๒. **ภาษา** เป็นอีกรูปหนึ่งของสัญลักษณ์ ที่แสดงออกด้วยการพูด การฟัง และการเขียน มนุษย์จัด เป็นสัตว์ประเภทเดียวที่สามารถใช้ภาษาได้ ความสามารถทางภาษาของมนุษย์ทำให้เราแตกต่างจากสัตว์อย่างมาก เพราะเราสามารถสร้างสรรค์อารยธรรมให้เกิดขึ้นและเจริญก้าวหน้าได้ ไม่หยุดยั้งในขณะที่สัตว์ไม่มีภาษาทำให้พวกมันไม่สามารถพัฒนาอารยธรรมได้

๓. **ค่านิยม** วัฒนธรรมเป็นความคิดรวบยอดที่ตัดสินใจว่าสิ่งใดมีค่า หรือไม่มีค่านั้นมีพื้นฐานมาจากค่านิยมอีกส่วนหนึ่ง ซึ่งค่านิยมนี้จะมีส่วนกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ และเป็นแนวทางในการพัฒนาสังคม อารยธรรมของเรา เป็นบรรทัดฐาน เป็นกฎระเบียบที่สังคมกำหนดและคาดหวังให้เราปฏิบัติ หากเราไม่ปฏิบัติตาม จะมีการต่อต้านหรือลงโทษ การลงโทษจะมีความรุนแรงมากน้อยแค่ไหน ขึ้นอยู่กับสังคมกำหนดว่าพฤติกรรมนั้นมีผลกระทบต่อสังคมอย่างไร และ

^{๑๔} สุชีพ ปุญญานุภาพ, *ศาสนาเปรียบเทียบ*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒๔.

^{๑๕} ไพฑูรย์ เครือแก้ว, *ลักษณะสังคมไทยและการพัฒนาชุมชน*, (กรุงเทพมหานคร : เกื้อกูลการพิมพ์, ๒๕๑๕), หน้า ๗.

เทคโนโลยี เป็นการใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์มาประดิษฐ์คิดค้น เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์ ให้สบายขึ้นเทคโนโลยีมีผลต่อระบบความคิด และการดำเนินชีวิตของมนุษย์มาก และระบบความคิดของสังคมมีผลต่อความเจริญทางเทคโนโลยีด้วยเช่นกัน^{๖๖}

วัฒนธรรม คือผลรวมของระบบความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ จริยธรรม กฎหมาย ประเพณี ตลอดจน ความสามารถ และอุปนิสัยต่างๆ ซึ่งเป็นผลมาจากการเป็นสมาชิกของสังคมที่ซับซ้อนอัน ประกอบด้วยความรู้ ศรัทธาความเชื่อ ศิลปะ ศีลธรรม กฎหมาย ขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนถึง ความสามารถของมนุษย์ที่ได้รับมาในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคมได้รับสืบทอดกันมา หรือเกิดขึ้น จากสภาพแวดล้อมทางสังคมในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งนั่นเอง

ส่วนคำว่า “ประเพณี” ตามพจนานุกรมภาษาไทยฉบับบัณฑิตยสถาน ได้กำหนด ความหมายประเพณีไว้ว่า เป็นขนบธรรมเนียมแบบแผน ซึ่งสามารถแยกคำต่างๆ ออกได้เป็น ขนบ มีความหมายว่า ระเบียบแบบอย่าง ธรรมเนียม มีความหมายว่า ที่นิยมใช้กันมา และเมื่อนำมา รวมกันแล้วก็มีความหมายว่า ความประเพณีที่คนส่วนใหญ่ ยึดถือเป็นแบบแผน และได้ทำการ ปฏิบัติสืบทอดกันมา จนเป็นต้นแบบที่จะให้คนรุ่นต่อไป ไปได้ประพฤติกปฏิบัติตามกันต่อไป^{๖๗}

จะเห็นว่า ประเพณีและวัฒนธรรม เมื่อว่า โดยเนื้อความก็เป็นสิ่งอย่างเดียวกัน คือเป็น สิ่งที่ไม่ใช่มีอยู่ในธรรมชาติโดยตรง แต่เป็นสิ่งที่สังคมหรือคนในส่วนรวมร่วมกันสร้างให้มีขึ้น แล้วถ่ายทอดให้แก่กันได้ด้วยลักษณะและวิธีการต่างๆ ว่าโดยเนื้อหาของประเพณีและวัฒนธรรมที่ อยู่ในจิตใจของประชาชนเกี่ยวกับเรื่องความคิดเห็น ความรู้สึก ความเชื่อ ซึ่งสะสมและสืบทอด ร่วมกันมานานในส่วนรวม จนเกิดความเคยชิน เรียกว่า นิสัยสังคมหรือประเพณี^{๖๘}

โดยสรุปว่า ประเพณีลอยกระทงก็เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมและประเพณี ซึ่งเป็นวิถี ชีวิตของคนในสังคม เป็นกรอบและเป็นแบบแผนให้คนในสังคมได้ยึดถือและปฏิบัติ หล่อหลอม ก่อให้เกิดภาพลักษณ์ที่สง่างาม และสวยงามที่สังคมยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมา ถ้าคนใดในสังคมนั้นๆ

^{๖๖}ไพฑูริย์ มีกุล, แนวคิดทฤษฎีในการศึกษาสังคมวัฒนธรรมไทย, เอกสารประกอบการสอนวิชา ทฤษฎีความ สัมพันธ์เชิงชาติพันธุ์วรรณา, (สถาบันวิจัยศิลปและวัฒนธรรมอีสาน : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๐), หน้า ๕-๗.

^{๖๗}พระยาอนุমানราชชน, วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ ของไทย, (กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๓๗.

^{๖๘}เสฐียร โกเศศ, ประเพณีเบ็ดเตล็ด, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๐), หน้า คำนำ.

ฝ่าฝืนมักถูกตำหนิจากสังคม ลักษณะประเพณีในสังคมระดับประเทศชาติ มีทั้งผสมกลมกลืนเป็น
 อย่างเดียวกัน และมีผิดแผกกันไปบ้างตามความนิยมเฉพาะท้องถิ่น แต่โดยมากย่อมมีจุดประสงค์
 และวิธีการปฏิบัติเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีเฉพาะส่วนปลีกย่อยที่เสริมเติมแต่งหรือตัดทอนไปใน
 แต่ละท้องถิ่น โดยความเชื่อในคติพระพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์มาแต่โบราณ เช่น การแต่ง
 กาย ภาษา วัฒนธรรม ศาสนา ศิลปกรรม กฎหมาย คุณธรรม ความเชื่อ เป็นบ่อเกิดวัฒนธรรมของ
 สังคมเชื้อชาติต่างๆ กลายเป็นประเพณีประจำชาติ และถ่ายทอดกันมาโดยลำดับ หากประเพณีนั้นดี
 อยู่แล้วก็รักษาไว้เป็นวัฒนธรรมประจำชาติ หากไม่ดีก็แก้ไขเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเทศะ ดังนั้น
 ประเพณีล้วนได้รับอิทธิพลมาจากสิ่งแวดล้อมภายนอกที่เข้าสู่สังคม รับเอาแบบปฏิบัติที่หลากหลาย
 เข้ามาผสมผสานในการดำเนินชีวิต ประเพณีจึงเรียกได้ว่าเป็น วิธีแห่งการดำเนินชีวิตของสังคม
 โดยเฉพาะศาสนาซึ่งมีอิทธิพลต่อประเพณีไทยมากที่สุด วัฒนาอารามต่างๆ ในประเทศไทยสะท้อน
 ให้เห็นถึงอิทธิพลของพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมไทย และชี้ให้เห็นว่าชาวไทยให้ความสำคัญในการ
 บำรุงพุทธศาสนาด้วยศิลปกรรมที่งดงามเพื่อใช้ในพิธีกรรมทางศาสนาตั้งแต่โบราณกาลจนถึง
 ปัจจุบัน เช่นเดียวกันกับประเพณีลอยกระทงที่บุคคล ครอบครัว สังคมควรมีส่วนร่วมในการสืบ
 สานวัฒนธรรมประเพณีให้ยั่งยืนถาวรสืบไป

๓.๑.๔ คุณค่าด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่าประเพณีลอยกระทงนั้นสอดแทรกให้เห็นเรื่องธรรมชาติสิ่งที
 สำคัญต่อการดำรงชีวิตมากที่สุดนั้นก็คือน้ำ เพราะน้ำเป็นส่วนหนึ่งในการดำรงชีวิตของมนุษย์ เช่น
 การเอาไผ่ต้ม ชำระล้างร่างกาย ทำเกษตรกรรม อุตสาหกรรม หล่อเลี้ยงธรรมชาติให้ทรงอยู่ จะเห็นได้
 ว่าน้ำนั้นมีบทบาทต่อวิถีชีวิตมนุษย์มากมาย

ความเป็นมนุษย์ และธรรมชาติ เป็นสิ่งที่ต้องอิงอาศัยซึ่งกันและกันความดำรงอยู่ของ
 ธรรมชาติ ได้ให้หลายสิ่งหลายอย่างตามที่มนุษย์ปรารถนา แต่หาได้เพียงพอต่อความต้องการของ
 มนุษย์ไม่ ภายใต้อิทธิพลของธรรมชาติอันมีอยู่อย่างจำกัดนี้ แต่ความต้องการของมนุษย์หาได้มี
 ขอบเขตจำกัดไม่ เมื่อเป็นเช่นนี้มนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่นบน โลกนี้จะมีชีวิตอยู่รอดได้ในท่ามกลาง
 อิทธิพลของธรรมชาติอันจำกัดนี้ได้ด้วยการไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ต้องตระหนักถึงคุณค่าของ
 ธรรมชาติ การปลูกฝังจิตสำนึกคนให้กตัญญูต่อธรรมชาติสิ่งแวดล้อมทั้งหมด โดยประเด็นนี้มี
 ปรากฏความในมหาวาณิชชาดก ว่า

พ้อค้าหลงทางในป่า ไม่มีอาหารและน้ำเหลือเลย แต่เมื่อได้เห็นต้นไทรใหญ่
 ซึ่งพวกมีกิ่งไม้ชุ่มน้ำ จึงหักกิ่งไม้ แล้วน้ำก็ไหลพุ่งออกมา เมื่อตัดกิ่งไม้ ก็ได้
 อาหาร พวกเขามีความ โลกตัด โคนต้นไม้อ่อนรากขึ้น เพื่อจะได้สิ่งของมาก

กว่าเดิม พระโพธิสัตว์ด้กเดือนเหล่าพ่อค้าว่า บุคคลนั้นก็ตาม นอนก็ตาม ที่ร่วมเงาของต้นไม้ใด แม้แต่ใบของต้นไม้นั้นก็ไมควรทำลาย เพราะผู้ประทุษร้ายมิตรเป็นคนเลวทราม^{๑๕}

ฉะนั้น เมื่อมนุษย์รู้ว่า ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมมีคุณค่าและมีประโยชน์ หรือมีอุปการคุณต่อมนุษย์อย่างมากมายมหาศาล และยังทำหน้าที่เป็นระบบคุ้มกันภัยให้กับมนุษย์แล้ว มนุษย์เองก็จะต้องคุ้มกันภัยให้กับธรรมชาติด้วย เพราะมนุษย์กับธรรมชาติจึงเป็นสิ่งที่ต้องอิงอาศัยกันและกัน ด้วยเหตุว่า “มนุษย์จะมีชีวิตอยู่รอดได้ด้วยดีจะต้องปฏิบัติต่อธรรมชาติสิ่งแวดล้อมด้วยความกตัญญูกตเวทีในอุปการคุณของธรรมชาติสิ่งแวดล้อม โดยการมีทัศนคติและทำที่ที่ถูกต้องต่อธรรมชาติ”^{๑๖}

คุณค่าทางด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติถือว่าเป็นสิ่งที่ดีงามของคนในชาติควรตระหนักรู้เสมอว่า การที่เราเก็บเกี่ยว หรือหากำไรจากธรรมชาตินั้น ก็ต้องคำนึงเสมอว่า มีความคุ้มค่ากับการที่เราได้ทำลายสภาพแวดล้อมแล้วลงไปหรือไม่ แต่จากปรากฏการณ์เกี่ยวกับการทำลายธรรมชาตินั้น ไม่ได้คำนึงถึงจุดตรงนี้ เพราะเป็นคนที่ไม่เห็นแก่ได้ ไม่สำนึกถึงธรรมชาติที่ทำให้ตัวเองมีผลประโยชน์และยกฐานะความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น แต่จะหาคนที่รักธรรมชาติ มีความห่วงแหนสภาพแวดล้อมอย่างจริงๆ นั้นยากแสนยาก ก็คือคิดอยากได้อย่างเดียวของผู้มีอิทธิพลทั้งหลายโดยประเด็นดังกล่าวนี้ เราสังเกตเห็นได้จากกรณีที่ประชาชนประท้วงต่อต้านการบุกรุกที่ดินป่าสงวนนั่นเองและปัจจุบันก็ยังมียู่

อย่างไรก็ตาม การอนุรักษ์สภาพแวดล้อมนั้น ถือว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าทางวิชาการ และสุนทรียภาพ โดยเกี่ยวข้องเป็นสัณฐานที่สำคัญทางธรณีวิทยา และภูมิศาสตร์ อันเป็นเอกลักษณ์หรือสัญลักษณ์ของท้องถิ่นนั้นๆ การจัดกลุ่มทางธรรมชาติสามารถจัดตามลักษณะและคุณสมบัติอย่างกว้างๆ ได้เป็น ๒ ประเภท ได้แก่

๑. ธรรมชาติที่มีการเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลงและฟื้นฟูคืนสู่สภาพเดิมได้โดยระบบของตัวเอง เช่น ป่าไม้ ทุ่งหญ้า สัตว์ป่า สัตว์น้ำ และอุทยานต่างๆ

๒. ธรรมชาติที่ไม่สามารถเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง หรือฟื้นฟูคืนสู่สภาพเดิมได้เมื่อถูกทำลายก็จะหมดสภาพไป เช่น ภูเขา ถ้ำ น้ำตก เกาะ แก่ง หาดทราย หาดหิน ทะเลสาบ เป็นต้น

^{๑๕} พุ.ชา. (ไทย) ๒๕ / ๑๕๖ / ๔๕๔.

^{๑๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), คนไทยกับสัตว์ป่า, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑๕ - ๑๒๑.

โดยปัจจุบันยังมีการทำลายสภาพธรรมชาติทั้งสองประเภทเป็นอันมาก ส่วนของธรรมชาติประเภทแรก มีกฎหมายคุ้มครอง มีหน่วยงานรับผิดชอบดูแลโดยตรงและดำเนินการอยู่ตลอดมา แต่ธรรมชาติในประเภทที่สองนั้น ไม่มีกฎหมายคุ้มครอง และหน่วยงานรับผิดชอบโดยตรงและปรากฏมีเรื่องร้องเรียนเกี่ยวกับการบุกรุกทำลายอยู่เนืองๆ กลับตกอยู่ในสภาพ ถูกทำลายโดยมิได้มีการอนุรักษ์กันแต่อย่างใด ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น ๒ อย่าง คือ

๑. สภาพปัญหา และการถูกทำลาย

๒. สภาพปัญหา ปัจจุบันแหล่งธรรมชาติหลายแห่งได้ถูกนำมาใช้ประโยชน์เพื่อการท่องเที่ยวโดยขาดการวางแผนการจัดการ มีการนำมาใช้ประโยชน์จนเกินขีดความสามารถของแหล่งที่จะรองรับได้^{๒๐}

จากการขาดหน่วยงานที่จะเข้าไปดูแลรักษา และบางครั้งผู้มีหน้าที่ดูแลรักษาที่ขาดความรู้ความเข้าใจทำให้แหล่งธรรมชาติที่มีอยู่ตกอยู่ในสภาพเสื่อมโทรมจนไม่อาจฟื้นฟูได้ ซึ่งก็เกิดจากสาเหตุ ดังนี้

๑. การถูกทำลายโดยสภาวะทางธรรมชาติ เช่น ถูกแดด ฝน ลม หรือรากไม้ ทำให้เกิดการแตกแยก ผุพัง การถูกทำลายโดยสภาวะทางธรรมชาติเป็นสิ่งที่ป้องกันได้ยาก แต่บรรเทาได้ด้วยการบำรุงรักษา แต่การทำลายโดยวิธีนี้เป็นไปทีละน้อยใช้เวลาเป็นร้อยปี พันปี

๒. การถูกทำลายโดยการกระทำของมนุษย์ เป็นการทำลายที่รุนแรงและรวดเร็ว สาเหตุแห่งการทำลายมีหลายประการ เป็นต้นว่า ความต้องการนำธรรมชาติมาใช้ เช่นการระเบิดหิน การทำเหมืองแร่ การบุกรุกก่อสร้าง หรือการทำลายโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ เพราะคำว่า **ธรรมชาติ** หมายถึง สิ่งเกิดขึ้นและเป็นอยู่ตามธรรมดาของสิ่งนั้นๆ ส่วนคำว่า **สิ่งแวดล้อม** หมายถึง สิ่งต่างๆ ทั้งทางธรรมชาติและทางสังคมที่แวดล้อมมนุษย์ ซึ่งได้แก่ ของที่เกิดเองตามวิสัยของโลก เช่น คน สัตว์ ต้นไม้ ฉะนั้น มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ไม่ใช่ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นส่วนหนึ่งของมนุษย์

ด้วยเหตุนี้ มนุษย์จึงต้องทำตัวให้เป็นส่วนหนึ่งของโลกธรรมชาติ เมื่อใดที่มนุษย์ทำตัวให้แปลกแยกไปจากธรรมชาติ จะทำให้สิ่งมีชีวิตไม่สามารถจะดำรงชีวิตอยู่ต่อไปได้ ดังคำกล่าวที่ธรรมชาติ มีความสำคัญต่อชีวิตทุกชีวิตในโลกนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งป่าไม้ มีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง เหตุการณ์สำคัญในพุทธประวัติหลายครั้ง ไม่ว่าจะเป็นการประสูติ การ

^{๒๐}ประเวศ วะสี และคณะ, ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มโนนิทรรพ์พริ้นติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๖), หน้า ๔๕.

ค้นพบพระสังฆกรรมของพระพุทธเจ้าได้ต้น โภธิ์ ซึ่งนับเป็นการค้นพบหัวใจ หรือแก่นแท้ของพระพุทธศาสนาที่พระสงฆ์ได้ปฏิบัติมาอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน พระสงฆ์มีการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อม โดยอาศัยปัจจัยในการดำเนินชีวิตเพื่อปฏิบัติตามพระธรรมวินัย และปฏิบัติศาสนกิจตามหน้าที่ของพระสงฆ์ในแต่ละวัน ต้องมีส่วนเกี่ยวข้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กล่าวคือ ได้อาศัยประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในรูปของปัจจัยสี่ ได้แก่ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ภายใต้อิทธิพลของปัจจัยสี่ของพระสงฆ์ ที่เรียกว่า พระวินัยบัญญัติ การปลูกป่าและการรักษาต้นน้ำลำธาร เป็นบุญเป็นกุศลอย่างยิ่ง ถือว่าชนเหล่าใด ปลูกสวนอันน่านรื่นรมย์ปลูกป่า สร้างสะพาน ขุดสระน้ำ บ่อน้ำ ให้ที่พักอาศัยบุญย่อมเจริญแก่ชนเหล่านั้นทั้งกลางวันและกลางคืนตลอดกาลทุกเมื่อ ชนเหล่านั้นดำรงอยู่ในธรรม สมบูรณ์ด้วยศีลแล้ว ย่อมไปสู่สวรรค์อย่างแน่นอน

โดยสรุปว่า คุณค่าด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม อันเนื่องมาจากประเพณีลอยกระทงนั้น ซึ่งนอกจากจะเป็นการแสดงความเคารพ มีความกตัญญูระลึกถึงผู้มีพระคุณต่อมนุษย์ เช่น พระพุทธเจ้า เทพเจ้า พระแม่คงคา และบรรพชนแล้ว ก็ยังเป็นเครื่องหมายแสดงความกตเวทิตอบแทนคุณด้วยการเคารพบูชาด้วยเครื่องสักการะต่างๆ โดยเฉพาะการบูชาพระพุทธเจ้า หรือสักการบูชา รอยพระพุทธบาท ซึ่งถือว่าเป็นคติธรรมอย่างหนึ่ง ที่บอกเป็นนัยให้พุทธศาสนิกชนได้เจริญรอยตามพระบาทของพระพุทธองค์ อันเป็นสัญลักษณ์แห่งความดีงามทั้งปวงนั่นเอง ด้วยเหตุนี้ประเพณีลอยกระทง นอกจากจะเป็นประเพณีที่มีคุณค่าในเรื่องการแสดงออกถึงความกตัญญูต่อกตเวทิต่อผู้มีพระคุณดังที่กล่าวมาแล้ว ยังมีคุณค่าต่อครอบครัว ชุมชน สังคม และ ศาสนาด้วย เช่น ทำให้สมาชิกในครอบครัวได้ใช้เวลาร่วมกัน ทำให้ชุมชนได้ร่วมมือร่วมใจกันจัดงาน หรือในบางท้องถิ่นที่มีการทำบุญก็ถือว่ามีส่วนช่วยสืบทอดพระพุทธศาสนา และถือเป็นโอกาสดีในการรณรงค์อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในแม่น้ำลำคลองไปด้วย จึงทำให้รู้จักคุณค่า สาระและเรื่องราวเกี่ยวกับประเพณีลอยกระทงมากขึ้น

๓.๑.๕ คุณค่าด้านเศรษฐกิจและสังคม

จากการศึกษาคุณค่าด้านเศรษฐกิจและสังคมของประเพณีลอยกระทง ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ประเพณีลอยกระทง ได้มีอิทธิพลต่อกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวของประชาชนชาวไทย และคนต่างชาติ ที่ได้เดินทางเข้ามายังประเทศไทยทั้งในรูปแบบท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจ และการศึกษา ค้นคว้าในเรื่องราวของวัฒนธรรมที่มีอยู่ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทย ก็เท่ากับว่าการท่องเที่ยวที่เนื่องด้วยประเพณี ลอยกระทงนั้น ได้ก่อให้เกิดคุณค่าในด้านต่างๆ ดังนี้

๑. คุณค่าต่อการส่งเสริมความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชน รวมทั้งประชาชนในท้องถิ่นให้เข้ามามีบทบาทในการร่วมกันทำกิจกรรมในเทศกาลต่างๆ

๒. คุณค่าต่อการช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน คือส่งผลดีต่อการพัฒนาสังคมในระดับครอบครัว ชุมชน และสังคมส่วนรวม เกิดมูลค่าเพิ่มทางด้านเศรษฐกิจชุมชนของประเทศอย่างยั่งยืน

๑. เกิดคุณค่าทางเศรษฐกิจ เพราะมีนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศที่มีคุณภาพเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวภายในประเทศ และเข้าใจถึงวัฒนธรรมไทยเพิ่มมากขึ้น พร้อมทั้งพักอยู่นานวันก็เกิดการใช้จ่ายเพิ่มมากยิ่งขึ้น และเดินทางกระจายไปทั่วภูมิภาคของไทย

จากความเห็นของผู้วิจัยทั้ง ๓ ประการข้างต้น เป็นการส่งเสริมผลผลิต และเกิดรายได้เพิ่มขึ้นของประชาชนในด้านกิจกรรมการท่องเที่ยว โดยประเด็นนี้ สำนักงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ฝ่ายกิจกรรมได้จำแนกงานเทศกาลประเพณีของจังหวัดต่างๆ โดยได้แบ่งกลุ่มตามลักษณะของงานเป็น ๕ กลุ่ม ต่อไปนี้

กลุ่มที่ ๑ งานรื่นเริง

กลุ่มที่ ๒ งานแสดงผลผลิตทางการเกษตรและศิลปหัตถกรรม

กลุ่มที่ ๓ งานประเพณีที่เกี่ยวกับวิถีชีวิต ความเชื่อ และศาสนา

กลุ่มที่ ๔ งานอื่น ๆ

ซึ่งกลุ่มงานทั้ง ๔ ประเภทนี้ ล้วนผูกพันอยู่กับวิถีชีวิตของคนในสังคม ทั้งสังคมชนบทและสังคมเมือง พร้อมทั้งมีอิทธิพลต่อการพัฒนาสังคมให้มีความเข้มแข็ง โดยงานเหล่านี้ประกอบด้วย

๑. งานรื่นเริง เป็นงานเทศกาลและประเพณีที่หน่วยงานราชการจัดขึ้นตามนโยบายของกระทรวงมหาดไทยที่กำหนดให้ทุกจังหวัดจัดงานเฉลิมฉลองเพื่อความครึกครื้นเป็นหลัก หรือจัดขึ้นเพื่อเพิ่มชีวิตชีวาให้กับแหล่งท่องเที่ยว เช่น งานวันขึ้นปีใหม่ งานกาชาด และลอยกระทง เป็นต้น ซึ่งบางครั้งก็นำงานรื่นเริงมาจัดร่วมกับงานอื่นๆ ในคราวเดียวกันด้วย

๒. งานแสดงผลผลิตทางการเกษตรและศิลปหัตถกรรม เป็นงานเทศกาล และประเพณีที่มีเป้าหมายทางการเศรษฐกิจ ช่วยเสริมสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจของชาติไทย โดยเฉพาะเกษตรกร เพื่อช่วยแก้ปัญหาความยากจนและภาวะความว่างงาน ตลอดจนช่วยส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์และแสดงภูมิปัญญาของท้องถิ่น

๓. งานประเพณีที่เกี่ยวกับวิถีชีวิต ความเชื่อ ศาสนา เป็นงานเทศกาลและงานประเพณีที่มีคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมและคุณธรรมอันเนื่องมาจากวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ การทำมาหากิน

ซึ่งเกี่ยวข้องกับกาเรขตกรเป็นสำคัญ รวมถึงงานเทศกาลและงานประเพณีที่ช่วยเสริมสร้างควมมั่นคงทางด้านคุณธรรม จริยธรรมให้แก่ประชาชนในชาติ เช่น งานประเพณีที่เกี่ยวข้องกับศาสนา^{๒๒}

จะเห็นได้ว่า การจัดกิจกรรมงานประเพณีต่างๆ ทุกภูมิภาคของไทย ไม่เฉพาะแต่ประเพณีลอยกระทงเท่านั้น ที่ได้เพิ่มรายได้เป็นจำนวนมากให้ประชาชน ดังจะได้จากการศึกษาค้นคว้าวิจัยของ อัญชลี นัสสาสาร ที่ศึกษาเรื่อง “การวิเคราะห์รายจ่ายของนักท่องเที่ยวในเทศกาลลอยกระทงจังหวัดเชียงใหม่” โดยผลการศึกษาวิจัยพบว่า การจัดงานเทศกาลลอยกระทงในช่วงวันที่ ๗ - ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๖ ก่อให้เกิดรายได้จากการท่องเที่ยวแก่จังหวัดจำนวน ๖๔๑ ล้านบาท และมีรายได้เพิ่มจากปกติถึง ๑ เท่าตัว โดยกระจายไปสู่ธุรกิจประเภทค่าพาหนะเดินทางมากที่สุด ประมาณ ๒๕๐ ล้านบาท หรือคิดเป็นร้อยละ ๓๙ ของรายได้ทั้งหมด ธุรกิจที่ได้รับรายได้รองลงมาเป็นธุรกิจประเภทค่าที่พักประมาณ ๑๕๑ ล้านบาทหรือคิดเป็นร้อยละ ๒๓.๘๕ ของรายได้ทั้งหมด ธุรกิจประเภทสินค้าและของที่ระลึกเป็นธุรกิจที่มีรายได้จากการจัดงานมากเป็นอันดับ ๓ ดอกไม้เพลิงเป็นสัญลักษณ์ของเทศกาลลอยกระทง ก่อให้เกิดรายได้เพียงร้อยละ ๑.๒๐ ของรายได้ทั้งหมดในด้านการจัดงานเทศกาลลอยกระทง นักท่องเที่ยวทั้งในและนอกเทศกาลลอยกระทงมีความพอใจในเกณฑ์ที่ดีต่อที่พัก อาหาร พาหนะและความปลอดภัย จากการสำรวจความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวต่อความประสงค์ที่จะร่วมงานเทศกาลในปีต่อไปพบว่า นักท่องเที่ยวต้องการกลับมาร่วมงานเทศกาลลอยกระทงในปีต่อไป คิดเป็นร้อยละ ๕๐.๕๑ ส่วนนักท่องเที่ยวที่ไม่ประสงค์กลับมาร่วมงานคิดเป็นร้อยละ ๔๙.๔๙ ส่วนนอกเทศกาลลอยกระทง นักท่องเที่ยวที่ต้องการกลับมาเที่ยวจังหวัดเชียงใหม่ คิดเป็นร้อยละ ๕๘.๓๐ คาดว่าจะไม่กลับมาอีกร้อยละ ๑.๗๐^{๒๓}

โดยสรุป คุณค่าของประเพณีลอยกระทงในด้านเศรษฐกิจและสังคม สามารถสร้างค่านิยมให้ชาวไทยและชาวต่างประเทศเพิ่มการท่องเที่ยว และการจับจ่ายใช้สอยภายในประเทศอย่างทั่วหน้าและทั่วทุกภูมิภาค โดยประเพณีลอยกระทงในปัจจุบันยังคงรักษารูปแบบเดิมเอาไว้เมื่อถึงวันเพ็ญพระจันทร์เต็มดวงในเดือน ๑๒ ชาวบ้านจะจัดเตรียมทำกระทงจากวัสดุที่หาง่ายตามธรรมชาติ เช่น หยวกกล้วย และดอกบัว นำมาประดิษฐ์เป็นกระทงสวยงาม ปักธูปเทียนและดอกไม้เครื่องสักการบูชา ก่อนทำการลอยในแม่น้ำก็จะอธิษฐานในสิ่งที่มุ่งหวัง พร้อมขอขมาต่อพระแม่คง

^{๒๒} นันทกา เอี่ยมสุรน, การสื่อสารทางการตลาดที่มีอิทธิพลต่อแนวโน้มการเข้าร่วมกิจกรรมในงานเทศกาลลิ้นแ่งสายน้ำมกรรมลอยกระทงประจำปี ๒๕๔๘, วิทยานิพนธ์การศึกษาปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาวิชาการตลาด, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๘), หน้า ๒๗.

^{๒๓} อัญชลี นัสสาสาร, การวิเคราะห์รายจ่ายของนักท่องเที่ยวในเทศกาลลอยกระทงจังหวัดเชียงใหม่, วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต, (เชียงใหม่ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๘), หน้า ๒.

คาตามคัมภีร์หรือสถานที่จัดงานหลายแห่ง มีการประกวดกระทง ประกวดนางนพมาศ และมี มหรสพสมโภชในตอนกลางคืน นอกจากนั้นยังมีการจุดดอกไม้ไฟ พลุ ตะไล ซึ่งในการเล่นต้อง ระมัดระวังเป็นพิเศษ วัสดุที่นำมาใช้กระทง ควรเป็นของที่สามารทย่อยสลายได้ง่ายตามธรรมชาติ

๓.๒ หลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในประเพณีลอยกระทง

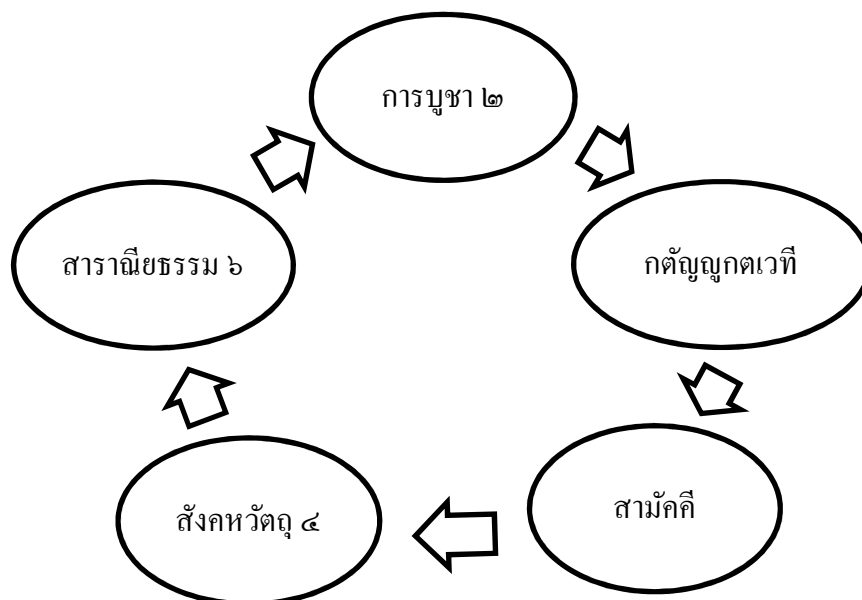
หลักฐานที่ผู้วิจัยศึกษามานี้ปรากฏให้เห็นว่า ประเพณีและวัฒนธรรมความเชื่อต่างๆ ล้วนแล้วมีความเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของมนุษย์ทุกคน เพราะเหตุที่ว่ามนุษย์นั้น เป็นสัตว์ สังคมที่มีการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม เป็นสังคมซึ่งได้อาศัยอยู่บน โลกใบนี้ ล้วนมีความเชื่อ มีแนวคิด มีความเคยชินที่ถ่ายทอดกันเป็นความรู้สึกให้กันและกัน จนกลายมาเป็นประเพณีสืบทอดกันต่อๆ มา โดยมนุษย์ทุกคนล้วนมีสัญชาตญาณในการกลัวภัย กลัวอันตรายที่จะเกิดแก่ตนเอง แก่ทรัพย์สินของตน เมื่อมีภัยอันตรายอันน่าสะพรึงกลัวเกิดขึ้น มีความสะทสะท้านถึงเลและหวาดระแวง ฉะนั้น เพื่อความปลอดภัยในชีวิต จึงเป็นเหตุให้เกิดความเชื่อในผีศาจ นางไม้ เทวดา ปรากฏการณ์ทาง ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมต่างๆ ทำให้เกิดการบูชาอ่อนวอนเพื่อหวังให้สิ่งที่เป็นปรากฏการณ์ทาง ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมเหล่านั้น มาปกป้องคุ้มครองรักษา ให้เกิดความปลอดภัยกับตนเอง ครอบครัว ทรัพย์สิน และตลอดถึงสังคมโดยรวม

ด้วยเหตุนี้ การที่มนุษย์นั้นอ่อนวอนบูชาเจ้าป่าเจ้าเขา โดยเชื่อกันว่ามีเทวดาอยู่ทั่วไป เพื่อปกป้องรักษาตนเองให้ปลอดภัยจากอันตรายต่างๆ จึงมีการบูชากราบไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เข้าใจว่า มีอำนาจเหนือตน ให้ดลบันดาลสิ่งที่ตัวเองปรารถนาบ้าง การบูชาจึงมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของมนุษย์ จนก่อให้เกิดความเชื่อและศาสนาขึ้นที่ใครไม่ควรลบหลู่ดูหมิ่นจึงบังเกิดมีในสังคม และเป็นมรดก ทางวัฒนธรรมที่สำคัญด้วย นอกจากเหตุผลดังกล่าวนี้ การบูชากราบไหว้วันนั้นก็เป็นมงคลอย่างหนึ่ง ตามคตินิยมในทางพระพุทธศาสนา โดยมีพระพุทธพจน์ทรงตรัสยืนยันถึงเรื่องของการบูชาไว้ว่า “บูชา จ ปุชณียาน อุตมมมงคลมุตตม คือการบูชาบุคคลที่ควรบูชาเป็นมงคลอย่างสูงสุด”^{๒๔}

จากใจความสำคัญดังพระพุทธพจน์ที่กล่าวไว้ข้างต้น ทำให้ผู้วิจัยใคร่ที่ศึกษาต่อไปว่า หลักของการบูชาในประเพณีลอยกระทงนั้น นอกจากจะพูดถึงการบูชาเพื่อรำลึกถึงพระคุณขององค์ สมเด็จพระพุทธเจ้าแล้ว การบูชาสักการะอื่นๆ เป็นต้นว่า บูชาพระแม่คงคา ซึ่งตามคติความเชื่อ ของพราหมณ์ และความเชื่อของประชาชนในแต่ละภูมิภาคว่า การบูชาสักการะนั้น ได้มีการนำเอา

^{๒๔} จ. พ. (ไทย) ๒๕/๕/๘.

คติความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้กับวิถีชีวิตอย่างไรบ้าง โดยเฉพาะหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาที่เนื่องด้วยประเพณีลอยกระทง ซึ่งจะมีคำอธิบายตามลำดับ ดังต่อไปนี้

แผนภูมิที่แสดงหลักธรรมในทัศนะพระพุทธศาสนาที่เนื่องด้วยประเพณีลอยกระทง

๓.๒.๑ หลักการบูชา ๒

การบูชาเป็นหลักธรรมที่สำคัญอย่างหนึ่งในพระพุทธศาสนาเถรวาท ที่ได้สอนให้รู้จักบูชากราบไหว้บุคคลที่ควรบูชา สิ่งที่ควรบูชา เพราะถือเป็นสิ่งที่มีคุณมาก และเป็นการแสดงออกถึงคุณงามความดี การรู้ถึงคุณค่าของคนที่มีคุณงามความดีที่ควรแก่การบูชา บุคคลที่ทำการบูชาก็เป็นคนดี บุคคลที่ถูกบูชาก็เป็นคนดี คุณประโยชน์อันยิ่งใหญ่ก็จะเกิดขึ้น การบูชาคนดี การบูชาบัณฑิต จึงจัดเป็นมงคลอันสูงสุด ซึ่งมีผลงานการวิจัยได้กล่าวว่า การบูชา คือการให้รู้คุณค่าของบุคคล หรือสิ่งของที่เรากำลังเกี่ยวข้องด้วยเพื่อให้เห็นคุณค่าความดีความสำคัญ และการปฏิบัติต่อบุคคลหรือสิ่งนั้นตามความเหมาะสมได้ด้วยความจริงใจ ทั้งจะก่อให้เกิดแนวทางการปฏิบัติต่อกันในทางที่ดีของสังคม ทั้งสามารถที่จะนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ด้วย การบูชาจึงถือว่าเป็นหลักธรรมที่สำคัญอีกข้อหนึ่งในทางพระพุทธศาสนา และเป็นมงคลสูงสุดอย่างหนึ่งในชีวิตของทุกคน^{๒๕}

^{๒๕}พระมหาหวมวด สุภกฤษฎโม, “การศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องความเคารพในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑.

จากคำกล่าวข้างต้น ทำให้มองเห็นประเด็นชัดว่า การบูชามีความหมายครอบคลุม สมบูรณ์แบบเกี่ยวข้องกับคุณค่าของประเพณีลอยกระทง ซึ่งชาวไทยได้สืบทอดปฏิบัติกันมาตั้งแต่ อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน โดยอาศัยฐานความเชื่อของลัทธิศาสนาพราหมณ์ ผสมผสานกับวิถีปฏิบัติ ตามหลักพระพุทธศาสนา โดยถือเป็นกรอบสำคัญในการประกอบพิธีกรรมแต่ละครั้ง เพราะการ บูชา หมายถึง การยกย่อง เชิดชูบูชาเลื่อมใส ด้วยความบริสุทธิ์ใจ มีความจริงใจ ไม่เสแสร้งแก่ง^{๒๖}

๑) ความหมายของการบูชา

คำว่า “บูชา” เป็นคำที่เรียกในภาษาไทย ซึ่งมีรากศัพท์มาจากภาษาบาลีว่า “ปุชา” แปลว่า การบูชา ซึ่งการบูชานี้มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ทัศนะแตกต่างกัน ดังนี้ พระอริยานุวัตร เขมจารีเถระ ได้ให้ความหมายว่า การบูชา คือให้เกิดความปลอตกภัยในชีวิต เมื่อมีอันตราย นำสะพียงกลัวเกิดขึ้น^{๒๗}

พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ) ได้ให้ความหมายว่า การบูชา คือการสวดขับ กล่อมสรรเสริญเพื่อให้เทพเจ้าโปรดปรานและช่วยเหลือตน เท่ากับเป็นการอ้อนวอนขอความเห็นใจ หรือขอพรจากพระเจ้า^{๒๘}

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายว่า การบูชา คือการแสดง ความเคารพต่อบุคคล ด้วยเครื่องสักการะ มีดอกไม้ธูปเทียน เป็นต้น เช่น บูชาพระ บูชาเทวดา บูชาไฟ การยกย่องเทิดทูลด้วยความนับถือหรือเลื่อมใสในความรู้ความสามารถ เช่น บูชาวีรบุรุษ บูชา ความรู้บูชาฝีมือ^{๒๙}

เสถียร โกเศศ ได้ให้ความหมายไว้ว่า การบูชา คือการบูชาพระเจ้าผู้ซึ่งมีทิพย์อำนาจอยู่เหนือธรรมชาติด้วยความเคารพเกรงกลัว ซึ่งแสดงออกมาด้วยกิริยาอาการของผู้เลื่อมใสว่ามีความ เคารพเกรงกลัวต่อพระเจ้าหรือสิ่งที่มีอำนาจอยู่เหนือโลก ซึ่งบอกให้ผู้เชื่อรู้ได้ด้วยปัญญาความรู้ลึก

^{๒๖} ปิ่น มุกกันต์, มงคลชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๑๖๑.

^{๒๗} พระอริยานุวัตร เขมจารีเถระ, คติความเชื่อของชาวอีสาน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๕.

^{๒๘} พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๔๕-๔๖.

^{๒๙} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕), หน้า ๖๓๔.

เกิดขึ้นเองด้วยสหัชชาปัญญา (Intuition) ว่าต้องมีอยู่เป็นรูปร่างอย่างหนึ่ง และต้องเป็นผู้สร้าง และเป็นผู้กำหนดวิถีชีวิตของมนุษย์ให้มีอยู่เป็นอยู่”^{๑๐}

ปิ่น มุกทุกันต์ ได้ให้ความหมายไว้ว่า การบูชา หมายถึงการปฏิบัติที่มีองค์ประกอบอยู่ ๓ อย่าง คือ (๑) ปักค้ำหะ คือการยกย่องเชิดชูสนับสนุน เชียร์ (๒) สักการะ คือการบูชาด้วยสิ่งของมีค่าดอกไม้ธูป เทียน โคมไฟ ธงทิว และอื่นๆ ตามความนิยม (๓) สัมมานะ คือการบูชาด้วยการยอมรับนับถือ^{๑๑}

สรุปความได้ว่า การบูชา หมายถึง การแสดงความเคารพสักการะบูชาของมนุษย์ผู้หวังความเจริญก้าวหน้าในด้านต่างๆ เพื่อให้ได้สมหวังตามที่ตนปรารถนาไว้ และจำเป็นต้องบูชานุคคลที่ควรบูชาเป็นตัวอย่างในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง การบูชาในพระพุทธศาสนามีความแตกต่างจากแนวคิดดั้งเดิม โดยเหตุที่ว่าพระพุทธเจ้าทรงเป็นนักปฏิรูป และปฏิวัติคตินิยมดั้งเดิมให้เป็นการบูชาที่มีลักษณะเฉพาะตามหลักพระพุทธศาสนา คือปฏิเสธการบูชาเพื่อการอ้อนวอนหวังผลลบลับกาลของอำนาจเหนือธรรมชาติทั้งหลาย แต่เน้นที่การบูชาพระธรรมซึ่งเป็นสิ่งที่นำเหล่าสัตว์ให้บรรลุดังความสมบูรณ์สูงสุด และหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง ทั้งนี้พระพุทธศาสนามีได้ปฏิเสธการบูชานุคคลหรือวัตถุที่เป็นสัญลักษณ์ต่างๆ แต่ให้บูชาโดยปรารถถึงธรรมเป็นที่ตั้ง บุคคลที่มีธรรมและวัตถุที่สื่อถึงบุคคลผู้มีธรรมและสื่อถึงหลักธรรม จึงเป็นสิ่งที่ควรบูชา

จะเห็นได้ว่า หลักของบูชาในทัศนะพระพุทธศาสนานั้น พระพุทธองค์ก็ทรงไม่ดำเนินเรื่องของการบูชาแต่อย่างใด แต่การบูชานั้นต้องคำนึงถึงความถูกต้องเป็นหลัก โดยใช้สติพิจารณาอย่างรอบคอบถูกต้องตามหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนา อันเป็นเป้าหมายหลักของการบูชา หรือหลักของการปฏิบัติบูชา โดยความหมายแล้ว การบูชา คือ การสักการะ นอบน้อม เคารพนับถือสามารถแสดงพฤติกรรมของการบูชาที่สำคัญมีอยู่ ๒ ลักษณะ ได้แก่

๑. **อามิสบูชา** คือ การบูชาด้วยวัตถุสิ่งของ

๒. **ปฏิบัติบูชา** คือ การบูชาด้วยการปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่ธรรม^{๑๒}

จากลักษณะพฤติกรรมของการบูชาทั้ง ๒ ประการนี้ แสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงเน้นย้ำให้พุทธบริษัทให้ความสำคัญกับปฏิบัติบูชามากกว่าอามิสบูชา เพราะการปฏิบัติบูชาสามารถ

^{๑๐}เสถียร โกเศศ, **ลัทธิศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๑๖), หน้า ๕.

^{๑๑}ปิ่น มุกทุกันต์, **มงคลชีวิตภาค ๑**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๒), หน้า ๑๖๐.

^{๑๒}พระเทพโศภณ (ประยูร ฐมฺมจิตฺโต), **พระพุทธศาสนาในสถานการณ์โลกปัจจุบัน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๔๕.

นำไปสู่ความพ้นทุกข์ได้ สำหรับพระภิกษุสงฆ์ พระพุทธเจ้ามีทรงสนับสนุนให้บูชาพระองค์ด้วย อามิสบูชา แต่สำหรับฆราวาสเมื่อถือปฏิบัติตามแบบอย่างอุบาสกอุบาสิกา โดยเฉพาะสมัยพุทธกาล มีอนาถปิณฑิกเศรษฐี และนางวิสาขา เป็นต้น ได้เป็นแบบอย่างในการปฏิบัติอามิสบูชา และก็เป็น สิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงมิได้ห้ามพร้อมทั้งยังสามารถกระทำควบคู่กับการบูชาด้วยการปฏิบัติธรรมได้

๒) ประเภทของการบูชา

การบูชาในทางพระพุทธศาสนานั้นได้ให้ความสำคัญอยู่ ๒ อย่าง ดังกล่าวข้างต้น หรือ เรียกว่า ประเภทของการบูชา ซึ่งเป็นหลักบูชาที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้พุทธบริษัทมีการบูชา สืบทอดปฏิบัติกันมาเป็นแบบอย่างจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ได้กระทำถูกต้องและมีความดีงามแล้ว พร้อมทั้งไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย ซึ่งเป็นสิ่งที่พุทธบริษัทต้องให้ความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะยังจะเป็น หนทางสามารถทำให้พระพุทธศาสนาเสื่อมได้ หากปฏิบัติบูชาไม่ถูก หรือตั้งตนอยู่ในความ ประมาทขาดสติ มิได้พิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบคอบ แล้วสืบทอดปฏิบัติแบบมกมาย และก็ทำให้ พระพุทธศาสนาเจริญขึ้นได้ หากพุทธบริษัทได้ปฏิบัติถูกต้องตามพุทธบัญญัติแล้ว

โดยสาระัตถะของการบูชาทั้ง ๒ ประเภท ที่ถูกต้องตามหลักพุทธบัญญัติ มีหลักการของ การบูชา ดังต่อไปนี้

๑. อามิสบูชา ได้แก่ การบูชาบุคคล หรือสิ่งที่ควรบูชาด้วยเครื่องสักการะ เช่น ดอกไม้ รูป เทียน และปัจจัยสี่หรือวัตถุอื่นๆ โดยบุคคลที่ควรบูชา เรียกว่า ปุชนียบุคคล หรือบุคคลที่ควร บูชา ได้แก่ บุคคล ต่อไปนี้

(๑) พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์เป็นปุชนียบุคคลของพุทธบริษัท ในฐานะทรง ถึงพร้อมด้วยพระปัญญาคุณ พระบริสุทธิคุณ พระมหากรุณาธิคุณและทรงตั้งพระศาสนาประกาศ สัจธรรมให้มวลมนุษยชาติทั่วโลกได้เกิดความรู้ความเข้าใจเกิดแสงสว่างทางปัญญาเว้นจากความชั่ว กระทำแต่คุณงามความดีและทำให้บริสุทธิ์ หลุดพ้นจากความทุกข์ความเดือดร้อนได้

(๒) พระอริยสงฆ์สาวก พระสงฆ์เป็นปุชนียบุคคลของพุทธศาสนิกชน ในฐานะ เป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ปฏิบัติเป็นธรรม ปฏิบัติสมควร เป็นเนืองนาคของปวงชนชาวโลก เป็นผู้ มีคุณูปการต่อศาสนาและประกาศพระศาสนาสืบต่อกันมา

(๓) บิณฑบาตเป็นปุชนียบุคคลของบุตรธิดา ในฐานะเป็นผู้ให้กำเนิดและเลี้ยงดู มาตั้งแต่ถือกำเนิดเกิดออกมาจนเติบโตใหญ่ เป็นพระพรหมและบูรพาจารย์ของบุตรธิดาชายหญิง

(๔) ครูอาจารย์เป็นปุชนียบุคคลของศิษยานุศิษย์ ในฐานะเป็นผู้อบรมสั่งสอน ประสานศิลปวิทยาแนะนำ ให้เรียนดีไม่ปิดบังอำพราง ยกย่องให้ปรากฏในหมู่เพื่อนฝูงและทำ ความปกป้องในทิศทั้งปวง

(๕) พระมหากษัตริย์เป็นปวงชนียบุคคลของพสกนิกร ในฐานะทรงเป็นพระประมุขของชาติ และทรงทศพิธราชธรรมบำบัตทุกข์บำรุงสุขแก่ปวงประชาราษฎร์^{๓๓}

๒. **ปฏิบัติบูชา** ได้แก่ การบูชาด้วยการปฏิบัติธรรมตามกำลังศรัทธา ตามเพศภูมิของตน เช่น การรักษาระเบียบศีล การปฏิบัติเบญจธรรม และการบำเพ็ญกุศลกรรมบถ ๑๐ และนอกจากปฏิบัติบูชาในกุศลกรรมบถแล้วสิ่งที่ควรบูชาสูงสุดนั้น หรือที่เรียกว่า ปวงชนียวัตถุ หรือปวงชนียสถานในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งประมวลลงในพุทธเจดีย์ ๔ ประเภท ดังมีพระพุทธพจน์ กล่าวไว้ดังนี้

ธาตุเจดีย์ เจดีย์คือ พระบรมสารีริกธาตุ และพระธาตุของพระสาวกบริโภคเจดีย์ เจดีย์คือ สังฆนียสถาน ๔ แห่ง ได้แก่ สถานที่ประสูติ สถานที่ตรัสรู้ สถานที่แสดงปฐมเทศนา และสถานที่ปรินิพพาน ตลอดจนถึงพุทธบิณฑบาตและต้นพระศรีมหาโพธิ์ ธรรมเจดีย์ เจดีย์ คือ พระไตรปิฎก อันได้แก่พระสุตตันตปิฎก พระวินัยปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก ตลอดจนถึงคำสอนที่จารึกลงในแผ่นศิลา และใบลานอุทเทสิกเจดีย์ เจดีย์ คือพระพุทธรูปรอยพระพุทธบาท และรูปพระสงฆ์สาวก การบูชานี้เป็นหลักการปฏิบัติเพื่อความเจริญก้าวหน้าแห่งชีวิต และข้อสำคัญอยู่ที่รู้จักเลือกบูชาบุคคล หรือวัตถุที่ควรบูชา พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า เป็นมงคลอันสูงสุดประการหนึ่ง^{๓๔}

จะเห็นว่า พุทธเจดีย์ทั้ง ๔ ประเภท ล้วนเป็นสิ่งสำคัญที่ชาวพุทธต้องให้ความเคารพศรัทธา และปฏิบัติให้ถูกต้อง โดยเฉพาะธรรมเจดีย์ คือ พระไตรปิฎก อันเป็นคัมภีร์ที่สำคัญสูงสุดที่บรรจุคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ค้นพบ และสั่งสอนตลอดพระชนมพรรษา เพื่อให้พุทธบริษัทนั้น ได้ศึกษาปฏิบัติให้มีความแตกฉาน มีความสำรวมในอินทรีย์ และเพื่อประกาศ เผยแพร่พระพุทธศาสนาให้เจริญสืบไป

ดังนั้น ลักษณะของการบูชาข้างต้น มีความสอดคล้องกับหลักการบูชาที่ปรากฏในมงคลสูตร ซึ่งได้แสดงลักษณะการบูชาไว้ ๔ ประการ และมีใจความพอสรุปได้ ดังนี้

๑. **สักการะ** หมายถึง กิริยาและวัตถุ ถ้าแปลสักการะว่า “การทำดี” ก็หมายเอาเพื่อบูชาบุคคล และวัตถุควรบูชา ถ้าแปลสักการะว่า “วัตถุที่จัดดี” ก็หมายเอาเครื่องสักการะที่จัดดีเป็นระเบียบ มีดอกไม้ธูป เทียนและเครื่องอุปโภคบริโภคเป็นสำคัญเพื่อบูชาบุคคลและวัตถุควรบูชา

^{๓๓}ที.ม. (ไทย) ๑๐ / ๑๓๔ / ๑๖๕.

^{๓๔}วินย. ฎีกา. (ไทย) ๑ / ๒๖๓.

๒. **ครุการะ** หมายถึง “ทำความรัก ความห่วงใย” บุตรธิดาชายหญิงมีความรักความห่วงใยในบิดามารดา พยายามรักษาน้ำใจท่านทำตนให้เป็นที่เบาใจแก่ท่าน สาธุศิษย์มีความเคารพรักในครูอาจารย์ ประพฤติตนให้เป็นคนว่าง่ายสอนง่าย จึงได้ชื่อว่า บุคคลที่ควรบูชาแบบครุการะ

๓. **มานนา** หมายถึง “ความนับถือ” การกำหนดความดีของบุคคลว่า เขามีดีอย่างนั้นมีดีอย่างนี้ และถือว่าผู้มีดีนั้นเป็นคนควรเชื่อถือยึดมั่นยกย่องเชิดชูให้เป็นที่นับหน้าถือหน้านี่คือความนับถือ ลักษณะของการนับถือนั้นอยู่ที่การมีกิริยาวาจาดีงามต่อกัน ประพฤติตนสม่ำเสมอต่อกันยกย่องเชิดชูกันและเอื้อเพื่อเชื่อฟังกันเป็นสำคัญ

๔. **วันทนา** หมายถึง การกราบไหว้ และชมเชย ส่วนอภิวัตนะ เป็นลักษณะของความเคารพ การชมเชยนี้ คือการยกย่องสรรเสริญจัดเป็นมงคล^{๓๕}

ประเภทของการบูชา เป็นสิ่งสำคัญที่สุดของการบูชา คือการเคารพเทอดทูลด้วยความบริสุทธิ์ใจ ที่ได้แสดงออกทั้งทางกายวาจาและใจ โดยถือว่าการบูชาเป็นเอกลักษณ์ของบัณฑิตยอมรับนับถือเชื่อถือในคุณงามความดี ยอมรับนับถือคนดี การบูชาจึงบ่งบอกถึงความเป็นคนดีทั้งสองฝ่าย คือ ผู้ทำการบูชาและผู้รับการบูชา

ในประเพณีลอยกระทงหลักที่เด่นชัดประการแรกคือการบูชาในพระพุทธเจ้า บูชาพระอุปัชฌาย์ บูชาแม่คงคา หรือเทพเจ้าแห่งน้ำจัดเป็นอามิสบูชาเสียเป็นส่วนใหญ่ ปฏิบัติบูชานั้นยังเป็นส่วนน้อยไม่ค่อยชัดเจนมากนัก

สรุปว่า หลักธรรมที่เนื่องด้วยการบูชา คือเกิดจากความเชื่อของมนุษย์ที่เห็นธรรมชาติ เช่นดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ดวงดาว ให้แสงสว่างแก่โลกมีคุณประโยชน์ต่อมนุษย์ สัตว์ พืช บนพื้นโลกโดยเข้าใจว่าปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เช่น ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า แผ่นดินไหว มีความกลัวภัย หวังความปลอดภัย เห็นสรรพสิ่งในโลกเกิดขึ้นมาเชื่อว่า เกิดขึ้นเพราะอำนาจเทพเจ้าดลบันดาล การทำความพอใจให้แก่เทพเจ้า จึงเป็นสิ่งที่ต้องทำ เพราะเมื่อเทพเจ้าพอใจก็จะดลบันดาลให้สมปรารถนาได้ หรืออาจจะเกี่ยวกับวิญญาณบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วเป็นหน้าที่ของคนที่อยู่ข้างหลังที่ระลึกถึงบุญคุณจะต้องทำการบูชาเช่นสรวงด้วยเครื่องบูชาต่างๆ เพราะเชื่อว่าวิญญาณท่านยังอยู่จึงปรารถนาความสุข ความสำเร็จ จึงบูชาอ่อนน้อม จนกลายเป็นลัทธิประเพณีสืบสานกันมาเป็นลำดับจนกระทั่งปัจจุบัน โดยสาระดีที่สำคัญที่สุดนั้น คือ สักการบูชา เคารพนบถนอ และการยกย่องถือเป็นกิจที่ดีงาม ผู้ฉลาดทั้งหลายควรรู้จักเลือกบูชาในทางที่ถูกให้เกิดคุณเหมือนคำที่ว่า “**บูชาคนดี**

^{๓๕} ชัยวัฒน์ อัดพัฒน, **หลักพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทวัชรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๑๖๕-๑๗๐.

เป็นศรีแก่ตัว บูชาคนชั่วพาตัวจัญไร บูชาคนดีให้สำเร็จ บูชาคนโลภพาตัวให้ฉิบหาย หรือบูชาคนพาล พาลไปหาผิด บูชาบัณฑิต บัณฑิตพาไปหาผล”^{๖๖} ดังนี้

๓.๒.๒ หลักความกตัญญูกตเวทิต

การประกอบประเพณีพิธีกรรมลอยกระทง เท่าที่ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นพบว่า การประกอบพิธีกรรมทั้งในแง่ของศาสนาพราหมณ์ และในทางพระพุทธศาสนาแล้วจะพูดถึงหลักแห่งความกตัญญูกตเวทิตา เพราะหลักการนี้ชาวพุทธมีความเชื่อโดยบริสุทธิ์ใจว่า การประกอบศาสนพิธีแต่ละครั้งนั้นมุ่งประโยชน์สองอย่างคือ ทำแล้วเกิดความสุขแก่ผู้กระทำเป็นประการแรก และในลำดับต่อมา นั่นคือเพื่อตอบสนองคุณที่บรรพชนได้สร้างไว้ดีแล้วแก่ตนทั้งที่มีชีวิตอยู่ และที่ได้ล่วงลับไป

โดยประเด็นความกตัญญูนี้ ในทางพระพุทธศาสนากล่าวยกย่องและให้ความสำคัญต่อบุคคลผู้มีความกตัญญูว่าเป็นบุคคลที่หาได้ยากในโลก ดังพระพุทธดำรัสว่า...บุคคลที่หาได้ยากนั้นมีอยู่ ๒ จำพวก ได้แก่

- ๑) บุพพการี หมายถึง ผู้ทำอุปการะก่อน
- ๒) กตัญญูกตเวทิต หมายถึง ผู้รู้อุปการะที่เขาทำแล้วและตอบแทน

คำว่า “บุพพการี” หมายถึง บุคคลผู้ทำก่อน โดยปกติ, บุคคลผู้ทำอุปการะก่อน, บุพพการีบุคคล, ในทางกฎหมาย คำว่า “บุพพการี” หมายถึง บิดา มารดา ปู่ ย่า ตา ยาย ทวด (ทั้งสองฝ่าย) แต่ตามทัศนะทางด้านพระพุทธศาสนา มีความหมายกว้างกว่านี้^{๖๗} ซึ่งหมายรวมไปถึงอาจารย์อุปัชฌาย์ และพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตลอดจนถึงบุญทั้งหลายด้วย^{๖๘}

จะเห็นว่า การจำแนกบุคคลที่จะต้องอุปการะข้างต้น ที่เรียกว่า บุพพการี นั้นมีอธิบายแยกกันเป็นคฤหัสถ์ และบรรพชิตไว้แบบนี้ว่า...บุคคลผู้กระทำก่อนนั้นแล ชื่อว่า บุพพการี บทว่า กตเวทิต ความว่า ประกาสูอุปการะอันท่านทำแล้ว คือทำให้ผู้อื่นรู้ ได้แก่ ให้ปรากฏ บุคคล ๒ จำพวกนั้น พึงแสดงด้วยคฤหัสถ์และบรรพชิต ก็ในพวกคฤหัสถ์ มารดามารดา ชื่อว่า บุพพการี ส่วนบุตรธิดาปฏิบัติต่อมารดามารดา และกระทำสามีจิกรรมมีการกราบไหว้เป็นต้น แก่มารดามารดานั้น ชื่อว่า กตเวทิต ในพวกบรรพชิต อาจารย์และพระอุปัชฌายะ ชื่อว่า บุพพการี อันเดวาสีกและสัททวิหาริก ปฏิบัติ

^{๖๖} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมสาร), มงคลยอตชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๖), หน้า ๕๖.

^{๖๗} พันตรี ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรมมคธ-ไทย, (กรุงเทพมหานคร : อารการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๕๐๑.

^{๖๘} มงคล. (บาลี) ๒/๓๖๓/๒๖๖.

ในอาจารย์และพระอุปัชฌายะนั้น ชื่อว่า กตเวที ผู้แสดง ชื่อว่า บุพพการี ผู้ปฏิบัติ ชื่อว่า กตัญญู กตเวที อีกนัยหนึ่งเมื่อบุคคลอื่นไม่ได้ทำอุปการะเลยบุคคลผู้ไม่เพ่งถึงอุปการะอันผู้อื่นทำไว้ในตน แล้วกระทำชื่อว่า บุพพการี เปรียบเหมือนมารดาบิดาจำพวก ๑ อาจารย์และพระอุปัชฌายะจำพวก ๑ บุคคลนั้น ชื่อว่า หาได้ยาก เพราะสัตว์ทั้งหลาย ถูกตัณหาครอบงำ บุคคลผู้รู้ยั้ง ให้ผู้อื่นรู้ยั้งซึ่ง อุปการะอันผู้อื่นทำแล้วในตนโดยความเป็นอุปการะ ให้เป็นไปสมควรแก่อุปการะ ที่ผู้อื่นกระทำ แล้ว ชื่อว่า กตัญญูกตเวที เปรียบเหมือนผู้ปฏิบัติชอบ ในมารดาบิดา อาจารย์และพระอุปัชฌายะ แม้ บุคคลนั้นก็ชื่อว่า หาได้ยาก เพราะสัตว์ทั้งหลายถูกอวิชชาครอบงำ อีกอย่างหนึ่งบุคคลผู้เพื่อแม่โดย ไม่มีเหตุ ชื่อว่า บุพพการี บุคคลผู้เพื่อแม่โดยมีเหตุ ชื่อว่า กตัญญูกตเวที พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ชื่อว่า บุพพการี ในโลกกับทั้งเทวโลก พระอริยสาวก ชื่อว่า กตัญญูกตเวที^{๓๕}

จากคำอธิบายข้างต้น จึงสรุปได้ว่า ความกตัญญู ในทางพระพุทธศาสนาโดยรวมแบ่ง ออกเป็น ๒ ประเภท คือ (๑) ความกตัญญูต่อบุคคลผู้มีพระคุณ กล่าวคือ บิดา มารดา พระอุปัชฌาย์ อาจารย์ และพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และ(๒) ความกตัญญูต่อสิ่งที่มีบุญคุณ (สิ่งแวดล้อม)ซึ่งนอกจาก จะแบ่งประเภทของความกตัญญูไว้เป็นสองประเภทตามนัยแห่งพระพุทธศาสนาแล้ว ยังได้กล่าว รายละเอียดเกี่ยวข้องกับความกตัญญู ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น ๔ ประเภท ได้แก่

- ๑) ความกตัญญูต่อบุคคล ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระสงฆ์ บิดามารดา ครูอาจารย์ และญาติ
- ๒) ความกตัญญูต่อสถาบัน ได้แก่ สถาบันชาติ สถาบันศาสนา และสถาบัน พระมหากษัตริย์
- ๓) ความกตัญญูต่อสัตว์ ได้แก่ สัตว์ดิรัจฉาน เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย สุนัข และ
- ๔) ความกตัญญูต่อธรรมชาติ ได้แก่ สภาพแวดล้อมทั้งหลายที่ให้เราได้อาศัยอยู่^{๓๖}

ส่วนคำว่า “กตัญญู” ในมังคลัตถทีปนี แปล เล่ม ๔ ได้ให้ความหมายความไว้ว่า คือ ความรู้อุปการะ อันผู้ใดผู้หนึ่งทำแล้ว น้อยหรือมากก็ตาม โดยความระลึกถึงบ่อๆ ชื่อว่า กตัญญูตา อีกนัยหนึ่ง บุญทั้งหลายนั้นแล ชื่อว่ามีอุปการะมากแก่สัตว์ทั้งหลาย เพราะป้องกันทุกข์มีทุกข์ใน

^{๓๕} พระสิริมังคลาจารย์, มังคลัตถทีปนี (แปล) เล่ม ๔, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑๔ - ๑๑๖.

^{๓๖} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมโร), มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๒๘), หน้า ๔๕๐.

นรกเป็นต้น เพราะฉะนั้น ความระลึกถึงอุปการะแม่แห่งบุญเหล่านั้น ก็พึงทราบว่า กตัญญูตา บุคคลผู้กตัญญูในบพว่า กตัญญูตา นั้นย่อมเป็นผู้หาได้ยาก^{๕๑}

พุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมาย กตัญญู หมายถึง ความรู้และยอมรับรู้ในบุญคุณของผู้อื่น ที่มีอยู่เหนือตนเรียกว่า กตัญญูตา (กตัญญู) การพยายามตอบแทนบุญคุณนั้นๆ เรียกว่า กตเวทิตา (กตเวทิต) คนที่รู้บุญคุณ เรียกว่าคนกตัญญู คนที่ทำตอบแทน เรียกว่า คนกตเวทิต รวมความว่ากตัญญูกตเวทิตา หมายถึง ความรู้บุญคุณท่านแล้วทำตอบแทนให้ปรากฏ นี่เป็นธรรมประคองโลกให้เป็นอยู่ได้ และอยู่ได้ด้วยความสุข^{๕๒}

พระเทพวิสุทธิเวที (ปัญญานันทภิกขุ) กล่าวถึงความกตัญญูไว้ว่า คนในสมัยโบราณเขามองเห็นการณ์ไกลว่า อะไรจะเกิดขึ้น เขาจึงย้ำสอนกันมากในเรื่องนี้ และถือว่าความกตัญญูเป็นคุณธรรมที่สำคัญและมีความจำเป็นแก่สังคม นักปราชญ์ในอินเดีย ได้เขียนสอดแทรกความกตัญญูไว้ในวรรณกรรมทุกเรื่องเพื่อสอนใจเยาวชน ทางด้านวรรณคดีในพระพุทธศาสนา ได้แก่ ชาดกต่างๆ เป็นนิทานสอนใจ ก็แฝงไว้ด้วยความกตัญญูกตเวทิตที่เกือบทุกเรื่อง เพื่อสอนให้ลูกมีความกตัญญูกตเวทิต ต่อบิดามารดา ไม่ประทุษร้ายพ่อแม่ ไม่ทำอะไรให้พ่อแม่เข้าใจ เจ็บใจดูแลรักษาช่วยเหลือกิจการเมื่อพ่อแม่ต้องการ^{๕๓}

พระเมธีธรรมภรณ์ (ประยูร ธรรมจิตโต) ได้กล่าวถึงความกตัญญูไว้ว่า “ความกตัญญูนั้นไม่มีเฉพาะมนุษย์เท่านั้น ความรู้คุณของวัตถุสิ่งของก็เป็นกตัญญูไม่ว่าจะเป็นถนนหนทาง บ้านที่พักอาศัย ธรรมชาติแวดล้อมที่เราอยู่ ทุกสิ่งล้วนมีบุญคุณ จึงมีภาษิตว่า นิमितฺตํ สาธุรูปานํ กตัญญูกตเวทิตาแปลว่า ความรู้คุณและประกาศตอบแทนคุณนั้นให้ปรากฏ เป็นเครื่องหมายของคนดี”^{๕๔}

จะเห็นได้ว่า จากทัศนะต่างๆ ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงสามารถสรุปความสำคัญของความกตัญญูกตเวทิต ซึ่งมีองค์ประกอบ ดังต่อไปนี้

^{๕๑} บ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๖๗/๘๒.

^{๕๒} พุทธทาสภิกขุ, กตัญญูกตเวทิตเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของโลก, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๒.

^{๕๓} พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ), กตัญญูกตเวทิต เป็นเครื่องหมายของคนดี, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๖-๗.

^{๕๔} พระเมธีธรรมภรณ์ (ประยูร ธรรมจิตโต), ธรรมะและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๑๒.

๑. ความกตัญญูทศเวทที่เป็นวัฒนธรรมที่ดำรง เป็นมงคลแห่งชีวิต (เหตุแห่งความเจริญ) ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมไทยได้สอดแทรกความกตัญญูทศเวทไว้เกือบทุกเรื่อง เช่น การทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ตาย การบวช วันขึ้นปีใหม่ วันสงกรานต์ วันลอยกระทง เป็นต้น ซึ่งสังคมมนุษย์จะเจริญและสงบสุขเพราะคนในสังคมมีลักษณะสำคัญสองประการคือ

๑) อุปการะ ความอดทนเหน็ดเหนื่อย

๒) ปฏิการะ ความตอบแทนสนองอุปการะของท่าน ดังนั้นการรู้อุปการะที่บุคคลอื่นกระทำแก่ตน ที่เรียกว่า “กตัญญู” มีความสำคัญมากเพราะเป็นรากฐานแห่งการสร้างความดีทุกอย่าง และในทางพระพุทธศาสนาถือว่าความกตัญญูทศเวทเป็นอุดมมงคลอย่างหนึ่งดังมีปรากฏในมงคลสูตร ว่าด้วยอุดมมงคล ๓๘ ประการ ซึ่งความกตัญญูทศเวท เป็นมงคลข้อที่ ๒๕ ซึ่งในบทพระคานานี้ประกอบด้วยมงคล ๕ ประการด้วยกัน คือ “(๒๒) ความเคารพ (๒๓) ความถ่อมตน (๒๔) ความสันโดษ (๒๕) ความกตัญญู (๒๖) การพึงธรรมตามกาล นี้เป็นมงคลอันสูงสุด”

๒. ความกตัญญูทศเวท ทำให้สถาบันครอบครัวและสังคมให้มั่นคง เป็นหลักธรรมพื้นฐานที่ทำให้มนุษย์รู้จักการกระทำหน้าที่อันเหมาะสมของตนเอง โดยเริ่มจากความรับผิดชอบต่องาน ความรับผิดชอบต่อน้ำที่ในสถาบันครอบครัว โดยบิดามารดาทำหน้าที่ในฐานะบุพพการี และบุตรธิดาปฏิบัติหน้าที่ต่อบิดามารดาในฐานะผู้มีความกตัญญูทศเวทอื่นจะขยายผลในระดับสังคมที่กว้างออกไป ความกตัญญูช่วยให้โลกอยู่รอดโดยปราศจากปัญหาคนขรหา ไม่มีคนเลี้ยว อีกทั้งบรรดาปัญหาสงคราม ปัญหาความโหดร้ายทารุณ ปัญหาการเมือง ปัญหาเศรษฐกิจ ก็จะหมดไป

๓. สภาวะสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติจะสมดุลไม่ถูกทำลาย เพราะคนที่มีความกตัญญูย่อมระลึกถึงบุญคุณของป่าไม้ ทุ่งนา แม่น้ำ ลำธาร ถนนหนทาง และสิ่งสาธารณประโยชน์อื่นๆ มองเห็นคุณค่าของสิ่งนั้นๆแล้วช่วยกันอนุรักษ์ บำรุง รักษาให้สิ่งเหล่านั้นคงอยู่ร่วมกับมนุษย์อย่างสมดุลและกลมกลืน เมื่อมองเห็น โลกในฐานะเป็นสิ่งอิงอาศัยกันและกัน คนจะพัฒนาความรู้สึก รับผิดชอบ กตัญญูและกรุณาต่อธรรมชาติ เพราะได้ความกตัญญูทศเวทเป็นฐาน จึงมีความรักสิ่งอื่น รักต้นไม้ รักธรรมชาติ รักแม่น้ำลำคลอง รักประเทศชาติบ้านเมือง

๔. ความกตัญญูทศเวทเป็นเครื่องหมายของคนดี ซึ่งในทางพระพุทธศาสนานั้นได้กล่าวถึงหลักการของคนดีไว้มากมาย ซึ่งความกตัญญูทศเวทนี้ก็เป็นคุณธรรมข้อหนึ่งที่สามารถวัดความเป็นคนดีของมนุษย์ได้ โดยวัดจากการปฏิบัติความกตัญญูทศเวทต่อบุคคลที่ใกล้ชิด เช่น บิดามารดา ปู่ย่าตายาย หรือต่อเครือญาติ และปฏิบัติต่อบุคคลอื่นๆ ในวงกว้างออกไป ด้วยการรักใคร่นับถือ ปรารถนาดีต่อบุคคลอื่น โดยมีรากฐานมาจากความรักต่อบิดามารดา ทำดีต่อบิดามารดา ความกตัญญูทศเวทจึงเป็นคุณธรรมแบ่งแยกระหว่างคนดีกับคนไม่ดี ระหว่างสัตบุรุษกับอสัตบุรุษได้ประการหนึ่ง ความกตัญญูเป็นภูมิของสัตบุรุษ

คำที่ว่า **ความกตัญญูเป็นภูมิของสัตบุรุษ** มีใจความดังได้ปรากฏในอังคุตตรนิกาย ทุกนิบาตว่า...ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงภูมิของสัตบุรุษและภูมิสัตบุรุษแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจง ฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัส เรื่องนี้ว่า ภูมิของสัตบุรุษ เป็นอย่างไรคือ อสัตบุรุษเป็นคนอกตัญญู เป็นคนอกตเวทิตา ความเป็นคน อกตัญญู ความเป็นคนอกตเวทิตา อสัตบุรุษทั้งหลายสรรเสริญ ความเป็นคนอกตัญญู และความเป็นคน อกตเวทิตา ทั้งหมดนี้เป็นภูมิของสัตบุรุษภูมิสัตบุรุษ เป็นอย่างไร คือ สัตบุรุษเป็นคนกตัญญู เป็นคน กตเวทิตา ความเป็นคนกตัญญู ความเป็นคนกตเวทิตา สัตบุรุษทั้งหลายสรรเสริญ ความเป็นคนกตัญญู และความเป็นคนกตเวทิตา ทั้งหมดนี้เป็นภูมิสัตบุรุษ^{๕๕}

จากพระพุทธพจน์ข้างต้น แสดงว่า **ความกตัญญู** ในแง่ของการประกอบพิธีกรรมลอย กระทงดังได้กล่าวมาแล้วตั้งแต่บทที่สองจนถึงบทที่สาม และที่ผู้วิจัยกำลังกล่าวถึงอยู่นี้ ถือว่าเป็น การอนุรักษ์แบบกตัญญูกตเวทิตาโดยมีเป้าหมายหลัก คือ การรักษาขนบธรรมเนียมประเพณี อันดีงามของชาติตน ไว้ได้เป็นอย่างดี มีการสืบสาน อนุรักษ์ พัฒนาอย่างต่อเนื่อง เป็นการแสดง กตัญญูกตเวทิตาประการหนึ่ง ต่อท่านผู้ทรงพระคุณต่อประเทศชาติ และเป็นการแสดงกตัญญูกตเวทิตา ต่อประเทศชาติของตนด้วย ตามคติของพุทธศาสนา ซึ่งมีหลักคำสอนและความเชื่อที่ว่าผู้ที่ จะประสบความสำเร็จก้าวหน้าและมีความสุขในชีวิตนั้น จะต้องเป็นคนเก่งด้วย เป็นคนดีด้วย ถ้าพึ่ง ความเก่งอย่างเดียวเป็นได้ไม่ยาก ยิ่งการศึกษาเล่าเรียนด้วยแล้วมิใช่เรื่องยาก เพราะเหตุผลว่า “ความรู้อาจเรียนทันกันหมด” ใครขยันเรียนหรือ โอกาสอำนวย ก็สามารรถเรียนจบปริญญาสูงๆ ได้ อย่างสบายที่พูดนี้กำลังจะบอกว่า ความเป็นคนเรียนเก่งนั้น ทำได้ไม่ยาก แต่ความเป็นคนดีเป็นได้ ยาก เพราะท่องเอาไม่ได้เหมือนเรียนหนังสือ ความดีที่เป็นพื้นฐานสำคัญของความเป็นคน คือ ความ กตัญญูกตเวทิตา ดังที่พระพุทธภยมิตรสรับรองไว้ว่า...“**ภูมิ เว สปุริสานํ กตัญญูกตเวทิตา** มี ความหมายว่า ความกตัญญูเป็นพื้นของคนดี”^{๕๖} ซึ่งมีนัยใจความดังมหาสมณสุภายิต ที่ว่า...“**นิมิต्तํ สาธูปานํ กตัญญูกตเวทิตา** มีใจความสำคัญว่า ความกตัญญูกตเวทิตาเป็นเครื่องหมายของคนดี”^{๕๗}

อย่างไรก็ตาม โดยสาระสำคัญของความกตัญญูกตเวทิตาแล้ว เปรียบเสมือนกับการสร้าง ตึกอาคารที่สูงๆ จำเป็นต้องตอกเสาเข็มเพื่อวางรากฐานให้มั่นคงแข็งแรง ยิ่งอาคารหรือตึกหลายๆ ชั้นต้องสร้างฐานตึกให้มั่นคงยิ่งขึ้นเท่านั้น เมื่อฐานแข็งแรงความมั่นคงของอาคารเหล่านั้นก็แข็งแรง มนุษย์เราก็คงเช่นกัน จะก้าวไปได้ไกลแค่ไหนก็ดูกันที่ "พื้น" หรือรากฐานเบื้องต้นของชีวิต ถ้าพื้นไม่

^{๕๕} อ.จ.ทก. (ไทย) ๒๐/๓๓/๗๗.

^{๕๖} อ.จ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕/๒๔๕.

^{๕๗} อ.จ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๐/๒๔๗.

ดีถึงจะเก่งอาจสามารถปานใดก็ไปไม่รอด พื้นฐานที่วางนี้ก็คือ “ความกตัญญูกตเวทิตะ” ความกตัญญู คือ ความรู้สึกหรือตระหนักในคุณความดีที่คนอื่น (หรือสิ่งอื่น) มีต่อตน เป็นความรู้สึกภายในจิตใจ กตัญญูกตเวทิตาธรรม แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่ให้ความอุปการะเรียกว่า “บุพการีชน” กับบุคคลที่รับความอุปการะ ที่เรียกว่า “กตัญญูกตเวทิตาชน” กตัญญู หมายถึง การรู้จักระลึกถึงบุญคุณที่บุพการีชนได้กระทำแล้วต่อตน กตเวทิตะ คือการตอบแทนบุญคุณท่านผู้เป็นบุพการีชนของตน

สรุปได้ว่า ความกตัญญูกตเวทิตะ ถือเป็นการประกาศให้คนอื่นรู้ว่าสิ่งอื่นมีบุญคุณต่อตน การตอบแทนบุญคุณนั้นมีได้อยู่เพียงแค่การกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งตอบหรือให้สิ่งใดสิ่งหนึ่งตอบแทนนั้น หากรวมถึงการประกาศให้คนอื่นรู้ว่าคนคนนั้นสิ่งๆ นั้น มีบุญคุณต่อตนอย่างไรด้วย โดยเฉพาะกตัญญูกตเวทิตะต่อผู้บังเกิดเกล้า ผู้รู้ทั้งหลายสรรเสริญ พระพุทธเจ้าสรรเสริญความกตัญญูกตเวทิตะ จึงเป็นคุณธรรมและเป็นสัญลักษณ์ของคนดีและของสัตบุรุษ ซึ่งเป็นผู้ที่มีวัฒนธรรมดีงาม และเป็นคุณธรรมค้ำจุนครอบครัว สังคม และโลกให้เกิดความสุขมีสันติภาพ นอกจากนี้แล้ว ความกตัญญูกตเวทิตะเป็นคุณธรรมที่สำคัญสำหรับมนุษยชาติ ที่ทำให้มีความสัมพันธ์กันในสังคมมนุษย์ เป็นบ่อเกิดแห่งความรับผิดชอบ เป็นประโยชน์เกื้อกูลซึ่งกันและกัน เพราะเป็นเครื่องทำลายความเห็นแก่ตัวซึ่งเป็นศัตรูสำคัญของความดี เป็นเหตุให้เกิดความสุขุม รอบคอบ ความสำนึกในหน้าที่และความรับผิดชอบโดยลำดับ เพราะในสังคมมนุษย์ต้องเกี่ยวข้องกับผู้อื่นและสิ่งอื่น การดำรงชีวิตด้านกายภาพดำรงอยู่ได้ เพราะได้รับการอุปการะเลี้ยงดูจากบุคคลต่างๆ มีบิดามารดา ครูอาจารย์ ญาติพี่น้อง เป็นต้น ต้องอาศัยสิ่งอื่น เช่น อาศัยปัจจัย ๔ เป็นเครื่องเลี้ยงชีวิตจึงจะมีชีวิตอยู่รอดได้

๓.๒.๓ หลักสามัคคี

พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงหลักพลละห้า ไว้ในพระสูตรตันตปิฎก อังคุตรนิกาย ปัญจกนิบาตวรรคที่ ๒ ชื่อพลวรรค ว่าด้วยธรรมอันเป็นกำลัง ๕ อย่าง ได้แก่ กำลังคือ ความเชื่อ ความเพียร ความระลึกได้ ความตั้งใจมั่น และปัญญา ซึ่งทรงตรัสว่า...“ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ อย่าง ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน และประโยชน์ผู้อื่น คือตนเองสมบูรณ์ด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุติญาณ ทักษะ และถ้าขาดทางใดทางหนึ่ง หรือขาดทั้งสองอย่าง ก็ชื่อว่า บกพร่องในทางนั้น”^{๔๔} ด้วยเหตุนี้ การศึกษาทำความเข้าใจให้แจ่มชัดเรื่องของพลเหล่านั้น ถือเป็นเรื่องสำคัญสำหรับพุทธบริษัทในการ

^{๔๔} สุชีพ ปุณฺณานุภาพ, พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๔), หน้า ๕๔.

ตัดสินใจเชื่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ผ่านมาในชีวิต และความเชื่อที่เกิดขึ้นมานั้นจะต้องมีองค์ประกอบครบทั้ง ๕ ประการ ดังจะได้อธิบายตามลำดับดังนี้

(๑) **ศรัทธา** ความตามพจนานุกรมศัพท์พระพุทธศาสนาของอาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ ท่านได้กล่าวไว้ว่า “ศรัทธา คือความเชื่อ (Faith) ศรัทธาพลัง กำลังคือความเชื่อ (The power of faith)”^{๔๕} สอดคล้องกับความหมายที่รองศาสตราจารย์ คณัย ไชยโยธา ได้นิยามไว้ในพจนานุกรมพระพุทธศาสน์ว่า “ศรัทธา คือ ความเชื่อความมั่นใจในเหตุผลของการทำงาน เห็นคุณค่าคุณประโยชน์ของงานที่ตนทำ การเกิดศรัทธาในระยะแรกอาจเกิดจากการเชื่อผู้อื่น เช่น บิดามารดา ครู อาจารย์ ครั้นเมื่อได้ปฏิบัติจนเห็นผลจริงในที่สุดก็เกิดศรัทธาโดยตรงต่อตนเอง”^{๔๖} ส่วนในหนังสือ “หลักพระพุทธศาสนา” ของสมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน, ป.ช. ๕) ได้กล่าวไว้ว่า ศรัทธาอย่างถูกต้องในทางพระพุทธศาสนา มีหลักของความเชื่อ ดังนี้

๑. เชื่อว่าพระพุทธเจ้าตรัสรู้จริง
๒. เชื่อว่าบุญบาปมีจริง
๓. เชื่อว่าผลของบุญบาปมีจริง
๔. เชื่อว่าบุญบาปที่ตนทำเป็นของตนจริง

(๒) **วิริยะ** ตามพจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ มีความหมายว่า “วิริยะ คือ ความเพียร ความบากบั่น ความเพียรพยายาม ละความขี้ ประพฤติความดี ความพยายามทำกิจไม่ทอดทิ้ง”^{๔๗} ซึ่งมีความหมายสอดคล้องกันกับในหนังสือ “ผู้ครองเรือน” โดยพุทธทาส กล่าวถึงวิริยะว่าความพากเพียร กล่าวหาญ ที่จะบากบั่น คำว่าความเพียรนี้ มีชื่อมาก ควรู้กันไว้ “วิริยะ แปลว่าความพากเพียร “ก้าวไปข้างหน้า ล้วนแต่เป็นชื่อของความเพียรทั้งนั้น แต่ที่นี้เรียกว่า วิริยะ ได้ในประโยคว่า เกิดมาเป็นบุรุษก็ต้องพากเพียรไปจนกว่าวัตถุประสงค์ที่มุ่งหมายไว้จะสำเร็จ”^{๔๘}

^{๔๕}สุชีพ ปุญญานุภาพ, พจนานุกรมศัพท์พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๒๗๑.

^{๔๖}คณัย ไชยโยธา, พจนานุกรมศัพท์พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๔๘.

^{๔๗}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : มหาคุศลการณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๕๘.

^{๔๘}พุทธทาส อินทปัญโญ, ผู้ครองเรือน, (ม.ป.ป.), หน้า ๖๓-๖๔.

นอกจากนี้ ความเพียรพยายามขณะทำในสิ่งนั้นๆ คำว่า วิริยะ ได้แก่ ความกล้าหาญ ไม่ครั่นคร้ามขามเกรงต่ออุปสรรคอันตรายต่างๆ มองเห็นโทษของความเกียจคร้านมองเห็นอานิสงส์ของความเพียรและมีความศรัทธาเริ่ม มีความบากบั่น ทำงานด้วยความหมั่นขยัน ไม่ทอดทิ้งภารกิจนั้นๆ เสียในระหว่างทำงานที่ตนจะต้องทำด้วยความจริงจัง มุ่งความสำเร็จของการทำงานเหล่านั้นเป็นเป้าหมายที่ตนจะต้องรับผิดชอบและดำเนินไปให้ถึง เมื่อก้าวโดยชอบขำของความเพียรคงอยู่ในโครงสร้างของความเพียรในการป้องกันความชั่ว ละความชั่ว กราบความดี และรักษาความดีเอาไว้ซึ่งบุคคลจะต้องกระทำ ทั้งทางกายและทางจิตเพื่อให้ความพอใจของตนมีผลตอบสนองตามที่ได้ตั้งใจไว้^{๕๓}

(๓) สติ ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงสติไว้เป็นพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุอยู่ครองชีวิตอันประเสริฐ (พรหมจรรย์ หรือพรหมจรรย์) นี้อันมีสติกา เป็นอานิสงส์ มีปัญญาเป็นยอดยิ่ง มีวิมุติเป็นแก่น มีสติเป็นอธิปไตย”^{๕๔} จะเห็นว่า “สติ” นอกจากจะเป็นองค์ธรรมสำคัญยิ่งในทางพระพุทธศาสนา^{๕๕} ยังมีความหมาย คือ ความระลึกถึงได้แล้ว ความระลึกถึงได้นั้นเป็นธรรมะที่ปรากฏอยู่ในกลุ่มธรรมต่างๆ เป็นอันมาก ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติที่บุคคลไม่สามารถจะขาดได้ในชีวิตจริงนั้น คนสามารถขาดสติได้ในบางโอกาส แต่ขาดสติไม่ได้ สติ คือการระลึกถึงสิ่งที่ล่วงมาแล้ว สิ่งที่ทำ คำที่พูด เรื่องที่คิด ทั้งของตนเองและของบุคคลอื่นมานานแล้วได้ เพราะการที่เราจะทำอะไรก็ตาม เราจะต้องมีอดีตเก็บสะสมไว้ จึงจะนำมาใช้ในปัจจุบันได้ หากระลึกถึงสิ่งในอดีตไม่ได้ เวลาจะทำ จะพูด แม้จะคิดในปัจจุบันก็ทำ พูด คิด ไม่ได้แต่เมื่อบุคคลมีสติ สามารถที่จะระลึกถึงเรื่องที่ทำ คำที่พูด สิ่งที่คิด แม้นานแล้วได้ ในขณะที่ทำ ในขณะที่พูด ในขณะที่คิด ก็ระลึกทันอยู่ทุกขณะ หลังจากได้ทำ ได้พูด ได้คิดไปแล้วก็นึกออก แม้ว่าเกิดพลังพลาดขึ้น ก็แก้ไขได้ในขณะนั้น ปัญหาที่น่าจะเกิดก็เกิดขึ้นไม่ได้ เพราะเราได้ขจัดสาเหตุของปัญหาไปแล้ว สติมีอยู่จะสกัดกั้นความพลอดเลอหลงลืม ความพลังพลาด ช่วยรักษาใจ ควบคุมระครองใจของบุคคลไว้ ในขณะเดียวกันทำหน้าที่ปิดกั้นกระแสของกิเลสกระแสของอารมณ์ไม่ให้เข้ามาครอบงำใจ ทำให้เป็นใจมีความตื่นพร้อมที่จะปฏิบัติตนให้เหมาะสมสอดคล้องแก่กรณีนั้นๆ ด้วยเหตุนี้ สติ จึงได้เชื่อว่าเป็นธรรมเครื่องตื่นในโลกในภาคปฏิบัติความละเอียดขึ้นไปกว่านั้น คือทรงสอนถึงสติที่ระลึกกันอยู่ทุกขณะดังมีหลักต่อไปนี้

^{๕๓}พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตญาโณ), นิเทศธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : วัดบวรนิเวศวิหาร), หน้า ๑๔๐-๑๔๑.

^{๕๔}อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/ ๒๔๕, ๑๒๕.

^{๕๕}พุทธทาสภิกขุ, สติ, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา), หน้า ๑๕.

กำลังทำอยู่ ก็รู้ว่า ขณะนี้เรากำลังทำสิ่งนั้นอยู่
 ยืนอยู่ ก็รู้ว่า ขณะนี้เรากำลังยืนอยู่
 เดินอยู่ ก็รู้ว่า ขณะนี้เรากำลังเดินอยู่
 นั่งอยู่ ก็รู้ว่า ขณะนี้เรากำลังนั่งอยู่
 นอนอยู่ ก็รู้ว่า ขณะนี้เรากำลังนอนอยู่

จะเห็นว่า การมีสติระลึกอยู่ในอิริยาบถทั้งหลาย แม้จะสู้แขน เขยียดแขน หยิบอาหาร หรือตักอาหาร กลืนอาหาร ระลึกรันไปทุกขณะ เป็นการทำให้สติสงบอยู่กับอารมณ์นั้นๆ อันเป็นลักษณะของสมถกรรมฐานการฝึกปรีโสติ จึงกลายเป็นเรื่องใหญ่ เพราะคนทั่วไปสติมักจะขาด ถ้าขาดมากไปก็จะเป็นนาติวิปัสส พระพุทธเจ้าจึงทรงใช้คำว่ามีสติ คือมีความระลึกได้อยู่ทั้ง ๓ กาล ดังที่กล่าวแล้ว สติที่ฝึกปรีโสติให้มีอารมณ์อยู่เช่นนี้ จะเป็นธรรมที่มีอุปการะมาก สตินั้นความระลึกได้ นึกได้ ความไม่เพลา การคุมใจไว้กับกิจ หรือคุมจิตไว้กับสิ่งที่เกี่ยวข้อง จำกาลที่ท่า และคำที่พูดแล้ว แม้นานได้ ในหมวดธรรมที่มีชื่อว่า ธรรมมีอุปการะมาก ข้อที่ ๓ ในพละ ๕ ข้อ ๑ ในหมวดธรรมโพชฌงค์ ๗ ข้อ ๖ ในหมวดสัทธรรม ๗ และข้อที่ ๘ ในนาถกรรมธรรม ๑๐^{๕๖}

(๔) **สมาธิ** หมายถึง ความตั้งใจมั่นชอบได้แก่การฝึกฝนอบรมจิตในขั้นที่ลึกซึ้งเพื่อให้จิตมีความสงบตั้งมั่นแน่วแน่ต่ออารมณ์ที่กำลังกำหนดพิจารณาจิตที่มีสมาธิย่อมเป็นจิตที่มีคุณภาพและสมรรถภาพสูงประโยชน์สูงสุดของสมาธิ คือการปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายได้แก่การรู้เห็นตามความเป็นจริง ดังนั้น **สมาธิ** หมายถึง จิตแน่วแน่ตั้งมั่นในอารมณ์ไม่ฟุ้งซ่าน^{๕๗} สามารถแบ่งได้เป็น ๓ ระดับ ได้แก่

- ๑) **ขณิกสมาธิ** หมายถึง สมาธิชั่วขณะเป็นสมาธิขั้นต้น
- ๒) **อุปจารสมาธิ** หมายถึง สมาธิเสียดๆ เป็นสมาธิขั้นระงับนิวรณ์^{๕๘}
- ๓) **อัปนาสมาธิ** หมายถึง สมาธิแน่วแน่เป็นสมาธิระดับสูงสุดจัดเป็นสมาธิในฉาน

^{๕๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : มหาคุपालงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒๘๒.

^{๕๗} วทีน อินทสระ, **หลักธรรมอันเป็นหัวใจพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เมื่อดทราย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒.

^{๕๘} **นิวรณ์** คือสิ่งปิดกั้นไม่ให้จิตมีสมาธิ มี ๕ ประการ คือ (๑) **กามฉันท** คือความรักใคร่ในทางกาม (๒) **พยาบาท** คือความปองร้ายความอาฆาต (๓) **ถิ่นมิถะ** ความท้อแท้และความง่วงซึม (๔) **อุทธัจจกุกกุกจะ** คือความฟุ้งซ่านและความรำคาญ (๕) **วิจิกิจฉา** คือความสงสัยลังเลใจ ไม่สามารถจะตัดสินใจได้ ดูรายละเอียดใน ตี. มหา. (ไทย) ๑๙/๔๙๙-๕๐๑/๑๒๕-๑๒๕.

จะเห็นว่า สมาธิทั้งสามข้างต้น เป็นความตั้งมั่นแห่งจิต คือสมาธิในวิปัสสนา หรือตัววิปัสสนานั้นเอง แยกประเภทตามลักษณะการกำหนดพิจารณาไตรลักษณ์ ข้อที่ให้ถึงความหลุดพ้นได้ ๓ อย่าง คือ

๑) สุกขัตตสมาธิ (สมาธิพิจารณาเห็นความว่าง ได้แก่วิปัสสนาที่ให้ถึงความหลุดพ้นด้วยกำหนดอนัตตลักษณะ

๒) อนิมิตตสมาธิ (สมาธิอันพิจารณาธรรมไม่มีนิมิต ได้แก่วิปัสสนาที่ให้ถึงความหลุดพ้นด้วยกำหนดอนิจลักษณะ

๓) อัปนิหิตสมาธิ (สมาธิอันพิจารณาธรรมไม่มีความตั้งปรารถนา ได้แก่ วิปัสสนาที่ให้ถึงความหลุดพ้นด้วยกำหนดทุกข^{๕๕}

นอกจากนี้แล้ว ในหนังสือสัมมาสมาธิและสมาธิแบบพุทธ ได้ให้ความหมายว่า สมาธิคือ ความตั้งมั่นของจิต หรือภาวะที่จิตแน่วแน่ต่อสิ่งที่กำหนด คำจำกัดความของสมาธิที่พบเสมอคือ “จิตตัสเสกัคคตา” เรียกสั้นว่า เอกัคคตา ซึ่งแปลว่า ภาวะที่จิตมีอารมณ์เป็นหนึ่งคือการที่จิตกำหนดแน่วแน่อยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งไม่ฟุ้งซ่านหรือส่ายไป ส่วนในคัมภีร์รุ่นอรรถกถาได้ระบุความหมายสมาธิ ว่าเป็นภาวะมีอารมณ์หนึ่งเดียวของกุศลจิต และไขความออกไปอีก คือ การดำรงจิต และเจตสิก ไว้ในอารมณ์หนึ่งเดียว อย่างเรียบสม่ำเสมอและด้วยดี^{๖๐}

จะเห็นว่าสมาธินั้นเป็นเรื่องสำคัญมีประโยชน์มาก และเป็นธรรมที่มีอุปการะมากในการทำงาน ทั้งในแง่ของการประกอบกิจการทางโลก และการประพฤติปฏิบัติทางธรรม เมื่ออบรมบ่มจิตให้มีสมาธิ มีปัญญา และมีความเข้าใจให้ถูกต้องสมบูรณ์ เมื่อได้ปฏิบัติได้สมบูรณ์แล้วทำให้ผู้ปฏิบัตินั้นเป็นประโยชน์สุขทั้งโลกนี้และโลกหน้า โดยประโยชน์ของสมาธินั้น ซึ่งสามารถสรุปลงในประเด็นสำคัญ ๔ ประการ ดังนี้

- ๑) สมาธิที่เจริญแล้ว ทำให้มากแล้วยอมเป็นไปเพื่อการอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน
- ๒) สมาธิที่เจริญแล้ว ทำให้มากแล้วยอมเป็นไปเพื่อให้ได้ญาณทัสสนะ
- ๓) สมาธิที่เจริญแล้ว ทำให้มากแล้วยอมเป็นไปเพื่อสติสัมปชัญญะและ

^{๕๕}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๘๖-๘๗.

^{๖๐}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), สัมมาสมาธิ และสมาธิแบบพุทธ, (นครปฐม : ธรรมสภา, ๒๕๔๗), หน้า ๑-๒.

๔) สมานิติเจริญแล้ว ทำให้มากแล้วยอมเป็นไปเพื่อความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย^{๖๐}

ดังนั้น การฝึกสติ ถือเป็นสิ่งสำคัญสำหรับฝึกจิตให้มีความมั่นคง ไม่ให้ฟุ้งซ่านไปตามความคิดของตัวเอง หรือเกิดจากสภาพแวดล้อมที่อยู่รอบตัวเรา การพัฒนาจิตนี้เป็นเรื่องจำเป็น เพราะในเมื่อทุกคน ได้ฝึกหัดพัฒนาจิตเป็นไปในแนวทางที่ถูกต้องแล้ว ก็จะเป็นการควบคุมการกระทำทั้งปวงอันเป็นที่มาของปัญหาสังคมให้ลดลง หรือสามารถบรรเทาความรุนแรงได้

๕. **ปัญญา** นักปราชญ์พินธุสินนิชฐาน โดยชื่อว่า “ปัญญา” นั้นด้วยอรรถมิใช่ใจความว่า รู้ชอบ รู้ดี รู้พิเศษ โดยโอกาสต่างๆ^{๖๑} ในหนังสือพจนานุกรมพุทธศาสน์ ได้ให้คำนิยามปัญญาดังนี้ คือ ความรอบรู้ รู้ทั่ว เข้าใจ รู้ซึ่ง สามารถจำแนกได้ ๓ ประการ ได้แก่

- ๑) จินตมยปัญญา ปัญญาเกิดแต่การคิดการพิจารณาเหตุผล
- ๒) สุตมยปัญญา ปัญญาเกิดแต่การสดับการเล่าเรียน
- ๓) ภาวนามยปัญญา^{๖๒}

จะเห็นว่า **ปัญญา**ทั้งสามประการนั้น ยังมีความหมายไปถึง การเจริญปัญญา การพัฒนาปัญญา การฝึกอบรมปัญญา ให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันให้เห็นแจ้งโลก และชีวิตตามสภาวะที่เกิดขึ้น และสามารถทำจิตให้เป็นอิสระ บริสุทธิ์จากกิเลส และพ้นจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาด้วยปัญญา^{๖๓}

ดังนั้น หลักปฏิบัติเรื่องของปัญญา(ปัญญาภาวนา) อันดับแรกจะต้องมีความรู้ความเข้าใจในศิลปวิทยาการวิชาชีพ ต่อมาต้องพัฒนาปัญญาให้มีการรับรู้ เรียนรู้อย่างถูกต้องของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง หรือตามเหตุปัจจัย และรู้จักทางแก้ไขปัญหา สร้างสรรค์ความสำเร็จให้ตนเองและพัฒนายิ่งขึ้นๆ ไปจนทำให้จิตเป็นอิสระหลุดพ้นจากความทุกข์โดยสมบูรณ์

^{๖๐}อง.จตุค.(ไทย) ๒๑/๔๑/๕๒, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๓๓/๒๐๕.

^{๖๑}พระมหาเสริมชัย ชยมงคลโล, **ทางมรรคผลนิพพาน**, (ราชบุรี : สถาบันพุทธภาวนาวิชาธรรมกาย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๘๓.

^{๖๒}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : มหาคณาจารย์ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๑๓.

^{๖๓}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาคณาจารย์ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๘๐.

ส่วน**ปัญญาภาวนาในอริยมรรค** คือการดำเนินชีวิตพอดี เรียกว่า**มัชฌิมาปฏิปทา**ซึ่งมีความหมายเป็นอันเดียวกับการดำเนินชีวิตที่ดั่งงามตามมรรคาอันประเสริฐปราศจากโทษและนำไปสู่ความสุขที่สมบูรณ์ ประกอบด้วยหลักการ ๒ อย่าง คือ

๑) **สัมมาทิฐิ** หมายถึง ความเห็นถูกต้องตามทำนองคลองธรรม เช่น เห็นว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว บุญมี บาปมีชาติหน้ามี ชาติก่อนมี^{๖๕} ในเมื่อเรามีความศรัทธา มีความเชื่อในคำสอนของพระพุทธเจ้าว่า บาปมี บุญมี เป็นตามกฎแห่งกรรมแล้วก็ไม่ควรกระทำความผิดจากช่องทาง ๓ ประการ ได้แก่ ทางกาย ทางวาจา และทางใจ นอกจากนี้ คำสอนเรื่องสัมมาทิฐิ ได้มีพระพุทธพจน์ที่แสดงถึงความสำคัญของสัมมาทิฐิมิใจความว่า...

“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อพระอาทิตย์จะขึ้น สิ่งที่เกิดขึ้นก่อน สิ่งที่เป็นนิมิตมาก่อนคือ แสงเงินแสงทอง ฉ่นไค สิ่งที่เป็นเบื้องต้น เป็นนิมิตมาก่อนแห่งการตรัสรู้ อริยสัจ ๔ ตามความเป็นจริง คือ สัมมาทิฐิ ฉะนั้นเหมือนกันอันภิกษุผู้มีความเห็นชอบพึงหวังข้อนี้ว่าจักรู้ตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกขนี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา”^{๖๖}

ดังนั้น บรรดามรรคมีองค์ ๘ ประการ คือมีสัมมาทิฐิยอมเป็นประธานก็สัมมาทิฐิยอมเป็นประธานอย่างไร คือ ภิกษุรู้จักมีจกาทิฐิว่า เป็นมีจกาทิฐิ รู้จักสัมมาทิฐิว่าเป็นสัมมาทิฐิ ความรู้ของเขอนั้นเป็นสัมมาทิฐิ^{๖๗} และปัจจัยที่ทำให้เกิดสัมมาทิฐิมีข้อความที่แสดงไว้ในพระไตรปิฎกคือ **ปรโตโฆสะ** และ **โยนิโสมนสิการ**^{๖๘} ซึ่งมีสาระสำคัญ ดังนี้

๑. **ปรโตโฆสะ** เป็นองค์ประกอบภายนอก ได้แก่เสียงจากผู้อื่น การกระตุ้นหรือชักจูงจากภายนอกเช่น การสั่งสอน แนะนำ การถ่ายทอดการ โฆษณา คำบอกเล่า ข่าวสาร คำชี้แจงข้อเขียน การเรียนรู้จากผู้อื่นอย่างถูกต้องอย่างเป็นกัลยาณมิตร

๒. **โยนิโสมนสิการ** เป็นองค์ประกอบภายใน ได้แก่การทำในใจโดยแยกคายการใช้ความคิดถูกวิธีความรู้จักคิดคิดเป็นมีระเบียบโดยรู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลายตามที่สิ่งนั้นๆมันเป็นและ

^{๖๕} วุคิน อินทสระ, **หลักธรรมอันเป็นหัวใจพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เมื่อดทราย, ๒๕๔๘), หน้า ๒๕.

^{๖๖} ส.มหา. (ไทย) ๑๕/๑๗๒๐/๔๓๗.

^{๖๗} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๕๔/๑๕๘.

^{๖๘} อ.จ.ทก. (ไทย) ๒๐/๓๗๑/๕๘.

หาวิธีสืบค้นถึงเค้าสืบสาวให้ตลอดสายแยกแยะปัญหาที่นั้นๆออกให้เห็นตามสภาวะและตามความสัมพันธ์ที่สืบทอดแห่งเหตุปัจจัยโดยไม่เอาความรู้สึกด้วยต้นหาอุปาทานของคนเข้าจับ^{๖๕}

๒) สัมผัสกับปะ หมายถึง ความดำริชอบประกอบด้วยลักษณะ ๓ ประการ^{๖๖} คือ

๑. เนกขัมมสังกัปปะ คือ ความคิดที่จะออกไปจากกามทั้งที่เป็นวัตถุกามและกิเลสกามวัตถุกามคือวัตถุหรือสิ่งที่น่าใคร่ น่าพอใจอันได้แก่รูปเสียงกลิ่นรสโผฏฐัพพะอันน่าใคร่ น่าพอใจเรียกว่ากามคุณ ๕ ส่วน กิเลสกาม คือ กิเลสเหตุใคร่ มีราคะโทสะ โมหะ เป็นต้น การหมกมุ่นแสวงหาพัวพันอยู่กับกามทั้งสองนี้ เป็นที่ตั้งแห่งความทุกข์

๒. อพยาปาทสังกัปปะ คือ ความคิดในทางไม่พยาบาท ไม่มีความชิงชังเป็นเหตุให้ศัตรู หรือทำร้ายคนอื่นหรือสัตว์อื่นให้ต้องเดือดร้อนแต่เป็นความคิดที่เกิดจากความเมตตา มีความปรารถนาดีมุ่งประโยชน์สุขต่อคนอื่นและสัตว์อื่นๆ

๓. อวิหิงสาสังกัปปะ คือ ความคิดไม่เบียดเบียนไม่กระทบกระทั่งไม่แสวงหาความสนุกสนานให้แก่ตนโดยไม่คำนึงถึงความลำบากของคนอื่นและสัตว์อื่น แต่มุ่งช่วยเหลือคนอื่นให้พ้นจากความทุกข์ด้วยอำนาจของความมีเมตตากรุณา

โดยสรุป หลักธรรมทั้ง ๕ ประการ เป็นธรรมที่ส่งเสริมความสามัคคี ทั้งในระดับบุคคล สังคม และชุมชน โดยการมีส่วนร่วมและมีความพร้อมกันที่จะให้สร้างความร่วมมือเพื่อเอื้อประโยชน์ส่วนรวมด้วยกุศลเจตนาที่ดี ซึ่งเกิดจากการได้พัฒนาแบบองค์รวม คือทางด้านร่างกาย ทางด้านวาจา และทางด้านจิตใจ โดยมุ่งสู่กระบวนการสร้างปัญญาให้บริบูรณ์ เห็นสภาวะทุกอย่างที่อยู่รอบตัวเราตามความเป็นจริง และในลักษณะที่สัมพันธ์กันระหว่างทางเลือกพิจารณาในการใช้สอยสิ่งแวดล้อม(การประกอบพิธีกรรมลอยกระทง)ให้มีความสมดุลเพื่อความสุขแห่งชีวิตอย่างถูกต้องระหว่างปัจจัยภายนอกปรโตโมฆะร่วมกับปัจจัยภายใน คือโยนิโสมนสิการ ได้แก่ การคิดเป็นรู้จักคิดอย่างแยบคาย ใช้จำอย่างถูกวิธี มีทักษะวิสัยที่ถูกต้อง และมีสัมมาทิฐิ อันเป็นฐานแห่งความคิดที่ปวง ซึ่งเป็นผลเกิดจากการพัฒนากาย สีล จิต และปัญญา ที่บริบูรณ์สมบูรณ์มีทั้งคุณภาพ สมรรถภาพ และสุขภาพ ข่อมพัฒนาตัวเองไปสู่ความสุข กล่าวคือ ประโยชน์สุขทั้งในปัจจุบัน ประโยชน์สุขในอนาคต และประโยชน์สูงสุด(นิพพาน)

^{๖๕}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ประยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุง และขยายความ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๖๒๑.

^{๖๖}วคิน อินทสระ, หลักธรรมอันเป็นหัวใจพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เมื่อดุสิต, ๒๕๔๘), หน้า ๒๕.

๓.๒.๔ หลักสังคหวัตถุ ๔

สังคหวัตถุธรรม คือเป็นธรรมสำหรับยึดเหนี่ยวน้ำใจของผู้อื่น การผูกไมตรีต่อผู้อื่น การเอื้อเฟื้อต่อผู้อื่น การเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เป็นหลักการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน หรือประสาน หมู่ชนไว้ในความสามัคคี ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับคนทุกคนและทุกสังคม ตั้งแต่ระหว่างบิดามารดาบุตร สามีกับภรรยา มิตรกับมิตร เพื่อนบ้านกับเพื่อนบ้าน ประเทศกับประเทศ เพราะเป็นรากฐานแห่งการอยู่ร่วมกันด้วยดี พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวว่า สังคหผละ แปลว่า กำลังแห่งการสงเคราะห์ หรือมนุษยสัมพันธ์ ซึ่งเป็นธรรมที่สำคัญมากสำหรับ นักบริหาร ผู้ทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่นถ้านักบริหารบกพร่องเรื่องมนุษยสัมพันธ์ ก็จะไม่มีคน มาช่วยทำงาน เมื่อไม่มีใครช่วยทำงานเขาก็เป็นนักบริหารไม่ได้^{๑๐}

จะเห็นว่า สังคหวัตถุ เป็นธรรมที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เหมาะสมกับทุกกลุ่มในทาง สังคม ไม่ว่าจะอยู่ในสถาบันใด หากได้น้อมนำหลักการของสังคหวัตถุไปใช้แล้ว ก็ก่อให้เกิด ความสุขสำราญ เจริญรุ่งเรืองในองค์กรนั้น โดยหลักการดังกล่าวนี้ มีความเหมาะสมอย่างมาก สำหรับผู้นำประเทศ หรือที่เกี่ยวข้องกับภาระหน้าที่การติดต่อระหว่างประเทศ ที่จำเป็นต้องใช้วาจา ในการสื่อสารเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ระหว่างกัน โดยมีจุดมุ่งหมายคือสร้างความสามัคคี ไม่ เหมือนกับผู้นำบางท่านซึ่งถือเป็นบุคคลสำคัญเป็นหน้าเป็นตาของประเทศ แต่การแสดงออกทาง วาจานั้นไม่เหมาะสมในตำแหน่งที่ได้รับ โดยเฉพาะการใช้วาจาในทำนองดูถูกผู้อื่นว่าผู้นั้นด้อยกว่า เป็นคน ไม่มีจริยธรรมประจำใจ แต่คำพูดที่ได้พูดออกมานั้น จะเป็นตัวการร้ายทำลายตัวผู้พูดเสียเอง

อย่างไรก็ตาม ลักษณะของคนประเภทดังกล่าวมานี้ มีเป็นจำนวนมากในประเทศไทย ปัจจุบันที่กำลังกระทำกันอยู่ แล้วนำไปสู่ความแตกแยกในหมู่ของประชาชนอย่างที่เป็นอยู่ พร้อมทั้ง ได้ทำให้ประเทศชาติตกต่ำ วัฒนธรรมเสื่อมโทรม และนอกจากนี้ยังมีวาทะสร้างความขัดแย้งกับ ประเทศเพื่อนบ้านอีกด้วย ซึ่งเป็นลักษณะนิสัยไม่เหมาะสมกับที่ได้ประกาศตนว่า ตัวเองได้นับถือ พระพุทธศาสนา แต่พฤติกรรมนั้น ไม่ได้แสดงถึงลักษณะของผู้ที่เข้าใกล้กับพระพุทธศาสนาเลย ด้วยเหตุนี้ การนำหลักสังคหวัตถุมาพัฒนาจิตใจ ให้รู้ดำเนินถึงความสามัคคี ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ได้กล่าวถึง หลักสงเคราะห์กัน ๔ ประการ ได้แก่

๑. ทาน คือ การให้ปันของแก่ผู้อื่นที่ควรให้ปัน ตลอดจนให้ความรู้ ความเข้าใจ และ ศิลปวิทยา

^{๑๐}พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พุทธวิธีการบริหาร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๗๐-๗๕.

๒. ปิยวาจา คือ พุทจาปราศรัยด้วยถ้อยคำอ่อนหวานไพเราะเป็นที่เจริญใจ มีวาจาที่นุ่มนวลไพเราะ อ่อนหวาน เป็นคุณ ทำให้เกิดความพอใจแก่ผู้ได้ยินได้ฟัง

๓. อัถตจริยา คือ การประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กันและกัน ช่วยเหลือกันด้วยกำลังกาย กำลังความคิด และกำลังทรัพย์

๔. สมานัตตตา คือ ความเป็นผู้วางตนเหมาะสม ประพฤติปฏิบัติตามที่ควรจะเป็น วาจาจริยาอภัยาศัยให้เหมาะกับฐานะ หรือตำแหน่งหน้าที่^{๑๒}

สำหรับรายละเอียดหรือคำอธิบายขององค์ประกอบ สังคหวัตถุ ๔ ข้างต้น มีนักวิชาการได้อธิบายเพิ่มเติมในส่วนที่เกี่ยวข้องหลักธรรมดังกล่าว ซึ่งมีลักษณะความหมายใกล้เคียงกันดังต่อไปนี้

๑. ทาน หมายถึง “การให้ปันสิ่งของด้วยความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเสียสละ ช่วยเหลือ สงเคราะห์ด้วยทุน หรือทรัพย์สิน และวัตถุสิ่งของตลอดจนให้ความรู้ และศิลปวิทยา”^{๑๓} “การให้ทาน จึงควรให้ด้วยความมีเมตตาเพื่อแสดงน้ำใจไมตรี สร้างเสริมมิตรภาพ ให้ด้วยกรุณา ต้องการช่วยปลดเปลื้องความทุกข์ ความเดือดร้อน ให้ด้วยมุทิตา ส่งเสริมสนับสนุนให้ทำความดีมีความเจริญก้าวหน้า”^{๑๔} ซึ่งการให้ทานในสังคหวัตถุ เช่น ช่วยเหลือสงเคราะห์ผู้อื่นด้วยปัจจัย ๔ กล่าวคือ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค เป็นต้น โดยประเด็นดังกล่าวนี้ พระพุทธองค์ทรงได้ตรัสว่า...“การให้ทาน เป็นมงคลอันสูงสุด ซึ่งเป็นการส่งเสริมความกตัญญู”^{๑๕} ฉะนั้น การให้จึงถือเป็นการสงเคราะห์ โดยมีความมุ่งหมายอยู่ที่ผู้รับเป็นสำคัญเพื่อประโยชน์แก่ผู้รับ ๓ ลักษณะคือ

๑) ให้โดยหวังจะอนุเคราะห์ การให้ความเกื้อหนุนโอบอ้อมอารีด้วยเมตตา และการให้การอุดหนุนเอื้อเฟื้อช่วยเหลือกันด้วยกรุณา

๒) ให้โดยหวังเพื่อเป็นการสมัคสมานสามัคคี ด้วยการสงเคราะห์เกื้อกูลกันและกันในฐานะผู้อื่นที่เกี่ยวข้องกับตน

^{๑๒}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๔๐/๑๖๗; ๒๖๗ / ๒๔๔.

^{๑๓}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **ธรรมบุญชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๒๑.

^{๑๔}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **สอนนาค-สอนทิด ชีวิตพระ-ชีวิตชาวพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๖๗.

^{๑๕}จ.ช. (ไทย) ๒๕/๗/๗.

๓) ให้เพื่อเป็นการตอบแทนคุณ ปรารถนาบูชาคุณแก่ท่านผู้มีคุณ เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย และบิดา มารดาผู้ที่มีอุปการคุณ^{๓๖}

โดยสารัตถะของการให้ นั้น มีประโยชน์ทั้งแก่ผู้ให้และผู้รับ คือทำให้ผู้ให้มีความสุข เบิกบานใจ และอิ่มใจซึ่งจะเป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อร่างกายและจิตใจ เป็นการลดความเห็นแก่ตัว ผู้รับย่อมได้รับประโยชน์จากสิ่งของที่เขาให้ การให้และการรับจึงเป็นสิ่งสำคัญสำหรับมนุษย์ เป็นการรักษาความเป็นธรรมชาติของมนุษย์ไว้ เป็นการรักษาความเป็นสังคมความเป็นเพื่อนฝูงความเป็นญาติเอื้ออาไว และการให้กับการรับยังเป็นกฎ เป็นกระบวนการของธรรมชาติของบุคคลผู้มีความกตัญญู ถ้าธรรมชาติไม่มีการให้และการรับ ปานนี้ก็จะไม่มีโลก ดวงดาว มนุษย์ พืช สัตว์ และธรรมชาติอย่างแน่นอน

๒. ปิยวาจา (เปยยวัชชะ) หมายถึง วาจาเป็นที่รัก “พูดอย่างคนรักกัน คือ กล่าวคำสุภาพ ไพเราะน่าฟัง ชี้แจงแนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ มีเหตุผลเป็นหลักฐานชักจูงในทางที่ดีงาม หรือคำแสดงความเห็นอกเห็นใจ ให้กำลังใจ รู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจดี สمانสามัคคี เกิดไมตรีทำให้รักใคร่นับถือและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน”^{๓๗}

โดยการพูดนั้น ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่ควรระวัง เพราะเป็นเหตุให้รักกันนับถือกันก็ได้ หรือเป็นเหตุให้โกรธเกลียดบาดหมางแตกสามัคคีกันก็ได้ การพูดไพเราะ ไม่พูดหยาบคายบาดหูบาดใจ พูดคำจริง ไม่พูดปดหลอกลวงกัน พูดทำความเข้าใจกัน ไม่พูดส่อเสียดให้บาดหมางกันเป็นเครื่องป้องกันความโกรธเกลียดกัน ความไม่ไว้วางใจกัน ความบาดหมางแตกกันมิให้เกิดขึ้น พูดถ้อยคำที่เป็นวิสุทธิจิตทุกประการ การพูดไพเราะนั้น ได้แก่ การพูดด้วยความรักความนับถือ หรือความหวังดี ใช้ถ้อยคำที่เหมาะสมแก่ตนเองซึ่งเป็นผู้พูดและผู้ฟังซึ่งเป็นผู้ใหญ่หรือเป็นผู้เสมอกัน หรือเป็นผู้ย่อย ถ้อยคำที่สุภาพคือ ถ้อยคำอันนุ่มนวล อ่อนโยน และอ่อนหวาน หรือแสดงความยำเกรง แสดงความนับถือ แสดงความหวังดี หรือแสดงความเอ็นดูกรุณา ย่อมเป็นถ้อยคำไพเราะดูดดื่มใจ ชวนให้รักนับถือ เป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูของผู้พูดต่อผู้ฟัง ผู้มีวาจาเป็นสุภาสิต ย่อมเอาชนะใจผู้อื่นได้ สามารถพูดชักชวนให้ผู้อื่นทำการงานตามที่ตนเองต้องการได้ ทำให้มีความสำเร็จทำให้เจริญรุ่งเรืองในอาชีพการงาน ทำให้มีคนเคารพนับถือเชื่อฟัง เช่น “โทณพราหมณ์

^{๓๖} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมโร), มงคลยодชีวิต ฉบับสมบูรณ์, หน้า ๒๗๕-๒๘๐.

^{๓๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ธรรมบุญชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๒๑.

สามารถพุดจาให้เจ้านครต่างๆ ยินยอมตกลงแบ่งพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าได้สำเร็จ”^{๗๘} มีพระพุทธพจน์สอดรับว่า “วาจาสุภายิต เป็นมงคลอันสูงสุด”^{๗๙} แม้แต่สุภายิตไทยก็มีว่า ปากเป็นเอก เลขเป็นโท

๓. **อรรถจริยา** หมายถึง การประพฤติประโยชน์ ถือเป็น การ“ทำประโยชน์แก่เขา คือ ช่วยเหลือด้วยแรงกาย และชวนชวยช่วย เหลือกิจกรรมต่างๆ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ รวมทั้ง ช่วยแก้ไขปัญหาและช่วยปรับปรุงส่งเสริมในด้านจริยธรรม”^{๘๐} ซึ่งการประพฤติตนให้เป็นประโยชน์แก่กัน เป็นสิ่งสำคัญอีกประการหนึ่ง ซึ่งเป็นการแสดงกตัญญูต่อผู้อื่น ด้วยความเป็นผู้มีใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ โดยการประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่สังคม

๔. **สมานัตตตา** หมายถึง การวางตนสม่ำเสมอ “เอาตัวเข้าสมาน คือ ทำตัวให้เข้ากับเขาได้ วางตนเสมอต้นเสมอปลาย ให้ความเสมอภาค ปฏิบัติสม่ำเสมอต่อผู้อื่นไม่เอาเปรียบ และร่วมสุข ร่วมทุกข์ร่วมรับรู้ร่วมแก้ไขปัญหา เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน”^{๘๑} การวางตนอย่างเหมาะสมพอดี เป็นสิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งซึ่งสามารถผูกพันรักษาน้ำใจกันไว้ได้เป็นอย่างดี เพราะมนุษย์รักนับถือความวางตนสม่ำเสมอไม่ถือตัว แต่เกลียดชังความไม่เสมอต้นเสมอปลาย กลุ่มๆ ดอนๆ เย่อหยิ่ง ถือตัว หรือทะนงตัว ดูหมิ่นกัน เป็นธรรมดาประจำโลกที่คนทั้งหลายยอมไม่เท่ากัน ด้วยทรัพย์ศ คักดิ์ บริวารและศิลปวิทยาที่ยิ่งหย่อนกว่ากัน แต่สิ่งเหล่านี้หาได้เป็นเครื่องกีดกันขัดขวางคนผู้ไม่เสมอกันมิให้รักใคร่สนิทสนมกันไม่ แต่กลับเป็นปัจจัยช่วยส่งเสริมความรักความนับถือสนิทสนมกัน

โดยสรุป คุณค่าของประเพณีลอยกระทงที่มีต่อสังคมไทยตามความเชื่อที่เกิดขึ้นในทางพระพุทธศาสนานั้นเป็นความเชื่อที่มีเหตุผลมีหลักที่ถือปฏิบัติตามแนวทางหลักคำสอนที่จะช่วยเสริมสร้างคุณค่าในแต่ละด้านให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น จะเห็นได้ว่าประเพณีลอยกระทงนี้ทำให้เกิดคุณค่าหลายด้านคือ ๑.คุณค่าด้านความสามัคคีที่เกิดจากความเชื่อ ๒.คุณค่าพื้นฐานด้านการเกิดความเชื่อในสังคมไทย ๓.คุณค่าด้านอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีและสิ่งแวดล้อม ๔.คุณค่าด้านความสามัคคีที่เกิดจากวัฒนธรรมประเพณี ๕.คุณค่าของวัฒนธรรมประเพณีที่สร้างความเข้มแข็งในชุมชนและสังคม สำหรับหลักธรรมที่ช่วยสนับสนุนให้คุณค่ามีศักยภาพดีนั้น ในความเป็นจริงนั้น

^{๗๘}ที่.ม. (ไทย) ๑๐/๒๓๓/๑๓๘.

^{๗๙}จ.บ. (ไทย) ๒๕/๕/๗.

^{๘๐}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **ธรรมานุชิวัด**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐, หน้า ๒๑.

^{๘๑}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **ธรรมานุชิวัด**, อ่างแล้ว, หน้า ๒๑.

หลักธรรมมีอยู่มากแต่ผู้วิจัยได้นำมาเฉพาะบางส่วนที่คิดว่าเหมาะสมต่อการเสริมสร้างคุณค่าในแต่ละด้านเท่านั้น ประกอบด้วยคุณค่าที่ ๑ ใช้หลักธรรมที่เกี่ยวกับการบูชา คุณค่าที่ ๒ ใช้หลักสาราณียธรรม ๖ คุณค่าที่ ๓ ใช้หลักพละ ๕ คุณค่าที่ ๔ ใช้หลักความกตัญญูกตเวทีต่อบุพการี คุณค่าที่ ๕ ใช้หลักสังคหวัตถุ ๔ ทั้งหมดนี้ต้องเริ่มจากการร่วมกันคิดร่วมกันทำอย่างต่อเนื่องจนเกิดเป็นวัฒนธรรมประเพณี ทำให้สังคมไทยเข้มแข็งเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันอย่างยั่งยืนถาวร

๓.๒.๕ หลักสาราณียธรรม ๖

หลักสาราณียธรรม เป็นหลักธรรมแห่งความไว้ระลึกถึง ให้มีความปรารถนาดีต่อกัน ให้มีความเอื้อเฟื้อเกื้อกูลต่อกันของผู้คนในสังคม โดยเฉพาะสังคมในระบอบประชาธิปไตยซึ่งมีกฏอย่างและผูกกันอยู่เสมอในเรื่องรูปแบบ ระเบียบ กฎกติกา เนื้อหาสาระทางนามธรรมคุณประโยชน์ของการมีสังคมประชาธิปไตยสืบสานมาจากสังคมแบบพุทธ และสังคมไทยก็มีแบบอย่างมาจากพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐาน มีระเบียบปฏิบัติแบบเอื้ออาทรต่อกัน พระพุทธศาสนามีอิทธิพลด้านวัฒนธรรมประเพณี และประเพณีลอยกระทงก็เป็นส่วนหนึ่งที่เกี่ยวข้องกันมาจากพระพุทธศาสนา และเป็นพื้นฐานที่ก่อให้เกิดความสามัคคี โดยเฉพาะระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย โดยมีองค์พระมหากษัตริย์เป็นพระประมุข

ด้วยเหตุผลข้างต้น การที่ผู้วิจัยนำหลักสาราณียธรรมมาเป็นส่วนหนึ่งอยู่ในประเพณีลอยกระทง ก็เพราะว่า หลักสาราณียธรรม ถือเป็นหัวข้อธรรมหนึ่งในทางพระพุทธศาสนาที่กล่าวถึงความปรารถนาดีต่อกัน โดยสภาวะจิตใจที่ไม่คิดมุ่งร้ายต่อกัน โดยมีกุศลจิตเป็นกรอบของการกระทำในสุจริต ๓ คือ กายสุจริต วาจาสุจริต และมโนสุจริต โดยหลักการทั้งสามอย่างนี้เมื่อกระทำลงแล้วอาจจะเป็นช่องทางไปสู่ผล ๒ ลักษณะ กล่าวคือ ๑) ส่งผลในทางสร้างสรรค์ คือ มีความสามัคคี มีความปรองดอง รักใคร่กันเกิดขึ้น และ ๒) ส่งผลในทางเสื่อมเสีย คือ มีความขัดแย้งแตกแยก

จากลักษณะทั้ง ๒ อย่างข้างต้น เราจะสังเกตเห็นได้ว่า สังคมไทยปัจจุบันมีวิถีชีวิตอยู่ในสภาวะแห่งความแตกแยก ขาดความรักใคร่สามัคคีปรองดองกัน แม้ว่าจะอยู่ในสังคมที่ได้ชื่อว่าเป็นสังคมพุทธ และมีวัฒนธรรมแบบพุทธก็ตาม แต่พฤติกรรมที่กลุ่มคนในสังคมได้แสดงออกหรือได้กระทำลงไปนั้น ได้บ่งชี้ถึงความไม่มีระเบียบวินัยในสังคม ไม่ปฏิบัติต่อกันด้วยความสุจริตใจ ซึ่งปัญหาต่างๆ นี้เรียกว่า ไม่มีความสามัคคี ฉะนั้น การที่ประชาชนได้สืบทอดประเพณีลอยกระทงถือเป็นเรื่องสำคัญในการที่จะเสริมสร้างความรักใคร่สามัคคี หรือการเห็นคุณค่าของคนในชาติหรือความเป็นมนุษย์นั่นเอง สำหรับแนวความคิดเกี่ยวกับหลักสาราณียธรรม มีคำอธิบาย ดังต่อไปนี้

(๑) เมตตากายกรรม จะทำอะไรก็ทำด้วยเมตตา หมายความว่า ทำการต่างๆ ที่เป็นการเกื้อกูล ร่วมมือ สร้างสรรค์ ด้วยความหวังดีปรารถนาดี ไม่ได้คิดเคียดแค้น ไม่ได้คิดแกล้ง อยู่ด้วยกัน ก็คิดแต่จะทำดี ทำประโยชน์แก่กัน และร่วมกันทำประโยชน์

(๒) เมตตาวาจกรรม พูดอะไรก็พูดด้วยเมตตา สุภาพ มีไมตรีสนทนา เจรจา แนะนำด้วยใจหวังดี เพื่อประโยชน์ส่วนรวม เพื่อประโยชน์แก่ชีวิตของเขา แม้เขาจะทำผิดอะไร ก็พูดด้วยเมตตา ช่วยหาทางแก้ไข ไม่ใช่ตั้งใจพูดเพื่อแกล้ง เพื่อจะทำร้าย ที่จะทำให้วุ่นวาย ทำให้แตกแยกกัน

(๓) เมตตามโนกรรม คิดอะไรก็คิดด้วยเมตตา นึกถึงกันด้วยปรารถนาดี ตั้งใจดี อยากให้เขามีความสุข มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใส

(๔) สาธารณ โภคิ แบ่งปันลาภที่ได้มาโดยชอบธรรม ลาภคือผลประโยชน์ ตรงนี้สำคัญไม่น้อย อย่างพระสงฆ์ แม้จะเป็นหมู่ชนที่นับว่าใช้วัตถุน้อยที่สุดแล้ว ถ้าไม่มีความเสมอภาคในเรื่องลาภ ก็ยังเกิดปัญหาอย่างเช่นพระภิกษุเทศก์ คือพระผู้มีหน้าที่จัดแจกอาหาร ที่สมัยนี้เกี่ยวกับการจัดพระรับกิจนิมนต์ไปงานต่างๆ ถ้าจัดอย่างไม่เสมอภาค ไม่ยุติธรรม ไม่สมน้ำเสมอ พระสงฆ์ก็ยิ่งแตกสามัคคีได้ ซึ่งจำเป็นต้องบรรยายในเชิงลึกถึงสังคมชาวบ้าน ที่ต้องอาศัยวัตถุมาก ถ้าไม่มีความเสมอภาค ไม่มีความเป็นธรรมในเรื่องลาภ เรื่องผลประโยชน์ ก็จะยุ่งวุ่นวายมาก

(๕) ศีลสามัญญา มีศีลเสมอกัน มีความประพฤติ มีวินัยเสมอกัน ถ้ามีความประพฤติ มีวินัยไม่เสมอกัน ไม่อยู่ในระเบียบวินัยของส่วนรวมลึกลั่นกัน ตั้งกติกาแล้วไม่เคารพ คนนี้คอยละเมิดกฎ ไม่ชำระอกสังคมไปไม่รอด การมีศีลเสมอกัน มีความเคารพในกฎเกณฑ์กติกา ตั้งอยู่ในวินัย มีความประพฤติดีเสมอกันเหมือนอย่างพระสงฆ์ ถ้าประพฤติไม่เสมอกัน เดียวก็แตกแยกองค์นี้ระแวงองค์นั้น องค์นั้นประพฤติไม่ดี หมู่คณะรังเกียจ ในที่สุดก็อาจจะสังฆเภท ถ้าไม่ถึงสังฆเภทก็ร้างกันไป

(๖) ทิฏฐิสามัญญา มีทิฏฐิเสมอกัน ยึดถือในหลักการใหญ่อันเดียวกัน เหมือนอย่างพระสงฆ์ ก็ต้องถือหลักการของพระพุทธศาสนาเช่น หลักการปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพานอันเดียวกัน ถ้าไม่นั้นก็แตกสามัคคีวุ่นวาย มัวทะเลาะกัน ไม่เป็นอันปฏิบัติธรรม^{๘๒}

จะเห็นว่า หลักสารณิธรรมทั้ง ๖ อย่าง ดังได้ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ถือเป็นเรื่องสำคัญที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนเหล่าพุทธสาวก ให้ประพฤติตนอยู่อย่างถูกต้อง กล่าวคือไม่สร้างความแตกแยกในหมู่คณะในทุกกรณี เพื่อความเหมาะสมในฐานะที่ได้ชื่อว่า เป็นเนื่อนานุญ ของโลก จึงจำเป็นต้องปฏิบัติตนสร้างศรัทธาให้เป็นแบบอย่างที่ดีแก่อุบาสิก อุบาสิกาได้น้อมนำไป ปฏิบัติตามเป็นแบบอย่างของการดำเนินชีวิตประจำวัน ได้ สารณิธรรมนั้นเป็นธรรมแห่งความให้

^{๘๒} อ.จก.ก. (ไทย) ๒๒/๒๕๒/๑๒๑.

ระลึกถึง, หลักการอยู่ร่วมกัน โดยเฉพาะในหมู่ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ ต้องปฏิบัติในลักษณะเดียวกัน ดังต่อไปนี้

(๑) เมตตากายกรรม คือ ตั้งเมตตากายกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้า และลับหลัง เช่น ช่วยเหลือกิจธุระของผู้ร่วมคณะด้วยความเต็มใจ แสดงกิริยาอาการสุภาพ เคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

(๒) เมตตาวาจากรรม คือตั้งเมตตาวาจากรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอน แนะนำตักเตือนด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

(๓) เมตตามโนกรรม คือตั้งเมตตามโนกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้า และลับหลัง เช่น ตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน

(๔) สาธารณโภคี คือ ได้ของสิ่งใดมาก็แบ่งปันกัน เช่น เมื่อได้สิ่งใดมาโดยชอบธรรม แม้เป็นของเล็กน้อย ก็ไม่หวงไว้ผู้เดียว นำมาแบ่งปันเฉลี่ยแจกจ่าย ให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคด้วยกัน ข้อนี้ ใช้ อธิปไตยวิภัตตโภคี ก็ได้

(๕) สีลสามัญญตา คือ มีศีลบริสุทธิเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้า และลับหลัง เช่น มีความประพฤติสุจริตดีงาม ถูกต้องตามระเบียบวินัย ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจของหมู่คณะ

(๖) ทิฎฐิสามัญญตา คือมีทิฎฐิดีงามเสมอกันเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้า และลับหลัง คือ มีความเห็นชอบร่วมกัน ในข้อที่เป็นหลักการสำคัญที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้น สิ้นทุกข์ หรือขจัดปัญหา^{๔๓}

ส่วนการนำหลักสาราณียธรรมไปประยุกต์ใช้กับประชาชน หรือผู้นำในองค์กรต่างๆ หลักการอยู่ร่วมกัน ที่เรียกว่า สาราณียธรรม คือ ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกันมีอยู่ ๖ ประการ ได้แก่

(๑) เมตตากายกรรม ทำต่อกันด้วยเมตตา คือแสดงไมตรีและความหวังดีต่อเพื่อนร่วมงาน ร่วมกิจการ ร่วมชุมชน ด้วยการช่วยเหลือกิจธุระต่างๆ โดยเต็มใจ แสดงอาการกิริยาสุภาพ เคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

^{๔๓}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส. อาร์. พรีนติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๒๐๐-๒๐๑.

(๒) เมตตาวจีกรรม พุดต่อกันด้วยเมตตา คือช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอน หรือแนะนำตักเตือนกันด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพนับถือกันทั้งต่อหน้า และลับหลัง

(๓) เมตตามโนกรรม คิดต่อกันด้วยเมตตา คือตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน

(๔) สาธารณโภคี ได้มาแบ่งกันกินใช้ คือแบ่งปันลาภผลที่ได้มาโดยชอบธรรม แม้เป็นของเล็กน้อยก็แจกจ่ายให้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคด้วยกัน

(๕) สีลสามัญญตา ประพฤติให้ดีเหมือนเขา คือมีความประพฤติสุจริตดีงาม รักษาระเบียบวินัยของส่วนรวม ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจหรือเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ

(๖) ทิฎฐิสามัญญตา ปรับความเห็นเข้ากันได้ คือ เคารพรับฟังความคิดเห็นกัน มีความเห็นชอบร่วมกัน ตกลงกันได้ในหลักการสำคัญ ยึดถืออุดมคติ หลักแห่งความดีงาม หรือจุดหมายสูงสุดอันเดียวกัน^{๔๔}

โดยสรุป หลักสารณียธรรม ถือเป็นธรรมสำหรับเสริมสร้างความสามัคคีและความเป็นปึกแผ่นให้เกิดขึ้นในสังคม อันจะนำมาซึ่งความสุข ความสันติ ความมั่นคง และความเจริญก้าวหน้าทั้งหลายทั้งปวง จะเห็นว่าสังคมไทยปัจจุบันที่มีความสงบสุขและน่าอยู่ ก็เพราะสังคมได้หล่อหลอมด้วยวัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม สมาชิกในสังคมแต่ละคนได้นำเอาหลักธรรมที่มีอยู่ในประเพณีต่างๆ มาประยุกต์ใช้จนเกิดความร่มเย็นเป็นสุข และมีความเจริญก้าวหน้าทางด้านวัฒนธรรมประเพณี โดยเฉพาะประเพณีลอยกระทง ที่ถือเป็นประเพณีสำคัญของชาติ ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าประเพณีอื่นๆ เช่น ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา และอีกหลากหลายประเพณี โดยสาระของวันลอยกระทง คือสร้างความสามัคคีของคนในชาติ สังคม ท้องถิ่น และการรักษาไว้ซึ่งขนบธรรมเนียมประเพณีแบบไทยๆ ที่สืบสานกันมาอย่างยาวนาน จนเป็นที่ชื่นชอบของนานาอารยประเทศ

^{๔๔}ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา, **ปรัชญา ๒๐๐ พุทธศาสน์**, (กรุงเทพมหานคร : โอ เอส. พรีนติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๘), หน้า ๒๕๔-๒๕๕.

บทที่ ๔

วิเคราะห์คุณค่าของประเพณีลอยกระทงต่อสังคมไทย

ขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมของสังคมไทยนั้น ถือเป็นสัญลักษณ์สำคัญยิ่งที่พลเมืองทุกภาคส่วนของประเทศต้องช่วยกันทำนุบำรุงรักษา เพราะเป็นรากฐานสำคัญหนึ่งซึ่งได้บ่งบอกถึงเอกลักษณ์ของชาติ โดยมีคำสอนทางพระพุทธศาสนาช่วยขัดเกลาบ่มเพาะนิสัยคนในชาติให้มีกุศลจิตรักใคร่ ประองคอง สามัคคีกันฉันมิตร ดังจะเห็นได้จากการประกอบพิธีประเพณีลอยกระทงของไทย ซึ่งได้แสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์หนึ่งคือ ความสามัคคีสามัคคีกันของคนทุกระดับวัย ทุกองค์กรและทุกภาคส่วนของประเทศต่างก็ช่วยกันจัดทำหรือประดิษฐ์กระทงขึ้นมาเมื่อคราวถึงวันลอยกระทงในแต่ละปี นับว่าเป็นวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าควรแก่การรักษาสืบทอดไว้

จะเห็นว่า “วัฒนธรรม” ตามความหมายในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน หมายถึง สิ่งที่ทำให้เจริญงอกงามแก่หมู่คณะ^๑ โดยถอดศัพท์มาจาก คำว่า “Culture” ในภาษาอังกฤษ ซึ่งมีรากศัพท์มาจาก “Cultura” ในภาษาละติน หมายถึง การเพาะ ปลูกฝัง อบรมบ่มนิสัยมนุษย์ให้เกิดความเจริญงอกงาม กล่าวคือ เป็นลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อยความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีของประชาชนในหนังสือมนุษย์กับวัฒนธรรม^๒ ส่วนวัฒนธรรมในทางวิชาการ คือวิถีการดำเนินชีวิต ตรงกับภาษาอังกฤษ คำว่า (The way of life) ซึ่งเป็นพฤติกรรมและสิ่งที่คนในหมู่ผลิตสร้างขึ้น ด้วยการเรียนรู้จากกันและกัน และร่วมใช้อยู่ในหมู่พวกของตน ผู้ปฏิบัติตามวัฒนธรรมที่อยู่ในสังคมไทยได้นับว่าประเสริฐวิเศษกว่าผู้คนในสังคมอื่น ซึ่งจะกลายเป็นการแสดงความสำคัญตนเองเหนือคนในสังคมอื่น^๓

---

^๑ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๕๘.

^๒ยศ สันตสมบัติ, มนุษย์กับวัฒนธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๑๑.

^๓ศรีศักร วัลลิโภคม และสุจิตต์ วงษ์เทศ, วิวัฒนาการของวัฒนธรรม ใน ผู้ความเข้าใจวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป, ๒๕๓๓), หน้า ๑๒.

ดังนั้น เพื่อให้มีความกระจ่างชัดเกี่ยวข้องกับคุณค่าของประเพณีลอยกระทงที่มีต่อสังคมไทย ในด้านต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของประชาชนในประเทศ ผู้วิจัยก็จะได้นำเสนอรายละเอียด คุณค่าแต่ละประเด็นที่เกิดจากประเพณีลอยกระทง ดังต่อไปนี้

๔.๑ คุณค่าของความกตัญญูทเวทิต่อสังคมไทย

ความกตัญญูทเวทิตูถือเป็นคุณสมบัติที่สำคัญสำหรับชาวพุทธ วัฒนธรรมประเพณีหลายๆ อย่างที่ปรากฏอยู่ในสังคมไทยส่วนมากก็มีสอดแทรกหลักธรรมในพระพุทธศาสนาไว้อย่างเหมาะสมและกลมกลืน เช่น ประเพณีสงกรานต์ที่เปิดโอกาสให้บุตรหลาน ได้แสดงออกด้านความรักความเคารพต่อผู้มีพระคุณ ประเพณีเข้าพรรษาในช่วงเทศกาลวันเข้าพรรษา ก็เปิดโอกาสให้พุทธบริษัทได้นำสิ่งของเช่นเทียนพรรษาไปมอบถวายให้กับวัดต่างๆ เพื่อเป็นการให้พระสงฆ์ได้จุ้บูชาพระรัตนตรัย และใช้เพื่อการปฏิบัติธรรม ในลักษณะอย่างเดียวกัน ประเพณีการลอยกระทงของสังคมไทย มีขึ้นก็เพื่อบูชาคุณพระพุทเจ้า และพระพุทชบาท ในมหาสมุทรตลอดถึงพระจุพามณีเจดีย์บนสรวงสวรรค์ ซึ่งเป็นคติความเชื่อของชาวพุทธ และเป็นกุศโลบายของคณโบราณ ที่ต้องการให้หนุ่มสาวได้เข้าวัด ฟังธรรม เพื่อซึมซับจิตใจให้ใสสะอาดบริสุทธิ์ ดังพระบรมราชโองาพของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีใจความตอนหนึ่งว่า

“ความกตัญญูทเวทิตูถือเป็นคุณธรรมสำคัญยิ่งในทุกศาสนา และเป็นวัฒนธรรม อันดีงามประจำชาติไทยของเรา ความกตัญญูทเวทิตู หมายถึง การรับรู้ในความคิดของผู้อื่นและศรัทธายินดีที่จะกระทำดีเพื่อผู้อื่น คนที่มีความกตัญญูทเวทิตูนั้น จะไม่ลบหลู่คูหมิ่นผู้มีพระคุณ หากแต่มีความเคารพนับถืออย่างจริงใจ เต็มใจและตั้งใจที่จะปฏิบัติตอบแทน แต่ในทางที่ขอบอยู่เสมอบัณฑิตทั้งหลาย เป็นผู้มีปัญญา มีความฉลาดรู้ในทางเจริญ และทางเสื่อมหากจะให้เห็นซึ่งถึงคุณค่าของคุณธรรมข้อนี้ และปฏิบัติตัวเป็นผู้มีความกตัญญูทเวทิตูต่อผู้มีพระคุณแล้ว ก็จะได้รับคามนิยมนยกย่องจากสังคม สมกับที่ได้ชื่อว่าเป็นบัณฑิต”^๔

^๔พระราชโองาพในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. พระราชทานเนื่องในโอกาสวันพระราชทานปริญญาบัตรแก่ผู้สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยรามคำแหง ประจำปีการศึกษา ๒๕๔๖-๒๕๔๗.

จะเห็นได้ว่า คุณค่าของความกตัญญู เป็นหลักอุปการคุณที่มีผู้ทำไว้แล้ว และเป็นคุณธรรมที่ควบคู่กับความกตเวทิตี คือการตอบแทนอุปการคุณที่ผู้อื่นทำไว้ ซึ่งบุญคุณที่ว่ามีไว้ว่าตอบแทนกันแล้วก็หายกัน แต่หมายถึง การรำลึกถึงพระคุณที่เคยให้ความอุปการะแก่เราด้วยความเคารพนอบน้อมบูชาปรารถนาความสุขทั้งสองฝ่าย โดยผู้ที่ควรกตัญญูนั้น ประกอบด้วย

๑. **กตัญญูต่อบุคคล** บุคคลที่ควรกตัญญูก็คือ ใครก็ตามที่มีบุญคุณควรระลึกถึงและตอบแทนพระคุณ เช่น บิดา มารดา อาจารย์ บิดามารดา มีอุปการคุณแก่บุตรธิดา ในฐานะเป็นผู้ให้กำเนิดและเลี้ยงดูจนเติบโตใหญ่ ให้การศึกษาอบรมสั่งสอน ให้ละเว้นจากความชั่ว มั่นคงในการทำความดี เมื่อถึงคราวมีคู่ครองได้จัดหาคู่ครองที่เหมาะสมให้และมอบทรัพย์สินสมบัติให้ไว้เป็นมรดกบุตรธิดา เมื่อรู้อุปการคุณที่บิดามารดาทำไว้ย่อมตอบแทนด้วยการประพฤติตัวดี สร้างชื่อเสียงให้แก่วงศ์ตระกูล เลี้ยงดูท่าน และช่วยท่านทำงานของท่าน และเมื่อล่วงลับไปแล้วก็ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ท่าน ครูอาจารย์ มีอุปการคุณแก่ศิษย์ ในฐานะเป็นผู้ประสาทความรู้ให้ ฝึกฝนแนะนำให้เป็นคนดีสอนศิลปวิทยาให้อย่างไม่ปิดบัง ยกย่องให้ปรากฏแก่คนอื่นและช่วยคุ้มครองศิษย์ทั้งหลาย ศิษย์เมื่อรู้อุปการคุณที่ครูอาจารย์ทำไว้ย่อมตอบแทนด้วยการตั้งใจเรียน ให้เกียรติและให้ความเคารพไม่ล่วงละเมิดโอวาทของครู

๒. **กตัญญูต่อสัตว์** ได้แก่ สัตว์ที่มีคุณต่อเราช่วยทำงานให้เรา เราก็ควรเลี้ยงดูให้ดี เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย หรือสุนัขที่ช่วยเฝ้าบ้าน เป็นต้น

๓. **กตัญญูต่อสิ่งของ** ได้แก่ สิ่งของทุกอย่างที่มีคุณต่อเราเช่น หนังสือที่ให้ความรู้แก่เรา อุปกรณ์ทำมาหากินต่างๆ เราไม่ควรทิ้งขว้าง หรือทำลายโดยไม่เห็นคุณค่า^๕

จากองค์ประกอบข้างต้น เราสังเกตเห็นได้ว่าประเพณีวัฒนธรรมด้านต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ในสังคมไทย นอกจากเป็นสิ่งเชิดหน้าชูตาให้กับชนชาติไทยในนานาอารยประเทศว่ามีอารยธรรมที่ทรงคุณค่ามากกว่า ๑๐๐ ปีแล้ว ยังแสดงถึงความรู้จักใช้ประเพณีวัฒนธรรมสื่อถึงกันด้วยความซาบซึ้งของบรรพชน เพื่อสื่อให้กับบุตรหลานได้ซึมซับหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา มาใช้ในวิถีชีวิต โดยคุณค่าที่สำคัญที่มองเห็นในประเพณีลอยกระทงคือ ด้านความเคารพบูชา โดยการบูชาในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงยกย่องบุพการีไว้ในฐานะที่เป็นผู้ให้กำเนิด และได้เลี้ยงดู แต่ชาวพุทธยกย่องพระพุทธองค์ไว้สูงส่งเช่นกัน ในฐานะที่ทรงสถาปนาพระพุทธศาสนา และทรงสอนทางพันทุกซ์ให้แก่เวไนยสัตว์ พุทธศาสนิกชน จึงรู้พระคุณอันนี้แล้ว จึงได้ปฏิบัติตอบแทนด้วย อามิสบูชา และปฏิบัติบูชา กล่าวคือ การจัดกิจกรรมในวันสำคัญทาง

^๕ **คลังปัญญาไทย**, <http://www.panyathai.or.th/wiki/index.php>, เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๕ กันยายน ๒๕๕๓.

พระพุทธศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันออกพรรษา เป็นต้น ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่ชาวพุทธแสดงออก ซึ่งความกตัญญูทศเวทิต่อพระองค์ ด้วยการทำนุบำรุง ส่งเสริมพระพุทธศาสนา และประพฤติปฏิบัติธรรม เพื่อดำรงอายุพระพุทธศาสนาสืบไป

การบูชาในทางพระพุทธศาสนานั้น สามารถจำแนกได้ ๒ อย่าง คือ

๑. อามิสบูชา หมายถึง บูชาด้วยสิ่งของ
๒. ปฏิบัติบูชา หมายถึง บูชาด้วยการปฏิบัติ^๖

โดยการบูชาทั้งสองอย่างข้างต้น ตามหลักทางพระพุทธศาสนาได้แสดงความสูงส่งของบุคคลที่บุตรหลานจะต้องเคารพบูชาว่า เป็นบุพการีชนที่หาได้ยาก ๒ อย่าง ได้แก่

๑. **บุพการี** หมายถึง ผู้ทำความดีหรือทำประโยชน์ให้แก่ตน โดยไม่ต้องคอยคิดถึงผลตอบแทน

๒. **กตัญญูทศเวทิต** หมายถึง ผู้รู้อุปการะที่เขาทำแล้วและตอบแทน ผู้รู้จักคุณค่าแห่งการกระทำดีของผู้อื่น และแสดงออกเพื่อบูชาความดีนั้น^๗

โดยลักษณะของความกตัญญูทั้งสองอย่างนั้น ถือเป็นเรื่องที่ทำได้ยากยิ่งสำหรับพุทธบริษัททั้งหลาย หากไม่ได้ศึกษาทำความเข้าใจให้ปรากฏชัดถึงความหมาย และความสำคัญของการบูชาที่ควรกระทำ หรือปฏิบัติให้เกิดมีขึ้นประจำใจ เพราะว่าการเคารพบูชาที่มีความกตัญญูนั้นยังสามารถแบ่งระดับของความกตัญญู ออกได้เป็น ๔ ระดับ คือ

๑. **ความกตัญญูระดับต้น** ได้แก่ ผู้ที่รู้ว่าเรามีพระคุณกับเรา แต่ว่ายังไม่คิดที่จะตอบแทนคุณ คือมีจิตใจที่ดิ่งามเพียงแค่รู้คุณเท่านั้น

๒. **ความกตัญญูระดับกลาง** ได้แก่ ผู้ที่รู้ว่า เรามีพระคุณต่อเรา เพราะฉะนั้นมีโอกาสเมื่อไร จะต้องตอบแทนคุณเขาบ้าง แค่คิดตอบแทนเท่านั้น ระดับธรรมะในจิตใจของเขาก็จะยกขึ้นสู่อีกระดับหนึ่งแล้ว

๓. **มีความกตัญญูระดับสูง** ได้แก่ ผู้ที่รู้ว่าเรามีพระคุณต่อเรา คิดจะตอบแทนคุณ แล้วก็ลงมือประกาศคุณให้โลกได้รู้ว่า ท่านผู้นั้น ท่านผู้นี้ เคยมีพระคุณกับเรา อย่างนั้น อย่างนี้จิตใจหรือธรรมะประจำใจของคนๆ นี้ก็ยกระดับยิ่งขึ้นไปอีก

^๖อง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๔๐๑/๑๑๗.

^๗อง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๒๖๔/๑๐๘.

๔. มีความกตัญญูระดับสูงสุด ได้แก่ ผู้ที่นอกจากจะรู้จักคุณ คิดจะตอบแทนคุณ และประกาศคุณแล้ว ถ้าจะให้ดีเยี่ยม ต้องลงมือตอบแทน พระคุณท่าน ให้สมกับที่ท่านเคยมีพระคุณต่อเราด้วย เพราะฉะนั้น คนที่มีจิตใจระดับนี้ฟ้องว่า ในใจของเขาไม่เคยคิดเรื่องร้ายเลย ในใจของเขาคิดแต่เรื่องดี เวลามองโลกก็มองในแง่ดี มองโลกนี้อย่างสวยงาม ตรงไปตามความเป็นจริง เวลามองคนก็มองในแง่ดี ว่าโลกนี้ยังมีคนดีอยู่ แล้วตัวเราเองก็จะต้องเป็นคนดีอีกคนหนึ่งของโลกนี้ให้ได้ พอมีความคิดอย่างนี้เกิดขึ้นแล้ว การทุ่มเท การเคঁนศักยภาพในตัวเองเพื่อไปทำความดี ก็จะเกิดตามมา เมื่อคนเราพยายามเคঁนศักยภาพในตัวเอง ไปทุ่มเทในการทำความดีแล้ว ก็จะทำให้ไม่มีเวลาที่จะไปฟุ้งซ่าน ไม่มีเวลาที่จะไปอิจฉา ตาร้อนใคร มีแต่เวลาสำหรับการคิดดี พุทธิ ทำดี แล้วสิ่งที่จะได้ตามมาก็คือ เขาจะได้ดี หรือว่าได้รับความเจริญรุ่งเรือง^๔

จะเห็นว่า ระดับความกตัญญูทั้ง ๔ อย่างข้างต้น ได้แสดงถึงสาระสำคัญ หรือคุณค่าของประเพณีลอยกระทง ได้อย่างเด่นชัดในด้านความกตัญญูซึ่งมีลักษณะ ดังนี้

๑. การแสดงความกตัญญู และบูชาผู้มีพระคุณ ที่มีต่อมนุษย์ ได้แก่ พระพุทธเจ้า เทพเจ้า พระแม่คงคา ตามความเชื่อเพื่อตอบแทนคุณ แสดงด้วยการนำดอกไม้ประดิษฐ์เป็นกระทงสวยงาม อาศัยน้ำเป็นพาหนะนำกระทงดอกไม้ รูปเทียน ไปสักการบูชา

๒. เกิดการอนุรักษ์แม่น้ำลำคลอง เห็นประโยชน์และคุณค่าของน้ำและแม่น้ำลำคลอง ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการดำรงชีวิต ขอบคุนน้ำที่ช่วยให้พืชพันธุ์ธัญญาหารเจริญงอกงามและมีความอุดมสมบูรณ์ เป็นการสร้างจิตสำนึกแก่คน ในการรักษาแม่น้ำลำคลอง เพื่อยังประโยชน์แก่ทุกชีวิต และขอขมาที่ได้อาศัยทิ้งของเสีย น้ำเสียลงไปในแม่น้ำ การลอยกระทงยังก่อให้เกิดการณรงค์ให้ประชาชนช่วยกันดูแลแม่น้ำลำคลองไม่ให้เน่าเสีย

๓. เกิดความร่วมมือร่วมใจกันในครอบครัวและชุมชน ร่วมกันจัดงานลอยกระทง ประดิษฐ์กระทง ทำกิจกรรมร่วมกัน ก่อให้เกิดความสามัคคีในชุมชน ก่อให้เกิดการพบปะสังสรรค์ สนุกสนานรื่นเริงด้วยกัน

๔. สืบสานวัฒนธรรมไทย ในการเฉลิมฉลองรื่นเริง มีการจัดการละเล่นพื้นบ้าน มวยทะเล รำวงเวียนครก การร้องเพลงเรือ การทำกระทงด้วยงานศิลปะไทยงานดอกไม้ใบตองทำให้

^๔คลังปัญญาไทย, <http://www.panyathai.or.th/wiki/index.php> เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๕ กันยายน

ฝีมือการประดิษฐ์ดอกไม้ของไทยมีการ สืบทอดมีการฝึกมารยาทไทยและการแต่งกายแบบไทย ของผู้ประกวดนางนพมาศเป็นการรักษาขนบธรรมเนียมไทยไม่ให้สูญหายไป^๕

โดยสรุป ความกตัญญูทวาทิ ถือเป็นเครื่องสื่อความหมายของคนดี เมื่อปฏิบัติถูกต้อง สมบูรณ์แล้ว โดยเฉพาะในประเพณีลอยกระทง ได้สร้างความรักใคร่ตั้งแต่สถาบันครอบครัว สังคม และประเทศชาติ โดยเน้นที่การปฏิสัมพันธ์ต่อกันเพื่อสร้างความสุข เช่น บิดามารดา ต้องรู้จักหน้าที่ ของตนเองด้วยการทำอุปการคุณให้ก่อน และบุตร ธิดา ก็จะรู้จักหน้าที่ของตนเองด้วยการทำดีตอบแทน สำหรับครูอาจารย์ก็จะรู้จักหน้าที่ของตนเองด้วยการทำอุปการคุณ คือสอนศิลปวิทยาอย่าง เต็มที่ และศิษย์ก็จะรู้จักหน้าที่ของตนเอง ด้วยการตั้งใจเรียน และให้ความเคารพเป็นการตอบแทน นอกจากนี้จะใช้นิรณิของบิदारมารดากับบุตร ธิดา และครูอาจารย์กับศิษย์แล้ว คุณธรรมข้อนี้ก็ สามารถนำไปใช้ได้ แม้ระหว่างพระมหากษัตริย์กับพสกนิกร นายจ้างกับลูกจ้าง เพื่อนกับเพื่อนและ บุคคลทั่วไป รวมทั้งมนุษย์กับสิ่งแวดลอมให้มีความสมดุลกันเพื่อสร้างรากฐานของความสามัคคี

๔.๒ คุณค่าของความสามัคคีต่อสังคมไทย

คุณค่าของความสามัคคี ถือเป็นรากฐานสำคัญและเป็นบ่อเกิดแห่งความเจริญทั้งหลาย เพราะความสามัคคี ก็คือความพร้อมเพรียงกัน มีเป้าหมายที่อยู่ในทิศทางเดียวกัน โดยเฉพาะใน ประเพณีลอยกระทงนั้น ได้แสดงให้เห็นถึงความสามัคคี ที่มีมาตามหลักพระพุทธศาสนา ดังนี้

๑. คุณค่าของความสามัคคีตามหลักพระวินัย

ในพระวินัยปิฎก ได้กล่าวถึง ความสามัคคีปรองดองกัน ความพร้อมเพรียงกันของหมู่ คณะ หรือสงฆ์ โดยการกระทำที่เรียกว่า “สังฆสามัคคี” คือ การนำเอาธรรมวินัยมากล่าวตามความ เป็นจริง ช่วยให้เกิดความสมานฉันท์กันในหมู่คณะหรือสงฆ์มีการพร้อมเพรียงกัน, ส่วนการสร้าง ความแตกแยกในหมู่สงฆ์นั้น เรียกว่า “สังฆเภท” พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า...ภิกษุทำลายสงฆ์ ต้อง เกิดในอบาย ตกนรก อยู่ชั่วกัป ภิกษุผู้ยินดีในการแตกพวก ไม่ตั้งอยู่ในธรรม^๖

ฉะนั้น การสร้างความสามัคคี ความปรองดอง เป็นความดีที่ให้ผลเป็นความปลอดภัย แก่หมู่คณะ แก่สังคมประเทศชาติ ถือเป็นเรื่องสำคัญที่ทุกคนต้องปฏิบัติตามกรอบของศีลธรรมมี ธรรมะประจำใจ ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ย่อมมีสติปัญญาอันเห็นชอบว่า การทะเลาะวิวาท การแก่งแย่ง

^๕ศูนย์วัฒนธรรมมหาวิทาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช, วัฒนธรรมลอยกระทงภาคใต้, (นครศรีธรรมราช : ศูนย์วัฒนธรรม มหาวิทาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช, ๒๕๕๐), หน้า ๑๑.

^๖วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๐๖/๑๓๕.

ซึ่งดีซึ่งเด่นกัน ในทางทำลายล้างผลาญกันว่าเป็นภัยอันตรายต่อความสงบ เรียบร้อย และความเจริญ สันติสุข แก่ทั้งตนเองและผู้อื่น และทั้งมีความเห็นชอบว่า การไม่ทะเลาะวิวาท แก่งแย่งชิงดีชิงเด่น กันในทางทำลาย โดยความปลอดภัย กล่าวคือ ย่อมนำมาซึ่งความสงบเรียบร้อยดีงาม และความ เจริญสันติสุขมาสู่ทั้งตนเองและผู้อื่น ที่อยู่ร่วมกันในสังคมประเทศชาติ บุคคลดีมีคุณธรรมดังกล่าว นี้ จึงประพฤติปฏิบัติต่อผู้อื่นด้วยความมีน้ำใจไมตรีต่อกัน

ดังพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า “รู้จัก รู้สามัคคี” ซึ่งเป็นคุณความดี อันก่อปรด้วยพรหมวิหารธรรม และสัปปริสธรรม เป็นต้น เพื่อประทับประคองความสามัคคี ปรองดอง สมานฉันท์ของหมู่คณะ และสังคมประเทศชาติให้เจริญขึ้น เข้มแข็งขึ้น เพื่อให้สามารถ ร่วมแรงร่วมใจกันดำเนินชีวิต พัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งของตนเองและของหมู่คณะ ให้มีความ เจริญก้าวหน้าและสันติสุขดีขึ้นอย่างมั่นคง จึงปฏิบัติต่อกันด้วยพรหมวิหารธรรม คุณธรรมเครื่อง อยู่ของผู้ใหญ่ผู้เป็นบัณฑิตโดยคุณธรรม ได้แก่ เมตตาพรหมวิหาร ๑ กรุณาพรหมวิหาร ๑ มุทิตา พรหมวิหาร ๑ และอุเบกขาพรหมวิหาร ๑

โดยคุณธรรมประจำใจอันประเสริฐ เป็นเครื่องอยู่ของผู้ใหญ่ คือ ของผู้มีความดีสูง ประกอบด้วย ๔ ประการ ดังนี้

(๑) **เมตตา** คือ ความรัก ปรารถนาแต่จะให้ผู้อื่นเป็นสุข จะคิด จะปรึกษาหารือ จะพูด จะกระทำอะไร ก็คิด ปรึกษาหารือ พูดและกระทำ ด้วยความปรารถนาดีต่อกัน

(๒) **กรุณา** คือ ความสงสาร ปรารถนาแต่จะให้ผู้มีหรือผู้ประสบกับปัญหา ความทุกข์ เดือดร้อน ให้เขาได้พ้นจากปัญหาความทุกข์เดือร้อนนั้น

(๓) **มุทิตา** คือ พลอยยินดีที่ผู้อื่น ได้ดีและอยู่ดีมีสุข ไม่คิดอิจฉาริษยากัน ไม่มุ่งร้าย ทำลายกัน

(๔) **อุเบกขา** คือ ความมีใจมัชฌิ์ เป็นกลาง วางเฉย เมื่อได้รู้/เห็นผู้อื่นถึงซึ่งความ วิบัติ อันเราช่วยอะไรไม่ได้และไม่คิด ไม่พูด หรือแสดงกิริยาอาการดูหมิ่น เหยียดหยาม ซ้ำเติม หรือ เยาะเย้ย ด่าถาก^{๑๑}

จะเห็นว่า คุณธรรมทั้งสี่ประการข้างต้น เวลาเราจะคิดพิจารณาปัญหาใดๆ หรือจะ ปรึกษาหารือกัน ในปัญหาใดๆ ก็กระทำด้วยจิตใจเป็นกลาง ถือความถูกต้อง ตามกฎหมายและ ทำนองคลองธรรม ด้วยความเหมาะสม ด้วยความบริสุทธิ์ใจ และด้วยความยุติธรรม เทียงธรรม คือ ไม่ลำเอียงเพราะความหลงรัก หรือเพราะมีผลประโยชน์เป็นสิ่งจูงใจ หรือเพราะถือพรรคถือพวก

^{๑๑}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๘๔/๒๒๕.

พ้องหมู่เหล่า จนมองไม่เห็นคุณงามความดีของผู้อื่นหรือฝ่ายอื่น เห็นแต่ความดีของตนหรือเฉพาะของฝ่ายตน จนเสียความยุติธรรม ๑ ไม่ลำเอียงเพราะความหลง โกรธหรือเกลียด-ชัง ๑ ไม่ลำเอียงเพราะความเกรงกลัว ๑ และไม่ลำเอียงเพราะหุเบา โดยขาดโยนิโสมนสิการ คือวินิจฉัยพิจารณาเหตุสังเกตผล จากข้อมูลหรือหลักฐานพยานที่ถูกต้องแท้จริง จากแหล่งข้อมูลที่เชื่อถือได้ ที่ตรงประเด็น และที่สมบูรณ์ดีพอแก่การวินิจฉัยโดยรอบคอบ ให้สามารถแยกแยะดี-ชั่ว ถูกหรือผิด ได้ตามความเป็นจริงอีก ๑ พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ว่า...

“ความพร้อมเพรียงของหมู่คณะ เป็นเหตุแห่งสุขและการสนับสนุนผู้พร้อมเพรียงกัน ก็เป็นเหตุแห่งสุข ภิกษุผู้ยินดีในความพร้อมเพรียงตั้งอยู่ในธรรมย่อมไม่เสื่อมจากธรรมอันเกษมจากโยคะ ภิกษุสมานสงฆ์ ให้พร้อมเพรียงกันแล้ว ย่อมบรรเทิงในสรวงสวรรค์ตลอดกับ”^{๑๒}

จากพระพุทธพจน์ดังกล่าว สรุปได้ว่า คุณค่าของความสามัคคีที่มีต่อสังคมไทยปัจจุบันนั้น ถือเป็นเรื่องจำเป็นเร่งด่วนเพื่อสร้างความสามัคคี ประองคองกันให้เกิดขึ้น เพราะนับวันยังมีความแตกแยกหลายฝ่ายหลายคณะดังที่ปรากฏเห็นขณะนี้ หากสังคมใดต้องการความสงบสุข ความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมือง จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีความพยายามอบรมสั่งสอนให้ผู้คนในสังคมของตนมีความสามัคคีกัน มีความเมตตาใคร่ ช่วยเหลือกันในเรื่องต่างๆ เพราะความปรารถนาในสิ่งที่สังคมต้องการก็ย่อมเกิดจากความสามัคคีของผู้คนในสังคม อย่างไรก็ตาม พระวินัยปิฎกนี้มีการกล่าวถึงการกระทำที่ดีที่ควรประพฤติปฏิบัติ การกระทำที่ไม่ดี เป็นพฤติกรรมที่ควรหลีกเลี่ยงเสียไม่ควรกระทำ ซึ่งทั้งหมด ก็คือแนวทางแห่งการอยู่ร่วมกันอย่างสามัคคีธรรมมีความสุขนั่นเอง

๒. คุณค่าของความสามัคคีตามหลักพระสูตร

ความสามัคคีตามที่ปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎก เช่น จุฬโคตติงคสาธสูตรว่า “ด้วยเหตุแห่งความสามัคคี หมายเอาการตั้งกายกรรม วาจากรรม และมโนกรรมที่ประกอบด้วยเมตตาในมิตรสหายและคนทั้งหลายในสังคม ซึ่งสรุปได้ว่า พระอนุรุทธะเถระ พระนันทิยะเถระ และพระกิมิละเถระ ผู้พักอยู่ในป่าโคตติงคสาธวัน พระพุทธองค์ได้เสด็จไปหาพระเถระเหล่านั้นแล้วตรัสถามว่า “ก็พวกเธอ ยังพร้อมเพรียงกัน ชื่นบานต่อกัน ไม่วิวาทกัน ยังเป็นเหมือนน้ำนมกับน้ำ แลดูกันและกันด้วยจักขุอันเป็นที่รักอยู่หรือ” พระเถระทั้งสามกราบทูลว่า “ยังเป็นอยู่พระพุทธเจ้าข้า” พระพุทธเจ้าตรัสถามต่อไปว่า “พวกเธอเป็นเช่นนั้นได้ด้วยเหตุอย่างไร” พระเถระทั้งสามสรุปได้

^{๑๒}วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๑๐/๑๔๑.

กราบทูลในทำนองเดียวกันว่า พระพุทธเจ้าข้า ขอประทานพระวโรกาส ข้าพระองค์มีความคำรืออย่างนี้ว่า เป็นลาภของเราหนอ เราได้ดีแล้วหนอ ที่ได้อยู่ร่วมกับเพื่อนพรหมจรรย์เห็นปานนี้ ข้าพระองค์เข้าไปตั้งกายกรรมประกอบด้วยเมตตาในท่านผู้มีอายุเหล่านี้ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง เข้าไปตั้งวิกรรมประกอบด้วยเมตตา เข้าไปตั้งมโนกรรมประกอบด้วยเมตตาในท่านผู้มีอายุเหล่านี้ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ข้าพระองค์มีความคำรืออย่างนี้ว่า โฉนหนอเราพึงเก็บจิตของตนเสีย แล้วประพฤติตามอำนาจจิตของท่านผู้มีอายุเหล่านี้ แล้วข้าพระองค์ก็เก็บจิตของตนเสีย ประพฤติอยู่ตามอำนาจจิตของท่านผู้มีอายุเหล่านี้ กายของพวกข้าพระองค์ต่างกันจริงแล แต่ว่าจิตดูเหมือนเป็นอันเดียวกัน พระพุทธเจ้าข้า พวกข้าพระองค์ยังพร้อมเพรียงกัน ชื่นบานต่อกัน ไม่วิวาทกัน ยังเป็นเหมือนน้ำนมกับน้ำ แลดูกันและกันด้วยจักขุอันเป็นที่รักอยู่^{๑๓}

ในตอนท้ายของพระสูตรนี้ พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสสรรเสริญพระเถระทั้งสามว่า เป็นผู้ปฏิบัติตนเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข เพื่ออนุเคราะห์แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย และในพระสูตรอีกแห่ง ได้กล่าวถึงการที่พระอานนท์ตอบปัญหาของวัสสการพราหมณ์ว่า...

วัสสการพราหมณ์ ถามว่า ข้าแต่พระอานนท์ผู้เจริญ มีภิกษุสักรูปหนึ่งบ้างไหมเล่า อันสงฆ์ที่ภิกษุผู้เป็นเถระมารูปด้วยกันสมมติแล้วแต่งตั้งไว้ว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จล่องลับไปแล้ว ภิกษุรูปนี้จักเป็นที่พึ่งอาศัยของเราทั้งหลาย ซึ่งพระคุณเจ้าทั้งหลายจะพึงเข้าไปหาได้ในบัดนี้ฯ พระอานนท์ตอบว่า คูกรพราหมณ์ ไม่มีเลยแม้สักรูปหนึ่ง อันสงฆ์ที่ภิกษุผู้เป็นเถระมารูปด้วยกันสมมติแล้ว แต่งตั้งไว้ว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จล่องลับไปแล้ว ภิกษุรูปนี้จักเป็นที่พึ่งอาศัยของเราทั้งหลาย ซึ่งอาตมภาพทั้งหลายจะพึงเข้าไปหา ได้ในบัดนี้ฯ วัสสการพราหมณ์ ถามต่อว่า ข้าแต่พระอานนท์ผู้เจริญ ก็เมื่อไม่มีที่พึ่งอาศัยอย่างนี้ อะไรเล่าจะเป็นเหตุแห่งความสามัคคีกันโดยธรรมฯ พระอานนท์ ตอบว่า คูกรพราหมณ์ อาตมภาพทั้งหลายมิใช่ไม่มีที่พึ่งอาศัยเลย พวกอาตมภาพมีที่พึ่งอาศัย คือ มีธรรมเป็นที่พึ่งอาศัยฯ^{๑๔}

สรุปได้ว่า คุณค่าของความสามัคคีได้แสดงให้เห็นถึงหลักความสามัคคีของคณะสงฆ์ว่า หลังจากเสด็จดับขันธปรินิพพานขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คณะสงฆ์ถือเอาพระธรรม และพระวินัยเป็นใหญ่ ได้แก่ เป็นตัวแทนของพระพุทธองค์ พระสงฆ์ทุกรูปต้องเคารพพระธรรมวินัย เอาพระธรรมวินัยนั้นแหละเป็นที่พึ่งในการประกอบกิจกรรมต่างๆ และในการตัดสินใจวินิจฉัยคดีความต่างๆ และความสามัคคีนั่นต้องปฏิบัติทางกาย ทางวาจา และทางใจอย่าง

^{๑๓}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๖๑-๓๖๘/๒๗๒-๒๗๕.

^{๑๔}ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๕๐/๓๐.

สม่ำเสมอทั้งต่อหน้าและลับหลัง โดยไม่ถือว่าตนเป็นใหญ่กว่าคนอื่น ให้เกียรติ ให้ความสำคัญต่อผู้อื่นด้วยจึงจะถือว่าได้บำเพ็ญสามัคคีธรรมในทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทอย่างสมบูรณ์ ซึ่งมีผลมากต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคมส่วนรวมด้วย

๓. คุณค่าของความสามัคคีตามหลักพระอภิธรรมปิฎก

คุณค่าของความสามัคคีตามหลักพระอภิธรรม ได้กล่าวถึง **ความสามัคคี** ที่ถือเป็นเรื่องสำคัญสำหรับนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์สุขแก่สังคมไทยปัจจุบัน ซึ่งมีแต่ความแตกแยก สร้างปัญหาให้เกิดขึ้นทั้งที่เป็นปัญหาส่วนตัว และปัญหาผู้อื่นให้ได้รับความเดือดร้อนด้วย โดยเฉพาะปัญหาประเทศ ที่จะต้องช่วยกันป้องกันแก้ไขให้หมดไปจากสังคม โดยหลักดังกล่าวนี้ **พระอภิธรรม ปุคคบัญญัติ** ได้กล่าวถึงหลักการปฏิบัติของบุคคล ซึ่งไม่เฉพาะแต่พระสงฆ์เท่านั้น บุคคลอื่นในสังคมที่มีได้ผู้บวชเรียน ก็จะต้องถึงพร้อมศึกษา ดังนี้

ละเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ คือ วางทัณหาอาวุธ และศัสตราวุธ มีความละเอียด มีความเอ็นดู หวังประโยชน์เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์อยู่

ละเว้นขาดจากการถือเอาสิ่งของที่เข้าของเขาไม่ได้ให้ คือ รับเอาแต่สิ่งของที่ เขาให้มุ่งหวังแต่ของที่ เขาให้ ไม่เป็นขโมย เป็นคนสะอาดอยู่

ละพฤติกรรมอันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ คือ ประพฤติพรหมจรรย์ เว้นห่างไกลเมถุนธรรมอันเป็นกิจของชาวบ้าน

ละเว้นขาดจากการพูดเท็จ คือ พูดแต่คำสัตย์ ดำรงความสัตย์ มีถ้อยคำเป็นหลัก เชื่อถือได้ไม่หลอกลวงชาวโลก

ละเว้นขาดจากคำต่อเสียด คือ ฟังความจากฝ่ายนี้แล้ว ไม่ไปบอกฝ่ายโน้น เพื่อทำลายฝ่ายนี้ หรือฟังความฝ่ายโน้นแล้วไม่มาบอกฝ่ายนี้ เพื่อทำลายฝ่ายโน้น สมานคนที่แตกแยกกัน ส่งเสริมคนที่ปรองดองกัน ชื่นชม ยินดี เพลิดเพลินต่อผู้ที่สามัคคีกัน พูดแต่ถ้อยคำที่สร้างสรรค์ความสามัคคี

ละเว้นขาดจากคำหยาบ คือ พูดแต่คำไม่มีโทษ เสนาะ โสด น่ารัก จับใจเป็นคำชาวเมือง คนส่วนมากรักใคร่ พอใจ

ละเว้นขาดจากคำเพ้อเจ้อ คือ พูดถูกเวลา พูดคำจริง พูดอิงประโยชน์ พูดอิงธรรม พูดอิงวินัย พูดคำที่มีหลักฐานมีที่อ้างอิง มีที่กำหนด ประกอบด้วยประโยชน์ เหมาะแก่กาลเวลา^๕

^๕ อภิ. ปุ. (ไทย) ๓๖/๑๗๘/๒๗๕-๒๘๐.

จะเห็นว่า หลักการละเว้นทั้งหมดนี้ดังกล่าวข้างต้น ล้วนแล้วเป็นหลักการสำคัญในการสร้างความสามัคคีของหมู่คณะ เมื่อได้ปฏิบัติถูกต้องตามที่กล่าวไว้แล้ว บุคคลผู้ซึ่งได้ศึกษาฝึกหัดตามหลักดังกล่าวเมื่อไปอยู่ในสังคมใดแล้ว ก็เป็นผู้ที่นำความสุข ความเจริญไปสู่สังคมนั้น และถือเป็นบุคคลที่โลกกำลังตามหาต้องการเป็นอย่างยิ่ง

นอกจากนี้แล้ว ยังกรณีตัวอย่างที่กล่าวถึงการแตกสามัคคี ซึ่งพระพุทธองค์ทรงตรัสกับพระอานนท์ว่า... “ดูก่อนอานนท์ อันตราย ๓ อย่าง จักเกิดแก่เมืองปาฏลีบุตร กล่าวคือ (๑) จากไฟ (๒) จากน้ำ และ (๓) จากการแตกความสามัคคี เป็นสูตรมีอยู่จริงมิใช่หรือ ตอบว่า ถูกแล้ว”^{๖๖}

ดังนั้น จากการถาม - ตอบ ตามหลักพระอภิธรรม กถาวัตถุ คือ อันตรายที่สามารถจะเกิดขึ้นแก่เมืองปาฏลีบุตรได้นั้นมีอยู่ ๓ ดังกล่าว และเมื่อเรานำมาอนุโลมเข้ากับปัญหาประเทศไทยที่เป็นอยู่ หรือประเทศอื่นๆ ในโลกนี้ ต้นเหตุแห่งการล่มสลายนั้นเกิดได้ด้วยเหตุ ๓ อย่าง เช่นกัน กล่าวคือ ไฟไหม้ตามธรรมชาติ (อัคคีภัย) และไฟภายในมนุษย์ คือ กิเลส ๓ กอง ได้แก่

- (๑) ราคะ หมายถึง ไฟราคะ ความอยาก
- (๒) โทสะ หมายถึง ไฟโทสะ ความพยาบาทอาฆาต
- (๓) โมหะ หมายถึง ไฟแห่งความหลงมกมาย^{๖๗}

ส่วนน้ำก็มีน้ำท่วมตามธรรมชาติ (อุทกภัย) แต่น้ำหรือห้วงน้ำที่สามารถท่วมเหล่าสัตว์ได้จากภายในนั้น ก็คือ โสมะ ๔ อย่าง ได้แก่

- (๑) กาโมมะ หมายถึง ห้วงน้ำแห่งกาม ความอยากรักใคร่
- (๒) ภโวมะ หมายถึง ห้วงน้ำแห่งการเกิด ความยึดมั่นถือมั่นในตน
- (๓) ทิฏฐโฐมะ หมายถึง ห้วงน้ำแห่งความคิดที่ผิด
- (๔) อวิชโฆมะ หมายถึง ห้วงน้ำแห่งความลุ่มหลง^{๖๘}

จะเห็นว่า ห้วงน้ำทั้ง ๔ เพื่อพิจารณาแล้ว มีพระพุทธพจน์ทรงตรัสไว้ว่า... “ชนผู้มีปรีชาควรทำเกาะกล่าวคือที่พึ่งของตนให้เป็นตำบลที่ห้วงน้ำจะท่วมไม่ได้ ด้วยความหมั่นเป็นเหตุลุกขึ้นทำงานไม่อยู่เฉย ด้วยความไม่เลินเล่อ ด้วยความระวัง และด้วยความปราบปราม”^{๖๙}

^{๖๖} อภิ.ก. (ไทย) ๓๓/๔๔๐/๕๔๖.

^{๖๗} ปุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๒๓๓/๒๓๕-๒๓๖.

^{๖๘} สัม. (ไทย) ๑๕/๓๓๓/๘๗.

^{๖๙} ปุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๒/๑๓.

พระพุทธพจน์ข้อนี้ ได้ให้ความสันนิษฐานลงโดย ๒ นัย คือ เกาะหรือดินแดนที่ตั้งเป็นประเทศบ้านเมืองอันเป็นถิ่นฐานของตน ได้ชื่อว่าเกาะ เกาะนี้ชื่อว่าเป็นที่พึ่งของชนผู้เกิด ผู้ผู้นั้นด้วยความเป็นเจ้าของเพราะเป็นที่พำนักอาศัย อันตรายภายในภายนอกที่จะพึงเกิดขึ้นแก่ถิ่นฐานชื่อว่าห้วงน้ำ เกาะในสมุทรกลมตามลำพังตนเอง เพราะเหตุบ้านคาลเป็น เช่น ภูเขาไฟประทุ ห้วงน้ำก็จะท่วมทำให้เป็นสมุทร มิฉะนั้น เกาะนั้นตั้งอยู่ปริ่มน้ำ เมื่อเกิดพายุใหญ่ทำให้สาครกำเริบห้วงน้ำก็จะท่วมทันทำให้เกิดอุทกภัยแก่ประชาชนในทันที ข้อนี้ฉันใดอันตรายที่จะเกิดขึ้นแก่ถิ่นฐานก็เป็นฉันนั้น ย่อมเกิดขึ้นเพราะเหตุภายใน มิแต่กสามัคคีกันเป็นอาทิกัมมิ ย่อมเกิดขึ้นเพราะเหตุภายนอก มีปัจจามิตรร้ายเป็นต้นกัมมิ อันตรายเหล่านี้ย่อมทำถิ่นฐานไม่ให้เป็นที่พึ่งพำนักของผู้เป็นเจ้าของทำนองเดียวกับห้วงน้ำทำเกาะให้กลายเป็นสมุทรฉะนั้น

สมเด็จพระโลกนาถเจ้าประธานพระบรมพุทโธวาทโดยนัย ให้พระราชตาใจใส่ป้องกันรักษาทำนุบำรุงเกาะคือถิ่นฐานที่พำนักของตน อย่าปล่อยให้ห้วงน้ำ คือ อันตรายท่วมทับได้เช่นนั้น ด้วยองค์สมบัติ ๔ ประการ คือ ด้วยความหมั่นเอาใจใส่ ๑ ด้วยความไม่ประมาทเลินเล่อ ๑ ด้วยความระวัง ๑ ด้วยความปราบปราม ๑ ถ้าเจ้าของถิ่นเกี่ยวคร้านเลินเล่อ ไม่คอยระวังและระงับความเสียหายอันตรายก็ได้ช่องเกิดขึ้น ถ้าเจ้าของตั้งอยู่ในองคสมบัติ ๔ ประการ คือ มีเพียรเพื่อจะจัดทำกิจที่ยังไม่ได้จัดไม่ได้ทำ และเพื่อจะรักษาธุระที่ได้จัดได้ทำขึ้นแล้วให้เป็นที่ไปโดยสม่ำเสมอเอาใจใส่ไม่เพิกเฉยปล่อยให้เสื่อมทราม คอยระวังกีดกันความเสียหายอันยังไม่มีมา มุ่งบำบัดความเสียหายที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไป อันตรายก็ไม่ได้ช่องที่จะเกิดเหมือนประชาชนที่อยู่ในเกาะหรือดินแดนอันลุ่ม เพียงลมที่หรือก่อทำนบกั้นห้วงน้ำอันจะท่วมถึง และคอยระวังรักษาแก้ไขด้วยความไม่ประมาทฉะนั้น ได้ชื่อว่าทำเกาะไม่ให้ห้วงน้ำท่วมได้

พระพุทธภาษิตนี้ โดยอรรถ กุศลธรรม ได้ชื่อว่า เกาะเป็นที่พึ่งของสัตว์โลกผู้ตกอยู่ในสังสารสาคร สังกิเลสธรรมอันจะทำอันตรายแก่บุคคล ชื่อว่าห้วงน้ำ สัตว์เหล่านั้นได้อาศัยกุศลความดีความงามเป็นที่พำนัก ย่อมทรงตนอยู่ได้ในสังสารวัฏ ไม่จมลงในบาดาล กล่าวคือ ยังตนให้ตั้งขึ้นได้ในสมบัตินั้นๆ เป็นต้นว่า โภคทรัพย์ และอิสรียศมีมีความสามารถจะนำอภัยไปโดยสวัสดิไม่ต้องประพฤติกุศลอันจะทำให้ตกต่ำลำบากเพราะชีวิตโอบายเป็นเหตุ ถ้าปล่อยให้สังกิเลสครอบงำ ก็จะทำอันตรายแก่กุศลสุจริตที่ได้ประพฤติมา ยิ่งบุคคลให้ตกต่ำลงไปเหมือนคนเรือแตกขึ้นฝั่งเกาะได้แล้ว ถูกห้วงน้ำท่วมพาทันกลับไปตกในสาครฉะนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ตรัสสอนให้ทำเกาะ อย่าให้ห้วงน้ำท่วมทับได้เช่นนั้นด้วยคุณสมบัติ ๔ ประการที่กล่าวแล้ว เป็นไปในอันเพียรทำกุศลความดีที่ยังไม่ได้ทำเอาใจใส่รักษาความดีที่ได้ทำแล้ว คอยระวังไม่ให้ช่องแก่กุศล

ความชั่วที่ยังไม่ได้ทำเป็นฐะปราบปรามใจตนให้ละทิ้งความชั่วที่เคยทำแล้ว ดังนี้ชื่อว่าทำเกาะไม่ให้ห้วงน้ำท่วมได้^{๒๐}

ฉะนั้น คุณค่าของความสามัคคีปรองดองให้เกิดขึ้นในสังคมจะต้องให้ความร่วมมืออนุเคราะห์กัน เพราะความมีคุณธรรมในใจที่มองเห็นผู้อื่นเป็นพี่น้อง มีการปฏิบัติต่อกันตามหลักสามัคคีธรรมเพื่อสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญ ในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข โดยมีหลักในการสร้างความสามัคคีปรองดองหรือความสามัคคีกัน การกระทำการสงเคราะห์ที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของกันและกัน เรียกว่า “สังคหวัตถุ” แปลว่า ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจบุคคล และประสานหมู่ชนไว้ในความสามัคคี ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับคนทุกคนและทุกสังคม นับตั้งแต่ระหว่างบิดามารดาบุตร สามีกับภรรยา มิตรกับมิตร เพื่อนบ้านกับเพื่อนบ้าน ประเทศกับประเทศ เป็นรากฐานแห่งการอยู่ร่วมกันด้วยดี เป็นการแสดงออกซึ่งความกตัญญู และความเจริญก้าวหน้าทั้งส่วนตัวและส่วนรวม มี ๔ อย่าง ประกอบด้วย

๑. ทาน หมายถึง “การให้ปันสิ่งของด้วยความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเสียสละ ช่วยเหลือสงเคราะห์ด้วยทุน หรือทรัพย์สิน และวัตถุสิ่งของตลอดจนให้ความรู้ และศิลปวิทยา”^{๒๑} “การให้ทาน จึงควรให้ด้วยความมีเมตตาเพื่อแสดงน้ำใจไมตรี สร้างเสริมมิตรภาพ ให้ด้วยกรุณาต้องการช่วยปลดเปลื้องความทุกข์ ความเดือดร้อน ให้ด้วยมุทิตา ส่งเสริมสนับสนุนให้ทำความดีมีความเจริญก้าวหน้า”^{๒๒} ซึ่งการให้ทานในสังคหวัตถุเช่น ช่วยเหลือสงเคราะห์ผู้อื่นด้วยปัจจัย ๔ กล่าวคือ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค เป็นต้น นี้มุ่งให้เพื่อสงเคราะห์ผู้รับ มีความมุ่งหมายอยู่ที่ผู้รับเป็นสำคัญ มีประโยชน์แก่ผู้รับ ๓ ลักษณะคือ

ก. ให้โดยหวังจะอนุเคราะห์ การให้ความเกื้อหนุน โอบอ้อมอารีด้วยเมตตา และการให้การอุดหนุนเอื้อเฟื้อช่วยเหลือกันด้วยกรุณา

ข. ให้โดยหวังเพื่อเป็นการสมัครสมานสามัคคี ด้วยการสงเคราะห์เกื้อกูลกันและกันในฐานะผู้อื่นที่เกี่ยวข้องกับตน

^{๒๐}มหาหมกุฏราชวิทยาลัย, พระมงคลวิเสสกลา, พิมพ์ครั้งที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาหมกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๐๖-๑๐๘.

^{๒๑}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **ธรรมบุญชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๒๑.

^{๒๒}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **สอนนาค-สอนทิด ชีวิตพระ-ชีวิตชาวพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๖๗.

ค. ให้เพื่อเป็นการตอบแทนคุณ ปรรณานาธุชาคุณแก่ท่านผู้มีคุณ เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย และบิดา มารดาผู้ที่มีอุปการคุณ^{๒๓}

การให้มีประโยชน์ทั้งแก่ผู้ให้และผู้รับ คือ ทำให้ผู้ให้มีความสุขเบิกบานใจ และอิ่มใจ ซึ่งจะเป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อร่างกายและจิตใจ เป็นการสละความเห็นแก่ตัว ผู้รับย่อมได้รับประโยชน์จากสิ่งของที่เขาให้ การให้และการรับจึงเป็นสิ่งสำคัญสำหรับมนุษย์ เป็นการรักษาความเป็นธรรมชาติของมนุษย์ไว้ เป็นการรักษาความเป็นสังคมความเป็นเพื่อนฝูงความเป็นญาติเอื้ออาไว และการให้กับการรับยังเป็นกฎ เป็นกระบวนการของธรรมชาติของบุคคลผู้มีความกตัญญูถ้าธรรมชาติไม่มีการให้และการรับ ป่านนี้ก็จะไม่มีโลก ดวงดาว มนุษย์ พืช สัตว์ และธรรมชาติอย่างแน่นอน พระพุทธองค์ตรัสว่า “การให้ท่าน เป็นมงคลอันสูงสุด”^{๒๔} ซึ่งเป็นการส่งเสริมความกตัญญู

๒. ปิยวาจา หรือ เปยยวัชชะ หมายถึง วาจาเป็นที่รัก “พูดอย่างคนรักกัน คือ กล่าวคำสุภาพ ไพเราะน่าฟัง ชี้แจงแนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ มีเหตุผลเป็นหลักฐานชักจูงในทางที่ดีงาม หรือคำแสดงความเห็นอกเห็นใจ ให้กำลังใจ รู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจดี สนิทสามัคคี เกิดไมตรีทำให้รักใคร่นับถือและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน”^{๒๕}

การพูดกันถือได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญที่ควรระวัง เพราะเป็นเหตุให้รักนับถือกัน หรือเป็นเหตุให้โกรธเกลียดบาดหมางแตกสามัคคีกันก็ได้ การพูดไพเราะ ไม่พูดหยาบคายบาดหูบาดใจกัน พูดคำจริง ไม่พูดปดหลอกลวงกัน พูดทำความเข้าใจกัน ไม่พูดส่อเสียดให้บาดหมางกัน เป็นเครื่องป้องกันความโกรธเกลียดกัน ความไม่ไว้วางใจกัน และความบาดหมางแตกแยกกันมิให้เกิดขึ้น พูดถ้อยคำที่เป็นวิสุทธิจิตทุกประการ การพูดไพเราะนั้น ได้แก่ การพูดด้วยความรักความนับถือ หรือความหวังดี ใช้ถ้อยคำที่เหมาะสมแก่ตนเองซึ่งเป็นผู้พูดและผู้ฟังซึ่งเป็นผู้ใหญ่ เป็นผู้เสมอกัน หรือเป็นผู้ย่อย ถ้อยคำที่สุภาพคือ ถ้อยคำอันนุ่มนวล อ่อนโยน และอ่อนหวาน หรือแสดงความยำเกรง แสดงความนับถือ แสดงความหวังดี หรือแสดงความเอ็นดูกรุณา ย่อมเป็นถ้อยคำไพเราะดูดีมีใจ ชวนให้รักนับถือ เป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูของผู้พูดต่อผู้ฟัง ผู้มีวาจาเป็นสุภายิต ย่อมเอาชนะใจผู้อื่นได้สามารถพูดชักชวนให้ผู้อื่นทำการงานตามที่ตนเองต้องการได้ ทำให้มีความสำเร็จ ทำให้เจริญรุ่งเรืองในอาชีพการงาน ทำให้มีคนเคารพนับถือเชื่อฟัง เช่น “โทณพราหมณ์

^{๒๓} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมชโร), มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา), หน้า ๒๖๕-๒๖๖.

^{๒๔} บ.พ. (ไทย) ๒๕/๗/๗.

^{๒๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ธรรมบุญชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๒๑.

สามารถพุดจาให้เจ้านครต่างๆ ยินยอมตกลงแบ่งพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าได้สำเร็จ”^{๒๖} ดังมีพระพุทธพจน์ว่า “วาจาสุภายิต เป็นมงคลอันสูงสุด”^{๒๗} แม้แต่สุภายิตไทยก็มีว่า ปากเป็นเอก เลขเป็นโท

๓. **อรรถจริยา** หมายถึง การประพฤติประโยชน์ ถือเป็น การ“ทำประโยชน์แก่เขาคือ ช่วยเหลือด้วยแรงกาย และชวนชวช่วยเหลือกิจกรรมต่างๆ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ รวมทั้งช่วย แก้ไขปัญหาและช่วยปรับปรุงส่งเสริมในด้านจริยธรรม”^{๒๘} ซึ่งการประพฤติตนให้เป็นประโยชน์แก่กัน เป็นสิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งซึ่งเป็นการแสดงกตัญญูต่อผู้อื่น ด้วยความเป็นผู้มีใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ โดยการประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่สังคม

๔. **สมานัตตตา** หมายถึง การวางตนสม่ำเสมอ “เอาตัวเข้าสมาน คือ ทำตัวให้เข้ากับ เขาได้ วางตนเสมอต้นเสมอปลาย ให้ความเสมอภาค ปฏิบัติสม่ำเสมอต่อผู้อื่นไม่เอาเปรียบ และ ร่วมสุข ร่วมทุกข์ร่วมรับรู้ร่วมแก้ไขปัญหา เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน”^{๒๙} การวางตนอย่าง เหมาะสมพอดี เป็นสิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งซึ่งสามารถผูกพันรักษาน้ำใจกันไว้ได้เป็นอย่างดี เพราะมนุษย์นับถือความวางตนสม่ำเสมอไม่ถือตัว แต่เกลียดชังความไม่เสมอต้นเสมอปลาย กลุ่มๆ ดอนๆ เยอหยิ่ง ถือตัว ทะนงตัว หรือคูหมั่นกัน เป็นธรรมชาติของโลกที่คนทั้งหลายย่อมไม่เท่ากัน ด้วยทรัพย์ ยศ ศักดิ์ บิรवारและศิลปวิทยาที่ยิ่งหย่อนกว่ากัน แต่สิ่งเหล่านี้หาได้เป็นเครื่องกีดกัน ขัดขวางคนผู้ไม่เสมอกันมิให้รักใคร่สนิทสนมกันไม่ แต่กลับเป็นปัจจัยช่วยส่งเสริมความรักความ นับถือให้สนิทสนมกัน

โดยสรุป คุณค่าความสามัคคี เป็นเรื่องที่สำคัญที่สุดและต้องใส่ใจเสมอว่าการกระทำอัน ใดที่จะเป็นเหตุก่อให้เกิดความแตกแยก มีการแบ่งพรรคแบ่งพวกก็ควรเว้นไว้ ไม่ควรเข้าเกี่ยวข้องกับ เพื่อมุ่งหวังความสุขทั้งส่วนตนและเพื่อส่วนรวม โดยหลักการในทางพระพุทธศาสนาเป็นการ ส่งเสริมความสามัคคีของหมู่คณะให้เจริญมั่นคงยิ่งขึ้น โดยการปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุ ซึ่งเป็น หลักธรรมสำหรับเสริมสร้างความสามัคคี และเมื่อได้ปฏิบัติถูกต้องแล้ว ผลที่จะเกิดตามมาแก่ ผู้กระทำเพื่อใช้เป็นต้นทุนทางสังคม ที่ลงทุนโดยมิต้องสิ้นเปลืองทรัพย์สิน ผลที่ได้มากมายมหาศาล ต่อสังคม วัฒนธรรมประเพณี ชุมชน ได้ในสิ่งที่ปรารถนาอย่างมั่นคงและยั่งยืน โดยผู้วิจัยยังมี

^{๒๖}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๓๗/๑๗๘.

^{๒๗}จ.บ. (ไทย) ๒๕/๕/๗.

^{๒๘}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **ธรรมบุญชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๕๐), หน้า ๒๑.

^{๒๙}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **ธรรมบุญชีวิต**, อ่างแล้ว, หน้า ๒๑.

ความเห็นว่าการที่ประเทศชาติเป็นอยู่ในปัจจุบันคือความแตกแยกของกลุ่มคนต่างๆ ล้วนไม่ได้คำนึงถึงหรือได้ปฏิบัติตามหลักธรรมข้อนี้ ในฐานะที่ประกาศตนว่าเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานของบ้านเมืองมาตั้งครั้งอดีต ซึ่งได้สร้างความเจริญรุ่งเรืองของสยามไปพลุลย์ แต่ปัจจุบันนับวันจะหดหายไปกับความเปลี่ยนแปลงตามปัจจัยภายในและภายนอกมีสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ที่มีแต่ความเจริญไปตามระบบสังคม แต่ตรงกันข้ามจิตใจฝืดมีคุณธรรม จริยธรรม กำลังเดินสวนทางกับความเจริญ ฉะนั้น เมื่อพลเมืองของประเทศมีลักษณะวิสัยประพฤติปฏิบัติตนในทำนองนี้ ก็เท่ากับว่าไม่ได้สร้างความเข้มแข็ง ความเจริญทั้งหลายให้แก่ตนเอง และยังทำลายความเจริญของชาติตามด้วย นี่เป็นเรื่องที่ต้องระวังและใส่ใจให้มาก จงอย่าแสดงออกจนเป็นเพียงคำพูด แต่ต้องปฏิบัติตน ฝึกหัดตนให้เกิดเป็นนิสัยโดยความดีทั้งหลายที่ได้ปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุ ก็จะสะท้อนเป็นผลให้แก่ผู้ปฏิบัติได้เจริญขึ้นนั่นเอง

๔.๓ คุณค่าของการสร้างความเข้มแข็งต่อสังคมไทย

คุณค่าของการสร้างความเข้มแข็งต่อสังคมไทย เป็นภาระของทุกคนในประเทศจะต้องช่วยกันสร้างขึ้น มิใช่ภาระของคนใดคนหนึ่งต้องมารับภาระหน้าที่ที่จะสร้างความเข้มแข็งให้แก่สังคม ดังเห็นได้จากพระบรมราโชวาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดชมหาราชรัชกาลที่ ๙ ได้ประทานในโอกาสเสด็จออกมหาสมาคม ณ สีหบัญชร พระที่นั่งอนันตสมาคม วันศุกร์ที่ ๙ มิถุนายน ๒๕๔๕ มีใจความว่า คุณธรรมเป็นที่ตั้งของความรัก ความสามัคคีที่ทำให้คนไทยเราสามารถร่วมมือร่วมใจกันรักษาและพัฒนาชาติบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองสืบต่อกันไปได้ตลอดรอดฝั่งว่า...

ประการแรก คือ การที่ทุกคนคิด พูด ทำ ด้วยความเมตตา มุ่งดี มุ่งเจริญต่อกัน

ประการที่สอง คือ การที่แต่ละคนต่างช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ประสานงาน ประสานประโยชน์กันให้งานที่ทำสำเร็จผล ทั้งแก่ตน แก่ผู้อื่น และแก่ประเทศชาติ

ประการที่สาม คือ การที่ทุกคนประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในความสุจริต ในกฤตติกาและในระเบียบแบบแผน โดยเท่าเทียมเสมอกัน

ประการที่สี่ คือ การที่ต่างคนต่างพยายามทำความดีความเห็นของตนให้ถูกต้องเที่ยงตรงและมั่นคงอยู่ในเหตุในผล หากความคิดจิตใจและการประพฤติปฏิบัติที่ลงรอยเดียวกันในทางที่ดี ที่เจริญนี้ยังมีพร้อมมูลอยู่ในกาย ในใจของคนไทยก็มั่นใจได้ว่าประเทศไทยจะดำรงมั่นอยู่ได้ตลอดไป จึงขอให้ท่านทั้งหลายในมหาสมาคมนี้ ทั้งประชาชนชาวไทยทุกหมู่เหล่าได้รักษาจิตใจและคุณธรรมนี้ไว้ให้เหนียวแน่นและถ่ายทอดความคิดจิตใจนี้ต่อกันไปอย่าให้ขาดสาย

เพื่อให้ประเทศชาติของเราดำรงยืนงอยู่ด้วยความร่มเย็นเป็นสุขทั้งในปัจจุบันและในภายหน้า ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในสากล จงดุ่มครองรักษาประเทศไทยให้รอดพ้นจากภัยอันตรายทุกสิ่ง และอำนวยความสุขความเจริญสวัสดิ์ ให้เกิดแก่ประชาชนชาวไทยทั่วกัน^{๑๐}

จะเห็นว่า หลักสร้างเสริมเข้มแข็งทั้งสี่ประการข้างต้น สังคมไทยปัจจุบัน ได้ยึดถือหลักความเสมอภาค ที่มีแบบแผนความประพฤติต่างๆ ตามประเพณียึดถือและสืบทอดกันมาแต่บรรพกาลนั้น เมื่อกาลเวลาล่วงไปสังคมเข้าสู่ยุคแห่งการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมที่ไร้พรมแดนไร้ข้อกีดขวาง วัฒนธรรมประเพณีอันดีงามบางอย่าง ได้ถูกล้มล้างหรือ ไม่ก็ถูกตัดแปลงไป เพื่อให้เข้ากับยุคสมัย หรือไม่ก็ถูกตั้งข้อสงสัยทำให้วิถีชีวิตของผู้คนในสังคมกลับสับสนวุ่นวายยิ่งกว่ายุคสมัยใดๆ ในสภาพเช่นนี้ คำสอนของพระพุทธศาสนาที่ย้อนยุคสมัยมีมาแต่ครั้งทีอะไรๆ ยังเป็นไปตามธรรมดาสามัญอย่างมากมาย จะเป็นเสมือนกระแสอากาศสดชื่นบริสุทธิ์ที่ผ่านเข้ามาในห้องที่มีผู้คนแออัดบางที่อาจจะถึงเวลาแล้วที่เราจะหวนกลับไปหาคุณค่าเก่าๆ แต่คงทบทวนคิดว่าการดำเนินชีวิตและกิจการต่างๆ ยึดหลักความเอื้ออาทรเห็นอกเห็นใจกัน มากกว่าจะมุ่งหาผลประโยชน์ให้แก่ตน ก็จะเห็นผลปรากฏว่าชีวิตและกิจการเหล่านั้นมิใช่จะเลวร้ายอย่างที่เรเคยคิด และที่แท้แล้วมันจะช่วยชีวิตของเราเบาสบายขึ้นด้วย คนปัจจุบันจำนวนมากมองชีวิตทุกวงการเป็นการต่อสู้ระหว่างผลประโยชน์ที่ขัดกัน เกิดเป็นฝ่ายนายจ้างกับลูกจ้าง รัฐบาลกับราษฎร คนมีกับคนจน และแม่แต่หญิงกับชาย หรือลูกกับพ่อแม่ เมื่อคนถือเอาทรัพย์และอำนาจเป็นจุดหมายของชีวิต สังคมก็กลายเป็นสนามต่อสู้ระหว่างผลประโยชน์ส่วนตัวที่ขัดกัน เราก็เลยต้องเที่ยวหาจริยธรรมสำหรับมาป้องกันผลประโยชน์แบบเห็นแก่ตัว โดยถือ “สิทธิของแต่ละคนที่จะแสวงหาความสุข” ก็เลยต้องหาจริยธรรม “สิทธิมนุษยชน” มาคอยกีดกันกันและกันไว้ ความสามัคคีของมวลมนุษยย์ทุกคนสามารถปฏิบัติได้เพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคม เพื่อความสงบสุข ความเจริญของโลกไว้ว่า

“มนุษยย์ทุกคนสามารถร่วมมือกัน มีความสมัครสมานสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในการสร้างสรรค์โลกได้ด้วยการปฏิบัติตนตามหลักพรหมวิหาร ๔ ประการ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา เพราะหลักธรรมดังกล่าว พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้เพื่อให้มนุษยย์ทุกคนเป็นพรหม คือเป็นผู้สร้างสรรค์อภิวาลโลก ช่วยกันบำรุงรักษาโลกนี้ให้มีสันติสุขด้วยริ้วแรงความ پاکเพียรของมนุษยย์เอง โดยไม่ต้องรอเทพเจ้าหรืออำนาจวิเศษใดๆ

^{๑๐}กระทรวงวัฒนธรรม, สรุปผลการดำเนินงานกิจกรรม “ฉลอง ๖๐ ปีครองสิริราชสมบัติ”, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๑.

มาบ้นคาลให้^{๑๑}

การสร้างเสริมความเข้มแข็งนอกจากปฏิบัติตามหลักพรหมวิหารธรรมแล้ว การแสดงออกถึงความเข้มแข็งของสังคมและชุมชนไทยนั้น ต้องประกอบด้วยองค์ธรรม ๕ ประการ จึงจะสามารถสร้างความสามัคคีปรองดอง และนำไปสู่ความเจริญของชาติบ้านเมืองได้ โดยอาศัยองค์ประกอบของสังคมให้ครบทั้ง ๕ ประการ ได้แก่ **ศีลธรรมเข้มแข็ง ปัญญาเข้มแข็ง เศรษฐกิจถูกต้อง รัฐถูกต้อง และสังคมเข้มแข็ง** โดยทั้ง ๕ องค์ประกอบ เรียกว่า “เบญจขันธ์ของสังคม” ซึ่งมีลักษณะเกี่ยวข้องเชื่อมโยงมีผลถึงกัน และต้องพัฒนาให้ครบทั้ง ๕ อย่าง จึงจะเกิดสังคมสันติ ประชาชนมีความสามัคคีปรองดองกัน การพัฒนาอย่างใดอย่างหนึ่งโดยเอกเทศ ไม่ว่าจะเป็นเศรษฐกิจที่ดี ศีลธรรมที่ดีจะไม่ได้ผลสำเร็จ เพราะสังคมเข้มแข็งที่เป็นรากฐานของการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และศีลธรรมให้มีความเจริญงอกงาม ตามความหมาย ก็คือสังคมต้องมีการรวมกลุ่มกันในรูปแบบต่างๆ เช่น ชมรม สมาคม มูลนิธิ สหกรณ์ ชุมชน หรือประชาคม เมื่อมีการรวมตัวกันเป็นชุมชนหรือประชาคม จะเกิดพลังสร้างสรรค์ที่สามารถป้องกันสิ่งร้ายและสร้างสิ่งดีทุกอย่าง ทั้งเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม การเมือง และสุขภาพ^{๑๒}

โดยหลักการประชาคมหรือเบญจขันธ์ของสังคมไทยนั้น จะเกิดมีขึ้นในรูปแบบของความสามัคคี ก็ต้องอาศัยหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นแกน และใช้ขนบธรรมเนียมประเพณีที่มีในสังคมเป็นตัวขับเคลื่อนในลักษณะที่ผสมกลมกลืนกันได้เหมาะสมอย่างบูรณาการ ดังเห็นได้ชัดในประเพณีลอยกระทง ที่ผู้วิจัยได้ศึกษารายละเอียดไว้แล้วในบทที่ผ่านมา แม้จะมีต้นกำเนิดหรือมีคติความเชื่อจากลัทธิอื่น แต่ก็ได้ผสมกลมกลืนจนกลายเป็นประเพณีแบบไทยที่ต่างชาติมองว่า เป็นเอกลักษณ์สำคัญยิ่ง ที่ได้สร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสังคมในหลายด้าน ไม่ว่าจะด้านคุณค่าทางวัฒนธรรมประเพณีเอง คุณค่าทางเศรษฐกิจ การท่องเที่ยว คุณค่าทางสังคมด้านครอบครัว ชุมชนในเมืองและในท้องถิ่นให้มีความเข้มแข็งควรค่าแก่การอนุรักษ์ สืบทอดให้คงคู่อยู่กับชาติไทยต้องอาศัยหลักปฏิบัติสำหรับชาวพุทธ เพื่อสร้างความสามัคคีในสังคม ชุมชน และครอบครัว โดยหลักการที่ว่านี้ เรียกว่า **เบญจศีล** คือเป็นหลักปฏิบัติพื้นฐานของชาวพุทธ ที่สามารถใช้ได้กับสังคมในทุกกระดับ หลักศีล ๕ ประกอบด้วย

^{๑๑}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **กรณีธรรมกาย**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์อำเภอไพ, ๒๕๔๒), หน้า ๓๒๖.

^{๑๒}ประเวศ วะสี, **ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคมและศีลธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๑), หน้า ๖๔-๖๕.

๑. **ปาณาติปาตา เวรมณี** เว้นจากการทำชีวิตสัตว์ให้ตกลงไป กล่าวคือ ไม่ทำลายชีวิตของมนุษย์หรือสัตว์อื่น โดยความก็คือ ความประพฤติก่อการดำเนินชีวิตประจำวันที่ไม่เบียดเบียนทำร้ายชีวิตร่างกายของผู้อื่นหรือแม้แต่ชีวิตของตนเอง ทั้งทางตรง ก็คือ ไม่ฆ่าไม่ทำลายชีวิตของผู้อื่น ทั้งทางอ้อม คือ การส่งเสริมให้มีการเช่นนั้น โดยหลักการต่างๆ

๒. **อทินนาทานา เวรมณี** เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ด้วยอาการแห่งขโมย และเจ้าของไม่ได้ให้โดยหลักการต่างๆ เช่น การลักขโมย การขี้ยกอก น้อฉล การล่วงละเมิดลิขสิทธิ์กรรมสิทธิ์ เป็นต้น ดำรงชีวิตด้วยสัมมาอาชีพ อาชีพที่สุจริต

๓. **กามสฺส มิจฉาจารา เวรมณี** เว้นจากการประพฤติกฝิดในกาม คือ ยินดีพอใจเฉพาะในภรรยาของตนโดยไม่ประทุษร้ายต่อของรักของหวงแหน อันเป็นการทำลายเกียรติภูมิและจิตใจ ตลอดจนทำให้วงศ์ตระกูลของเขาสับสนเป็นทุกข์ รวมทั้งคู่ชีวิตและครอบครัวของตนด้วย

๔. **มุสาวาทา เวรมณี** เว้นจากการพูดเท็จ คือพูดเฉพาะคำสัตย์คำจริง เป็นการไม่ประทุษร้ายคนอื่น หรือประโยชน์สุขของคนอื่นด้วยวาจา ข้อนี้นี้มีไว้เพื่อประกันคุณภาพของผู้คนในสังคมให้มีความจริงใจต่อกัน มีความซื่อสัตย์ยุติธรรม ไม่พูดเท็จด้วยหวังผลทางด้านวัตถุมิทรัพย์สินเงินทองหรือตำแหน่งชื่อเสียง เกียรติยศ

๕. **สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐานา เวรมณี** เว้นจากการดื่มสุราเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ได้แก่สุราเมรัยรวมทั้งสิ่งเสพติดทุกชนิดนั้นสามารถทำให้ผู้ดื่มหรือเสพแล้วมีอาการเมาเสียดสี มีอารมณ์ขุ่นมัว คุร้าย ทำในสิ่งที่ไม่ควรทำได้ เช่น เมื่อเมาหรือมึนเมานเกิดภาพหลอนแล้วก็สามารถทำร้ายร่างกายคนอื่นจนถึงแก่ชีวิตได้ ลักขโมยสิ่งของได้ ข่มขืนกระทำชำเราหญิงสาวหรือภรรยาของผู้อื่นได้ และพูดปดได้ แม้ว่าในเวลาปกติเขาจะเป็นคนดีเพียงใดก็ตาม สมดังคำที่ว่า “สีล ปาเลขุมุตตมํ สีลเป็นเสบียงสำหรับเดินทางอย่างสูงสุด”^{๓๓}

โดยหลักปฏิบัติทั้ง ๕ ประการ **ศีลข้อที่ ๕** ถือว่าร้ายแรงและอันตรายที่สุด เพราะเป็นเหตุแห่งความประมาทพลาดพลั้ง ซึ่งสามารถทำให้องค์ของศีลข้ออื่นๆ ขาดค้างพร้อย และทำลายชีวิตทรัพย์สินรวมถึงอนาคตของตนเองและคนรอบข้างได้ เพราะสุราเมื่อคนดื่มๆ อย่างขาดสติขาดการยับยั้ง และไม่จำกัดในการดื่มย่อมจะต้องเป็นสาเหตุแห่งการกระทำที่ผิดพลาดและขาดการไตร่ตรอง สำหรับ **ศีลข้อที่ ๔** นั้นมองในระดับสังคมถือว่าร้ายแรง เป็นเหตุแห่งการแตกความสามัคคีได้ เพราะการพูดบางครั้งไม่คำนึงถึงหลักความจริง และกฎเกณฑ์ทางสังคมจะก่อให้เกิดความเสื่อมเสีย และความแตกร้าง แยกความสามัคคีได้ ทั้งในระดับชาติและระดับครอบครัว

^{๓๓}ขุ. เถร. (ไทย) ๒๖ / ๓๗๘ / ๓๕๘.

เพราะฉะนั้น การจะสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นในสังคมไทยนั้น มนุษย์เราทุกคนเมื่อได้ประพฤติปฏิบัติตามศีล ๕ ข้อแล้ว ยังต้องประพฤติธรรมอีก ๕ ข้อ เรียกว่า “เบญจธรรม หรือ กัลยาณธรรม” จัดเป็นธรรมที่เกื้อกูลแก่การรักษาเบญจศีลของมนุษย์เราทุกคน โดยเฉพาะผู้อยู่ในเพศครองเรือน มีอยู่ ๕ ประการ ดังนี้

๑. เมตตาและกรุณา ความรักใคร่และความสงสาร เมื่อมนุษย์เราทุกคนงดจากการฆ่า การเบียดเบียน การใช้ความรุนแรงต่อทุกชีวิตแล้ว ก็ควรเจริญความรักความเมตตา และความกรุณาต่อกัน แก่ผู้คนที่อยู่ร่วมกันในชุมชน สังคม ประเทศชาติ และในโลก รวมทั้งสรรพสัตว์น้อยใหญ่ที่ต้องเกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกันทั้งนั้น

๒. สัมมาอาชีพะ ประกอบการทำงานที่บริสุทธิ์สุจริต เมื่อมนุษย์เราทุกคนได้งดเว้นจากการลักขโมยได้แล้ว ก็พึงเจริญสัมมาอาชีพะ คือการเลี้ยงชีพโดยสุจริต ไม่คิดคิดผิดกรรม มีความขยันหมั่นเพียร ไม่ย่อท้อต่อปัญหาในการดำรงชีวิตในสังคม

๓. กามสังวร ความสำรวมระมัดระวังในเรื่องกาม เมื่อมนุษย์เราทุกคนได้งดเว้นการประพฤติผิดทางเพศได้แล้ว ก็พึงเจริญกามสังวรโดยไม่หลงไหลไปในกามคุณต่างๆ

๔. สัจจะ มีสัจจะความจริงใจ ความซื่อสัตย์ เมื่อมนุษย์เราทุกคนได้งดเว้นการกล่าวคำเท็จได้แล้ว ก็พึงสัจจะไว้เป็นบรรทัดฐาน พูดด้วยใจจริง พูดคำจริงที่มีประโยชน์ต่อกัน

๕. สติสัมปชัญญะ มีสติความระลึกได้และสัมปชัญญะความรู้ตัว เมื่อมนุษย์เราทุกคนได้งดเว้นการเสพสิ่งซึ่งทำให้มีนเมาประมาททุกชนิดได้แล้ว ก็ควรเจริญสติและสัมปชัญญะ เพื่อให้รู้แจ้งในสรรพสิ่งที่เป็นไป ไม่หลงงมงายในสิ่งที่ไร้สาระ ไม่เผลอประมาทในเรื่องต่างๆ^{๓๔}

จะเห็นว่า องค์ธรรมทั้ง ๕ ประการ ถ้าได้น้อมนำไปปฏิบัติให้กิจจะลักษณะปรกติประจำวันแล้ว ก็มีแต่สร้างความเข้มแข็งให้แก่สังคม และโดยเฉพาะการนำไปใช้ในระดัครอบครัวถือว่าเป็นเรื่องจำเป็นและสำคัญอย่างยิ่งในสังคมไทยปัจจุบัน เพราะหากว่า สถาบันครอบครัวมีความสุข ก็เป็นตัวชี้วัดถึงความปรกติสุขของสังคม ประเทศชาติให้เจริญตามด้วย นั่นก็เท่ากับว่าได้ปฏิบัติตนตามหน้าที่ของพุทธศาสนิกชน โดยหลักธรรมที่ก่อให้เกิดความสามัคคีในสังคม และประชาชนภายในชาตินั้น พระพุทธศาสนาได้รับรองและจัดอยู่ในหลัก “สาราณียธรรม” ถือเป็นหน้าที่หรือข้อปฏิบัติสำหรับชาวพุทธทั่วไปและประชาชนควรปฏิบัติต่อผู้อื่นในสังคมชุมชนซึ่งมีองค์ประกอบ ๖ ประการ ได้แก่

^{๓๔}วิ. ป. (ไทย) ๘ / ๘๖๘ / ๓๑๘.

๑. จะต้องมีเมตตาทายกรรม คือ การแสดงออกถึงความเมตตาทางกายแก่เพื่อนในสังคมเดียวกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ช่วยเหลือกิจธุระของหมู่คณะด้วยความเต็มใจ แสดงอาการกิริยาสุภาพ เคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๒. จะต้องมีเมตตาวจีกรรม คือ การแสดงออกถึงความเมตตาปรารถนาดีต่อกันทางวาจา ต่อเพื่อนร่วมสังคมประเทศชาติเดียวกัน เช่น การช่วยบอกสิ่งที่เป็นประโยชน์ แนะนำสั่งสอน ตักเตือนในทางที่ถูกที่ควรด้วยความปรารถนาดี กล่าววาจาสุภาพเป็นประโยชน์ อ่อนหวานทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๓. จะต้องมีเมตตามโนกรรม คือ การตั้งจิตเมตตาปรารถนาดีต่อกันกับเพื่อนร่วมสังคม ร่วมหมู่คณะ มีจิตปรารถนาดีทั้งต่อหน้าและลับหลัง คิดทำแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อกัน มองกันในแง่ดี ไม่มีความระแวงสงสัยซึ่งกันและกัน

๔. สาธารณโภคิ คือ การรู้จักแบ่งปันเฉลี่ยเจือจาน แม้ว่าจะเป็นสิ่งของเล็กน้อย แต่เป็นสิ่งที่ได้มาโดยชอบธรรม ก็ไม่ควรหวงไว้แต่ผู้เดียวนำมาให้ได้มีส่วนร่วมบริโภคร่วมกัน

๕. ศีลสามัญญตา คือ จะต้องมียศ มีความประพฤติเสมอเหมือนกับบุคคลที่ร่วมในสังคม หมู่เดียวกัน ไม่ทำตนให้เป็นที่รังเกียจของหมู่คณะ เคารพกฎเกณฑ์ระเบียบของสังคม

๖. ทิฐูสามัญญตา คือ จะต้องมีความเห็นดีงามเสมอเหมือนกับผู้อื่นในสังคมเดียวกัน มีความเห็นชอบร่วมกันในข้อที่เป็นหลักการที่จะนำไปสู่การขจัดปัญหา มิใช่เป็นความเห็นที่ก่อให้เกิดปัญหา ต้องยอมรับความคิดเห็นของคนหมู่มากแม้จะไม่ถูกใจก็ตาม^{๓๕}

จะเห็นว่า **หลักสาราณียธรรม ๖** เป็นหลักปฏิบัติสำหรับสังคมและชุมชน ดังได้ปรากฏในสาราณียสูตรที่ ๒ ซึ่งพระพุทธองค์ได้ทรงตรัสถึงองค์ประกอบของหลักธรรมะอันเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงซึ่งกันและกัน เรียกว่า “การรู้จักสามัคคี” เป็นหลักสำคัญยิ่งในการสร้างชาติให้เจริญงอกงาม ในพระบรมราโชวาทในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ฉะนั้นหลักธรรมในส่วนนี้ ประกอบด้วย

๑. การมีพฤติกรรมทางกายที่ประกอบด้วยเมตตา (เมตตาทายกรรม) ได้แก่ การกระทำต่อกันด้วยเมตตา คือ แสดงไมตรีและความหวังดีต่อเพื่อนร่วมงาน ร่วมกิจการร่วมชุมชนด้วยการช่วยเหลือกิจธุระต่างๆ โดยเต็มใจ แสดงอาการกิริยาสุภาพ เคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

^{๓๕}ที.ปา. (ไทย) ๑๑ / ๓๑๗ / ๒๕๖.

๒. การมีพฤติกรรมทางวาจาที่ประกอบด้วยเมตตา (เมตตาวจีกรรม) ได้แก่ การพูดด้วยเมตตา คือ กล่าวแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอนหรือแนะนำตักเตือนกันด้วยความหวังดี และแสดงความเคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๓. การมีพฤติกรรมทางใจที่ประกอบด้วยเมตตา (เมตตามโนกรรม) ได้แก่ การคิดถึงต่อกันด้วยเมตตา คือ ตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน

๔. การแบ่งปันเฉลี่ยลาภที่ได้มาโดยชอบ (สาธารณโกติ) ได้แก่ การได้วัตถุสิ่งของมาแล้วแบ่งกันกินแบ่งกันใช้ คือ แบ่งปันลาภผลที่ได้มาโดยชอบธรรม แม้เป็นของเล็กน้อยก็แจกจ่ายให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยทั่วกัน

๕. การประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นผู้มีศีลที่บริสุทธิ์เสมอกับเพื่อนพรหมจรรย์ (ศีลสามัญญตา) ได้แก่ การประพฤติให้ดีเหมือนเขา คือ มีความประพฤติสุจริต ดึงาม รักษาระเบียบวินัยของส่วนรวม ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจ หรือเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ

๖. การพัฒนาตนให้มีทิวาปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อความพ้นทุกข์เสมอกับเพื่อนพรหมจรรย์ (ทิวาสามัญญตา) ได้แก่ การพยายามปรับความคิดเห็นเข้ากันได้ คือ เคารพ รับฟังความคิดเห็นกัน มีความเห็นชอบร่วมกัน ตกลงกันได้ ในหลักการสำคัญยึดถืออุดมคติหลักแห่งความดึงาม หรือจุดหมายสูงสุดอันเดียวกัน^{๖๖}

การสร้างควมสามัคคีต่อกันที่กล่าวมาเป็นรูปแบบที่เกิดขึ้นและนำไปปฏิบัติในหมู่ของพระสงฆ์ ซึ่งสามารถพิจารณาได้จากเรื่องราวเมื่อครั้งพุทธกาล คือ ความแตกแยกแห่งสงฆ์เกิดขึ้น เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดมีพระไตรปิฎกขึ้นจนใช้มาจนถึงปัจจุบัน และความแตกแยกดังกล่าวได้ขึ้นมาในวงการคณะสงฆ์ก็เพราะมีสาเหตุ ๔ ประการ พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสไว้ว่า ความวิบัติ ๔ ประการ เกิดขึ้นในหมู่สงฆ์เป็นเหตุให้สงฆ์แตกแยก คือ “ศีลวิบัติ อาจารย์วิบัติ ทิวาวิบัติ และอาชีวิวิบัติ”^{๖๗} โดยสรุปแล้วมีเพียง ๒ ประการ คือ “ศีลวิบัติ และทิวาวิบัติ” ซึ่งตรงข้ามกับคำว่า “ศีลสามัญญตา และทิวาสามัญญตา” คือ ความเท่าเทียมกันโดยศีล ได้แก่ ความเท่าเทียมกันโดยพระวินัย และมีความคิดเห็นตรงกัน คือทิวา ได้แก่ ความคิดเห็นในทางธรรม ที่สอดคล้องกัน เมื่อสังคมาไคมีความคิดตรงกัน มีความเคารพในข้อคิดเห็นของกันและกัน สังคมนั้นก็มีความสงบสุขร่มเย็นปราศจากความวุ่นวายใดๆ ทั้งสิ้น

^{๖๖} อ.จ.ก. (ไทย) ๒๒/๒๕๓/๒๖๗-๒๖๘.

^{๖๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ . พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๕๒.

ที่กล่าวมาทั้งหมด **วิเคราะห์สรุปได้ว่า** หลักของการสร้างความเข้มแข็งต่อสังคมไทย สังคมใดที่ต้องการความเจริญรุ่งเรืองไม่ว่าด้านใดๆ สิ่งแรกที่ต้องปฏิบัติ คือ การสร้างคนให้เข้มแข็ง ทำให้สังคมนั้นมีศักยภาพทางการกระทำ ทางความคิด เกิดความสามัคคีปรองดองกันฉันท์พี่น้อง ไม่มีการแบ่งพรรคแบ่งพวก ไม่มีสีเสื้อ ให้ทุกคนสำนึกอยู่ตลอดว่าเราคือคนไทย ไม่ว่าจะอยู่ภาคไหนก็เป็นคนไทยภายใต้พระบรมโพธิสมภาร สามารถรู้ดี รู้ชั่วในสิ่งต่างๆ ได้ พร้อมทั้งมีการศึกษา ปฏิบัติตามความรู้ที่ได้นั้น โดยแบ่งภาระหน้าที่ของผู้คนในสังคมว่า ต้องรับผิดชอบ เช่น ในครอบครัวก็เป็นหน้าที่ของบิดามารดา ในสถาบัน โรงเรียนก็เป็นหน้าที่ของครูอาจารย์ ในสังคมอื่นๆ ก็เป็นหน้าที่ของนักบริหารสถาบันทางสังคมเหล่านั้นรับผิดชอบ เมื่อพลเมืองได้ทำถูกต้องตามความเป็นจริงที่กล่าวแล้ว และประกอบด้วยปัญญาที่สามารถสร้างความเข้มแข็งให้สังคมประเทศชาติเป็นสุขได้

๔.๔ คุณค่าของประเพณีลอยกระทงในการเสริมสร้างด้านการท่องเที่ยว

จากการศึกษาคุณค่าของประเพณีลอยกระทง ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ประเพณีลอยกระทง ได้มีอิทธิพลต่อกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวของประชาชนชาวไทย และคนต่างชาติ ที่ได้เดินทางเข้ามายังประเทศไทยทั้งในรูปแบบท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจ และการศึกษาค้นคว้าในเรื่องราวของวัฒนธรรมที่มีอยู่ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทย ก็เท่ากับว่าการท่องเที่ยวที่เนื่องด้วยประเพณีลอยกระทงนั้น ได้ก่อให้เกิดคุณค่าในด้านต่างๆ ดังนี้

๑. **คุณค่าในด้านการอนุรักษ์** เช่น พื้นที่ศิลปวัฒนธรรม เทศกาลงานประเพณี และทรัพยากรการท่องเที่ยว ตลอดจนสืบทอดให้คงอยู่ และเป็นเอกลักษณ์หรือมรดกของชาติสืบไป

๒. **คุณค่าต่อการส่งเสริมความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชน** รวมทั้งประชาชนในท้องถิ่นให้เข้ามามีบทบาทในการร่วมกันทำกิจกรรมในเทศกาลต่างๆ

๓. **คุณค่าต่อการช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน** คือส่งผลดีต่อการพัฒนาสังคมในระดับครอบครัว ชุมชน และสังคมส่วนรวม เกิดมูลค่าเพิ่มทางด้านเศรษฐกิจชุมชนของประเทศอย่างยั่งยืน

๔. **เกิดคุณค่าทางเศรษฐกิจ** เพราะมีนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศที่มีคุณภาพเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวภายในประเทศ และเข้าใจถึงวัฒนธรรมไทยเพิ่มมากขึ้น พร้อมทั้งพักอยู่นานวัน ก็เกิดการใช้จ่ายเพิ่มมากยิ่งขึ้น และเดินทางกระจายไปทั่วภูมิภาคของไทย

จากความเห็นของผู้วิจัยทั้ง ๔ ประการข้างต้น เป็นการส่งเสริมผลผลิต และเกิดรายได้เพิ่มขึ้นของประชาชนในด้านกิจกรรมการท่องเที่ยว โดยประเด็นนี้ สำนักงานการท่องเที่ยวแห่ง

ประเทศไทย ฝ่ายกิจกรรมได้จำแนกงานเทศกาลประเพณีของจังหวัดต่างๆ โดยได้แบ่งกลุ่มตามลักษณะของงานเป็น ๕ กลุ่ม ต่อไปนี้

กลุ่มที่ ๑ งานรื่นเริง

กลุ่มที่ ๒ งานแสดงผลผลิตทางการเกษตรและศิลปหัตถกรรม

กลุ่มที่ ๓ งานประเพณีที่เกี่ยวกับวิถีชีวิต ความเชื่อ และศาสนา

กลุ่มที่ ๔ งานอื่น ๆ

ซึ่งกลุ่มงานทั้ง ๔ ประเภทนี้ ล้วนผูกพันอยู่กับวิถีชีวิตของคนในสังคม ทั้งสังคมชนบทและสังคมเมือง พร้อมทั้งมีอิทธิพลต่อการพัฒนาสังคมให้มีความเข้มแข็ง โดยงานเหล่านี้ประกอบด้วย

๑. **งานรื่นเริง** เป็นงานเทศกาลและประเพณีที่หน่วยงานราชการจัดขึ้นตามนโยบายของกระทรวงมหาดไทยที่กำหนดให้ทุกจังหวัดจัดงานเฉลิมฉลองเพื่อความครึกครื้นเป็นหลัก หรือจัดขึ้นเพื่อเพิ่มชีวิตชีวาให้กับแหล่งท่องเที่ยว เช่น งานวันขึ้นปีใหม่ งานกาชาด และลอยกระทง เป็นต้น ซึ่งบางครั้งก็นำงานรื่นเริงมาจัดร่วมกับงานอื่นๆ ในคราวเดียวกันด้วย

๒. **งานแสดงผลผลิตทางการเกษตรและศิลปหัตถกรรม** เป็นงานเทศกาล และประเพณีที่มีเป้าหมายทางการเศรษฐกิจ ช่วยเสริมสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจของชาติไทย โดยเฉพาะเกษตรกร เพื่อช่วยแก้ปัญหาความยากจนและภาวะความว่างงาน ตลอดจนช่วยส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์และแสดงภูมิปัญญาของท้องถิ่น

๓. **งานประเพณีที่เกี่ยวกับวิถีชีวิต ความเชื่อ ศาสนา** เป็นงานเทศกาลและงานประเพณีที่มีคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมและคุณธรรมอันเนื่องมาจากวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ การทำมาหากิน ซึ่งเกี่ยวข้องกับเกษตรเป็นสำคัญ รวมถึงงานเทศกาลและงานประเพณีที่ช่วยเสริมสร้างความมั่นคงทางด้านคุณธรรม จริยธรรมให้แก่ประชาชนในชาติ เช่น งานประเพณีที่เกี่ยวข้องกับศาสนา^{๑๑๑}

จะเห็นได้ว่า การจัดกิจกรรมงานประเพณีต่างๆ ทุกภูมิภาคของไทย ไม่เฉพาะแต่ประเพณีลอยกระทงเท่านั้น ที่ได้เพิ่มรายได้เป็นจำนวนมากให้ประชาชน ดังจะได้จากการศึกษาค้นคว้าวิจัยของ **อัญชลี นัสสาสาร** ที่ศึกษาเรื่อง “การวิเคราะห์รายจ่ายของนักท่องเที่ยวในเทศกาลลอยกระทงจังหวัดเชียงใหม่” โดยผลการศึกษาวิจัยพบว่า การจัดงานเทศกาลลอยกระทงในช่วงวันที่ ๗ - ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๔๖ ก่อให้เกิดรายได้จากการท่องเที่ยวแก่จังหวัดจำนวน ๖๔๑

^{๑๑๑} นันทกา เอี่ยมสุชน, การสื่อสารทางการตลาดที่มีอิทธิพลต่อแนวโน้มการเข้าร่วมกิจกรรมในงานเทศกาลสี่แสนแห่งสายน้ำมหกรรมลอยกระทงประจำปี ๒๕๔๘, วิทยานิพนธ์การศึกษาปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาวิชาการตลาด, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๘), หน้า ๒๗.

ด้านบาท และมีรายได้เพิ่มจากปกติถึง ๑ เท่าตัว โดยกระจายไปสู่ธุรกิจประเภทค่าพาหนะเดินทางมากที่สุด ประมาณ ๒๕๐ ล้านบาท หรือคิดเป็นร้อยละ ๓๕ ของรายได้ทั้งหมด ธุรกิจที่ได้รับรายได้รองลงมาเป็นธุรกิจประเภทค่าที่พักประมาณ ๑๕๑ ล้านบาทหรือคิดเป็นร้อยละ ๒๓.๘๕ ของรายได้ทั้งหมด ธุรกิจประเภทสินค้าและของที่ระลึกเป็นธุรกิจที่มีรายได้จากการจัดงานมากเป็นอันดับ ๓ ดอกไม้เพลิงเป็นสัญลักษณ์ของเทศกาลลอยกระทง ก่อให้เกิดรายได้เพียงร้อยละ ๑.๒๐ ของรายได้ทั้งหมดในด้านการจัดงานเทศกาลลอยกระทง นักท่องเที่ยวทั้งในและนอกเทศกาลลอยกระทงมีความพอใจในเกณฑ์ที่ดีต่อที่พัก อาหาร พาหนะและความปลอดภัย จากการสำรวจความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวต่อความประสงค์ที่จะร่วมงานเทศกาลในปีต่อไปพบว่า นักท่องเที่ยวต้องการกลับมาร่วมงานเทศกาลลอยกระทงในปีต่อไป คิดเป็นร้อยละ ๕๐.๕๑ ส่วนนักท่องเที่ยวที่ไม่ประสงค์กลับมาจัดงานคิดเป็นร้อยละ ๕.๐๕ ส่วนนอกเทศกาลลอยกระทง นักท่องเที่ยวที่ต้องการกลับมาเที่ยวจังหวัดเชียงใหม่ คิดเป็นร้อยละ ๕๘.๓๐ คาดว่าจะไม่กลับมาอีกร้อยละ ๑.๗๐^{๓๕}

โดยสรุป คุณค่าของประเพณีลอยกระทงในด้านส่งเสริมการท่องเที่ยว สามารถสร้างค่านิยมให้ชาวไทยและชาวต่างประเทศเพิ่มการท่องเที่ยว และการจับจ่ายใช้สอยภายในประเทศอย่างทั่วหน้าและทั่วทุกภูมิภาค โดยประเพณีลอยกระทงในปัจจุบันยังคงรักษารูปแบบเดิมเอาไว้เมื่อถึงวันเพ็ญพระจันทร์เต็มดวงในเดือน ๑๒ ชาวบ้านจะจัดเตรียมทำกระทงจากวัสดุที่หาง่ายตามธรรมชาติ เช่น หยวกกล้วย และดอกบัว นำมาประดิษฐ์เป็นกระทงสวยงาม ปักธูปเทียนและดอกไม้เครื่องสักการบูชา ก่อนทำการลอยในแม่น้ำก็จะอธิษฐานในสิ่งที่มุ่งหวัง พร้อมขอขมาต่อพระแม่คงคาตามคุ้มวัดหรือสถานที่จัดงานหลายแห่ง มีการประกวดกระทง ประกวดนางนพมาศ และมีมหรสพสมโภชในตอนกลางคืน นอกจากนั้นยังมีการจุดดอกไม้ไฟ พลุ ตะไล ซึ่งในการเล่นต้องระมัดระวังเป็นพิเศษ วัสดุที่นำมาใช้กระทง ควรเป็นของที่สามารถย่อยสลายได้ง่ายตามธรรมชาติ

๔.๕ คุณค่าของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

คุณค่าของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมนั้น ถือเป็นเรื่องสำคัญอย่างมากของทุกประเทศที่จะต้องช่วยกันป้องกันและรักษาให้มีความสมดุลระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ เพราะทั้งสองส่วนนี้มีความเกี่ยวเนื่องกันไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ต้องอาศัยและต้องอยู่ด้วยกันให้ได้ โดยเฉพาะเรื่องนี้หลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งมีมนุษย์เป็นจุดศูนย์กลางในการบัญญัติคำสอน

^{๓๕} อัญชลี นิสสาสาร, การวิเคราะห์รายจ่ายของนักท่องเที่ยวในเทศกาลลอยกระทงจังหวัดเชียงใหม่, วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต, (เชียงใหม่ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๘), หน้า ๒.

ถึงแม้ว่าจะมีการกล่าวถึงความรู้ด้านอื่นๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับตัวมนุษย์ ก็เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการอธิบายให้เข้าใจในตัวมนุษย์ได้อย่างถูกต้อง^{๕๐} พระพุทธศาสนาถือว่า เรื่องมนุษย์เป็นปรากฏการณ์ชีวิตอย่างหนึ่งที่มีอยู่ในโลกโดยเป็นชีวิตที่มีศักยภาพสูง เป็นผู้สามารถฝึกฝนอบรมตนได้ และเมื่อได้รับการพัฒนาแล้วก็จะเป็นผู้ประเสริฐสูงสุด พระพุทธศาสนาจึงให้ความสำคัญเกี่ยวกับมนุษย์ แม้กระทั่งแสดงว่าโลกอยู่ในตัวมนุษย์หรือมนุษย์เป็นโลกๆ หนึ่งในโรहितัสตสูตร พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า...

“เราข่อมบัญญัติโลก เหตุเกิดของโลก และปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งโลก
ลงในอรรถาพจน์มีประมาณว่าหนึ่งมีสัญญาและใจนี้เท่านั้น”^{๕๑}

จากการวิเคราะห์ในแง่ของปรัชญาอาจให้คำตอบว่า มนุษย์ คือใครได้ ในแง่ของสมมติ สัจและปรมาตตสัจ ในแง่ความจริงขั้นสมมตินั้นอาจตอบได้ว่า มนุษย์เป็นผู้ชาย เป็นผู้หญิง เป็นเด็ก เป็นผู้ใหญ่ สูง ต่ำ ดำ ขาว เป็นอย่างนั้น เป็นอย่างนี้ เป็นคำจำกัดความแล้วแต่จะคิดเอาตามแต่ละชาติ ภาษาไป ส่วนมนุษย์ในแง่ความจริงขั้นปรมาตตนั้นเป็นเพียงกระบวนการ ล้วนๆ ที่เกิดขึ้น ดับลง เพราะการรวมกันเข้าของเหตุปัจจัย ไม่มีใครสร้างขึ้น หรือเกิดขึ้นเพราะแรงดลบันดาลของใคร ไม่มีตัวตน สัตว์ บุคคล เรา เขา^{๕๒} ดังนั้น “มนุษย์หรือตัวตนแท้ๆ จึงไม่มี”^{๕๓} พระพุทธศาสนาเรียกสิ่งนี้ว่า “สมมติสัจจะ” เมื่อมนุษย์ถือกำเนิดขึ้นในสังกมใด ไม่ได้มีความแตกต่าง ในเรื่องธรรมชาติความเป็นมนุษย์ จะแตกต่างที่ อัตลักษณ์และชาติพันธุ์ ตลอดถึงลักษณะ โครงสร้างทางกายภาพเท่านั้น เมื่ออยู่บนโลกจะต่างกันที่วัฒนธรรมประเพณีของภูมิภาคนั้นๆ ที่เป็นตัวกำหนด สถานะความมีอยู่ของสรรพสิ่งรวมถึงมนุษย์นั้น อยู่ในฐานะเป็นปัจจัยสัมพันธ์กัน คือความสัมพันธ์และความเป็นเหตุเป็นปัจจัยเนื่องต้องอาศัยกันของสิ่งนั้นๆ มีการเกิดขึ้น ดำรงอยู่ และแตกสลายไป เป็นปรากฏการณ์ ในรูปของกระแสแห่งองค์ประกอบที่สืบเนื่องกัน ความเป็นไปของธรรมชาติเช่นนี้ โดยทั่วไปมัก รู้จักในชื่อของ “กฎ” แนวความคิด เรื่องกฎนี้ปรากฏในคัมภีร์ชั้นพระไตรปิฎก โดยใช้คำว่า “นิยาม” ดังพุทธพจน์ในธัมมนิยามสูตรว่า

^{๕๐} พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต), *พุทธศาสนากับการพัฒนามนุษย์*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๖), หน้า ๑๕.

^{๕๑} อ.จตุก. (ไทย) ๒๑/๔๕/๕๓.

^{๕๒} กรมศิลปากร, *มิลินทปัญหา ฉบับพิสดาร*, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๑๖), หน้า ๗๑.

^{๕๓} ขุ.ม.หา. (ไทย) ๒๕/๘๖๕/๔๑๘.

“คุณกริกษุทั้งหลาย เพราะตถาคตอุบัติขึ้นก็ตาม ไม่อุบัติขึ้นก็ตาม(หลัก)
 นั้น คือความตั้งอยู่ตามธรรมดาที่ตั้งอยู่อย่างนั้นเอง ตถาคตตรัสรู้ บรรลุธาตุ
 นั้นว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยงสังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา
 ครั้นแล้วจึงบอกแสดงบัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนก ทำให้เข้าใจง่าย”^{๔๔}

จะเห็นว่า หลักความจริงตามคำสอนของพระพุทธศาสนาได้แสดงให้เห็นว่า สิ่งทั้งหลาย
 ทั้งปวง ไม่ว่าจะเป็นคน สัตว์ หรือสิ่งของ เป็นรูปธรรมหรือนามธรรม เป็นเรื่องวัตถุหรือจิตใจ
 ทั้งชีวิตและโลกธรรมชาติที่แวดล้อมตัวมนุษย์อยู่ก็ตาม สรรพสิ่งดังกล่าวล้วนเป็นไปตามธรรมดา
 แห่งเหตุปัจจัยเป็นเรื่องของปัจจัยสัมพันธ์ ธรรมดาของธรรมชาติที่เวลานี้ มองด้วยสายตาของมนุษย์
 เรียกว่า กฎธรรมชาติ เรียกในภาษาบาลีว่า นิยาม แปลว่า กำหนดที่แน่นอน แนวทางที่แน่นอน หรือ
 ความเป็นไปอันมีระเบียบแน่นอน เพราะปรากฏให้เห็นว่าเมื่อมีเหตุปัจจัยอย่างนั้นๆ แล้วก็จะมีความ
 เป็นอย่างนั้นๆ แน่นนอน

จากการนิยามดังกล่าว สามารถอธิบายขยายตามหลักของนิยาม ตามลักษณะเฉพาะของ
 สรรพสิ่งในธรรมชาติว่า เป็นไปตามเหตุปัจจัย และปรากฏการณ์ต่างๆ นั้น มีความเกี่ยวโยงกัน
 ตามมิติของความสัมพันธ์ในแต่ละด้าน โดยแบ่งนิยามออกเป็น ๕ อย่าง เรียกว่า นิยาม ๕^{๔๕} ดังนี้

๑. อุดุนิยาม คือ กฎที่แสดงความเป็นไปของปรากฏการณ์ฝ่ายวัตถุ ความเปลี่ยนแปลง
 ของโลกกายภาพ และสภาวะแวดล้อมต่างๆ ความผันแปรของสิ่งหนึ่งเนื่องด้วยความร้อน หรือ
 อุณหภูมิ เช่น เรื่อง ลม ไฟ อากาศ^{๔๖} แต่เมื่อพิจารณาถึงมนุษย์ตามองค์ประกอบของร่างกาย
 (รูปธรรม) อันเป็นส่วนทางกายภาพนั้น มีองค์ประกอบที่เท่าเทียมกับโลกกายภาพ คือ ประกอบด้วย
 ปฐวีธาตุ (ธาตุดิน) อาโปธาตุ (ธาตุน้ำ) วาโยธาตุ (ธาตุลม) เตโชธาตุ (ธาตุไฟ) ธาตุเหล่านี้รวม
 เรียกว่า มหาภูตรูป หมายถึง ลักษณะของสิ่งที่เป็นกายภาพ เป็นโครงสร้างของสิ่งต่างๆ ที่เป็นวัตถุ
 รูป มีสัณฐานไม่แน่นอน เป็นการรวมตัวตามองค์ประกอบพื้นฐาน คือ ธาตุ ซึ่งเป็นสิ่งที่ดำรงตัวมัน
 เองอยู่ตามกระบวนการแห่งเหตุปัจจัย อยู่ในฐานะเป็นสังขตธรรม อันเป็นผลรวมชั่วขณะมีการเกิด
 ดับเปลี่ยนแปลงติดต่อกัน และเป็นกระบวนการตามธรรมชาติ ธาตุพื้นฐานดังกล่าว ได้แสดงตัวใน

^{๔๔} อ.จ.ติก. (ไทย) ๒๐/๕๗๖/๑๒๒.

^{๔๕} ที.อ.(ไทย) ๒/๑๔.

^{๔๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕,
 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๕๒.

ฐานะองค์ประกอบส่วนหนึ่งของรูปร่างมนุษย์กับโลกกายภาพว่า เป็นสิ่งที่มืออยู่เช่นนั้นเองตามกฎของธรรมชาติ

๒. **พีชนิยาม** คือ กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการสืบพันธุ์ รวมทั้งพันธุกรรม เช่น หว่านพีช เช่นไร ก็ย่อมได้รับผลเช่นนั้น^{๔๓} ถือเป็นกฎเกณฑ์ทางธรรมชาติในชีวิตมณฑลของพืชและสัตว์ ตลอดจนสิ่งมีชีวิตเล็กๆ ทั้งหมด นิยามนี้นับตั้งแต่ลักษณะทางพันธุกรรม คุณภาพทางชีวภาพของสัตว์และพืช ซึ่งเป็นปัจจัยเกื้อหนุนต่อการดำรงชีวิตของกันและกัน ตามระบบความสัมพันธ์ทางนิเวศ มนุษย์ในสถานะที่เป็นไปตามพีชนิยามนี้เช่นกันกับสิ่งมีชีวิตที่ตกอยู่ภายใต้กฎพีชนิยาม นับตั้งแต่เรื่อง “การกำเนิดของมนุษย์และสัตว์” มีพระพุทธพจน์ในมหาสัททสูตร แสดงไว้ว่า

กำเนิด ๔ เหล่านี้แล ๔ ประการเป็นไฉน คือ (๑) อัญชะกะกำเนิด (๒) ชลาพุชะกำเนิด (๓) สังเสทชะกำเนิด (๔) โอปปาติกะกำเนิด ก็อัญชะกำเนิดเป็นไฉน สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นใด ชำแรกเปลือกแห่งฟองไข่เกิด นี้เราเรียกว่า อัญชะกำเนิด ชลาพุชะกำเนิดเป็นไฉน สัตว์ทั้งหลายเหล่าใดชำแรกลำไส้ (มดลูก) เกิดนี้เราเรียกว่า ชลาพุชะกำเนิด สังเสทชะกำเนิดเป็นไฉน สัตว์ทั้งหลายเหล่าใดเกิดในปลาเนา ในขนมมุด ในถ้ำโคล นี้เรียกว่า สังเสทชะกำเนิด โอปปาติกะกำเนิดเป็นไฉน เทวดา สัตว์นรก มนุษย์บางจำพวก และพวกเปรต อสุรกาย นี้เรียกว่า โอปปาติกะกำเนิด^{๔๔}

กฎของพีชนิยาม นอกจากจะอธิบายถึงความสืบทอดพันธุกรรมของพืช เมื่อพิจารณาถึงหลักพีชนิยาม จะเห็นว่าเป็นกฎธรรมชาติที่ครอบคลุมตั้งแต่พืชและสัตว์ โดยเฉพาะพระพุทธพจน์ที่ทรงแสดงถึงสัตว์โลก ตามการกำเนิดของสัตว์เหล่านั้น เมื่อกล่าวตามกำเนิดแล้ว มนุษย์ก็มีได้มาจากแหล่งกำเนิดที่สูงกว่าบรรดาสัตว์ทั่วไป แต่กลับอยู่ในฐานะเดียวกับสัตว์อื่น เช่น สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม ที่กำเนิดโดยอาศัยครรภ์ (มดลูก) เหมือนกับมนุษย์

จะเห็นว่า กฎดังกล่าวนี้ได้แสดงถึงกระบวนการแห่งการกำเนิด ตามวิวัฒนาการของการสืบเผ่าพันธุ์มนุษย์ มนุษย์ในฐานะเป็นสัตว์โลกสายพันธุ์หนึ่งที่กำเนิดโดยอาศัยครรภ์มารดา มีการเจริญเติบโตตามกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยที่เกื้อหนุน ดังปรากฏในมหาตัมหาสังขยสูตร แสดงปัจจัย ๓ ประการ คือ ๑) บิдамารดาอยู่ร่วมกัน ๒) มารดามีประจำเดือน ๓) สัตว์ถือปฏิสนธิในครรภ์ (มีปฏิสนธิวิญญาณอุบัติขึ้นในครรภ์) ดังข้อความในอินทกสูตร ได้กล่าวถึงการถือกำเนิด โดยแสดงลำดับขั้นของการเจริญเติบโตตามวิวัฒนาการของมนุษย์ในครรภ์มารดาว่า “รูปนี้เป็นกลละก่อน จากกลละเป็นอัมพุทะ จากอัมพุทะเกิดเป็นเปลิ จากเปลิเกิดใน ฉนะ จากฉนะเกิดเป็นปญจสาขา

^{๔๓}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, อ้างแล้ว, หน้า ๑๕๒.

^{๔๔}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๖๕/๑๐๑-๑๐๒.

ต่อจากนั้นมีผม ขน และเล็บ เกิดขึ้น มารดาของสัตว์ในครรภ์ บริโภคข้าว น้ำ โภชนหารอย่างใด สัตว์ที่อยู่ในครรภ์มารดา ก็ยังอัธภาพให้เข้าไปด้วยอาหารอย่างนั้นในครรภ์”^{๔๕}

๔. **จิตตนิยาม** คือ กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการทำงานของจิตใจ หรือกระบวนการรับรู้ เช่น การรับรู้ของจิตผ่านกระบวนการของประสาทสัมผัส การทำงานของจิตในการเสวยอารมณ์ต่างๆ ความรู้สึกนึกคิด การเก็บความทรงจำ นั่นคือ ธรรมชาติของจิต (การรับรู้) และเจตสิก(อารมณ์)ในกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยตามนิยามของจิต^{๔๖}

จะเห็นว่า กฎจิตตนิยาม เมื่อใช้อธิบายลักษณะของมนุษย์และสัตว์โลก ตามลักษณะขององค์ประกอบแห่งขั้น ๕ โดยเฉพาะส่วนที่เป็นนามธรรม เช่น สัตว์บางชนิดอาจมีองค์ประกอบครบทั้ง ๕ ส่วน คือ มีรูปกาย (รูปขั้น) ความรู้สึก (เวทนาขั้น) ความสามารถจดจำ (สัญญาขั้น) การไตร่ตรองด้วยปัญญาและเหตุผล (สังขารขั้น) และมีสภาวะการรับรู้หรือจิต (วิญญาณขั้น) เป็นต้น แต่สัตว์บางเผ่าพันธุ์ อาจมีองค์ประกอบเหล่านี้ไม่สมบูรณ์ เช่น อสัญญสัตว์ ซึ่งไม่มีสัญญา^{๔๗} และในส่วนของ การใช้ปัญญาพิจารณา โดยเฉพาะเรื่องที่จะนำพาตนเองพ้นจากความทุกข์ แม้ว่าจะมีสัญชาตญาณในชีวิตของสัตว์ คือ มีความรู้สึกรักชีวิต ต้องการความสุข และไม่ต้องการประสบกับความทุกข์ เช่นเดียวกันไม่ว่ามนุษย์ หรือสัตว์^{๔๘} ทั้งหมดนี้ล้วนมาจากกิเลส ดังมีพระพุทธพจน์ว่า...

“เราย่อมไม่พิจารณาเห็นหมู่สัตว์อื่นแม้เพียงหมู่หนึ่ง ซึ่งวิจิตรเหมือนอย่าง สัตว์ดิรัจฉานทั้งหลายนี้เลยคนคิดด้วยจิตนั้นแหละ จิตนั้นแหละวิจิตรกว่า สัตว์ดิรัจฉานแม้เหล่านั้น เพราะเหตุนี้เธอทั้งหลายพึงพิจารณาจิตของตน เนื่องๆ ว่า จิตนี้เศร้าหมอง สัตว์ทั้งหลายย่อมบริสุทธ์ เพราะจิตผ่องแผ้ว”^{๔๙}

สรุปความได้ว่า สภาวะจิต ตามหลักจิตตนิยาม ได้แสดงถึงจุดร่วมและความแตกต่างของมนุษย์และสรรพสัตว์เผ่าพันธุ์ต่างๆ นั่นคือ มนุษย์และสรรพสัตว์ทั้งหมดในสังสารวัฏ มีความเกี่ยวเนื่องถึงกัน มีการเปลี่ยนสถานะจากมนุษย์ อาจกลับกลายเป็นสัตว์ดิรัจฉาน หรือสัตว์

^{๔๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๘๐๓/๒๘๖.

^{๔๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๕๓.

^{๔๗} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๐๕๗/๖๑๗.

^{๔๘} ส. ม. (ไทย) ๑๕/๑๔๕๕/๓๕๔

^{๔๙} ส.ขุ. (ไทย) ๑๗/๒๕๕/๑๔๒.

ประเภทอื่น เช่น เปรต อสุรกาย สัตว์นรก หรือสัตว์ที่มีจิตใจสูงอย่าง เทพ เป็นต้น^{๕๔} การมองเช่นนี้ จะทำให้เข้าใจว่า มนุษย์และสัตว์มีธรรมชาติของความเป็นไปอย่างเดียวกัน แต่จะแตกต่างออกไป ตามพัฒนาการทางจิต ซึ่งจะเป็นส่วนสำคัญในการกำหนดกฎภูมิของแต่ละภูมิ ให้มีความแตกต่างกันไป ตามศักยภาพของการชำระจิตที่บริสุทธิ์

๔. **กรรมนิยาม** เป็นกฎธรรมชาติเกี่ยวกับการกระทำ และเป็นกระบวนการให้ผลซึ่งกระบวนการดังกล่าวนี้ เกี่ยวโยงกับเจตจำนง ความคิดปรุงแต่งทั้งฝ่ายดีและชั่ว อันจะนำมาเป็นผล ทั้งที่เป็นคุณประโยชน์และโทษทัณฑ์^{๕๕} กฎแห่งกรรมในฐานะเป็นนิยามตามธรรมชาติในข้อนี้ ครอบคลุมทั้งพฤติกรรมของมนุษย์ และสัตว์โลกทั้งหลาย ดังพุทธพจน์ในจุฬามณีวาทกถุสสูตร ได้แสดงถึงสัตว์โลกทั้งหลายนั้นว่า สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและประณีตได้^{๕๖} ความเป็นไปของสัตว์ทั้งหลาย จะอิงอยู่กับกฎของกรรมนิยาม ในฐานะกฎกำหนดความเป็นไปของสัตว์ทั้งหลาย ผู้ซึ่งอยู่ในวิภวสงสาร มีพระพุทธพจน์รับรองว่า...

“ไม่ใช่เราแต่ผู้เดียวเท่านั้นที่มีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่ง จักทำกรรมใด ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เราจักเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น โดยที่แท้สัตว์ทั้งปวงบรรดาที่มีการมา การไป การจุติ การอุบัติ ล้วนมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่ง จักทำกรรมใดดีก็ตาม ชั่วก็ตาม จักเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น”^{๕๗}

ดังนั้น มนุษย์และสรรพสัตว์จึงอยู่ในฐานะเป็นเพื่อนร่วมชะตากรรม กฎแห่งกรรมจึงเปรียบเสมือนเครื่องควบคุมสรรพสิ่งที่เป็นไปในโลก ดังพุทธพจน์ว่า “กมฺมุนา วุตฺตตี โลกโก แปลว่า สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม หรือเป็นไปเพราะกรรม”^{๕๘} และส่งผลเป็นวิบากกรรม แม้ว่ามนุษย์และสัตว์โลก จะมีบรรทัดฐานทางศีลธรรมต่างจากสัตว์โลกอื่นๆ แต่แบบแผนทางศีลธรรมในพระพุทธศาสนา มีลักษณะเป็นกฎความสัมพันธ์ตามธรรมชาติ คือ การกระทำทางกาย วาจา ทางใจ

^{๕๔} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๖๖๔/๒๕๕, ส.ม. ๑๕/๑๗๕๗/๔๕๗.

^{๕๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๕๓.

^{๕๖} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๕๕๖/๓๒๕.

^{๕๗} อ.ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๕๗/๗๔.

^{๕๘} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๐๗/๔๘๕.

ต้องไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ไม่ว่าจะมนุษย์ สัตว์ หรือแม้กระทั่งกับโลกธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมต่างๆ ดังเช่น การประกอบประเพณีลอยกระทง ซึ่งอาศัยความกตัญญูกตเวทีเป็นที่ตั้งแล้ว เกิดกระทำการบูชาขึ้น เพื่อตอบแทนคุณของพระแม่คงคา ตามความเชื่อในคติพราหมณ์ และบูชารอยพระพุทธรูปบาทเพื่อรำลึกถึงพระพุทธเจ้า ก็ต้องไม่กระทำด้วยการไม่ทำลายสภาพแวดล้อมให้เสื่อมเสีย

๕. **ธรรมนิยาม** คือกฎธรรมชาติเกี่ยวกับความสัมพันธ์เป็นเหตุเป็นผลกันของสรรพสิ่ง ความเป็นไปตามธรรมดา หรือธรรมชาติของคน สัตว์ และสิ่งของ รวมไปถึงความเป็นกฎธรรมชาติ ฉะนั้น มนุษย์ สัตว์ และสรรพสิ่งตามธรรมชาติ ตามนิยามของพระพุทธศาสนานั้นตกอยู่ภายใต้นิยามตาม “กฎธรรมชาติ” กฎนี้ครอบคลุมความสัมพันธ์ทุกส่วนทั้งจักรวาล ตามกฎทั้ง ๕ สามารถสรุปความได้ว่า **หลักธรรมนิยาม** ถือว่าเป็นนิยามร่วม หรือนิยามสากล ของสิ่งที่ปรากฏในนิยามทั้ง ๔ ที่กล่าวมา เช่น สามัญญลักษณะ ได้แก่ ความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และอนัตตภาวะ รวมเป็นนิยามของสรรพสิ่งทั้งมวล^{๕๕}

สรุปความได้ว่า คุณค่าของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในประเพณีลอยกระทงในสังคมเปรียบเสมือนดังชีวิตของมนุษย์ คือเป็นสิ่งมีชีวิตมีการเกิดขึ้นตั้งอยู่ และเสื่อมสลายไปในที่สุด ฉะนั้น การที่จะอนุรักษ์หรือไม่นั้นก็ขึ้นอยู่กับจิตสำนึกของคนในชาติ หรือในสังคมนั้นๆ ได้มองเห็นถึงคุณค่าของมันแล้วเกิดการอนุรักษ์สืบสานเพื่อเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ มิเช่นนั้นจะเป็นธรรมชาติ และสรรพสิ่งที่อยู่บนหลักความจริงที่ว่า

๑. สรรพสิ่งไม่ได้อยู่ในอำนาจของใครๆ และไม่มีใครที่จะเป็นเจ้าของ หรืออ้างได้ว่าเป็นของของตนได้อย่างแท้จริง ส่วนหนึ่งของสรรพสิ่ง คือ สังขตธรรม ที่ผันแปรไปตามเหตุปัจจัย ส่วนอสังขตธรรม มีสถานะที่เสถียรไม่อิงอาศัยสิ่งอื่นๆ

๒. ส่วนที่เป็นสังขตธรรมไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่อย่างแท้จริง แต่เป็นไปตามกฎธรรมชาติที่มีการเกิดขึ้น เปลี่ยนแปลง และแตกสลาย เพราะเหตุสิ่งต่างๆ นั้นเกิดขึ้นเพราะอาศัยเหตุปัจจัย แม้ว่าจะเป็นมนุษย์ หรือสัตว์ก็ตาม ถือเป็นองค์รวมขององค์ประกอบต่างๆ ได้แก่ ธาตุ อายตนะ อีกส่วนหนึ่งเป็น อสังขตธรรม คือ สิ่งเดียวที่เราสามารถยืนยันได้ว่ามีอยู่จริง เพราะไม่มีการเกิดขึ้น ไม่มีการเปลี่ยนแปลง และไม่แตกสลาย

๓. สรรพสิ่ง ล้วนแต่ดำเนินไปตามกฎของนิยามตามธรรมชาติ สิ่งที่อยู่ในเงื่อนไขเดียวกันย่อมก่อให้เกิดผลเช่นเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็กฎอุนิยาม พิษนิยาม จิตนิยาม กรรมนิยาม และ

^{๕๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๕๓.

ธรรมเนียม อาจกล่าวได้ว่าเป็น กระบวนการที่โยงใยในปฏิสัมพันธ์ของกันและกัน ระหว่างมนุษย์ กับเพื่อนมนุษย์ มนุษย์กับสัตว์โลกทั้งหลาย และมนุษย์กับโลกธรรมชาติ ทั้งหมดจึงดำเนินไปตามครรลองแห่งธรรม

๔. เนื่องจากสรรพสิ่งเป็นอนัตตา การรับรู้ตามความจริงและไม่ไปหลงผิดยึดสิ่งใดๆ ว่าเป็นตัวตนหรือสิ่งทีเนื่องด้วยตน ถือเป็นความสัมพันธ์ของการดำรงอยู่ ที่สอดคล้องกับเหตุปัจจัยตามระบบของธรรมชาติ โดยปราศจากสัตว์ ชีวะ หรืออัตตา

๕. การรวมตัวของเหตุปัจจัยตามนิยามของแต่ละส่วน คือ การกำหนดทิศทางของจักรวาล และความเป็นไปอย่างเหมาะสมของแต่ละนิยาม โดยมีความเชื่อมโยงกับอีกนิยามหนึ่ง การที่นิยามหนึ่งมีผลกระทบต่ออีกนิยามหนึ่ง อาจทำให้เกิดความหันเหของทิศทางในระบบจักรวาลได้ ผลที่เกิดขึ้นใหม่นี้ ก็จะมีผลสืบเนื่องเป็นลูกโซ่ต่อไป

๔.๖ คุณค่าของการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี

หลักธรรมและประเพณีถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ล้ำค่า หากเปรียบด้วยคุณค่าคงหาที่สุดมิได้ เพราะเป็นวิถีชีวิต การดำรงตนของคนในสังคม วัฒนธรรมที่ล้ำค่าด้วยหลักทรัพย์อย่างเดียวนั้นไม่ได้ ต้องวัดกันที่องค์ประกอบหลายด้าน คุณภาพชีวิตที่สมบูรณ์จะต้องตั้งอยู่บนรากฐานของคุณธรรมจริยธรรม ตลอดถึงประเพณีปฏิบัติที่สวายนามและเป็นระเบียบ ประเพณีจึงเป็นเครื่องชี้วัดคุณค่าของคน โดยมีธรรมเป็นเครื่องชี้แนะพระพุทธศาสนาเข้าสู่วิถีชีวิตของคนไทย พร้อมๆ กับขนบธรรมเนียมประเพณีปฏิบัติ จนกลมกลืนเป็นเนื้อเดียวกัน ในสังคมอย่างแยกไม่ออก ประเพณีมิเพื่อให้คนได้ปฏิบัติ อย่างพร้อมเพรียงเกิดความสามัคคี ส่วนหลักธรรมเป็นคำสอนและเป็นแบบแผนให้ประเพณีดำเนินไปอย่างเหมาะสม ประเพณีจึงแยกไม่ออกจากหลักศีลธรรม ดังนี้

๑. **จารีตประเพณี** หรือกฎศีลธรรม หมายถึง สิ่งซึ่งสังคมใดสังคมหนึ่งยึดถือและปฏิบัติสืบกันมาอย่างต่อเนื่องและมั่นคง เป็นเรื่องของความผิดถูก มีเรื่องของศีลธรรมเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยเสมอ ดังนั้น สมาชิกในสังคมต้องทำตาม หากผู้ใดฝ่าฝืนถือว่า เป็นความผิด หรือความเป็นชั่ว จะต้องถูกดำเนินหรือได้รับการลงโทษจากคนในสังคมนั้น เช่น ลูกหลานต้องเลี้ยงดูพ่อแม่เมื่อท่านแก่เฒ่า ถ้าใครไม่เลี้ยงดูถือว่าเป็นคนเนรคุณหรือลูกอกตัญญู ซึ่งมีความตรงกันข้ามกับความกตัญญูตามที่ผู้วิจัยได้กล่าวมาแล้วในบทที่ผ่านมา โดยได้กล่าวถึงลักษณะของคนที่มีความกตัญญูรู้คุณ

อย่างไรก็ตาม หลักจารีตประเพณีของแต่ละสังคมนั้นย่อมไม่เหมือนกัน เพราะมีค่านิยมที่ยึดถือต่างกัน การนำเอาจารีตประเพณีของตนไปเปรียบเทียบกับของคนอื่นแล้วตัดสินว่า จารีต

นั้นจะใส่ของกินของใช้ ใครจะเอาของมาร่วมสมทบด้วยก็ได้เพื่อเป็นทานแก่คนยากจน ครั้นถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ จึงนำกระทงใหญ่ที่วัด และกระทงเล็กๆ ของส่วนตัวไปลอยในลำน้ำ^{๖๐}

(๒) ประเพณีลอยกระทง

ประเพณีลอยกระทง ตรงกับวันเพ็ญ (วันขึ้น ๑๕ ค่ำ) เดือน ๑๒ (ตามปฏิทินทางจันทรคติ) ประมาณเดือนพฤศจิกายน ประเพณีนี้กำหนดขึ้นเพื่อเป็นการสะเดาะเคราะห์ และขอขมาต่อแม่พระคงคา บางหลักฐานเชื่อว่าเป็นการบูชารอยพระพุทธรูปที่ริมฝั่งแม่น้ำนัมทามหานที และบางหลักฐานก็ว่าเป็นการบูชาพระอุปคุตอรหันต์หรือพระมหาสาวก สำหรับประเทศไทยประเพณีลอยกระทงได้กำหนดจัดในทุกพื้นที่ทั่วประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณที่ติดกับแม่น้ำ ลำคลอง หรือ แหล่งน้ำต่างๆ ซึ่งแต่ละพื้นที่ก็จะมีเอกลักษณ์ที่น่าสนใจแตกต่างกันไป^{๖๑} โดยประเพณีลอยกระทง มิได้มีแต่ในประเทศไทยเท่านั้น ในประเทศจีน อินเดีย กัมพูชา ลาว และพม่าก็มีการลอยกระทงคล้ายๆ กับเมืองไทย จะต่างกันบ้างในส่วนขอรายละเอียด พิธีกรรม และความเชื่อในแต่ละท้องถิ่น แม้แต่ในบ้านเราเอง การลอยกระทงก็มาจากความเชื่อที่หลากหลายเช่นกัน ดังได้กล่าวแล้วข้างต้นเกี่ยวกับความเชื่อ

สรุปว่า คุณค่าของการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี ที่เราได้สืบทอดปฏิบัติกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ล้วนเป็นการจรรโลงให้สังคมเป็นสังคมที่น่าอยู่ เป็นสังคมที่มีระเบียบวินัย และมีหลักปฏิบัติต่อกันอย่างเอื้ออาทร ความสามัคคีรักใคร่ ประองคองกันของคนในชาติ ในเมื่อทุกคนได้มองเห็นคุณค่า และความสำคัญของวัฒนธรรมประเพณีต่างๆ ที่ประชาชนได้ปฏิบัติกันมาจนเป็นธรรมเนียมที่ทุกคนยอมรับ และเห็นว่าเป็นความดีควรแก่การรักษาไว้ นั่นเท่ากับว่าได้ทุกคนได้แสดงถึงคุณค่าให้นานาชาติประเทษที่ได้มาพบเห็น เกิดความศรัทธาและต้องการที่มาสักเรียนคุณค่าของประเพณีดีๆ ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตรประจำวันได้ โดยเฉพาะการมาเที่ยวเป็นครั้งคราวนั้นก็เพิ่มมูลค่าทั้งในแง่ของทรัพย์สินของประชาชน พร้อมทั้งมีรายได้และประเทศชาติเจริญตามด้วย

^{๖๐} ประเพณียี่เป็ง, <http://guru.sanook.com/libra>, เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๖ มิถุนายน ๒๕๕๓.

^{๖๑} พระยาอนุমানราชชน, วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ ของไทย, (กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๓๗.

๔.๗ สรุปวิเคราะห์คุณค่าของประเพณีลอยกระทงในสังคมไทย

คุณค่าของประเพณีลอยกระทง ที่ได้สืบทอดปฏิบัติกันมาจากคนรุ่นหนึ่งมาสู่คนอีกรุ่นหนึ่งล้วนมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของประชาชนในสังคมไทยตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน และมีการสืบทอดปฏิบัติต่อกันจนกลายเป็นรูปแบบของสังคม ที่ทุกองค์กรต่างๆ ในสังคมไทยเมื่อคราวถึงวันลอยกระทงในแต่ละปี ก็จะรวมกันจัดสถานที่เพื่อบูชาในวันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ตามปฏิทินทางจันทรคติประมาณเดือนพฤศจิกายนของทุกปี โดยประเพณีลอยกระทงนี้ถูกกำหนดขึ้นเพื่อเป็นการสะเดาะเคราะห์และขอขมาต่อแม่พระคงคา โดยมีคติความเชื่อตามหลักฐานที่ว่า เป็นการบูชารอยพระพุทธรูปบาท ซึ่งทรงประดิษฐานไว้ที่ริมฝั่งแม่น้ำนัมมทานที และบางหลักฐานก็ว่าเป็นการบูชาพระอุปคุตอรหันต์ หรือพระมหาสาวก

สำหรับประเทศไทยประเพณีลอยกระทง ได้กำหนดจัดในทุกพื้นที่ทั่วประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณที่ติดกับแม่น้ำ ลำคลอง หรือ แหล่งน้ำต่างๆ ซึ่งแต่ละพื้นที่ก็จะมีเอกลักษณ์ที่น่าสนใจแตกต่างกันไป การจัดประเพณีลอยกระทงในปัจจุบัน มีวัตถุประสงค์หลายอย่าง เช่น เพื่อเผยแพร่ประชาสัมพันธ์และส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูประเพณีอันดีงามของไทย โดยเฉพาะประเพณีลอยกระทง ของแต่ละท้องถิ่น ไว้สืบทอดต่อไป ส่งเสริมให้งานประเพณีลอยกระทงเป็นสินค้าทางการท่องเที่ยว โดยสามารถนำเสนอในรายการนำเที่ยวเป็นประจำทุกปี ในอนาคตอย่างยั่งยืนเพื่อเพิ่มศักยภาพการท่องเที่ยวและรายได้จากนักท่องเที่ยวทั้งในและต่างประเทศ เพื่อกระตุ้นให้เกิดกระแสการเดินทางท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวชาวไทย และชาวต่างประเทศในช่วงเทศกาลประเพณีลอยกระทง งานลอยกระทงเป็นประเพณีที่เด่น และสร้างความสง่างามให้กับท้องถิ่นและชุมชน เช่น ประเพณีลอยกระทงเผาเทียน เล่นไฟ จังหวัดสุโขทัย ประเพณียี่เป็ง จังหวัดเชียงใหม่ ประเพณีลอยกระทงตามประทีป จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประเพณีลอยกระทงสายไหลประทีปพันดวง ซึ่งถ้ายพระราชทาน จังหวัดตาก รูปแบบการจัดงานของแต่ละพื้นที่จะแตกต่างกัน โดยรวมแล้วก็อยู่ที่การสำรวจพื้นที่และศึกษาข้อมูลการจัดงาน ถ้าหน่วยราชการจัดก็ต้องจัดทำโครงการเสนอขออนุมัติแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงานฝ่ายต่างๆ การพิจารณาเนื้องาน โครงการของผู้รับจ้างเหมาเข้าเสนอแนวคิดและการดำเนินงานประสานงาน และจัดประชุมระหว่างหน่วยงาน สรุปผลการเตรียมงาน และแก้ไขปัญหาที่เป็นข้อบกพร่องเพื่อความพร้อมในการจัดงานประชาสัมพันธ์การจัดงานทั้งในและต่างประเทศ พร้อมจัดทำเว็บไซต์ลอยกระทงขึ้น โดยเฉพาะและแถลงข่าวการจัดงานเป็นระยะๆ ดำเนินการทำงานตามแผนงาน โดยการกำกับผู้รับจ้างเหมาจัดทำโครงการและประเมินโครงการ กระบวนการเหล่านี้เป็นกิจกรรมเบื้องต้นสำหรับการจัดมหกรรมประเพณีลอยกระทง การลอยกระทงเป็นประเพณีที่สืบทอดมาอย่าง

ช้านาน มีพื้นฐานและที่มาจากพระพุทธศาสนา และศาสนาพราหมณ์ มีลักษณะที่เกี่ยวเนื่องก็คือ หลักความสามัคคี และหลักของความกตัญญูกตเวที โดยเป้าหมายหลักของการลอยกระทง คือ

๑. การลอยกระทงในเมืองไทย คือ เกิดจากตำนานที่มีมาตั้งแต่ครั้งสุโขทัย เรียกว่า การลอยพระประทีป หรือ ลอยโคมเป็นงานนักขัตฤกษ์รื่นเริงของประชาชนทั่วไป “ต่อมา นางนพมาศหรือท้าวศรีจุฬาลักษณ์สนมเอกของพระร่วง ได้คิดประดิษฐ์ดัดแปลงเป็นรูปกระทง ดอกบัวแทนการลอยโคม การลอยกระทงหรือลอยโคมในสมัย นางนพมาศ กระทำเพื่อเป็นการ สักการะรอยพระพุทธบาทที่แม่น้ำนัมมทานที ซึ่งเป็นแม่น้ำสายหนึ่งในแคว้นทักขิณาบถของ ประเทศอินเดีย ปัจจุบันเรียกว่า แม่น้ำเนรพุททา”^{๖๒} เป็นประเพณีและเป็นความเชื่อทางด้านพุทธ ศาสนาเพื่อบูชาคุณของพระพุทธเจ้า ในรูปแบบของอามิสบูชา

๒. การลอยกระทงเพื่อบูชาคุณ มาจากคติความเชื่อที่ว่ารอยพระพุทธบาทของ พระพุทธเจ้า ที่ประทับไว้และปรากฏอยู่ ณ ริมฝั่งแม่น้ำนัมมทานที มีความเป็นมาเกี่ยวข้องกับพุทธ ประวัติ คือ ครั้งหนึ่งพญานาคทูลอาราธนาพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ให้เสด็จไปแสดงธรรมโปรดใน นาคพิภพ เมื่อพระองค์จะเสด็จกลับพญานาคทูลขออนุสาวรีย์ไว้กราบไหว้บูชาพระพุทธองค์ จึงทรง ประดิษฐานรอยพระพุทธบาทไว้ที่หาดทราย ริมฝั่งแม่น้ำนัมมทานที เพื่อให้บรรดานาคทั้งหลายได้ สักการะ บูชาการลอยกระทงที่มีความเป็นมาเกี่ยวข้องกับพุทธประวัติ ยังมีอีก ๒ เรื่อง คือ (๑) การ ลอยกระทงเพื่อบูชาพระจุฬามณีบนสวรรค์ (๒) การลอยกระทงเพื่อต้อนรับพระพุทธองค์ในวันที่ เสด็จกลับจากเทวโลก^{๖๓}

๓. การลอยกระทงเพื่อบูชาพระจุฬามณี มีที่มาจากเมื่อครั้งที่เจ้าชายสิทธัตถะ เสด็จออก จากพระนครกบิลพัสดุ์ในเวลากลางคืนด้วยม้ากัณฐกะ พร้อมนายฉันทะมหาดเล็กผู้ตามเสด็จ ครั้นรุ่งอรุณก็ถึงฝั่งแม่น้ำอโนมาณี เจ้าชายทรงจับม้ากัณฐกะกระโจนข้ามแม่น้ำไปโดยสวัสดิ์เมื่อ ทรงทราบว่า “พื้นเขตกรุงกบิลพัสดุ์แล้ว เจ้าชายสิทธัตถะจึงเสด็จลงประทับเหนือหาดทรายขาว สะอาด ตรัสให้นายฉันทะนำเครื่องประดับและม้ากัณฐกะกลับพระนคร ทรงตั้งพระทัยปรารถนา จะบรรพชาโดยเปล่งวาจา “สาธุ โข ปุพฺพชฺชา” แล้ว จึงทรงจับพระเมาลีด้วยพระหัตถ์ซ้าย พระหัตถ์ ขวาทรงพระขรรค์ตัดพระเมาลี แล้วโยนขึ้นไปบนอากาศ พระอินทร์ได้นำผอบทองมารองรับ พระเมาลีไว้ และนำไปบรรจุยังพระจุฬามณีเจดีย์สถานในเทวโลกพระจุฬามณีตามปกติมีเทวดา เหาะมาบูชาเป็นประจำแม้พระศรีอริยเมตไตรยเทวโพิศัตว์ซึ่งในอนาคต จะมาจุติบน โลกและตรัส

^{๖๒} ธนาภิจ (นามแฝง), ประเพณีพิธีมงคล และวันสำคัญของไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : ชมรมเด็ก, ๒๕๔๑), หน้า ๕.

^{๖๓} ธนาภิจ (นามแฝง), ธนาภิจ (นามแฝง), อ่างแล้ว, หน้า ๑๐.

รู้เป็นพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งก็ยิ่งเสด็จมาไหว้ การลอยกระทงเพื่อบูชาพระจุฬามณี จึงถือเป็นการไหว้บูชาพระศรีอริยไตรยด้วย”^{๖๔}

๔. การลอยกระทง เกิดจากคติความเชื่อที่ว่า “เพื่อต้อนรับพระพุทธเจ้าเสด็จกลับจากเทวโลกเมื่อเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกบวช จนได้บรรลุธรรมเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว หลังจากเผยพระธรรมคำสั่งสอนแก่สาธุชนโดยทั่วไปได้ระยะหนึ่ง จึงเสด็จไปจำพรรษาอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพื่อทรงเทศนาธรรมโปรดพระพุทธมารดา ครั้งจำพรรษาจนครบ ๓ เดือน พระองค์จึงเสด็จกลับลงสู่โลกมนุษย์ เมื่อท้าวสักกเทวราชทราบพุทธประสงค์ จึงเนรมิตบันไดทิพย์ขึ้น อันมี บันไดทอง บันไดเงิน และบันไดแก้วทอดลงสู่ประตูเมืองสังกัสสนคร บันไดแก้วนั้นเป็นที่ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จลง บันไดทองเป็นที่สำหรับเทพดาทั้งหลายตามส่งเสด็จ บันไดเงินสำหรับพรหมทั้งหลายส่งเสด็จ ในการเสด็จลงสู่โลกมนุษย์ครั้งนี้เหล่าทวยเทพและประชาชนทั้งหลาย ได้พร้อมใจกันทำ การสักการบูชาด้วยทิพย์บุปผามาลัย การลอยกระทงตามคตินี้ จึงเป็นการรับเสด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจากดาวดึงส์พิภพ ซึ่งเป็นตำนานเดียวกันกับประเพณีการตักบาตรเทโวรับเสด็จพระพุทธองค์ลงจากดาวดึงส์”^{๖๕}

๕. การลอยกระทงเพื่อบูชาพระอุปคุตต์ การลอยกระทงเพื่อบูชาพระอุปคุตต์นี้เป็นประเพณีของชาวเหนือและชาวพม่า พระอุปคุตต์เป็นพระอรหันต์เถระหลังสมัยพุทธกาล โดยมีตำนานความเป็นมาดังนี้เมื่อพระเจ้าอโศกมหาราช ทรงมีพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนา ได้โปรดให้สร้างพระสถูปเจดีย์และพุทธวิหารขึ้นทั่วชมพูทวีป มหาวิหารที่มีชื่อเสียงมากที่สุดคือ "อโศการาม" ซึ่งตั้งอยู่ในเขตแคว้นมคธ หลังจากก่อสร้างพระสถูปเจดีย์ถึง ๘๔,๐๐๐ องค์สำเร็จแล้ว พระเจ้าอโศกทรงมีพระราชประสงค์ จะนำพระบรมสารีริกธาตุของสัมมาสัมพุทธเจ้าไปบรรจุในพระสถูปต่างๆ และบรรจุในพระมหาสถูปองค์ใหญ่ที่สร้างขึ้นใหม่มีความสูงประมาณครึ่งโยชน์ และประดับประดาด้วยแก้วต่างๆ ประดิษฐานอยู่ริมฝั่งแม่น้ำคงคาในปาฏลีบุตร อีกทั้งต้องการให้มีการเฉลิมฉลองยิ่งใหญ่เป็นเวลา ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน แต่ด้วยเกรงว่าพญามารจะมาทำลายพิธีฉลอง มีเพียงพระอุปคุตต์องค์เดียวเท่านั้นที่ไปจำศีลอยู่ในสะดือทะเลเพียงท่านเดียว ที่จะสามารถปราบพญามารได้เมื่อพระอุปคุตต์ปราบพญามารจนสำนึกตัวหันมายึดเอาพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งแล้ว พระอุปคุตต์จึงลงไปจำศีลอยู่ในสะดือทะเลตามเดิมพระอุปคุตต์นี้ไทยเรียกว่า พระบัวเข็ม ชาวไทยเหนือ

^{๖๔} พระยาอนุমানราชชน, วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ ของไทย, (กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๔๕.

^{๖๕} พระยาอนุমানราชชน, อ้างแล้ว, หน้า ๕๐.

หรือชาวอีสานและชาวพม่านับถือพระอุปคุตต์มาก ชาวพม่าไม่ว่าจะมีงานอะไรเป็นต้องนิมนต์มา
เข้าพิธีด้วยเสมอ ไทยเราใช้บูชาในพิธีขอฝนหรือพิธีมงคล^{๖๖}

จากเป้าหมายหลักของการลอยกระทง ก็เพราะว่าผู้คนในสังคมสามารถปฏิบัติถึงหลัก
สามัคคีธรรมได้อย่างจริงจังและเต็มเปี่ยมได้ ต้องมีศรัทธาความเชื่อมั่นตามหลักพระพุทธศาสนา
โดยศรัทธาจะต้องมีปัญญามาเป็นเครื่องกำกับด้วยเสมอ เมื่อคนมีศรัทธาที่มีปัญญาเป็นเครื่องชี้นำ
แล้ว จึงจะเป็นศรัทธาที่ประกอบด้วยเหตุผล เช่น เชื่อว่าสังคมจะไร้ปัญหาหากทุกคนลงมือปฏิบัติ
ธรรมเหมือนกัน และศรัทธา ความเชื่อมั่นแบ่งออกเป็น ๔ ประเภท ประกอบด้วย

๑. **กัมมัตถตา** เชื่อกรรม ได้แก่ เชื่อมั่นว่าทำดีก็ได้รับผลดี ทำชั่วก็ต้องรับผลชั่ว

๒. **วิปากัตถตา** เชื่อวิบาก ได้แก่ เชื่อมั่นในผลของกรรม ผลของการกระทำนั้นๆ เช่น
เชื่อมั่นว่าผลที่ดีมาจากกรรมที่ดี ผลที่ชั่วก็มาจากกรรมที่ชั่ว เป็นต้น

๓. **กัมมัตสกตัตถตา** ได้แก่ ความเชื่อมั่นว่าสัตว์มีกรรมเป็นของๆ ตน หมายความว่า
ทั้งเหตุ ทั้งผล รวมลงที่ตน เมื่อคนทำเหตุ คือ กรรมดี ก็ผลิตผลดี กรรมและผลที่ดีก็รวมลงอยู่ที่
บุคคล เมื่อบุคคลทำกรรมที่ชั่ว ผลิตผลที่ชั่ว เหตุผลที่ชั่วก็รวมลงที่บุคคล จึงเรียกว่า กัมมัตสกต
ความที่สัตว์มีกรรมเป็นของๆ ตน เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของๆ ตน

๔. **ตถาคตโพธิสัทธา** ได้แก่ ความเชื่อมั่นในความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า คือ เชื่อพระ
ปัญญาของพระองค์มั่นใจในพระองค์ว่าพระองค์ได้ตรัสรู้สัจธรรมจริง^{๖๗}

หลักธรรมในพุทธศาสนาซึ่งเป็นหลักธรรมที่ช่วยส่งเสริมให้เกิดผลสำคัญในการ
ปฏิบัติตามหลักสามัคคีธรรมอย่างเหมาะสมคือ กุศลมูล เป็นต้นตอแห่งบุญกุศล ความดีงามทั้งมี
พฤติกรรม ทั้งทางกาย วาจาและใจ ๓ ประการ คือ

๑. **อโลภะ** อารมณ์แห่งความไม่อยากได้

๒. **อโทสะ** อารมณ์ไม่คิดประทุษร้าย

๓. **อโมหะ** อารมณ์ความไม่หลงผิด^{๖๘}

ความดีทั้งหลายล้วนเกิดจากรากเหง้าที่ดี ๓ อย่าง มีอย่างใดก็อย่างหนึ่ง หรือ ๒ อย่าง
หรือทั้ง ๓ อย่างเปรียบเหมือนสุคันธชาติ คือ ของหอมนานาชนิด เช่น ดอกมะลิ พิกุล กุหลาบ

^{๖๖} ธนากิจ (นามแฝง), ประเพณี พิธีมงคล และวันสำคัญของไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร :
ชมรมเด็ก, ๒๕๔๓), หน้า ๕๕.

^{๖๗} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๘๒๒/๓๕๕.

^{๖๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๑๖๓.

บัวหลวง เป็นต้น “ย่อมเกิดจากรากเหง้าพืชพันธุ์ที่ติดนั่นเอง เมื่อกุศลมูลมีอยู่แล้ว กุศลธรรมอื่นๆ เช่น การบริจาคทานเพื่อแม่เจ้าจนเจดีย์สุขให้แก่อื่นด้วยให้กำลังกายบ้าง กำลังความคิดบ้าง กำลังทรัพย์บ้างที่ยังไม่เกิดก็เกิดขึ้น ที่เกิดแล้วก็เจริญมากขึ้น”^{๖๕} หากมนุษย์ไม่ยอมรับว่ามีกรรมทั้งดีและไม่ดีอยู่จริงแล้ว ก็จะเป็นเหตุแห่งการแข่งขันแย่งชิงเอาแต่ใจตน เห็นแก่ตัว ทำลายเบียดเบียนกัน จนถึงก่อสงครามล้างผลาญชีวิตกัน ซึ่งการกระทำเช่นนี้ พุทธปรัชญาเถรวาทถือว่าเป็นมิจาติภูมิที่ร้ายแรงมาก ฉะนั้น พุทธปรัชญาเถรวาทจึงสอนให้มวลมนุษย์ใส่ใจในการประพฤติปฏิบัติตนเองให้ดีเสียก่อน โดยมีหลักอยู่ ๖ ประการ เพื่อเป็นเครื่องประกันความสงบสุขทั้งด้านส่วนตัวและสังคมส่วนรวม ได้แก่

๑. ถ้าการกระทำชั่วไม่มีผลจริงและโลกหน้าก็ไม่จริง ผู้ที่ทำชั่วแล้วตายไป ก็ไม่ได้ไม่เสีย เท่ากับเสมอตัว

๒. ถ้าการกระทำชั่วมีผลจริง และโลกหน้ามีจริง ผู้ที่ทำชั่วแล้วตายไป ก็มีหวังไปทุกติ เท่ากับเสียหรือขาดทุน

๓. แม้การกระทำชั่วไม่มีผลจริง และโลกหน้าไม่มีจริง ผู้ที่ทำชั่วยังเป็นที่นิทาของคนทั่วไปในโลกนี้ ก็ยังเสียหรือขาดทุนอยู่ดี

๔. ถ้าการกระทำดีไม่มีผลจริง และโลกหน้าไม่มีจริง ผู้ที่ทำดีแล้วตายไปก็ไม่ได้ ไม่เสีย เท่ากับเสมอตัว

๕. ถ้าการกระทำดีมีผลจริงและโลกหน้ามีจริง ผู้ที่ทำดีแล้วตายไป ย่อมมีหวังไปสุคติ เท่ากับได้หรือมีกำไร

๖. แม้การกระทำดี ไม่มีผลจริงและโลกหน้าไม่มีจริง ผู้ที่ทำดีก็ยังเป็นที่สรรเสริญของคนทั่วไปในโลกนี้ เท่ากับยังได้หรือยังมีกำไรอยู่”^{๖๖}

จากการศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของประเพณีลอยกระทงที่มีต่อสังคมไทย **จึงสรุปได้ว่า** ประเพณีลอยกระทงนั้นเป็นการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม คือทุกคนต้องมีส่วนร่วมที่จะต้องช่วยกันคิดช่วยกันทำ โดยเฉพาะในเรื่องของน้ำ ที่มีผลประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตประจำวันของมนุษย์ และการหล่อเลี้ยงธรรมชาติให้มีอยู่ประเพณีลอยกระทง จึงแฝงไปด้วยคุณค่าที่มีอยู่ในประเพณี จากการที่มีความเชื่อเรื่องของการลอยกระทง เพื่อการสะเดาะเคราะห์ หรือการปล่อยบาป ก็กลับมารำลึกถึงคุณพระรัตนตรัย ทำให้มีหลักยึดเหนี่ยวจิตใจ ทำให้มีกำลังที่จะประพฤติตนทำในสิ่งที่ดี สิ่งที่สำคัญ

^{๖๕}มหามกุฏราชวิทยาลัย, อธิบายธรรมวิภาค ปริจเฉทที่ ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๔๔-๔๕.

^{๖๖}ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๐๓-๑๒๔/๘๐-๑๐๒.

ที่จะริเริ่มให้เกิดการอนุรักษ์เกิดขึ้นโดยตนนั้นเป็นเรื่องใหญ่ ซึ่งส่วนน้อยจะไม่ค่อยมองเห็น นอกจากมีสิ่งเร้าทำให้เกิดขึ้น เช่น ประเพณีนี้ เมื่อมองเห็นค่าของสิ่งแวดล้อมว่ามีประโยชน์อย่างไร แล้วก็จะเกิดการหวงแหน เป็นการแสดงออกที่บ่งบอกถึงความกตัญญูทวาทิตา ต่อสิ่งแวดล้อมที่ทำให้ประโยชน์ต่อตน อันเป็นน้ำบ่อซึมที่เกิดขึ้นในจิตใจ ปลุกจิตสำนึกสืบต่อไปถึง ความกตัญญูต่อบุพการีชน ที่ทำคุณประโยชน์ให้คุณคิดทำดีตอบแทนต่อไป

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของประเพณีลอยกระทง” มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ ได้แก่ (๑) ศึกษาประวัติความเป็นมาของประเพณีลอยกระทง (๒) ศึกษาคุณค่าและหลักธรรมของประเพณีลอยกระทงในทัศนะพระพุทธศาสนา และ (๓) วิเคราะห์คุณค่าของประเพณีลอยกระทงที่มีต่อสังคมไทย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยศึกษาข้อมูลจาก พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และหนังสือเอกสารผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แล้วนำมาวิเคราะห์สรุป ข้อมูลเชิงพรรณนา จากคัมภีร์พระพุทธศาสนา และเอกสารงานวิชาการทั้งหลายที่ผู้ทรงคุณวุฒิได้ รจนาสร้างสรรค์ไว้ และเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการวิจัยครั้งนี้ ผลของการศึกษาตามวัตถุประสงค์ มีข้อสรุป ดังต่อไปนี้

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ ข้อที่ ๑ พบว่า ความเป็นมาของประเพณีลอยกระทง มีร่องรอยหลักฐานในปุณณสูตร ได้กล่าวถึงแม่น้ำสำคัญสายหนึ่งในครั้งพุทธกาลซึ่งเป็นหลักฐาน ทางประวัติศาสตร์ ที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนพระยานาค จนมีศรัทธาเลื่อมใสในคำสอนของ พระองค์ แล้วทูลขอสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อเป็นสัญลักษณ์ของการบูชา โดยมีพระเจดีย์ หรือรอยพระพุทธรูปที่ พุทธบริษัท ได้เคารพบูชาคุณของพระพุทธเจ้า อยู่ในแคว้นทักษิณาของประเทศอินเดีย เรียกว่า “แม่น้ำเนรพุททา หรือ นีรพุททา” เหตุผลที่ตำราเขียนไม่เหมือนกันเพราะเสียงอ่านจะเพี้ยนไปบ้าง เช่น เมืองราชคฤห์ในอดีต ปัจจุบันเสียงเพี้ยนไปเป็น ราชเกีย หรือ ราชคิร (Rajkir) อย่างไรก็ตามจะ เป็นแม่น้ำนิมมทา นัมมทา เนรพุททา นีรพุททา ก็คือ แม่น้ำเดียวกันนั่นเอง ซึ่งเป็นสถานที่ที่พระ พุทธองค์ทรงได้โปรดสั่งสอนพระยานาค จนมีความศรัทธาเลื่อมใสใน คำสอนของพระองค์ แล้ว ทูลขอสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อเป็นที่สักการบูชา จึงเป็นที่มาของประเพณีลอยกระทงตราบจนถึงปัจจุบัน โดยมีสัญลักษณ์ของการสักการบูชาคือพระเจดีย์ หรือรอยพระพุทธรูปที่ชาวพุทธได้สืบทอด ปฏิบัติกันมาเพื่อรำลึกถึงคุณพระพุทธเจ้าจึงเป็นที่มาของประเพณีลอยกระทง

ส่วนประวัติความเป็นมาของการลอยกระทงในเมืองไทย ที่มีมาตั้งแต่ครั้งสุโขทัย เรียกว่า “การลอยพระประทีป หรือ ลอยโคม” เป็นงานนักขัตฤกษ์รื่นเริงของประชาชนทั่วไปต่อมา นางนพมาศ หรือท้าวศรีจุฬาลักษณ์พระสนมเอกของพระร่วง หรือพ่อขุนรามคำแหงมหาราช สมัยกรุงสุโขทัย ได้คิดประดิษฐ์ดัดแปลงรูปกระทงเป็นดอกบัวแทนการลอยโคม การลอยกระทงหรือลอยโคมในสมัยนั้นมีคติความเชื่อว่า กระทำเพื่อเป็นการสักการะรอยพระพุทธรบาทที่แม่น้ำนัมมทานที ซึ่งเป็นแม่น้ำสายหนึ่งอยู่ในแคว้นทักขินาภของประเทศอินเดียปัจจุบันเรียกว่า “แม่น้ำนเรพุททา” โดยความหมายของการลอยกระทง คือ เป็นประทีปเครื่องสำหรับจุดไฟให้มีแสงสว่าง ทำด้วยแก้วบ้าง ทำด้วยเกลือปลาบ้าง และโคมลอยให้ลอยขึ้นไปได้ บนอากาศ การลอยพระประทีปลอยกระทงนี้ เป็นนักขัตฤกษ์ที่รื่นเริงทั่วไปของชนทั้งปวงทั่วไป ไม่เฉพาะแต่การหลวง แต่จะนับว่าเป็นพระราชพิธีอย่างใดก็ได้ ด้วยไม่ได้มีพิธีสงฆ์พิธีพราหมณ์อันใดเกี่ยวเนื่องในการลอยทรงประทีปซึ่งนับว่าเป็นราชประเพณีซึ่งมีมาในแผ่นดินสยามแต่โบราณ ประเพณีลอยกระทงมีภูมิหลังและองค์ประกอบ คือ องค์ประกอบของประเพณี และพิธีกรรมประกอบด้วยแนวคิดหลักการความเชื่อที่แสดงออกปรากฏเป็นประเพณี องค์ประกอบด้านพิธีกรรม คือมีขั้นตอนรูปแบบ กรรมวิธีที่กำหนดไว้องค์ประกอบด้านสมาชิกผู้เข้าร่วมอยู่ในประเพณีตั้งแต่สองคนขึ้นไป

จะเห็นว่า ประเพณีลอยกระทงนั้น เกิดจากความเชื่อเรื่องศาสนา โดยมีการบูชาเพื่อเป็นการแสดงถึงความกตัญญูกตเวที ซึ่งพิธีกรรมลอยกระทงของแต่ละภาคนั้นจะเรียกแตกต่างกัน ภาคกลางและภาคใต้เรียกว่า “ประเพณีลอยกระทง” ภาคเหนือเรียกว่า “ประเพณียี่เป็ง” และภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสานเรียกว่า “ประเพณีไหลเรือไฟ” จะเห็นว่าประเพณีการลอยกระทงในแต่ละท้องถิ่นก็มาจากความเชื่อ ความศรัทธาที่แตกต่างกัน บางแห่งก็มีตำนานเล่าขานกันต่อๆ มาซึ่งบางเรื่องเป็นเรื่องเล่าขานเป็นนิทานพื้นบ้านเป็นเรื่องที่เล่าสืบกันมาแต่โบราณกาลไม่อาจหาหลักฐานที่แน่ชัดได้ แต่ทุกเรื่องล้วนเกี่ยวข้องกับหลักความเชื่อในพระพุทธศาสนาเกือบทั้งสิ้น ประเพณีลอยกระทง เป็นทั้งพิธีกรรมที่เป็นพิธีหลวง และพิธีกรรมที่เป็นของสามัญชนชาวบ้านหรือพิธีราษฎร์ ประเพณีลอยกระทงให้คุณค่าและขอบเขต คือ ให้คุณค่าต่อชุมชน และท้องถิ่นด้านความรักความสามัคคีให้คุณค่าต่อศาสนา ด้านความกตัญญู และบูชาต่อผู้มีพระคุณให้คุณค่าต่อสังคม ด้านความบันเทิงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ด้านเศรษฐกิจแก่ชุมชน

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ ข้อที่ ๒ พบว่า คุณค่าของประเพณีลอยกระทงมีหลักธรรมที่สอดคล้องกับหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาอยู่ค่อนข้างมาก จึงทำให้ประชาชนทั่วหน้าได้มองเห็นคุณค่าของประเพณีลอยกระทง เพราะได้เสริมสร้างความรักใคร่ปรองดองกันของประชาชนในชาติให้เกิดความหวงแหนและต้องสืบทอดอนุรักษ์ไว้ให้คงคู่อยู่กับสังคมตราบนาน

เท่านั้น โดยมีหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นกรอบสำหรับปฏิบัติ เช่น หลักความสามัคคี สอดคล้องกับหลักสาราณียธรรม คือ เมตตา มโนกรรม การคิดดี การมองกันในแง่ดี มีความหวังดี และปรารถนาดีต่อกัน เมตตาจริกรรม การพูดแต่สิ่งที่ดีงาม พูดกันด้วยความรักความปรารถนาดี รู้จักการพูดให้กำลังใจกันและกัน ในยามที่มีใครต้องพบกับความทุกข์ความผิดหวังหรือความเศร้าหมองต่างๆ เมตตากรรม การทำความดีต่อกัน สนับสนุนช่วยเหลือกันทางด้านกำลังใจ มีความอ่อนน้อมถ่อมตน รู้จักสัมมาคารวะ ไม่เบียดเบียนหรือรังแกกัน ไม่ทำร้ายกันให้ได้รับความทุกข์เวทนา สาธารณโภก การรู้จักแบ่งปันผลประโยชน์กันด้วยความยุติธรรม ช่วยเหลือกัน ไม่เห็นแก่ตัว ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ไม่เอาर्डเอาเปรียบ สีสสามัญญา การปฏิบัติตามกฎระเบียบ ข้อบังคับหรือวินัยต่างๆ อย่างเดียวกัน เคารพในสิทธิเสรีภาพของบุคคล ไม่ก้าวก่ายหน้าที่กัน ทิฎฐิสามัญญา มีความคิดเห็นเป็นอย่างเดียวกัน คิดในสิ่งที่ตรงกัน ปรับมุมมองให้ตรงกัน รู้จักแสวงหาจุดร่วมและ สงวนไว้ซึ่งจุดต่าง ของกันและกัน หลักพละ ๕ ประกอบด้วย สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา หลักสังคหัตถุ ๔ คือทาน การให้ปัน ปิยวาจา พูดจาปราศรัยด้วยถ้อยคำอ่อนหวานไพเราะ อตถจริยา การประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กันและกัน สมานัตตา ความเป็นผู้วางตนเหมาะสม ประพฤติปฏิบัติตามที่ควรจะเป็น หลักความกตัญญูกตเวที หลักการเคารพบูชาผู้มีพระคุณ และหลักการสร้างความสามัคคีในสังคม ทั้งในระดับชาติ ท้องถิ่น ชุมชน และระดับครอบครัว เพราะว่า ประเพณีลอยกระทงได้ให้คุณค่าทางวัฒนธรรม ประเพณี และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เป็นสิ่งสะท้อนถึงวัฒนธรรมในระดับโลก

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ ข้อที่ ๓ พบว่า คุณค่าของประเพณีลอยกระทงที่มีต่อสังคมไทย จากการศึกษาวิเคราะห์ได้ค้นพบประเด็นที่สนใจว่า คุณค่าของประเพณีลอยกระทงที่มีต่อสังคมไทยส่วนใหญ่ได้อาศัยรากฐานความคิดจากหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาที่คอยขัดเกลาเจตคติและมโนสำนึกของคนในชาติให้ดำเนินวิถีชีวิตถูกต้อง โดยไม่ประทุษร้ายเบียดเบียนผู้อื่นให้ได้รับความเดือดร้อนทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และสติปัญญา ดังจะได้ปรากฏชัดในข้อสรุปต่อไปนี้

คุณค่าของความกตัญญูกตเวที พบว่า ประเพณีลอยกระทงมีจุดสำคัญอยู่ที่การบูชาพระคุณของพระพุทธเจ้า ซึ่งการบูชาเกิดจากมโนสำนึกด้านกตัญญูกตเวทีของคุณของผู้คนในสังคมไทยในฐานะที่เป็นชาวพุทธสามารถสรุปประเด็นของความกตัญญู ดังนี้ (๑) กตัญญูต่อบุคคล บุคคลที่ควรกตัญญูคือ ใครก็ตามที่มีบุญคุณควรระลึกถึงและตอบแทนพระคุณ เช่น บิดามารดา ครู อุปัชฌาย์อาจารย์ (๒) กตัญญูต่อสัตว์ ได้แก่ สัตว์ที่มีคุณต่อเราช่วยทำงานให้เรา ก็ควรเลี้ยงดูให้ดี เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย หรือสุนัขที่ช่วยเฝ้าบ้าน (๓) กตัญญูต่อสิ่งของ ได้แก่ สิ่งของทุกอย่างที่มีคุณต่อเรา เช่น หนังสือที่ให้ความรู้แก่เรา และอุปกรณ์ทำมาหากินต่างๆ ก็ไม่ควรทิ้งขว้าง

ทำลายโดยไม่เห็นคุณค่า ตามหลักพระพุทธศาสนาการบูชามีอยู่ ๒ อย่าง อามิสบูชา คือการบูชาด้วยสิ่งของ กับปฏิบัติบูชา คือการบูชาด้วยการปฏิบัติตาม และมีหลักเบญจศีล เป็นกรอบสำหรับปฏิบัติเพื่อสร้างสามัคคี สมัคธมาน และรักใคร่ ประองคองกันของคนในชาติ

โดยเฉพาะการปฏิบัติตามหลักเบญจศีล นอกจากจะสร้างความสามัคคีในระดับท้องถิ่นหรือชุมชนแล้ว ยังเป็นแบบอย่างที่ดีให้สังคมจะได้น้อมนำไปปฏิบัติตามด้วย เพื่อสร้างสันติสุข และเสรีภาพของชาติให้เจริญงอกงาม โดยหลักเบญจศีล ถือเป็นกฎหมายที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา หรือเป็นวินัยของชาวพุทธที่ควรยึดถือและปฏิบัติตาม โดยการเว้นจากการทำลาย การเบียดเบียนซึ่งกันและกันทั้งในแง่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ด้วยกันเอง และสภาพแวดล้อมที่เราอาศัยอยู่พร้อมทั้งใช้หรือได้หากำไรจากธรรมชาติ ก็ต้องให้เกิดความสมดุลระหว่างกัน แต่นอกเหนือจากสิ่งอื่นใดมนุษย์ทุกคนนั้นจะต้องรู้สำนึกรับผิดชอบรวมกัน เพื่อปกป้องอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้มีความสมบูรณ์ไม่เฉพาะที่เกี่ยวข้องการประกอบประเพณีลอยกระทงเท่านั้น แม้ว่าการจัดกิจกรรมอื่นๆ โดยเฉพาะโรงงานต้องคำนึงถึงความปลอดภัยของประชาชนเป็นหลัก และในเมื่อประชาชนมีชีวิตที่ดีแล้วก็เท่ากับว่าได้สร้างสรรค์ หรือสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นทั้งในระดับชุมชน ภูมิภาค ตลอดจนสร้างชาติให้มีความเจริญงอกงามเป็นไปตามกลไกของระบบสังคม

สำหรับคุณค่าการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี ทำให้เกิดการฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรม กิจกรรม เทศกาล งานประเพณี และทรัพยากรการท่องเที่ยว ตลอดจนคงไว้ซึ่งความเป็นเอกลักษณ์และมรดกของชาติ พร้อมทั้งได้ส่งเสริมความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชน รวมทั้งประชาชนในท้องถิ่นให้เข้ามามีบทบาทในการร่วมกันทำกิจกรรม ผ่านการท่องเที่ยว ซึ่งมีบทบาทในการช่วยพัฒนาคุณภาพวิถีชีวิตของประชาชน และส่งผลดีต่อการพัฒนาสังคมในระดับครอบครัว ชุมชน และสังคมส่วนรวม เกิดมูลค่าเพิ่มทางด้านเศรษฐกิจชุมชนของประเทศอย่างยั่งยืน

โดยสรุปแล้ว การวิเคราะห์คุณค่าของประเพณีลอยกระทงต่อสังคมไทยนั้น สามารถสรุปได้ดังนี้

๑. การลอยกระทง เพื่อขอขมาแก่พระแม่คงคา
๒. การลอยกระทง เพื่อบูชาพระผู้เป็นเจ้าตามคติพราหมณ์ คือบูชาพระนารายณ์ซึ่งบรรทมสินธุ์อยู่ในมหาสมุทร
  ๑. การลอยกระทง เพื่อต้อนรับพระพุทธเจ้า ในวันเสด็จกลับจากเทวโลก เมื่อครั้งเสด็จไปจำพรรษาอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพื่อทรงเทศนาอภิธรรมโปรดพระพุทธมารดา
  ๔. การลอยกระทง เพื่อบูชาพระพุทธบาท ของพระพุทธเจ้าที่หาดทรายริมแม่น้ำนัมมทานที เมื่อคราวเสด็จไปแสดงธรรมโปรดในนาคพิภพ

๕. การลดยกกระทง เพื่อบูชาพระจุฬามณีบนสวรรค์ ซึ่งเป็นที่บรรจुพระเศียรของพระพุทธรเจ้า
๖. การลดยกกระทง เพื่อบูชาท้าวพกาพรหม บนสวรรค์ชั้นพรหมโลก
๗. การลดยกกระทง เพื่อบูชาพระอุปคุตตะเถระ ซึ่งบำเพ็ญเพียรบริกรรมคาถาอยู่ในท้องทะเลลึกหรือสะดือทะเล
๘. ทำให้เกิดคุณค่าทางเศรษฐกิจ เพราะมีนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศที่มีคุณภาพเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวภายในประเทศและเข้าใจถึงวัฒนธรรมไทยเพิ่มมากขึ้น พักอยู่นานวัน ใช้จ่ายเพิ่มมากยิ่งขึ้น และเดินทางกระจายไปทั่วภูมิภาค
๙. สร้างค่านิยมให้ชาวไทยเพิ่มการเดินทางท่องเที่ยวจับจ่ายใช้สอยภายในประเทศอย่างทั่วหน้า ทั่วทุกภูมิภาค ซึ่งการลดยกกระทงในปัจจุบัน ยังคงรักษารูปแบบเดิมเอาไว้ได้ตามสมควร เมื่อถึงวันเพ็ญพระจันทร์เต็มดวงในเดือน ๑๒ ชาวบ้านจะจัดเตรียมทำกระทงจากวัสดุที่หาง่ายตามธรรมชาติ เช่น หยวกกล้วยและดอกบัว นำมาประดิษฐ์เป็นกระทงสวยงาม ปักธูปเทียนและดอกไม้เครื่องสักการบูชา ก่อนทำการลอยในแม่น้ำก็จะอธิษฐานในสิ่งที่มุ่งหวัง พร้อมขอมาต่อพระแม่คงคาตามคุ้มวัดหรือสถานที่จัดงานหลายแห่ง มีการประกวดกระทง ประกวดนางนพมาศ และมีมหรสพสมโภชในตอนกลางคืน นอกจากนั้นยังมีการจุดดอกไม้ไฟ พลุ ตะไล ซึ่งในการเล่นต้องระมัดระวังเป็นพิเศษ วัสดุที่นำมาใช้กระทง ควรเป็นของที่สามารทย่อยสลายได้ง่ายตามธรรมชาติ

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของประเพณีลดยกกระทง” ผู้วิจัยยังความคิดเห็นว่า สังคมไทยควรนำกรอบแนวคิดที่ได้จากผลของการวิจัยนี้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีของชาติให้เจริญงอกงาม ดังต่อไปนี้

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ปัจจุบันประเทศไทยกำลังประสบกับปัญหาวิกฤติหลายประการ เช่น ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาสังคม ปัญหาทางการเมือง ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาศีลธรรมเสื่อมถอย ปัญหาการขาดจิตสำนึกที่จะหวงแหนอนุรักษ์ประเพณี และวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมของชาติ หรือมีก็ถูกตัดตอนตัดแปลงจนเสียความเป็นไทย ส่งผลกระทบในภาพรวมต่อประเทศชาติเป็นอย่างยิ่ง การแก้ไขปัญหาดังกล่าวจึงเป็นเรื่องคนในชาติต้องมีส่วนร่วมกันทั้งทางภาครัฐ และทางศาสนา เป็นแนวทางหนึ่งที่จะมีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์ให้ผู้คนในสังคมเกิดความรู้รักสามัคคี สืบสาน อนุรักษ์และพัฒนา

ให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ที่เป็นอยู่ ทั้งสอดคล้องกับสภาพการณ์ของโลก การอนุรักษ์ประเพณี วัฒนธรรมให้อยู่คู่กับสังคมนั้น เพื่อให้ประเพณีและวัฒนธรรมเป็นฐานให้เกิดสามัคคีกันปรองดอง ในชาติ การที่จะช่วยสร้างสรรคสังคมไทยให้เป็นสังคมที่มีความสามัคคีปรองดอง โดยใช้ประเพณี วัฒนธรรมเป็นแกน และมีหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องชี้นำ และปรับเปลี่ยน แนวความคิดของคนให้เกิดสติปัญญาพร้อมที่จะมีส่วนร่วมแก้ไขวิกฤตสังคมในชาติให้กลับคืนสู่ ปกติสุขโดยเร็ว โดยรัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรดำเนินการในประเด็นและแผนงานด้าน ต่างๆ ดังนี้

(๑) รัฐบาลจะต้องรณรงค์ให้มีการศึกษาวิจัยเพื่อหาที่มาของประเพณีลอยกระทงให้ ชัดเจน เพราะการทำวิจัยเกี่ยวกับประเพณีลอยกระทงมีอยู่หลายชิ้นงาน แต่ไม่มีรายละเอียดแม้มีก็ ช้ำๆ กัน ส่วนมากก็ทำในเชิงธุรกิจการท่องเที่ยว การอนุรักษ์ และการพาณิชย์ เพื่อขายบริการเกี่ยวกับ นักท่องเที่ยวเป็นส่วนใหญ่

(๒) รัฐบาลควรกำหนดนโยบาย และรูปแบบกระบวนการจัดงานด้านประวัติศาสตร์ก็ ควรศึกษาและใช้ประวัติศาสตร์ที่ถูก แต่ไม่ควรใช้สถานที่ทางประวัติศาสตร์เพราะจะเป็นการย้าย สถานที่ ทั้งที่เป็นโบราณสถาน และศาสนสถาน โดยผลที่ตามมาคือความเสื่อมโทรมของสถานที่ ตลอดถึงมลภาวะที่เสื่อมถอยก็จะตามมา

(๓) การใช้ประเพณีวัฒนธรรมเป็นจุดขายเพื่อการท่องเที่ยว หรือเพื่อการค้าขายควรจะ หาจุดบรรจบที่เหมาะสมลงตัว ทั้งตัวประเพณีอยู่อย่างมีคุณค่า และผู้เข้าร่วมงานก็ได้รับทั้งคุณค่า และสาระจากประเพณีลอยกระทง ให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรม ฉะนั้น การที่รัฐและหน่วยงานที่ เกี่ยวข้องต้องมีความสำนึกร่วมกันว่า ต้องรักษาคุณค่าของประเพณีนี้ไว้ให้ครบทุกๆ ด้าน เพราะการ จัดกิจกรรมต่างๆ ในงานประเพณีลอยกระทงนั้น ส่วนมากจะประกอบด้วย

๑. กิจกรรมขบวนแห่กระทง การแสดงศิลปวัฒนธรรมไทย การประกวดนางนพมาศ

๒. การออกร้านค้าประเภทสินค้าต่างๆ การแสดงดนตรี กิจกรรมการทำกระทง การประกวดกระทง ประเภทต่างๆ รวมถึงงานเทศกาลสีสันทันแห่งสายน้ำในแต่ละสถานที่

ดังนั้น ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบาย เมื่อวิเคราะห์แล้วเห็นว่า การจัดกิจกรรมตาม ลักษณะ ๒ ประการ เมื่อมองตามทัศนะพระพุทธศาสนาที่จะพบว่า ไม่ได้ส่งเสริมคุณค่าด้านศาสนา แต่ประการใด ตรงข้ามกลับเป็นการทำลายด้วยซ้ำ เพราะการแสดงก็ดี การประกวดประชันก็ดี ล้วน ต้องมีผู้แพ้ชนะ พุทธศาสนาสอนว่า ผู้แพ้ย่อมก่อเวร ผู้ชนะย่อมมีเวร เป็นการผูกพยาบาทต่อกัน โดย ไม่รู้ตัว ควรมีนโยบายที่ชัดเจนด้านการแสดง สถานที่แสดง รูปแบบการแสดง และสอดคล้อง หลักธรรมคำสอนอะไรไว้ และได้ประโยชน์อะไร จากการจัดกิจกรรมนั้นๆ

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

จากการวิจัยประเด็นเกี่ยวข้องกับประเพณีลอยกระทงในสังคมไทย ยังมีเรื่องน่าสนใจในการที่จะศึกษาวิเคราะห์ต่อไปอีกหลายประเด็น โดยผู้วิจัยข้อเสนอแนะประเด็นสำหรับศึกษาวิจัยในครั้งต่อไป ดังนี้

- (๑) ทิศทางและรูปแบบการจัดกิจกรรมวัฒนธรรมประเพณีลอยกระทงเพื่อสร้างสังคมอย่างยั่งยืน
- (๒) การพัฒนารูปแบบการจัดกิจกรรมประเพณีลอยกระทงตามหลักพุทธธรรม
- (๓) วิเคราะห์บทบาทของสื่อสารมวลชนต่อการประชาสัมพันธ์ประเพณีลอยกระทงในเชิงสร้างสรรค์
- (๔) ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบการจัดกิจกรรมประเพณีลอยกระทงของประเทศเพื่อนบ้านที่นับถือพระพุทธศาสนาอย่างเดียวกับประเทศไทย
- (๕) ควรมีการศึกษาวิเคราะห์ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อประเพณีลอยกระทงในสังคมไทย

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

—————. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกและอรรถกถา ฉบับแปล ๕๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

เล่มที่ ๑, ๔, ๕, ๑๐, ๑๑, ๑๒, ๑๓, ๑๔, ๑๕, ๑๖, ๑๘, ๑๙, ๒๐, ๒๑, ๒๒, ๒๓, ๒๔, ๒๕, ๒๖, ๒๙, ๓๐, ๓๑, ๓๔, ๓๕.๓๖, ๓๗.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือไทย

กรมศิลปากร. มลिनทปัญหาลบพิศดาร. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศิลปา บรรณาคาร, ๒๕๑๖.

กระทรวงวัฒนธรรม. สรุปผลการดำเนินงานกิจกรรม “ฉลอง ๖๐ ปีครองสิริราชสมบัติ”. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๔๕.

กิ่งแก้ว อุตถากร. คติชนวิทยา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๒๐.

กิติพันธ์ รุจิรกุล. การพัฒนาจริยธรรม. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๐.

เกสรฯ สุรพันธ์พิชิต. ความเชื่อและพัฒนาการของประเพณีแห่งปราสาทผึ้งจังหวัดสกลนคร.

ปริญญาานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, ๒๕๓๕.

คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. สำนักงาน. เทศกาลและประเพณีไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมศาสนา, ๒๕๒๗.

คณะกรรมการศูนย์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช. **วัฒนธรรมการลอยกระทง**

ภาคใต้. นครศรีธรรมราช : ศูนย์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช, ๒๕๕๐.

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **ประวัติพระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๔.

กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด นวสาส์น การพิมพ์, ๒๕๔๓.

จารุวรรณ ธรรมวัตร. **คติชาวบ้าน**. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม,

๒๕๓๐.

จักรชัย อภิชาติบุตร (พระยาประจักษ์จักร). **ศาสนาพราหมณ์ในประเทศไทย**. วิทยานิพนธ์คณะ

โบราณคดี. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๑๕.

จุมพล หนีพพานิช. **เอกสารการสอนชุดวิชาพฤติกรรมมนุษย์ หน่วยที่ ๑-๘**. นนทบุรี : มหาวิทยาลัย

สุโขทัยธรรมราช สาขาวิชาศิลปศาสตร์, ๒๕๓๗.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **พระราชพิธี ๑๒ เดือน**. กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา,

๒๕๑๔.

_____. **พระราชพิธีตรียัมพวาย-ตรีปวาย จากพระราชพิธี ๑๒ เดือน**. พระนคร : โรงพิมพ์

พระจันทร์, ๒๔๗๗.

เจริญ ไชยชนะ. **พอขุนรามคำแหงมหาราช**. กรุงเทพมหานคร : การพิมพ์ไชยวัฒน์, ๒๕๒๓.

ชัยวัฒน์ อัดพัฒน์. **หลักพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทวัชรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๕.

คนัย ไชโยธา. **พจนานุกรมศัพท์พระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์,

๒๕๔๓.

_____. **ศัพท์านุกรมพุทธศาสน์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัทไทยร่มเกล้า จำกัด,

๒๕๔๔.

_____. **สังคมวัฒนธรรมและประเพณีไทย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์,

๒๕๔๖.

เต็มศักดิ์ ทองอินทร์. **ความรู้เบื้องต้นทางการบริหารรัฐกิจรัฐประศาสนศาสตร์เบื้องต้น**.

กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

ทองหล่อ วงษ์ธรรมา. **ปรัชญา ๒๐๑ พุทธศาสน์**. กรุงเทพมหานคร : โอ เอส. พรินติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๘.

ชนากิจ นามแฝง. **ประเพณี พิธีมงคล และวันสำคัญของไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร :

ชมรมเด็ก, ๒๕๔๓.

ธวัช ปุณโณทก. **ความเชื่อพื้นบ้านสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในสังคมไทยวัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความ**

เชื่อ

. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

บุญลือ วันทายนต์. **สังคมวิทยา**. กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, ๒๕๒๕.

บุญเลิศ สดสุขชาติ. **คติความเชื่อของชาวอีสาน**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, ๒๕๒๕.

เบญจรัตน์ เมืองไทย. **พิธีทรงเจ้า : พิธีกรรมกับโครงสร้างสังคมที่หนองขาว**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต นครปฐม : ศิลปากรมหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๓.

ประมวล ดิฉินสัน. **คติชาวบ้านการศึกษาด้านมานุษยวิทยา**. กรุงเทพมหานคร : แพรววิทยา, ๒๕๒๑.

ประเวศ วะสี และคณะ. **ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่ม ๑**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๖.

_____. **ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคมและศีลธรรม**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๑.

ปราณี วงษ์เทศ. **การรวบรวมข้อมูลเพื่อจัดทำพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น : การรวบรวมข้อมูลด้านพิธีกรรมพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร : แพรววิทยา, ๒๕๔๐.

ปิ่นวัฒน์ นามแฝง. **ปฏิทิน ๑๐๐ ปี พุทธศักราช ๒๔๖๘- ๒๕๖๘ คัมภีร์พยากรณ์คู่บ้าน**. กรุงเทพมหานคร : ไพลิน, ๒๕๕๐.

ปิ่น มุกทุกันต์. **มงคลชีวิต**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. **มงคลชีวิตภาค ๑**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๒.

เปลื้อง ณ นคร และปราณี บุญชุ่ม. **ประวัติวรรณคดี**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๓.

_____. **ประวัติวรรณคดีไทยสำหรับนักศึกษา**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๓.

แปลก สนธิรักษ์. **พิธีกรรมและประเพณี**. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๕.

พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ). **กัตถุญญกตเวที เป็นเครื่องหมายของคนดี**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๖.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). **พุทธศาสนากับพัฒนามนุษย์**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๖.

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **พระพุทธศาสนาในสถานการณ์โลกปัจจุบัน**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูรธมฺมจิตฺโต). **พุทธวิธีการบริหาร**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **ธรรมนุญชีวิต**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐.

_____. **กรณีธรรมกาย**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ พิมพ์อัมไพ, ๒๕๔๒.

_____. **คนไทยกับสัตว์ป่า**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๒.

_____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร :
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

_____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร :
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

_____. **พุทธธรรมฉบับปรับปรุง และขยายความ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

_____. **สัมมาสมาธิ และสมาธิแบบพุทธ**. นครปฐม : ธรรมสภา, ๒๕๔๗.

พระบรมราชาบาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. เมื่อวันที่ ๓
เมษายน ๒๕๐๓.

พระบริหารเทพธานี. **ประวัติศาสตร์ไทย เล่ม ๒**. กรุงเทพมหานคร : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๔๑.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒.
กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระมหาเสริมชัย ชยมงคล. **ทางมรรคผลนิพาน**. ราชบุรี : สถาบันพุทธภาวนาวิชาธรรมกาย,
๒๕๔๐.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **ธรรมะและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร :
บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘.

พระยาอนุমানราชชน. **วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ ของไทย**. กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา,
๒๕๑๔.

พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานในพิธีประดับยศนายตำรวจชั้น
นายพล ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน วันพฤหัสบดีที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๑๕.

พระราชโองการในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. พระราชทานเนื่องในโอกาส
วันพระราชทานปริญญาบัตรแก่ผู้สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยรามคำแหง ประจำปี
การศึกษา ๒๕๔๖-๒๕๔๗.

พระศิริมังกลาจารย์. **มงคลัตถที่ปณี แปล เล่ม ๔**. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พระอริยานุวัตร เขมจารีเถระ. คติความเชื่อของชาวอีสาน. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๖.

พระอุครคณาธิการ ชวินทร์สระคำ. ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๑๔.

พันตรี ป. หลงสมบุญ. พจนานุกรม มคอ-ไทย. กรุงเทพมหานคร : อาหารการพิมพ์, ๒๕๔๐.

พุทธทาส (อินทปญฺโญ). ผู้ครองเรือน. ม.ป.ป..

พุทธทาสภิกขุ. กัตถุญญกตเวทีเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของโลก. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๕๑

ไพฑูริย์ เครือแก้ว. ลักษณะสังคมไทยและการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร : เกื้อกูลการพิมพ์,
๒๕๑๕.

_____. ลักษณะสังคมไทยและหลักพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ก่อกูล, ๒๕๐๖.

ไพฑูริย์ มีกุล. แนวคิดทฤษฎีในการศึกษาสังคมวัฒนธรรมไทย. เอกสารประกอบการสอนวิชา
ทฤษฎีความ สัมพันธ์เชิงชาติพันธุ์วรรณา. สถาบันวิจัยศิลปและวัฒนธรรมอีสาน :
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๐.

ภิญโญ จิตต์ธรรม. ความเชื่อ. สงขลา : มงคลการพิมพ์, ๒๕๒๒.

มณี พยอมยงค์. วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๖.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกอรุทธกถา ฉบับ แปล ๕๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

_____. พระมงคลวิเสศกถา. พิมพ์ครั้งที่ ๒๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย,
๒๕๓๘.

มหาสิลา วีระวงศ์. พงศาวดารลาว. เชียงใหม่ : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะ
สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๒.

ยศ สันตสมบัติ. ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน.
เชียงใหม่ : สำนักพิมพ์นพบุรีการพิมพ์, ๒๕๔๐.

_____. มนุษย์กับวัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร :
นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖.

_____. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร : อักษร
เจริญทัศน์, ๒๕๒๕.

_____. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๔๒.

- _____ . **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. กรุงเทพมหานคร : นามิบุ๊คจำกัด, ๒๕๔๖.
- ราตรี โตเฟ่งพัฒน์. **ประเพณีเนื่องในเทศกาล**. **วิทยานิพนธ์คณะโบราณคดี**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๑๑.
- วศิน อินทสระ. **หลักธรรมอันเป็นหัวใจพระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เม็คทราย, ๒๕๔๘.
- วัฒนธรรมจังหวัด. **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัด สกลนคร**. สกลนคร : สกลนครการพิมพ์, ๒๕๔๒.
- วิชาภรณ์ แสงมณี. **ประเพณีและกฎหมาย**. กรุงเทพมหานคร : เดือนสยาม, ๒๕๒๕.
- วิญญู ผลสวัสดิ์. **การวิจัยทางวัฒนธรรม**. มหาสารคาม : สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๓๗.
- ศรีศักร วัลลิโภดม และสุจิตต์ วงษ์เทศ. **วิวัฒนาการของวัฒนธรรมในสู่ความเข้าใจวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์ พรินติ้ง กรุ๊ป, ๒๕๓๑.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. **แอ่งอารยธรรมอีสาน**. กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๔๐.
- ศูนย์วัฒนธรรมมหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช. **วัฒนธรรมลอยกระทงภาคใต้**. นครศรีธรรมราช : ศูนย์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช, ๒๕๕๐.
- ส.ธรรมภักดี. **ประเพณีไทย ฉบับพระราชครู**. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ ร.พ. ส.ธรรมภักดี, ๒๕๑๑.
- สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ชุมมุขโร). **มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๒๘.
- _____ . **มงคลยอดชีวิต**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๖.
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. **การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม แนวทางการศึกษาวิเคราะห์ และวางแผน**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๒๕.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. **สงกรานต์**. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์ พรินติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๑.
- _____ . **เทศกาลและประเพณีไทย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๒๗.
- สำนักนายกรัฐมนตรี. **พระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๔๘๕**. กรุงเทพมหานคร : สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๘๕.
- สิริวรรณ วงษ์ทัต. **คติความเชื่อของคนไทย**. วรรณกรรมรวมเล่มบทความรายการ “มนุษย์กับสังคม” โครงการเผยแพร่รายการวิทยุกระจายเสียง เล่มที่ ๖. ชลบุรี : สำนักบริการวิชาการ มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๘.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. พจนานุกรมศัพท์พระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๔.

_____. ศาสนาเปรียบเทียบ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

สุพัตรา สุภาพ. สังคมวิทยา. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๔.

_____. มนุษย์กับสังคม. กรุงเทพมหานคร : วิทยาลัยครูธนบุรี, ๒๕๒๘.

สุเมธ เมธาวิทยากุล. สังเกตพิธีกรรม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒.

สุวัฒน์ จันทน์จาง. ความเชื่อของมนุษย์เกี่ยวกับปรัชญาศาสนา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๐.

เสฐียร โกเศศ. ประเพณีเบ็ดเตล็ด. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๐. หน้า คำนำ.

_____. ลัทธิศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๑๖.

เสถียร พันธะชัย. ศาสนาโบราณ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

เสาวภา ไพทยวัฒน์. พื้นฐานวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร : สถาบันราชภัฏเขต ๘, ๒๕๓๘.

หามกุฏราชวิทยาลัย. อธิบายธรรมวิภาค ปริจเฉทที่ ๑. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

อดุลย์ สาระบาล. คุณธรรมสำหรับเยาวชน. กรุงเทพมหานคร : ต้นอ้อแกรมมี, ๒๕๓๖.

อมรา พงศ์สาพิชญ์. วัฒนธรรมศาสนาและชาติพันธุ์วิเคราะห์สังคมไทยตามแนวมานุษยวิทยา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

อานนท์ อภาภิรมย์. สังคมวัฒนธรรมและประเพณีไทย. กรุงเทพมหานคร : แพรววิทยา, ๒๕๑๕.

อุดม รุ่งเรืองศรี. สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, ๒๕๔๒.

เอกรัตน์ อุดมพร. วรรณคดีสมัยสุโขทัย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พัฒนาศึกษา, ม.ป.พ..

(๒) บทความ

กองทัพภาคที่ ๒. “ความสามัคคี” บทความทางวิชาการ. กรุงเทพมหานคร : กองทัพภาคที่ ๒. ๒๕๕๓ : ๑- ๒.

สมชาย นิลอาธิ. “จากป่าตองถึงป่าสงวนและวัด. ศิลปวัฒนธรรม, ๓-๑๒ ตุลาคม, ๒๕๒๕ : ๗๒-๗๕.

เสนาะ ผดุงฉัตร. **ประเพณีสงกรานต์**. พุทธจักร.ปีที่ ๕๔ ฉบับที่ ๔ เมษายน ๒๕๔๓ : ๓๔.

(๓) วิทยานิพนธ์

นันทกา เอี่ยมสุชน. “การสื่อสารทางการตลาดที่มีอิทธิพลต่อแนวโน้มการเข้าร่วมกิจกรรมในงานเทศกาลสีสันทันแห่งสายน้ำมหกรรมลอยกระทงประจำปี ๒๕๔๘”. **วิทยานิพนธ์การศึกษาปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาวิชาการตลาด**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๘.

พระมหาเจิม สุวโจ. “บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้ : ศึกษาเฉพาะกรณีพระอธิการพงษ์ศักดิ์ เตชธมฺโม”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระมหาประสพฤกษ์ จารุวาโท (รัตนรงค์). การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องการบูชาในพระพุทธศาสนา. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

พระมหาหมวด สุกุทธมฺโม. “การศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องความเคารพในพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

วิจิตรา อางวิชัย. “การพัฒนาแผนบูรณาการและหนังสือเรียนภาษาไทยเพื่อจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบมุ่งประสบการณ์ภาษา เรื่องลอยกระทง ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๒”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาหลักสูตรการสอน**. มหาสารคาม : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๗.

อัญชลี นัสสาสาร. “การวิเคราะห์รายจ่ายของนักท่องเที่ยวในเทศกาลลอยกระทงจังหวัดเชียงใหม่”. **วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต**. เชียงใหม่ : บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๘.

๒. ภาษาอังกฤษ

(I) Primary Sources:

Broom andZelznick. P. **Relative Deprivation. Rising Expectations.and Black Militancy**.Journal of Social Issues.32. 119 -137 : 1967, p. 27.

Dr. B.Bradley. พจนานุกรมภาษาสยามอักษรวิธานศัพท์ **Dictionary of the Siamese Language.**
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แบรดเลย์. ๒๕๑๖.

Emile Durkheim. **The Elementary Forms of the Religious Life.** New York : The Free Press,
1956.

Rappaport. Roy A. **Religion in Adaptation in Ritual and Religion in the Making of
Humanity.**UK : Cambridge University Press. 2000.

¹Turner.V.W.**The Ritual Process: Structure and anti structure.** University of Chicago :
Aldine, 1970.

Tylor.Edward B. **Primitive Culture.** New York : Harper Torchbooks, 1993.

William A. Lessa and Evon Z. Vogt. J R. **Reader in Comparative Religion: An
Anthropological Approach.** ³rd ed. New York : Harper and Row, 1974.

(I) Internet

กระทรวงวัฒนธรรม. **ประเพณีและพิธีกรรม.**<http://www.m-culture.go.th/knowledge>. เข้าถึงข้อมูล
เมื่อ ๑๐ มิถุนายน ๒๕๕๓.

กระทรวงวัฒนธรรม. **ประเพณีและพิธีกรรม.**<http://www.m-culture.go.th/knowledge> เข้าถึงข้อมูล
เมื่อ วันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๕๕๓.

คลังปัญญาไทย.<http://www.panyathai.or.th/wiki/index.php>เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๕ กันยายน ๒๕๕๓.

คลังปัญญาไทย.<http://www.panyathai.or.th/wiki/index.php>เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๕ กันยายน ๒๕๕๓.

ประเพณีเป็ง. <http://guru.sanook.com/libra>. เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๖ มิถุนายน ๒๕๕๓.

พระมหาบุญไทย ปุณฺณมโน. วันเพ็ญเดือนสิบสองน้ำก้นองเต็มตลิ่ง.<<http://www.mbu.ac.th>>.
เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๑๒/๑๒/๒๕๕๓

พระมหาบุญไทย ปุณฺณมโน. วันเพ็ญเดือนสิบสองน้ำก้นองเต็มตลิ่ง. <http://www.mbu.ac.th>. เข้าถึง
ข้อมูลเมื่อ ๕ มิถุนายน ๒๕๕๓

วนิดา เฟดิมศักดิ์พิทยา. **ประเพณีทำบุญกลางบ้าน.** <http://guru.sanook.com/pedia/topic>. เข้าถึง
ข้อมูลเมื่อ ๖ มิถุนายน ๒๕๕๓.

วัดนวมกานนท์ <http://watnuamkhanon.igetweb.com/index> เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ ๑๒ กรกฎาคม
๒๕๕๓

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ : พระครูพิสนท์กิจจาทร ฐมฺมกาโม (เกิดทุน เชื้อเงินเดือน)
- เกิด : ๑๕ มิถุนายน ๒๕๑๕
- สถานที่เกิด : บ้านทับหมัน ตำบลทับหมัน อำเภอตะพานหิน จังหวัดพิจิตร๖๖๑๑๐
- อุปสมบท : ๒๒ มิถุนายน ๒๕๔๐ วัดทับหมัน ตำบลทับหมัน อำเภอตะพานหิน จังหวัดพิจิตร โดยมี พระครูวิจารณ์วัชรธรรม เป็นพระอุปัชฌาย์
- การศึกษา : พ.ศ.๒๕๓๕ ม.๖ ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดพิจิตร
 : พ.ศ.๒๕๔๓ น.ธ.เอก วัดทับหมันคณะสงฆ์จังหวัดพิจิตร
 : พ.ศ.๒๕๔๕ ประกาศนียบัตรวิชาชีพครู มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์
 : พ.ศ.๒๕๕๐ ปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา รุ่นที่ ๕๒ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์
 : พ.ศ. ๒๕๕๒ เข้าศึกษาต่อปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์
- ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดทับหมัน ตำบลทับหมัน อำเภอตะพานหิน จังหวัดพิจิตร๖๖๑๑๐
 โทร.๐๕๖-๖๘๗-๐๕๗ / ๐๘-๑๒๘๓-๓๘๔๘
 : Email : toon.monk@hotmail.com
- หน้าที่การงาน : รองเจ้าอาวาสวัดทับหมัน
 : อาจารย์สอนพิเศษหน่วยวิทยบริการจังหวัดพิจิตร ณ วัดพุทธชะวัน โชติการาม

บทความงานวิจัย

ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของประเพณีลอยกระทง

AN ANALYTICAL STUDY OF THE VALUE OF LOIKRATHONG FESTIVAL

โดย..พระครูพิสมท์กิจจาทร (เทิดทูน เชื้อเงินเดือน)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์

การศึกษาวินิจฉัยคุณค่าของประเพณีลอยกระทงที่มีอยู่ในสังคมไทยในอดีตที่มีมาจนถึงปัจจุบันนั้นเพื่อประโยชน์สูงสุด การสืบค้นว่าประเพณีความเป็นมาอย่างแท้จริงมากที่สุดเพื่อ การสืบสาน อนุรักษ์และพัฒนาในประเพณีลอยกระทงอันดีงามที่มีอยู่ในสังคมไทย ปัจจุบัน จากความเป็นมาเดิมนั้นบางทีการเข้าใจของแต่ละท่านอาจจะเข้าใจไม่เหมือนกันว่าประเพณีจริงๆ นั้น ประเพณีลอยกระทงเป็นมาอย่างไร เริ่มจากที่ไหน ใครเป็นผู้ริเริ่ม ทำมาช้านานขนาดไหน ปัจจุบัน มีการพัฒนาอย่างไรบ้าง คุณค่าที่แฝงอยู่ในประเพณีลอยกระทงเป็นอย่างไร มีหลักธรรมอะไรที่ สอดคล้องกับแนวทางการปฏิบัติในกิจกรรมของประเพณีลอยกระทง จึงเป็นจุดประกายให้ผู้วิจัย สรุปลงที่ศึกษาวินิจฉัยคุณค่าของประเพณีลอยกระทง แม้ว่าการศึกษารั้งนี้จะมีความลำบากอยู่ บ้างเพื่อเป็นการส่งเสริมสนับสนุนประเพณีที่ดีของไทยไว้ให้อยู่ยาวนานและเป็นประโยชน์ต่อ สังคมไทยให้มากที่สุด ถึงแม้ว่าประเพณีในประเทศไทยอาจจะมีหลายอย่างแต่ในระดับคั่นๆ ที่คน ไทยและชาวต่างชาติให้ความสนใจและหลังไหลเข้ามาร่วมในกิจกรรมที่ชาวไทยได้จัดมานั้นเป็นที่ แข็งประจักษ์ให้เห็นประเพณีที่ยิ่งใหญ่ ใครได้ชมแล้วมีแต่รอยยิ้มกลับไปทุกคนมีแต่ภาพที่น่า ประทับใจ และจากการจัดงานในแต่ละปี ทำให้กลุ่มชนรู้สึกดี ซึมซับรับเอาวัฒนธรรมเหล่านี้ไป ใช้ได้อย่างสบายใจทีเดียว สิ่งที่สำคัญก่อให้เกิดรายได้แก่ครอบครัว สังคม ประเทศ กลายเป็น ประเพณีที่นอกเหนือว่าจะแฝงไว้เฉพาะคุณธรรมที่ดีเพียงอย่างเดียว ยังทำให้ระบบเศรษฐกิจเกิดขึ้น อีกด้วย จึงควรที่กลุ่มชนทุกกลุ่มควรจะช่วยกันอนุรักษ์สืบสานให้อยู่กับสังคมไทยไปตราบนานเท่า นาน

การวิจัยครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ตั้งวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาไว้ ๓ ประการ ได้แก่ ได้แก่ (๑) ศึกษาประวัติความเป็นมาของประเพณีลอยกระทง (๒) ศึกษาคุณค่าและหลักธรรมของประเพณี ลอยกระทงในทัศนะพระพุทธศาสนา และ (๓) วิเคราะห์คุณค่าของประเพณีลอยกระทงที่มีต่อ สังคมไทย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยศึกษาข้อมูลจาก พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และหนังสือเอกสารผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แล้วนำมาวิเคราะห์สรุป ข้อมูลเชิงพรรณนา จากคัมภีร์พระพุทธศาสนา และเอกสารงานวิชาการทั้งหลายที่ผู้ทรงคุณวุฒิได้ รจนาสร้างสรรค์ไว้ และเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการวิจัยครั้งนี้ ผลของการศึกษาดังกล่าวมีข้อสรุป ดังต่อไปนี้

ผลการศึกษาดังกล่าว ข้อที่ ๑ พบว่า ความเป็นมาของประเพณีลอยกระทง มีร่องรอยหลักฐานในปุณณสูตร ได้กล่าวถึงแม่น้ำสำคัญสายหนึ่งในครั้งพุทธกาลซึ่งเป็นหลักฐาน ทางประวัติศาสตร์ ที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนพระยานาค จนมีศรัทธาเลื่อมใสในคำสอนของ พระองค์ แล้วทูลขอสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อเป็นสัญลักษณ์ของการบูชา โดยมีพระเจดีย์ หรือรอยพระพุทธบาท ที่พุทธบริษัทได้เคารพบูชาคุณของพระพุทธเจ้า อยู่ในแคว้นทักขิณาของประเทศอินเดีย เรียกว่า “แม่น้ำเนรพุททา หรือ นีรพุททา” เหตุผลที่ดำราเขียนไม่เหมือนกันเพราะเสียงอ่านจะเพี้ยนไปบ้าง เช่น เมืองราชคฤห์ในอดีต ปัจจุบันเสียงเพี้ยนไปเป็น ราชเกีย หรือ ราชกิริ (Rajkir) อย่างไรก็ตามจะเป็นแม่น้ำนิมมทา นัมมทา เนรพุททา นีรพุททา ก็คือ แม่น้ำเดียวกันนั่นเอง ซึ่งเป็นสถานที่ที่พระพุทธองค์ทรงได้โปรดสั่งสอนพระยานาค จนมีความศรัทธาเลื่อมใสใน คำสอนของพระองค์ แล้ว ทูลขอสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อเป็นที่สักการบูชา จึงเป็นที่มาของประเพณีลอยกระทงตราบจนถึงปัจจุบัน โดยมีสัญลักษณ์ของการสักการบูชาคือพระเจดีย์ หรือรอยพระพุทธบาทที่ชาวพุทธได้สืบทอด ปฏิบัติกันมาเพื่อรำลึกถึงคุณพระพุทธเจ้าจึงเป็นที่มาของประเพณีลอยกระทง

ส่วนประวัติความเป็นมาของการลอยกระทงในเมืองไทย ที่มีมาตั้งแต่ครั้งสุโขทัย เรียกว่า “การลอยพระประทีป หรือ ลอยโคม” เป็นงานนักขัตฤกษ์ รื่นเริงของประชาชนทั่วไปต่อมา นางนพมาศ หรือท้าวศรีจุฬาลักษณ์พระสนมเอกของพระร่วง หรือพ่อขุนรามคำแหงมหาราช สมัย กรุงสุโขทัย ได้คิดประดิษฐ์ดัดแปลงรูปกระทงเป็นดอกบัวแทนการลอยโคม การลอยกระทงหรือ ลอยโคมในสมัยนั้นมีคติความเชื่อว่า กระทำเพื่อเป็นการสักการะรอยพระพุทธบาทที่แม่น้ำ นัมมทานที ซึ่งเป็นแม่น้ำสายหนึ่งอยู่ในแคว้นทักขิณาบถของประเทศอินเดียปัจจุบันเรียกว่า “แม่น้ำเนรพุททา” โดยความหมายของการลอยกระทง คือ เป็นประทีปเครื่องสำหรับจุดไฟให้มีแสง สว่าง ทำด้วยแก้วบ้าง ทำด้วยเกล็ดปลาบ้าง และโคมลอยให้ลอยขึ้นไปได้ บนอากาศ การลอยพระ ประทีปลอยกระทงนี้ เป็นนักขัตฤกษ์ที่รื่นเริงทั่วไปของชนทั้งปวงทั่วไป ไม่เฉพาะแต่การหลวง แต่จะนับว่าเป็นพระราชพิธีอย่างใดก็ได้ ไม่ได้มีพิธีสงฆ์พิธีพราหมณ์อันใดเกี่ยวเนื่องในการ ลอยทรงประทีปซึ่งนับว่าเป็นราชประเพณีซึ่งมีมาในแผ่นดินสยามแต่โบราณ ประเพณีลอยกระทงมี ภูมิหลังและองค์ประกอบ คือ องค์ประกอบของประเพณี และพิธีกรรมประกอบด้วยแนวคิด

หลักการความเชื่อที่แสดงออกปรากฏเป็นประเพณี องค์ประกอบด้านพิธีกรรม คือมีขั้นตอนรูปแบบ ธรรมเนียมที่กำหนดไว้ องค์ประกอบด้านสมาชิกผู้เข้าร่วมอยู่ในประเพณีตั้งแต่สองคนขึ้นไป

จะเห็นว่า ประเพณีลอยกระทงนั้น เกิดจากความเชื่อเรื่องศาสนา โดยมีการบูชาเพื่อเป็นการแสดงถึงความกตัญญูกตเวที ซึ่งพิธีกรรมลอยกระทงของแต่ละภาคนั้นจะเรียกแตกต่างกัน ภาคกลางและภาคใต้เรียกว่า “ประเพณีลอยกระทง” ภาคเหนือเรียกว่า “ประเพณียี่เป็ง” และภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสานเรียกว่า “ประเพณีไหลเรือไฟ” จะเห็นว่าประเพณีการลอยกระทงในแต่ละท้องถิ่นก็มาจากความเชื่อ ความศรัทธาที่แตกต่างกัน บางแห่งก็มีตำนานเล่าขานกันต่อๆ มาซึ่งบางเรื่องเป็นเรื่องเล่าขานเป็นนิทานพื้นบ้านเป็นเรื่องที่เล่าสืบกันมาแต่โบราณกาลไม่อาจหาหลักฐานที่แน่ชัดได้ แต่ทุกเรื่องล้วนเกี่ยวข้องกับหลักความเชื่อในพระพุทธศาสนาเกือบทั้งสิ้น ประเพณีลอยกระทง เป็นทั้งพิธีกรรมที่เป็นพิธีหลวง และพิธีกรรมที่เป็นของสามัญชนชาวบ้านหรือพิธีราษฎร์ ประเพณีลอยกระทงให้คุณค่าและขอบเขต คือ ให้คุณค่าต่อชุมชน และท้องถิ่นด้านความรักความสามัคคีให้คุณค่าต่อศาสนาด้านความกตัญญู และบูชาต่อผู้มีพระคุณให้คุณค่าต่อสังคม ด้านความบันเทิงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ด้านเศรษฐกิจแก่ชุมชน

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ ข้อที่ ๒ พบว่า คุณค่าของประเพณีลอยกระทงมีหลักธรรมที่สอดคล้องกับหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาอยู่ค่อนข้างมาก จึงทำให้ประชาชนทั่วหน้าได้มองเห็นคุณค่าของประเพณีลอยกระทง เพราะได้เสริมสร้างความรักใคร่ปรองดองกันของประชาชนในชาติให้เกิดความหวงแหนและต้องสืบทอดอนุรักษ์ไว้ให้คงคู่อยู่กับสังคมยาวนานเท่านั้น โดยมีหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นกรอบสำหรับปฏิบัติ เช่น หลักความสามัคคี สอดคล้องกับหลักสาราณียธรรม คือ เมตตามโนกรรม การคิดดี การมองเห็นในแง่ดี มีความหวังดี และปรารถนาดีต่อกัน เมตตาวาจกรรม การพูดแต่สิ่งที่ดีงาม พูดกันด้วยความรักความปรารถนาดี รู้จักการพูดให้กำลังใจกันและกัน ในยามที่มีใครต้องพบกับความทุกข์ความผิดหวังหรือความเศร้าหมองต่างๆ เมตตาคายกรรม การทำความดีต่อกัน สนับสนุนช่วยเหลือกันทางด้านกำลังกาย มีความอ่อนน้อมถ่อมตน รู้จักสัพมาคารวะ ไม่เบียดเบียนหรือรังแกกัน ไม่ทำร้ายกันให้ได้รับความทุกข์ทรมาน สาธารณโภคี การรู้จักแบ่งปันผลประโยชน์กันด้วยความยุติธรรม ช่วยเหลือกัน ไม่เห็นแก่ตัว ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ไม่เอารัดเอาเปรียบ สีสสามัญญตา การปฏิบัติตามกฎระเบียบ ข้อบังคับหรือวินัยต่างๆ อย่างเดียวกัน เคารพในสิทธิเสรีภาพของบุคคล ไม่ก้าวร้าวหน้าที่กัน ทิฏฐิสามัญญตา มีความคิดเห็นเป็นอย่างเดียวกัน คิดในสิ่งที่ตรงกัน ปรับมุมมองให้ตรงกัน รู้จักแสวงหาจุดร่วมและ สงวนไว้ซึ่งจุดต่าง ของกันและกัน หลักพละ ๕ ประกอบด้วย สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา หลักสังคหวัตถุ ๔ คือทาน การให้ปัน ปิยวาจา พูดจาปราศรัยด้วยถ้อยคำ

อ่อนหวาน ไพเราะ อัจฉริยะ การประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กันและกัน สมนัดตดา ความเป็นผู้วางตนเหมาะสม ประพฤติปฏิบัติตามที่ควรจะเป็น หลักความกตัญญูกตเวที หลักการเคารพบูชาผู้มีพระคุณ และหลักการสร้างความสามัคคีในสังคม ทั้งในระดับชาติ ท้องถิ่น ชุมชน และระดับครอบครัว เพราะว่า ประเพณีลอยกระทงได้ให้คุณค่าทางวัฒนธรรม ประเพณี และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เป็นสิ่งสะท้อนถึงวัฒนธรรมในระดับโลก

ผลการศึกษาดาวัตถุประสงค์ ข้อที่ ๓ พบว่า คุณค่าของประเพณีลอยกระทงที่มีต่อสังคมไทย จากการศึกษาวิเคราะห์ได้ค้นพบประเด็นที่สนใจว่า คุณค่าของประเพณีลอยกระทงที่มีต่อสังคมไทยล้วนได้อาศัยรากฐานความคิดจากหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาที่คอยขัดเกลาเจตคติและมโนสำนึกของคนในชาติให้ดำเนินวิถีชีวิตถูกต้อง โดยไม่ประทุษร้ายเบียดเบียนผู้อื่นให้ได้รับความเดือดร้อนทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และสติปัญญา ดังจะได้ปรากฏชัดในข้อสรุปต่อไปนี้

คุณค่าของความกตัญญูกตเวที พบว่า ประเพณีลอยกระทงมีจุดสำคัญอยู่ที่การบูชาพระคุณของพระพุทธเจ้า ซึ่งการบูชาเกิดจากมโนสำนึกด้านกตัญญูกตเวทีตามคุณของผู้คนในสังคมไทยในฐานะที่เป็นชาวพุทธสามารถสรุปประเด็นของความกตัญญู ดังนี้ (๑) กตัญญูต่อบุคคล บุคคลที่ควรกตัญญูคือ ใครก็ตามที่มีบุญคุณควรระลึกถึงและตอบแทนพระคุณ เช่น บิดามารดา ครู อุปัชฌาย์อาจารย์ (๒) กตัญญูต่อสัตว์ ได้แก่ สัตว์ที่มีคุณต่อเราช่วยทำงานให้เรา ก็ควรเลี้ยงดูให้ดี เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย หรือสุนัขที่ช่วยเฝ้าบ้าน (๓) กตัญญูต่อสิ่งของ ได้แก่ สิ่งของทุกอย่างที่มีคุณต่อเรา เช่น หนังสือที่ให้ความรู้แก่เรา และอุปกรณ์ทำมาหากินต่างๆ ก็ไม่ควรทิ้งขว้างทำลายโดยไม่เห็นคุณค่า ตามหลักพระพุทธศาสนาการบูชามีอยู่ ๒ อย่าง อามิสบูชา คือการบูชาด้วยสิ่งของ กับปฏิบัติบูชา คือการบูชาด้วยการปฏิบัติตาม และมีหลักเบญจศีล เป็นกรอบสำหรับปฏิบัติเพื่อสร้างสามัคคี สมัคสมาน และรักใคร่ ประองดองกันของคนในชาติ

โดยเฉพาะการปฏิบัติตามหลักเบญจศีล นอกจากจะสร้างความสามัคคีในระดับท้องถิ่นหรือชุมชนแล้ว ยังเป็นแบบอย่างที่ดีให้สังคมจะได้รื้อฟื้นนำไปปฏิบัติตามด้วย เพื่อสร้างสันติสุขและเสรีภาพของชาติให้เจริญงอกงาม โดยหลักเบญจศีล ถือเป็นกฎหมายที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาหรือเป็นวินัยของชาวพุทธที่ควรยึดถือและปฏิบัติตาม โดยการเว้นจากการทำลาย การเบียดเบียนซึ่งกันและกันทั้งในแง่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ด้วยกันเอง และสภาพแวดล้อมที่เราอาศัยอยู่พร้อมทั้งใช้หรือได้หากำไรจากธรรมชาติ ก็ต้องให้เกิดความสมดุลระหว่างกัน แต่นอกเหนือจากสิ่งอื่นใดมนุษย์ทุกคนนั้นจะต้องรู้สำนึกรับผิดชอบรวมกัน เพื่อปกป้องอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้มีความสมบูรณ์ไม่เฉพาะที่เกี่ยวข้องการประกอบประเพณีลอยกระทงเท่านั้น แม้ว่าการจัดกิจกรรมอื่นๆ โดยเฉพาะโรงงานต้องคำนึงถึงความปลอดภัยของประชาชนเป็นหลัก และในเมื่อประชาชนมีชีวิตที่ดีแล้วก็

เท่ากับว่าได้สร้างสรรค์ หรือสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นทั้งในระดับชุมชน ภูมิภาค ตลอดจนสร้างชาติให้มีความเจริญงอกงามเป็นไปตามกลไกของระบบสังคม

สำหรับคุณค่าการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี ทำให้เกิดการฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรม กิจกรรม เทศกาล งานประเพณี และทรัพยากรการท่องเที่ยว ตลอดจนคงไว้ซึ่งความเป็นเอกลักษณ์ และมรดกของชาติ พร้อมทั้งได้ส่งเสริมความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชน รวมทั้งประชาชน ในท้องถิ่นให้เข้ามามีบทบาทในการร่วมกันทำกิจกรรม ผ่านการท่องเที่ยว ซึ่งมีบทบาทในการช่วยพัฒนาคุณภาพวิถีชีวิตของประชาชน และส่งผลดีต่อการพัฒนาสังคมในระดับครอบครัว ชุมชน และสังคมส่วนรวม เกิดมูลค่าเพิ่มทางด้านเศรษฐกิจชุมชนของประเทศอย่างยั่งยืน

โดยสรุปแล้ว การวิเคราะห์คุณค่าของประเพณีลอยกระทงต่อสังคมไทยนั้น สามารถสรุปได้ดังนี้

๑. การลอยกระทง เพื่อขอขมาแก่พระแม่คงคา
๒. การลอยกระทง เพื่อบูชาพระผู้เป็นเจ้าตามคติพราหมณ์ คือบูชาพระนารายณ์ซึ่งบรรทมสินธุ์อยู่ในมหาสมุทร
๓. การลอยกระทง เพื่อต้อนรับพระพุทธเจ้า ในวันเสด็จกลับจากเทวโลก เมื่อครั้งเสด็จไปจำพรรษาอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพื่อทรงเทศนาอภิธรรมโปรดพระพุทธมารดา
๔. การลอยกระทง เพื่อบูชาพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้าที่หาดทรายริมแม่น้ำ-นัมมทานที เมื่อคราวเสด็จไปแสดงธรรมโปรดในนาคพิภพ
๕. การลอยกระทง เพื่อบูชาพระจุฬามณีบนสวรรค์ ซึ่งเป็นที่บรรจุพระเกศาของพระพุทธเจ้า
๖. การลอยกระทง เพื่อบูชาท้าวพกาพรหม บนสวรรค์ชั้นพรหมโลก
๗. การลอยกระทง เพื่อบูชาพระอุปคุตตะเถระ ซึ่งบำเพ็ญเพียรบริกรรมคาถาอยู่ในท้องทะเลลึกหรือสะดือทะเล
๘. ทำให้เกิดคุณค่าทางเศรษฐกิจ เพราะมีนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศที่มีคุณภาพเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวภายในประเทศและเข้าใจถึงวัฒนธรรมไทยเพิ่มมากขึ้น พักอยู่นานวัน ใช้จ่ายเพิ่มมากยิ่งขึ้น และเดินทางกระจายไปทั่วภูมิภาค
๙. สร้างค่านิยมให้ชาวไทยเพิ่มการเดินทางท่องเที่ยวจับจ่ายใช้สอยภายในประเทศอย่างทั่วหน้า ทั่วทุกภูมิภาค ซึ่งการลอยกระทงในปัจจุบัน ยังคงรักษารูปแบบเดิมเอาไว้ได้ตามสมควร เมื่อถึงวันเพ็ญพระจันทร์เต็มดวงในเดือน ๑๒ ชาวบ้านจะจัดเตรียมทำกระทงจากวัสดุที่หาได้ง่ายตามธรรมชาติ เช่น หยวกกล้วยและดอกบัว นำมาประดิษฐ์เป็นกระทงสวยงาม ปักธูปเทียนและ

ดอกไม้เครื่องสักการบูชา ก่อนทำการลอยในแม่น้ำก็จะอธิษฐานในสิ่งที่มุ่งหวัง พร้อมขอขมาต่อ
พระแม่คงคาตามคุ้มวัดหรือสถานที่จัดงานหลายแห่ง มีการประกวดกระทง ประกวดนางนพมาศ
และมีมหรสพสมโภชในตอนกลางคืน นอกจากนั้นยังมีการจุดดอกไม้ไฟ พลุ ตะไล ซึ่งในการเล่น
ต้องระมัดระวังเป็นพิเศษ วัสดุที่นำมาใช้กระทง ควรเป็นของที่สามารย่อยสลายได้ง่ายตาม
ธรรมชาติ